T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNI
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-SÖZLÜK)

Doktora Tezi

Havva TOK YILDIZ

Danışman

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

SAMSUN
2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

16 / 06 / 2023
Havva TOK YILDIZ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : MEHMED ESʿAD AĞA DÎVÂNI (İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-SÖZLÜK)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 16/06/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 18

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

16 / 06 / 2023
Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

ÖZET

MEHMED ESʿAD AĞA DÎVÂNI
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-SÖZLÜK)

Havva TOK YILDIZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora, Ağustos/2023
Danışman: Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Mehmed Esʿad Ağa, 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başlarında yaşamış, Enderun'da yetişmiş ve devlet adamı kimliğinin yanı sıra üç dilde şiir yazacak kadar başarılı bir dîvân şairidir. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde görev almış ve birçok defa sürgüne gönderilmiş olan şair, çalkantılı bir hayat sürmüştür. Mehmed Esʿad Ağa hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler yer almaktadır. Hazîne-i Hümayûn şairleri arasında değerlendirilen Mehmed Esʿad Ağa'nın velûd bir şair olduğundan bahsedilse de dîvânı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Mehmed Esʿad Ağa'nın hayatını ve dîvânını tetkik etmektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dîvânın farklı bir müellif ismine kayıtlı olması meselesi açıklığa kavuşturulup Mehmed Esʿad Ağa'nın hayatı ve edebî şahsiyeti gibi bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölüm; dîvânın tür, şekil, vezin, kafiye, atasözleri, edebî sanatlar ve poetika gibi farklı açılardan bölümlere ayrılarak tahlil edildiği bölümdür. Yine bu bölümde dîvânın muhteva özellikleri, dinî ve tasavvufî muhteva, şahıslar, ülke ve şehirler, hayvanlar ve efsanevî varlıklar, kozmik âlem ve tabiat başlıkları bölümler hâlinde müstakil olarak incelenmiş ve tamamı alt başlıklara ayrılarak detaylandırılmıştır. Üçüncü bölüm nüsha tavsîfi kısmıdır. Bu bölümde imlâ özellikleri incelenmiş, metnin kuruluşunda takip edilen yöntem verilmiştir. Dördüncü bölümde çeviri yazılı metin verilmiş, beşinci bölüm olan sonuç başlığı altında çalışma genel hatlarıyla değerlendirilip öneriler sunulmuştur. Son olarak kaynakça kısmı eklenmiş, ekler bölümünde nüshanın vikâye sayfalarında bulunan ve farklı şairlerden alıntılanmış 26 müfred ile şairin farklı eserlerde yer alan şiirlerine yer verilmiştir. Sözlük bölümü eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

Her edebî metin, kurmaca bir yapı arz eder ve her okunduğunda yeniden kurulup yapılandırılır. Bu noktada yukarıda yer alan başlıklarla sınırlandırılan Esʿad Dîvânı, birçok açıdan daha araştırmaya ve tetkik edilmeye muhtaçtır. Bu çalışmanın nihai amacı, bundan sonra eser üzerinde yapılacak olan çalışmalara zemin hazırlamak ve Esʿad Dîvânı'nın edebî değerinin anlaşılıp Türk edebiyatındaki yerini almasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Dîvân, Dîvân şiiri, Enderun, Hazîne-i Hümayûn, Esʿad Ağa

ABSTRACT

MEHMED ESʿAD AGA'S DIWAN
(ANALYSIS-TRANSCRIPTION-DICTIONARY)

Havva TOK YILDIZ
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Turkish Language and Literature
Ph. D., August/2023
Supervisor: Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Mehmed Esʿad Aga is a diwan poet who lived in the late 18th century and early 19th century and was trained in Enderun (Palace School); he was accomplished enough to be able to write poems in three languages besides his statesman identity. Providing services in many places across Anatolia and Rumelia and being exiled many times, the poet led a turbulent life. Resources have limited information on the life of Mehmed Esʿad Aga. Although mentioned as a prolific poet, there is no detail on the diwan written by Mehmed Esʿad Aga, who is considered among the poets of Hazîne-i Humayûn (Imperial Treasury).

The aim of this study is to analyze the life of Mehmed Es'ad Aga and his diwan. The study consists of five sections. In the first section, the matter of diwan being recorded under the name of a different author was clarified and details on the life and literary personality of Mehmed Es'ad Aga were provided. The second section is where the diwan was analyzed upon being categorized in terms of various aspects such as type, form, prosody, rhyme, proverbs, literary arts, and poetics. The headings of content features of the diwan, religious and sufistic content, personages, countries and cities, animals and legendary beings, and cosmic universe and nature were also separately analyzed and elaborated upon being divided into subheadings in this section. The third section involves the description of the copy. In this section, orthographic features were analyzed and the methods adopted in the organization of the text were presented. The fourth section is where the transcription is exhibited; then, the study was evaluated in general terms and recommendations were offered under the heading of conclusion, which is the fifth section. Finally, the references were included and, in the appendices section, 26 singular couplets quoted from various poets and found in the endsheets of the copy and poems written by the poet and found in various works were introduced. The study was finalized with the dictionary section.

Each literary text presents a fictional structure and is refictionalized and restructured upon each reading. Accordingly, Es'ad's Diwan, which is limited by the abovementioned headings, is in need of further investigation and analysis in many aspects. The ultimate aim of this study is to pave the way for future studies to be conducted on this work and contribute to Es'ad's Diwan in terms of being acknowledged for its literary value and taking its place in Turkish literature.

Keywords: Diwan, Diwan poetry, Enderun, Hazîne-i Humayûn, Esʿad Aga

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

18. yüzyıl sosyal, kültürel ve siyasî açıdan birçok değişimin ve gelişimin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Kültürel bağlamda ise genelde dîvân edebiyatı özelde dîvân şiiri yaşanılanlardan etkilenmiştir. Esasında 17. yüzyılda başlayan değişim rüzgarları bu yüzyılda gelişerek devam etmiş, şiirlerin şekil ve muhtevasındaki değişim teşebbüsleri 19. yüzyıla gelindiğinde ivme kazanmıştır. Rakip medeniyetler karşısında kabuğuna çekilmeyip onların bütün silahlarını kullanmaya başlayan Osmanlı Medeniyeti, edebî anlamda da birçok farklılaşmaya sahne olmuştur. Yaşanılan dönemlerde meydana getirilen bu eserler, dönemin izlerini bünyesinde taşır. Bu noktada kasideler, tarihler hatta gazellerde dahi yaşanılan çağın her alandaki değişim izlerini görmek mümkündür. Bu sebeple dîvânlar edebî estetiğin ön planda olduğu tarihî birer vesika mahiyetindedirler. Çalışmaya söz konusu olan dîvân da 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında, değişim rüzgarlarının yaşandığı bu dönemin eseridir. Tarafımızca keşfedilen ve çalışılan bu eserin, bundan sonraki çalışmalara kaynak teşkil edeceği öngörülmektedir.

Eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme, eşime, özellikle bu yoğun çalışma sürecinde her ne kadar yansıtmamaya çalışsam da tam zamanlı annelik yapamadığım kızıma önce özrümü sunuyor, sonrasında kalben teşekkür ediyorum. Lisans dönemimden bu aşamaya kadar ilmî yolculuğumda yanımda olan ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Yavuz Bayram'a, metin okumalarımda, özellikle Arapça ile olan kısımlarda yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Haksever'e, ilmî bilgimin yetemediği yerlerde destek aldığım Rika Arşiv Belgeleri ve Akademik Osmanlıca platformlarındaki değerli hocalarıma, Farsça şiirleri okumamda yardımcı olan Meryem Sarkanat ve Muhammed Nabi hocama ve bugüne kadar her anlamda desteğini esirgemeyen, bazen bir baba genelde hemdem gibi hissettiğim canım hocam Prof. Dr. Yakup Poyraz'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu aşamaya kadar gelmemde yardımcı olan ve isimlerini burada zikredemediğim, unuttuğum birçok kıymetli hocama teşekkür ediyorum. Özel bir teşekkürü ise hem ilmî hem amelî yetkinliğiyle yanımda olan ve her nazımı çeken yeğenim Zeynep Larien'e sunuyorum.

En son ve en derin teşekkürümü ise her ne olursa olsun yolumdan dönmediğim için kendime ediyorum. Es'ad'ın da dediği gibi

Rāst-fehm ol ol vezīrā ṣanma Ḥaḳ ihmāl ider
Ẕāt-ı pāki ʿārīdir ihmālden imhāl ider…

Bu çalışmayı minnet borcum olan kızıma ithaf ediyorum.

Havva TOK YILDIZ

Samsun-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI ..... **i**
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI ..... **ii**
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **xiii**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **xiv**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **xv**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Müellif 5
1.1.1. Mehmed Esʿad Ağa'nın Hayatı 6
1.1.2. Mehmed Esʿad Ağa'nın Görevleri 11
1.1.3. Tarîkatı 18
1.1.4. Nazire Yazdığı ve Etkilendiği Şairler 20
1.1.5. Poetika 21
2. MEHMED ESʿAD AĞA DÎVÂNI'NIN TAHLÎLİ **26**
2.1. Nazım Şekilleri 26
2.1.1. Tertip Şekli 27
2.1.2. Kaside 28
2.1.3. Gazel 41
2.1.1. Kıtʿalar 54
2.1.2. Mesnevî 58
2.1.3. Muhammes 59
2.1.4. Tahmîs 60
2.1.5. Müseddes 63
2.1.6. Tesdîs 64
2.1.7. Terkîb- i Bend 65
2.1.8. Tercî-i Bend 67
2.2. Nazım Türleri 69
2.2.1. Bahâriyye 70
2.2.2. Bilâdiyye/Şehrengiz 72
2.2.3. Îdiyye/Iydiye 74
2.2.4. Dâriyye 76
2.2.5. Miʿrâciyye 77
2.2.6. Nasîhat-nâme/Pend-nâme 78
2.2.7. Naʿt 80
2.2.8. Mersiye 81
2.2.9. Ramazâniyye 84
2.2.10. Sâliyye 87
2.2.11. Tevbe-nâme 88
2.3. Âhenk Unsurları, Dil ve Üslup 89
2.3.1. Kâfiye ve Redif 90
2.3.2. Vezin 94
2.3.3. İkilemeler 95
2.3.4. Ses Tekrarları 96
2.3.5. Söz Tekrarları 97
2.3.6. Atasözleri, Deyimler ve Vecizeler 100
2.3.6.1. Atasözleri 100
2.3.6.2. Deyimler ve Veciz İfâdeler 102
2.4. Edebî Sanatlar 105

2.4.1. Mecâz-ı Mürsel 106
2.4.2. Teşbîh 108
2.4.3. İstiâre 114
2.4.4. Tenâsüp 118
2.4.5. Îhâm 119
2.4.6. Leff ü neşr 120
2.4.7. Hüsn-i Ta'lîl 121
2.4.8. Tecâhül-i Ârif 122
2.4.9. Mübâlağa 123
2.4.10. Telmîh 123
2.4.11. Teşhîs 124
2.4.12. İntâk 124
2.4.13. Tevriye 125
2.4.14. Tezâd 127
2.4.15. Cinâs 127
2.4.16. İştikâk 128
2.5. Muhtevâ Özellikleri 130
2.5.1. Dinî Muhteva 131
2.5.1.1. Allah 131
2.5.1.2. Kur'an-ı Kerîm 135
2.5.1.3. Âyet ve Hadîsler 136
2.5.1.4. Dünya, Ahiret, Kıyamet ve Mahşer 140
2.5.1.5. Melekler 141
2.5.1.6. Peygamberler 143
2.5.1.6.1. Hz. Âdem 144
2.5.1.6.2. Hz. Nûh 145
2.5.1.6.3. Hz. İbrâhîm 145
2.5.1.6.4. Hz. İsmâil 146
2.5.1.6.5. Hz. Yakûb 147
2.5.1.6.6. Hz. Yûsuf 148
2.5.1.6.7. Hz. Eyyûb 149
2.5.1.6.8. Hz. Mûsâ 149
2.5.1.6.9. Hz. Davûd 150
2.5.1.6.10. Hz. Süleymân 151
2.5.1.6.11. Hz. Yahyâ 151
2.5.1.6.12. Hz. Îsâ 152
2.5.1.6.13. Hz. Muhammed 154
2.5.1.7. Dört Halîfe 157
2.5.1.7.1. Hz. Ebû Bekir 157
2.5.1.7.2. Hz. Ömer 159
2.5.1.7.3. Hz. Osman 160
2.5.1.7.4. Hz. Ali 161
2.5.1.8. Ehl-i Beyt 163
2.5.1.8.1. Hz. Fâtıma 164
2.5.1.8.2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin 164
2.5.2. Tasavvufî Muhteva 165
2.5.2.1. Tasavvufî Terim Olarak Aşk 165
2.5.2.2. Tasavvufî Terim Olarak Âlem 168
2.5.2.3. Tasavvufî Terim Olarak Eşyâ 170
2.5.2.4. Bezm-i Elest 171
2.5.2.5. Vahdet-i Vücûd 172
2.5.2.6. Ayna 173
2.5.2.7. Nefis 175
2.5.2.8. Zâhir-Bâtın 176
2.5.2.9. Kışr Ehli 178

2.5.2.10. Rind ve Zâhid 178
2.5.2.11. Melâmet 180
2.5.2.12. Fenâ ve Bekâ 181
2.5.2.13. Belâ 183
2.5.2.14. Şarâp, Mey, Meyhâne, Pîr-i Mugân, Sâkî 184
2.5.2.15. Çeşitli Tasavvufî Terimler 186
2.6. Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar 189
2.6.1. Padişahlar 189
2.6.1.1. I. Abdülhamîd (ö. 1789) 189
2.6.1.2. III. Selîm (ö. 1808) 190
2.6.1.3. II. Mahmûd (ö. 1839) 191
2.6.2. Devlet Erkânı 192
2.6.2.1. Burdurlu Dervîş Mehmed Paşa (ö. 1837) 193
2.6.2.2. Hakkı Mehmed Paşa (ö. 1811) 193
2.6.2.3. Hüseyin Bey (ö.?) 194
2.6.2.4. Hüsrev Paşa (ö. 1855) 194
2.6.2.5. Kırmacızâde Mehmed Saîd Ağa (ö.?) 195
2.6.2.6. Küçük Hüseyin Paşa (ö. 1803) 196
2.6.2.7. Mazhar Mustafâ Efendi (ö. 1818) 197
2.6.2.8. Mehmed Ağa (Seferli Ağası/ ö.?) 197
2.6.2.9. Mehmed Emin Ra'ûf Paşa (ö. 1860) 198
2.6.2.10. Mehmed Saîd Efendi (ö. 1834?) 199
2.6.2.11. Mehmed Şerîf Paşa (ö. 1823) 199
2.6.2.12. Osmân Efendi (ö. 1818) 200
2.6.2.13. Sâmî Ebûbekir Paşa (ö. 1813) 200
2.6.2.14. Seyyid Ahmed Paşa (Dâmâd-ı Şehriyârî/ö.?) 201
2.6.2.15. Şerîf Efendi (ö.?) 202
2.6.2.16. Silâhdâr Mustafâ Paşa (ö. ?) 202
2.6.2.17. Tepedelenli Alî Paşa (ö.1822) 203
2.6.2.18. Yusûf Ziyâ Paşa (ö. 1817) 204
2.6.3. Şairler, Âlimler 206
2.6.3.1. Ali Şîr Nevâî (ö. 1501) 206
2.6.3.2. Âgâh Efendi (ö. 1728) 207
2.6.3.3. Âsım Efendi (ö.?) 207
2.6.3.4. Âtıf Efendi (ö. 1742) 208
2.6.3.5. Bağdâtlı Rûhî (ö. 1605-06) 208
2.6.3.6. Bâkî (ö. 1600) 209
2.6.3.7. Beylikçi İzzet (ö. 1809) 209
2.6.3.8. Benli Ârif Bey (ö. 1797-98) 210
2.6.3.9. Bitlisli Müştâk Efendi (ö. 1832) 210
2.6.3.10. Dürrî Efendi (ö. 1795) 211
2.6.3.11. Enderunlu Fâzıl (ö. 1810) 212
2.6.3.12. Fâik Efendi (ö.?) 213
2.6.3.13. Fuzûlî (ö. 1556) 214
2.6.3.14. İbrahîm Hakkı Erzurûmî (ö. 1780) 215
2.6.3.15. Hanîf Efendi (ö. 1809) 215
2.6.3.16. Hamdî Efendi (ö.?) 215
2.6.3.17. Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1319?) 216
2.6.3.18. Hüseyin Hasîb Bey (ö. 1840) 217
2.6.3.19. Latîf Ağa (ö.?) 218
2.6.3.20. Mahîr Efendi (ö.?) 218
2.6.3.21. Mîr Âmir Hoca (ö. 1915-16) 218
2.6.3.22. Mûkimî (ö.?) 219
2.6.3.23. Nâbî (ö. 1712) 219
2.6.3.24. Nâilî (ö. 1666) 220

2.6.3.25. Nef'î (ö.1635) 221
2.6.3.26. Nazîm (ö. 1727) 222
2.6.3.27. Râgıp Paşa (ö. 1763) 222
2.6.3.28. Sâlim Efendi (ö.?) 223
2.6.3.29. Tâhir Efendi (ö.?) 223
2.6.3.30. Tayyâr Mahmûd Paşa (ö. 1808) 224
2.6.3.31. Yümnî İbrâhîm Bey (ö.?) 224
2.6.4. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar 225
2.6.4.1. Aristo 225
2.6.4.2. Âsaf 226
2.6.4.3. Behrâm 227
2.6.4.4. Behzâd-Bihzâd 228
2.6.4.5. Bermekîler 229
2.6.4.6. Cem/Cemşîd 229
2.6.4.7. Dârâ 230
2.6.4.8. Ebû Cehil 231
2.6.4.9. Eflâtun (Felâtun/ Platon) 232
2.6.4.10. Efrâsiyâb 233
2.6.4.11. Fârâbî 234
2.6.4.12. Hâtem-i Tâî (Hâtem-i Tâyy) 234
2.6.4.13. Hûşeng 235
2.6.4.14. Hüsrev 236
2.6.4.15. İsfendiyâr 237
2.6.4.16. İskender 238
2.6.4.17. Kârûn 239
2.6.4.18. Kayser 240
2.6.4.19. Mânî 241
2.6.4.20. Nemrûd 242
2.6.4.21. Nerîmân 242
2.6.4.22. Rüstem 243
2.6.4.23. Zâl 244
2.6.5. Dinî ve Tasavvufî Şahıslar 245
2.6.5.1. Abdulkâdir Geylânî 245
2.6.5.2. İmâm-ı Âzam (Ebû Hanîfe) 246
2.6.5.3. Lokmân 246
2.6.5.4. Hz. Hızır 247
2.6.5.5. Hâbil ile Kâbil 248
2.6.5.6. Hassân bîn Sâbit 249
2.6.5.7. Hz. Meryem 250
2.6.5.8. Mevlânâ 250
2.6.6. Meşhur Aşk Kahramanları 251
2.6.6.1. Leylâ ve Mecnûn 251
2.6.6.2. Yûsuf ile Züleyhâ 252
2.6.6.3. Vâmık ile Azrâ 253
2.7. Yer Adları 254
2.7.1. Şehirler ve Ülkeler 254
2.7.1.1. Acem 255
2.7.1.2. Aden 256
2.7.1.3. Arabistan 256
2.7.1.4. Bedehşân 256
2.7.1.5. Buhârâ 257
2.7.1.6. Cağaloğlu 257
2.7.1.7. Çıldır 258
2.7.1.8. Çin 258
2.7.1.9. Deylem 259

2.7.1.10. Erzurum 259
2.7.1.11. Ferhâr 261
2.7.1.12. Frengistân 261
2.7.1.13. Gilân 261
2.7.1.14. Gürcistân 262
2.7.1.15. Hayber 262
2.7.1.16. Hıtâ/Hoten 262
2.7.1.17. Hindistan/Hind 263
2.7.1.18. Isfahân 263
2.7.1.19. İstanbul 264
2.7.1.20. Kâfiristân 265
2.7.1.21. Kerbelâ 265
2.7.1.22. Keşmîr 266
2.7.1.23. Magosa 266
2.7.1.24. Mısır 267
2.7.1.25. Mora 267
2.7.1.26. Nahşeb 268
2.7.1.27. Necef 269
2.7.1.28. Ok Meydânı 269
2.7.1.29. Rûm 269
2.7.1.30. Şirvân 270
2.7.1.31. Trabzon 270
2.7.1.32. Tûrân 270
2.7.1.33. Ummân 271
2.7.1.34. Yanya 271
2.7.1.35. Yemen 272
2.7.1.36. Zengibâr 272
2.7.2. Dağlar ve Nehirler 273
2.7.2.1. Kaf Dağı 273
2.7.2.2. Maçova/Meçova 273
2.7.2.3. Tûr-ı Sinâ 274
2.7.2.4. Ceyhûn 274
2.8. Hayvanlar ve Efsânevî Varlıklar 275
2.8.1. Âhû (Ceylân, Cirân, Gazâl, Geyik, Karaca, Maral) 275
2.8.2. Ankâ (Sîmurg, Zümrüdüankâ) 276
2.8.3. Aslan (Esed, Gazanfer, Haydar, Hizebr, Şîr) 277
2.8.4. At (Eşheb, Feres, Kümeyt, Semend, Rahş, Tevsen) 278
2.8.5. Baykuş (Bûm, Cuğd, Yapalak) 279
2.8.6. Bülbül (Andelîb, Hezâr) 279
2.8.7. Deve (Baîr, Şütür) 280
2.8.8. Domuz (Hınzır) 281
2.8.9. Eşek (Har, Himâr) 281
2.8.10. Kartal (Nesr, Ukâb) 282
2.8.11. Kaplan (Peleng) 282
2.8.12. Katır (Ester) 283
2.8.13. Kedi (Gürbe, Hirre) 283
2.8.14. Köpek (Kelb, Seg) 284
2.8.15. Hümâ 284
2.8.16. Koyun (Bere, Gûsfend, Gûspend) 285
2.8.17. Papağan (Tûtî) 285
2.8.18. Sivrisinek (Peşe, Peşşe) 285
2.8.19. Tâvûs 286
2.8.20. Yarasa (Huffâş) 286
2.8.21. Yılan (Ejder, Hayye, Sübân) 287
2.8.21.1. Hayvanlarla Alâkalı Unsurlar 288

2.8.21.1.1. Âşiyân/Lâne 288
2.8.21.1.2. Nahçîr/ Sayd/ Şikâr 288
2.9. Kozmik Âlem ve Tabîat 289
2.9.1. Felek/Âsumân 290
2.9.2. Gezegenler (Seyyâreler) 292
2.9.2.1. Kamer (Ay, Bedr, Mâh, Meh) 293
2.9.2.2. Merkür (Debîr, Utârid) 294
2.9.2.3. Venüs (Çolpan, Nahid, Zühre) 294
2.9.2.4. Şems (Âftâb, Güneş, Hûrşîd, Mihr, Yûh) 295
2.9.2.5. Mars (Behrâm, Merîh, Mirrîh) 296
2.9.2.6. Müşterî (Bercîs, Erendiz, Jüpiter, Hürmüz) 297
2.9.2.7. Zühal (Keyvân, Satürn, Sekendiz) 297
2.9.3. Yıldızlar 298
2.9.3.1. Süreyyâ (Peren, Pervîn, Ülker) 299
2.9.3.2. Ayyûk 300
2.9.3.3. Sühâ 300
2.9.3.4. Nesr-i Tâir 300
3. NÜSHA TAVSÎFİ 302
3.1. İmla Özellikleri 306
3.1.1. Ünlü Harfler 306
3.1.2. Elif-i Maksûre Kullanımı 307
3.1.3. Elif-i Memdûde Kullanımı 307
3.1.4. Vâv-ı Ma‘dûle Kullanımı 308
3.1.5. İkili Kullanımlar 308
3.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem 309
3.2.1. Çeviri Yazı Alfabesi 313
4. ÇEVİRİ YAZILI METİN 314
5. SONUÇ 743
KAYNAKÇA 747
EKLER 757
Ek 1 757
Ek 2 763
Ek 3 767
SÖZLÜK 769
ÖZ GEÇMİŞ 794

KISALTMALAR

Ar. : Arapça
bk. : Bakınız
c. : Cilt
DABOA : Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
dk. : Derkenar
F. : Farsça
h. : Hicri
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
K. : Kaside
M. : Mersiye
m. : Metin
ö. : Ölümü
S. : Sayı
s. : Sayfa
ss. : Sayfa Sayısı
T. : Tarih
Tah. : Tahmîs
TDK : Türk Dil Kurumu
TEABD : Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı
TEBDİZ : Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü
Ter. : Terciibent
Terk. : Terkibibent
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Ü. : Üniversite
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
yy. : Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Esʿad Dîvânı'nda kullanılan nazım şekilleri 26

Şekil 2.2. Esʿad Dîvânı'ndaki gazellerin vezin sıklığı..... 41

Şekil 2.3. Esʿad Dîvânı'ndaki gazellerin tür olarak dağılımları 52

Şekil 2.4. Esʿad Dîvânı'ndaki gazellerin beyit sayıları 54

Şekil 2.5. Esʿad Dîvânı'ndaki tarihlerin yazıldıkları olaylar bakımından tasnifi 57

Şekil 2.6. Esʿad Dîvânı'nda yer alan musammatlar..... 69

Şekil 2.7. Esʿad Dîvânı'nda yer alan nazım türleri..... 70

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1.Esʿad Dîvânı'ndaki kasidelerin içerik bilgileri 38
Tablo 2.2. Esʿad Dîvânı'ndaki gazellerin şiir numaraları ve beyit sayıları 53
Tablo 2.3. Esʿad Dîvânı'ndaki kıtʿaların içerik bilgileri 58
Tablo 2.5. Esʿad Dîvânı'ndaki mesnevîlerin içerik bilgileri 59
Tablo 2.4. Esʿad Dîvânı'ndaki muhammeslerin içerik bilgileri 60
Tablo 2.6. Esʿad Dîvânı'ndaki tahmîslerin içerik bilgileri 62
Tablo 2.7. Esʿad Dîvânı'ndaki müseddeslerin içerik bilgileri 64
Tablo 2.8. Esʿad Dîvânı'ndaki tesdîslerin içerik bilgileri 64
Tablo 2.10. Esʿad Dîvânı'ndaki terkîb-i bendlerin içerik bilgileri 66
Tablo 2.11. Esʿad Dîvânı'ndaki tercî-i bendlerin içerik bilgileri 69
Tablo 2.12. Esʿad Dîvânı'ndaki bahâriyyelerin içerik bilgileri 72
Tablo 2.13. Esʿad Dîvânı'ndaki îdiyyelerin içerik bilgileri 76
Tablo 2.14. Esʿad Dîvânı'ndaki dâriyyelerin içerik bilgileri 77
Tablo 2.15. Esʿad Dîvânı'ndaki miʿrâciyyelerin içerik bilgileri 78
Tablo 2.16. Esʿad Dîvânı'ndaki nasîhat-nâmelerin içerik bilgileri 80
Tablo 2.17. Esʿad Dîvânı'ndaki naʿtların içerik bilgileri 81
Tablo 2.18. Esʿad Dîvânı'ndaki mersiyelerin içerik bilgileri 84
Tablo 2.19. Esʿad Dîvânı'ndaki ramazâniyyelerin içerik bilgileri 87
Tablo 2.20. Esʿad Dîvânı'ndaki sâliyyelerin içerik bilgileri 88
Tablo 2.21. Esʿad Dîvânı'ndaki tevbe-nâmelerin içerik bilgileri 89
Tablo 2.22. Esʿad Dîvânı'ndaki manzumelerin kafiye, redif ve mısra sayıları 90
Tablo 2.23. Esʿad Dîvânı'nda kullanılan vezinlerle ilgili veriler 95
Tablo 2.24. Esʿad Dîvânı'ndaki benzetme edatları 109
Tablo 3.1. Türkçe kelimelerin yazımı 307
Tablo 3.2. Arapça kelimelerde ünlülerin yazımı 307
Tablo 3.3. Farsça kelimelerde ünlülerin yazımı 307

Tablo 3.4. Esʿad Dîvânı'nda yer alan elif-i maksûre örnekleri 307
Tablo 3.5. Esʿad Dîvânı'nda yer alan vâv-ı maʿdûle örnekleri 308
Tablo 3.6. Esʿad Dîvânı'nda yer alan ikili kullanım örnekleri 308

1. GİRİŞ

Altı asır boyunca varlığını koruyan ve birçok kıtaya hükmetmiş Osmanlı medeniyetini siyasî ve idarî teşkilat sistemi, hukuk, edebiyat ve sanat dalları gibi her cihetten araştırmak ve tetkik etmek, geleceğe yön vermesi açısından her zaman elzem olmuştur. Hiçbir dönem yoktur ki başlarken diğerini tamamen yok saysın. Her yeni dönem geçmişin izlerini bünyesinde taşır. Bu izleri takip edebilmek ve geçmişin tecrübelerinden faydalanabilmek için bu dönemde verilen eserleri bütün yönleriyle ele alıp tetkik etmek gereklidir. Edebiyat bağlamında değerledirildiğinde de keşfedilen her yeni eser, geçmişin izlerini sürmede birer meşale gibiyken geleceğe yön verip şekillendirebilmek açısından da birer rehber konumundadır. Keşfedilmemiş nice eserler vardır ki her biri Osmanlı medeniyet tarihine yeni kapılar aralayacak tarihî birer vesika mahiyetindedir. Bu noktada henüz yayımlanmamış olduğu tespit edilmiş bulunan Enderunlu Mehmed Esʿad Ağa Dîvânı çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

18. yüzyılda sosyal, kültürel ve hatta siyasî hayatta kendini göstermeye başlayan zihniyet çözülüşü, edebiyat sahasına da sirayet etmiş ve geleneksel şiirin yapısında birtakım değişiklik denemeleri görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyılda başlayan ve yenilenme isteğiyle oluşan bu değişiklikler, geleneğin yapı taşlarını yerinden oynatmadığı için çok farkedilmemiş olsa da 19. yüzyıla gelindiğinde yaşadıkları dönemin kendilerine sunduğu imkânlardan yararlanan şairler, yine geleneksel şiirin özüne dokunmadan şekil ve muhtevada dikkat çeken yenilikler yapmaya başlamışlardır.

Çalışmaya konu olan eser de 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında kaleme alınmıştır. Şair, manzumelerini kaleme alırken yaşadığı dönemin değişim ve gelişimine paralel bir çizgi takip etmiş, dönemin kendisine sunduğu imkânlardan faydalanmıştır. Bu dönemde çekirdeğe dokunulmadan şekil ve muhtevada yapılan değişimlerin izlerini Esʿad'ın manzumelerinde de görmek mümkündür. Örneğin bazen kafiye ve redifi şiirin konu bütünlüğünü sağlamada kullanan şair, bazen takır takır, şıkır şıkır, fıkır fıkır gibi alışmadık rediflere yer vermiştir. Gazelleri, şekilleri yerine muhtevalarına göre isimlendirmek ve uzun uzun başlıklandırmak, dönemde yaygınlaşmaya başlayan 5-11 beyitlik kaside-i beççeler yazmak, ilk beyti musarra kıtʿa

yazmak, kaside tarzı tarih düşürmek ve gazel nazım şekliyle şarkı kaleme almak gibi birçok şekilsel deneme, Esʿad Dîvânı'nda görülen diğer değişimlerdir.

Esʿad Dîvânı'nın muhtevasında ise yine birçok değişim teşebbüslerini görmek mümkündür. Örneğin şair, "Ben hikmet gelininin mana eşiyim, fikir kalemim daima bikr-i mazmun vadilerinde gezer ve olgunlaşır." diyerek geleneğin mevcut mazmunları yerine el değmemiş yeni mazmunlar üretmeyi tercih etmiştir. Bir diğer örnek ise dîvân şiirinde âşıkın maşuka hitap etmesi geleneğidir. Kalıplaşmış olan bu gelenekte kadın şairler dahi gazellerini erkek ağzından kaleme almışlardır. Şairin maşuk ağzından hitap ettiği dedim-dedi tarzındaki müseddesinde ve birkaç şiirinde bu kalıbın dışına çıktığı görülmektedir. Muhtevada yaşanan bir diğer çözülme de dîvân şiirinin temelini oluşturan aşk kavramında yaşanmıştır. Altı yüz yıllık bir geçmişe sahip olan dîvân şiiri estetiği aşk etrafında şekillenmiş ve şairler çoğunlukla aşkı ilahî boyutuyla yorumlarken beşerî aşkı da ilahî aşka ulaşmada bir merhale olarak tanımlamışlardır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık aşk ve sevgi anlayışı ulvîleştirilmekten ziyade daha somut bir şekilde işlenmeye başlanmıştır. Aşkın mahiyetindeki bu değişimin akisleri, Esʿad'ın manzumelerinde de dikkat çekmektedir. O, Hristiyan güzellerine ya da Moralı rakkaselere yazdığı manzumelerinde aşk teâmülünün değişim örneklerini sergiler.

Esʿad'ın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında elimizde sınırlı bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri; Enderun'da yetişmiş, önemli görevlerde yer almış ve bir dîvân meydana getirmiş olan Esʿad Ağa'nın hayatını ve eserini ilgililerin istifâdesine sunmak ve aynı zamanda 19. yüzyıl literatürüne kaynak teşkil edecek bir veriyi daha gün ışığına çıkarmak olmuştur.

Çalışmada edebiyat eleştirisi yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan metin tahlili, içerik ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma beş ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık olan "Giriş" kısmında, Mehmed Esʿad Ağa'nın künyesi tespit edilmiş, literatür taraması sonucunda edinilen bulgular doğrultusunda hayatı ve edebî şahsiyeti tetkik edilmiş; mensubu olduğu tarîkat, etkilendiği şairler ve şairin poetikasına yer verilmiştir. İkinci ana başlık olan "Mehmed Esʿad Ağa Dîvânı'nın Tahlîli" kısmı dokuz alt başlıkta, bu başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

"Nazım Şekilleri ve Nazım Türleri" alt başlığında, dîvânın şekil ve tür özellikleri sistematik ve tematik bir şekilde ele alınırken manzumelerden örnekler verilerek tetkikler yapılmış, dîvândaki şiirlerin niteliğine ve niceliğine dair veriler tablolar ve şekiller yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

"Âhenk Unsurları Dil ve Üslup" alt başlığında kafiye ve redif, vezin, ses ve söz tekrarları, atasözleri, deyimler, vecizeler ve edebî sanatlar gibi bölümler ait oldukları alanların kaynakları yardımıyla incelenmiş ve dîvândaki manzumelerden örnekler verilerek tetkik edilmiştir. Bu noktada şairin üslubu, hayal dünyası, şiir ve şair hakkındaki düşünceleri gibi özellikleri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Muhteva Özellikleri" alt başlığında dinî ve tasavvufî muhteva kısımlarının kaynakları incelenmiş ve bu alanların ıstılahında yer alan kavramlar dîvândaki örnek beyitler ile karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle dîvân şiirinin bu alanlardan nasıl faydalandığı gibi sorular kaynaklar incelenerek cevaplanmış ve dîvânda yer alan manzumelerin bu noktadaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

"Edebî Sanatlar" alt başlığında dîvânda yaygın olarak kullanılan on altı sanat manzumeler yardımıyla açıklanırken ilgili sanatlar detaylı bir şekilde incelenmiş ve geleneğin mevcut kullanımlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

"Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar" alt başlığında şairin yaşadığı dönemdeki *padişahlar ve devlet erkânı*, *şairler ve âlimler*, *tarihî ve mitolojik şahıslar*, *tasavvufî ve dinî şahıslar* ve *meşhur aşk kahramanları* alt başlıkları sistematik şekilde tasnif edilmiştir. *Tarihî ve mitolojik şahıslar*, *tasavvufî ve dinî şahıslar*, *meşhur aşk kahramanları* gibi kısımlarda bu kavramların dîvân şiirine nasıl yansıdığı kaynaklar yardımıyla açıklanarak dîvânda yer alan manzumelerden örnekler verilmiştir.

"Yer Adları" alt başlığı altında dîvânda yer alan şehirler, ülkeler, dağlar ve nehirler sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Dîvân şiirinde benzetme unsuru olarak kullanılan bu yerlerin şiirlerde nasıl yer aldığı, çalışılan dîvândaki şiirlerde nasıl kullanıldığı gibi sorular dîvânda yer alan manzumelerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

“Hayvanlar ve Efsanevî Varlıklar” alt başlığı altında dîvânda geçen kavramlar tespit edilerek sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Efsanevî varlıklar noktasında bu kavramların dîvân şiirine nasıl yansıdığı gibi sorular, kaynaklar aracılığıyla açıklanmaya çalışılmış ve dîvânda yer alan manzumeler bu bağlamda değerlendirilmiştir.

“Kozmik Âlem ve Tabiat” alt başlığında gezegenler ve yıldızlar, kaynaklar yardımıyla hem gerçek anlamlarında hem dîvân şiirindeki mecaz kullanımları bağlamında manzumeler üzerinden tespit edilmiştir. Dîvânda tespit edilen bu kavramların, şairin muhayyilesi doğrultusunda manzumelerine nasıl yansıttığı tespit çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ana başlığı olan “Nüsha Tavsîfi” kısmında dîvânın ulaşılabilinen tek nüshası olan Berlin Kraliyet Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler kataloğu, 5. bölümdeki nüshanın tavsîfi tanıtılmıştır. Metnin imlâ özellikleri tahlil edilmiş, metnin hazırlanmasında esas alınan ölçütler, çeviri yazı alfabesi ilgili bölümlerde açıkça belirtilmiştir. Dördüncü ana başlık olan “Çeviri Yazılı Metin” kısmı hazırlanırken nüshanın dizilişi esas alınmış ve manzumelerin sıralanışı hususunda tarafımızdan herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Beşinci ana başlık olan “Sonuç” kısmında çalışmanın öneminden bahsedilmiş ve öneriler sunulmuştur. “Kaynakça” kısmında şair ve dîvânı tetkik edilirken istifâde edilen bütün kaynaklar alfabetik tasnif sistemiyle verilmiştir. “Ekler” ana başlığının Ek 1 alt başlığında, yazma nüshanın vikâye sayfalarında farklı şairlerden alıntılanmış 26 müfrede yer verilmiş, Ek 2’de müellifin farklı eserlerde yayımlanmış manzumelerine yer verilmiştir. “Sözlük” bölümü sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Eserde yer alan ve yaygın olarak kullanılmayan kelimeler önce Arap harfli sonra çeviri yazılı, son olarak kelimelerin birinci, ikinci ve varsa diğer anlamları verilmiştir.

1.1. Müellif

Çalışmaya konu olan yazma nüsha Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu'nda, *Es'ad Mehmed Muhlis Paşa: Külliyâtı-ı Dîvân-ı Es'ad* başlığıyla kayıtlıdır.[1] Yapılan araştımalar sonucunda nüshanın kütüphane kaydına yanlış müellif adına kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Muhlis Paşa'nın daha önce çalışılmış olan dîvânçesi ile üzerinde çalışılan yazma nüsha tetkik edilmiş, ihtilafa ve tereddüte düşülen bazı hususlar ortaya çıkmıştır. Bu hususlardan ilki tezkire ve biyografi kitaplarında Muhlis Paşa'nın tek eserinin *"Dîvânçe"*si olduğu bilgisinin yer almasıdır.[2] İkinci husus ise şairin mahlas kullanımıdır. Muhlis Paşa'nın oğlu Nusret Bey tarafından babasının mezar taşına yazılması için kaleme aldığı tarih kıtʿasında şairin*"Muhlis"* mahlasını kullandığı belirtilmiştir.[3] Ayrıca çalışmaya konu olan dîvândaki tarih kıtʿaları ile Muhlis Paşa'nın doğum tarihi karşılaştırıldığında görülen birtakım tutarsızlıklar, müellifin kütüphane kayıtlarında adı geçen kişi olamayacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Örneğin kaynaklarda Esʿad Mehmed Muhlis Paşa'nın doğum tarihi 1780 olarak verilmiştir. Çalışılan yazma nüshada Hüseyin Bey adlı bir zâtın oğlunun velâdetine kayıt düşülen ilk tarih manzumesi ise 1778 yılına aittir. Sadece bu bilgi dahi Muhlis Paşa'nın çalışılan dîvânın müellifi olamayacağını kanıtlar mahiyettedir. Bununla birlikte kaynaklarda Muhlis Paşa'nın 1806[4] yılında kapıcıbaşı ünvanı aldığı bilgisi yer almaktadır. Esʿad Ağa ise 1789 yılında kapıcıbaşı ünvanını almıştır. Bu bilgi, gerek III. Selîm'e yazdığı *"Ḳaṣīde-i Sāliyye Der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ"* başlıklı manzumesinde gerekse DABOA'da yer alan belgelerde[5] kanıtlanmıştır.

---

[1] Çalışılmakta olan yazma nüsha, VOHD (Almanya'daki Doğu El Yazmalarının Katologlanması) projesi kapsamında Hs.or.1051 yer numarasıyla Hanna Sohrweide editörlüğünde, Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu, Bölüm: 5, Cilt: 13.5'te yer almaktadır. https://digital.staatsbibliothek,berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN1683870131&PHYSID=PHYS_0006

[2] Gülçin Serdaroğlu, *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, ss. 10-17.; M. Sadi Çöğenli, vd., *Dîvânçe-i Es'ad Paşa*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992, s.1.

[3] Esʿad Muhlis Paşa, dîvânçesinde yer alan manzumelerinde "*Muhlis*" mahlasının yanı sıra üç manzumesinde *Es'ad* mahlasını kullanmıştır. Gülçin Serdaroğlu, *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler*, s.11.

[4] Serdaroğlu, *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler,* s.1.

[5] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri HAT. 202.10393.

Öncelikle kütüphane kaydında dîvânın müellifi olarak hatalı kaydedilen Esʿad Mehmed Muhlis Paşa hakkında kısaca bilgi verilecektir. Sonrasında çalışılan dîvânın asıl sahibi olduğu tespit edilen Erzurum gümrükçüsü Enderunlu Mehmed Esʿad Ağa'nın hayatına yer verilecektir. Esʿad Mehmed Muhlis Paşa ile Mehmed Esʿad Ağa'nın yakın dönemlerde yaşamış, benzer görevlerde ve yerlerde bulunmuş olması, aynı ismi ve aynı mahlası kullanmış olmaları gibi birçok etken, kütüphane kaydındaki hatanın kaynağı olarak düşünülmektedir. Mehmed Esʿad Ağa hakkında literatürde sınırlı bilgiler yer almaktadır. Bu noktada dîvânında yer alan manzumelerden ve belgelerden edinilen bilgiler yardımıyla müellifin hayatı hakkında çıkarımlar yapılırken ulaşılan veriler yardımıyla dîvânın asıl müellifinin Erzurum gümrükçüsü olarak bilinen Enderunlu Mehmet Esʿad Ağa olduğu ortaya konulacaktır.

Esʿad Mehmed Muhlis Paşa, 1780 Ayaş doğumludur ve Melâmiye tarîkatı önderlerinden Bünyâmin Ayâşî'nin soyundan geldiği bilinmektedir.

> Ayaş voyvodası ve silâhşorluk ardından 1806'da kapıcıbaşı, 1821'de başbâki kulu ünvanlarını almış, 1823'te Sultan Mahmûd'un emriyle kendisine Edirne vezirliği, Çermen mutasarraflığı gibi görevler verilmiştir. 1828'de mevcut görevine son verilerek Bursa'ya azledilmişir. 1829'da Karaman, 1830'da Erzurum valiliğine getirilmiştir. 1836'da Redif Mansure Müşirliği ünvanı verilen paşa, 1837'de yine mevcut görevinden azledilerek Gelibolu'ya gönde-rilmiştir. 1839'dan sonra Bahr-i Sefîd Boğazı muhafızlığına sonrasında sırasıyla Sivas, Haleb, Sayda, Erzurum, Sivas, Musul ve Diyarbakır valiliklerine tayin olmuş, son olarak da Kürdistan eyaletine memur olarak görevlendirilmiştir. 1851'de zâtü'l-cenbe (akciğer iltihabı) yakalanmış ve aynı tarihte vefat etmiştir.[6]

Şairliğinin yanı sıra iyi bir hattat olan Muhlis Paşa'nın görev aldığı yerlerdeki birçok cami, sebil, çeşme ve binada imzası bulunmaktadır.[7] Muhlis Paşa, dîvânçesinde intisab ettiği Melâmiye tarîkatının şeyhlerinden Bünyâmin Ayâşî, Osmanlı-Rus savaşı, Yeniçeri Ocağı'nın ilgâsı, Şehzade Sultan Mehemmed, Sultan Nizameddîn, Reşid Mustafa Paşa, Vakanüvis Esʿad Efendi, Edirne, Kâğıthane, Sayda, Beyrut ve Çanakkale gibi birçok başlık altında tarih kıtʿaları ve manzumeler kaleme almıştır.

1.1.1. Mehmed Esʿad Ağa'nın Hayatı

Çalışılan dîvânın müellifi, Erzurum gümrükçüsü olarak bilinen Mehmed Esʿad Ağa'dır. Esʿad Ağa hakkında literatürde sınırlı bilgiler yer almaktadır. Ondan

[6] Gülçin Serdaroğlu, *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul 1994; M. Sadi Çöğenli, vd., *Dîvânçe-i Es'ad Paşa*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992.

[7] Hüsrev Subaşı, "Esad Muhlis, Sadullah ve Kemâl İsmail Sâdık Paşaların Hattatlığı ve Ayaş'taki Hatların Sanat Değeri", *Ayaş ve Bünyamin Ayaşi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara Ayaş Belediyesi 1993, s. 177.

bahseden kaynaklar özellikle tezkireler, genel olarak birkaç benzer bilgi etrafında şekillenmiştir. Tezkirelerde Esʿad Ağa'nın doğum tarihi 1757-58 olarak verilmiş, vefatına ise kesin bir tarih verilmeyerek *"22 Aralık 1816'dan sonraki bir tarihte ansızın vefat etmiştir."*[8] ibaresi düşülmüştür.[9] Şairin ismi konusunda ise tezkireler farklılık göstermiş; *Es'ad Beg*, *Es'ad (Enderunlu)*, *Es'ad Mehmed Ağa*, *Mehmed Es'ad Ağa*[10] gibi isimlerle anılmıştır.[11] Sadrazam kethüdası İbrahim Ağa adlı bir zatın oğlu olan Esʿad Ağa 1762 yılında Hazîne-i Hümâyûn'a alınmış ve I. Abdülhamîd zamanında kendisine silâhşorluk payesi verilmiştir. Sonrasında ise kapıcıbaşılık, rikâbdârlık, Erzurum gümrükçülüğü gibi birçok göreve getirilmiştir. Esʿad Ağa'nın aile hayatıyla alâkalı bilgiler ise kaleme aldığı manzumelerinden ve birkaç belgeden edinilmiştir. Esʿad'ın, Fâtıma adında bir eşi olduğunu ve doğum sırasında vefat ettiğini, *"Terkīb-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Cāriye-i Ḳā'il īn Suḥan Raḥmetullāhi ʿAleyhimā"* başlıklı mersiyeden öğrenmekteyiz. Şairin İbrahim Yakub ve Mehmed Şemseddin adında iki oğlu olduğu[12] bilgisi ile Saîd Ağa adında ve padişah rikabdârı olan bir kardeşi olduğu[13] bilgilerine de DABOA'da yer alan belgelerden ulaşmaktayız. Aynı zamanda şair, Saîd Ağa'nın vefatı üzerine yazdığı *"Tercī-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿīd Aġa Erżurūm Goftem"* başlıklı mersiyede ona *birâderim* diye hitap ederek belgelerde yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Aşağıda Esʿad Ağa'nın künyesiyle alâkalı kaynaklardan edinilen bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda ulaşılan bu bilgilerle dîvânın asıl müellifin Mehmed Esʿad Ağa olduğu da ortaya konulmuştur.

---

[8] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî II*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.2, İstanbul 1996, s.488.

[9] Dîvânda, 1818-19 yılına tarih kaydı düşüren şairin, bu tarihlerde hâlâ hayatta olduğu bilinmektedir.

[10] Süreyya, *Sicill-i Osmanî II, s.488.,* Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1944, C. 4, s. 1316.; Esʿad Mehmed Efendi*, Bâğçe-i Safâ-Endûz*, haz. Rıza Oğraş, Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Ankara 2018, s. 46.; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1944, C. 4, s. 1316.; Şefkat-i Bağdâdî, "*Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî"*, haz. Filiz Kılıç, Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 46. https://docplayer.biz.tr/52894910-Sefkat-tezkire-i-su-ara-yi-sefkat-i-bagdadi-prof-dr-filiz-kilic.html (20.09.2021).; Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin),* haz. Ramazan Duran, Halil Çeçen, Kesit Yayınları, İstanbul 2016. s. 36.

[11] Çalışmanın bundan sonraki kısmında karışıklığa sebep olmaması açısından, çalışılan yazma nüshanın müellifinden *Es'ad Ağa* olarak bahsedilmiştir.

[12] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, AE.SMDH.II. 122-10073.

[13] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.İKTS. 6-274./HAT. 264-15327.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* adlı tezkiresinde müellifi *"Es'ad Mehmed Ağa"* olarak kaydetmiştir. Mehmed Süreyya'ya göre Enderunlu olan şair, yetişerek peşkir ağası, rikâbdâr ve 1815'te çuhadâr olmuş, 1816'da mevcut görevinden azledildikten sonra ansızın vefat etmiştir.[14] Süreyya, Esʿad'ın şiirlerinden örnek vermemiştir.

Enderunlu Mehmed Âkif, *Mir'at-ı Şi'r* adlı tezkiresinde müellifi *"Es'ad"* başlığıyla Hazîne-i Hümâyûn şairleri bölümünde değerlendirmiştir. Âkif, müellifin 1757-58 yılllarında doğduğu, İbrahim Ağa adlı bir zâtın oğlu olduğu, Abdülhamîd Han'ın cülûsunda silâhşorluk payesi aldığı ve giderek rütbelerinin arttığı gibi bilgilere yer vermiştir. Esʿad'ın üslubu hakkında ise *nadide sözler söyleyen* ve *inci yağdıran bir kalemi olduğundan* bahseden Âkif, onun *"-dan"* redifli[15] bir gazeline yer verse de bu gazel çalışılan nüshada bulunmamaktadır.

Esʿad Mehmed Efendi, *Bâğçe-i Safâ-Endûz* adlı tezkiresinde müellifi *"Es'ad" İbrâhîm Ağa-zâde Enderûnî* başlığı altında tetkik etmiştir. Esʿad Efendi, müellifin 1762 yılında Hazîne-i Hümâyûn'a alındığını, sonrasında Abdülhamîd Han'ın 1774 yılındaki cülûsunda silâhşorluk payesi, ardından kapıcıbaşı ünvanı aldığını ve hâlen hayatta olduğunu belirtmiştir.[16] Ayrıca tezkirenin der-kenarında *"...saraya... katılan yalı sahibi Erzurum gümrükçüsü denmekte maruf kapucubaşı Es'ad Ağa'dır."*[17] bilgisi verilmiş, şiirlerinden örnek verilmemiştir.

Esʿad Ağa hakkında en kapsamlı bilgiler Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde bulunmaktadır. Ergun, diğer tezkirelerdeki bilgilerin yanı sıra müellifin 18. Asrın son yarısında yetişen *şairlerden* olduğunu söyleyerek bu yönüne dikkat çekmiştir. Ergun, Sadullah Ağa'ya ait mühim bir mecmûada, Sadık Ağa tarafından bestelenmiş "*edeyim"* redifli şarkının, *"Güfte: İbrahim Paşazâde Mîr Es'ad"* başlığını taşıdığını ve bu şarkının Enderunlu Esʿad'a ait olduğunu iddia etmiştir.[18] Adı geçen *"edeyim"* redifli şarkı, çalışılan nüshada yer almamaktadır.

---

[14] Süreyya, *Sicill-i Osmanî II*, s.488.

[15] Kılcı, *Enderunlu Mehmet Âkif-Mir'ât-ı Şi'r*, s. 79-80.

[16] Esʿad Efendi'nin tezkiresinin yazılış tarihi olarak kayıtlarda 1835 yılı yer almaktadır. Fakat şairin 'Esʿad' maddesini kaleme aldığı tarih tespit edilemediğinden, Esʿad Ağa'nın hangi tarihlerde hayatta olduğu bilgisi tespit edilememiştir.

[17] Esʿad Mehmed Efendi, *Bâğçe-i Safâ-Endûz*, s. 46.

[18] Ergun, *Türk Şairleri*, s. 1316.

Şefkat Tezkiresi'nde *"Es'ad Beg"* olarak kaydedilen müellifin *"Kethudâ-yı sadr-ı Âlî İbrâhìm Efendi'nin oğlu ve müderrîsîn-i kirâmdan"*[19] olduğu bilgisi ile yalnızca *"-i var"* redifli bir gazeline yer verilmiştir.[20] Verilen bu gazel de çalışılan nüshada yer almamaktadır.[21]

Silâhdâr-zâde Tezkiresi'nde Esʿad hakkında verilen bilgiler, Şefkat Tezkiresi'nde yer alan bilgilerle aynıdır.[22]

Bir diğer önemli kaynak da Sinan Çuluk tarafından hazırlanmış olan *"Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu"* başlıklı makaledir. Çuluk, Esʿad Ağa hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

> Mehmed Esʿad Ağa'nın nereli ve kimin oğlu olduğuna dair esaslı bir bilgi yoktur. Kendisinin kapıcıbaşı unvanı yanında kardeşi Mehmed Said Ağa'nın da Üçüncü Selim'in rikâbdârı oluşu, babalarının önemli bir Osmanlı şahsiyeti olduğunu akla getirmektedir. Kız kardeşiyle alâkalı bir vesikadan babalarının adının İbrahim olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Esʿad Ağa, Erzurum Gümrük Eminliği'nde bulunmuş ve *"Gümrükçü"* lakâbıyla tanınmış bir şahsiyettir. Gümüşhane Eminliği görevinde iken III. Selim'in kız kardeşiyle evli Erzurum Valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızlıkta bulunduğu gerekçesi ile Padişah III. Selim'e şikâyet edilmiş; bunun üzerine Mehmed Esʿad Ağa Gümüşhane Eminliği'nden azledilerek kapıcıbaşılık unvanı elinden alınmış ve Samsun kalesinde kalebent cezasına çarptırılmıştır (Evail-i Receb 1214-Aralık 1799). Bazı anlaşmazlıklar yüzünden Erzurum kalesinde kalebent olduğu bilgisi mevcuttur. Kardeşiyle yaptığı bir yazışmada ise kapıcıbaşı unvanının iade edildiği ve 1227'de (1812-13) bu unvanı kullandığı anlaşılmaktadır. 1802-3 yıllarında tarafından yazıldığı anlaşılmakta olan bir telhisde kapıcıbaşılardan esbak Erzurum Gümrükçüsü Esʿad Ağa'nın Surre Emini olmak için bir talebi olduğu, Padişah tarafından uygun bulunursa nasbedileceği bildirilmektedir. 1214-1227 yılları arasındaki görevleri, şimdilik tespit edilemeyen Esʿad Ağa, İkinci Mahmûd'un 1812-13 tarihli hatt-ı hümâyûnu ile Kıbrıs'ta Magosa kalesinde ikamete memur edilmiştir. Evail-i Zilkade 1227 (5-15 Kasım 1812) tarihli Çavuşbaşı Ali Bey ve Magosa kalesi dizdarına hitaben yazılan bir hükümle emir uygulanmıştır. 11 Muharrem 1228'de (14 Ocak 1813) kalebent cezasını çekmek üzere Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'ne konulmuştur. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1229'da (1-9 Haziran 1814) Magosa Kalesi'ndeki kalebentlik cezası affedilerek tahliye edilmiştir. Mehmed Esad Ağa'nın hayatının bundan sonraki safhası bizim için şimdilik meçhuldür. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud'un bizzat hatt-ı hümayunlarına muhatap olan, kardeşi de Üçüncü Selim'in en yakın görevlilerinden olan, gümrükçülükten azledildikten on beş sene sonra bile

[19] Ergun, şairin müderris olduğu bilgisinin doğru olmadığını iddia etmekte; fakat kaynak belirtmemektedir.

[20] Şefkat-i Bağdâdî, "*Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî"*, s. 46.

[21] Çalışılan nüshada eksik varaklar vardır. Bu eksikliklerden biri, revî harfi *"ر"* ile biten gazeller kısmındadır. Şefkat tezkiresinde müellife ait olduğu belirtilen *"-i var"* redifli gazelin revi harfinin de *"ر"* olması, bu gazelin müellife ait olup olmadığını tespit etmemizi olanaksız kılmıştır.

[22] Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin),* s. 36.

"Gümrükçü" lakabı ile tanınan böyle bir şahsiyetin, tarihte izinin sürülememesi ilginç bir keyfiyettir."[23]

Yine aynı makalede Esʿad tarafından, kimliğine ulaşılamayan Halil Ağa'ya hitaben kaleme alınmış 1798 tarihli bir mektuba yer verilmiştir. Bu mektupta yer alan *"Vezîr olur yine farmasonların canlarına limon sıkarım.", "Kör Efendimiz"* (Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa) *"Trabzon iskelesinden kahve taşımak", "sammur kürkün Erzurum için daha elverişli olduğu"* gibi birçok ifadeyle çalışılan dîvânda yer alan manzumelerde geçen bu kavramlar örtüşmektedir.

Müellifin künyesi hakkında erişilen önemli kaynaklardan biri de Mehmet Doğan tarafından hazırlanmış olan *"Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)"* adlı yayımlanmamış doktora tezidir. Doğan'ın çalışmasının Ek:5[24] kısmında Ra'ûf Paşa adına kaleme alınmış bir tarih kıtʿası bulunmaktadır.[25] Kıtʿanın müellifi olarak *"Dergâh-ı âlî Kapucu başılarından Es'ad Ağa'nın takdim eylediği tarihdir ki bervech-i âtî zikr olunur."* ibaresi düşüldükten sonra tarafımızdan çalışılan yazma nüshada yer alan 62b varağındaki *"Tārīḫ-i Ṣadāret-i Defterdār Ra'ūf Paşa"* başlıklı manzume verilmiştir.[26]

Tayyâr-zâde Atâ Bey, *"Osmanlı Saray Târîhi"* adlı eserinin *"Târîh-i Enderûn"* adlı dördüncü cildinde müellifi *"Es'ad Bey"* adıyla *Hazîne-i Hümâyûn* şairleri arasında değerlendirmiş ve *"Mevkufâtî 'Abdu'l-Kerîm Beg-zâde Kîlâr Kethudâsı Haftânîsi Es'ad Beg"*[27] başlığı altında tarafımızdan çalışılan dîvânda,

Ẕerredir bu ʿālem-i tekvīn şems-i ḳudrete
Peşşedir nisbetle ʿarş u kürsī ṣunʿ-ı vaḥdete

mısraıyla başlayan 96. gazele yer vermiştir. Atâ Bey'in *velehû* başlığı altında verdiği,

---

[23] Sinan Çuluk, *"Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu"* Tarih Yazıları, 2012. http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html (10.11.2021)

[24] Mehmet Doğan, *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 329- 331.

[25] Bu belge için kaynakça olarak "Rauf Paşa'nın Sadaretine Dâir Tevarih-i Manzume, TY 02976 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)" bilgisi verilmiştir. Sözü edilen manzume tarafımızdan çalışılan tezde Ek 3'te gösterilmiştir.557

[26] Aynı zamanda dîvânda Rauf Paşa adına, farklı nazım şekilleri ve türlerinde kaleme alınmış dört manzume daha yer almaktadır.

[27] Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-,* haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.411.

Hallâk-ı ezel ʿaleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer hâl ile kılmış mütesellî

şeklinde yer alan bir beyitlik bu manzume ise üzerinde çalışılan dîvânda yer almamaktadır.

Osmanlı Saray Târîhi'nde yer alan bu son bilgiyle Mehmed Doğan'ın *"Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)"* adlı çalışmasından ulaşılan bilgiler, dîvânın müellifinin Esʿad Muhlis Paşa değil Erzurum gümrükçüsü olarak da bilinen Enderunlu Mehmed Esʿad Ağa olduğunu açıkça kanıtlamaktadır.

1.1.2. Mehmed Esʿad Ağa'nın Görevleri

Esʿad Ağa'nın hayatı hakkında sınırlı kaynaklar ve bu kaynaklarda sınırlı bilgiler mevcuttur. Onun hakkında tezkirelerde kesin olarak doğum tarihi, babasının adı, Enderûnda yetiştiği ve Hazine-i Hümayûn'a alınma tarihi ile îfâ ettiği birkaç görev bilgisine ulaşılır. Bu noktada yapılan literatür taramasında DABOA'da yer alan belgeler şairin hayatına ışık tutmada yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Esʿad'ın geleneğin sınırlarını zorlayan hasb-i hâl tarzı kasideleri, hayatı hakkında birçok ipucu barındırır. Çözülmeye başlayan geleneğin kendisine sunduğu imkânlardan faydalanarak 30 beyti aşan kaside nazım şekliyle hasb-i hâl veya arz-i hâl türünde kaleme aldığı tarih kayıtlarından şairin hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Aşağıda yer alan manzumelerdeki gerek bilgiler gerek tarih kayıtları ile şairin görev hayatıyla alâkalı bilgiler kronolojik olarak tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tarih kayıtları ve belgeler haricindeki çıkarımlar tarafımızca yapılmış olup kesinliği tartışılabilir ve güncellenebilir bilgilerdir.

Şair *"Ḳaṣīde berāy-ı Ṭaleb-i Rütbe Der-Sitāyīş-i Sulṭān Selīm-i Ṣaliṣ ve Bāʿdeʾl-ʿArż-ı Dergāh-ı Muʿallā Ḳapucıbaşılığı İḥsān-Şode"* başlıklı kasidesinde III. Selîm'den kapıcıbaşılık payesi talep eder ve *"Kullarının nicesini terfi ettirdin beni de onlar gibi terfi ettir."* diyerek görevini layığıyla yerine getireceğini ifade eder:

Bendegānıñ nicesin şānını terfīʿ itdiñ
Ben de olsam nʿola anlar gibi bir dīvānī

ʿUhdesinden gelemezsem o zamān ṭarḥ eyle
Yoḫsa lāyıḳ mı bu günlerde ḳalam ʿüryānī (K.19/47-48)

Esʿad, *"Ḳaṣīde-i Sāliyye Der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ"* başlığıyla III. Selîm'in hem yeni yılını kutlamak hem hükümdarlık liyâkatini tebrik etmek maksadıyla kaleme aldığı kasidesinde kapıcıbaşılık görevi için teşekkür eder.

III. Selîm'in 1789 yılındaki tahta çıkış tarihi değerlendirildiğinde, Esʿad'ın bu tarihten sonraki bir yılda, tahminen otuzlu yaşlarının başında, kapıcıbaşı ünvanı aldığını söylemek mümkündür:

Müjde kim pādişeh-i sāl-i nümāyān oldı
Taḫt-ı eflāke cülūs ittigi şāyān oldı (K.20/1)

Yaʿni maḥż-ı keremi ḳıldı **ser-bevvābı**
Gerçi bu luṭf-ı hümāyūnı baña şān oldı (K.20/16)

Esʿad'ın *"Tārīḫ berāy-ı Ḳaṣr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe Der-Cezīre-i Mora"* başlıklı tarih kaydında 1788-89 yıllarında Mora'da olduğu bilinir. Ayrıca 1789-91 yılları arasında Mora valiliği[28] yapmış Seyyid Ahmed Paşa'ya yazılan *"Ḳaṣīde berāy-ı Maṣlāḥat-ı Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa"* başlıklı kaside ile DABOA'da yer alan *"Mora cezиresinde Kalvrita Kocabaşısı maktul Androçaki'nin muhalefatına memur Silâhşor Es'ad Bey'in azline…"*[29] adlı 9 Eylül 1790 tarihli belgede yer alan bilgiler de Esʿad'ın 1788-90 yılları arasında Mora'da olduğunu doğrulamaktadır.

Esʿad'ın *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Meʾmūriyyet Güftem"* başlıklı manzumesinde, III. Selîm'in emriyle Çıldır'da memur olduğu bilgisi mevcuttur. Mehmed Şerif Paşa'nın 1792-1796 yılları arasında Çıldır'da valilik yaptığı bilgisiyle[30] manzumede yer alan bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, şairin kırklı yaşlarının başında Çıldır'da memur olduğu anlaşılmaktadır:

Didi fermān-ı Selīm Ḫān ile mebʿūṯ oldum
Bu yolıñ zaḫmetini raḥmet idindim cāna (K.61/12)

Esʿad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı terkîb-i bendde, paşanın sıtabl-ı hassında (saray ahırı) görev yapmaktan utanmadığını dile getirir. Manzumede yer alan bu bilgi ve Yûsuf Ziyâ Paşa'nın 1798 yılına kadar Erzurum valiliği yaptığı bilgisi kıyaslandığında Esʿad'ın bu yıllarda rikâbdâr olarak görev yaptığını söylemek mümkündür:

Ṣıṭabl-ı ḫāṣṣınıñ bir bendesi olmakda ʿārım yoḳ
Bu ʿabd-i müstmendin senden özge bir ararım yoḳ (Terc.24/6:5-6)

---

[28] Seydi Vakkas Toprak, "Boğazların Güvenliğiyle İlgili Bir Belge: Seyyid Ahmed Paşa'nın Hazırladığı Boğaz Kaleleri Yoklama Defteri." *Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II,* Gaziantep 2020, s.293.

[29] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 229-127.56.

[30] Seydi Vakkas Toprak, "Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği" *Belleten Dergisi*, 83/296, 2019, s.158-159.

"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān der-Taʿrīf-i Mā-beynciyān-ı Ḫavāṣṣ" başlıklı manzumesinde *"Virilsün Esʿadʾa gümrük diyü fermān idüp virdiñ"* diyen şair, III. Selîm'den bu buyruğunun yerine getirilmesini talep eder:

Virilsün Esʿadʾa gümrük diyü fermān idüp virdiñ
İde zīb-āver-i dest-i emel fermānıñı bāri (K.22/47)

"Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i be-Cānib-i Selīm Ḫān Der-Suʾāl-i Maṭlab" başlıklı manzumesinde "başbâki kulu"[31] olduğu bilgisini veren şair, *başbâki kulu* olmanın da oldukça iyi olduğunu fakat daha yüksek bir mevki olan *ocak ağalı* mansıbını talep eder:

Şehriyārā bendeñe bir manṣıb iḥsān eylesen
Şemʿ-i baḫtım bezm-i devletde fürūzān eylesen
Bendeñe hem mīrīye ḫaylī fevāʾid fehm olur
Bir emānetle beni mümtāz-ı aḳrān eylesen
Bir de sāʾir bendegānāsā beni ḳıl tecrübe
Lāyıḳ-ı ḫiẕmet isem luṭf-ı ferāvān eylesen
Ketḫudā-yı devlet olmaḳ gibidir her ḫiẕmetiñ
Tek beni bāb-ı felek sāyeñde der-bāb eylesen
Gerçi **başbāḳī ḳulı** olmaḳda ḫaylī dideye
Līk efendim bir cesīm emre nigehbān eylesen
Baḳ ne vādīlerdedir Esʿad be-tevfīḳ-i Ḫudā
Eşheb-i iḳbālime bir kerre meydān eylesen
Ḥāṣılı şevketli hünkārım **ocaḳ aġalıġın**
Şān içün bir bende-i nā-çīze iḥsān eylesen
Şübhesiz ser-levḥa-i iflāsa zīnet-sāz olur
Kesb-i sāmān eylemez bir daḫı ḫāḳān eylesen (Terk.26/4)

Esʿad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı tahmiste paşayı istediği gibi övemediğini söyler ve bunun sebebini seferle görevlendirilmiş bir paşa olmasına bağlar. Bu bilgi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın 1798 yılına kadar Erzurum valiliği

[31] Bazı kaynak ve vesikalarda "ser-gulâm-ı bâki" de denen başbâki kulu devlete ait gelirlerin toplanmasında önde gelen bir memurdu ve emrinde çalışanlara "bâki kulları" denirdi. Bu dairenin tam olarak teşekkül ettiği XVII. yüzyılda Başbâki Kulluğu, doğrudan doğruya defterdara bağlı beş daireden biriydi. Emrinde çalışanların sayısı ise altmış kadardı. Bunlar hazineye borcu olup da vermeyenleri, zimmetlerinde devlete ait mal bulunanları soruşturarak tahsilâtı yaparlardı. Başbâki kulunun emrindeki bâki kulları zaman zaman diğer maliye memurlarının işlerine ve hesaplarına baktıkları gibi yoklama ve teftiş için taşraya da gönderilirlerdi. Başbâki kulu, defterdarlık ile halk arasındaki vergi anlaşmazlıkları davalarına bakan maliye mahkemesinde, vergi baştahsildarı sıfatıyla maliye namına iddia makamı olarak bulunurdu. Bu mahkemelerde daha çok ölen mültezimlerin zimmetlerinde kalan mallar ve müsâdere sebebiyle malları alınanların davaları görülürdü. Ayrıca vefat eden bazı zengin şahısların geride bıraktıkları malların tesbiti ve gizlenenlerin buldurulma işinde de başbâki kulu görevlendirilebilirdi. Yine Rumeli kazaskerinin defterdar nezdindeki mîrî kâtibi denilen memuru ile birlikte istînaf ve temyize tâbi olmayan malî davaları da hallederdi. Feridun Emecen, "Başbâki Kulu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 126-127.

yaptığı bilgisiyle kıyaslandığında, Esʿad'ın *rikâbdârlık* görevinden hemen sonra *gümrükçü* olarak görev yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Kaynaklarda onun Erzurum gümrükçüsü olarak görev yaptığı ve bu lakapla bilindiği bilgileri mevcuttur. DABOA'da yer alan *"Hüccacın avdetine binaen sene-i atiyye için Surre Emaneti'ne Kapıcıbaşılarından Erzurum Gümrükçüsü esbak Esad Ağa'nın talib olduğu…"*[32] adlı 5 Temmuz 1796 tarihli belge ile *"Erzurum Gümrükçüsü Es'ad Ağa'nın gönderdiği 1795-1798 tarihli hazine ve poliçe belgeleri"*[33] adlı belgede onun 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçülüğü görevini îfâ ettiği görülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde bazı paşaların *gümrükçü* lakabıyla anılması bu memurluğun önemini de gösterir niteliktedir:

> Olmasam meşġale-i ʿazm-i seferle bir **paşa**
> Vaṣfını eyler idim zīver-i ʿarş-ı aʿlā
> Ḥaḳ bu kim olmadı kām üzre bu naẓm-ı raʿnā
> *Böyle mi eyler idim medḥ-i şerīfiñ ammā*
> *Erżurūmʾıñ bu havāsı ġam-ı cismānīdir* (Tahm.36/43)

Esʿad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm Goftem berāy-ı Teşekkür-i Muṣāfāt der-Emānet-i Gümrük-i Erżurūm der-żımneş yek Esb-i Ciyād be-cānib-i mā İrsāl Kerd"* başlıklı kasidesinde Erzurum gümrük eminliği için kendisine teşekkür eder. Bu kasidesiyle de rikâbdârlık görevinden hemen sonra 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçüsü olarak görev yaptığı bilgisi doğrulanmaktadır.

"Gümüşhane eminliği görevinde iken III. Selîm'in kız kardeşiyle evli Erzurum Valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızca davrandığı gerekçesiyle III. Selîm'e şikâyet edilmiş, bunun üzerine Mehmed Esʿad Ağa Gümüşhane Eminliği'nden azledilerek kapıcıbaşılık ünvanı elinden alınmış ve 27 Aralık 1799 tarihinde Samsun Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılmıştır."[34] Bu tarihlerde DABOA'da[35] yer alan belgelerle de Samsun'da olduğu bilinen şairin, Samsun'da yetişen Tayyâr Mahmûd Paşa'nın Canik valiliği sırasında kaleme aldığı tanziri de bu bilgiyi doğrular mahiyettedir:

---

[32] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 202.10393.

[33] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.ML.74-3396.

[34] http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html (09.11.2022); Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.DRB.28-1398.

[35] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.ZB. 87-4324.

İde Ḥaḳ **Ḥażret-i Ṭayyār-**ı kerimüʿş-şānıñ
Seyf-i meslūlini ḫūn-ḫᵛār-ı ḳarīn-i fitne (G.103/8)

Aşağıda yer alan tercî-i bendde Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın himayesinde memur olduğunu ifade eden şair, paşa adına kaleme aldığı diğer tarih kayıtlarından da tespit edildiği üzere 1808-09 yıllarında Yanya'da görevdedir. II. Mahmûd'un emriyle burada bulunduğunu ve on bir aydır erzakının mahsur bırakıldığını dile getiren şair, bu ifadelerden anlaşıldığı üzere mevcut görevinden azledilerek Yanya'ya görevlendirilmiştir:

Ḥaṭṭ-ı şāhenşeh ile gelmege oldum mecbūr
ʿAlī Paşaʿya olup sevḳ-i cihānda meʾmūr
Ḥikmet-i bāliġa-i Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ḥakīm
On bir ay eyledi erzāḳımı anda maḥṣūr
Resm-i erkānı ʿaceb memleket-i nādānı
Kimseyi itmeye Bārī o mekānda memkūr
Ẕātım olmaḳda iken cinsime fermān-fermā
Virmek ister felek-i sifle-naẓar özge fütūr
ʿAyn-ı imʿān ile baḳdım reviş-i gerdişine
Ḫar-ı nādāna ider luṭf-ı saḫīfin maḳṣūr
Men ne ānem ki zebūni kesem ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek (Terc. 63/4)

II. Mahmûd'un kerimesi Fâtıma Sultan'ın velâdetine düşürdüğü 1808-09 tarihli manzumede Enderun dışında olduğunu ve geri dönmeyi dilediğini söyleyen şair, aynı zamanda padişahın eski bir kölesi olduğunu ifade ederken rikâb hizmeti talebini de dile getirmektedir:

Çünki bende-zādeyim hem **enderūn-ı ṭaşrada**
Yā nʿola bir kerre mümtāz eyleseñ aḳrāndan

Ḫayli **eski bendeyim** bāb-ı muʿāllā-pāyede
Devletiñde bir şeref kesb eylesem dīvāndan (Tar. 69/9-10)

II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Murâd'ın velâdetine düşürdüğü 1811-12 tarihli manzumede on aydır Yanya'da vatan hasreti çektiğini belirten şair, ikinci beyitteki *Abdülhamîd'in seçilmiş bir kuluydum* ifadesiyle de I. Abdülhamîd zamanında silâhşorluk payesi aldığı bilgisini doğrular:

Ben de on aydır çekerken ḥüzn-i dehri Yanyaʿda
Müjde-i şehzāde geldikde ġama virdim küşād

Vālid-i cennet-mekānıñ ben **çerāġ-ı ḫāṣıyam**
Bir güler yüz görmemek lāyıḳ mıdır devrāndan (Tar.70/6-8)

II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Bâyezîd'in velâdetine düşürdüğü 1812-13 tarihli manzumede şairin hâlâ Yanya'da olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde elli beş-elli altı yaşlarında olduğu tespit edilen şair, Yanya'da yalnız olduğunu ifade eder ve bir an önce Bâbıâlî'ye geri dönmeyi arzular:

Pādişāhım **bir yıl oldı Yanyaʿya me'mūr** idim
Emrini infāẕ ile sāyeñde olmışdım vaḥīd (Tar.72/8)

Esʿad, 5 Aralık 1812 ile 21 Ocak 1814 tarihleri arasında vazifesi olmayan sözler söylediği gerekçesiyle Magosa Kalesi'ne gönderilerek kalebend edilmiştir.[36] İki yıla yakın Magosa'da sürgünde olan şair, Magosa başlıklı beş manzume kaleme almıştır. Şairin burada kaleme aldığı manzumeleri genellikle tasavvufî-hikemî tarzda olup bazıları da sitem ve şikâyet içeriklidir. Şair, "Der-Maġosa Goftem" başlıklı gazelinde Magosa'da emniyette olduğu söylese de burada bulunmaktan memnuniyetsizliğini dile getirir:

Ḳalʿa-i ḥıfẓa emīn oldum recā bilmem nedir
Bāb-ı Ḥaḳʿdan ġayrıya ben ilticā bilmem nedir (G.36/1)

Esʿad, Mehmed Emin Ra'ûf Paşa'nın 1814'ten başlayarak sırasıyla defterdâr, sadrazam ve vezir olmasına tarih kaydı düşürmüştür. Ra'ûf Paşa'nın sadrazam olduğu 1815 yılında Esʿad'ın da paşanın hizmetinde bir *"silâhdâr"* olduğu paşa adına kaleme aldığı *"Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā Der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa"* başlıklı manzumeden anlaşılmaktadır. Arz-ı hâl tarzı kaleme aldığı bu manzumede Ra'ûf Paşa'nın Kurban Bayramı'nı tebrik eden şair, paşadan kendisine ihsanda bulunmasını talep eder:

Görmez aṣlā sen gibi dānā-dil-i pür-intibāh
ʿAynıñ olsa benī-i pīr-i sipihre mihr ü māh
Ḫāk-i rāhıñ ʿāleme kuḥlüʾl-başardır kim olur
Nakş-ı pāyiñ dīde-i dünyāya çün mevc-i nigāh
Düşmeniñçün her gice ḳaṣd-ı şebīḫūn olmasa
Başına encümden itmezdi felek cemʿ-i sipāh
Sāye-baḫş olsa **silāḥdārına** da bir himmetiñ
Gün görür ʿālemde hemçün şeb-pere baḫt-ı siyāh
Ṭoġrılaldan nev-civān-ı eṭbaʿıñla ḳadd-i çarḫ
Sensiz imrār itdigi eyyām-ı ʿadl eyler tebāh
Bezm-i evṣāfında ey ṣāḥib-ṣadr ʿālī-cenāb
Kilk-i abdālım ḳapundan olmak ister behre-yāb (Terk.43/3)

[36] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C. ZB. 46-2294/ C..ML.. 75-3443.

1818-20 yılları arasında sadrazamlık yapan Burdurlu Mehmed Paşa adına sekiz manzume kaleme alan şair, aşağıda yer alan beyitlerde mevcut görevinden azledildiğini, bu sebeple paşayı yeterince övemediğini dile getirerek af dileyip kendisine bir mansıp verilmesini talep eder:

ʿAzlimin ḫāṭırası olmasa manṣıbdan eger
Böyle mi vaṣf ider evṣāfıñı ḫāmem tasṭīr

Dil-i mecrūḥ ile eyyām-güzārım çoḳdan
Bāri ibḳāmı ʿināyet ile ol baña ẓahīr

Sen veliyyüʾn-niʿamım herkese luṭf eylersin
Baña da himmeti ḳaṭʿ itme olursa taḳdīr (K.48/23-25)

DABOA'da yer alan 16 Ağustos 1819 tarihli *"Erzurum Gümrükçüsü olup Silâhdâr Ağası iken vefat eden Dergah-ı Ali kapıcıbaşılarından Mehmed Es'ad Ağa'nın mal ve emvali tahkik olunduktan sonra yetimleri İbrahim Yakub ve Mehmed Şemseddin'e maaş tahsisi"* adlı belgede[37] yer alan bilgilerden hareketle aşağıda yer alan beyitler şairin yazdığı son manzumeleridir. Burdurlu Mehmed Paşa adına kaleme aldığı *"Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd berāy-ı Ṣadr-ı aʿẓam-ı Bedr-i Efḫam Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlıklı tarih manzumesi 1818-19 tarihini gösterir. Esʿad bu tarihlerde vefat etmiştir. Ömrünün son yıllarını sıkıntı ve yokluk içinde geçirdiği anlaşılan şair, bir kır beygir alacak kadar dahi malî durumunun olmadığını söyleyerek Mehmed Paşa'dan inayet diler:

Sāye-i devletde üç beş esbe mālikdir ḳulıñ
Līk bir ḳır bārgīr almaḳ degil imkānda

Bārgīr iḥsān iderseñ şānıña lāyıḳ ola
Āḫarıñ maḳbūlı olmaḳ şarṭıdır iḥsānda (K.45/21-25)

Bütün bu bulgular derlendiğinde I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd devrinde yaşayan Esʿad Ağa'nın görevleri ve bulunduğu şehirler kronolojik olarak şu şekilde tasnif edilebilir: 1762'de Hazîne-i Hûmâyun'a alınan şair, 1774-79 yılları arasında silâhşorluk, 1789'dan sonra kapıcıbaşılık, 1788-90 yılları arasında Mora'da silâhşor ünvanıyla muhallefat[38] memurluğu, 1792'den sonra Çıldır'da memurluk, 1792'den sonra Erzurum'da rikâbdârlık ve başbâki kulluğu, 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçülüğü ve Gümüşhane eminliği yapmış, 1799'da Samsun Kalesi'nde

[37] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, AE.SMHD.II.

[38] Geride mîrâsına sâhip çıkacak kimse bırakmadan ölenlerin mallarını kaydetmek, paraya çevirmek gibi işlerle görevli memur. http://www.lugatim.com/s/MUHALLEFAT (Erişim Tarihi: 06.01.2023)

kalebend edilen ve 1808-12 yılları arasında Yanya'daki memuriyet görevinin ardından 1812-14 yılları arasında Magosa Kalesi'nde tekrar kalebend edilmiş, 1814-15'te çuhadârlık ve 1815-19 yılları arasında da silâhdâr ağalığı yapmıştır. Esʿad Ağa 1819 yılında silâhdâr ağalığı görevindeyken altmış üç yaşında vefat etmiştir.

1.1.3. Tarîkatı

Tasavvuf, dîvân şiirinin beslendiği kaynaklar içerisinde önemli bir yer teşkil eder. İlk dönem mutasavvıfları ve tarîkat önderlerinin İslam toplulukları üzerindeki etkileri kadar dîvân şiiri üzerinde de büyük ölçüde etkileri bulunmaktadır. Şairler etkilendikleri veya intisab ettikleri bu önderlere şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu yolla kendi bağlılıklarını ifade eden şairler, intisab ettikleri tarîkatın öğretilerini de manzumeleri aracılığıyla ilân edip tebliğde bulunmuşlardır. Esʿad, dîvânında Abdülkâdir-i Geylânî adına gazel nazım şekliyle iki naʿt kaleme almıştır. Bu manzumelerde yer alan bilgiler doğrultusunda onun Kâdirî tarîkatına mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Kâdirî tarîkatının kurucusu ve önderi kabul edilen Abdülkâdir-i Geylânî 1077 yılında Gîlân eyaletine bağlı Neyf köyünde doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesi ve dedesi Savmaî ile birlikte büyümüştür. Sonrasında Bağdat'a giderek Ebü'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs aracılığıyla tasavvuf yolculuğuna başlamış ve Şâfiî mezhebine intisab etmiştir. Geylânî Bağdat'a gittiği zaman mensubu bulunduğu Şâfiî mezhebinden ayrılarak mizacına daha uygun bulduğu Hanbelî mezhebine intisab etmiş ve ömrünün sonuna kadar her iki mezhebe göre fetva vermiştir. Hanbelî'lerin isteği üzerine mezhebi canlandırıp ihya eden Geylânî'ye bu sebeple *Muhyiddîn* ünvanı verilmiştir. "Geylânî'nin tasavvuf anlayışı, şeriata ve dinin zâhirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O, her an Kur'an ve hadislere uygun hareket etmeyi şart koşar. Gerek vaazlarında gerekse eserlerinde son derece sade bir üslup kullanan Geylânî, kendisinden önceki sûfîlerden nakiller yaparken bunları herkesin anlayacağı örneklerle açıklar. Bu sebeple eserleri tasavvuf edebiyatının güzel örneklerinden sayılır. Tema olarak ağlatıcı ve ürpertici konuları tercih eder. Konuşmalarında samimî yakarışlarını dile getiren dua ve niyazlara yer verir. Cemaate cenneti müjdeleyerek onlara ümit ve şevk verir, nefsin zayıf taraflarını

başarılı bir şekilde tasvir eder, şeytanın insana nüfuz etme yollarını canlı örneklerle anlatır."[39]

Aşağıda yer alan beyitlerde Esʿad'ın Geylânî'ye intisap ettiği açıkça görülmektedir. Şair, onun *sırlarına gönlüm bağlıdır*, *onu mukaddes bir zat olarak biliyorum* dediği Geylânî'yi ulvî bir mertebeye koyarak metheder:

Sırrına dil-bestedir ʿirfānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ**
Bildi ẕāt-ı aḳdesin iẕʿānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ** (G.51/1)

Beyitte, onun *cömertlik kapısına ezelden beri bağlılığım var* diyen şair, *şanımın bereket ve irfan kazanması onun sayesindedir* diyerek Geylânî'ye bağlılığının onda yarattığı etkileri dile getirir:

İntisābım var ezelden bārgāh-ı luṭfıña
Sāyesidür kesb-i feyż-i şānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ** (G.58/7)

Geylânî hakkında birçok rivayet bulunur. Bu rivayetlerden biri de onun bütün velilerin şahı olduğuna inanılmasıdır. *"Kutb-ı A'zâm"* olarak kabul edilen Geylânî bu vasfıyla da Esʿad'ın manzumelerine konu olur. Şair, Geylânî'yi birçok yönüyle kutuplaştırarak manevî mertebelerin en yükseğine koyar. Aşağıda yer alan ilk beyitte onun dergahını *himmet kutbu* olarak gören şair, ikinci beyitte ise onu *âlem mülkünün şahı* olarak nitelendirir:

Bendesidir Esʿad ol dergāh-ı ḳutb-ı ḥimmetiñ
Ḫānḳāh-ı sırrı bir cennetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ (G.57/7)

Ḫıṭṭa-i Geylānʾı ḳıldı zīver-i ẕikr-i cihān
Nāmı şāh-ı mülk-i ḳutbiyyettür ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ (G.57/5)

Şair, Geylânî'yi bütün memleketlerin şahı olarak görürken onun dinine âşık olduğu da belirtir. Geylânî'nin her bir kıssası Esʿad'a ruhanî bir keyif verirken onun hoşuna giden her şey şairin benliğinde can bulur:

Şāh-ı evreng-i velāyet cilvegāh-ı sırr-ı Ḥaḳ
Dīnine üftādeyim īmānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Cismime rūḥānī keyfiyyet virür her fıḳrası
Neş'esiyle cān bulur vicdānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ (G.58/6-7)

[39] Süleyman Uludağ, "Abdülkādir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s.234-235.

1.1.4. Nazire Yazdığı ve Etkilendiği Şairler

Esʿad'ın şiirleri tetkik edildiğinde onun bir nazire şairi olduğunu söylemek mümkündür. Nazirelerinde çoğunlukla çağdaşı olan şairleri tercih eden şair, 31 dîvân şairine nazire yazmıştır. Fuzûlî, Bâkî, Bağdatlı Rûhî, Nâbî, Nâilî, Enderunlu Fâzıl ve Koca Ragıp Paşa gibi dîvân şiirinin mihenk taşı olan şairlere de nazire yazan şair, onları üstâdı olarak nitelendirmiştir. Örneğin Bağdatlı Rûhî'ye yazdığı *"Taḫmīs-i li-cenāb-ı Ḥażret-i Üstād-ı Gül Rūḥī"* başlıklı tazminde onu üstadı olarak nitelendirirken Rûhî'nin üslubunu da yakalamaya gayret gösterir.

Nazire meydanında Mukîm'in takipçisi olduğunu ifade eden şair, kalemiyle bu tarzın takipçisi olduğunu söylerken kendisinin bir nazire şairi olduğunu da ortaya koyar:

Dil **Muḳīm**ʾe pey-rev oldı ʿarṣa-i tanẓīrde
Ġayrı ḫāmem böyle vādīlerde reftār eylesün (G.80/10)

Bitlisli Müştâk'a yazdığı tanzirde kendini tecrit eden şair, Müştâk'ın yolundan gitmesi gerektiğini söylerken kafiyenin yetersiz olduğu durumlarda saf şiirin elde edilemeyeceğinin de altını çizer:

Esʿad cenāb-ı Ḥażret-i **Müştāḳ**ʾa pey-rev ol
Ṣanma bu teng ḳāfiyede naẓm pāk olur (G.27/7)

Esʿad'ın en çok nazire yazdığı ve etkilendiği şairlerden biri de Enderunlu Fâzıl'dır. Dîvânda yer alan birçok şiir Fâzıl'ın şiirlerine nazire olarak kaleme alınmıştır. Aynı dönemlerde Erzurum ve Çıldır'da görevde bulunmaları iki şairin arasında bir yakınlık olma ihtimalini de güçlendirir. Esʿad, Fazıl'ın Erzurum'un soğuğundan şikâyet ettiği ramazâniyye-şitâiyye türü kasidesine 52 bendlik bir tahmîs kaleme alır. Şair, aşağıda yer alan beyitte de Fâzıl'ın takipçisi olup onun izinden gitmeyi diğer şairleri takip etmekten daha evlâ görür:

Fāżıl yiñe ʿarż eyleyelim bu ġazeli kim
Pey-revligini cümleden aʿlā bilürüz biz (G.42/10)

Esʿad'ın etkilendiği ve takipçisi olduğu şairlerden biri de Yümnî Bey'dir. Yümnî'yi gönül ehli olarak nitelendiren şair, topluma aldırış etmeden onun mazmunlarının takipçisi olmayı kendisine tavsiye eder:

Esʿadā **Yümnī**-i ehl-i dil bu naẓmı naẓm idüp
Pey-rev ol maẓmūnına cemʿiyyet olmış olmamış (G.46/7)

Esʿad, takipçisi olduğu şairlerin üsluplarını methederken aslında kendisini de metheder. O, takibe değer bulduğu şairleri özenle seçer çünkü kendisi de onlar gibi şiir yazma kabiliyetine sahiptir. Hasîb'in bir manzumesini tanzir ettiği gazelde, onun tarzını hoş olarak nitelendiren şair, eserinin tarzını ona gösterip onun onayını almayı kendine tavsiye eder. Hasîb, şiir meclislerinin korkusuz şairidir. Bu yüzden geleneğin mazmun ve şekillerinin dışına çıkarak denemeler yaptığı eserini ancak o anlar:

Ḥasīb-i ḫoş edāya göster Esʿad resm-i āşārı
O zīrā bezm-i naẓmıñ ḫaylī bī-pervālarındandır (G.16/9)

Esʿad her ne kadar bir nazire şairi gibi görünse de onun özgün kaleme aldığı manzumelerinde gerek vezin gerek tasavvuf ve dil açısından iyi bir tedrisattan geçtiği gözlemlenir. Şair, etkilendiği şairlerin yanı sıra bazen de kendisine üstat olarak ulvî bir öge olan feleği seçer ve bu yolla kendi değerini yüceltirken aynı zamanda farkını da ortaya koymaya çalışır:

Yedi iḳlīmi gezüp naẓmımı **üstād**-ı felek
Oḳudur mülk-i ʿAcemʿde varup Eşref Ḫānʿa (K.61/51)

1.1.5. Poetika[40]

"Dîvân şâirleri, tüm varlıklara edebî bir dikkatle yaklaştıkları gibi kendilerine, şâirlik tabiatlarına, şiir, sanat ve edebiyat olgusuna da aynı dikkat nazarıyla bakmış; şiirlerinde, edebî yazılarında, şiir ve sanata ilişkin görüşlerini, doğrudan veya dolaylı bir şekilde şiir diliyle ifade etmiştir. Bu bağlamda dîvân şâirlerinin söz ve hayâle, lafız ve mânâ münâsebetine, şâirin şiir ve edebiyattaki yerine, sanata, sanatın bir şûbesi olarak edebiyat ve şiire ilişkin estetik veya daha doğru bir ifadeyle poetik

[40] Dîvân şiirinde poetika için bk: Berat Açıl, "Osmanlı'da Estetik ve Poetika: Kelam, Mucize ve Zorunluluk", *İLEM- İlmi Etüdler Derneği*, İstanbul 2018, ss.5-31.; Emine Tuğcu, *Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi Bir Tarihselleştirme Yaklaşımı*. (ed. Berna Akkıyal) İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2013.; F. Gülşen Çulhaoğlu, *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.; Harun Tolasa, "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.1, İzmir 1982, ss.15-46.; Merve Mutlu, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet*, Sakarya Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2021.; Menderes Coşkun, "Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* S.56, ss.57- 80, 2011.; Muhammed Nur Doğan, *Fuzûlî'nin Poetikası/Fuzûlî Kitabı: 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2009.; Yavuz Bayram, "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerine Göre "Şiirde Gâye", *Mavi Atlas*, S. 3, Ekim 2014, ss. 1-21.; Yavuz Bayram, *16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika,* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Samsun 1995.; Zafer Topak, *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası (Arpaemînizâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahîd Mahtumî),* Akademik Kitaplar, İstanbul 2020.

değerlendirmelerine, mesnevîlerin müstakil bölümlerinde, dîvânların dîbâcelerinde, kasidelerin fahriye bölümlerinde ve gazellerin özellikle makta beyitlerinde rastlamak mümkündür."[41] Esʿad'ın şiir, şair ve söz hakkındaki yorumları genellikle kasidelerin fahriye bölümlerinde sık olmasa da gazel, tarih ve mesnevîlerinde yer alır.

Esʿad, dîvânında özellikle kendini methettiği şiirlerinde kusursuz olduğunu ve diğer şairlerin de kusursuz olması gerektiğini, en azından kusursuz olana yaklaşmaları gerektiğini ifade eder. Ona göre şair sade sözlerden kaçınmalı ve fark yaratmalıdır:

Ḫāme-i muʿciz-beyānı aldım Esʿad destime
Sāde elfāẓ u fürūḳa ṭarḥ ile çekdim resīd (T.72/21)

Esʿad için şiir renkli olmalı, manaları süsleyip renk vermelidir. O, kalemiyle manaların özüne renk verirken *garip sözlerini* de girilmesi yasak olan tecellî yerine benzetir:

Cilvegāh-ı ḥaremimdir benim elfāẓ-ı ġarīb
Reng-i maʿnā-yı maʿānīye virür ḫāmem zīb (M.25/62)

Esʿad'a göre söz orijinal olmalıdır. Eğer kişide şairlik istidadı varsa Allah'tan gelen ilham ile sözleri zaten eşsiz olacaktır. Bu minvalde şair, şiirlerinin şerh edildiğinde *el değmemiş taze bir genç* gibi olduğunu çünkü sözlerine güç ve kuvvet verenin Allah'ın lütfu olduğunu dile getirir:

Luṭf-ı Ḥaḳ ʿdır ki virür her sözime tāb u tüvān
Şerḥ olunsa suḫanım her biri bir **bikr-i civān** (M.25/58)

Tasavvufta hikmet, "Eşyânın hakîkatini, vasıflarını, husûsiyetlerini, hükümlerini nasılsa öyle bilmek; sebeblerin müsebbibleriyle irtibâtını, mevcûdâttaki intizâmın sırlarını ve onun muktezâsına göre amel etmeyi bilmektir."[42] Dîvân şiirinde, akılla elde edilemeyen bu bilginin şairlik istidadı olanlara ilham yoluyla verildiği kabul edilir ve şairler bunu her fırsatta övünerek dile getirirler. Bu bağlamda Esʿad da kendisini *hakikat gelininin mana eşi* olarak görür ve bu istidadının Allah tarafından verildiğini bilir. Aynı zamanda *söylenmemiş sözleri meydana çıkarıp olgunlaştıranın fikir kalemi* olduğunu, kendisinin de *hakikatleri ortaya çıkaran mana rehberi* olduğunu iddia eder:

Benim ol şevher-i maʿnā-yı ʿarūs-ı ḥikmet
Bikr-i mażmūna ider ḫāme-i fikrim ekmel (K.66/35)

[41] Muhammet Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2011, s. 99-100.

[42] Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006, s. 374.

Esʿad için şair, bir nakkaş gibi olmalı, sözleri tıpkı bir resim gibi okuyanın zihninde rengarenk suretler bırakmalıdır. Kendisinde bu vasıfların bulunduğuna inanan şair, *kalemiyle nakşettiği bu renkli ve üstün nitelikleri ne meşhur ressam Mânî'nin ne de Behzâd'ın yapacağını* iddia eder:

Benim **naḳş itdigim** ḫāmemle elvān-ı mezāyāyı
Ne Mānī naḳş ider bu reng-i ṣūretle ne ḫod Bihzād (T.76/15)

Esʿad kendine ve şiirine o kadar güvenir ki diğer şairlere sürekli bir meydan okuma içindedir. Mana onun için ön plandadır ve bunu yapmak herkesin kârı değildir. Aşağıda yer alan iki beyitte de rakibi olmadığını ifade eden şair, *eğer kendisine güvenen varsa söz meydanında karşısına çıkmasını* söyleyerek onlara meydan okur:

Maʿnī-i naẓm içre Esʿad ḥāṣılı böyle suḫan
Herkesiñ kārı degil işte ṭıbāʿ-ı şeyḫ u şāb (Kıt.10/19)

Şeh-süvār-ı ʿarṣa-i naẓmım tekellüf eylemem
İşte meydān-ı suḫan merdim diyen gelsün beri (K.24/50)

Aşağıda yer alan beyitte tarih kıtʿaları hakkında görüşünü açıklayan şair, *kaside tarzında tarih olmayacağını* fakat kaleminin yaşadığı devirde sıkıntıdan uzak olmayı dilediğini, bu nedenle kaside tarzında bir tarih kıtası kaleme aldığını söyler. Bu noktada şairin yaşadığı dönemde kaside tarzı manzumelerin revaçta olduğu yorumunu yapmak mümkündür:

Ḳaṣīde-güne tārīḫ olmaz ammā nʿeylesün ḫāmem
O da ʿahdiñde ister ġamdan olmaḳ her nefes āzād (Tar.76/19)

Beyitte şair, *sözü çok uzattığını, kasideyi sonra söylemesi gerektiğini* ifade eder. Tarih şiirlerinin nasıl olması gerektiği hakkında da bilgi vererek *şairler tarih şiirlerini genellikle 9 beyit yazarlar* diyen şairin buna rağmen bu kaideye uymadığı görülür. Zira yazdığı tarih kıtʿası 25 beyitlik bir kasidedir:

Çoḳ uzatdıñ suḫanı soñra ḳaṣīde söyle
Naẓm-ı tārīḫi ṭoḳuz beyt ider ekşer şuʿarā (Tar.77/12)

Dîvân şiirinin en önemli nazım şekillerinden olan gazel, şairlerin özgün fikir ve hayallerini herhangi bir sınırlama, imtina etme ya da memduhu memnun etme gibi unsurları içermediğinden çok fazla rağbet görmüştür. En güzel aşk şiirleri, tasavvuf yorumları ve felsefî düşünceler gazeller aracılığıyla muhatabına aktarılmıştır. Esʿad Dîvânı'nda da önemli bir yer ihtiva eden gazeller, şairin fikirlerini en güzel biçimde yansıttığı nazım şekillerindendir. Aşağıda tegazzülden alınan beyitte bir

tahkiyelendirme yapan şair, nazmı bir kadına, gazeli de onun eşine benzetir ve aynı zamanda nazmın can dostu olduğunu ifade eder:

Yeter ey dil bu rütbe zīr ü bālā bir ġazel söyle
Ġazel bānū-yı naẓmıñ şevheri hem yār-ı cānıdır (K.60/47)

Esʿad'ın şairler hakkındaki görüşleri de dikkat çeker. Aşağıda yer alan iki beyitte de devlet kademelerinde çalışan kişilerin şair olması gerektiği yönündeki fikirlerini beyan eder. Onun bu görüşü, kendisinin de şair olup devletin çeşitli kademelerinde çalışmış olmasına yorumlanabilir. Diğer taraftan bakıldığında ise şairlerin okuma-yazma bilmeleri, işlerini titizlikle ve bilinçli yapmaları, ileri görüşlü olmaları, özünde liyakat sahibi olmaları gibi vasıfları da onun bu fikriyle desteklenebilir. *Cahillerin kadir kıymet bilmediklerini* söyleyen şair, *devlete ışık tutanların şairler olduğunu* ifade eder:

Şuʿarā lāzıme-i daʾire-i devletdir
Ne bilür ḳadr-i ḫudāvendi gürūh-ı cühelā (K.34/26)

Şuʿarā olmasa ʿāṭıldır ʿarūs-ı devlet
Şuʿarādır viren iḳbāle bu ṣūretle żiyāʾ (K.34/28)

Esʿad, şairlik istidadı hakkında diğer tüm şairlere meydan okuyup kendini bu konuda eşsiz sayar. Şiirini ve ona verdiği manayı bir gelin gibi süsleyip diğer şairlerin ulaşamayacağı bir mertebeye koyan şair, kendisinden daha üstün bir şair tanımadığını söyler. Şair, dîvânda 166 yerde *"ben"* zamirini kullanmıştır. Bu durum ilk değerlendirmeyle benlik psikolojisi ya da enaniyetle açıklanabilir, çünkü bu tefâhur örneği fahriye geleneği içinde yetişen şair için yadsınacak bir durum değildir. İkinci bir değerlendirme ise şairlik istidadının Allah tarafından şaire bahşedilen üstün bir vasıf olduğu yönündedir. Allah'ın *halk* sıfatı, şairler için de şiir ve manada tecellî eder. Onlar kendilerini şiir ve mananın yaratıcısı olarak görür fakat bunun Allah'ın lütfu olduğunu bildiği için tevazu göstermez, tefâhur eder:

Ne maṭlaʿdır ne ḫāverdir **benim** ḳudsī nihādımdır
Ki mürde naẓmı iḥyā itmede ʿayn-ı Mesīhāʿdır (K.56/7)

Añla şu luṭf-ı ḫudāvend-i cenāb-ı Eḥadı
Ben gibi şāʿir-i pākīze-i nā-yāb-edā (K.54/39)

Şair, bu istidadı ile övündükten sonra hasletleri için aynı övüncü duymaz. Acz ve fakr kültürünü de idrak eden şair için enaniyetten uzaklaşma vakti gelmiştir. Beyitte *Mesela Hz. Âdem'den bu yana benim gibi alçak huylu bir kul yaratılmamış* diyen şair,

memduhunun hasletlerini yüceltirken kendini böyle aciz ve aşağı görmesi, onun enaniyetten sıyrılması olarak yorumlanabilir:

> Meṣelā ben gibi bir **ʿabd-i leʾīmüʾl-aḫlāḳ**
> Ḫalḳ olunmış degil Ādemde ilā-hāẕeʾl-ān (K.33/28)

2. MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNI'NIN TAHLİLİ

2.1. Nazım Şekilleri[43]

Nazım şekilleri eserlerin şekil/biçim özellikleri bakımından tasnif edilmesiyle meydana gelen unsurlardır. Şiirlerin biçimsel farklılıkları, onları birçok gruba ayırmış ve bu gruplar çeşitli isimlerle anılmıştır. "Biçimde gösterdikleri bu farklılıklara göre birbirinden ayrılarak çeşitli adlar alan bu grupların hepsine birden nazım biçimleri (=eşkâl-i nazm, nazım şekilleri) denir. Bu gruplandırmada şiirlerin yazıldıkları nazım birimleri ve kâfiye düzenleri esas alınmış ve dîvân edebiyatı nazım biçimleri, "beyitlerden oluşan nazım biçimleri", "dört mısralı nazım biçimleri" ve "bendlerden oluşan nazım biçimleri" olmak üzere üçe ayrılmıştır."[44] Beyitlerden oluşan nazım şekillerinden öncelikle kaside, gazel ve mesnevî nazım şekilleri tetkik edilmiş, bendlerden oluşan nazım şekillerinde ise birinci ve ikinci grup musammatlar tetkik edilmiştir. Dîvânda, dört mısralı nazım şekillerinden rubâî ve tuyug yer almadığı için bu gruba yer verilmemiştir.

Şekil 2.1. *Es'ad Dîvânı'nda kullanılan nazım şekilleri*

[43] Nazım şekilleri ve türlerinin incelenmesinde aşağıda adı geçen eserlerden istifâde edilmiştir: M. A.Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*: *Biçim ve Ölçü*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365, Eskişehir, 2018.; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim- Ölçü -Kafiye-,* Gökkubbe, İstanbul 2015.; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.; Nurullah Çetin *Şiir Çözümleme Yöntemi,* Akçağ, Ankara 2015.; Rıdvan Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.; Komisyon, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

[44] M. A. Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü,* T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365, Eskişehir 2018, s. 45.

2.1.1. Tertip Şekli

Dîvân şiiri geleneğinde yazılan manzumeler belli bir sıralamaya tâbi tutularak tasnif edilir. Bu tasnife göre sıralanmış dîvânlar *mürettep dîvân,* bunun haricinde olan dîvânlar ise *gayr-ı mürettep dîvân* olarak adlandırılır. Müretteb bir dîvân tevhid, münâcât, naʿt, çâr-yâr ile ehl-i beyt için yazılan naʿtlar, miraciyye, medhiyeler, terkîb-i bend ve tercî-i bendler, mesnevîler, tarih manzumeleri, musammatlar, şarkılar, gazeller, mukatta'ât şeklinde bir tasnife tâbi tutulur. Esʿad Dîvânı bu tertibe göre değerlendirildiğinde mürettep bir dîvân niteliğinde istinsah edildiği görülür.

Esʿad Dîvânı'ndaki manzumeler dört bölümde değerlendirilmiştir. *"Kasâ'id"* bölümünde kaside, tercî-i bend, terkîb-i bend, müseddes, muhammes, tahmîs gibi muhtelif nazım şekillerinde kaleme alınmış naʿt, münâcât, mi'râciyye ve ramazâniyye gibi dinî içerikli 30 manzume yer alır. Bu manzumelerin neredeyse tamamı dinî içerikli olup ilk sırada Hz. Muhammed, sonrasında din büyükleri adına kaleme alınan manzumelerdir. Devamında yine muhtelif nazım şekillerinde kaleme alınmış medhiye ve bayram tebriği maksadıyla 25 manzume yer alır. Bu kısımda dikkat çeken taraf 53. manzumeden sonra "*temmet'ül kaside"* yazmasına rağmen 68. manzumeyle başlayan tevârîh bölümüne kadar kaside, terkîb-i bend, tercî-i bend gibi muhtelif şekillerde ve devlet erkânı adına yazılmış medhiye ve tebrik maksadıyla 13 manzumenin daha yer almasıdır.

"Tevârih" bölümünde dönemin padişahları, sadrazamları, vezirleri ve devlet erkânından birçok kişinin cülûs, velâdet, mansıb alma vb. gibi olaylarına tarih kaydı düşürülmüş 22 tarih manzumesi yer alır.

"Musammat" bölümünde terkîb-i bend, tercî-i bend, tahmîs, muhammes, müseddes ve tazmin gibi nazım şekilleriyle kaleme alınmış farklı türlerde 16 manzume yer alır.

"Gazeliyât" bölümde 123 gazel yer alır. Bunlardan dördü şarkı edasında yazılmış olup 10 tanesi Farsça[45] kaleme alınmıştır. Yazma nüshanın ilk iki vikâye varağında dîvânın devamındaki yazı stilinden farklı tarzda ve çeşitli dîvân şairlerinin şiirlerinden alınmış 26 müfret yer alır. Bunlar dîvâna dâhil edilmeyip Ek: 2 kısmında verilmiştir.

[45] Farsça gazeller sırasıyla:G.5, G.6, G.7, G.10, G.12, G.13, G.15, G.85, G.108, G.120.

2.1.2. Kaside[46]

Esʿad Dîvânı'nda 57 kaside tespit edilmiştir.[47] Bunlar muhtelif nazım türlerinde olup Hz. Muhammed, çâr-yâr-ı güzîn, ehl-i beyt, dinî şahsiyetler ve devlet erkânı adına kaleme alınmıştır. Kasideler Esʿad'ın gazellerden sonra en çok tercih ettiği nazım şekillerindendir. Konuları itibarıyla yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî hayatı hakkında birçok bilgiyi barındıran kasideler, müellifin hayatı, fikirleri ve poetikası hakkında da bilgi edinilen önemli nazım şekilleri arasındadır. Bu özellikleri dikkate alınarak kasidelerin nesib, teşbib, girizgâh, tegazzül, medhiye ve fahriye gibi bölümleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Dîvânda önemli bir yer teşkil eden kasideler, genel anlamda geleneğe uygun olarak kaleme alınsa da bazı manzumelerin kaside olup olmadığını tespit etmek güçleşmiştir. Örneğin *"Vezîr-i Müşārun İleyh Ḥaẓretleriniñ Beyt-i Şerîf Güyān Olduğı Budur"* başlıklı 10. şiir xa xa xa xa (…) şeklinde kafiyelenmiş 21 beyitlik bir naʿttır. Kafiye örgüsü yönüyle bir kıtʿa görüntüsü çizen manzume, mahlas beyti bulundurması yönüyle de teâmülün dışına çıkar. Bu şiir, nesib, medhiye, fahriye ve dua bölümleri bulundurması yönüyle kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

Kasidelerin en az 9 veya 15 beyit oldukları bilinse de dîvânda bu kurala uymayan kasideler vardır. *Kaside-i beççe*[48] olarak bilinen ve bazen beş beyitle sınırlandırılan bu manzumeler naʿt ya da medhiye nazım türünde yazılmışlardır. Bu manzumelerin kafiye düzeninin aa xa xa xa (…) olmaları, mahlas beyti bulundurmaları, nesib, medhiye, fahriye ve dua gibi bölümleri içermeleri, onların kaside özelliği taşıdıklarını gösterdiği için bu manzumeler kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin çoğunluğu kaside nazım şekliyle yazılmış olsa da musammat nazım şekilleriyle de yazılmış manzumeler bulunmaktadır. Dîvânın muhteva tasnifi göz önünde bulundurulmuş ve tarafımızca da

---

[46] "Kasîde kelimesinin asıl anlamı kast etmek, bir şeye yönelmek, doğru yolda bulunmaktır. Bir edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içinde, diğer beyitleri ilk beyitle kafiyeli olmak üzere en az 15 beyit uzunluğunda ve aynı vezinde söylenilmiş nazım biçiminin adıdır. Genellikle 31 beyitten 99 beyte kadar uzunlukta yazılsa da beyit sayısı konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Tanımlarda geçen "uzun şiir ise görece bir niteleme olup terkîb-i bend, tercî-i bend dışındaki nazım şekillerine göre daha uzun yazılmasındandır." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi - Biçim- Ölçü -Kafiye-,* s. 21.

[47] Kasidelerden 9'u tarih kaydı şeklinde kaleme alınmış olup *Kasideler* başlığı altında değerlendirilmiştir. 29 ve 31 numaralı tarihler kasideler bölümde yer aldığı için tabloda kasâid bölümünde, diğerleri kasidelerden sonra yer aldıkları için tevârih bölümde tasnif edilmiştir.

[48] Osman Ünlü, "Müzeyyel Gazellerde Fahriye", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31/39, 2012, s, 333-53.

bu sıralama esas alınmıştır. Tarihlere kadar olan ve dinî içerik taşıyan bu manzumeler nazım şekli ayırt edilmeksizin kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra her manzume kendi nazım şekli başlığı altında değerlendirilmiş olup tabloların bölüm sütununda detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

1b'de yer alan 1. şiir *"Naʿt-ı Şerīfü'l-Ḥażret-i Resūlü'ş-şeḳaleyn"* başlığıyla Hz. Muhammed adına yazılmış 12 beyitlik naʿt türünde bir kaside-i beççedir. Aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

1b-2b arasında yer alan 2. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ḳāfile-i Enbiyā"* başlığıyla Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin adının yer aldığı 49 beyitlik naʿt türünde yazılmış bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

2b-3a arasında yer alan 3. şiir *"Sālim Efendi Ḥażretleriniñ cenāb-ı Seyyidü'ş-şeḳāleyn Ṣallʾallāhu ʿAleyhi ve Sellemde Ḫame-i Ḥassān-ı ʿUbūdiyyet Oldıġı Naʿt-ı Şerīf-i Muḥammediyyeniñ Serār-ı Şerm ü Ḥicāb İle Gūyān Oldıġım Naẓīresidir"* başlığıyla Hz. Muhammed adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 12 beyitlik bir kaside-i beççedir. Sâlim Efendi'nin bir manzumesini tazmin ettiği kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3a'da yer alan 4. şiir *"Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger"* başlığıyla Hz. Muhammed adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 5 beyitlik kaside-i beççe, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3a'da yer alan 5. şiir *"Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger"* başlığıyla Hz. Muhammed adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 7 beyitlik kaside-i beççe, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3b-4b arasında yer alan 6. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā der-Ḳalʿa-i Maġosa Goftem bi-ʿināyet-i Kibriyā be-üslūb-ı ʿArż-ı Ḥāl-i bā-sitem-dād-ı Ḫāk-i Pāk-i Aḳdesī"* başlığıyla Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin adının yer aldığı naʿt nazım türünde kaleme alınmış 51 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

4b-5a arasında yer alan 7. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ġarrā be-üslūb-ı Taṣavvuf-ı bī-hemtā be-kenār-ı Şehr-i Yānya der-ḫāne-i Tersā Goftem"* başlığıyla naʿt nazım türünde kaleme alınmış tasavvuf içerikli 32 beyitlik bir kasidedir. İçerisinde şairin tasavvufî

düşüncelerini barındıran kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

6a'da yer alan 9. şiir *"Yūsuf Żiyā Paşa Ḥażretleriniñ Erżurūm Vālīligi Hengāmında Naʿt-ı Resūl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfaḫḫam Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Selemde Silk-i Naẓma Çekdikleri Mürvarīd-i Süḫandān Bir Beyt-i Berceste-i Ġarrā ʿAlā-ṭarīḳıʾt-tażammun Bir Ḳaṣīde-i Naʿta Terşīḥ Olmaḳ Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşārun İleyh Ḥażretleriniñ Sitāyişidir"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Erzurum valiliği zamanında kaleme alınmış naʿt nazım türünde 10 beyitlik bir kaside-i beççedir. Aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

6b-7a arasında yer alan 11. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ebā Bekr-i Ṣıddīḳ Raḍıyallāhu ʿAnhu"* başlığıyla Hz. Ebûbekir adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7a'da yer alan 12. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıyallāhu ʿAnhu"* başlığıyla Hz. Ömer adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7a-7b arasında yer alan 13. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿOs̱mān Raḍıyallāhu ʿAnhu"* başlığıyla Hz. Osman adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7b'de yer alan 14. şiir *"Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿAlī Raḍıyallāhu ʿAnhu"* başlığıyla Hz. Ali adına naʿt nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

12b-13a arasında yer alan 19. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Ṭaleb-i Rütbe der-Sitāyīş-i Sulṭān Selīm-i Ṣaliṣ ve Baʿdeʿl-ʿarż Dergāh-ı Muʿallā Ḳapucıbaşılığı İḥsān-Şode"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve kapıcıbaşılık rütbesi talep etmek için kaleme alınmış 55 beyitlik bir kasidedir. Nesib kısmında padişahın üstün vasıfları methedildikten sonra maksat dile getirilen kaside, aruzun remel bahri *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezni ile yazılmıştır.

13b-14a arasında yer alan 20. şiir *"Ḳaṣīde -i Sāliyye der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ"* başlığıyla III. Selîm'in yeni yılını kutlamak ve kapıcıbaşılık görevi için teşekkür etmek maksadıyla sâliyye nazım türünde kaleme alınmış 44

beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 7 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezni ile yazılmıştır.

14b-15a arasında yer alan 21. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Ramaẓān der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṣalīş Bin-Muṣṭafā Ḫān"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 38 beyitlik musammat bir kasidedir. Aruzun recez bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır. Beyitlerdeki iç kâfiyeler ve tef'ilelerdeki uyumlu sözcük seçimi kasideyi âhenk değeri yüksek bir manzume hâline getirmiştir.

15b-16b arasında yer alan 22. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān der-Ta'rīf-i Mā-beynciyān-ı Ḫavāṣṣ"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve onun tarafından fermanla verilen gümrük eminliği mansıbının yerine getirilmesini talep etmek maksadıyla kaleme alınmış 59 beyitlik bir kasidedir. Muhatabın ilgisini sürekli kılmak amaçlı medhiye kısmından sonra musarra bir beyitle başlayan 7 beyitlik bir tegazzül eklenmiştir. Aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

16b-18a arasında yer alan 23. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Ṣāliş Bin Muṣṭafā Ḫān"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 68 beyitlik bir kasidedir. Teşbib kısmında baharın gelişini tasvir eden bu bahâriyye, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

18a-19b arasında yer alan 24. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṣāliş berāy-ı Tesliyet-i Aḥvāl-i Sefer"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve sefere çıkışını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 56 beyitlik bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.[49]

22a-22b arasında yer alan 27. şiir *"Ḳaṣīde-i Sāliyye berāy-ı Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫan Eyyedehullāhu Naṣṣarallāhu ilā-Yevmi'l -Ḳarār"* başlığıyla II. Mahmûd'u övmek ve yeni yılını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış sâliyye nazım türünde 36 beyitlik bir

[49] Kasidelerin sıralı gitmemesinin sebebi aralarda farklı nazım şekillerinde manzumelerin yer almasıdır. Örneğin 24-27 arasında mesnevî, terkîb-i bend gibi nazım şekillerinde manzumeler yer almaktadır. Sözü edilen manzumeler kasâid bölümünde tasnif edilmiş, ait oldukları nazım şekilleri başlığı altında değerlendirilmiştir.

kasidedir. Aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

22b-23a arasında yer alan 28. şiir *"Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāhu Emāne Devletihi Āmīn"* başlığıyla II. Mahmûd'u övmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 26 beyitlik bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

23a-23b arasında yer alan 29. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Sāl-ı Cedīd der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyede-hullāh Āmīn yā Muʿīn"* başlığıyla II. Mahmûd'un 1808 yılında tahta çıkışını ve yeni yılını kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 17 beyitlik mücevver tarih kaydı, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

24a-25b arasında yer alan 31. şiir "*Ḳaṣīde-i Otaġ-ı Hümāyūn der-Sitāyiş-i Ḫān-ı Maḥmūd berāy-ı Tārīḫ*" başlığıyla II. Mahmûd'u övmek, seferinin önemine değinmek ve seferde kullandığı çadırının ihtişamını dile getirmek maksadıyla kaside nazım şeklinde kaleme alınmış bir tarih kaydıdır. 27 beyit 1 mısra olan bu kasidede müşirden sonraki bölüm eksiktir. Kasidede eksik olan mısrada tarih bilgisi mevcut olduğundan, II. Mahmûd'un çıktığı seferin tarihi hakkında net verilere ulaşılamamaktadır. Kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

25a sayfasında yer alan 32. şiir 2 beyitlik eksik bir kasidedir.[50] Aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Önceki sayfanın eksik olması sebebiyle şiirin başlığı ya da kime yazıldığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Mevcut olan 2 beytin muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla devlet erkânından bir zata övgü maksadıyla kaleme alınmıştır. Hem bu bilgi hem de 31. ve 33. şiirin kaside olması bu şiirin de kaside olabileceği yönünde bir değerlendirmeye tâbi tutulmuş ve 2 beyitlik bu manzume kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

25a-25b arasında yer alan 33. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa berāy-ı Tebrīk-i Ramażān"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek ve ramazânını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik bir kasidedir. Medhiye

[50] 24b sayfasında yer alan müşirde "*sāyebāndır*" ibaresi yer almaktadır. 25a olarak numaralandırılmış sayfa ise *"saña ḥıyānet eyleyeñin.."*mısraıyla başlamaktadır. Manzumeler revî harfine göre sıralı olmadığından sözü edilen varak numaralarının arasında kaç sayfanın/varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenmiş kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

25b-27a arasında yer alan 34. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm Goftem berāy-ı Teşekkür-i Muṣāfāt der-Emānet-i Gümrük-i Erżurūm der-żımneş yek Esb-i Ciyād be-cānib-i mā İrsāl Kerd"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek ve Erzurum gümrük eminliği görevi için teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 39 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

31a-31b arasında yer alan 37. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i Manṣıb der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Defterdār Raʾūf Paşa"* başlığıyla Defterdâr Ra'ûf Paşa'yı övmek ve teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 38 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

31b-32b arasında yer alan 38. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Vezīr-i Aʿẓām Memdūḥ-ı ʿĀlem Raʾūf Paşa"* başlığıyla vezir Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

32b-33a arasında yer alan 39. şiir *"ʿİdiyye berāy-ı Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa"* başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve bayramını tebrik etmek maksadıyla ıydiye nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

35a-36a arasında yer alan 42. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i ʿArż-ı Ḥāl der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam ū Bedr-i Efḫam Devletlü ʿİnāyetlü Merḥametlü Rāʾuf Paşa Yesserallāhu māyeşā Āmīn"* başlığıyla Ra'ûf Paşa'nın hasletleri ile eşkâlini övmek ve Ra'ûf Paşa tarafından şaire bağışlanan beş bin kuruşa teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

36b-37b arasında yer alan 44. şiir *"Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 40 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

37b-38a arasında yer alan 45. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dīger Ṣadr-ı Efḫam Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā Āmīn"* başlığıyla vezir Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve bir beygir talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 27 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

38a-38b arasında yer alan 46. şiir *"Ḳaṣīde-i ʿİdiyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Devīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā"* başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve bayramını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 19 beyitlik bir kasidedir. Enderunlu Fâzıl'ın *"yapar"* redifli kasidesine tanzir olarak kaleme alınan kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

38b-39a arasında yer alan 47. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa Eyyedllāhu Āmīn"* başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 5 beyitlik tegazzül eklenen *"kerem"* redifli kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

39b-40b arasında yer alan 48. şiir *"Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa"* başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve ramazânını kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 45 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

40b-41b arasında yer alan 49. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i İḥsān der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. 28. beyitten sonra 7 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

41b-42a arasında yer alan 50. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Ḳā'im-maḳām Silāḥdār Muṣṭafā Paşa"* başlığıyla kaymakam Silâhdâr Mustafa Paşa'nın hasletlerini övmek maksadıyla kaleme alınmış 36 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 6 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezni ile yazılmıştır.

42a-43a arasında yer alan 51. şiir *"Civān Ḥüseyin Paşa Ol Ġazā-yı Devlet-Fezā Żımnında ʿArż Eyledigim Ḳaṣīde-i Ġazādır"* başlığıyla Küçük Hüseyin Paşa'nın 1801 yılında Mısır üzerine yaptığı gaza ve akabinde kazandığı zaferi övmek maksadıyla

kaleme alınmış 49 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/ mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

43a-44b arasında yer alan 52. şiir *"Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā Ḥażret-i Ḫüsrev Paşa"* başlığıyla Koca Hüsrev Mehmed Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 46 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

44a-45a arasında yer alan 53. şiir *"Ḳaṣīde-i Tebrīkiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ḳapudān-ı Deryā İçelli Ḥasīs Aḥmed Paşa"* başlığıyla Seyyid Ahmed Paşa'nın kaptan-ı deryâ oluşunu tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 27 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

45a-46a yer alan 54. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ḥaḳḳı Meḥemmed Paşa be-Meʾmūriyyet-i ū ber-Eşḳā-yı Ṭaġlı īn-Ḳaṣīde-rā der-Erżurūm Goftem vü be-Cānib vʿey İrsāl Kerdem"* başlığıyla Rumeli valisi Hakkı Mehmed Paşa'yı ve icraatlarını övmek ve Erzurum'a görevlendirilmesini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 6 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

46a-47a arasında yer alan 55. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Maṣlāḥat-ı Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa"* Mora valisi Seyyid Ahmed Paşa'yı ve icraatlarını övmek maksadıyla kaleme alınmış 45 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 8 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

47a-47b arasında yer alan 56. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Manṣıb-ı Erżurūm der-Defʿa-i Ṣāliṣe der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa der-Erżurūm Goftem"* başlığıyla Mora valisi Seyyid Ahmet Paşa'nın üçüncü defa Erzurum'a görevlendirilmesini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 36 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 10 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

48b-49b arasında yer alan 58. şiir *"Ḳaṣīde-i Ġarra der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Sāmī Ebūbekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 47 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 9

beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun müzari bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

49b-50b arasında yer alan 59. şiir *"Bahāriyye der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Ḥażret-i Sāmī Ebūbekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 48 beyitlik kaside, aruzun rezec bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/ müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır.

50b-52a arasında yer alan 60. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki īn Ḳaṣīde-rā be-Ta'rīż-i İstaḥiyye Goftem"* başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 59 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

52a-53a arasında yer alan 61. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Me'mūriyyet Goftem"* başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'yı övmek ve onun Çıldır valiliğine gelişinin tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 55 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

52a-54b arasında yer alan 62. şiir *"Ḳaṣīde-i Nā-Refte-i Zemīn berāy-ı Ṭaleb-i Cāriye ez-Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki Dīger Ḳaṣīdedir"* başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'dan talepte bulunulmak maksadıyla kaleme alınmış 51 beyitlik bir kasidedir. 38. beyitteki bir matla-ı garradan sonra tekdüzeliği kırmak adına 6 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

56b-57a arasında yer alan 65. şiir *"'Īdiyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı 'Ālī Maẓhar Muṣṭafā Efendi"* başlığıyla kethüda Mazhar Mustafa Efendi'yi övmek ve Ramazân Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla îdiyye nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

57a-58a arasında yer alan 66. şiir *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ketḫudā-yı Ṣadr-ı A'ẓam Maẓhar Muṣṭafā Efendi"* başlığıyla sadrazam kethüdası Mazhar Mustafa Efendi'yi

övmek ve ramazânını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 41 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

58a-58b arasında yer alan 67. şiir *"În Medḥiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ketḫudā-yı Vālī-i Yanya Depedelenli ʿAlī Paşa Odur Ḥaḳ Men Yek Medḥiyye-i Güfte-būd Baʿdez-ān ez-Men Ṭaleb-Kerd berāy-ı Ḫāṭıreş der-Yanya Goftem"* başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 31 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

58b-59a arasında yer alan 68. şiir *"Tārīḫ-i Cülūs-ı Sulṭān Selīm-i Ṣaliş bin Muṣtafā Ḫān ʿAleyḥimeʿr-raḥmeti veʿl-Ġufrān"* başlığıyla III. Selîm'in 1789 yılında tahta çıkışını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 9 beyitlik mücevher tarih kaydı, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

60a-61a arasında yer alan 73. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Şehzāde Sulṭān Süleymān Bin Ḫāḳānü ʿl-berreyn veʿl-baḥreyn Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāh Naṣarahullāh Āmīn"* başlığıyla kaside nazım şekliyle yazılmış 28 beyitlik cevher tarihtir. II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Süleyman'ın doğum tarihi olan 1816 yılına tarih kaydı düşürülen bu manzume, aruzun rezec bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır.

63a-63b arasında yer alan 80. şiir *"Tārīḫ-i Sāl-ı Cedīd berāy-ı Ṣadr-ı aʿẓam Bedr-i Efḫam-ı Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve yeni yılını tebrik etmek maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 10 beyitlik bir tarihtir. 1819 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

63b-64a arasında yer alan 81. şiir *"Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşa Ḥażretleriniñ Yanyaʿda Ṭarḥ-ı Zībā ile Binā Eylediği Köşk-i Zībā vü Şādırvān-ı Raʿnānıñ Tārīḫidir"* başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da yaptırmış olduğu köşk ve şadırvanı övmek maksadıyla kaside nazım türünde kaleme alınmış 33 beyitlik tarih kaydıdır. 1809 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

64a-64b arasında yer alan 82. şiir *"Tārīḫ-i Ketḫüdā-yı ʿOṣmān Efendi der-defʿa-i Ṣānīye"* başlığıyla Osman Efendi'nin 1811 yılında ikinci defa kethüda oluşuna, kaside nazım şekliyle kayıt düşürülmüş 20 beyitlik cevher tarih, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

65b-66a arasında yer alan 86. şiir *"Târîḫ-i Lafẓ berây-ı Maḫdûm-ı Defterdâr-ı Şıḳḳ-ı Evvel Meḥemmed Saʿîd Efendi"* başlığıyla baş defterdâr Mehmed Saîd Efendi'nin oğlu Kamil Mehmed Bey'in doğum tarihi olan 1816 yılına, kaside nazım şekliyle düşürmüş bir tarih kaydıdır. 16 beyitlik manzume, aruzun rezec bahrinden *müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün* vezniyle yazılmıştır.

67a'da yer alan 89. şiir *"Târîḫ berây-ı Ḳaṣr-ı Cedîd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezîre-i Mora"* başlığıyla İshak Efendi'nin 1789 yılında Mora'da yaptırdığı mahkeme köşkünün yapılış tarihine kaside nazım şekliyle kayıt düşürülmüş 11 beyitlik tarih manzumesi, aruzun hezec bahrinden *mefâʿîlün/mefâʿîlün/mefâʿîlün/mefâʿîlün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.1.·*Esʿad Dîvânı'ndaki kasidelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Tür/İçerik	Manzume Başlığı	Beyit
1	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîfüʾl-Ḥażret-i Resûlüʾş-şeḳaleyn*	12
2	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i Ḳâfile-i Enbiyâ*	49
3	Kasâ'id	Naʿt	*Sâlim Efendi Ḥażretleriniñ cenâb-ı Seyyidüʾş-şeḳâleyn Ṣallʾallâhu ʿAleyhi ve Sellemde Ḫame-i Ḥassân-ı ʿUbûdiyyet Oldıġı Naʿt-ı Şerîf-i Muḥammediyyeniñ Serâr-ı Şerm ü Ḥicâb ile Gûyân Oldıġım Naẓîresidir*	12
4	Kasâ'id	Naʿt	*Velehû Naʿt-ı Şerîf-i Dîger*	5
5	Kasâ'id	Naʿt	*Velehû Naʿt-ı Şerîf-i Dîger*	7
6	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i Sulṭân-ı Enbiyâ der-Ḳalʿa-i Maġosa Goftem bi-ʿinâyet-i Kibriyâ be-üslûb-ı ʿArż-ı Ḥâl-i bâ-sitem-dâd-ı Ḫâk-i Pâk-i Aḳdesî*	51
7	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ġarrâ be-üslûb-ı Taṣavvuf-ı bî-hemtâ be-kenâr-ı Şehr-i Yânya der-ḫâne-i Tersâ Goftem*	32
9	Kasâ'id	Naʿt	*Yûsuf Żiyâ Paşa Ḥażretleriniñ Erżurûm Vâlîligi Hengâmında Naʿt-ı Resûl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfaḫḫam Ṣallalʾlâhu ʿAleyhi ve Selemde Silk-i Naẓma Çekdikleri Mürvarîd-i Suḥandân Bir Beyt-i Berceste-i Ġarrâ ʿAlâ-ṭarîḳıʾt-taẓammun Bir Ḳaṣîde-i Naʿta Terşîh Olmaḳ Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşârun İleyh Ḥażretleriniñ Sitâyişidir*	10
11	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i Ebâbekir-i Ṣıddîḳ Raḍiyal-lâhu ʿAnhu*	11
12	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıyallâhu ʿAnhu*	11
13	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i ʿOṯmân Raḍıyallâhu ʿAnhu*	11
14	Kasâ'id	Naʿt	*Naʿt-ı Şerîf-i Ḥażret-i ʿAlî Raḍıyallâhu ʿAnhu*	11

·Esʿad Dîvânı'nda tablolar ve şekiller oluşturulurken Esra Beyhan tarafından hazırlanmış *"Enderunlu Fâzıl Dîvanı (Metin-İnceleme)"* başlıklı basılmamış doktora tezinden esinlenilmiştir.

19	Kasâ'id	Sâliyye	*Ḳaṣīde berāy-ı Ṭaleb-i Rütbe der-Sitāyīş-i Sulṭān Selīm-i Ṣaliş vü Bāʿde'l-ʿArż-ı Dergāh-ı Muʿallā Ḳapucıbaşılığı İḥsān-Şode*	55
20	Kasâ'id	Sâliyye	*Ḳaṣīde-i Sāliyye der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür Ḳapucıbaşılıḳ*	44
21	Kasâ'id	Ramazâniyye	*Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Ramaẓān der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṣalīş Bin-Muṣṭafā Ḫān*	38
22	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān der-Taʿrīf-i Mā-beynciyān-ı Ḫavāṣṣ*	59
23	Kasâ'id	Bahâriyye	*Ḳaṣīde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Ṣāliş Bin-Muṣṭafā Ḫān*	68
24	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṣāliş berāy-ı Tesliyet-i Aḥvāl-i Sefer*	56
27	Kasâ'id	Sâliyye	*Ḳaṣīde-i Sāliyye berāy-ı Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫan Eyyedehullāhu Naṣṣarallāhu İlā-Yevmi'l-Ḳarār*	26
28	Kasâ'id	Ramazâniyye	*Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāhu Emāne Devletihi Āmīn*	26
29	Kasâ'id	Tarih	*Ḳaṣīde berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāh Āmīn yā Muʿīn*	17
31	Kasâ'id	Tarih	*Ḳaṣīde-i Otaġ-ı Hümāyūn der-Sitāyiş-i Ḫān-ı Maḥmūd berāy-ı Tārīḫ*	27+1
32	Kasâ'id	Sitâyiş	*[eksik manzume]*	2
33	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa berāy-ı Tebrīk-i Ramażān*	43
34	Kasâ'id	Teşekkür	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm Goftem berāy-ı Teşekkür-i Muṣāfāt der-Emānet-i Gümrük-i Erżurūm der-żımneş yek Esb-i Ciyād be-cānib-i mā İrsāl Kerd*	39
37	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i Manṣıb der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Defterdār Raʾūf Paşa*	38
38	Kasâ'id	Îdiyye	*Ḳaṣīde berāy-ı ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Vezīr-i Aʿẓām Memdūḥ-ı ʿĀlem Raʾūf Paşa*	43
39	Kasâ'id	Îdiyye	*ʿĪdiyye berāy-ı Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa*	15
42	Kasâ'id	Teşekkür	*Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i ʿArż-ı Ḥāl der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam ū Bedr-i Efḫam Devletlü ʿİnāyetlü Merḥametlü Rāʾuf Paşa Yesserallāhu mā-yeşā Āmīn*	44
44	Kasâ'id	Bahâriyye	*Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa*	40
45	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dīger Ṣadr-ı Efḫam Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā Āmīn*	27
46	Kasâ'id	Îdiyye	*Ḳaṣīde-i ʿĪdiyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Devīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā*	19
47	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa Eyyedallāhu Āmīn*	43
48	Kasâ'id	Ramazâniyye	*Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa*	45
49	Kasâ'id	Teşekkür	*Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i İḥsān der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa*	44
50	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Ḳā'im-maḳām Silāḥdār Muṣṭafā Paşa*	36

51	Kasâ'id	Zafernâme	*Civān Ḥüseyin Paşa Ol Ġazā-yı Devlet-Fezā Żımnında ʿArż Eyledigim Ḳaṣīde-i Ġazādır*	49
52	Kasâ'id	Bahâriyye	*Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā Ḥażret-i Ḥüsrev Paşa*	46
53	Kasâ'id	Tebrik-nâme	*Ḳaṣīde-i Tebrīkiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ḳapudān-ı Deryā İçelli Ḥasīs Aḥmed Paşa*	27
54	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ḥaḳḳı Meḥemmed Paşa be-Meʾmūriyyet-i ū ber-Eşḳā-yı Ṭaġlı īn-Ḳaṣīde-rā der-Erżurūm Goftem vü be-Cānib vʾey İrsāl Kerdem*	44
55	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde berāy-ı Maṣlāḥat-ı Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa*	45
56	Kasâ'id	Tebrik-nâme	*Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Manṣıb-ı Erżurūm der-Defʿa-i Ṣāliṣe der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa der-Erżurūm Goftem*	36
58	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde-i Ġarra der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Sāmī Ebūbekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa*	47
59	Kasâ'id	Bahâriyye	*Bahāriyye der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Ḥażret-i Sāmī Ebūbekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa*	48
60	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki īn Ḳaṣīde-rā be-Taʿrīż-i İstaḥiyye Goftem*	59
61	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Meʾmūriyyet Goftem*	55
62	Kasâ'id	Arzuhâl	*Ḳaṣīde-i Nā-Refte-i Zemīn berāy-ı Ṭaleb-i Cāriye ez-Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki Dīger Ḳaṣīdedir*	51
65	Kasâ'id	Îdiyye	*Īdiyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı ʿĀlī Maẓhar Muṣṭafā Efendi*	15
66	Kasâ'id	Sitâyiş	*Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿẓam Maẓhar Muṣṭafā Efendi*	41
67	Kasâ'id	Medhiye	*Īn Medḥiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ketḫudā-yı Vālī-i Yanya Depedelenli ʿAlī Paşa Odur Ḥaḳ Men Yek Medḥiyye-i Güftebūd Baʿdez-ān ez-Men Ṭaleb-Kerd berāy-ı Ḥāṭıreş der-Yanya Goftem*	31
68	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ-i Cülūs-ı Sulṭān Selīm-i Şaliş bin Muṣtafā Ḥān ʿAleyḥimeʿr-raḥmeti veʿl-Ġufrān*	9
73	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ berāy-ı Şehzāde Sulṭān Süleymān Bin Ḥāḳānü ʿl-berreyn veʿl-baḥreyn Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāh Naṣarahullāh Āmīn*	28
80	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd berāy-ı Ṣadr-ı aʿẓam Bedr-i Efḫam Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed Paşa*	10
81	Tevârih	Tarih	*Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşa Ḥażretle-riniñ Yanyaʿda Ṭarḥ-ı Zībā ile Binā Eylediği Köşk-i Zībā vü Şādırvān-ı Raʿnānıñ Tārīḫidir*	33
82	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ-i Ketḫüdā-yı ʿOṣmān Efendi der-defʿa-i Ṣānīye*	20
86	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ-i Lafẓ berāy-ı Maḫdūm-ı Defterdār-ı Şıḳḳ-ı Evvel Meḥemmed Saʿīd Efendi*	16
89	Tevârih	Tarih	*Tārīḫ berāy-ı Ḳaṣr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezīre-i Mora*	11

2.1.3. Gazel[51]

Dîvânda muhtelif şekillerde başlıklandırılmış 123 gazel tespit edilmiştir. Bunların içerisinde sadece *gazel* olarak başlıklandırılmış 37, *velehu* başlıklı iki ve *Fârisî* başlıklı yedi gazel yer almaktadır. Gazellerin birçoğu şairin çağdaşı olan veya meşhur dîvân şairlerinin manzumelerine nazire olarak kaleme alınmıştır. Şairin özgün nitelikli gazelleri ise ağırlıklı olarak hikemî tarzda olup rindâne ve âşıkâne tarzda yazılmış gazelleri de mevcuttur. Es'ad'ın gazel nazım şekliyle kaleme aldığı şarkıları da dikkat çekmektedir. Şairin *şarkı-edâ* olarak tanımladığı bu manzumelerini, teâmülün aksine rubai nazım şekliyle değil gazel nazım şekliyle kaleme almayı tercih etmesi şekilsel bir denememe yaptığını gösterir mahiyettedir.

Dîvânın tamamında 5 bahir ve 14 vezin kullanılmıştır. Bu bahirlerden en sık kullanılanı remel bahridir. Gazellerde de en çok tercih edilen remel bahri 123 gazelden doksanında kullanılmış, ikinci sırada ise hezec bahri tercih edilmiştir. Şair, gazellerde remel bahrinden en çok *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* veznini kullanmış, ikinci sırada yine remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* veznini tercih etmiştir. Şairin hem dîvânın genelinde hem gazellerde en az tercih ettiği vezinler ise recez bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün* vezni ile müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezni olmuştur.

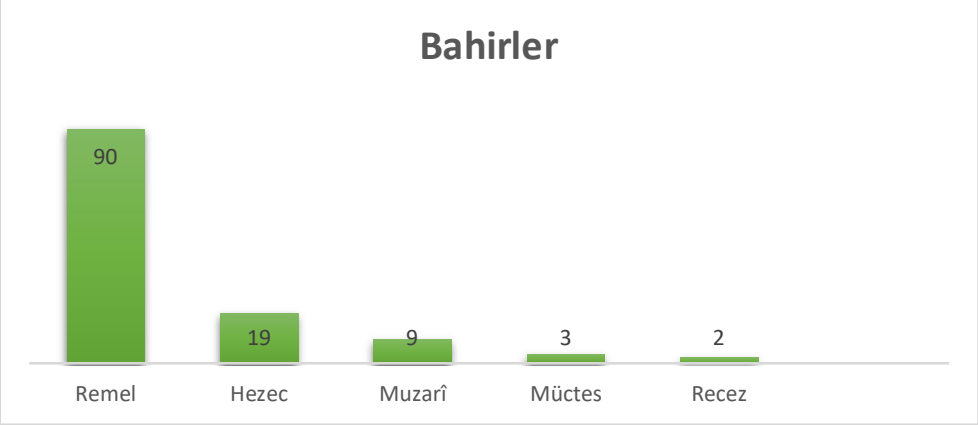

Şekil 2.2. *Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin vezin sıklığı*

[51] "Gazel kelimesinin asıl anlamı aşktan bahsetmek, kadınlarla âşıkâne konuşmak, onlarla bu tarzda dostluk ve sohbette bulunmaktır. Edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içinde, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafyeli olmak üzere genellikle beş ile dokuz beyit arasında yazılan nazım biçimidir. Bununla birlikte 15 beyte kadar yazılmış gazeller de bulunur. Dört beyittli gazellere ise nadir olarak rastlanır." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim- Ölçü -Kafiye-,* s.47.

Şairin Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti gazellerinde daha belirgin hâldedir. Gazel haricindeki şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri söz öbekleri, vecize ya da tamlama şeklinde kullanmayı tercih eden şair, gazellerde bu ihtiyatının dışına çıkarak neredeyse tamamı Farsça olan yedi gazel kaleme almıştır. Aynı zamanda şairin, Hâfız'ın bir gazeline yaptığı tahmîste kullandığı Arapça söz öbekleri ve tamlamalar ile gazellerinde kullandığı Arapça ifadeler onun Farsçanın yanı sıra Arapçaya olan hâkimiyetini de gösterir niteliktedir.

Şairin, gazellerinin yüzde yetmişinden fazlasını muhtelif şekillerde başlıklandırarak teâmülün dışına çıktığı gözlemlenir. Esasında 17. yüzyılın sonlarına doğru dîvân şiirinde içerikte başlayan çözülmeler, 18. yüzyıla gelindiğinde şekle de yansımaya başlamıştır. Şairin yaşadığı dönem göz önünde tutulduğunda, diğer şairlerin manzumelerinde yaptıkları şekil ve muhteva denemelerini Es'ad'ın manzumelerinde de görmek mümkündür. Es'ad'ın manzumeleri tetkik edildiğinde yaşadığı dönemde görülen esneklik onun da bu imkândan faydalandığını gösterir. Manzumelerinin muhtevasında çok fazla değişimler görülmese de şekilsel denemeler yaptığı görülmektedir. Örneğin genel olarak murabba nazım şekliyle oluşturulan şarkı, şair tarafından gazel nazım şekliyle kaleme alınmış ve *şarkı-edâ* olarak adlandırılmıştır.

Bunların yanı sıra içerikteki çözülmeleri ve artık benimsenmeye başlanan şehirler ve şehirlerin konuşma dilinin şiire yansımasını Es'ad'ın şiirlerinde görmek mümkündür. İstanbul ve İstanbul'un semtleri onun şiirlerinde canlı bir resim gibi tasvir edilmeye çalışılmış, sokağın dili ve müstehcen içerik manzumelerde az da olsa kendini göstermiştir. Aşağıda yer alan gazeller dîvândaki varak sırasına göre tetkik edilmiş, sadece *"Gazel"* başlıklı olanlara değinilmemiştir. Bu gazeller çoğunlukla hikemî ve rindâne tarzda yazılmış olup şiir numaraları ve beyit sayıları Tab**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**lo 2.2'de**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** belirtilmiştir.

80b'de yer alan 1. şiir *"İbtidā-yı Ġazeliyyāt der-Ḥarf-i Elif"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezni ile yazılmıştır.

80b-81a arasında yer alan 3. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Bā"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

81b'de yer alan 5. şiir *"Ġazel-i Fārisī der-Ḥarf-i Tā"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

81b'de yer alan 6. şiir *"Ġazel-i Fārisī Naẓīre-i cenāb-ı ʿİzzet Beg Āmed-i Dīvān-ı Hümāyūn"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir manzumesine tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

81b-82a arasında yer alan 7. şiir *"Velehū Naẓīre li-cenāb-ı ʿİzzet Beg"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

82a'da yer alan 8. şiir *"Ġazel-i Naẓīre Ṣāliḥ Paşa-Zāde Ḥüseyin Ḥasīb Beg"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 15 beyitlik gazel-i mutavvel, Hüseyin Hasib Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

82b'de yer alan 10. şiir *"Ġazel-i Fārisī der-Ḥarf-i Dāl"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

83a'da yer alan 12. şiir *"Ġazel-i Fārisī"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

83a'da yer alan 13. şiir *"Ġazel-i Fārisī li-cenāb-ı Müşṭāḳ-ı Bidlis"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Bitlisli Müştâk'ın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

83b'de yer alan 15. şiir *"Ġazel-i Fārisī"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

84a-84b arasında yer alan 18. şiir *"Ġazel-i Ẕü'l-Ḳāfiyeteyn-i Naẓīre-i Ġazel-i ʿİzzet Beg"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır. İç kafiye kullanarak hem lafzî hem anlam olarak şiirine âhenk katan şair, Beylikçi İzzet'in takipçisi olduğunu da ifade eder.

85a'da yer alan 21. şiir *"Ġazel-i Naẓīre-i Āgāh-ı Diyārbekrī"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Diyarbakırlı Âgâh Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

85a-85b arasında yer alan 22. şiir *"În Ġazel Rā der-Bārūt-ḫāne-i Goftem bā-Ṭaleb-i Defter-dār-ı Şerîf Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda ve medhiye unsurları içeren 12 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

85b'de yer alan 23. şiir *"Naẓīre lī-Ġazel-i Yūsuf Żiyā Paşa Vālī-i Erżurūm"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

85b'de yer alan 24. şiir *"Naẓīre lī-Ġazel-i ʿĀṣım Efendi ʿAn-Ḫᵛācegān"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 3 beyitlik eksik gazel, Âsım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

86a'da yer alan 26. şiir *"Ġazel-i Şarḳı-Edā"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mefʿûlü/fâʿilâtü/mefâʿîlü/ fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

86a-86b arasında yer alan 26. şiir *"Naẓīre lī-cenāb-ı Bidlisī Müşṭāḳ Efendi"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Bitlisli Müştâk'ın bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mefʿûlü/fâʿilâtü/mefâʿîlü/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

86b-87a arasında yer alan 29. şiir *"Ġazel berāy-ı Raḳḳāṣe-i İnāṣ-Ṭasula der-Mora*" başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mefʿûlü/fâʿilâtü/mefâʿîlü/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

88a'da yer alan 35. şiir *"Ġazel der-Maġosa Goftem"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

88a-88b arasında yer alan 36. şiir *"Der-Maġosa Goftem"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

88b'de yer alan 37. şiir *"Ġazel der-Maġosa Goftem"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

88b-89a arasında yer alan 38. gazel *"Ġazel der-Ḥarf-i Zā"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a'da yer alan 39. şiir *"Ġazel der-Menfā-yı Erẓurūm"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a'da yer alan 40. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Sālim Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Sâlim Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a-89b arasında yer alan 41. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ḥanīf Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hanîf Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

89b-90a arasında yer alan 43. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ḥamdī Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Hamdî Efendi'ye tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

90a-90b arasında yer alan 44. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Sīn"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

90b'de yer alan 45. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Şīn"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Yümnî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

90b-91a arasında yer alan 47. şiir *"Ġazel-i Ḥasb-i Ḥāl Naṣīḥat-ı Maʾil der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem der-Ḥarf-i Fā"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

91a'da yer alan 48. şiir *"Ġazel-i Naẓīre-i Māhir Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Mâhir Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

91a-91b arasında yer alan 49. şiir *"Gazel-i Naẓīre-i Ḥanīf Efendi der-Ḥarf-i Ḳāf"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Hanîf Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

92a'da yer alan 52. şiir *"Ġazel-i Naẓīre li-Ḥażret-i ʿOṯmān Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Osman Efendi'nin bir gazeline nazire olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

92b'de yer alan 54. şiir *"Der-Naʿt-ı Ser-Meẕheb-i Efḫam Ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam"* başlığıyla İmâm-ı Âzam adına, naʿt türünde kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93a'da yer alan 56. şiir *"Ġazel-i Ḫayāliye"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93a-93b arasında yer alan 57. şiir *"Ġazel der-Naʿt-ı Ḥażret-i Şeyḫ Ḳaddesellāhu Sırrahuʾl-ʿAzīz"* başlığıyla Abdülkâdir Geylânî adına, naʿt türünde kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93b'de yer alan 58. şiir *"Naʿt Fī-Ḥaḳḳıʾn-Nūriʾṣ-Ṣamedānī Mevlānā Eş-Şeyḫ ʿAbduʾl -Ḳādir Geylānī Ḳuddise Sırrıhuʾl-ʿAzīz"* başlığıyla Abdülkâdir Geylânî adına, naʿt türünde kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93b-94a arasında yer alan 59. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Lām"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

94a'da yer alan 60. şiir *"Ġazel der-Ṭrabzon Goftem"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

94a'da yer alan 61. şiir *"Ġazel-i Naẓīre-i cenāb-ı ʿĀṣım Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 8 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

94b-95a arasında yer alan 64. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Mīm Naẓīre-i Ġazel-i Mollā Şeyḫ Ībrāhim El-Ḥaḳḳı El-Erżurūmī Ḳaddese Sırrahu"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun rezec bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır.

95a-95b arasında yer alan 65. şiir *"Ġazel-i Şarḳı-Edā"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

95b'de yer alan 67. şiir *"Ġazel berāy-ı Naẓīre-i ʿİzzet Beg"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

95b-96a arasında yer alan 68. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âsım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96a'da yer alan 69. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96a-96b arasında yer alan 70. şiir *"Naẓīre-i Ġazel-i Ḥasīb"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hasîb'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

96b'de yer alan 71. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âsım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96b'de yer alan 72. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ṭāhir Efendi Erẓurūm"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurumlu Tâhir Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

97a-97b arasında yer alan 75. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Nūn-ı Müẕeyyel der-Sitāyiş-i Yūsuf Żiyā Paşa"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek adına medhiye tarzında kaleme alınmış 18 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98a'da yer alan 77. şiir *"Ġazel-i Şarḳı-Edā"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98a'da yer alan 78. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Hengām-ı ʿAzīmet-i ū ez-maʿden be-Erżurūm"* başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98b'de yer alan 80. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Muḳīmī"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Mukîmî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98b-99a arasında yer alan 81. şiir *"Ġazel der-Erżurūm Goftem"* başlığıyla bahâriyye tarzında kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Nâbî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

99a-99b arasında yer alan 83. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Sāmī Merḥūm"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Arpa Emîni-zâde Mustafa Sâmî Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

99b'de yer alan 85. şiir *"Naẓīre-i Nevʿī Ġazel-i Fārisī der-Erżurūm Goftem"* başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 8 beytilik gazel, Nev'î'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

99b-100a arasında yer alan 86. şiir *"Ġazel-i Laṭīf"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/ fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

100a'da yer alan 87. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i cenāb-ı Ḫᵛace Nābī Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda yazılmış 9 beyitlik gazel, Nâbî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

100a-100b arasında yer alan 88. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ḥasīb Beg"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, Hasîb'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

100b'de 89. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel Nev-zemīn-i ʿİzzet Beg Beglikci"* başlığıyla âşıkâne tarzda yazılmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

100b'de yer alan 90. şiir *"Ġazel-i Laṭīf"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

101a'da yer alan 91. şiir *"Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Bâkî'nin *"Sünbül"* kasidesine tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

101b'de yer alan 94. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i Vāv Naẓīre-i Ġazel-i Erżurūmī Ṭursın Beg-zāde Fāʾiḳ Efendi"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Fâik'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

102a-102b arasında yer alan 97. şiir *"Ġazel der-Ḥarf-i He Naẓīre-i Ġazel-i Ḥasīb Beg"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hasîb'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

102b'de yer alan 98. şiir *"Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

102b-103a arasında yer alan 100. şiir *"Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103a'da yer alan 101. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Mīr ʿĀmir Ḫᵛāce Teẕkire-i Māliyye"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Mîr Âmir'in bir gazeline

tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103a-103b arasında yer alan 102. şiir *"Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âsım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103'b de yer alan 103. şiir *"Ġazel Naẓîre-i Ġazel Ṭayyār Paşa Müşārun İleyh der-Hen-gām-ı Me'mūriyyet Ṭağlı ez-Men bā-mektūn-ı Naẓîre-i ḫᵛostem mī-Goftem"* başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, Tayyâr Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103b-104a arasında yer alan 104. şiir *"Ġazel-i Müzeyyel-i Naẓîre-i Vālî-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 14 beyitlik gazel, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

104a'da yer alan 105. şiir *"Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i Laṭîf Aġa"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 8 beyitlik gazel, Latîf Ağa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

104b sayfasında yer alan 107. şiir *"Ġazel-i Şarḳı-Edā"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104b'de yer alan 108. şiir *"Ġazel-i Fārisī Naẓîre-i ʿİzzet Beg"* başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104b-105a arasında yer alan 109. şiir *"Ġazel Naẓîre-i Ġazel Erżurūmī Ṭāhir Efendi Kātib"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Erzurumlu Tâhir'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

105a'da yer alan 110. şiir *"Ġazel Naẓîre-i Rāġıb Paşa'yı Ṣānī be-ṭalebeş Goftem"* başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Râgıb Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

105a-105b arasında yer alan 111. şiir *"Ġazel der-Vaṣf-ı Hengām-ı Ṣubḥgāh"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

105b'de yer alan 112. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Kātib"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

106a'da yer alan 115. şiir *"Der-Ḥarf-i Yā Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Merḥūm Sāmī Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Arpa Emîni-zâde Mustafa Sâmî Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

106a-106b yer alan 116. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Yümnî İbrāhīm Beg Isfanaḳçı Ḥāfıẓ Muṣṭafā Paşa-Zāde"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Yümnî'nin bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

106b'de yer alan 117. şiir *"Ġazel Naẓīre-i 'Āṭıf Efendi Merḥūm"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Âtıf'ın bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

106b-107a arasında yer alan 118. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Sāmī Bekir Paşa"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Arpa Emîni-zâde Mustafa Sâmî Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

107a'da yer alan 119. şiir *"Ġazel Naṣīḥat-ı Mażmūn"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

107a-107b arasında yer alan 120. şiir *"Ġazel-i Fārisī"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

107b'de yer alan 121. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ṭursın Beg-zāde Fā'iḳ Erżurūmī"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Fâik'in bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

107b'de yer alan 122. şiir *"Ġazel Leṭāfet-edā berāy-ı Raḳḳāṣe-i Duḫter-i Tersā der-Mora"* başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

107b-108a arasında yer alan 123. şiir *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i 'Āṣım Efendi"* başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, Âsım'ın bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

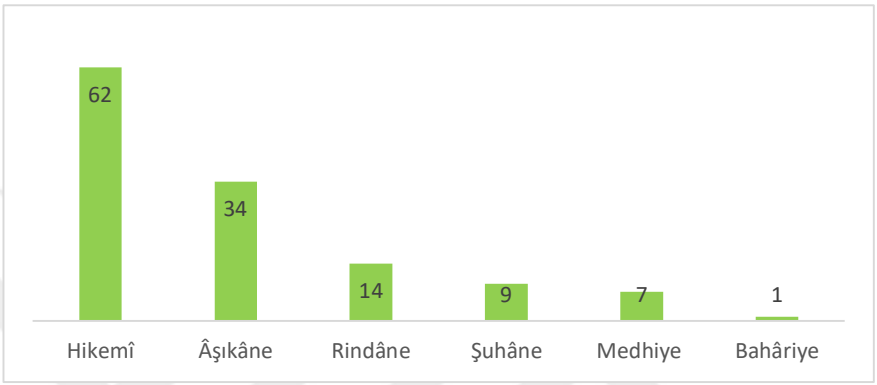

Şekil 2.3. *Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin tür olarak dağılımları*[52]

Nâbî ekolü olarak bilinen hikemî üslup Es'ad'ın gazellerinin büyük çoğunluğunu oluşturur. Şairin gazellerinin ana teması hikmetli sözler ve kendi tasavvufî düşünceleridir. Bu tarz kaleme aldığı gazelleri onun ruhanî tarafını ve dünyayı algılayış biçimini de yansıtır mahiyettedir. Es'ad'ın Nâbî'nin manzumelerine yaptığı tanzir ve tazminlerde ondan *üstâd*, *mîr* gibi sıfatlarla bahsetmesi, Nâbî'nin düşünce ve hikmet içerikli tarzını benimsediğini gösterir. Es'ad, gazellerinin birçoğunu nazire olarak kaleme almıştır. Seçtiği bu şiirlerin neredeyse tamamının hikemî tarzda yazılmış şiirler olması aynı zamanda onun Nâbî ekolü takipçisi olduğunun da gösterir. Şairin özgün kaleme aldığı gazellerinde de Nâbî'nin etkileri açıkça hissedilir.

Es'ad'ın diğer manzumelerinde de gazellerinde de yer yer samimî bir söyleyiş hâkimdir. Bu üslubu kasidelerinde daha ön planda olsa da gazellerinde de dikkat çeker niteliktedir. Hikemî tarzda kaleme aldığı gazellerin aksine günlük konuşma diline

[52] Şekil 2.3'te yer alan ve tarafımızca oluşturulan tasnifte gazellerin tür olarak dağılımı gösterilmiştir. Şüphesiz bu türlerin arasında keskin sınırlar olmaması, bazen bir gazelin iki türü aynı anda kapsaması gibi özellikleri, bu tasnifin değiştirilebilir ve güncellenebilir olabileceğini gösterir.

yakın bu samimî söyleyiş, özellikle âşıkâne ve şuhâne gazellerinde daha fazla hissedilir. Aynı zamanda sosyal hayatın akislerini, şairin yaşadığı sıkıntıları, onun aşka ve güzele olan hayranlığını bu tarz yazılmış gazellerinde görmek mümkündür.

Tablo 2.2. *Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin şiir numaraları ve beyit sayıları*

Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı
1	7	32	7	63	7	94	7
2	7	33	7	64	17	95	8
3	7	34	8	65	5	96	9
4	9	35	7	66	8	97	7
5	5	36	9	67	7	98	6
6	7	37	9	68	7	99	9
7	7	38	10	69	7	100	7
8	15	39	7	70	9	101	9
9	13	40	7	71	7	102	7
10	5	41	7	72	7	103	12
11	10	42	10	73	7	104	14
12	5	43	9	74	12	105	8
13	7	44	9	75	19	106	7
14	9	45	7	76	6	107	5
15	6	46	7	77	7	108	7
16	9	47	17	78	7	109	9
17	7	48	7	79	7	110	11
18	12	49	11	80	11	111	9
19	9	50	9	81	9	112	6
20	8	51	11	82	7	113	7
21	9	52	7	83	5	114	6
22	7	53	11	84	7	115	7
23	14	54	10	85	8	116	7
24	3	55	7	86	5	117	9
25	10	56	9	87	9	118	7
26	7	57	7	88	10	119	7
27	7	58	9	89	7	120	7
28	11	59	9	90	6	121	9
29	9	60	9	91	9	122	9
30	7	61	8	92	9	123	6
31	6	62	7	93	6		

Es'ad, gazellerini sıklıkla 7-9 beyit arasında tercih etmiştir. Teâmülün dışına çok fazla rağbet etmeyen şair, en az 5 en çok 19 beyit uzunluğunda gazeller kaleme almıştır. Şekil 2.4'te görüldüğü üzere bu gazeller çok az sayıdadır.

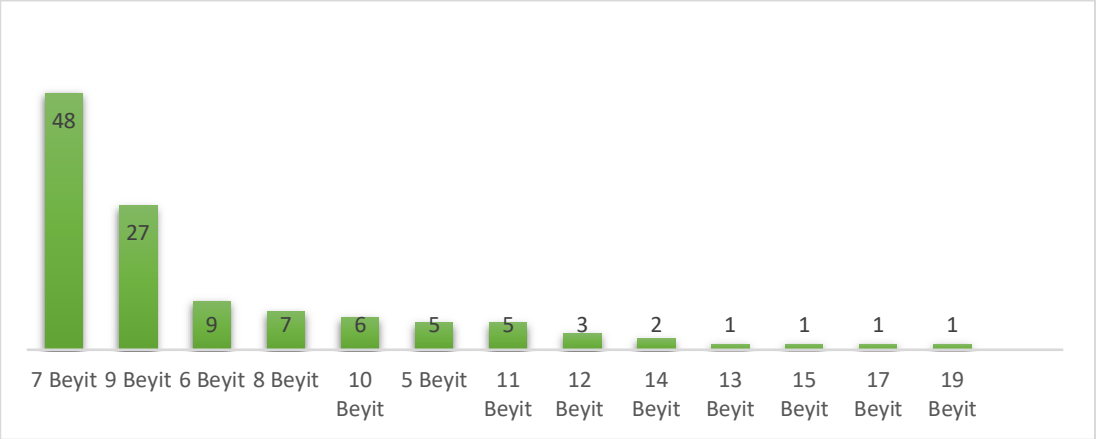

Şekil 2.4. *Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin beyit sayıları*

2.1.1. Kıt'alar

Genellikle 2-10 beyit arasında kaleme alınan, matla ve mahlas beyti olmayan nazım şekilleri kıt'a olarak adlandırılır. Kıt'anın beyitlerle yazılan nazım şekillerinden ayrılmasını sağlayan en belirgin özelliği musarra bir beyitle başlamaması ve mahlas kullanılmamasıdır. Aynı zamanda kıt'aların konu bütünlüğünün olması, her konuda yazılabilme imkânı gibi birtakım hususlar, şairler tarafından övgü, yergi ve tarih düşürme konularda tercih edilmesine sebep olmuştur. Es'ad Dîvânı'nda, 1-25 beyit arasında yazılmış 16 kıt'a tespit edilmiştir. Bunlar tetkik edildiğinde, 15 kıt'anın tarih kaydı olduğu görülmektedir.

Tarih manzumeleri, şairlerin hem edebî hünerlerini göstermesi hem manzumeyi yazdığı kişi tarafından caize alması hem de önemli tarihlerin kayıt altına alınması gibi önemli birer misyon taşırlar.[53] Hüner, estetik ve faydanın iç içe olduğu bu nazım şekli Es'ad tarafından rağbet edilen türler arasındadır. Genellikle kıt'a nazım şekliyle kaleme alınan tarihler, Es'ad Dîvânı'nda kaside nazım şekliyle de tercih edilmiştir.[54]

[53] "Ebced hesabıyla bir kişinin doğumunu, vefâtını veya hayatındaki önemli bir olayı, padişahların tahta çıkışlarını, bir yerin fethedilişini, bir binanın yapılışını, bir eserin tamamlanışını, bir mısra veya ibare ile anlatmaya tarih düşürme denilmiştir. Dolayısıyla tarihin temeli ebced hesabına dayanmak-tadır. Ebced, Arap Edebiyatı'nda doğmuştur ve bir olayın Hicrî olarak meydana gelişini, harflerin belirli değerlerine göre hesaplanmış bir kelime, söz, mısra veya beyit ile ifâde ederken kullanılan bir çeşit hesap alfabesidir. Ebced, astroloji, astronomi, cifir, fizik, geometri, mimari, tasavvuf gibi alanlarda ve bazı eserlerin tasnif ve tertibinde kullanılmıştır." Yavuz Bayram, *Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı- Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klâsik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)-,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları, Ankara 2009, s. 298.

[54] Kaside nazım şekliyle kaleme alınmış tarih kayıtları, "Kasideler" bölümünde değerlendirilmiştir.

6a-6b arasında yer alan 10. şiir *"Vezīr-i Müşārun İleyh Ḥaẓretleriniñ Beyt-i Şerīf Güyān Olduğı Budur"* başlığıyla naʿt türünde kaleme alınmış manzume aynı zamanda Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya da övgü içerir. xa, xa, xa… kafiye örgüsüyle yazılmış ve mahlas içeren bu manzume 21 beyitlik bir kıtʿa-i kebiredir. 16. beyitten sonra 5 beyitlik bir tegazzül eklenen kıtʿa şekilsel teâmülden bir sapma örneğidir. Kıtʿa aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

59a-59b arasında yer alan 69. şiir *"Tārīḫ-i Velādet-i Fāṭıma Sulṭān Evvel-i Bint-i Maḥmūd Ḫān-ı Ṣānī"* başlığıyla II. Mahmûd'un kızı Fatıma Sultan'ın doğum tarihine düşürülmüş 21 beyitlik tarih kaydıdır. 1809 yılına kayıt düşülen bu manzume, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

59b'de yer alan 70. şiir *"Tārīḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Murād Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd-ı Ṣānī Ṭāle Bekā Hümā"* başlığıyla II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Murâd'ın doğum tarihine düşürülmüş 12 beyitlik tam tarih kıtʿasıdır. 1911 yılına kayıt düşülen bu manzume aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

59b'de yer alan 71. şiir *"Tārīḫ-i Kerīme-i Ḥüseyin Beg"* başlığıyla Hüseyin Bey adlı bir zatın kızı Aişe Hanım'ın doğum tarihine düşürülmüş 1 beyitlik cevher tarih kıtʿasıdır. 1778 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/ fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

59b-60a arasında yer alan 72. şiir *"Tārīḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Bāyezīd Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd Ḫān-ı Ṣānī der-Yanya Goftem"* başlığıyla II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Bâyezîd'in doğum tarihine düşürülmüş 22 beyitlik cevher tarih kıtʿasıdır. 1812 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/ fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

61a'da yer alan 74. şiir *"Tārīḫ-i Velādet-i Ebū-Bekir Reşīd Veled-i Seferli Aġası ʿİnāyetlü Meḥemmed Aġa"* başlığıyla seferli ağası Mehmed Ağa'nın oğlu Ebûbekir Reşid'in doğum tarihine düşürülmüş 11 beyitlik bir tarih kıtʿasıdır. 1801 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

61a-61b arasında yer alan 75. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Ṣadāret-i ʿİzzet Meḥemmed Paşa"* başlığıyla İzzet Mehmed Paşa'nın 1794 yılında sadrazam oluşuna kayıt düşülen 9

beyitlik cevher tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

61b-62a arasında yer alan 76. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın yeni yılını tebrik etmek ve onun hasletlerini övmek maksadıyla kaleme alınmış 21 beyitlik bir tarih kıtʿasıdır. 1796 yılına kayıt düşülen bu manzume, aruzun hezec bahrinden *mefâʿilün/mefâʿilün/mefâʿilün/mefâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

62a-62b arasında yer alan 77. şiir *"Tārīḫ-i Ṣadāret-i Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Defʿa-i Ṣānīye"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın 1809 yılında ikinci defa sadrazam oluş tarihine kayıt düşürülen 25 beyitlik tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır.

62b-63a arasında yer alan 78. şiir *"Tārīḫ-i Ṣadāret-i Defterdār Raʾūf Paşa"* başlığıyla defterdâr Ra'ûf Paşa'nın 1815 yılında sadrazam oluş tarihine kayıt düşülen 15 beyitlik cevher tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

63a'da yer alan 79. şiir *"Ḳaṣīde-Güne Tārīḫ der-Ḥaḳ Dervīş Meḥemmed Paşa Ṣadra Geldigini Mübeyyen"* başlığıyla Derviş Mehmed Paşa'nın 1818 yılında sadrazamlık makamına gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

64b-65a arasında yer alan 83. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı aʿlā Devletlü Muṣṭafā Maẓhar Efendi"* başlığıyla Mustafa Mazhar Efendi'nin 1815 yılında sadrazam kethüdası oluş tarihine kayıt düşürülmüş 16 beyitlik tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

65a-65b arasında yer alan 84. şiir *"Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿżama"* başlığıyla dönemin sadrazam kethüdasının göreve geliş tarihine kayıt düşürülmüş 12 beyitlik cevher tarih kıtʿasıdır. 1818 yılan kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

65b'de yer alan 85. şiir *"Tārīḫ-i Defterdār ʿOṯmān Efendi"* başlığıyla Osman Efendi'nin 1794 yılında defterdâr oluş tarihine kayıt düşürülmüş 11 beyitlik cevher

tarih kıtʿası, aruzun hezec bahrinden *mefâʿîlün/mefâʿîlün/mefâʿîlün/mefâʿîlün* vezniyle yazılmıştır.

66a-66b arasında yer alan 87. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Defterdār Devletlü Saʿīd Efendi"* başlığıyla Saîd Efendi'nin 1815 yılında defterdâr oluş tarihine kayıt düşürülmüş 18 beyitlik cevher tarih kıtʿası, aruzun hezec bahrinden *mefâʿilün/mefâʿilün/mefâʿilün/ mefâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

66b-67a arasında yer alan 88. şiir *"Tārīḫ berāy-ı Riyāset-i Dürrî Efendi"* başlığıyla Dürrî Efendi'nin 1795 yılında riyâset makamına geliş tarihine kayıt düşürülmüş 12 beyitlik cevher tarih kıtʿası, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/ fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

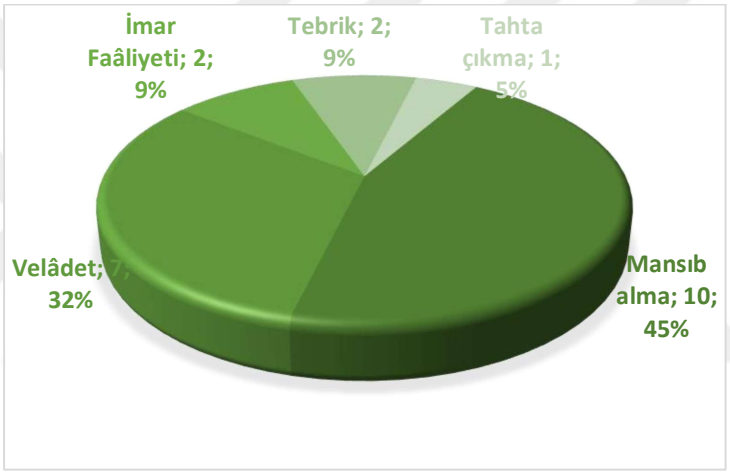

Şekil 2.5. *Es'ad Dîvânı'ndaki tarihlerin yazıldıkları olaylar bakımından tasnifi*[55]

Dîvânda yer alan tarihlerin şiir numarası, bölümü, nazım şekli, başlığı, tarihi ve beyit sayısı ile ilgili veriler Tablo 2.1 ve 2.3'te gösterilmiştir. *"Ḳaṣīde-i Otaġ-ı Hümāyūn der-Sitāyiş-i Ḫān-ı Maḥmūd berāy-ı Tārīḫ"* başlıklı tarih manzumesinin, dîvânın bu kısmındaki eksiklikten dolayı tarih bilgisi tespit edilememiştir. 1778-1818 tarihleri arasındaki 40 yıllık zaman diliminde 24 tarih manzumesi kaleme alan şair bunları genellikle cevher ve tam tarih olarak kaleme almıştır. Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerde ebced yöntemiyle tarih düşüren şair, tarihler bölümündeki manzumelerde hem ebced yöntemiyle hem manzumelerin altına Hicrî takvimle tarih

[55] Tarih kayıtları ile ilgili veriler bu bölüm başlığı altında değerlendirilmiştir.

kaydı düşürmüştür. Bu tarihler Miladî takvime dönüştürülerek metinde ve tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2.3. *Es'ad Dîvânı'ndaki kıt'aların içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Nazım şekli	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
10	Kasâ'id	Kıt'a	*Vezîr-i Müşārun İleyh Ḥażretleriniñ Beyt-i Şerîf Güyān Olduğı Budur*	21
69	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Velādet-i Fāṭıma Sulṭān Evvel-i Bint-i Maḥmūd Ḫān-ı Ṣānî*	21
70	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Murād Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd-ı Ṣānî Ṭāle Bekā-Hümā*	12
71	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Kerîme-i Ḥüseyin Beg*	1
72	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Bāyezîd Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd Ḫān-ı Ṣānî der-Yanya Goftem*	22
74	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Velādet-i Ebū-Bekir Reşîd Veled-i Seferli Aġası ʿİnāyetlü Meḥemmed Aġa*	11
75	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ berāy-ı Ṣadāret-i ʿİzzet Meḥemmed Paşa*	9
76	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ berāy-ı Sāl-i Cedîd der-Sitāyiş-i Vālî-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa*	21
77	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Ṣadāret-i Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Defʿa-i Ṣānîye*	25
78	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Ṣadāret-i Defterdār Raʾūf Paşa*	15
79	Tevârih	Kıt'a	*Ḳaṣîde-Güne Tārîḫ der-Ḥaḳ Dervîş Meḥemmed Paşa Ṣadra Geldigini Mübeyyen*	15
83	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ berāy-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı aʿlā Devletlü Muṣṭafā Maẓhar Efendi*	16
84	Tevârih	Kıt'a	*Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿżama*	12
85	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ-i Defterdār ʿOṣmān Efendi*	11
87	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ berāy-ı Defterdār Devletlü Saʿîd Efendi*	18
88	Tevârih	Kıt'a	*Tārîḫ berāy-ı Riyāset-i Dürrî Efendi*	12

2.1.2. Mesnevî[56]

Tahkiye tarzının hâkim olduğu mesnevî "Genellikle dinî, tasavvufî, destanî, menkıbevî, tarihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, çeşitli aşk

[56] "Mesnevi kelimesinin asıl anlamı ikili, ikişer ikişer demektir. Bir edebiyat terimi olarak aynı vezinde ve her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi arasında kafiyeli bir nazım biçiminin adıdır. Mesnevi adının verilişi kafiyenin iki mısrada aynı kafiyede olması dolayısıyladır. Türk edebiyatına İran edebiyatından geçen mesnevinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. İki beyitten 30 beyte kadar olan kısa mesnevilere dîvânlarda rastlanmakla birlikte bu nazım biçimiyle daha çok, uzun hacimli ve konulu hikâyeler işlenmiştir." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü–Kafiye,* s. 79.

hikâyelerinin nazma çekilmesinde, şairlerin yaşadıklarının dile getirilmesinde kullanılan bir nazım şeklidir."[57]

Es'ad Dîvânı'nda mesnevî nazım şeklinde kaleme alınmış bir manzume yer alır. 19a-20b arasında yer alan 25. şiir *"Meşnevī der-Ṣuret-i ʿArż-ı Ḥāl be-Cānib-i Selīm Ḫān-ı Ṣāliş Bin Muṣṭafā Ḫān"* başlığıyla aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. III. Selîm'e arz-ı hâl etmek için kaleme alınan mesnevînin giriş kısmına kısa bir na't ile başlayan şair, padişaha övgü dolu sözlerle devam eder. Sebeb-i telîf kısmında mesnevîyi yazma sebebinin padişahın himayesi altında bir mansıb alabilmek olduğunu dile getiren şair daha önce bu isteğini 2-3 kasideyle daha dile getirdiğini fakat sonuç alamadığını ifade eder. Âgâz-ı dâstân kısmında devletin iç işlerinde ve padişahın himayesi altında, bulunduğu konumu hak etmeyen birçok devlet erkânı olduğundan dert yanan şair, üstün vasıflarıyla asıl kendisinin orada olmayı hak ettiğini fakat o görevlerde olabilmek için hıyanet ehli olmak gerektiğini, kendisinin ise bu davranışı yapamadığı için istediği yere gelemediğini ifade eder ve padişahtan inâyet bekler. 57. beyitten 64. beyte kadar bir tefâhur örneği sergileyen şair 65. beyitte duaya başlayarak mesnevîsini tamamlar.

Tablo 2.5. *Es'ad Dîvânı'ndaki mesnevîlerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
25	Kasâ'îd	*Meşnevī der-Ṣuret-i ʿArż-ı Ḥāl be-Cānib-i Selīm Ḫān-ı Ṣāliş Bin Muṣṭafā Ḫān*	68

2.1.3. Muhammes[58]

Musammatlar arasında değerlendirilen muhammes beş mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. "Aynı vezinde ve genellikle dört-sekiz bend hâlinde yazılır. Konuları çeşitli olmakla birlikte felsefî, tasavvufî düşünceleri, aşkı ve övgüyü ele alan muhammesler çoğunluktadır."[59] Dîvânda üç muhammes tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi nazire olarak biri de özgün şekilde kaleme alınmıştır. Es'ad'ın

[57] Mustafa Çiçekler, "Mesnevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.321.

[58] "Muhammes kelimesinin asıl anlamı beşli, beş köşeli alandır. Bir edebiyat terimi olarak beş mısralı bendierden oluşan nazım biçiminin adıdır. İlk bendin mısraları birbiriyle kafyelidir. Diğer bendierin ise ilk dört mısrası kendi arasında, son mısrası ilk bendie kafyelidir. Bendierin son mısraları aynen tekrarlanıyorsa bu tarz muhammesler, muhammes-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa muhammes-i müzdevic adını alır." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü–Kafiye,* s. 81.

[59] İskender Pala, vd., "Musammat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 234.

tasavvufî fikirlerinin akislerini daha çok muhammes ve tahmîs gibi nazım şekliyle kaleme aldığı manzumelerinde görmek mümkündür.

76a-76b arasında yer alan 99. şiir *"Yā Feyyāż"* başlığıyla Nâbî'nin *"Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var"* mısralı mütekerrir muhammesine tanzir olarak kaleme alınan 8 bendlik mütekerrir muhammes, aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/ fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-em* ile yazılmıştır.

77a-77b arasında yer alan 101. şiir *"Muḥammes der-Tevaṣṣuf"* başlığıyla aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmış 7 bendlik bir muhammestir. Şairin mutasavvıf yönünü ortaya koyduğu dikkate değer manzumelerden biridir. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli, diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-â* ile yazılmıştır.

77b-7ba arasında yer alan 103. şiir *"Muḥammes Naẓîre li-cenāb-ı Nevāyî"* başlığıyla Çağatay şairi Ali Şîr Nevâî'nin bir manzumesine tanzir olarak kaleme alınan 6 bendlik muhammes, aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-â* ile yazılmıştır.

Tablo 2.4. *Es'ad Dîvânı'ndaki muhammeslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
99	Musammât	*Yā Feyyāż*	8
101	Musammât	*Muḥammes der-Tevaṣṣuf*	7
103	Musammât	*Muḥammes Naẓîre li-cenāb-ı Nevāyî*	6

2.1.4. Tahmîs[60]

Musammatlar arasında değerlendirilen tahmîs beş mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. "Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde üç mısra ilâve edilerek yazılır. Tahmîsin başarısı, esas alınan beyitlerle ilâve edilen mısralar

[60] "Tahmis kelimesinin asıl anlamı beşleme, beş köşeli kılma demektir. Edebiyat terimi olarak olarak bir gazel ya da kasîdenin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiyede üçer mısra ilave edilmesiyle meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Tahmis genellikle bir başka şairin şiiri üzerinde yapılmakla birlikte bir şair kendi şiirine de tahmis yapabilir." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü–Kafiye,* s.130.

arasındaki anlam bütünlüğünün derecesine göre ölçülür. Tahmîsler genellikle beş-yedi bend arasında tertiplenir ve son bendle her iki şairin de mahlası yer alır."[61] Dîvânda sekiz adet tespit edilen bu nazım şekli, şairin musammatlar arasında en çok tercih ettiği nazım şekillerindendir.

5a-6a arasında yer alan 8. şiir *"Taḫmîs-i Esʿad Resūl-i Raḥîm be-cenāb-ı Ġazel Kelîm-üʾl-Beyān-ı Naẓîm"* başlığıyla aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/ fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmış 12 bendlik bir tahmîstir. Nazîm'in *"Fahr-i ʿâlem mahrem-i râz olduğı şebdir bu şeb"* mısraʿı ile başlayan meşhur miʿrâciyyesinin tazmini olan tahmîs, muhtevası yönünden kasâi'd bölümünde değerlendirilmiştir. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-eb* ile yazılmıştır.

10a-12a arasında yer alan 18. şiir *"Taḫmîs-i Mevʿiẓüʾl-cenāb-ı Naḥîfî"* başlığıyla Nahîfî'nin 57 beyitlik kasidesinin tazmini olan 30 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli, diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden *-ân* ile yazılmıştır.

27b-31a arasında yer alan 36. şiir *"Taḫmîs-i Ḳaṣîde be-cenāb-ı Fāżıl Beg Ṭāhir ʿÖmer-zāde der-Sitāyiş-i Vālî-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 52 bendlik bir tahmîstir. Enderunlu Fâzıl'ın bir kasidesinin tazmini olan tahmîs, aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türü *-ân* ile yazılmıştır.

75a-75b arasında yer alan 97. şiir *"Taḫmîs berāy-ı Ġazel-i Sāmî Bekir Paşa"* başlığıyla Ebûbekir Sâmî Paşa'nın bir gazelinin tazmini olan 9 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-el* ile yazılmıştır.

7b-76a arasında yer alan 98. şiir *"Taḫmîs-i be-Ġazel-i cenāb-ı Ḥażret-i Nābî"* başlığıyla Nâbî'nin bir gazelinin tazmini olan 8 bendlik tahmîs, aruzun muzârî

[61] İskender Pala, vd., "Musammat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s.233.

bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden *-âr* ile yazılmıştır.

76b-77a arasında yer alan 100. şiir *"Taḫmîs-i li-cenāb-ı Ḥażret-i Üstād-ı Gül Rūḥî"* başlığıyla Bağdatlı Rûhî'nin bir gazelinin tazmini olan 5 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-il* ile yazılmıştır.

77b'de yer alan 102. şiir *"Taḫmîs-i Es'ad be-Fāżıl Mîr"* başlığıyla Enderunlu Fâzıl'ın bir gazelinin tazmini olan 5 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden *-ût* ile yazılmıştır.

78a-78b arasında yer alan 104. şiir *"Taḫmîs-i Ġazel-i Ḥāfız-ı Şîrāzî Yā Meṭāli'-i Şaliṣe"* başlığıyla Hâfız Dîvânı'nda yer alan ilk gazelin tazmini olan 9 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-il* ile yazılmıştır.

79a-79b arasında yer alan 106. şiir *"Taḫmîs berāy-ı Laṭîfe be-cenāb-ı Tevḳî'î-i Şecî' Efendi"* başlığıyla latîfe tarzında Fokşan Vakası(Osmanlı-Rus savaşı)nı anlattığı 9 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-er* ile yazılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan yiğit bir gencin başından geçenlerin tahkiye üslubuyla anlatıldığı bu tahmîs, şairin dikkat çeken manzumelerindendir.

Tablo 2.6. *Es'ad Dîvânı'ndaki tahmîslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
8	Kasâ'id	*Taḫmîs-i Es'ad Resūl-i Raḥîm be-cenāb-ı Ġazel Kelîm-ü'l-Beyān-ı Naẓîm*	12
18	Kasâ'id	*Taḫmîs-i Mev'iẓü'l-cenāb-ı Naḥîfî*	30
36	Kasâ'id	*Taḫmîs-i Ḳaṣîde be-cenāb-ı Fāżıl Beg Ṭāhir 'Ömer-zāde der-Sitāyiş-i Vālî-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa*	52
97	Musammât	*Taḫmîs berāy-ı Ġazel Sāmî Bekir Paşa*	9

98	Musammât	*Taḫmîs-i be-Ġazel-i cenāb-ı Ḥażret-i Nābî*	8
100	Musammât	*Taḫmîs-i li-cenāb-ı Ḥażret-i Üstād-ı Gül Rūḥî*	5
101	Musammât	*Taḫmîs-i Esʿad be-Fāżıl Mîr*	5
104	Musammât	*Taḫmîs-i Ġazel-i Ḥāfıẓ-ı Şîrāzî Yā Meṭāliʿ-i Şaliṣe*	9
106	Musammât	*Taḫmîs berāy-ı Laṭîfe be-cenāb-ı Tevḳîʿî-i Şecîʿ Efendi*	9

2.1.5. Müseddes[62]

Musammatlar arasında değerlendirilen müseddes altı mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. "Aynı vezinde ve genellikle beş-yedi bend hâlinde tertiplenir. Bazen 12 bende kadar uzatılmış müseddeslere de rastlanır. Müseddesin mütekerrir şekli yaygın olup terkîb-i bend gibi son iki mısraʻı kendi arasında kafiyeli olanlar daha çok tercih edilmiştir. Hemen her konuda yazılabilirse de tasavvufî düşünceleri işleyen müseddesler daha fazla itibar görmüştür."[63] Esʿad Dîvânı'nda dört müseddes tespit edilmiştir. Esʿad mutasavvıf yönünü genellikle bu nazım şekliyle aksettirmiştir.

8a-9a arasında yer alan 16. şiir *"Müseddes berāy-ı Şikāyet-i Rūzigār"* başlığıyla Nâ'ilî-i Kâdim'in *"Mersiye-i tercîʿ-i bend berāy-ı Birāder-i Hod Baʿd ez-vefāt"* başlıklı mersiyesinin tanziridir. 10 bendlik bu müzdeviç müseddes, aruzun muzârî bahrinden *mefʻûlü/fâʻilâtü/mefâʻîlü/fâʻilün* vezniyle yazılmıştır.

9b-10a arasında yer alan 17. şiir *"Müseddes berāy-ı Tevbîḫ-i Nefs-i Leʾîm"* başlığıyla tasavvufî içerikli 11 bendlik müzdeviç müseddes, aruzun hezec bahrinden *mefâʻîlün/mefâʻîlün/mefâʻîlün/mefâʻîlün* vezniyle yazılmıştır.

73b-74b arasında yer alan 95. şiir *"Müseddes-i Şevḳiyye berāy-ı Iṭlāḳ ez-Menfā"* başlığıyla felekten şikâyet maksadıyla kaleme alınmış 12 bendlik mütekerrir müseddes, aruzun hezec bahrinden *mefâʻîlün/mefâʻîlün/mefâʻîlün/mefâʻîlün* vezniyle yazılmıştır.

74b-75a arasında yer alan 96. şiir *"Müseddes-i Naẓîre li-cenāb-ı Fużūlî"* başlıklı manzume, Fuzûlî'nin "*dedim-dedi"* redifli müseddesinin tanziri olan 7 bendlik

[62] "Müseddes kelimesinin asıl anlamı altılı, altı köşeli demektir. Bir edebiyat terimi olarak altı mısralı bendlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. Genellikle 5-7 bend arasında yazılır. Bendlerin sonundaki bir veya iki mısrası aynen tekrarlanıyorsa bu tarz müseddeslere, müseddes-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa müseddes-i müzdevic denir." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü–Kafiye,* s.135.

[63] İskender Pala, vd., "Musammat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 235.

mütekerrir müseddes, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/ fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.7. *Es'ad Dîvânı'ndaki müseddeslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
16	Kasâ'id	*Müseddes berāy-ı Şikāyet-i Rūzigār*	10
17	Kasâ'id	*Müseddes berāy-ı Tevbīḫ-i Nefs-i Leʾīm*	11
95	Musammât	*Müseddes-i Şevḳiyye berāy-ı Iṭlāḳ ez-Menfā*	12
96	Musammât	*Müseddes-i Naẓīre li-cenāb-ı Fużūlī*	7

2.1.6. Tesdîs[64]

Musammatlar arasında değerlendirilen tesdîs altı mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde dört mısra ilâvesiyle oluşturulan bu nazım şekliyle Esʿad Dîvânı'nda iki adet manzume kaleme alınmıştır.

7b-8a arasında yer alan 15. şiir *"Müseddes-i Mużammen"* başlığıyla kaleme alınmış olsa da Su'âlî[65] adlı bir şairin *"Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı, Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı"* beyitli meşhur manzumesi tazmin edilmiştir. Bu sebeple bu manzume *tesdîs* başlığı altında değerlendirilmiştir. Aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmış dinî içerikli bu manzume, 6 bendlik bir mütekerrir tesdîsdir.

78b-79a arasında yer alan 105. şiir *"Taẕmīn be-Mıṣraʿ-ı Ḥasīb Nādire-Gū"* başlığıyla Hâsîb'in *"meşreb bu yā"* redifli manzumesi tazmin edilerek kaleme alınmış 5 bendlik mütekerrir tesdîs, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.8. *Es'ad Dîvânı'ndaki tesdîslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Şiir Bölüm	Manzume Başlığı	Bend sayısı
15	Kasâ'id	*Müseddes-i Mużammen*	6
105	Musammât	*Taẕmīn be-Mıṣraʿ-ı Ḥasīb Nādire-Gū*	5

[64] "Tesdîs kelimesinin asıl anlamı altılama, altı köşeli kılma demekir. Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede dörder mısra ilavesiyle oluşan nazım biçiminin adıdır." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye,* s.141.

[65] Suat Donuk, "Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies,* 8/9, 2013, s. 1240.

2.1.7. Terkîb- i Bend[66]

II. grup musammatlar arasında değerlendirilen terkîb-i bendler çok mısralı nazım şekillerindendir. "Terkîb-i bendlerde münâcât, naʿt, medhiye, hicviye gibi türler yanında içtimaî, dinî, tasavvufî ve felsefî konular da ele alınmaktadır; ancak başlıca konunun mersiye olduğu söylenebilir. Bunun yanında cemiyet hayatının aksaklıklarına, türlü dertlerine temas eden şiirler de yazılmıştır. Terkîb-i bend, bölümlerden ibaret kuruluşu ile eski Türk edebiyatındaki diğer nazım şekillerine göre şairin dünyaya, olaylara, hayata bakışını aksettirmeye, onun zihniyetini ortaya koymaya en uygun şiir türüdür. Bütün bu özellikleri Bağdatlı Rûhî'nin terkîb-i bendinde bulmak mümkündür."[67] Dîvânda padişah ve devlet erkânına ithafen kaleme alınmış bayram, mersiye, arz-ı hâl gibi çeşitli konularda altı adet terkîb-i bend tespit edilmiştir.

20b-21b arasında yer alan 26. şiir *"Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i be-Cānib-i Selīm Ḫān der-Suʾāl-i Maṭlab"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve ocak ağalığı talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 18 mısra 6 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa xa xa xa ... yy; bb xb xb ... zz ;... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

33a-34a arasında yer alan 40. şiir *"Terkīb-i Bend-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʿūf Paşa"* başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa aa aa… yy; bb bb bb…zz; cc cc cc… xx;… kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

34a-35a arasında yer alan 41. şiir *"Ḳaṣīde-i Terkīb-i Bend berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl-i İʿṭā-yı Miftāḥ-ı Ḳonaḳ der-Meydāncıḳ"* başlığıyla Ra'ûf Paşa'yı övmek, yeni yılını tebrik etmek ve bir konak talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 14 mısra 7 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. İkinci bend 16 mısra yazılmıştır. Her hanenin

[66] "Terkîb-i bend, bir edebiyat terimi olarak genellikle 6-10 beyit arası yazılmış en az üç bendden meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Bütün bendlerde aynı vezin takip edilir. Mersiye, övgü, yergi, sosyal tenkit gibi çok farkir konularda yazılır. Sakinâmeler gibi bazı türlerde de kullanılmıştır. Terkîb-i bendlerde her bende hâne, terkîb-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsıta, bendiyye adları verilir. Bunların her ikisinin bütününe bend adının verildiği de görülür. Son bendde genellikle mahlas yer alır." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 177.

[67] Mustafa İsmet Uzun, "Terciibend" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 235.

vâsıta beyti müzdevic olup birinci vâsıta beyti ilk bendle musarradır. aa aa aa… aa; bb bb bb… yy; cc cc cc…zz; ... kafiye örgüsü ile aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

36a-36b arasında yer alan 43. şiir *"Terkîb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa"* başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla îdiyye nazım türünde kaleme alınmış 12 mısra 5 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa xa xa… aa; bb xb xb…yy; cc xc xc..zz;... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

47b-48b arasında yer alan 57. şiir *"Terkîb-i Bend berāy-ı Ṭaleb-i Mürūr der-Cezīre-i Mora be-Cānib-i Dāmād-ı Şehriyārī Seyyid Aḥmed Paşa Mürūr Dād u Hezār Dīnār İnʿām-kerd"* başlığıyla Mora valisi Ahmet Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Aynı zamanda manzumede yer alan bilgilerden hareketle Mora'da sürgünde olduğu anlaşılan Esʿad, Ahmed Paşa'dan bağışlanma ve Mora Adası'ndan geçiş izni talep etmektedir. 16 mısra 5 bendden müteşekkil terkîb-i bend aa xa xa xa ...yy; bb xb xb xb ...zz;... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mefʿûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

71b-73b arasında yer alan 94. şiir *"Terkīb-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Cāriye-i Ḳāʾil īn Suḫan Raḥmetullāhi ʿAleyhimā"* başlığıyla mersiye nazım türünde, 12 mısra 12 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa ax ax…yy; bb xb xb…zz;...kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.10. *Esʿad Dîvânı'ndaki terkîb-i bendlerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Mısra Sayısı	Bend Sayısı
26	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i be-Cānib-i Selīm Ḫān der-Su'āl-i Maṭlab*	18	6
40	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʿūf Paşa*	12	7
41	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Terkīb-i Bend berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl-i İʿṭā-yı Miftāḥ-ı Ḳonaḳ der-Meydāncıḳ*	16	7
43	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i* Ṣadr*-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa*	12	5
57	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend berāy-ı Ṭaleb-i Mürūr der-Cezīre-i Mora be-Cānib-i Dāmād-ı Şehriyārī Seyyid Aḥmed Paşa Mürūr Dād u Hezār Dīnār İnʿām-kerd*	16	5

2.1.8. Tercî-i Bend[68]

"Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında tercî-i bendlerde tevhid, münâcât, naʿt, medhiye, mersiye yanında kâinatın sonsuzluğu, bunun karşısında insanın aczi, hayatın zorlukları, felekten ve dünyadan şikâyet, varlık-yokluk-ölüm hakkında hikmetli düşüncelerle tasavvufî meseleler gibi soyut konuların işlendiği görülmektedir."[69] Dîvânda padişah ve devlet erkânına ithafen kaleme alınmış bayram tebriği, nasîhat-nâme, arz-ı hâl, tasavvuf gibi çeşitli konularda sekiz tercî-i bend tespit edilmiştir.

23b-24a arasında yer alan 30. şiir *"Tercîʿ-i Bend-i Ramażāniyye berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥażret-i Maḥmūd Ḫān"* başlığıyla II. Mahmûd'u övmek ve ramazânın gelişini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 10 mısra 5 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa…AA; bb xb xb…AA;…kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

26b-27b arasında yer alan 35. şiir *"Tercîʿ-i bend berāy-ı ʿİdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek ve ramazânını kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa aa aa…AA; bb bb bb…AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun muzarî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

54b-55b arasında yer alan 63. şiir *"Depedelenli ʿAlî Paşaʾya bā-Ḥaṭṭ-ı Hümāyūn-ı Sevḳ-i Sefere Meʾmūriyyetim Sālinde Yānyaʾda İḳāmet Üzre İken Biʾl-İḳtiżā ber-Nehc-i Faḫriyye Naẓm Olunan Tercîʿ-i Benddir"* başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın idaresine memur olarak gönderilen şairin paşayı methetmek maksadıyla kaleme aldığı 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa… AA; bb xb xb…AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

[68] "Her bendindeki beyit sayısı genellikle 4 ile 10 arasında olan ve en az üç bendden meydana gelen bir nazım biçimidir. Tercî'-i bendde de terkîb-i bendde olduğu gibi bendlere hâne ya da tercî'-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsıta yahut bendiyye denir. Bu terimlerin yerine yalnızca bendin kullanıldığı da görülmektedir." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye,* s. 189.

[69] Mustafa İsmet Uzun, "Terciibend" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 487.

55b-56b arasında yer alan 64. şiir *"Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşaʾnıñ Tecellīsi Şiddet-i Ẕātıña Ġālib Olup Ḥāl ü Şānı Bu Tercīʿ-i Bendden Müstebān Olsun İçün Yanyaʾda İnşād İtdiġim Tercīʿ-i Bend-i ʿAcibedir"* başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı ve onun Meçova dağında yaptırdığı imar faaliyetlerini övmek adına kaleme alınmış 12 mısra (2. bend 14 mısradır.) 9 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa… AA; bb xb xb… AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâʿilâtün/fâʿilâtün/ fâʿilâtün/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

67a-68b arasında yer alan 90. şiir *"Tercīʿ-i Bend be-üslūb-ı Tevbe-nāme der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem"* başlığıyla 14 mısra 8 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa…AA; bb xb xb…AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır. Muhteva yönüyle bir tevbe-nâme olarak kaleme alınan manzumede Esʿad nefs-i emmâreye tamah edip günaha girdiğini ifade eder. Ama artık ibret aynasına bakıp yeter diyen şair gönlüne ve bütün nefsî arzularına da dur demeyi emreder.

68b-69b arasında yer alan 91. şiir *"Tercīʿ-i Bend berāy-ı Naṣīḥat-ı Veled in Ḳā'il-i Suḥan-ārā"* başlığıyla nasîhat-nâme nazım türünde kaleme alınmış 8 mısra 14 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa aa aa…AA; bb bb bb... AA; … kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır.

70a-70b arasında yer alan 92. şiir *"Tercīʿ-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫüʾl-İslām İ̈vāz Paşa-Zāde"* başlığıyla Arif Bey'in vefatı üzerine mersiye nazım türünde kaleme alınmış 14 mısra 6 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa.. AA; bb xb xb…AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mefʿûlü/fâʿilâtü/mefâʿîlü/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

70b-71b arasında yer alan 93. şiir *"Tercīʿ-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿīd Aġa Erżurūm Goftem"* başlığıyla manzumelerden hareketle şairin kardeşi olduğu düşünülen Saîd Ağa'nın vefatı üzerine mersiye nazım türünde kaleme alınmış 14 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa… AA; bb xb xb… AA; … kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mefʿûlü/fâʿilâtü/mefâʿîlü/fâʿilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.11. *Es'ad Dîvânı'ndaki tercî-i bendlerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Mısra Sayısı	Bend Sayısı
30	Kasâ'id	*Tercîʿ-i Bend-i Ramażāniyye berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥażret-i Maḥmūd Ḫān*	12	5
35	Kasâ'id	*Tercîʿ-i bend berāy-ı ʿİdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem*	12	7
63	Musammat	*Depedelenli ʿAlī Paşaʾya bā-Ḥaṭṭ-ı Hümāyūn-ı Sevḳ-i Sefere Meʾmūriyyetim Sālinde Yānyaʾda İḳāmet Üzre İken Biʾl-İḳtiżā ber-Nehc-i Faḫriyye Naẓm Olunan Tercîʿ-i Benddir*	12	7
64	Musammat	*Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşaʾnıñ Tecellīsi Şiddet-i Ẓātıña Ġālib Olup Ḥāl ü Şānı Bu Tercîʿ-i Bendden Müstebān Olsun İçün Yanyaʾda İnşād İtdiğim Tercîʿ-i Bend-i ʿAcibedir*	12	9
90	Musammat	*Tercîʿ-i Bend be-üslūb-ı Tevbe-nāme der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem*	14	8
91	Musammat	*Tercîʿ-i Bend berāy-ı Naṣīḥat-ı Veled in Ḳāʾil-i Suḫan-ārā*	8	14
92	Musammat	*Tercîʿ-i Bend berāy-ı Merşiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫüʾl- İslām İvāz Paşa-Zāde*	14	6
93	Musammat	*Tercîʿ-i Bend berāy-ı Merşiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿīd Aġa Erżurūm Goftem*	14	7

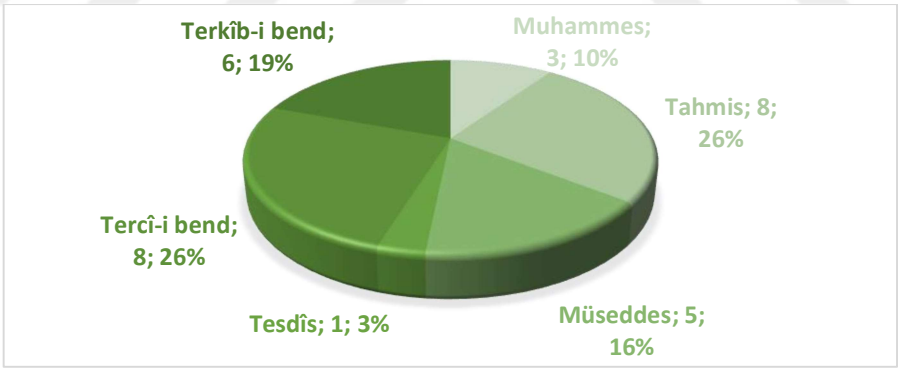

Şekil 2.6. *Es'ad Dîvânı'nda yer alan musammatlar*

2.2. Nazım Türleri

Dîvân edebiyatında türlerin tasnifi söz konusu olduğu etrafı kesin çizgilerle belirlenmiş bir tasnif görülmemektedir. Bunun sebebi türlerin göstermiş olduğu çeşitlilik ve bazen de birkaç türün mümtezic bir şekilde kaleme alınmasıdır. Türlerin tasniflendirilmesi konusunda birçok görüş mevcut olsa da ortak görüş, içeriklerine göre tasnifin sağlıklı olacağı şeklindedir.

Es'ad Dîvânı'nda nazım şekilleri ve türlerini tasnif etmek oldukça güçtür. Yaşadığı dönemin imkânlarından faydalanan şair birçok şekil ve tür denemesi yapmış, bu da geleneksel tasnif sisteminin dışına çıkmasına sebep olmuştur. Onun manzumelerinde türler çeşitlilik gösterir. Örneğin *ramazâniyye* olarak başlıklandırılan manzume bir ramazâniyye-şitâiyye özelliği gösterirken aynı zamanda içerisinde arz-ı hâl, hasb-i hâl gibi türleri de barındırır. Yine *Îdiyye* olarak başlıklandırılan manzume bir îdiyye-bahâriyye örneği olup medhiye, nasîhat-nâme gibi türlerle de mümtezic hâldedir. Bu noktada önceliğimiz şairin manzumelerinde yer alan başlıklardan yola çıkarak içerikleri değerlendirmek olmuştur.

Aynı zamanda çalışmada bütün nazım türlerine yer vermek itnâba gireceği için sadece Dîvânda yer alan ve tarafımızca tespit edilmiş türlere yer verilmiştir. Türler belirlenirken tabloda alfabetik sıra gözetilmiş ve genel kabul görmüş tasniflerde türlerin hangi kategoriye dâhil olduğu belirtilmiştir.

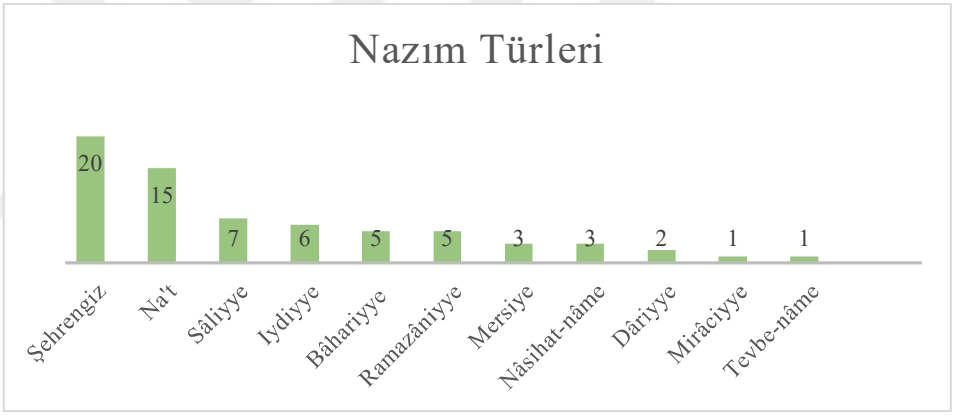

Şekil 2.7. *Es'ad Dîvânı'nda yer alan nazım türleri*

2.2.1. Bahâriyye

Genellikle kaside nazım şekliyle kaleme alınan, teşbip kısmında bahâr tasviriyle başlayan manzumelere *bahâriyye* denir. "Baharın müjdelenmesi amacıyla yazılan medhiye tarzındaki bahâriyyelerde bahar bir bayram coşkusuyla değerlendirilir. Bu tür manzumelerin medhiye kısmında şair memduhla konu arasında ilgi kurarak onları kutlar. Medhiye bölümünde uzaklaşılan konuya, kasidelerin dua bölümlerinde yeniden bahar ve memduh arasında ilgi kurularak dönülür; baharın memduha yani övülen kişiye uğurlu gelmesi, mutluluk getirmesi ve benzeri dualar edilir."[70] Es'ad Dîvânı'nda

[70] Rıdvan Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler,* Grafiker Yayınları, Ankara 2020, s. 19.

bahâriyye başlığı ile beş manzume tespit edilmiştir. Bunlar padişahlar ve devlet erkânı adına, genellikle kaside nazım şekliyle kaleme alınmış manzumelerdir. Ayrıca bahâriyye adı altında başlıklandırılmayıp bahar konusunun işlendiği muhtelif manzumeler de tespit edilmiştir. Örneğin "*velehû*" başlıklı 19. gazelde konu bütünlüğü olmamasına rağmen gazel boyunca bahar tasviri yapılmıştır.

16b-18a arasında yer alan 23. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Ṣāliṣ Bin-Muṣṭafā Ḫān"* başlığıyla III. Selîm'i övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 62 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

33a-34a arasında yer alan 40. şiir *"Terkīb-i Bend-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʿūf Paşa"* başlığıyla Sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla terkîb-i bend nazım şekliyle kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir bahâriyyedir. aa aa aa zz…; bb bb bb… xx;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

36b-37b arasında yer alan 44. şiir *"Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 40 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

43a-44a arasında yer alan 52. şiir *"Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā Ḥażret-i Ḫüsrev Paşa"* başlığıyla kaptan-ı deryâ Hüsrev Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 46 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

49b-50b arasında yer alan 59. şiir *"Bahāriyye der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Ḥażret-i Sāmī Ebū-bekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa"* başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Sâmî Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 48 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun recez bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/ müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.12. *Es'ad Dîvânı'ndaki bahâriyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı	Bend Sayısı
23	Kasâ'id	*Ḳaṣīde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Ṣāliş Bin-Muṣṭafā Ḫān*	62	
40	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʿūf Paşa*		7
44	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa*	40	
52	Kasâ'id	*Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā Ḫażret-i Ḫüsrev Paşa*	46	
59	Kasâ'id	*Bahāriyye der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Ḫażret-i Sāmī Ebū-bekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa*	48	

2.2.2. Bilâdiyye/Şehrengiz

Şehrengiz, *şehrâşûb* veya *bilâdiyye* gibi isimlerle anılan, şehirlerin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren, tabiat güzellikleri, şehrin problemleri veya yaşam şekli, toplumun örf, ahlâk kuralları ve kişilik özellikleri gibi gözlemlere dayanan bu nazım türü edebiyatımızda sıklıkla kullanılan türler arasındadır. "Şehrengizler, şairin kendi çevresindeki insanlardan ve içinde yaşadığı toplumdan kesitler vermesi bakımından Osmanlı şiirinin en özgün türleri arasında sayılır."[71] Şairin yaşam şekli ve gözlem istidadını da yansıtan bu tür, görev vb. sebeplerle birçok şehirde yaşamış olan Esʿad'ın da şiirlerine konu olmuştur. Dîvânda Erzurum, İstanbul, Çıldır, Gürcistan, İçel, Magosa, Meçova, Mora, Trabzon, Yanya gibi birçok yerleşim yeri hakkında muhtelif manzumeler yazılsa da hakkında en çok bilgi verilen şehir Erzurum'dur. Bu manzumeleri kesin bir ayrımla bilâdiyye olarak tasnif etmek mümkün olmasa da manzumelerde yer alan şehirler hakkında kayda değer bilgilere ulaşılmıştır.

Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme alınan tahmîste Erzurum'un coğrafî şartları hakkında birçok bilgi veren şair, Erzurum'un sert geçen kış şartlarından dert yanar. Mizahî ve istihza yollu *Erzurum'un ay gibi güzel kızları olmasa da bu soğuk havalarda bir eşin şart olduğunu* dile getirir:

Erżurūmʿıñ ne ḳadar olmasa şūḫı mehveş
Herkese lāzım olur ḳızmaġa lā-büd bir eş
Kim liḥāfından olur böyle havāda serkeş
Şiddet -i berd-i şitāsı o kadar kim āteş
Dest-i sükkānına bir sübḥa-i mercānīdir (Tahm. 36/17)

[71] Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler,* s.344.

Erzurum'un havasının yanan odunları dahi buz parçasında çevirdiğini söyleyen şair *bu soğukta insanda can mı kalır* diyerek şikâyet eder:

Ḥaṭabı şuʿle-i cevvāle gibi külḫanda
Yanmadan ḳāḥimi yaḫ-pāre olur ol anda
Bu bürūdetle ʿaceb cān mı ḳalur insānda
Yed-i ḥādimde iken ḳahve ṭonar filcānda
Olmadan vāṣıl-ı dest-i kef-i mihmānīdir (Tahm. 36/16)

Şair bir nevi kent sosyolojisi yaparak Erzurum'un havasının her ne kadar soğuk olduğundan yakınsa da halkının yumuşak huylu olmasını över ve her memleketin halkında olduğu gibi Erzurum halkının da hoş olmayan bazı davranışları olduğunu belirtir:

ʿUnṣur-ı beldesi saḫt ise de ḫalḳı leyyin
Memleketdir var ise baʿżı fiʿāl-i çirkin
Ẕemm olunmaz hele pek āb-ı havāsı bu yerin
Ḫilḳatinde belī var cümle ʿanāṣır lākin
ʿUnṣur-ı āteş-i yoḳ ḥikmet-i Rabbānīdir (Tahm. 36/18)

Zenginlik içinde olan Erzurum halkının zor geçen kış şartlarından şikâyetlerini dile getiren şair, bu durumun genç-yaşlı herkesin belini büktüğü bu sebeple de güzellerinin selvi boylu olamadığı ifade eder:

Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhūr
Gelür aʿṣābına aṣḥābınıñ elbette fütūr
Ne ḳadar ṣervet ile olsa da ḥāli maʿmūr
Zūr-ı sermā ile pīr ü civāne ḳanbūr
Diyemem dil-berine serv-i ḫırāmanīdir (Tahm. 36/20)

Manzumelerinden elde edilen bilgilere göre Yanya'da görevde olduğu anlaşılan şair buranın birçok özelliği hakkında bilgi verir. Hâmîsi olan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa ile aralarında bir ünsiyet olduğu anlaşılan şair birçok manzumesinde ondan övgüyle bahseder ve Yanya'ı nasıl mâmur hâle getirdiğini anlatır. Paşanın Meçova dağında yaptırdığı kaldırımların sağlamlığına da şahitlik ettiğini ifade eder:

Şimdi oldur ḳuvvet-i ḳalb-i bilād-ı müslimīn
Feyż-i nuṣret cebhe-i pertev-nümāsında mübīn
Beẕv iḥsān eylemek sermāyedir iḳbāline
Şarḳdan ta ġarba dek āṣār-ı vaṣfı müstebīn
Bunca āṣārının ez-cümle bir on sāʿat yere
Meçova ṭaġında yapmış ḳaldırım gördüm metīn
Yānya mülkiñde nihāyet yoḳ binā-yı ḫayrına
Ḳalʿalar palanġalar eṭrāf-ı ḳuṭrında hemīn
Pādişāh-ı dīn-i İslāma bu rütbe ḫiẕmeti

Cümlesi meşhūdum oldı Ḥaḳ bilür ʿayneʾl-yaḳīn
Ḥabbeẕā bu ṭāliʿ-i baḫt-ı bülend-i Ḫüsrevʾi
Ey olan feyż-i rubūbiyyetle her-dem kām-bīn(Terc.64/2)

Yunanistan'a bağlı Mora yarımadasında muhallefat memurluğu göreviyle bulunan şair Mora başlıklı birçok manzume kaleme alır. Dîvânda yer alan müstehcen içerikli üç manzumeden ikisi Moralı Hristiyan güzelleri için kaleme alınmıştır. Mora'nın güzellerini tasvir ettiği gazellerinde onları şuh ve edâlı olarak nitelendiren şair, başka diyarlarda onlar kadar güzelini görmediğini, bu güzellik karşında büyülendiğini ve aklının başından gittiğini ifade eder:

Aḳlım aldı raḳṣ iderken bir civān kāfir ḳızı
Fikrimi tārāca virdi bir zamān kāfir ḳızı (G.122/1)

2.2.3. Îdiyye/Iydiye

Bayram anlamına gelen îd/ıyd kelimesi kasidelerinin nesîb veya teşbîb bölümlerinde bayramdan bahsedilmesi, kelimenin îdiyye/ıydiyye adında bir nazım türüne dönüşmesine yol açmıştır. Şairler memduhunu övmek ve ona kaside sunmak için özel günlerden ve bayramlardan istifâde etmiştir. Ramazân Bayramı *(îd-i fıtır)*, Kurban Bayramı *(îd-i adha)* ve nevruz, şairler tarafından bayram tebriği ve caize almak için bir vesile olmuştur. "Şairler böylece çok defa hâmîleri olan büyüklerin bayramlarını manzum birer tebrik-nâme ile kutlar karşılığında da câize alarak bayram harçlıklarını çıkarırlardı. Çoğunlukla kaside hâlinde yazıldıkları için bu şekle ait bütün genel özellikleri taşıyan îdiyyeler, muhteva itibariyle teşbîb (doğrudan bayramı konu alan ilk bölüm), medhiye ve dua olmak üzere üç bölümden meydana gelir ve dîvânların baş tarafındaki "kasâid" kısmında yer alırlar."[72]

Esʿad Dîvânı'nda da *îdiyye* başlığı adı altında ve muhtelif nazım şekillerinde yazılmış altı manzume tespit edilmiştir ve bu manzumeler kasâid bölümünde değerlendirilmiştir. Dîvânda yer alan birçok manzumede bayramlarla alâkalı unsurlar veya bayramın gelişi ile ilgili tebrik içeren sözler bulunsa da bunlar mümtezic şekilde olup *bahâriyye-îdiyye*, *tebrikiye-îdiyye* şeklinde mümtezic hâlde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla müstakil bir şekilde îdiyye başlığıyla kaleme alınmış altı manzume tespit edilmiştir. Bu manzumeler dönemin padişahı veya devlet erkânını övmek, bayramın

[72] Mustafa İsmet Uzun, "Iydiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 223.

gelişini kutlamak, karşılığında ise caize almak veya bir mansıbın yerine getirilmesini talep etmek maksadıyla kaleme alınmıştır.

26b-27b arasında yer alan 35. şiir *"Tercī'-i bend berāy-ı ʿĪdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem"* başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek ve Ramazân Bayramı'nı tebrik etmek için kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil tercî-i bend, aa aa aa… AA; bb bb bb…AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/ fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

31b-32b arasında yer alan 38. şiir *"Ḳaṣīde berāy-ı ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Vezīr-i Aʿẓām Memdūḥ-ı ʿĀlem Raʾūf Paşa"* başlığıyla vezir Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

32b-33a arasında yer alan 39. şiir *"ʿĪdiyye berāy-ı Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa"* başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve bayramını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün* vezniyle yazılmıştır.

36a-36b arasında yer alan 43. şiir *"Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa"* başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 12 mısra 5 bendden müteşekkil tekîb-i bend, aa xa xa… yy; bb xb xb…zz;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

38a-38b arasında yer alan 46. şiir *"Ḳaṣīde-i ʿĪdiyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā"* başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve bayramını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 19 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

56b-57a arasında yer alan 65. şiir "*ʿĪdiyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı ʿĀlī Maẓhar Muṣṭafā Efendi"* başlığıyla kethüda Mazhar Mustafa Efendi'yi övmek ve Ramazân Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.13. *Es'ad Dîvânı'ndaki îdiyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı	Bend Sayısı
35	Kasâ'id	*Tercī'-i bend berāy-ı ʿĪdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem*		12/7
38	Kasâ'id	*Ḳaṣīde berāy-ı ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Vezīr-i Aʿẓām Memdūḥ-ı ʿĀlem Raʾūf Paşa*	43	
39	Kasâ'id	*ʿİdiyye berāy-ı Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa*	15	
43	Kasâ'id	*Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa*		12/5
46	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i ʿİdiyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā*	19	
65	Kasâ'id	*ʿİdiyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı ʿĀlī Maẓhar Muṣṭafā Efendi*	15	

2.2.4. Dâriyye

Dîvân şairleri memduhlarını överken onların yaptırdığı köşk, saray, ev gibi yapıları da övmüşlerdir. "Kasidelerde memduhun inşa ettirdiği herhangi bir yapı, şairlerce hem bu yapının tavsifi, hem de övülen kimseye kaside sunmanın bir aracı olarak değerlendirilir."[73] Özellikle devlet erkânı tarafından yaptırılan bu tür yerleri överek yaptıran kişinin yüceliğini anlatmak ve caize almak isteyen şairler, kasidelerin nesîb bölümünde ya da tarih kıtʿalarında buralardan övgüyle bahsetmişlerdir. Esʿad memduhlarına yazdığı kaside ve tarih kıtʿalarında genellikle onların imar faâliyetlerine de yer verir. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa adına kaleme aldığı kasidesinde onun Meçova dağında yaptırmış olduğu kaldırımların sağlamlığından bahseden şair, paşanın birçok icraatından da bahseder. Dîvânda bu tarz kaleme alınmış dâriyyelerin yanı sıra müstakil olarak dâriyye türünde iki manzume tespit edilmiştir.

Esʿad *"Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşa Ḥażretleriniñ Yanyaʿda Ṭarḥ-ı Zībā ile Binā Eylediği Köşk-i Zībā vü Şādırvān-ı Raʿnānıñ Tārīḫidir"* başlıklı tarih kıtʿasında, Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da yaptırdığı köşk ve şadırvanı methederek 1809 yılına tarih kaydı düşer. Aynı zamanda geleneğin sınırlarına da riâyet eden şair paşanın vasıflarını daha çok uzatmaması gerektiğini ifade ederken tarih ile kaside arasındaki farkı da dile getirir:

Bu tārīḫe ḳaṣīde-güne basṭ-ı mā-cerā olmaz
Anıñçün itmedim ey şems-i devlet vaṣfıñı ıṭrā

[73] Yaşar Aydemir, "Türk Edebiyatında Kaside". *Bilig Yaz*. 22, 2002, s. 148.

Hemān gördikde şādırvān-ı ḳaṣrı bī-ḳarār oldum
Elimde ḫāme şevḳinden idüp bu naẓm-ı nev-peydā

Felek ne tācıñ itdi söyledi Esʿad bu tārīḫi
Ne zībā ṭarḥ ile yaptı bu nev ḳaṣrı ʿAlī Paşa (Tar.81/30-33)

İshak Efendi'nin 1789 yılında Mora'da yaptırdığı yeni mahkeme köşküne *"Tārīḫ berāy-ı Ḳaṣr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezīre-i Mora"* başlığıyla tarih kaydı düşüren şair, paşanın icraatlarını överken manzumesine tarihî bir belge niteliği kazandırmıştır:

İşitdim nāgehān Esʿad o ḳaṣr-ı dil-keş endāmı
Görümlük virdi ḫāmem böyle tārīḫ-i şevḳ-efzā

İki āvīze ṭāḳdım dil-ber-i tārīḫe söylendim
Zihī ḳaṣr-ı dil-ārā oldı bu cāy-ı ḥayātāsā (Tar. 89/9-10)

Tablo 2.14. *Esʿad Dîvânı'ndaki dâriyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
81	Tevârih	*Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşa Ḥażretleriniñ Yanyaʿda Ṭarḥ-ı Zībā ile Binā Eylediği Köşk-i Zībā vü Şādırvān-ı Raʿnānıñ Tārīḫidir*	33
89	Tevârih	*Tārīḫ berāy-ı Ḳaṣr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezīre-i Mora*	11

2.2.5. Mi'râciyye

Hz. Muhammed'in Mi'râc hadisesini konu alan eserlere mi'râc-nâme veya mi'râciyye denilir. "Mi'rac Türkçe eserlerde çokça işlenmiştir. Müstakil olanların dışında siyer ve mevlidlerle mu'cizât-ı nebî gibi eserlerin, *Muhammediyye* ve *Garibnâme* gibi kitapların birer bölümü de mi'raca ayrılmıştır. Ayrıca dîvânlarla din dışı mesnevîlerde bu konuda şiirlere yer verilmesi bir gelenek hâlini almış, zamanla kasidelerin mi'râciyye, mesnevîlerin ise mi'rac-nâme adıyla anıldığı zengin bir edebî tür oluşmuştur. Konunun genellikle dinî kaynaklara dayanarak didaktik bir şekilde ele alındığı eserlerde müellifin sanatkâr yönünün ikinci planda kaldığı, tasavvufî açıdan işlenen mesnevî ve kasidelerde ise daha lirik ve sanatkârane bir üslubun ön plana çıktığı, şairlerin hayal dünyalarının zenginliğine göre olaya şahsî yorumlar getirdiği görülmektedir."[74] Dîvânda mi'râc hadisesi muhtelif manzumelere sıklıkla konu olmuştur. *Mi'râc*, *leyle-i isrâ gibi* kavramlarla işaret edilen hadiseye bazen mazmun yoluyla da yer verilmiş ve genellikle teşbih unsuru yapılmıştır. Bunu

[74] Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 135.

yanı sıra dîvânda, müstakil *mi'râciyye* başlığıyla kaleme alınmış bir manzume tespit edilmiştir. Şairin, Nazîm'in en çok nazire yazılan *"bu şeb"* redifli mi'râciyyesini tazmin ettiği bu tahmîs, onun mutasavvıf yönünü de ortaya koyduğu dikkatte değer manzumelerindendir.

5a-6a arasında yer alan 8. şiir *"Taḫmîs-i Esʿad Resūl-i Raḥîm be-cenāb-ı Ġazel Kelîm-ü'l-Beyān-ı Naẓîm"* başlığıklı tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır:

ʿArş-ı kürs ol şāh-ı kevniñe muḳarrebdir bu şeb
Lā-mekān ṣaḥrāsına daʿvet mürettebdir bu şeb
Bezm-i ḥaṣa üdnü emriyle muḥāṭabdır bu şeb
Faḫr-i ʿālem maḥrem-i rāz oldıġı şebdir bu şeb
Kā'ināt envār-ı raḥmetle leb-ā-lebdir bu şeb (Tah.8/1)

Tablo 2.15. *Es'ad Dîvânı'ndaki mi'râciyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
8	Kasâ'id	*Taḫmîs-i Esʿad Resūl-i Raḥîm be-cenāb-ı Ġazel Kelîm-ü'l-Beyān-ı Naẓîm*	12

2.2.6. Nasîhat-nâme/Pend-nâme

Sözlüklerde öğüt, nasihat anlamına gelen Farsça *pend* sözcüğü, yazılı şey anlamında kullanılan *nâme* sözcüğüyle terkip yapılarak *pend-nâme* şeklinde, öğüt kitabı, nasihat risalesi, öğüt kitapçığı gibi anlamlarda kullanılmıştır. "Okuyanları ahlâkî ve sosyal açıdan kemâle ulaştırmayı amaçlayan ve böylece örnek şahıs, olgun insan tipini yetiştirmeyi gaye edinen pend-nâmeler, *didaktik* eserler arasında yer alırlar. Bu nedenle de açık, sade, anlaşılır bir dilde kaleme alınmışlardır. İfade formu olarak mesnevî nazım şeklini kullanan pend-nâmeler nasîhat-nâmeler veya bu isim altında görülmese bile pend-nâme niteliğindeki bu eserlerin en önemli vasıfları dinî, tasavvufî, ahlâkî ve didaktik karakterler arz etmesidir."[75] Esʿad Dîvânı'nda nasihat içerikli muhtelif manzumeler görmek mümkündür. Özellikle dinî-tasavvufî içerikli birçok manzumesinde nefs-i leîmden uzak durmayı, dünyanın aldatıcılığına kanmamayı, tamahkâr olmamayı vb. konularda nasihat veren şair müstakil olarak *nasihat* başlığı adı altında üç manzume kaleme almıştır.

[75] Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 224-225.

68b-69b arasında yer alan 91. şiir *"Tercīʿ-i Bend berāy-ı Naṣīḥat-ı Veled in Ḳā'il-i Suḥan-ārā"* başlığıyla nasîhat-nâme nazım türünde tercî-i bend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. 8 mısra 14 bendden müteşekkil manzume aa aa aa… AA; bb bb bb… AA;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilâtün/feʿilün* vezniyle yazılmıştır. Bendde *iki gözümün nuru* diyerek evladına seslenen şair, ona verdiği öğütlerle savaşmamasını dileyerek toplumsal bir çıkarım da yapar. Gençlerin tecrübe sahibi kişilerden öğüt almayı istemediklerinin farkında olan şair, günümüze kadar ulaşan bu tespiti ile dikkat çeker:

Eyle gel iki gözim nūrı bu **nuṣḥ**ımla ʿamel
Emel iẓhār iderek nāṣıḥ ile itme cedel
Gelmesün ṭavr-ı şütür-gürbeden ervāḥa kesel
Virme nādānlıḳ ile meclis-i ādāba ḫalel
Bākire maʿrifet el nʿeylemeli müstaʿmel
Dilde ʿirfān u kemālat ile ol ḍarb-ı meṯel

ʿĀḳil ol **pend**imi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider (Terc.91/8)

90b-91a arasında yer alan 153. şiir *"Ġazel-i Ḥasb-i Ḥāl-i Naṣīḥat-ı Ma'il der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem der-Ḥarf-i Fā"* başlığıyla nasîhat-nâme türünde kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun hezec bahrinden *mefʿûlü/mefâʿîlü/mefâʿîlü/feʿûlün* vezniyle yazılmıştır. Beyitte dünyaya geliş sebebinin farkında olmayanlara seslenen şair *boşa geçen ömre, anlayışsızlığa yazık* diyerek ikazda bulunur:

Dünyāya niçün geldigini bilmese ādem
Ḥayf añа geçen ʿömrine iẕʿānına hep yuf (G.47/4)

107a'da yer alan 225. şiir *"Ġazel-i Naṣīḥat-ı Mażmūn"* başlığıyla nasîhat-nâme türünde kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mefʿûlü/mefâʿîlü/mefâʿîlü/feʿûlün* vezniyle yazılmıştır. Şair beyitte *elde kadehle körkütük sarhoş olan rindler, kıyamet günü mahvolana kadar ayılmazlar* diyerek dünyanın aldatıcılığına kanan gafillere seslenir:

Tā ḥaşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Esʿad
Ol rind-i siyeh-mest ide peymāne be-desti (G.119/7)

Tablo 2.16. *Es'ad Dîvânı'ndaki nasîhat-nâmelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı	Bend Sayısı
91	Musammât	*Tercî'-i Bend berāy-ı Naṣīḥat-ı Veled in Ḳā'il-i Suḥan-ārā*		8/14
153	Gazeliyât	*Ġazel-i Ḥasb-i Ḥāl-i Naṣīḥat-ı Ma'il der-Ḳal'a-ı Maġosa Goftem der-Ḥarf-i Fā*	17	
225	Gazeliyât	*Ġazel-i Naṣīḥat-ı Maẕmūn*	7	

2.2.7. Na't

Sözlüklerde *bir şeyi methederek överek anlatma, vasıflandırma, medh ve senâ ile tarif ve tavsif* anlamlarına gelen na't kelimesi, edebî terim olarak özellikle Hz. Muhammed'i, Hz. Ali ve dört halîfeyi övmek için yazılan manzum türün adıdır. "Na't, vasf olunan bir şeyde, kötü tarafları söylemeyip sadece iyi ve güzel olanı dile getirmektir. Edebiyatta Hz. Peygamber (a.s.)'i övmek amacıyla yazılan ve Na'at-ı şerif şekliyle de kullanılan bu manzumeler genellikle kaside nazım şekliyle yazılmışlardır. Eğer şair, kasidenin nesib veya teşbib bölümünde Hz. Muhammed'i över ve ona olan sevgisini dile getirirse bu çeşit kasidelere de na't adı verilmiştir. Na'tlar, esasen kaside içinde şekillenip vücut bulduklarından, doğal olarak tarihi gelişimi bakımından da kaside ile paralellik arz eder."[76]

Es'ad Dîvânı'nda 17 na't tespit edilmiştir. Bu na'tların kasâ'id bölümdeki tasnifi yukarıdan aşağıya doğru kronolojik bir tasnife tâbi tutulmuştur. Dîvânda yer alan ilk manzume Hz. Muhammed adına kaleme alınmış bir na'ttır. Bunu enbiyâ kafilesi, Hulefâ-yi Raşidîn ve sırasıyla din büyüklerine yazılmış na'tlar takip eder. Aynı tasnif gazeliyât bölümünde yer alan üç na't için söz konusu değildir. Buradaki gazel nazım şekliyle kaleme alınmış bu üç na't, teâmülün aksine bir sıralamaya tâbi tutulmadan verilmiştir. Bu tercihin müellife mi yoksa müstensihe mi ait olduğu ise tespit edilememiştir.

Dîvândaki 17 na'tın üçü gazeliyât, diğerleri ise kasâ'id kısmında yer alır. Na'tların tamamına kasideler ve gazeller kısmında detaylı bir şekilde değinildiği için burada tekrar başlıklar hâlinde verilmemiş, tablo olarak gösterilmiştir.

[76] Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 216.

Tablo 2.17. *Es'ad Dîvânı'ndaki na'tların içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölümü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīfü'l-Ḥażret-i Resūlü'ş-şeḳaleyn*	17
2	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ḳāfile-i Enbiyā*	49
3	Kasâ'id	*Sālim Efendi Ḥażretleriniñ cenāb-ı Seyyidü'ş-şeḳāleyn Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Sellemde Ḫame-i Ḥassān-ı ʿUbūdiyyet Oldıġı Naʿt-ı Şerīf-i Muḥammediyyeniñ Serār-ı Şerm ü Ḥicāb ile Gūyān Oldıġım Naẓīresidir*	12
4	Kasâ'id	*Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger*	5
5	Kasâ'id	*Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger*	7
6	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā der-Ḳalʿa-i Maġosa Goftem bi-ʿināyet-i Kibriyā be-üslūb-ı ʿArż-ı Ḥāl-i bā-sitem-dād-ı Ḫāk-i Pāk-i Aḳdesī*	51
7	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ġarrā be-üslūb-ı Taṣavvuf-ı bī-hemtā be-kenār-ı Şehr-i Yānya der-ḫāne-i Tersā Goftem*	32
9	Kasâ'id	*Yūsuf Żiyā Paşa Ḥażretleriniñ Erżurūm Vālīliġi Hengāmında Naʿt-ı Resūl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfaḫḫam Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Selemde Silk-i Naẓma Çekdikleri Mürvarīd-i Süḫandān Bir Beyt-i Berceste-i Ġarrā ʿAlā-ṭarīḳı't-tażammun Bir Ḳaṣīde-i Naʿta Terşīh Olmaḳ Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşārun İleyh Ḥażretleriniñ Sitāyişidir*	10
10	Kasâ'id	*Vezīr-i Müşārun İleyh Ḥaẓretleriniñ Beyt-i Şerīf Gūyān Olduġı Budur*	21
11	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ebā Bekr-i Ṣıddīḳ Raḍıyallāhu ʿAnhu*	11
12	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıyallāhu ʿAnhu*	11
13	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿOṯmān Raḍıyallāhu ʿAnhu*	11
14	Kasâ'id	*Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿAlī Raḍıyallāhu ʿAnhu*	11
54	Gazeliyât	*Der-Naʿt-ı Ser-Meẕheb-i Efḫam Ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam*	10
57	Gazeliyât	*Ġazel der-Naʿt-ı Ḥażret-i Şeyḫ Ḳaddesellāhu Sırrahu'l-ʿAzīz*	7
58	Gazeliyât	*Naʿt Fī-Ḥaḳḳı'n-Nūri'ṣ-Ṣamedānī Mevlānā Eş-Şeyḫ ʿAbdu'l-Ḳādir Geylānī Ḳuddise Sırrıhu'l-ʿAzīz*	9

2.2.8. Mersiye

Ölen kişilerin acılarına dayanmak, onların cömertliklerini anlatmak ve adlarını bâkî kılmak vb. maksatlarla kaleme alınan mersiyeler, bazen sevilen kişinin yitirilmesinden duyulan acıyla feleğe sitem ve şikâyet maksadıyla da kaleme alınmıştır. "Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bunlar ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nedb, nevh), erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (te'bîn) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür (sabır, azâ'). Öldürülen kardeşleri için ağlamaktan gözleri kör olan Arap kadın şairlerinin en büyüğü Hansâ'nın mersiyesinin ilk bölümünde yer alan ağlama ve göz yaşı tasvirleri bu alandaki en başarılı örnektir. Geleneğe göre mersiyelerde ölenin

cömertlik, konuk severlik, güçsüzleri koruma, cesaret ve kahramanlık gibi meziyetleri, ilim ve irfanı yanında dünya hayatının fânîliği anlatılarak geride kalanlar sabra davet edilir ve konu hikmetli sözlerle desteklenirdi."[77] Esʿad Dîvânı'nda yer alan birçok manzumede mersiye içeriğine rastlanılsa da müstakil mersiye başlığı adı altında üç mersiye tespit edilmiştir. Bu mersiyeler, kaleme alındıkları nazım şekillerinin başlıkları altında tetkik edildiği için bu kısımda şekilsel özelliklerine değil muhteva bilgilerine yer verilmiştir.

Tercī-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫü'l-İslām Ī̆vāz Paşa-Zāde başlıklı mersiyesinde 1798 yılında vefat eden Arif Bey için üzüntüsünü dile getiren şair onun vasıflarını methederek feleğe serzenişte bulunur. Onun için yas tuttuğunu ifade eden şair mekânının cennet olması için Allah'a yalvarır. Lirizmin ön planda olduğu manzumede klasik mersiye ögelerinin tamamı görülmektedir. Bu mersiyede dikkat çeken taraf Arif Bey ile şairin arasındaki ünsiyetin derecesidir. Arif Bey'den *biraderim* diye bahseden şairin derin üzüntüsü aralarındaki yakınlığın derecesinin yüksek olduğunu gösterir.

Aşağıda yer alan bendde ölümünün en güzel vaiz olabileceğine işaret eden şair bu minvalde nasihat eder. Aynı zamanda bu zamansız ayrılık için feleğe serzenişte bulunan şair dünyada murâdına eremeyenlerin ahirete şen gideceğini söyleyerek bir nebze de olsun acısının hafiflediğini dile getirir:

Ey nūr-ı ʿaynım ʿāleme elbet gelen gider
Biñ yıl bu dehri kendiye mesken ṭutan gider
Dil-bend olan nuḳūş-ı cihānıñ ṣafāsına
Semt-i beḳāya ʿazm idicek pür-miḥen gider
Yoḳdur beḳāsı ʿālem-i lāhūta rāġıb ol
Dārā gibi bu ʿāleme ḥükm eyleyen gider
Ben bildigim gelenleri hep gördüm ʿāḳıbet
Bu ʿālem-i fenāyı bilen bilmeyen gider
Gerçi şikāyet eyledim ammā firāḳıña
Dünyāda nā-murād olan ʿuḳbāya şen gider
Ẕātıñ hemī̆şe ʿārif-i billāh idi seniñ
Ṣanma civār-ı raḥmete her isteyen gider
Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim (Terc. 92/5)

[77] M. Faruk Toprak, "Mersiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 215.

Tercī-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿīd Aġa Erżurūm Goftem başlıklı mersiye Sâid Ağa'nın vefatı üzerine kaleme alınmıştır. DABOA'daki[78] belgelerden ve dîvânda yer alan manzumelerden edinilen bilgiler doğrultusunda şairin Sâid adında bir kardeşi vardır. Mersiyede *biraderim* diye bahsettiği Sâid Ağa'nın Esʿad'ın kardeşi olması kuvvetle muhtemeldir. Onu yitirmenin verdiği acıyla feleğe sitem eden ve bu ayrılığın zamansız olduğunu ifade eden şair mersiye boyunca onun vasıflarının eşsiz olduğunu dile getirir. Ömrünün sonuna kadar bu dayanılmaz acıyla yanıp duracağını söyleyen şair ömrü yettikçe Sâid Ağa için dua edeceğini ifade eder:

Ẕātıñ virdi Erżurūmʿa revnaḳ-ı dīger
Böyle Saʿīd görmedi hīç māder ü peder
Bir ḫānedān idiñ hele ol kişver içre sen
İtdiñ kebāb-ı āteş-i firḳatle biñ ciger
Peyġām-ı mevtiñ işidüp aḥbāb u aṣdiḳā
Yaḳdı binā-yı ṣabr u dili āteş-i keder
Ya kim taḥammül eyler ʿaceb iftirāḳıña
Olmaya sīnede meger imāndan eṣer
Ṭoġırmamışdı māder-i devrān seniñ gibi
Böyle melek-ḫıṣāl-i vücūd emlaḥüʿl-beşer
Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim (Terc.93/2)

Terkīb-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Cāriye-i Ḳāʾil īn Suḥan Raḥmetullāhi ʿAleyhimā başlıklı manzume Esʿad'ın, eşi Fâtıma Hanım'ın vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyedir. Şair, muhtemelen doğum esnasında vefat eden ve murâdına nail olamayan eşi için feleğe serzenişte bulunur:

Ḫançer-i merg ile ısḳāt-ı cenīn itdigini
Nā-murād öldigini maḥşere iṣʿār eyle (Terc.94/12:9-10)

Acı ve keder dolu duygularla kaleme aldığı mersiyesinde tek tesellisinin eşinin Hz. Fatıma'ya adaş olduğunu dile getiren şair, eşinin bu vesileyle Allah'ın inâyetinden nasip alacağını umarak şükreder:

Ḥażret-i Fāṭıma Sulṭānʿa semiyy oldığını
Şükr idüp Ḥażret-i Allāhʿa ṣenā eyleyelim (Terc.94/10:5-6)

[78] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 264-15327/ C..İKTS. 6-274.

Tablo 2.18. *Es'ad Dîvânı'ndaki mersiyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
92	Musammât	*Tercî'-i Bend berây-ı Merşiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫü'l-İslām İvāz Paşa-Zāde*	14/6
93	Musammât	*Tercî'-i Bend berây-ı Merşiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿîd Aġa Erżurūm Goftem*	14/7
94	Musammât	*Terkîb-i Bend berây-ı Merşiyye-i Cāriye-i Ḳā'il īn Suḫan Raḥmetullāhi ʿAleyhimā*	12/12

2.2.9. Ramazâniyye

Ramazân, İslâm dini gereğinde kutsal kabul edilen ayların en önemlisidir. Ramazân ayının önemi ve onun insan ruhunda yarattığı eşsiz duygular dîvân şiirinin de konusu olmuştur. Şairler özellikle ramazân aylarında memduhun ramazânını kutlamak ve ondan caize almak adına kaside veya mesnevî tarzında *ramazâniyyeler* yazarak memduhlarına sunmuşlardır. Zamanla yaygınlık kazanan bu tür neredeyse her şair tarafından denenmiştir. Sıklıkla mesnevî, gazel ve kaside[79] nazım şekilleriyle yazılan ramazâniyyeler, yaygın olmamakla birlikte musammat nazım şekilleriyle de yazılmıştır. Dîvânda muhtelif manzumelerin içerisinde ramazânla ilgili birçok unsur yer alsa da müstakil olarak *ramazâniyye* başlığı adı altında dört manzume tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi II. Mahmûd'a, biri Erzurum valisi Yûsuf Paşa'ya, diğeri de Derviş Mehmed Paşa'ya sunulmak üzere kaleme alınmıştır.

22b-23a arasında yer alan 28. şiir *"Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāhu Emāne Devletehi Āmīn"* başlığıyla II. Mahmûd'u övmek ve ramazânın gelişini kutlamak için ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 26 beyitlik bir kasidedir. Kasidede ramazân tebriğinin yanı sıra farklı konulara da değinen şair kasidesine bir hasb-i hâl özelliği katmıştır. Bulunduğu mevkide kalmak için II. Mahmûd'dan bir yıl daha mühlet isteyen şair İstanbul'da kalmayı ya da başka bir göreve nakledilmeyi talep eder. Hasta hâliyle çok zahmet çektiğini dile getirip padişahtan merhamet diler:

Ey şehenşāh-ı zamān faḫr-ı cihānıñ ʿaşḳına
Manṣıbım bir yıl daḫı medd eyle raḥm eyle emān

Yāḫūd āḫir manṣıba naḳl itmege fermān idüp
Āsitānıñda olam bende müşārün-bi'l-benān

[79] Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler,* ss. 240-245.

Ḫaste ḥālim çoḳ sitem çekdim veliyyüʿn-niʿmetim
Merḥamet eyle baña iḥsānıñ olsun cāvidān (K.28/19-21)

23b-24a arasında yer alan 30. şiir *"Tercîʿ-i Bend-i Ramażāniyye berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥażret-i Maḥmūd Ḫān"* başlığıyla 10 mısra 5 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. Manzumede medhiye, arz-ı hâl, ramazâniyye gibi birçok tür mümtezic hâldedir. Şairin II. Mahmûd'dan talepleri genellikle aynı yöndedir. İlk bendlerde padişahın üstün vasıflarını öven şair sonrasında onun ramazânını kutlar ve ramazân hürmetine taleplerini yerine getirmesini diler:

Ẕerreyim dūr olamam mihr-i kerāmātıñdan
Bī-kesim ayrılamam bāb-ı ʿināyātıñdan
Görmesem rūy-ı kerem farż idelim yeʾsimden
ʿAks ider bendeye luṭfıñ dil-i mirʾātıñdan
Ben bu dergāh-ı felek-pāyede başeski ḳulım
Ḳula iḥsān gerekdir kerem-i ẕātıñdan
Ced-be-ced dāʾire-i devletiniñ bendesiyim
Kām alam ben de şehā ḫiẕmet-i ṭāʿātıñdan
Sāye-i devlet-i ʿulyā-yı cihān-gīriñde
Manṣıb ehli olayım ben de mużāfātıñdan

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā (Terc. 30/4)

27b-31a arasında yer alan 36. şiir *"Taḫmīs-i Ḳaṣīde be-cenāb-ı Fāżıl Beg Ṭāhir ʿÖmer-zāde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa"* başlığıyla Enderunlu Fâzıl'ın Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı kasidesinin tazmin edildiği bir tahmîstir. Bir ramazâniyye ve şitâiyye örneği olan 52 bendlik tahmîs, Ramazân ayı tasvirleri ve övgüsü ile başlar. Aynı zamanda bir şehir panoraması da tasavvur eden şair çetin geçen kış şartlarından şikâyet eder. Öyle ki ateşte yanan odun bile Erzurum'un sert soğuğunda bir anda buz parçası olur:

Erżurūmʿıñ olur elbetde şitāda dārı
Olmasa böyle metānetle der-i dīvārı
Külḫanī olmaḳ idi berd ile ḫalḳıñ kārı
Lerze itdiñ de rifāʿī gibi āteş-ḫᵛārı
Ṣanasın dil-şude-i ceẕbe-i raḥmānīdir

Ḫaṭabı şuʿle-i cevvāle gibi külḫanda
Yanmadan ḳāḥimi yaḫ-pāre olur ol anda
Bu bürūdetle ʿaceb cān mı ḳalur insānda
Yed-i ḫādimde iken ḳahve ṭonar filcānda
Olmadan vāṣıl-ı dest-i kef-i mihmānīdir (Tah.36/15-16)

Şairin dikkat çeken manzumelerinden olan bu tahmîs Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Birçok yönden değerlendirilebilen tahmîste bir hiciv örneği de sergileyen şair, kasidesindeki yergi unsurlarının sebebini Erzurum'un sert geçen kışına bağlar. Hem soğuk hem de mübarek ramazân ayının zor geçmesiyle zatüre olan şair çareyi hicvetmekte bulur:

Bu ḳaṣīdemde eger var ise de ẕemiyye
Erżurūm itdi beni ṣāḥib-i ẕātü'r-riyye
O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye
Ḫāk-i pāye ramażāniyye daḥı bir ḳıyye
ʿArżı bir dāşte-i şāʿir-i sulṭānīdir (Terc.36/42)

Esʿad da tıpkı Fâzıl gibi memduhunu yeterince övemediğinden dert yanar. Memduh her kim olursa olsun yapılan övgü daima yetersizdir ve bu durumun muhakkak engelleyici bir unsuru mevcuttur. Bu durum tasavvufî bakış açısıyla değerlendirildiğinde *enâniyete kapılmamak* olarak da yorumlanabilir. Aşağıda yer alan ramazâniyyede memduhu lâyığıyla methedemediğini söyleyen şair, bunun sebebini sefer ile görevlendirilmiş meşgul bir paşa olmasına, aynı zamanda soğuk yüzünden bedeninin ve şuurunun bozulmasına bağlar. Aksi durumda memduhun yüce vasıflarını göğün en yüksek katına kadar süsleyeceğini söyleyerek mübâlağa yapar:

Olmasam meşġale-i ʿazm-i seferle bir paşa
Vaṣfını eyler idim zīver-i ʿarş-ı aʿlā
Ḥaḳ bu kim olmadı kām üzre bu naẓm-ı raʿnā
Böyle mi eyler idim medḥ-i şerīfiñ ammā
Erżurūmʾıñ bu havāsı ġam-ı cismānīdir

Beni muḫtell-i dimāġ itdi havāsı vallāh
Ẓāhir ü bāṭınımı itdi bürūdetle tebāh
Olmasa ḫāme-i ter rāh-ı suḫandan gümrāh
Anı da böyle mi vaṣf eyler idim nʾeyleyim āh
Şimdi ẕātıñ ile ol belde şeref-kānīdir (Tah.36/43-44)

39b-40b arasında yer alan 48. şiir *"Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa"* başlığıyla dönemin sadrazamı Derviş Mehmed Paşa'yı methetmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde yazılmış 45 beyitlik bir kasidedir. Esʿad birçok manzumesinde tekdüzeliği kırmak, anlatımı renklendirip âhengi artırmak adına aynı kalıp ve bâbda türetilmiş sözcükleri kullanmaya çalışmıştır. Bu manzume de bunlardan biridir. Kaside boyunca aynı bâbda türetilmiş *takdîr, ta'tîr, tâkrîr, takrîr, teshîr, kadîr, zahîr* gibi kavramları kullanmaya

gayret gösteren şair ramazânın feyzine ve faziletine yakışan bir manzume meydana getirmeye çalışmıştır:

Merḥabā ey ʿalem-efrāz-ı meh-i ʿālem-gīr
Eylediñ ʿāleme şehr-i Ramażānı tebşīr

Bārekallāh zihī ġurre-i māh-ı devlet
Levḥaşallāh ḫudāvend-i kerem-baḫş-i naṣīr

Çalınup nevbet-i nev ġurre-i māh-ı Ramażān
Eyledi rūze ile ḫalḳ duʿā vü tekbīr

Öyle bir şehr-i mübārek ki simāṭ-ı cūdıñ
Ḥalḳa-i maḥż-ı kerem maġfiret-i Rabb-i Ḳadīr

Kerem-i luṭf-ı ʿināyāt İlāhīdir hep
Bu şeh-i şehre ne deñlü olunursa tevḳīr (K.48/1-5)

Tablo 2.19. *Es'ad Dîvânı'ndaki ramazâniyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı	Bend Sayısı
28	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāhu Emāne Devletihi Āmīn*	26	
30	Kasâ'id	*Tercīʿ-i Bend-i Ramażāniyye berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥażret-i Maḥmūd Ḫān*		10/5
36	Kasâ'id	*Taḫmīs-i Ḳaṣīde be-cenāb-ı Fāżıl Beg Ṭāhir ʿÖmer-zāde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa*	52	
48	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa*	45	

2.2.10. Sâliyye

Konu itibariyle padişah veya devlet erkânının Hicrî yılbaşını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınan sâliyye nazım türü genellikle kaside nazım şekliyle oluşturulmuştur. Konu bakımından medhiye tarzına yaklaşan sâliyyeler kaleme alındıkları kişiye sunularak karşılığında caize alınmıştır. Yeni yılın getireceği bolluk, bereket ve güzelliklerle methedilen kişi arasında doğrudan bazı alâkalar kurulan türde bazen içtimaî düzen hakkında da birtakım bilgiler aktarılmıştır. Şairin üslubu doğrultusunda sâliyyelerin sonunda giren yeni yılın tarihi, tarih düşürmelerde yapıldığı gibi ebced hesabı ile bulunabilecek şekilde mısra veya beyit içinde verilmiştir. Esʿad Dîvânı'nda muhtelif manzumelerde, özellikle tarih kıtʿalarında yeni yıl tebriklerine rastlamak mümkündür. Müstakil olarak sâliyye başlığı adı altında ise biri III. Selîm'e, biri II. Mahmûd'a sunulmak üzere iki sâliyye kaleme alınmıştır.

Şair, *Ḳaṣīde-i Sāliyye der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ* başlığıyla III. Selîm'in tahta çıkışını tebrik etmek ve yeni yılını kutlamak adına kaleme aldığı kasidesinde padişahın üstün vasıflarını da tasvir eder. Yeni yılın gelmesiyle eski olan her şeyin geride kalıp yenilenmesi gibi padişahın gelişiyle de köhne olan her şeyin geride kalıp yenilendiğini ifade eder:

Müjde kim pādişeh-i sāl-i nümāyān oldı
Taḫt-ı eflāke cülūs ittigi şāyān oldı

Giydi bālā-yı ḳad-i māh-ı muḥarrem ḫil'at
Manṣıb-ı sālye-i eyyāmına iḥsān oldı

Köhne eyyāmını tecdīde bezendi devrān
Bu şu'ūnāta felekler daḫı raḳṣān oldı (K.20/1-3)

Ḳaṣīde-i Sāliyye berāy-ı Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫan Eyyedehullāhu Naṣṣarallāhu ilā-Yevmi'l-Ḳarār başlıklı manzumesine II. Mahmûd'un yeni yılını tebrik ile başlayan şair onun üstün vasıflarını överek devam eder. Medhiye kısmından sonra taleplerini dile getiren şair *eski bir kölenim* dediği padişahtan kendisini yeniden hizmetine dâhil etmesini diler:

Zemīn-i ṭāli'ime laġam açdı ḥükm-i ḳader
Fitīli virmedi destimden aldı baḫt-ı derem

Benim ṭarīḳime revnaḳ-ṭırāz olur hünerim
İdersen ez-ser-i nev ḫizmetiñde müstaḫdem

Şehā n'ola ḳulıñ Es'ad 'atīḳ-i bendeñdir
Ḳapunda eylese lāyıḳdır iddi'ā-yı ḳıdem (K.27/26-28)

Tablo 2.20. *Es'ad Dîvânı'ndaki sâliyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
20	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Sāliyye der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ*	44
27	Kasâ'id	*Ḳaṣīde-i Sāliyye berāy-ı Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫan Eyyedehullāhu Naṣṣarallāhu ilā-Yevmi'l-Ḳarār*	36

2.2.11. Tevbe-nâme

Edebî türlerin tasnifinde müstakil bir başlıkta yer almayan tevbe-nâmeler Allah'a yakarış cümleleri içermesi bakımından münacatlara benzese de[80] asıl amacın tövbe etme olması bakımından bu türden ayrılır. Dinî nazım türlerinin genellikle

[80] Sedat Kardaş, "Edebî Tür Ve Tarz Açısından Tevbe-Nâmeler ve Lebîb Divanı'nda Yer Alan Tevbe-Nâme Örneği Üzerine Değerlendirme". *Journal of Turkish Studies*, 8/13, ss. 1178-1179.

mümtezic bir şekilde olması türlerin tasnifi konusunda ihtilafa sebep olmuştur. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Esʿad Dîvânı'ndaki manzumelerin başlıklandırılması türlerin tasnifi konusunda kolaylık sağlamıştır. Dîvânda sûfiyâne tarzda kaleme alınmış birçok manzumede tövbe içerikli cümleler yer alır. Ancak müstakil *tevbe-nâme* başlığı altında bir manzume tespit edilmiştir.

Tercīʿ-i Bend be-üslūb-ı Tevbe-nāme der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem başlıklı manzume muhteva yönüyle bir tevbe-nâme olsa da aynı zamanda bir nasîhat-nâme özelliği de gösterir. Şair bütün günahlarından tövbe ederek başladığı manzumede nefs-i emmârenin cezbediciliğine aldanmamayı da öğütler. *Tevbe* kelimesini bütün manzume boyunca cümle başı tekrarı yaparak anlatıma âhenk katan şair, manzume boyunca yaptığı farklı kelime tekrarlarıyla da müzikal bir ritim meydana getirir:

Tevbe yā Rabbi geçen cürm-i günāh itdigime
Fikrimi ʿaşḳ-ı mecāzīde tebāh itdigime
Tevbe yā Rabbi seniñ ḥubb-ı rubūbiyyetiñi
Ġayrı sevdālara ṣarf eyleyüp āh itdigime
Ṣaçı Leylāʾlara dil-beste olup Ḳaysāsā
Ṣūret-i ẓāhireye ṣarf-ı nigāh itdigime
Çeşmime zīnet idi kuḥl-ı cilā-sāz-ı sivā
Tevbe yā Rabbi naẓar-ı zülf-i siyāh itdigime
Beni aġlāl-i mükāfāt ile der-bend itme
Nefsimi sırr-ı ʿalem cürm-i siyāh itdigime
Sāḥil-i maġfireti Esʿadʾa rūzī eyle
Tevbe deryā-yı meʿāṣīde şināh itdigime

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām (Terc.90/5)

Tablo 2.21. *Es'ad Dîvânı'ndaki tevbe-nâmelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
90	Musammât	*Tercīʿ-i Bend be-üslūb-ı Tevbe-nāme der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem*	8/14

2.3. Âhenk Unsurları, Dil ve Üslup

Şiir, kelime seçimi, bağlamı ve iç yapısının sağlamlığıyla bir bakıma düz yazı gibidir. Onu nesirden ve diğer türlerden ayıran şey muhatabını ruhsal yönden etkilemesidir. Bunu yapmanın en etkili yollarından biri de âhenk unsurlarıdır. Bu noktada şiir dil malzemesini kullanması açısından zengin bir malzemeye sahiptir. Arapların *"Ulûm-ı edebiyye"* dedikleri sekiz maddelik dil malzemesinin ilk iki kolu

şiirde kullanılan kâfiye ve vezin/ölçüdür. Aşağıda âhenk unsuru olarak öncelikle kâfiye ve redif tablo şeklinde verilmiş, sonrasında diğer âhenk unsurlarına değinilmiştir.

2.3.1. Kâfiye[81] ve Redif[82]

Es'ad Dîvânı'nda yer alan manzumelerin kâfiye ve redifleri dîvânda tarafımızca verilen şiir numaraları dikkate alınarak mısra sayılarıyla birlikte tablo şeklinde verilmiştir. Musammatların şiir numaraları tabloda gösterilmiş fakat her musammatın bendinde kafiye ve redif değiştiği için tabloda gösterilmemiştir. Adı geçen bu manzumelerin kafiye ve redif bilgileri, nazım şekilleri bölümünde ilgili bölümlerin başlıkları altında verilmiştir.

Tablo 2.22. *Es'ad Dîvânı'ndaki manzumelerin kafiye, redif ve mısra sayıları*

Şiir No.	Kâfiye	Redif	Mısra Sayısı
1	-ā	saña	28
2	-ān	eyleyen	98
3	-āyet	yā Resūlallāh	24
4	-ā	dır yā Resūlallāh	10
5	-ān	sın yā Resūlallāh	14
6	-et	i	102
7	-ā	yoġidi	64
8	-eb	dir bu şeb	60
9	-āb	-	20
10	-āb	-	44
11	-ā	-	24
12	-et	i	24
13	-ār	-	24
14	-īn	-	24
15	-ā	da ḳodı	30
16	müseddes		60
17	müseddes		66
18	-ān	ıñ	150
19	-ān	ı	110
20	-ān	oldı	88
21	-ān	eyledi	76
22	-ā	rı	118
23	-ār	olur	124
24	-er	i	112

[81] "Kafiye kısaca, en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir. Kafiye, klâsik edebiyat anlayışımızda vezin ile birlikte şiirin bulundurması gereken iki şartından birisidir. Kafiye kelime sonundaki en az bir sesin tekrarı ile olur. Bazen de bu sesi gösteren harfen önceki harflerin tekrar ettiği de görülür." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye,* s. 217.

[82] "Redîf revîden sonra gelen anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime yahut kelime topluluklarıdır. Ek dışındaki redîfler şiiri belli bir düşünce etrafında toplar, ortak bir zemine oturtur, ona bütünlük kazandırır. Redîfler bazen tek kelime olur, bazen de birden fazla, hatta mısranın neredeyse çoğuna yayılır bir durumda görülür. Bu takdirde redîf, ahenk bakımından metne kafiyeden daha fazla katkı sağlar. Redîf aslında ilk başta şair için bir kolaylık olarak görülebilir ise de aslında başarılı şiir ile başarısız şiiri belirleyen ölçütlerden birisi olarak kabul edilmektedir." Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye,* s. 260.

25	mesnevî	-	136
26	terkîb-i-bend	-	108
27	-em	-	72
28	-ān	-	54
29	-ūr	-	34
30	-ā	-	48
31	-ūd	-	55
32	-ām	-	4
33	-ān	-	86
34	-ā	-	78
35	-īd	olsun	84
36	-ī	dir	260
37	-ān	da	76
38	-ūd	-	86
39	-īd	olsun	30
40	terkîb-i bend	-	84
41	terkîb-i bend	-	112
42	-ā	mıdır	88
43	terkîb-i bend	-	70
44	-em	-	80
45	-ān	da	54
46	-āt	yapar	38
47	-ā	yı kerem	82
48	-īr	-	90
49	-ā	yı hüner	88
50	-er	-	72
51	-em	-	98
52	-ār	-	92
53	-ā	dır	54
54	-ā	-	88
55	-ān	a	90
56	-ā	dır	72
57	terkîb-i bend	-	80
58	-em	-	94
59	-ā	gibi	96
60	-ān	ıdır	118
61	-ān	a	110
62	-ām	-	102
63	-lek	-	84
64	-kār	-	110
65	-āş	ına	30
66	-el	-	82
67	-el	-	62
68	-īm	-	18
69	-ān	dan	42
70	-ād	-	14
71	-āz	ile	2
72	-īd	-	44
73	-ān	-	56
74	-īd	-	14
75	-et	i	18
76	-ād	-	42
77	-ā	-	50
78	-et	i	30
79	-ān	-	30
80	-īm	-	20
81	-ā	-	66
82	-ā	oldı	40
83	-ā	-	32
84	-īn	-	14
85	-ār	-	12
86	-ān	-	32
87	-ā	ya	38
88	-et	i	14

89	-ā	-	24
90	tercî-i bend	-	112
91	tercî-i bend	-	88
92	tercî-i bend	-	84
93	tercî-i bend	-	84
94	tercî-i bend	-	144
95	-āde	mle kām aldım	74
96	-ān	uñ durur seniñ	42
97	-el	-	45
98	-ār	olanlarıñ	40
99	-	Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var	40
100	-il	imizdir	25
101	-ā	yım	35
102	-ūt	ı elestiz	25
103	-ā	dır	30
104	-hā	-	45
105	-er	im meşreb bu yā	30
106	-er	i	45
1	-ām	oldı baña	14
2	-ā	da ta'ab	14
3	-eb	-	14
4	-ān	ım āftāb	18
5	-de	est	10
6	-em	nā-maḥremest	14
7	-ūn	ı menest	14
8	-ār	ı muḥabbet	30
9	-en	im şāh-ı nebāt	26
10	-n̄	şeved	10
11	-ū	ḳoymuş ad	20
12	-em	zened	10
13	-en	būd	14
14	-ed	-	18
15	-ān	āyed	12
16	-ā	larındandır	18
17	-er	ṭoġurur	14
18	-er	de de var	24
19	-ā	gelür	18
20	-ā	sı bir	16
21	-āb	dadır	18
22	-et	dedir	14
23	-ān	olmaḳdadır	28
24	-il	birdir	6
25	-ām	işidir	20
26	-ān	imrenür	14
27	-āk	olur	14
28	-şıḳ	dır	22
29	-ır	-	18
30	-ül	midir nedir	14
31	-ām	çeker	12
32	-ül	cidir	14
33	-ā	ider	14
34	-ān	ıdır	16
35	-ār	ıñ ḳandedir	14
36	-ā	bilmem nedir	18
37	-ūr	nedir	18
38	-et	iz	20
39	-et	bekleriz	14
40	-āk	ız biz	14
41	-āġ	ımız	14
42	-ā	bilürüz biz	20
43	-āl	ın bilürüz	18
44	-ār	dır sensiz	18
45	-es	-	14

46	-et	olmış olmamış	14
47	-ān	ına hep yuf	34
48	-ef	-	14
49	-er	de ḳodı cilve-i ʿaşḳ	22
50	-ā	yı ʿaşḳ	18
51	-ā	yı ʿaşḳ	22
52	-āh	a ki bir var bir de yoḳ	14
53	-ā	yı ʿaşḳ	22
54	-ān	dır İmām-ı aʿẓamʿın	20
55	-ā	bu efkārıñ seniñ	14
56	-ān	ım ṣaçlarıñ	18
57	-et	dir ʿAbduʿl-ḳādirʿiñ	14
58	-ān	ım ʿAbduʿl-ḳādirʿiñ	18
59	-ā	dır ḫayāl	18
60	-ān	ol degil	18
61	-il	-	16
62	-em	dir göñül	14
63	-ān	ıdır nışfuʿl-leyāl	14
64	-ān	ı nʿeylerim	34
65	-et	itdim sevdigim	10
66	-ān	ıñ oldıġım	16
67	-er	mi disem	14
68	-ār	dan içelim	14
69	-āb	idelim	14
70	-ār	itdim	18
71	-ar	ayım	14
72	-ār	ḫasretim	14
73	-ān	i nʿeylem	14
74	-	in ben bilürim	24
75	-ā	reşk itmesün de nʿeylesün	36
76	-em	den	12
77	-ān	isteyen	14
78	-āl	i oldıġımdır bu gelen	14
79	-āh	eylesün	14
80	-ār	eylesün	22
81	-ār	dan	18
82	-ī̄r	den	14
83	-en	diken	10
84	-āy	dan	14
85	-ā	yı men	16
86	-ül	i misin	10
87	-et	in	18
88	-er	imden	20
89	-aş	makdan	14
90	-ān	ım mısın	12
91	-ār	ından	18
92	-ā	dan	18
93	-il	söylesün	12
94	-ū	-	14
95	-ī̄r	de	16
96	-et	e	18
97	-ām	bir yerde	14
98	-āġ	ına	12
99	-ūy	ına	18
100	-ār	ına	14
101	-ān	altına	18
102	-ūn	mı oldıñ yaʿni ne	14
103	-ī̄n	i fitne	24
104	-ār	a	28
105	-em	de	18
106	-āb	ı ṣubḥgāh	14
107	-eng	ola	10
108	-ān	ı ke-ī̄	14
109	-ī̄n	inde	18

110	-āl	e	22
111	-ā	ya ṣubḥgāh	18
112	-ā	ḳoynına	12
113	-et	e	14
114	-er	rengden renge	12
115	-ā	iki	14
116	-em	olmaz mı	14
117	-ār	ını	18
118	-āni‘	i	14
119	-est̄	-	14
120	-yelelli	-	14
121	-elli	-	18
122	-ān	kāfir ḳızı	18
123	-āl	gelmedi mi	12
Toplam		**4.346 beyit**	**8.693 mısra**

2.3.2. Vezin[83]

Arap edebiyatında ortaya çıkıp İran ve Türk edebiyatında kullanılmaya başlayan aruz şiire ritim katan önemli bir âhenk unsurudur. Türkçenin ses yapısına uyumda yaşanılan birtakım zorluklar ilk dönem eserlerinde aruz hatası olarak sıklıkla görülse de zamanla geliştirilerek bu hatalar en aza indirgenmiştir. Şairin yaşadığı dönem olan 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde şairler aruzu ustalıkla kullanmaya başlamışlar ve kusurlar neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Genel olarak Es‘ad Dîvânındaki manzumeler tetkik edildiğinde, *imâle-i memdûde*, *imâle-i maksure* ve *zihâf* gibi aruz kusurları dönemin kullanımına paralel olarak az da olsa görülmektedir. *Vasl-ı ayn* ve *vasl* gibi aruz işlemleri yaygın olarak manzumelerde görülürken *hadd*, *dürr*, *hatt* gibi sonu çift ünsüzle biten birkaç kelimede de tahfîf yapılmıştır. Manzumelerde teşdîde rastlanılmamıştır. Bazı yerlerde ise eksik yazılmış kelimelerden kaynaklı vezin hataları mevcuttur. Tespit edilen bu hatalar dipnotlarda verilmiştir.

Bahirler yani asıl vezinler kendilerini oluşturan kelimelerin hareke ve sükunlarına göre beş şekilde gruplanır. *Dâire* denilen her grup farklı isimlendirilmiştir. Türk edebiyatında en fazla ilgi gören *Dâire-i mücteliibe* de denilen 2. daire Es‘ad Dîvânı’nda da en çok kullanılan grup olmuştur. Bu daire içinde yer alan hezec, recez ve remel bahirlerinden en çok *remel* ve *hezec* bahrini kullanan şair *recez* bahriyle de

[83] “Aruz, Arap edebiyatında doğmuş ve diğer İslamî edebiyatlara geçmiş bir ölçüdür. Aruz kelimesinin lugat anlamları arasında ikisi öne çıkar. Bunlardan birisi çadırın orta direği, diğeri kendisiyle bir şeyin karşılaştırıldığı ölçü ve örnektir. Aruz kelimesinin terim anlamının şiirin doğru veya bozuk olanını birbirinden ayırmayı sağlayan bir ölçü, bir terazi şeklinde tarif edilmesi kelimenin bu ikinci asıl anlamı dolayısıyladır. En yaygın açıklaması ise bir çadırın orta direği çadırı nasıl ayakta tutuyorsa aruzun da nazımı öyle ayakta tutuyor olmasıdır. Aruz kelimesinin terim olarak ikinci anlamı bir beytin ilk mısrasındaki son tefilesinin adıdır. Beytin iki mısrasını bir satır olarak düşündüğümüzde bu ilk mısranın son kısmı beytin -çadırın orta direği gibi- ortasında bulunur.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye,* s. 101.

beş manzume kaleme almıştır. 4. daire denilen *Dâire-i müştebihe*'de yer alan serî', münserih, hafîf, muzâri, muktedab ve müctes bahirlerinden *muzârî* bahrini 30 manzumede kullanan şair, çok sık olmamakla birlikte *müctes* bahrini de kullanılmıştır. Aşağıda yer alan tabloda önceliğimiz vezinlerin kullanım sıklığı olmuş, vezin tasnifi bu bağlamda oluşturulmuştur.

Tablo 2.23. *Es'ad Dîvânı'nda kullanılan vezinlerle ilgili veriler*

Bahir	Vezin	Kullanımı	Yüzdesi
remel	*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*	93	%39
remel	*fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün*	46	%23
hezec	*mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün*	36	%17
muzârî	*mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'îlü/fâ'ilün*	29	%12
hezec	*mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün*	11	%4
recez	*müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün*	5	%2
müctes	*mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün*	5	%2
remel	*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*	2	%1
remel	*fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün*	1	%0
hezec	*mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün*	1	%0
Toplam		229	

2.3.3. İkilemeler[84]

Bir âhenk unsuru olarak ikilemeler anlatımı canlandırmak, istenilen kavramı vurgulamak ve dikkat çekmek gibi özelliklerinin yanı sıra bazen de şairin vezin sıkıntısına düştüğü yerde bir kurtarıcı öge olarak önemli bir işleve sahiptir. Hatiboğlu'nun da ifadesine göre "İkileme, aslında anlam gücü sağlamak için yaratılan bir psikoloji ve müzik olayıdır. Türkçede ikileme, şiire, düzyazıya, anlam, aydınlık katan, güzellik, âhenk sağlayan ve ancak başarılı ozanlarca, yazarlarca sezilmiş bir sırdır."[85] Es'ad Dîvânı'nda ikilemeler çok fazla kullanılmıştır. Bu sebeple ikilemelerin tamamına yer vermek çalışmanın sınırlarını aşacağı için sık kullanılan ikilemeler değerlendirilmiştir.

Dîvânda en sık tekrarlanan ikileme *Allah* lafzı ile yapılmıştır. Allah lafzı bedenin içinde var olan tözdür ve insanı sembollerin arkasındaki cevhere götürür. Diğer bir

[84] "İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 9.

[85] Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, s. 9.

açıdan insanın özüne dönmesi yani bu özle yaratıldığı için lafzın sonradan dile dökülmesidir. Bu noktada din ve tasavvuf bağlamında geleneğin takipçisi olan şairler sıklıkla Allah lafzını kullanmışlardır. Bu bağlamların haricinde de neredeyse her duygu durumunda kullanılan Allah lafzı şiirde heyecan ve coşkuyu dile getirmek, bir fikri desteklemek veya şiire âhenk katmak amacıyla genellikle ikileme şeklinde tercih edilmiştir:

Yāḫūd bir gonce-i zībādır ol kim bāġ-ı ḳudretde
Açılmış **Allāh Allāh** cümle ʿālem aña şeydādır (K.56/29)

Bāy u ʿā'il ḫilḳat-i aṣliyyesi üzre meşāb
Allāh Allāh hep müsāvāt üzre dünyāda taʿab (G.2/6)

Allah lafzı dışında kullanılan birçok ikilemede ise mahallî ve günlük konuşma dili ikilemelere yansımıştır. Şair 9 beyitlik *"Ġazel berāy-ı Raḳḳāṣe-i İnāṣ-Ṭasula der-Mora"* başlıklı gazelinde *şakır şakır*, *takır takır*, *çıkır çıkır* gibi yansıma kelimeleri kullanarak ikilemeler meydana getirmiştir:

Reftāre gelse ol ḳad-i bālā **şaḳır şaḳır**
Oynar neẓāresiyle yürekler **ṭaḳır ṭaḳır**

Başdan çıḳar feleklere ʿaḳl u şekīb ü cān
Mānend-i zühre başlasa raḳṣa **çıḳır çıḳır**

Ṭāḳat-fürūz-ı nāzişi cān-dāde būsesi
Āġūş-ı mübtelāda gezerken **pıtır pıtır** (G. 29/1-3)

Aşağıda yer alan beyitlerde anlamlı kelimeleri bir araya getirerek ikilemeler oluşturan şair bu yolla anlatıma coşku ve âhenk katmıştır:

Ziyāretde egerçi var ḳuṣūrım ʿafv-ı iḥsān it
Baña **ḳış ḳış** idelden gelmedim bāb-ı muʿallāya (Tar.87/13)

Ṭop ṭop açmış zülf-i sünbülfāmı rūy-ı nāzda
ʿĀşıḳ-ı dil-ḫaste seyr-i feslegen zār eylesün (G.80/9)

Baḳ ne ṣūretle ten-i ṣābırda oldı cilveger
Cismini **sūrāḫ sūrāḫ** itdi ḥikmet-zā-yı ʿaşḳ (G.50/8)

2.3.4. Ses Tekrarları

Şiir, musîkî gibi insana haz veren türlerden biridir. "Musîkîde notaların birbirleriyle uyumu ile sağlanan armoni şiirde de seslerin tekrarıyla sağlanmaktadır. Şiirde ünsüz seslerin bir âhenk meydana getirecek tarzda kullanılması aliterasyon, ünlü

seslerin aynı amaçla kullanılması ise asonans olarak isimlendirilir."[86] Asonans ve aliterasyon gibi ses tekrarları ile yapılan bu sanatlar dîvân şairleri tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. En güzel örneğini Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nde gördüğümüz *aliterasyon* sanatı Esʿad Dîvânı'nda da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Manzumelerde en sık tekrarlanan sesler **-s**, **-ş** ve **-k** sesleridir. Aşağıda yer alan beyitlerde *-ş* ve *-s* seslerinin tekrarıyla anlatıma müzikal bir ritim ve âhenk katılmıştır:

Ne nāz u **ş**ī̇veler me**ş**ḳ eyleyem ben **s**aña **s**eyr eyle
Ola ec**s**āmına erbāb-ı ʿa**ş**ḳıñ rūḥveş-i cārī̇ (K.22/53)

Ne**ş**r ü in**ş**ā**s**ına meftūn ʿuḳūl-i ʿa**ş**ere
Naẓm-ı Ḥa**ss**ānʿına dil-dāde **ş**uʿūr-ı **ş**uʿarā (K.34/8)

Her **s**er-i kebşi olur ġonce gibi büg**sis**te
Nʿola bi**s**mī̇liñe ʿī̇d olsa gülis**t**ān-ı şühūd (K.38/9)

Re**s**m-i medḥiñ E**s**ʿadʿa **s**er-levḥa-i dī̇vān olur
Be**s**dir ol **sermāye** be**s**dir ḫāme-i naḳḳāşına (K.65/10)

Ses, söylendiğinde kalıcılığı olmayan bir mefhumdur. Bu sebeple onu akılda tutacak, okuyanın ya da dinleyenin zihninde hoş bir sadâ bırakacak âhenk unsurları geliştirilmiştir. En etkili âhenk unsurlarından biri de ünlü seslerin sık tekrarlanmasıyla meydana gelen *asonans* sanatıdır. Esʿad Dîvânı'nda sıklıkla tercih edilen bu sanat en fazla *-a* ve *-e* seslerinin tekrarıyla yapılmıştır. Aşağıda yer alan beyitlerin ilkinde *-a* sesinin tekrarıyla ikincisinde ise *-e* sesinin tekrarıyla anlatıma âhenk ve akıcılık katılmıştır:

Y**a**pdı şevḳinden o d**ā**n**ā** b**a**ña bir medḥiyye
Ben de y**a**pdım **a**ñ**a** m**a**ḥbūbe-i n**a**ẓm-ı ekmel (K.67/17)

Ey v**e**liyyüʾn-niʿam **e**y m**e**lc**e**ʾ-i ʿaḳl-ı ʿuḳalā
S**e**nc**e**rʿi b**e**nd**e** id**e**r s**e**nd**e** olan rüşd ü z**e**kā (K.34/22)

2.3.5. Söz Tekrarları

Dîvân şiirinin âhenk unsurlarından bir diğeri de söz tekrarlarıdır. "Bu tekrar bazen tek bir sözün tekrarıyla bazen de birden fazla söz grubun tekrarıyla oluşturulur. Bu âhenk anlam ile bütünleştiği zaman poetik bir işlev icra eder ve maksadın etkili bir biçimde sunulmasını sağlar."[87] Söz ve söz grupları tekrarı neredeyse her şair tarafından kullanılan, şiiri canlı tutan, anlamı bazen genişletip bazen ona vurgu yapan âhenk

[86] Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 229.

[87] Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, (II. Baskı), İstanbul 2005, s. 12.

unsurudur. Bunlar mısra başı, mısra ortası ve mısra sonu söz tekrarları olarak kullanılabildiği gibi tamamen şairin inisiyatifi ölçüsünde gerçekleşir.

Aşağıda yer alan beyitlerde *menem* kelimesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma akıcılık katarak bir âhenk meydana getirmiştir:

Menem ol Mehdī-i maʿnā-yı maʿānī-i ẓuhūr
Gelemez semtime Deccāl-ı ġalaṭ bī-pervā

Menem ol maʿşer-i iḫrāb-ı füyūżāt-ı hüner
Nāṣıruʿd-dīn-i maʿānī-i fünūna şenā

Menem ol ġābe-i elfāẓa hizebr-i ḳudret
Mīşezār-ı hünere ḫāmem olur ṣavlet-zā

Menem ol pertev-i ḫurşīd-i cihān-gīr-i fünūn
Ẕerredir ẕātıma nisbetle kemāl-i dünyā (K.54/31-34)

Aşağıda yer alan beyitlerde *aşkdır* ifadesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair *eyleyen* redifi ile de mısra sonu söz tekrarı yaparak anlatımı akıcı bir hâle getirmiş ve şiire hoş bir âhenk katmıştır:

ʿ**Aşḳdır** Ādemʿle evvel ʿahd-i peymān **eyleyen**
ʿ**Aşḳdır** Ḥavvāʿya reʾy-i nefsi şeytān **eyleyen**

ʿ**Aşḳdır** Ādemʿde naḳṣ-ı ʿahde ruḫṣat gösteren
ʿ**Aşḳdır** cennetde ol sırrı nümāyān **eyleyen**

ʿ**Aşḳdır** Ādemʿle Ḥavvā beynine firḳat viren
Eşk-i ḥasret dökdürüp dillerde destān **eyleyen** (K.2/1-3)

Bendde yer alan *yeter* emrini cümle başı söz tekrarı yaparak anlatıma bir coşku ve âhenk katan şair cümle sonlarında da aynı ifadeyi tekrar ederek müzikal bir ritim yakalamıştır:

Yeter ey dil naẓar-ı zülf-i siyehfām **yeter**
Yeter ey cān-ı belā-dīde bu āşām **yeter**
Yeter oldıñ heves-i nefs ile der-bend-i emel
Yeter itdiñ dil-i bī-çāreye bed-nām **yeter**
Yeter āyīne-i āmāle cilā virdiñ ḥayf
Yeter itdiñ naẓar-ı seyr-i gül-endām **yeter**
Yeter aldatdı seni ḳaḥbe-i devrān **yeter**
Yeter ol mekr ile bu çekdigin ālām **yeter** (Terc.90/1:1-8)

Beyitlerde yer alan *merhabâ* kelimesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma ve anlama âhenk katmış, aynı zamanda Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı eserinin *merhabâ* bahrini anımsatmıştır:

Merḥabā ey māh-ı raḥmet **merḥabā** ey feyż-i cān
Merḥabā ey şehr-i niʿmet luṭf-ı Rabb-i Müsteʿān

Merḥabā revnaḳ-ṭırāz ġurre-i ġarra-yı Ḥaḳ
Rūşenā oldı ḳudūmıñla zemīn ü āsumān (K.28/1-2)

Aşağıda yer alan bendde *habbezâ* (ne güzel, ne hoş) ünlemiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma müzikal bir ritim katmıştır:

Ḥabbeẕā māh-ı şehenşāh-ı şühūr-ı devrān
Ḥabbeẕā māh-ı Ḫudāvend-i kerīm-i ekvān
Ḥabbeẕā māh-ı ʿaṭā-baḫş-ı zemīn ü ezmān
Ḥabbeẕā māh-ı żiyāfet-keş-i ʿālem ki cihān
Niʿmet-ālūd-ı simāṭ-ı kef-i iḥsānīdir (Tah.36/5)

Dîvânda en çok yer alan *mısra sonu söz tekrarları* redifle meydana getirilen tekrarlardır. Bu tekrarlar dîvânda çok fazla sayıda olduğundan tamamına yer verilmemiş birkaç örnek vermekle yetinilmiştir:

Ḫilḳat-i vuṣlatına perde **ḳodı cilve-i ʿaşḳ**
Herkesi böylece bir derde **ḳodı cilve-i ʿaşḳ**

Bāliş-i derde nice dilleri ser-dāde ḳılup
Cism-i nā-ḳābili pisterde **ḳodı cilve-i ʿaşḳ**(G.49/1-2)

ʿArş-ı kürs ol şāh-ı kevniñe muḳarrebdir **bu şeb**
Lā-mekān ṣaḥrāsına daʿvet mürettebdir **bu şeb**
Bezm-i ḥaṣa *üdnü* emriyle muḥāṭabdır **bu şeb**
Faḫr-i ʿālem maḥrem-i rāz oldıġı şebdir **bu şeb**
Kā'ināt envār-ı raḥmetle leb-ā-lebdir **bu şeb**

Bir muḫayyel nūrdan āh ebruvān **olsa nʾola**
Zīnet-i ḥüsn ü kemāl-i ḳudsiyān **olsa nʾola**
Ḳudret-i reng-i muṣavverden ʿayān **olsa nʾola**
Vesme-i ebrū-yı ḥavrā-yı cinān **olsa nʾola**
Sürme-i çeşm-i sürūşān-ı muḳarrebdir bu şeb (Tah.8/1-5)

Aşağıda yer alan beyitlerde *hem*, *gâh*, *ne*, *yâ* gibi bağlaçlarla yapılan tekrarlarda, mısra başı ya da mısra sonu fark etmeksizin tamamen şairin inisiyatifi söz konusudur:

Görmedim mekkāre böyle āfet-i cān dil-rübā
Hem civān **hem** dil-sitān şīrīn-zebān kāfir ḳızı (G.122/2)

Hem seferde **hem** ḥażarda ḫaylī zaḥmetler çeküp
At ḳopardıḳda girü ḳalmaz idim meydāndan (Tar.69/13)

Ki yanup yaḳılaraḳ **gāh** gīribān açaraḳ
Gülerek oynayaraḳ **gāh** virüp ḳadd-i ḫırām (K.62/18)

Olmaz āsūde göñül ẕevḳ-i ḫayāl-i ġamdan
Gāh olur sīneye ġamm **gāh** gül-endām çeker (G.31/2)

Ne hüner māye-i aṣliyye gerekdir ẕāta
Ne ḳadar ṣāf ise de cevherī-i insānı (K.19/3)

Yā ḳamer midir müşāhid ṣafḥa-i ruḫsārda
Yā şeb-i zülf içre mehtāb-ı ṣafā sīmā mıdır (K.42/3)

2.3.6. Atasözleri, Deyimler ve Vecizeler[88]

Atasözleri ve deyimler bir ülkenin kültür ögelerini içerisinde barındıran az ve öz söylenmiş anlamsal derinliği olan sözlerdir. Yüzyıllar öncesinde söylenmiş günümüze gelene kadar anlamsal olarak genişleme ve daralmalara uğramış olsa da mahiyeti açısından aynı kalmıştır. Genellikle bir olay ya da durum karşında bilge kişiler tarafından söylenmiş bu sözler görünenin ardındaki mecaz anlama işaret eder. Öğüt verici yanı sıra didaktik ve pedagojik olarak da faydalanılan atasözleri her alanda kullanılmıştır.

2.3.6.1. Atasözleri

Mesel, *darb-ı mesel* gibi adlarla anılan ve tarihte ilk kullanımın peygamberler öncülüğünde yapıldığı bilinen atasözleri[89], Dîvânu Lugati't-Türk ve Kutadgu Bilig

[88] Atasözleri ve deyimler hakkında istifâde edilebilecek kaynaklar: A. Karahan, "Trabzonlu Figani'de Atasozleri ve Deyimler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C.231977-1979, İstanbul 1981, s.165-174.; C. Ak ve M. Akkaya, "Balıkesirli Zati'nin Şiirlerinde Gecen Atasözü ve Halk Deyimleri", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/2, 1988, s.41-49.; C. Kurnaz, "Taşlıcalı Yahya Beg Divanında Atasozleri ve Deyimler", *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hâtırasına Armağan*, 1983, ss.195-207.; D. Erenoğlu, "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları,* Volume 2/4, 2007, s. 1150-1167.; D. Aksan*, Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe*, TDAY Belleten 1961, s. 214.; D. Kalaycı Sevinç, *18.Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye), Bosnalı Sâbit, Enderunlu Vâsıf ve Nedîm'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler,* Edirne 2007.; H. D. Batislam, "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkoloji Araştırmaları,* Adana 1997, ss.107-125.; H. Ersoylu, "Fatih'in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Haziran 1983, S.24, ss.173-183.; İ. Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler-1*, Yargı Yayınevi, Ankara 2007.; İ. Çeneli, "Zati Divanı'nda Atasozleri ve Deyimler", *Türk Kültürü,* Ocak 1973, S.123, s.153-158.; K. Eyüboğlu, *13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiir ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler,* İstanbul 1973.; L. Subaşı Uzun, *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, C.2, 1991, ss. 29-39.; M. Mengi, "Necati'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem Dergisi,* C.2,5.4, Ocak 1986, ss.47-57.; M. E. Saraçbaşı, *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Eko Matbaası, İstanbul 1978.; Ö. A. Aksoy, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2007.; S. Öge, *15.Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhî'nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler,* Edirne 2011.; Y. Kaplan, "Sabit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları,* Volume 4/4, 2009, ss. 599-635.; Y. Poyraz, vd., "18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3/15, s.188-202.

[89] İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 293-296.

gibi edebiyat dünyasına yön veren eserlerde *"sav"* olarak anılmış ve ilk atasözü örneklerine de bu eserlerde rastlanılmıştır. Bir kültür elçisi görevini üstlenen atasözleri genellikle öğüt vermek amaçlı kullanılan, içinde yüzlerce yılın tecrübesini barındıran ve yargı içeren cümlelerdir. Bu bağlamda muhatabına az sözle çok şey anlatmak isteyen şair de atasözünün formunu vezine uydurarak şiirine adapte eder. Kullanım sıklığı şairin üslubuna göre değişiklik arz eden atasözleri neredeyse bütün dîvân şairleri tarafından tercih edilip kullanılmıştır. Atasözleri Esʿad Dîvânı'nda az da olsa kullanılmıştır.

Aşağıda verilen beyitte geçen *"aʿṭi'l-ḳavse bārīhā"* terkibi Arapça bir atasözü olup *"Yayı ustasına ver."*[90] anlamına gelir. Yaptırılması gereken bir işi o işin erbabına vermenin önemine değinen Esʿad beyitte yer alan *aʿṭi'l-ḳavse bārīhā* cümlesinin açıkça bir yemin olduğunu da belirtmiştir. Günümüz problemlerinin de en büyük kaynağı olan iş bilmezlere verilen yetkilerden dem vuran şair, yüzyıllar öncesinde de benzer problemlerin çözümüne yönelik atasözü kullanarak az sözle çok şey anlatmak istemiştir. Bu noktada denilebilir ki; gücünü daha üst mevkilerden alan devlet yöneticisinin karşısında Esʿad da fikrini açıkça dile getirmekten imtina etmiş ve bunu atasözü kullanarak ihsas etmiştir:

Zamān-ı devletiñde ehl-i manṣıb mesnediñ buldı
Ki **aʿṭi'l-ḳavse bārīhā** kelāmı and-ı peydādır (K.53/3)

Dîvânda yer alan *"Tīr atıldıḳda girü dönmez yaydan"* atasözü günümüzde de sıklıkla kullanılan bir atasözü olup *"atılan ok geri dönmez"* şeklinde kullanılır. Esʿad mizacı kibirli kişilere seslenerek *garibanların kalbini yakma çünkü misaldir, ok yaydan atıldıktan sora geri dönmez* der. Şairin gönül kırmamanın önemine dikkat çekmek için kullandığı bu atasözü, birçok açıdan incelenmeye müsaittir. Onun bu seçimindeki isabet ise demek istediği her ayrıntıyı muhtasar bir şekilde muhatabına aktarmasıdır. Bu atasözünün işlevi ve benzetme ögeleri öylesine güçlüdür ki tıpkı bir tablo çizer gibi verilmek istenen mesaj somutlaştırmıştır. İnsanın ağzından çıkan her acı ve kırıcı söz yaydan fırlamış bir ok gibi deler, geçer. Onu geri döndürmenin ne yolu ne de telafisi vardır:

[90] Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü Cemhereti'l-Emsâl*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Abdü'l-Mecid Katamiş, Dârü'l-Cîl-Dâru'l-Fikr), Beyrut 1988. c.1, s.66.

Āh dil-dūz-ı ġarībān olma ey naḫvet-mizāc
Tīr atıldıḳda girü dönmez miṣāldir **yaydan** (G.84/5)

"Yapı taşı yapıdan kalmaz" atasözü, *değerli olan bir şeyin asla ziyan olmayacağı, bir gün muhakkak değerinin anlaşılacağı* gibi anlamlarda kullanılır. Beyitte bu atasözüne yer veren şair bunun eski bir söz olduğunu belirtirken *kalbin duvarını şimdi iki kat yapar* diyerek memduhunun inâyetine dikkat çeker:

Yapu ṭaşı yapıdan ḳalmış imiş eski suḫan
Ḥā'iṭ-i ḳalb-i ṣadr şimdi iki ḳat yapar (K.46/4)

2.3.6.2. Deyimler ve Veciz İfâdeler

"Genellikle gerçek anlamları dışında kullanılan ve çekici bir anlatım kılığı taşıyan kalıplaşmış sözcük toplulukları" olarak tanımlanan deyimler her dilde yaygındır ve kullanım sıklığı o dilin zenginliğini ifade eder. Bazen bir söz bazen deyimde yer alan her kelime gerçek anlamları dışında kullanılarak mecaz anlam kazanır. Deyimler kullanıldıkları kültürün yapı taşları gibidir ve bünyesinde kullanıldıkları sosyal yapının izlerini taşır. Deyimleri anlayabilmek için kullanıldıkları kültürün bağlamına vâkıf olmak gerekir. Osmanlı coğrafyasındaki kozmopolitlik birçok milletin kültürleşmesini sağlarken deyim ve atasözleri de buarada ortak kullanım alanı bulmuştur. Esʿad Dîvânı'nda yer alan deyimler de yaşanılan coğrafyanın izlerini taşır. Arapça ve Farsça deyimleri de kullanan şair bu üç kültürün ortak malzemesini harmanlayarak manzumelerine yansıtmıştır.

Aşağıda yer alan mısra bir tercî-i bendin 5. bendinden alınmıştır. Mısrada sözlük anlamı *şütür*: kedi ve *gürbe*: deve anlamına gelen bu kelimeler bir araya geldiklerinde "birbirleriyle uyumsuz, münasebetsiz"[91] her türlü olay için kullanılan Farsça bir deyime dönüşmektedir:

Feleġiñ vaż'-ı **şütür-gürbe**siñi çünki görür (Terc.63/5:3)

Arapça *"Dağı yerinden oynatmak, zor işi başarmak."* anlamına gelen gelen *ḳal'-ı cebel* terkibi aşağıda yer alan beyitte de aynı anlamda kullanılmıştır. Şair memduhundan bir mansıb istediği beyitte, çalışma ve gayret ile zor işlerin başarılabileceğine vurgu yaparak kendisinin de bütün zorlukların üstesinden gelebileceğini ihsas eder:

[91] Kubbealtılugatı, *"Şütür"* maddesi. http://www.lugatim.com/s/%C5%9F%C3%BCt%C3%BCr (15.06.2022).

Ben çerāġıñ olayım sāye-i devletde seniñ
Bu meṣeldir ki olur himmet ile **ḳalʿ-ı cebel** (K.66/33)

Sözlüklerde *"At koşturmak"* deyimi *"Bir alanda istediği gibi davranmak, çok serbest hareket etmek."*[92] anlamlarına gelir. Esʿad Dîvânı'nda da benzer şekilde kullanılan bu deyim *at koparmak* şeklinde yakın anlamıyla kullanılmıştır. *Hem savaşta hem barışta çok zahmet çektim yine de meydanlarda at koşturmaktan geri kalmadım* diyen şair savaş meydanında da şiir meydanında da yetenekli olduğunu ifade ederek kendini metheder:

Hem seferde hem ḥażarda ḫaylī zaḥmetler çeküp
At ḳopardıḳda girü ḳalmaz idim meydāndan (Tar.69/13)

Günümüzde *"kara çalmak"* olarak kullanılan bu deyim Esʿad Dîvânı'nda *"kara saçmak"* olarak kullanılmış ve *birinin toplum nezdinde itibarını düşürmek, yok yere suçlamak* anlamında kullanılmıştır. Esʿad, Derviş Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa gelişini kutlamak maksadıyla kaleme aldığı kasidede onun yaptığı işleri överken *haksız yere kara çalmayı hüner saymadığını* ifade eder ve bu durumu sosyal bir tenkit örneği olarak dile getirir:

Yoḳ yere sāde-ruḫ-ı ḳırṭāsı
Eylemem ben **ḳara ṣaçmayı** hüner (K.49/33)

"Pişmiş aşa su katmak" deyimi sözlüklerde, *"Yoluna girmiş bir işi bozmak."*, *"Tamamlanmak üzere olan bir işi çeşitli sebepler öne sürerek bozmaya çalışmak."* gibi anlamlara gelir. Bu deyim Esʿad Dîvânı'nda da anlam değişikliğine uğramadan kullanılmıştır. Şair aşağıda yer alan beyitte Mustafa Mazhar Paşa'ya seslenerek *onun sayesinde olmuş bir işine başkalarının mâni olmamasını* diler:

Ey mürüvvet kānı sulṭānım şu ṭabbāḫ-ı felek
Esʿadʾıñ **ṣu ḳatmasun** sāyeñde **pişmiş aşına** (K.65/7)

"Lânet etmek, eziyet içinde bulundurmak, meşakkat çektirmek."[93] anlamlarında kullanılan *"cana okumak"* deyimi aşağıda yer alan beyitte de aynı anlamlarda kullanılmış fakat atasözü olarak adlandırılmıştır. Esʿad gönlünün amacının yazdığı

[92] *Tarama Sözlüğü*, Cilt I-VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1995, s. 275.

[93] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,* MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 256.

taze gazelden anlaşılacağını dile getirirken bunu bir atasözü olarak bilinen *cana okumak* deyimiyle ifade ederek ıtnabdan kaçınır:

Bilinüp maḳṣad-ı dil bu ġazel-i nev-resden
Bu meṣeldir ki dinür **oḳuma** deñdi **cāna** (K.61/43)

Veciz ifade ya da vecize genel anlamıyla okuyanın etkilendiği kısa ve özlü sözlerdir. Tâhir-ül Mevlevî tarafından kaleme alınmış Edebiyat Lügatı'nda vecize için "İcaz tarikiyle söylenilmiş söz; elfazı az, mânâsı çok kelam"[94] denilmiştir. Esʿad Dîvânı'nda da birçok veciz ifade geçmektedir. Aşağıda yer alan beyitte sosyal bir çözümleme yapan şair *ihanet ehlinin muazzam bir şekilde kibar olduklarını ve bu durumun da eskiden beri böyle olduğunu* dile getirir:

Ammā felekde ʿādet-i dīrīne böyledir
Ekṣer **ḫıyānet ehli muʿaẓẓam kibār** olur (K.23/56)

"el-umûr-ı merhûnetün bi-evkâtihâ: İşler vakti zamanı gelmeden yapılmaz." anlamına gelen Arapça deyim, günümüzde sıklıkla kullanılan ve veciz bir ifade hâlini almaya başlayan *"Allah her işi vaktine esir etmiş."* sözü olarak da Esʿad tarafından birkaç asır öncesinde kullanılmış olup *kazâ* ve *kader* inancına dikkat çekilmiştir:

Her umūrı Ḥaḳ Taʿālā vaḳtine itmiş rehīn
Bu sürūr eyyāmı ammā kalmayım iḥsāndan (Tar.69/11)

Gün yüzü görmek deyimi *"güneş ışığından uzakta kalmak, ışık görmemek"*, mecaz olarak da *"hiç kullanılmamak, yeni kalmak"* anlamlarında kullanılır. Beyitte yer alan bu deyim tevriyeli kullanılmıştır. İlk anlamda sevgilinin kafir saçlarının gün yüzü ve ışık görememesini dileyen şair, ikinci anlamda ise onun rahat edememesini diler. Aynı zamanda gece gibi siyah saçlarına ay gibi ışık verenin de yanağının parlaklığı olmasını diler:

Zülf-i kāfir **görmesün** tek **gün yüziñ** bāri Ḫudā
Leyl-i zülfiñde żiyāʾ-ı ʿārıżıñ māh eylesün (G.79/3)

Günümüzde de sıklıkla kullanılan ve vecîze hâline gelen "Allah imhâl eder (mühlet verir) ama ihmâl (aldırmazlık) etmez." sözü Esʿad tarafından da bir beytinde kullanılmıştır. Sadrazam Ra'ûf Paşa'ya yazdığı manzumede ona iyi dileklerde bulunan şair, Allah'ın ihmâl eder gibi göründüğünü ancak bu ihmâlin ardında sadece bir imhâl

[94] Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Enderun, İstanbul 1994, s.179.

(mühlet) olduğunu söyleyerek gönlünü ferah tutup anlayışlı olmasını ve bu mühletin ardında yatan sebebi idrak etmesi gerektiğini söyler:

Rāst-fehm ol ol vezīrā ṣanma Ḥaḳ **ihmāl** ider
Ẕāt-ı pāki ʿārīdir ihmālden **imhāl** ider (Terk.40/5:1-2)

Kuş kondurmak deyimi, *"o ana kadar görülmemiş bir şey yapmak, olağanüstü güzellikte şeyler yapmak, kişiyi mest edecek güzellikte işler yapmak"* anlamında kullanılmıştır. Müzik, resim ve şiir gibi alanlarda sıklıkla kullanılan deyim, yapılan işin güzelliği karşında hayrete düşmeyi de ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte nazım yeteneğini öven şair, eğer *ümit fidanı sulanırsa tabiatının nazım dallarına kuş konduracağını* söylerken ikinci beyitte de benzer ifadeleri kullanır. Şairin maksat fidanı memduh tarafından cömertlikle sulandığı takdirde şair onun vasıflarını bir nakkaş gibi resmeder ki; onları izlemek için vasıf ağacının dallarına kuşlar konar. Bu beyitlerde tahayyül sınırlarını zorlayan şair, manzumelerini tıpkı bir ressam gibi tasvir eder:

Ḳuş ḳondurur ṭabīʿatım aġṣān-ı naẓmıma
İrvā iderse naḫl-ı ümīdim yed-i kerem (K.58/41)

Naḫl-i maḳṣūdı ṣuvardıḳda yed-i elṭāfıñ
Nice **ḳuş ḳondururım** vaṣfıñ olan aġṣāna (K.61/45)

2.4. Edebî Sanatlar[95]

Sanat eserlerinin birincil amacı estetik bir kaygı güderek yaşamı yeniden tasarlamak ve onu açıklamaktır. Yazar/şair, sanat eserini meydana getirirken kavramları değiştirerek ya da bozup yeniden tasarlayarak yeni bir yapı sunar. Tıpkı bir oyun hamuru gibi kavramları yoğurup yeniden şekillendirir. Bu şekillendirme aşamasında kendi ruhsal yapısını ve muhayyilesini de harmanlayarak tasarladığı bu yeni kavramlar aynı zamanda sanatının gücünü de belirler. Yeniden tasarlama

[95] Edebî sanatlarla alâkalı istifâde edilebilecek bazı kaynaklar: Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri,* İstanbul 1981.; Ahmet Mermer, vd., *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* Ankara 2005.; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Ankara 1992; Hasan Aktaş, vd., *Açıklamalı Edebî Sanatlar,* İstanbul 1992.; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat),* İstanbul 2007; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar,* İstanbul 2007.; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belagat)*, 2. baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.; M. Orhan Soysal, *Edebî San'atlar ve Tanınması,* İstanbul 1998.; Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kağı Yayınları, İstanbul 2005.; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar,* Ankara 1995.; Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati,* İstanbul 2010.; Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı* haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Enderun, İstanbul 1999.; Şahin Baranoğlu, "Dil, Mecaz ve Gramer", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, S. 24 Harvard Üniversitei ABD 2000, ss. 65-76.; Yavuz Bayram, "*Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar/Eski Türk Edebiyatına Giriş,* Akçağ yayınları, Ankara 2006, ss. 156-158.

noktasında düşünsel ve heyecana dayalı bir anlatım tarzını benimseyen yazar/şair öncelikle edebî sanatlardan faydalanır. Yaşamın her alanına sirayet eden bu sanatlar, manzum türlerde nesirde olduğundan daha fazla yer alır. Sözün etkileyiciliğinin ön planda olduğu bu sanatlar mecaz, anlam ve sözle ilintili olarak sınıflandırılabilir.[96] Aşağıda Es'ad Dîvânı'nda yer alan edebî sanatlar genel kabul görmüş tasnife göre tetkik edilmiştir.

2.4.1. Mecâz-ı Mürsel[97]

"Bir sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılmasını sağlayan alâka, yani zihnin gerçek anlamdan mecazî anlama geçişini sağlayan ilişki benzerlikse o mecaz, isti'âre; benzerlik dışında bir alâkaysa mecâz-ı mürsel adını alır. Mutlak anlamda mecazdan mecâz-ı mürsel anlaşılır."[98] Düz değişmece olarak da adlandırılan bu sanat üç şart ile gerçekleşir. Birincisi kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlamı kastetmesi, ikincisi gerçek anlam ile mecâzî anlam dışında bir ilgi olması ve son olarak da gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel yani *karîne-i mâni'a* bulunması. Kelime gerçek anlamıyla düşünüldüğünde ortaya mantık dışı bir anlam çıkar. Aynı zamanda kelimenin gerçek anlamı göz önünde bulundurulduğunda istiâre sanatı meydana geleceği için bu durum söz konusu olamaz.[99] Mecâz-ı mürselde gerçek anlamdan mecazî anlama geçişi sağlayan unsurlardan bazıları şunlardır; parça-bütün, genel-özel, sebep-sonuç sanatçı-eser vb.

---

[96] Kaynaklarda edebî sanatlar genellikle bir tasnif sistemine göre verilmiş, bunlardan bazıları ise karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bk. Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar,* s.18-29; Yavuz Bayram, "*Eski Türk Edebiyatına Giriş-Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar*", ss.156-158.

[97] "Mecâz, bir kelimenin gerçek (=temel) anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecâzda kelimenin temel anlamı ile karşıladığı yeni anlam arasındaki ilişki gerçek dışıdır. Bir kelimenin hakiki (=gerçek, temel) anlamı değil de mecazî anlamının kastedilmesi için bu iki anlam arasında bir ilişki bulunması gerekir. Kelimenin hakiki anlamının anlaşılmasına karîne-i mâni'a (=engelleyici ipucu) adı verilen akla dayalı (=aklî) bir engel vardır. Bu, sözü söyleyenin, sözü gerçek anlamda kullanmadığının delilidir. Bu delîl (=karine) bazen ibarenin içinde yer alır; bazen de ibare içinde yer almamakla birlikte sözün öncesi ve sonrasından, yani ibarenin kendisinden anlaşılır. Bazı durumlarda da bu karine söz değil; hisse, akla dayalı bir olgu ya da bizzat hayattan kaynaklanan, ortak kültüre dayanan bir husus olabilir." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.13.

[98] Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s.14.

[99] Bayram, *Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar/Eski Türk Edebiyatına Giriş,*s, 157.

Recaizade M. Ekrem, *"Kelâmı, envâ-i mecaz gibi hiçbir şey takviye ve tahsin edemez."*[100] derken lisanın süsünün mecaz olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda değerlendirildiğinde mecaz-ı mürsel tekdüzelikten kurtulmak, okuyanın zihninde farklı kapılar açabilmek ve etkileyiciliği arttırmak için kullanılan en yaygın edebî sanatlardandır. Yine Ekrem, *"Ale'l-umûm mecâz tabîatda meknûzdur."*[101] derken mecazın tabiattaki her şeyin içinde saklı olduğu söyler. Güncel yaşamdan edebî türlere, tasavvuftan felsefeye her alana sirayet eden bu sanat, atasözü ve deyimlerde de yaygın olarak kullanılmıştır.

Beyitte yer alan *çeşm-i suhan-gû* terkibi *konuşan göz* anlamına gelir. Burada bir parça-bütün (cüz'iyyet-külliyyet) ilişkisinden söz edilebilir. *Konuşan gözden* kasıt gözün ait olduğu bedendir ve bu yolla mecaz-ı mürsel sanatı yapılmıştır. Bu terkipte ikinci bir sanattan daha söz etmek mümkündür. *Konuşan göz* terkibiyle insana ait bir özellik olan konuşma yeteneğinin göze aktarılmasıyla teşhis sanatı meydana gelmiştir:

İfşā mı ider rāzımı aġyār-ı yehūda
Bilmem ne ki kāfirlik ider **çeşm-i suḫan-gū** (G.94/2)

Beyitte, *câme* (elbise) kavramı, doğurganlığı yönüyle bir rahme benzetilmiş ve gerçek anlamı dışında bir anlam kastedilerek mecaz-ı mürsel sanatı meydana getirilmiştir. *Elbisenin ejder doğurması* ile kastedilen anlam, şairin ilham yoluyla söylediği şiirleridir. Aynı zamanda bu ifade ile Hz. Mûsâ'nın asa mucizesine de telmihte bulunan şair, şiirlerinin birer mucize olduğunu ve bu mucizenin Allah tarafından kendisine bahşedildiğini ihsas eder:

Ġābe-i mücrime-i vaż'-ı binā itdikçe
Cāmem āhū gibi her laḥẓada **ejder ṭoġurur** (G.17/2)

Beyitte *gönül* kelimesi parça-bütün (cüz'iyyet-külliyyet) ilgisi yoluyla *âşık* anlamında kullanılmıştır. Gönülden kasıt uzuv-beden ilişkisidir. Herhangi bir benzetme ilişkisinin bulunmadığı bu münasebet, dîvân şiirinde yaygın olarak karşılaşılan bir mecaz-ı mürsele işaret etmektedir:

Ey **göñül** bilsem nedir āyā bu efkārıñ seniñ
Derd-i 'aşḳ īmā ider zīrā bu efkārıñ seniñ (G.55/1)

[100] Recâîzâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 292.

[101] Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, s. 292.

Aşağıdaki beyitte yer alan *mürde-i elfâz* terkibi *ölü sözler* anlamında kullanılarak mecaz-ı mürsel sanatı meydana getirilmiştir. Şairin *ölü sözlerden* kastı, sıradanlaşan mazmun ve anlamlardır. Hz. Îsâ'nın nefesiyle ölülere can verme mucizesine telmihte bulunan şair, kendisinin de hayal gücüyle ölü sözlere hayat verip canlandırdığını iddia eder:

Mürde-i elfāẓa nefḫ-i rūḥ idüp iḥyā ider
Her nefes maʿnā-yı cān-baḫş-ı Mesīḥāʾdır ḫayāl (G.59/5)

2.4.2. Teşbîh

Şibh kökünden türetilen teşbih kavramı sözlük anlamıyla *benzetme, benzetilme* anlamına gelir. Bir belagât terimi olarak ise belirli bir maksat için aralarında ortak yönler bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek olarak tanımlanır. Recâizâde Mahmud Ekrem Talîm-i Edebiyat adlı eserinde teşbihi, güçlü olan kavramın zayıf olan kavramı aydınlatması yönünde tanımlanmıştır. "Teşbîh, aralarındaki uygunluktan dolayı biri diğerinin aydınlanıp bezenmesine sebep olacak iki fikrin yüzleşmesinden oluşan sûrettir. Teşbîh hiçbir zamân teorik bir delil kuvvetinde sayılamaz. Fakat bir belâgat kandilidir ki parlaklık verdiği şeyler hayale daha renkli bir şekilde vücut verir. Bu sebeple şiir ürünlerinin en zengin kaynaklarından sayılır. Hayal kuvvetinin icat ettiği garip şekilleri tasvire güzel bir vasıtadır."[102]

Bir benzetmenin tam teşbih olabilmesi için dört unsur gereklidir. Bunlar, *benzeyen* (müşebbeh), *kendisine benzetilen* (müşebbehün-bih), *benzetme yönü* (vech-i şebeh) ve *benzetme edatı* (vasıta-i teşbîh/teşbîh edatı)dır. Teşbih, bünyesinde bu dört unsuru bulundurup bulundurmamasına göre farklı isimlerle anılır. Teşbihin dört unsurunu da bulunduran benzetmelere *teşbîh-i mufassal,* benzetme edatı ve benzetme yönünün bulunmadığı benzetmelere *teşbîh-i beliğ*, benzetme yönünün bulunmadığı benzetmelere *teşbîh-i mücmel* ve benzetme edatının bulunmadığı benzetmelere ise *teşbîh-i müekked* adı verilir.

Teşbihin en önemli amaçlarından biri muhatabın hayal dünyasını harekete geçirip düşünce gücünü arttırmaktır. Recâizâde bu konuda, sanki-gûyâ gibi edatların teşbihi parlak bir hayâl şekline sokarak müellifin tasvîrini parlak gösterdiğini ifade

[102] Recâîzâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 247.

eder.[103] Teşbihin önemli bir unsuru olan benzetme edatlarından *sanki* ve *gûyâ* edatları haricinde birçok fiil ve fiilimsi de benzetme edatı olarak kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: gibi, tek, âsâ, -veş, çün, -vâr, mânend, gûne, gûnâ, sıfat, misâl, misl, nitekim, andırmak, benzemek, demek, sanmak, -casına, -cesine, -cılayın, -cileyin, -layın, -leyin …[104]

Aşağıda Es'ad Dîvânı'nda en sık kullanılan teşbih edatlarıyla yapılan terkiplere yer verilmiştir. Geleneğin mevcut kullanımına paralel bir çizgi takip eden şairin bu edatlardan en çok *gibi* edatını, ikinci sırada ise *-veş* edatını tercih ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.24. *Es'ad Dîvânı'ndaki benzetme edatları*

-veş	**gibi**	**-āsā**	**-vār**	**mānend**	**miṣāl**	**ṣıfat**	**gūyā**	**ṣanki**
'ālem-tābveş	bülbül gibi	cennetāsā	sezāvār	mānend-i bāġ-ı cennet	miṣāl-i ṣafaḳ-ı sīne	Mecnūn-ṣıfat	gūyā muraṣṣa' ṣem'dān,	ṣanki ṭavḫāne
nāyveş	dil-i ṣāfī gibi	fikrimāsā	şehvār	mānend-i lālezār	miṣāl-i sūzen	dīvāne-ṣıfat	gūyā imtiḫān	ṣanki 'Anḳā'
mışḳalaveş	Mecnūn gibi	āftābāsā	meşşāṭevār	mānend-i mesel	miṣāl-i ṣā'iḳa,	jāle-ṣıfat,	gūyā tev'em	ṣanki Yaḥyā
sipendveş	mey gibi	Muṣḥafāsā	gürbevār	mānend-i yūḥ	miṣāl-i ḥurşīd	melā'ik-ṣıfat	gūyā bahār	ṣanki Rūzī-dih

Tabloda yer verilen edatlarının yanı sıra *añdırur, ancılayın, adetâ, beñzer, misl, mesîl, nisbet, şibh* gibi lafızlar az da olsa dîvânda benzetme edatı olarak kullanılmıştır.

Es'ad, manzumelerinde kullanılagelen teşbih ögelerine sıklıkla yer verir. "O, gülü âşıka bülbülü maşûka, dikeni de ağyâra benzetirken geleneğin çizgisini devam ettirir. Bu benzetmelerin yanı sıra muhayyilesi ölçüsünde yeni teşbih ve mazmun arayışına da girer. Manzumelerinde sıklıkla dile getirdiği yenilik arayışı hakkında şair, şiir ve söz hakkındaki poetikasını da ortaya koyan şair, söylenmemiş sözler ve benzetmeler ile el değmemiş mazmunlar üretmenin şairin kalıcılığını arttırıp fark yaratacağını ifade eder. Aşağıda Es'ad'ın muhayyilesinin akisleri, manzumeleri üzerinden tetkik edilirken mevcut kullanımın neresinde olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır."[105]

[103] Recâîzâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, s. 247.

[104] Bayram, Yavuz, *Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı-Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klâsik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)-*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları, Ankara 2009, s. 351.

[105] Havva Tok Yıldız, "Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar Bağlamında Mehmed Es'Ad Ağa Dîvânı", *Edebiyat Fakültesi III. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*, Sivas, Mayıs 2023. s.1-19.

Es‘ad aşağıda yer alan beyitte benzetmenin dört unsuru da kullanarak bir *teşbîh-i mufassal* örneği vermiştir. Kurban Bayramı tebriği için yazılan kasidede, kurban maksadıyla kesilmiş koçun kafası *(ser-i kebş)* koparılmış bir goncaya benzetilmiştir. Benzeyen unsur *ser-i kebş*, benzetilen unsur *gonca*, benzetme yönü *bügsiste* (koparılmış) ve benzetme edatı olarak da *gibi* kullanılmıştır. Bu benzetme tasavvur edildiğinde ortaya ilginç bir görüntü çıkmaktadır. Şair, kurbanın önemine de değindiği beyitte *bismîl* kelimesini tevriyeli kullanır ve Hz. İbrahîm’e mazmun düşürür. *Bismîl* hem besmele kelimesinin kısaltılmışı hem de kurban kesilen yer anlamına gelmektedir. Bismîl kavramı besmele anlamında değerlendirildiğinde, *gül bahçesinde şahitlik edenler Allah’ın adıyla kurban olsa ne olur, her koç başı gonca gibi koparılır* anlamına ulaşılabilirken kurban kesilen yer anlamında değerlendirildiğinde, *gül bahçesinde şahitlik edenler kurban kesilen yerde kurban edilse ne olur, her koç başı gonca gibi koparılır* anlamına ulaşmak mümkündür:

Her **ser-i kebşi** olur **ġonce** gibi bügsiste
Nʿola **bismīliñe** ʿīd olsa gülistān-ı şühūd (K.38/9)

Gönül levhası kirpik okuna nişan olmaktadır, ey kaşı keman [gibi olan sevgiliye] gönül yaram âşikâr olmaktadır şeklinde düz yazıya aktarılan beyit, şairin hayal dünyasının tasviri gibidir. Anlam katmanları tetkik edildiğinde ise içerisinde birden fazla *teşbîh-i belîğ* örneği bulunan beytin birinci mısra‘ında *cân* kavramı okçulukta nişan levhası olarak kullanılan tablaya benzetilmiş, benzetme edatı ve benzetme yönü verilmemiştir. Yine *tîr-i müjgân* terkibiyle bir *teşbîh-i belîğ* örneği veren şair, sevgilinin kirpiklerini oka benzetmiş fakat benzetme edatını ve bezetme yönünü vermemiştir. İkinci mısrada da *ey kaşı yâ* diyerek sevgiliye hitap eden şair, sevgilinin kaşlarını yaya benzeterek üçüncü bir *teşbîh-i belîğ* örneği vermiştir. Aynı zamanda birçok edebî sanatı da içerisinde barındıran beyitte, tabla-tîr-nişân ve müjgân-kaş-yâ kavramları arasında hem tenasüb hem de leff ü neşr örnekleri görülmektedir:

Ṭabla-i cān tīr-i müjgāna nişān olmaḳdadır
Ey ḳaşı **yā** yāre-i sīnem ʿayān olmaḳdadır (G.23/1)

Es‘ad aşağıda yer alan beyitte geleneğin mevcut teşbihlerine paralel bir benzetme yapmış görünse de beyit tetkik edildiğinde orijinal bir benzetmeyle karşılaşılmaktadır. Dîvân şiiri geleneğinde sevgilinin benleri siyah olması nedeniyle genellikle *fülfül* (karabiber), *hindû* gibi birçok kavrama benzetilmiştir. Esasında şair istifham yoluyla sevgilinin beyaz boynundakilerin siyah ben mi karabiber mi olduğunu

sorarken geleneğin mevcut kullanımına paralel bir benzetme yapmaktadır. Beyitte asıl dikkat çeken benzetme ise sevgilinin boynunda yer alan siyah benlerin şairin göz bebeklerinin yansıması mı olduğunu sormasıdır. Şair sevgilinin benlerini siyah göz bebeklerinin yansımasına benzetmiş ancak benzetme edatı ve benzetme yönünü vermeyerek bir *teşbîh-i belîğ* örneği vermiştir:

Ḫāl-i siyeh mi **merdümek-i çeşmim** ʿaksi mi
Kāfūr-ı gerdeniñde ki **fülfül** midir nedir (G.30/3)

Aşağıda yer alan beyitte de bir *teşbîh-i mücmel* örneği veren şair, soyut bir kavram olan *aşk yarasını laleye* benzeterek somutlaştırmıştır. Benzetme edatı olarak -*veş* (gibi) edatını kullanan şair, benzetme yönünü vermeyerek bu özelliği muhatabanın hayal gücüne bırakmıştır. Yara, görüntü itibarıyla kırmızı veya lalenin yaprakları gibi kat kat olarak düşünülebileceğinden burada benzetme yönü hayalî ve müphemdir denilebilir. Şair aynı zamanda ruhsâr-çeşm-sîne ve hûn-âb-figâr-dâğ kavramları arasında da tenasüp yapmıştır:

Eylesün ruḫsārına ḫūn-āb-ı çeşmimdür figār
Dāġ-ı ʿaşḳıñ lāleveş sīnemde iẓhār eylesün (G.80/2)

Beyitte *luʿbetgâh-ı çarh* terkibi *oyun yeri olan dünya* anlamına gelir. Teşbihin ana unsurları olan benzeyen ve kendisine benzetilen ile benzetme yönünün zikredildiği teşbihler *teşbîh-i müekked* olarak adlandırılır. Benzetme edatının bulunmadığı bu teşbih türünde dünya bir oyun yerine benzetilmiştir. Benzetme yönüne ise müphem bir şekilde değinen şair, *sanʿat-ı luʿbe* (oyun sanatı) terkibiyle sezdirerek de olsa benzetme yönünü muhatabının hayal gücüne bırakmayı tercih etmiştir:

Bu **luʿbetgāh-ı çarḫın** devr-i dā'im **ṣanʿat-ı luʿbe**
Ne buldıñ ey göñül devrāt ile dā'im yaraşmaḳdan (G.89/5)

Mısrada yer alan *âhen-dil* terkibi sözlük anlamıyla *demir gönül*, mecaz anlamda ise *merhametsiz* anlamına gelir. Kendi içinde bir *teşbîh-i belîğ* örneği olan bu terkipte mecaz anlamın anlaşılmasına engel olan *Dâvûd* kelimesidir. Mısrada, bir demirci ustası olan ve sesinin güzelliğiyle şiirlere konu olan Hz. Dâvûd'un bu iki vasfına da telmihte bulunulmuştur. Demir dövmesi yönüyle değerlendirildiğinde, *demir gibi olan gönlü döverek muma çevirir* yorumu yapılabilirken sesinin güzelliği yönüyle değerlendirildiğinde, *merhametsiz olan o kalbi sesinin güzelliğiyle mum gibi yumuşatır* yorumunu yapmak mümkündür:

Nice **āhen-dili** mūm eyledi Dāvūd dilim (Terc.63/2:9)

Beyitte vatanından uzun zamandır ayrı olduğunu belirten şair, *hasret ateşiyle canımın kebaba dönmesi reva mı?* diye sorarken *teşbîh-i müekked* örneği verir. Benzetme edatının kullanılmadığı teşbihte benzeyen öge *can*, kendisine benzetilen öge *kebap*, benzetme yönü olarak da *hasret ateşi* verilebilir. Bu kavramlar gerçek anlamında düşünüldüğünde meydana mantık dışı bir tablo gelmektedir. Es'ad, söylemek istediği kavramı doğrudan ifade etmenin sanatsal ve edebî bir metin oluşturmayacağı düşüncesi ile sıklıkla teşbihlerden yararlanır. Aynı zamanda metonimik gönderimlerden de yararlanan şair, bunu genellikle beden-uzuv arasında yapar. Beyitte geleneğin mevcut teşbih kullanımına paralel bir örnek veren şair, hasret ateşiyle canının kebaba dönmesinden şikâyet ederken *dil-i zâr* terkibiyle de bir metonimi örneği verir:

Vaṭandan ḫaylī eyyām oldı ayrıldı **dil-i zārım**
Döne cānım revā mı **āteş-i ḥasretle püryāna** (K.55/36)

Aşağıda yer alan beyit bir resim gibi tasvir edilmiştir. Es'ad, iki yanı ağaçlı bir yolda kuvvetli kollarıyla alaca atını sürerken elinde tuttuğu çevgan kalemiyle dağları önünde yuvarlamaktadır. Cirit oyunundan alınmış bir sahne gibi tasavvur edilen beyitte birçok benzetme ögesi yer almaktadır. Öncelikle cirit oyunu at üzerinde değnekle yerdeki topa vurmak suretiyle oynanan çok eski ve cesaret gerektiren bir oyundur. Şair kendisini bir cirit oyuncusu gibi hayal etmiş, kalemini ise cirit sopasına benzetmiştir. Cesareti karşısında dağlar onun önünde yuvarlanan bir cirit topudur ve hayalinin gücüyle onlarla istediği gibi oynayabilir. *Çevgân-ı kalem* terkibiyle kalem, cirit sopası olarak kullanılan çevgâna benzetilmiş, benzetme yönü olarak *galtide* (yuvarlanmış) fiili kullanılmıştır. Benzetme edatının kullanılmadığı bu *müekked teşbîhte*, *kûhsâr* (dağlık yer) kavramı da topa benzetilmiş fakat top kavramı kullanılmayarak bir *istiâre-i mekniye* (kapalı istiâre) örneği verilmiştir. Aynı zamanda kendisini de kahraman bir at binicisine benzeten şair, bu benzetmesiyle de bir *teşbîh-i belîğ* örneği vermiştir:

Ben ol **eblaḳ-süvār**-ı zūr-ı bāzū-yı ḫıyābānım
İder **ġalṭide çevgān-ı ḳalem** destimde **kūhsārı** (K.22/33-34)

Beyitte orijinal bir benzetme yapan şair, kendisini hikmet gelinin mana eşine benzetir. Esasında birinci mısrada iki benzetme bulunmaktadır. Hikmeti bir geline benzetirken manayı da onun eşine benzeten şair, iki *belîğ teşbîh* örneği verir. İkinci

mısrada ise *düşünce kaleminin el değmemiş mazmunlara olgunluk verdiğini* ifade eder. Teşbihte benzetilen tarafın hayalî olduğu teşbihlere *tahyîli teşbîh* denilmektedir. Dolayısıyla hikmet gelininin mana eşi olan şairin bu birliktelikten meydana getirdiği ve fikirleriyle ona olgunluk verdiği *bikr-i mazmun,* bir çocuk gibi tahayyül edilebileceği için burada bir *tahyîli teşbîhten* de söz etmek mümkündür:

Benim ol **şevher-i maʿnā**-yı **ʿarūs-ı ḥikmet**
Bikr-i mażmūna ider ḫāme-i fikrim ekmel (K.66/35)

Beytin ilk mısraʻında benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmeden sevgilinin yanağı güle, saçı sümbüle ve dudakları da şaraba benzetilmiştir. Teşbihin belîğ olması için öncelikle *vech-i şebehin* (benzetme yönü) hangi yönden benzediğinin kolayca anlaşılmaması şartı aranmıştır. Esasında geleneksel dîvân şiiri estetiğinde sıklıkla kullanılan bu benzetme yukarıda verilen şartı sağlamaktadır. Şairin muhayyilesi doğrultusunda meydana getirilen bu benzetmede yanak güle benzetilmiştir fakat hangi yönden benzetildiği zikredilmemiştir. Vech-i şebehin açıkça ifade edilmediği bu tarz teşbihlere *teşbîh-i ba'îd-i garîb* denilmektedir. Şair, gül kavramını rengi, kokusu, hassaslığı ve kadifemsi dokusu gibi birçok vasfıyla sevgilinin yanağına benzetmiştir yorumunu yapmak mümkündür. Aynı şekilde sümbül ve şarap da hangi yönleriyle sevgilinin uzuvlarına benzetilmiştir açıkça belli edilmediğinden bu benzetmelere de *teşbîh-i ba'îd-i garîb* örneği demek mümkündür:

Ruḫı gül ṣaçları sünbül lebin ṣorsan **mül**
Böyle cānā ne gerek bezm-i dil-i tālāna (K.61.39)

Sihir yaratan kaleminin hokkasını *câh-ı Nahşeb'e* (Nahşeb kuyusu) benzeten şair, bir *teşbîh-i belîğ* örneği verir. Mitolojiye göre "Nahşeb civarında Siyam Dağı eteğinde sihir ve büyü ile uğraşan İbn Mukannâ adlı bir hakîmin yaptığı sun'î ay, ay battıktan sonra câh-ı Nahşeb adlı bir kuyudan doğar ve dört fersah mesafeyi aydınlatırmış." Arapçada "mürekkep hokkası" karşılığında kullanılan *devât* kavramı ise görüntü itibarıyla bir kuyuyu andırır. Tıpkı İbn Mukannâ'nın yarattığı ve etrafı sihirle aydınlatan kuyudaki sun'î ay gibi şair de kalemi ile mürekkep aldığı hokkasından etrafı aydınlatan hikmetli ve sihirli sözler meydana getirir:

Devātım **cāh-ı Naḫşeb** ḫāme-i siḥr-āferīnimden
Ẓuhūrāt-ı ṣuver itdikce şevḳim ḥikmet-efzādır (K.56/9)

Aşağıda yer alan beyit bir *teşbîh-i cem* örneğidir. Şair, gazeli şiir sultanına benzetmiş aynı zamanda şiiri de kadına benzeterek soyut bir kavramı somutlaştırarak

iki benzetmeyi aynı anda kullanmıştır. Gazeli şiir sultanının hem kocası hem de can dostuna benzeten şair, benzetilen tarafı birden fazla seçerek bir *teşbîh-i cem* örneği vermiştir:

Yeter ey dil bu rütbe zīr ü bālā bir ġazel söyle
Ġazel bānū-yı naẓmıñ şevheri hem **yār-ı cānıdır** (K.60/47)

2.4.3. İstiâre

Teşbihin temel unsurları olan *benzeyen* (müşebbeh) veya *kendisine benzetilenden* (müşebbehün bih) biri ile yapılan benzetmelere *istiâre* adı verilir. Sözlük anlamı "ödünç istemek, ödünç almak" olan istiare kavramı bir edebiyat terimi olarak "bir kelime veya terkibin, teşbihe mübâlağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme alâkasıyla ve bir karîneye bağlı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması" olarak tanımlanmıştır. Terminolojide metafor olarak da adlandırılan fakat metaforun istiâre kavramını karşılayıp karşılamayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülen istiârenin temelinde teşbih olduğu açıktır. Saraç'ın da ifadesiyle "Teşbîhin iki temel unsurundan müşebbeh ve müşebbehün bihten birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenerek kaldırılan kısmının kastedilmesiyle istiâre meydana gelir. Diğer bir deyişle istiâre, kısaltılmış bir teşbîhtir."[106] Teşbihe konu olan kavramların arasındaki benzerlik genellikle açıkça ifade edilirken istiarede bu benzerlik ihsas etme, hissettirme gibi yollarla yapılmaktadır. Yanı sıra istiareye konu olan kavramın gerçek anlamının anlaşılmasına engel teşkil edecek bir *karîne-i mânia* içermesi gerekmektedir.

Belâgat kitaplarında istiare üç ana başlık altında incelenmiştir. Teşbihin taraflarından yalnızca benzetilenle yapılan ve benzetilen unsurun açıkça zikredildiği istiareler *açık istiâre* (istiâre-i musarraha), yalnızca benzeyenle yapılan istiareler *kapalı istiâre* (istiâre-i mekniyye), bir kavramın değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılması ise *mürekkeb istiâre* (istiâre-i temsîliyye) olarak tanımlanmıştır.

Bir kelimenin gerçek anlamını akla getirmeden kullanmanın ifadeyi güzelleştireceği düşüncesi ve bu yöntemin mana derinliği arttırmada etkili bir yol olarak görülmesi, istiarenin önemini arttırmış ve şairlerin sık kullandığı sanatların başında gelmiştir. İstiârenin kullanım amaçlarından bir diğeri de aklın sınırlarını aşan

[106] Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 24.

soyut kavramları somutlaştırmak ve kavrama muhatap olan kişinin tahayyül ve tasavvur kabiliyetini canlı tutmak olmuştur.

Akıl ve duygular arasında bağlantı kurup kişinin muhayyilesini kuvvetlendiren aynı zamanda anlatımı daha da etkili kılarak manaya zenginlik katan istiare sanatı, Es'ad Dîvânı'nda da sıklıkla tercih edilen sanatların başında gelmiştir. Es'ad, kendi ifadesiyle el değmemiş fikir ve hayallerini alegori ve semboller aracılığıyla muhatabına aktarır. O, bu yolla kendi hayal dünyasının akislerini manzumelerine yansıtırken aynı zamanda muhatabının hayal dünyasındaki kıvılcımların da alevlenmesine olanak tanır.

Beyitte yer alan *peşe-i nâ-çîz* terkibi sözlük anlamıyla *değersiz sivrisinek* anlamına gelir. Şairin burada kastettiği anlam ise değersiz, dost görünümlü, dedikoducu ve zarar veren insan tipidir. *Sivrisinek* insana benzetilmiş fakat insan lafzı söylenmeyerek sadece benzeyen unsura yer verilmiştir. Teşbihin taraflarından yalnızca benzeyen unsurla yapılan istiarelere *kapalı istiâre* (istiâre-i mekniye) denilmektedir. Dolayısıyla burada bir *kapalı istiâreden* söz etmek mümkündür. İkinci mısrada bir teşhisten de söz edilebilir. İnsan dışı bir varlığa insana ait bir özellik olan *dost olmak* vasfını aktaran şair bu yolla *sivrisinek* lafzının gerçek anlamda düşünülmesine engel bir karîne oluşturmuştur. Şairin gözlem istidadının ürünü olan bu benzetmeler, onun durumlar ve olaylar karşısındaki imgeleminin dışa vurumlarıdır. *Bazen gönül devamlı olarak uygunsuz bir durumunun içinde olurken bazen de değersiz biriyle dost olur* diyen şair, aynı zamanda sosyal bir çıkarımda bulunur:

Vaḳt olur bir **vażʿ-ı nā-hemvāra** meyl eyler müdām
Baʿżı olur bir **peşe-i nā-çīze** hem-demdür göñül (G.62/3)

"Açık istiârede söylenilmeyen unsurun, yani benzeyenin anlaşılabilmesinin mümkün olması gerekir. Aksi takdirde zihin ona intikal edemez ve istiâreden umulan yarar da gerçekleşmemiş olur."[107] Beyitte yer alan *meh (ay)* kavramı memduha benzetilmiştir. Benzeyen unsur olan memduh söylenmemiş, sadece benzetilen unsur olan *meh* kavramı zikredilerek *açık istiâre* meydana getirilmiştir. Beyitte benzeyen tarafın anlaşılmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Dîvân şiiri teâmülünde sevgilinin ya da memduhun yüzü, parlaklığı dolayısıyla genellikle aya benzetilmiştir:

O **mehiñ** de hele evṣāfına yoḳdur imkān

[107] Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 24.

İtmiş Allāh anı maẓhar-ı naẓm-ı Ḳur'ān (K.33/39)

Dîvân şiiri geleneğinde sevgili yerine büt, nigâr, âfet; boy yerine şimşâd, nihâl, servi, ar'ar; yüz yerine mâh, nûr, billûr, şems; dudak ve ağız yerine gonca, la'l, kadeh, hokka, nokta, gül; kaş yerine kemân, yay, hilâl gibi kullanılan lafızlar istiâre esasına istinat edilmiştir. İstiâreye konu olan bu gibi kavramların benzetme yönünün herkes tarafından kolayca anlaşıldığı istiarelere ise *alışılmış istiâre* (istiâre-i mübtezile) denilmektedir. Beyitte yer alan *şüküfte* (açılmış çiçek) ve *'ar'ar* (dağ servisi) gibi kavramlarla sadece benzeyen unsurlara yer veren şair, kendisine benzetilen öge olan *sevgili* ve *hizmetçi* kavramlarını zikretmeyerek birer *kapalı istiâre* örneği vermiştir. Aynı zamanda *naz yapma* ve *hizmet etme* gibi insana ait olan özellikleri insan dışı varlıklara aktararak *teşhis* meydana getiren şair, benzetme yönü olarak herkes tarafından kolayca anlaşılan bu ifadeleri seçerek de birer *alışılmış istiâre* örneği vermiştir:

Her bir **şüküfte nāz ider** açdıḳca gülşene
'Ar'ar ayaḳda şevḳ ile **ḫiẕmet-güẕār** olur (K.23/8)

Aşağıda yer alan beyit, Es'ad'ın eşinin vefatı üzerine yazdığı bir mersiyeden alınmıştır. *"O gül bedeni ölümün pençelerine düşürdü ve yokluk rüzgarının fırtınası gül bahçesine sonbahar verdi" diyen* şair, beyitte yer alan *pençe-i merg* (ölümün pençesi) terkibiyle ölümü insanı alt etmesi yahut onu parçalayıp canını alması gibi yönlerden yırtıcı bir hayvana benzetmiştir. Burada ölümün pençesinden kasıt Azrail olarak da düşünülebilir. "Ölüm pençelerini geçirdiğinde hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün." örneğinde yer alan *"ölüm pençeleri",* klasik olsun modern olsun bütün belâgat kitaplarında *kapalı istiâre* olarak değerlendirilmiştir.[108] Beyitte yer alan *sarsar-ı bâd-ı fenâ* (yokluk rüzgarının fırtınası) terkibi ise ölüm anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki ifadenin de gerçek bir karşılığı vardır. Bu tarz oluşturulan istiarelere *temsilî istiâre* de denilmektedir. Yine aynı mısrada *gül-beden* terkibiyle bedeni güle benzeten şair, *teşbîh-i belîğ* örneği vermiştir. Aynı zamanda gül-beden terkibi için bir *açık istiâre* örneği demek de mümkündür. Kendisine benzetilen öge olan *gül-beden* zikredilmiş ancak benzeyen öge olan *sevgili* zikredilmeyerek bir *açık istiâre* meydana getirilmiştir:

[108] Sedat Sağdıç, "Farklı Bir İstiare Mekniyye Tanımı Denemesi" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık/ 2022, s. 164.

Pençe-i merge giriftār idüp ol gül-bedeni
Ṣarṣar-ı bād-ı fenā gülşenine virdi ḫazān (Terk.94/1:9-10)

Şair, *kırmızı şaraba kavuşma hayâlinin sarhoşu olmuşken ey sâkî ayağımla düşüp meyhâneyi ne yapayım?* dediği beyitte sevgilinin dudağını şaraba benzetmiştir. Teşbihin taraflarından kendisine benzetilen unsur *mül-i la'l* (kırmızı şarap) söylenmiş, ancak benzeyen öge olan *dudak* zikredilmemiştir. Dolayısıyla bu benzerliğin edebî sanatlardaki karşılığı *açık istiâredir*. Sözlüklerde kırmızı anlamına gelen *la'l*, dîvân şiiri geleneğinde mecâz-i örfî yoluyla genellikle sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Sevgilinin dudağını kırmızı olarak tahayyül eden şairler, aynı zamanda o dudaklardan dökülen her sözün de sarhoş edici etkisi ile şarap, la'l ve dudak arasında alâka kurmuşlardır:

Mül-i laʿliñle ser-mest-i ḫayāl-i vuṣlat olmuşken
Ben ey sāḳī ayaġımla düşüp mey-ḫāneyi nʿeylem (G.73/6)

Aşağıda yer alan bend Es'ad'ın kardeşinin vefatı üzerine tercî-i bend nazım şekliyle kaleme aldığı bir mersiyeden alınmıştır. Şair, bend boyunca ölüm, ahiret vb. kavramları kullanmak yerine teşbih ve istiarelerden faydanlanmıştır. Birinci mısrada *gözümün nûru* terkibiyle herkesçe bilinen bir benzetme kullanan şair hem *alışılmış istiâre* hem de *açık istiâre* örneği vermiştir. İkinci mısrada yer alan *nâr-ı firkat* (ayrılık ateşi) terkibiyle *ölüm* ateşe benzetilmiştir. Dolayısıyla benzeyen öge olan *ayrılık ateşi* zikredilmiş fakat ölümden bahsedilmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Yine üçüncü mısrada yer alan *cây-ı 'ademde câh* (yokluk mevkisinde makam) terkibiyle benzeyen unsur söylenmiş fakat *ahiret* kavramı söylenmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Dördüncü mısrada yer alan *ecel düğünü kapında davul çaldı* benzetmesinde yine bir kapalı istiâreden söz etmek mümkündür. Kapalı istiâreye konu olan kavram Azrail'dir, ancak benzetilen bu öge zikredilmemiş ve Azrail'in can alma vasfına karîne düşürülmüştür. Karîne ile meydana getirilen kapalı istiâreler muhatabın hayal gücüne dayanır ve *istiâre-i mekniye* olarak adlandırılır, dolayısıyla bu mısrada aynı zamanda bir *istiâre-i mekniyeden* de söz etmek mümkündür. Beşinci mısrada yer alan *teng-nâ-yı fenâ* (yokluk ve sıkıntı yeri) terkibiyle benzeyen öge zikredilmiş fakat benzetilen öge olan *dünya* kavramı zikredilmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Son olarak altıncı mısrada yer alan *kabâil* (kabileler) kavramıyla da bir benzetme yapan şairin kabilelerden kastı dünyadır. Burada da benzetilen öge olan *dünya* zikredilmeyerek bir *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir:

Ḥayfā ki eylediñ **gözimiñ nūrı** rıḥleti
Yaḳdıñ derūn-ı sīnemize **nār-ı firḳati**
Gençlikde virdi Ḥaḳ saña **cāy-ı ʿademde cāh**
Çaldı ḳapunda **sūr-ı ecel** ṭabl-ı nevbeti
Bildiñ bu **teng-nā-yı fenāya** gelan gider
Terk eylediñ **ḳabā'ili** ḳıldıñ ʿazīmeti
Mevlā ṣabır vire seni cümle bilenlere
Göz görmemişdi sendeki kerrūbī ḥaṣleti
Şimden girü saña olunan hep duʿā budur
Ḳılsun cenāb-ı Ḥaḳ saña iḥsān-ı cenneti (Terc.93/5)

2.4.4. Tenâsüp[109]

Tenâsübün sözlük anlamı "aralarında uygunluk bulunma, birbirine uyma, yakışma, uygun ve güzel oranda olma"dır. Birbirleriyle aynı anlam dairesi içinde en az iki kavramı bir arada kullanarak oluşturulan bu sanatın Esʿad Dîvânı'nda da birçok örneğini görmek mümkündür.

Beyitte yer alan *ruh-gül*, *leb-mül* ve *saç-sümbül* arasında hem teşbih hem tenâsüp sanatı yapılmıştır. Yanak güle, dudak şaraba, saçlar sümbüle benzetilerek teşbih sanatı yapılırken birbiriyle ilişkili olan *gül-sümbül-yasemin* ve *ruh-leb-saç* sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir. Aynı zamanda sözcüklerin arasındaki düzenli anlam ilişkisi *mürettep leff ü neşr* sanatına da işaret etmektedir:

Ṭoġurmış mı ʿaceb vaṣfım gibi dūşīze bir māder
Ruḫı **gül** lebleri **mül** ṣaçı **sünbül** yāseminden ter (K.50/20)

Beyitte yer alan *târ u pûd* (enine ve boyuna dokuma), *mensûc* (dokunmuş), *kumaş* ve *kâlâ* (kumaş) kavramlarının bir arada zikredilmesiyle tenâsüp sanatı meydana getirilmiştir:

Tār [u] **pūd**ı ʿaşḳ ile **mensūc**dur
Bir **ḳumāş**-ı nūrdur **kālā**-yı ʿaşḳ (G.51/9)

Beyitte geçen *gül*, *sâk* (sap), *gül-i gülşen* ve *hâr* (diken) gibi bir anlam dairesi oluşturan sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir. Aynı

[109] "Tenâsüb, aralarında anlam bakımından tezad (=karşıtlık) dışında bir ilişki bulunan iki ya da daha fazla sözcüğü bir ibarede toplamaktır: "Gül", "bülbül" ve "gül bahçesi" sözcüklerinin aynı ibare içinde toplanması gibi. Bu ifade özelliğinin birbiriyle ilişkili sözcüklerin kavram alanlarını belirginleştirmek, söylenmeyen diğer ögeleri de hatırlatmak ve metnin ana fikrini hissettirmek, yazarın ya da şairin üslubunu belirlemek gibi işlevleri vardır." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 36.

zamanda *hârın (diken) gülün şahına hizmet etmesi* benzetmesiyle de teşhisten söz etmek mümkündür:

Çaṭayım diyü **gül**ün şāḫına itdi ḫiẕmet
Sāḳına saḳınaraḳ girdi **gül**-i **gülşen**e ḫār (G.52/5)

Gül, gül bahçesinde [sevgilinin] gül gibi güzel yanağını görünce utanıp elini dikenden çekti şeklinde düz yazıya aktarılan beyitte, *gül*, *gül-i zibâ* (güzel gül=sevgili), *gülşen* (gül bahçesi) ve *hâr* (diken) gibi sözcükler, birbirleriyle aynı anlam dairesi içerisindedir. Bu kelimelerin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir:

Gül-i zībā-yı ʿiẕārıñ göribeñ **gülşen**de
Gül ḳızardı utanup çekdi elin **ḫār**ından (G.91/2)

Beyitte yer alan *şâh-ı gülbün* (gül fidanının dalı), *gül*, *ezhâr* (çiçekler) ve *bâğ* kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi bulunur. Şair bu kelimeleri bir arada kullanarak tenâsüp sanatı meydana getirmiştir:

Şol dem ki şāḫ-ı **gülbün**-i maḳṣūd **gül** virür
Ezhār-ı **bāġ**-ı mülk-i cihān āşikār olur (K.23/2)

Aşağıda yer alan tahmîsin 4. mısraʻında geçen *"müşterî"* sözcüğü ihâm-ı tenâsüb sanatına işaret etmektedir. Mısra, *ihtiyar felek hilâl kaşına müşteri olmuştur* şeklinde yorumlandığında müşteri kelimesinin akla gelen ilk anlamı talip veya alıcıdır. Üst mısrada yer alan *nakd* sözcüğü de bu yoruma işaret etmektedir. İkinci ve söylenmeyen anlam ise ihâma konu olan ve tenâsübü meydana getiren *hilâl*, *çarh-ı kühen*, *süreyyâ* gibi kelimelerdir. Bu kelimelerin bir arada kullanılması müşterinin *yıldız* anlamına çağrışım yaparak *ihtiyar felek sevgilinin ay gibi kaşlarına yıldız olmuştur* yorumunu yapmak mümkündür:

Baḳ ne ḥikmet reng-i rūy-ı gül ser-ā-pā yāsemen
Reng alur zülf ü ruḫından gülşen-i meşk-i Ḫoten
Naḳd-ı cān virmek o meh-rūya ʿaceb mi her gün
Müşterī *olmış* ***hilāl*** *ebrūsına* ***çarḫ-ı kühen***
Her şeb ʿarż itmekdedir ʿaḳd-i ***Şüreyyā****-yı bedel* (Tah.97/2)

2.4.5. Îhâm

Sözlükte îhâm, "vehme ve şüpheye düşürme, yanıltma, hayale kaptırma" gibi anlamlara gelir. Kelimenin, muhatabı tarafından bütün anlamlara gelecek şekilde yorumlanabilmesine imkân tanıyan bu sanatın îhâm-ı kalb, îhâm-ı tashîf, îhâm-ı tahrîf,

îhâm-ı tenâsüb, îhâm-ı tezâd, îhâm-ı tevkîd gibi birçok çeşidi vardır. Dîvân şiirinde en sık kullanılan çeşidi ise îhâm-ı tenâsüb ve îhâm-ı tezâddır.

Aşağıda yer alan beyit, Bitlisli Müştâk'a nazire olarak kaleme alınmış bir gazelden alınmıştır. Îhâma konu olan *hâver* kelimesinin ilk akla gelen anlamı *güneşin doğduğu taraf, doğu*dur. Bu anlamın akla gelmesine *mihr* sözcüğü de işaret eder. Aynı zamanda Bitlisli Müştâk'ın ruh hastalıklarını müzikle tedavi etme yöntemi düşünüldüğünde *hâver* sözcüğünün mûsikîde bir makamın adı olması, muhatabı vehme düşürerek îhâma sebebiyet verir:

Müştāḳ olan o mihr-i ruḥıñ seyr-i ḥüsnine
Ḫāver gibi viṣāli içün sīne-çāk olur (G.27/6)

Aşağıdaki beyitte îhâma konu olan *ayak üzre* kavramıdır. Beyit ilk akla gelen anlamıyla yorumlandığında *sevgili, rakibe ayak üstü iki testi [şarap] içirmiş* anlamına ulaşılabilir. Vehme düşüren ise *ayağ* sözcüğünün *kadeh* anlamıdır ki kadeh ince bir ayağın üzerindedir. Bu anlama *meclis*, *testi* ve *içirmek* sözcükleri işaret etmektedir. Beyit, bu sözcüklerle birlikte değerlendirildiğinde bir ihâm-ı tenâsüb örneğidir:

Meclisde görenler didiler āh o āfet
Aġyāra **ayaġ üzre** içürmiş iki destī (G.119/2)

2.4.6. Leff ü neşr

Sözlük anlamı *bitiştirme*, *toplama* ve *yayma* olan leff ü neşir, "…bir ibare (beyit, bent, cümle vb.) içinde birden fazla söz söyledikten sonra onlarla aralarında benzerlik, çağrışım veya aitlik ilgisi bulunan aynı sayıda sözü, aradaki ilgiyi açıkça belirtmeden söyleme sanatıdır."[110] Esʿad Dîvânı'nda az da olsa kullanılan bu sanatı genellikle teşbih sanatıyla kaynaşmış olarak görmek mümkündür.

Beyitte yer alan ve lef öbeği olarak adlandırılan *ruh* (yanak), *leb* (dudak) ve *saç* ile neşir öbeği olarak adlandırılan *gül*, *mül* (şarap) ve *sümbül* arasında bir aitlik ilgisi kurulmuş ve leff ü neşr örneği verilmiştir. Sıralı bir dizilişin hâkim olduğu ve sözcükleri arasında bir teşabüh ilgisi de bulunan bu mısra'a, mısra düzeyinde leff ü neşr örneği demek mümkündür:

Ṭoġurmış mı ʿaceb vaṣfım gibi dūşīze bir māder
Ruḫı **gül** *lebleri* **mül** *ṣaçı* **sünbül** yāseminden ter (K.50/20)

[110] M. Fatih Köksal, "Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 24, İstanbul 2020, s. 368.

Beyitte mürettep leff ü neşirden söz etmek mümkündür. Lef öbeği *pîçîde-i zülf* (kıvrımlı saç), *ruh-ı al* (kırmızı yanak) ile neşir öbeği *sünbül* ve *gül* arasında bir çağrışım yapılarak mürettep leff ü neşr örneği verilmiştir:

Pīçīde-i zülfiñ *ruḫ-ı āla* ṣarışıḳdır
Sünbül ile *gül* bāġ-ı ḥüs(ü)nde ḳarışıḳdır (G.28/1)

Beyitte lef öbeği olarak adlandırılabilecek *sûziş* (yanma), *gül-i şem'* (kıvılcımlar), *derûn-ı lâle* (lalenin gönlü-içi) ile neşir öbeği *bülbül*, *dâğ-ı bedel* (bedel yarası) ve *çerağân* (kandiller) arasında bir aitlik ilgisi kurularak müşevveş lef ü neşr yapılmıştır:

Sūzişinden **gül-i şem'** oldı **derūn-ı lāle**
Bülbül dāġ-ı bedel itdi **çeraġān**-ı kerem (K.44/7)

2.4.7. Hüsn-i Ta'lîl[111]

Heyecana bağlı anlam sanatları arasında değerlendirilen hüsn-i ta'lîl, olağan seyrindeki bir tabiat olayını gerçek sebebi dışında hayâlî ve şairâne sebebe bağlayarak anlatıma güzellik ve nahiflik katmak adına yapılan bir sanattır.

Yanağının güneşi dünyayı aydınlattığından beri o cihânı süsleyenden [sevgiliden] ay utanıp lekelendi olarak düz yazıya aktarılan beyitte, hüsn-i ta'lîle konu olan durum ayın yüzeyindeki lekelerdir. Ayın yüzeyinde bulunan ve *maria* adı verilen koyu renkli bölgeler bir tabiat olayıdır. Fakat şair bu olağan durumu farklı bir sebebe dayandırır. Sevgilinin yüzünün parlaklığı karşısında utanan ayın, bu utançtan dolayı yüzünün lekelendiği iddia eder. Bu tabiat olayını şairâne bir üslupla güzel nedene bağlayan şair, bir hüsn-i ta'lîl örneği verir:

Şems-i ruḫsārı münevver ideli dünyāyı
Utanup **meh lekelendi** o cihān-ārādan (G.92/6)

[111] "Hüsn-i ta'lîl, bir olaya ya da duruma, ifadeye güzellik katacak tarzda, kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir. Bu ifade özelliği "olup bitenin, akıl ve bilgiye dayanan bir açıklamasının yapılması yerine, içinde bulunulan ruh hâlinin etkisi altında hayalî bir nedenle açıklanması" olarak da tanımlanabilir. Bir hüsn-i ta'lîlin başarısı o hüsn-i ta'lîldeki hayâlî nedenin yarattığı heyecan ve duygu ortamına şairi ya da yazarı sürüklediği kadar, okuyanı ya da dinleyeni de sürükleyebilmesiyle ölçülür. Gösterilen sebepte kuşku duyulduğunu gösteren "gûyâ", "sanki", "aceb" gibi sözcükler, yapılan sanatı hüsn-i ta'lîl olmaktan çıkarır ve onu şibh-i hüsn-i ta'lîl(=hüsn-i ta'lîl benzeri)e dönüştürerek sanat değerini düşürür. Hüsn-i ta'lîl, çoğu zaman bir benzetme olgusunu da içinde bulundurur." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.50.

Beyitte dünyanın güneşin etrafında olağan seyrinde dönmesini hayâlî ve güzel bir nedene bağlayan şair *dünya, mahbubun ayağının tozunu sürme gibi çekmek için onun yolunda dolanır* diyerek bir hüsn-i ta'lîl örneği verir:

Dolanur rāhını gerdūn ki ġubār-ı ḳademiñ
Eyleye dīde-i dünyāya anı kuḥl-ı güşūd (K.38/17)

2.4.8. Tecâhül-i Ârif[112]

Bilmiyormuş gibi görünmek ve genellikle soru sormak (istifhâm) yoluyla yapılan bu sanat, Es'ad Dîvânı'nda da sık kullanılan sanatlardandır.

Beyitte sevgiliye, *gördüğünün sine mi yoksa tecellî nuru mu* olduğunu soran şair, bu sorunun cevabını beklemez. İkinci mısrada yer alan *meğer* bağlacı bunun kanıtıdır. Bildiği bir durumu bilmezden gelerek medihte mübâlağa yapan şair, bu beyitte bir tecahül-i ârif örneği verir:

Nedir ḳurbān olam ol sīne **mi** nūr-ı tecellī **mi**
Beyāż-ı ṣubḥ-ı pīrāhende gizlenmiş **meger** ḫāver (K.50/22)

Genellikle bilmek fiili, nedir soru zamiri, yoksa, acaba gibi soru edatları ya da *-mı* soru ekiyle oluşturulan bu sanat, Es'ad'ın manzumelerinde tanımlanan şekilde yer almıştır. Dîvânda en çok *-mı* soru ekiyle yapılan sanat, genellikle sevgilinin vasıflarını anlatırken mübâlağalı bir biçimde kullanılır. Beyitte sevgiliye *hoş sözlerinin kaynağı şeker mi şarap keyfi mi* diye soran şair, bu sorunun cevabını beklemez. Çok değerli bir yakut olan, aynı zamanda şarap anlamında da kullanılan *yakut-ı rümmâna rengini verenin acaba sevgilinin dudakları mı* olduğunu mübâlağalı bir şekilde soran şair, istifhâm sanatı örneği de verir:

Şeker **mi** keyf-i ṣahbā **mı nedir** nuṭḳ-ı laṭīfinle
'**Aceb** la'liñ **midir** reng eyleyen yāḳūt-ı rümmāna (K.55/29)

Ölümsüzlük suyu musun, *hurilerin yanağının rengi misin* ve *emsalsiz bir nur musun* diyen şair, bu soruların cevabını almak için değil, sevgiliye mübâlağalı bir

[112] "Tecâhül-i ârif, nazımda ve nesirde bilinen bir hususun bir nükteye bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir. Bu ifade şekline tecâhül ya da tecâhül-i ârifâne de denir. Tecâhül-i ârif genellikle *istifâm* (=sorma) yolu ile yapılır. Belâgatin konusuna giren istifamda sorulan soruya cevap beklenmez. Tecâhül-i ârifin olduğu yerde çoğu zaman *teşbîh* ve *mübâlağa* da vardır. Bu sanatı teşbih ve mübalağadan ayıran ve bir sanat hâline getiren şey, onun şairin heyecanıyla ilgili olmasıdır." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.49.

şekilde iltifat etmek ve övmek için kullanmıştır. Bu yolla istifhâm sanatı örneği veren şair, aynı zamanda kendisinin bildiği bu soruları sorarak tecahül-i ârif örneği de verir:

Āb-ı ḥayāt-efzā **mısın** reng-i ruḫ-ı ḥavrā **mısın**
Pür-nūr-ı müsteṣnā **mısın** cennetdeki ṭūbā gibi (B.59/37)

2.4.9. Mübâlağa[113]

Edebî bir üslupla yapıldığında muhatabında bir heyecan uyandıran bu sanat, Esʿad Dîvânı'nda da sık kullanılan sanatlardan biridir. Bu sanat, dîvânda yer alan birçok sanatın içerisinde mümtezic bir şekilde yer alır ve ilgili başlıklar tetkik edilirken mübâlağanın varlığından da söz edilir. Bu nedenle mübâlağa başlığı altında iki örnek verilmiştir.

Aşağıda yer alan beyitlerde bir cariyeyi öven şair, onun vasıflarını öylesine yüceltir ki iğrak derecesinde bir mübâlağa yapar. Mahbubun şeklini meleğe benzetirken aynı zamanda onu emsalsiz bir *hûrî kızı* olarak tanımlar. Geleneğe uygun olan bu benzetme akla uygun olmadığı için *iğrak* olarak tanımlanır. Yine ikinci beyitte mahbubunu melek cinsinden daha üstün tutan şair, akla ve geleneğe uygun olmayan bu benzetmeyle bir *gulüv* örneği verir:

Ne ḳız ol belki ḳudret beslemiş bir şekl-i **ḥūrīde**
Ola kim her gören bilsün bu müsteṣnā-yı **ḥavrādır**

Anı ṣoñra bezet evṣāf-ı ṣıhr-ı ḫāṣ-ı ekremle
Disünler işte bu **nevʿ-i melekden daḫı aʿlādır** (K.56/13-14)

2.4.10. Telmîh[114]

Telmih sanatına, âyet ve hadîsler başlığı altında detaylı bir şekilde değinildiği için bu başlık altında bir örnek vermekle yetinilmiştir.

Beyitte yer alan *kelîm* tabiri, Hz. Mûsâ için kullanılmıştır. Tûr dağında Allah ile aracısız konuştuğu için *Kelîmullah* olarak da anılan peygamber, dîvân şiirine bu

[113] "Mübâlağa, bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta imkânsız dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. "Bir durumu olumlu ya da olumsuz olarak nitelemede aşırılığa kaçmak" şeklinde de tanımlanabilecek olan mübalağa bazen bir gerçeğin ifadesi de olabilir. Mübalağanın teblîğ, iğrâk ve gulüvv olmak üzere üç derecesi vardır." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.47.

[114] "Manzum veya mensur bir metinde âyet ve hadîslerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatı için kullanılan telmih Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatlarından intikal etmiştir. Özellikle malzeme ve konular, bu edebiyatların İslâm öncesi ve sonrasına ait kültürel ve dinî unsurlarından meydana gelmektedir." Mustafa İsmet Uzun "Telmih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 408.

lakapla mazmun olarak yansımıştır. Beyitte geçen bir diğer telmih ögesi de *habîb*dir. Hz. Muhammed için kullanılan *Habîbullah* nitelemesi *Allah'ın sevgili kulu* anlamına gelip şiirlerde mazmun olarak kullanılmıştır. Şair, bu iki kavramı da kullanarak Hz. Mûsâ ve Hz. Muhammed'e telmihte bulunmuştur:

Ḥaḳ buyurdı sen **kelīmim** ol **ḥabībimdir** diyü
Âşikār oldı şerāfet firḳatiñ müceddeti (K.6/18)

2.4.11. Teşhîs

Şahıs kökünden türeyen teşhis, *bir şeyi belirlemek, diğerlerinden ayırt etmek* demektir. Sanat anlamında kullanıldığında *insan dışında kalan varlıklara insan vasıfları isnad etme, eşyâya şahsiyet verme* gibi anlamlara gelen teşhis sanatı, tahayyülî bir sanat olup amacı genellikle bir mesaj vermek veya anlatımın etkileyiciliğini arttırmak olmuştur. Dîvân şiirinde oldukça rağbet gören bu sanatın Es'ad Dîvânı'nda da pek çok örneğini görmek mümkündür. Dîvânda hemen her türde rastlanılan teşhis sanatı, özellikle âşıkâne ve tasavvufî tarzda yazılmış manzumelerde daha sık kullanılmıştır.

Beyitte *lale* sözcüğüne insanî vasıflar isnat eden şair, öncelikle onu *çaresiz* olarak nitelendirmiştir. Çaresizlik insana ait bir duygu durumudur. Sonrasında *şebboy* çiçeğinin yaptıkları yüzünden kıskançlık duygusuna kapılan lale, çok üzülüp yaralanır. *Kıskançlık* ve *üzülmek* gibi duygu durumları da insana ait birer özelliktir. Şair bu duyguları insan dışında bir varlığa isnat ederek teşhis sanatı örneği vermiştir:

Şebbū şikenc-i kākuli dil-berde yüz bulur
Bī-çāre lāle reşk ile **pür-dāġdār** olur (K.23/9)

Beyitte yer alan *şüküfte* (açılmış çiçek) ve *'ar'ar* (servi) insan dışı varlıklardır. Şair bu iki varlığa da insanî özellikler niteleyerek teşhis sanatı örneği verir. Şüküfteye *naz etme* niteliğini, 'ar'ara *hizmet etme* niteliğini isnat eden şair, aynı zamanda *'ar'ar* sözcüğünü mahbuba benzeterek teşbih örneği de meydana getirmiştir:

Her bir **şüküfte nāz ider** açdıḳca gülşene
'**Ar'ar** ayaḳda şevḳ ile **ḫiẕmet-güẕār** olur (K.23/8)

2.4.12. İntâk

İnsan dışında kalan canlı ve cansız varlıkları insan gibi konuşturmak anlamına gelen intak sanatının arka planında benzetme olduğu için teşhis sanatıyla iç içedir. İntâk sanatının olduğu her yerde teşhisten bahsedilebilir fakat tersi bir durum her

zaman söz konusu değildir. Esʿad Dîvânı'nda da birçok örneğini görmenin mümkün olduğu bu sanat, özellikle tasavvufî ve bahâriyye tarzında kaleme alınmış manzumelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

Beyitte yer alan *hâme* (kalem) sözcüğüne insana ait bir özellik olan konuşma yeteneği isnat eden şair, aynı zamanda *kalemin şevk ile bir kıt'a söylemek istediğini* belirtirken yine insana ait bir duygu olan *şevk* sözcüğünü de kaleme aktararak intak sanatı örneği verir:

Şol rütbe geldi tāb u ṭarāvet ziyānıma
Ḫāmem o şevḳ ile **didi** bir ḳıṭʿa söyleyem (K.58/37)

Şair aşağıda yer alan müseddeste, teşbih ve intak sanatını iç içe kullanır. Mahbubun *yanağının parlaklığı gün ışığına fesatlık verdi, o utanç ile yüzünü güneşin ayağına sürdü* ve *saçını gören sünbül, "Ocağına düşdüm." dedi* şeklinde düz yazıya aktarılan ilk üç mısrada insana ait birçok özelliğin insan dışındaki varlıklara aktarıldığı görülür. Birinci mısrada gün ışığına insana ait olan *fesatlık* duygusunu, ikinci mısrada utanma duygusunu isnat eden şair, üçüncü mısrada ise sadece insana ait olan konuşma yeteneğini sümbüle aktararak intak örneği verir:

Virdi **ḫalel** şuʿāʿ-ı ruḫñ gün çerāġına
Sürdi o **şerm** ile yüzini şems ayaġına
Sünbül ṣaçın görüp **didi** düşdüm ocaġına
Cān atdı būy-ı reng benefşe ḳucaġına
Ḥüsniñ cihān-fürūz nedendir didim didi
Āṣār-ı ḥālet-i nigeranıñ durur seniñ (Müs.96/2)

2.4.13. Tevriye[115]

Verâ kökünden türeyen tevriye sözlüklerde *merâmını gizli tutma, mânâsını gizleme* anlamına gelir. Edebiyat terimi olarak da *birçok anlamı olan bir kelimeyi en uzak anlamını kastederek kullanma sanatı* demektir. Tevriyeyi oluşturan kelimenin yakın anlamı ilk akla gelen anlamdır ve kelimenin uzak anlamı işaretlerle ortaya çıkar.

[115] "Sözlük anlamı *bir haberi gizleyerek bir başka söz ve haberi öne çıkarmak* olan tevriye, şiir ve nesirde yakın ve uzak iki anlamı olan bir sözün zihne hemen gelen yakın anlamını değil, uzak anlamını kastetmektir. Bu ifade özelliğini "iki anlamı olan bir sözcüğün kastedilen anlamını yakın anlam ile gizlemek" şeklinde de tanımlamak mümkündür. Tevriyede her iki anlam da sözcüğün gerçek anlamları olabileceği gibi, bu anlamlardan biri gerçek diğeri mecazî de olabilir. Tevriyede sözün yakın anlamı açık, uzak anlamı ise gizlidir. Söze muhatap olan ilk anda sözü yakın anlamıyla anlar. Tevriyeli sözcüğün her iki anlamı da tanınıyor ve kullanılıyor olmalıdır." Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.45.

Söyleyişe zenginlik katan bu sanat, Esʿad Dîvânı'nda genellikle mahlas beyitlerinde yer alır.

Mukîmî'in bir gazelinin tanziri olarak kaleme alınan gazelde *Mukîm* sözcüğü iki defa geçer. Birincide sadece şairin mahlası olarak kullanılan Mukîm, ikinci defa kullanıldığında tevriyeli bir şekilde kullanılır. Bu ikinci kullanımda, okunduğunda ilk akla gelen anlam yine şairin mahlasıdır. Kelimenin sözlük anlamı ise *bir yere yerleşen, bir yerde oturan, kalıcı olan, ikāmet eden (kimse)* demektir. Bu noktada uzak anlamını düşündüren işaretler *serây* ve *tarh* sözcükleridir:

Ḥaḳ bu kim böyle serāy-ı naẓm-ı nev-bünyādda
Dil **Muḳīm** oldıkca bāri ṭarḥ-ı eşʿār eylesün (G.80/11)

Dîvânda tevriye sanatının en fazla görüldüğü sözcük şairin mahlasıdır. Şairlerin kendilerini en çok var ettiği yerler olarak bilinen mahlas beyitleri, onların poetikalarını ve diğer düşüncelerini mahlas üzerinden idealize ederek okuyucuya aktardıkları yerlerdir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sözlük anlamı *çok (daha, en, pek) hayırlı, çok saâdetli, pek mutlu* anlamına gelen *Es'ad* sözcüğü, şairin bu minvaldeki fikirlerini aktarmasında yardımcı olabilecek bir isimdir. Bu durumu değerlendiren şair, çoğu manzumesinde ismini tevriyeli olarak kullanır. Aşağıda yer alan iki beyitte de bunun örneği görülür:

ʿĪd-ber-ʿīd ola her-dem fīrūz-ı müdām
Her güniñ **Esʿad** ola düşmeniñ olsun merdūd (K.38/43)

Sāye-i devletde **Esʿad** olmadan maḳṣad baña
İmtiyāzım bendegān içre hemān iḥṣā mıdır (K.42/36)

Mazhar Efendi'nin kethüda oluş tarihine düşürülen tarih kıtʿasında, şairin mahlası *mazhar* tevriyeye konu olan kelimedir. Sözlüklerde *bir şeyin görünür duruma geldiği, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri* gibi anlamlara gelen kelime, beyitte bu anlamlarının yanı sıra şairin mahlası olacak şekilde kullanılarak tevriye yapılmıştır:

Biñde bir **Maẓhar** düşer Esʿad bu tārīḫ-i neve
Ver duʿāyı mesned-i revnaḳ efendim Muṣṭafā (Tar. 83/16)

2.4.14. Tezâd

Tıbâk, mutâbaka, tenâkuz gibi isimlerle de anılan tezâd sanatı, zıt anlamlı sözcükleri bir arada kullanarak oluşturulur. Zıtlıkların arasındaki uyumu esas alan bu sanatın Esʿad Dîvânı'nda da pek çok örneğini görmek mümkündür.

Aşağıda yer alan beyitte *harâbât-mamûr* sözcükleriyle isimler arasında, *mahzûn-mesrûr* sözcükleriyle de sıfatlar arasında tezâd yapılmıştır:

Bu cihān içre **ḫarābāt** ne **maʿmūr** nedir
Bilmedim farḳını **maḥzūn** ile **mesrūr** nedir (G.37/1)

Beyitte *ışık* ve *karanlık* anlamlarına gelen *tenvîr* ve *zulmet* sözcükleri isimler arasında yapılmış bir tezâd örneğidir:

Herkesiñ **ẓulmet**-serāy-ı ḳalbini **tenvīr** ider
Maşrıḳ-ı dilden ṭoġunca āftāb-ı ṣubḥgāh (G.106/2)

Yine *cehl* ve *kâmil* sözcükleriyle isimler arasında bir tezâd örneği veren şair, kökteş olan *cehl* ve *cehâlet* sözcüklerini bir arada kullanarak da iştikak örneği verir:

Cehl ile ḥükmini idrāke kişi yol bulamaz
Ẕüll-i maḫzunına **kāmil**de **cehālet** olamaz (Terc.91/5:1-2)

Gel ve *git* fiilleriyle tezâd oluşturan şair, aynı beyitte *var* ve *yok* sıfatlarını kullanarak da ikinci bir tezâd örneği verir:

Bu ʿālem-i fenāya gelenler **gelür gider**
Baḳ ol ṭarī giyāha ki bir **var** bir de **yoḳ** (G.52/2)

2.4.15. Cinâs

"Sözlükte *iki şeyin birbirine benzemesi* anlamında mastar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna tecnîs de denir."[116] *Cinâs-ı tâm* ve *cinâs-ı gayr-ı tâm* gibi birçok çeşidi olan cinas, ses tekrarına dayanan söz sanatları içerisinde değerlendirilmiştir. Cinası meydana getiren harfler Arap alfabesinin ses sistemine dayalıdır. Bazen cinası meydana getiren harfler aynıyken harekelerinden dolayı okunuşları farklı olmaktadır.

[116] Hulusi Kılıç, vd., "Cinas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.

Bu farkı Latin harfleri ile karşılamak mümkün olmadığı için gerekli olan yerlerde Arap harfli alfabeden yararlanılmıştır.

Beyitte yer alan *hıtâ* "خطاء" ve *hatâ* "خطاء" yazılışları aynı anlamları farklı kelimelerdir. Bu iki kelimenin aynı beyitte kullanılmasıyla *mürekkeb cinâs* meydana gelmiştir. Aynı zamanda cinası meydana getiren kelimelerdeki farklılık harekeden kaynaklı olduğu için bu şekilde oluşturulan cinaslara *cinâs-ı muharref* de denilmektedir:

Müşk-i **Ḫıṭā**ʿyı yāda getürseñ **ḫaṭā** olur
ʿAnber-şem̄im-i zülf ile pürdür dimāġımız (G.41/4)

Cinası meydana getiren *zemîn* "زمين" ve *zamân* "زمان" kelimeleri arasındaki farklılık uzun ünlülerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde oluşturulan cinaslara *cinâs-ı muharref* denir:

Görüp **zem̄in** ü **zamān** ẕātıñı bu ḥaşletde
Bu beyti söylediler saña ey sütūde-şiyem (K.53/43)

Cinası meydana getiren sözcüklerden birinin müstakil bir sözcük olmayıp başka bir sözcüğün parçası olduğu cinas türüne *Cinâs-ı merfû'* denir. Beyitte yer alan *dünyâda* sözcüğü bulunma hâl durum eki almış, *yâda* sözcüğü ise yönelme hâl durum eki almıştır. *Yadâ* sözcüğü bu hâliyle *dünyâda* sözcüğünün bir parçası olarak cinâs-ı merfû meydana getirmiştir. İkinci beyitte yer alan *haccâm* ve *câm* sözcükleri de aynı şekilde oluşturulmuştur:

Her nefis der-kār olur dānāya dün**yāda** taʿab
Fikr-i lāhūta iren elbet çeker **yāda** taʿab (G.2/1)

Rind-i mey derd-i ḫumār ile ne dem **cām** çeker
Defʿine ḫūn-ı diliñ şīşe-i ḥac**cām** çeker (G.31/1)

2.4.16. İştikâk

Yarmak, belirmek anlamlarına gelen *şakk* kelimesinden türetilen *iştikâk* sözcüğü edebî sanat olarak *aralarında mana ilişkisi bulunan iki kelimeden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi* anlamına gelir. "Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştâk (me'hûz) minh, ondan türeyen fer'î (tâli) kelimeye de müştâk (me'hûz) veya

iştikâk adı verilir."[117] Dîvân şiirinde sıklıkla kullanılan bu sanatın Esʿad Dîvânı'nda da birçok örneğine rastlamak mümkündür.

Beyitte yer alan *uşşâk* "عشاق" ve *aşk* "عشق" sözcükleri kökteştir. Bu iki sözcüğün aynı beyit içinde kullanılmasıyla iştikak sanatı meydana gelmiştir:

Rāz-ı **ʿaşḳ**-ı dil-i **ʿuşşāḳ**ını ifşāya sebeb
Çekeyim ḫāne-i tenhāya lebinden ṣorayım (G.71/2)

Kökteş olan *vahdaniyyet* ve *vahdet* sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla iştikak sanatı meydana getiren şair, aynı zamanda *esrâr* ve *estâr* sözcüklerini bir arada kullanarak *cinâs-ı lâhık* örneği vermiştir:

Rūḥdur *esrār*-ı **vāḥdaniyyet**in māhiyyeti
Rūḥdur *estār*-ı kevneyniñ vücūd-ı **vaḥdet**i (K.6/1)

Şair, aşağıda yer alan ilk beyitte aynı kökten türeyen *râʿî* (çoban), *merâʿî* (otlak) ile *sâʿî* (çalışan), *mesâʿî* (çalışmalar) arasında, ikinci beyitte *nâzım* (şiir yazan), *menâzım* (diziler) ile *muhsin* (iyilik eden), *mehâsin* (iyilikler) arasında aynı kökten türeyen kelimeleri kullanarak iştikak sanatının güzel bir örneğini sergiler:

Ey **rāʿī**-i **merāʿī**-yi iḳlīm-i terbiyet
Vʾey **saʿī**-i **mesāʿī**-yi eyyām-ı muḫterem

Ey **nāẓım**-ı **menāẓım**-ı yek-tā-yı maʿrifet
Vʾey **muḥsin**-i **meḥāsin**-i aḫlāḳ-ı mevc-i yem (K.58/3-4)

Birinci beyitte *zâbih* ve *zebh* sözcükleri, ikinci beyitte *kâmil* ve *ekmel* sözcükleri, üçüncü beyitte *ikbâl* ve *mukbil* sözcükleri aynı kökten türetilmiş sözcüklerdir. Şair, bu sözcükleri bir arada kullanarak iştikak örneği verir:

ʿĪd-i aḍḥā demidir şükr-i ḫudāvend-i vedūd
Saʿd-ı **ẕābiḥ** ḥamel-i ṣevri ider **ẕebḥ**-i sücūd (K.38/1)

Kerīm ü aʿḳal u **ekmel** selīmüʾl-ḫulḳ-ı İskender
Raḥīm ü **kāmil** ü ecmel ʿaẓīmüʾş-şān-ı Dārāʾdır (K.56/19)

Māniʿ-i devlet olur ṣanma zamān-ı taʿṭīl
Ān-ı **iḳbālde** her **muḳbil** ü ʿāṭıl birdir (K.24/3)

[117] Hulusi Kılıç, "İştikak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 439.

2.5. Muhtevâ Özellikleri

Dîvân şairleri eserlerini meydana getirirken gelenek hâline gelmiş bir tertibi esas alırlar. Bu tertibe göre dîvânlar, şiirlerin kronolojik değil türlerine göre tasnif edilmesiyle oluşturulur. Dîvânların tamamı olmasa da mürettep bir dîvân öncelikle tevhid veya münâcât ile başlar, na'ت ve medh-i çâryâr gibi peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn ve ehl-i beyt için yazılan şiirlerle devam eder. Ardından din ve devlet büyüklerini metheden şiirler yer alır. Genellikle kaside nazım şekli ile yazılan bu şiirlerin ardından bendlerden müteşekkil şiirler, gazeller ve müfredler eklenerek mürettep bir Dîvân oluşturulur. Akün, dîvân tasnifini kişiler ve nazım şekillerine göre şu şekilde tanımlamıştır;

> Hiyerarşiye göre şair konu bakımından, cemiyetçe benimsenmiş değerler sisteminde en önce zirveyi teşkil eden ulûhiyyet makamından başlayarak diğer üst makamlardan kendisine doğru kademe kademe gelen bir sırayı takip eder. Şairin şahsının merkez olduğu manzumelere gelmeden önceki şiirler muhteva bakımından kendisinden üst makamları temsil eden şahsiyetler etrafında ve dışa yöneliktir. Şair divanında değerler silsilesinin en üst makamı olarak ilk önce tevhid ve münâcât manzumeleriyle Tanrı'ya yönelir. O'nu ululayış ve O'na karşı yakarışlarını ifadeden sonra na'ت ve mi'râciyyeleriyle şiirini Hz. Muhammed üzerine çevirir ve onu yüceltir. Bunun ardından dört halife ile İslâm ve tarikat büyükleri hakkındaki manzumeleri sırada yerlerini alırlar. Daha sonra ise bu defa dünyevî makamların en üstününü temsil eden hükümdara ve onu takiben de sırasıyla sadrazam, vezir, şeyhülislâm ve diğer yüksek mevki sahiplerine yönelik şiirlere geçilir. Arada bazan "hasb-i hâl", "arz-ı hâl" tarzında manzumelerde bazı dilekleri, bir kısım hayat ârızalarıyla ilgili ifadeleri yer alsa bile esasında hep kendi dışında bulunanı konu edinen bu şiirler dizisinde bunların peşinden kazanılmış zaferlere, bir savaş gemisinin denize indirilmesi, bir çeşmenin açılışı, bir saray veya yalının tamamlanışı, bir cami veya kışlanın tamiri gibi hadiselere; erkândan ve dostlardan kimselerin getirildikleri vazifelere, buradaki terfilerine, tanıdık, dost ve kendi aile çevresindeki şahıslardan bazı kimselerin evlenmelerine, yahut doğum ve ölümler gibi günlük hayatın içinden birtakım hadiselere dair söylenmiş tarih manzumeleri gelir. Bir kısmı kaside tarzında olmakla beraber diğerleri daha çok kıta şeklinde olduklarından bunlar divanın gazellerden sonraki küçük hacimli şiirler kısmına da gidebilmektedir. Araya bazan manzum kırk hadîs tercümesi, manzum mektup, sıhhatnâme, arz-ı hâl, hasb-i hâl, sâkînâme (sahbânâme, işretnâme), şehrengiz nevinden manzumeler de katabilen şair, belirtildiği üzere, son kısma da nakledilebilen kısa çerçeveli tarih manzumeleri istisna edilirse büyük hacimli nazım şekillerinin hâkim olduğu ve konuları dışa dönük mahiyetteki manzumeler grubunun yer aldığı bu ön kısma, kendilerine saygı ve takdir duyduğu şairlerin şiirlerine yaptığı terbî', tahmîs ve tesdîslerin yanı sıra doğrudan doğruya kendi musammatları ile son verir.[118]

Dîvânlar büyük ölçüde bu hiyerarşiye uyularak meydana getirilse de mürettep olmayan dîvânlar da azımsanmayacak derece mevcuttur. Çalışmamıza konu olan Es'ad Dîvânı mürettep bir dîvân görüntüsü çizmektedir. Öncelikle Hz. Muhammed adına kaleme alınmış bir na'ت ile başlayan dîvân, çâr-yâr ve ehl-i beyt için yazılmış

[118] Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 397.

na‘tlarla devam eder. Kasidelerden sonra tarihlerin yer aldığı dîvân, gazeller ile tamamlanır. Dîvânda yer alan kasideler bölümünde karışık şekilde bendlerden oluşan değişik nazım şekilleri ve türlerinde manzumeler yer almaktadır. Bu manzumelerin çoğu dinî mahiyette olup diğerleri ise övgü maksadıyla kaleme alınmıştır. Dîvân, konu itibarıyla tarih, din, tasavvuf ve beşerî aşk gibi konular etrafında şekillenmiştir. 17. ve 18. yüzyılda dîvân edebiyatında yaşanan şekil ve içerikteki çözülmeler 19. yüzyıla gelindiğinde artarak devam eder. Yaşadığı dönemin kendisine sunduğu bu imkânları değerlendiren Es‘ad da manzumelerinde birçok denemeler yapmıştır. Örneğin günlük konuşma dili ve müstehcen ifadeleri, sokağın dilini kullanarak manzumelerine yansıtan şair, İstanbul’da yer alan birçok semt ve mekânı da konu edinmiştir. Özellikle kaside ve tarih manzumelerinde kullandığı hasb-i hâl tarzı yaşadığı zor durumları ifade etmek için bir araç gibi olmuştur. O, başından geçen her tür durum ve olayı memduhuna arz etmede bir beis görmemiş, bu da geleneksel dîvân şiirinin dışına çıkmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda farklı şekilsel değişimler de deneyen şair, geleneğin kendisine sunduğu bu imkânlardan faydalanırken teâmülün dışına çıktığını da manzumelerinde dile getirmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde muhteva ve şekilde değişimler görülen ve her türde konuya yer verilen dîvân, bir geçiş dönemi eseri özelliği taşır.

2.5.1. Dinî Muhteva

Dîvân şiirinin yararlandığı kaynaklar arasında ilk sırada din ve tasavvuf yer alır. Bunun en önemli sebeplerinden biri İslâm dini inanışında olan şairin, dinî ögelerin tamamından yararlanma ihtiyacı hissetmesidir. Âyet ve hadîslerden iktibaslar yaparak manaya, söyleyişe, fikirlerine güzellik ve derinlik katan şairler aynı zamanda Allah, melekler, peygamberler, kutsal kitaplar gibi birçok dinî ögeden de faydalanırlar. Es‘ad Dîvânı’nda ağırlıklı olarak kullanılan bu ögelerin başında öncelikle Allah lafzı yer alır. Allah lafzının akabinde Kur’an-ı Kerîm, sûre, âyet ve hadîsler, melekler, peygamberler, dört halîfe, ehl-i beyt ve tasavvufî ögeler manzumelerin birincil kaynaklarıdır.

2.5.1.1. Allah

Dîvân şairlerinin ilham kaynakları arasında ilk sırada Allah lafzı ve Esmâ-i Hüsnâ’yı meydana getiren diğer isimler yer alır. Bu isimler Müslüman milletlerin dinî hayatında önemli bir yer tutmuş ve onların kültür, edebiyat ve sanat hayatına da büyük ölçüde tesir etmiştir. “Türk kültür ve edebiyatında Allah’ın varlığını, birliğini, isim ve

sıfatlarını, bunların çeşitli tecellîlerini, O'nun yüceliğini ve övgüsünü konu edinen çeşitli edebî türler meydana gelmiş ve bu alanda çok zengin örnekler edebiyat tarihindeki müstesna yerini almıştır."[119] Dîvân edebiyatında neredeyse her şair, manzumelerinde Allah lafzına yer vermiş, O'nun yüceliği anlatmaya gayret etmiş ve O'na yakarışlarda bulunmuştur.

Allah lafzı Esʿad Dîvânı'nda doksan üç yerde geçer. Bununla birlikte Allah'ın zatî ve subûtî sıfatları ile Esmâ-i Hüsnâ'da geçen isimlerden birçoğu manzumelerde yer almıştır. Aşağıda yer alan beyitlerde Allah'ın yüceliği, sonsuzluğu, yaratıcılığı, rızık vermesi, cömertliği gibi birçok vasfı şiirlere konu olmuştur. Örneklerin çok fazla olması ve her birinin ayrı şerhe gereksinim duyması araştırmanın sınırlarını genişleteceği için sadece örnek beyit vermekle yetinilmiştir:

Allāh iken maʿbūdumız **Rezzāḳ** iken maḳṣūdumız
Ḫallāḳ iken meşhūdumız ḫāḳāniyānı nʿeylerim (G.64/8)

Vaḥdet-i ẕāt ile ḳāʿimdir ṣıfāt **Allāh** ebed
Ol ṣıfātdan bu maḫluḳātı ḳıldı lā-yuʿadd (G.14/1)

Kāfīdir **Allāh** her ḳula elbet bu cān anı bula
Deġmez bu ʿālem bir pula fānī cihānı nʿeylerim (G.64/15)

O mehiñ de hele evṣāfına yoḳdur imkān
İtmiş **Allāh** anı maẓhar-ı naẓm-ı Ḳurʾān (K.33/39)

Allah lafzı ikilemelerde de sıklıkla kullanılmış, bazen bir heyecanı dile getirmek bazen anlama ve söyleyişe vurgu yapmak ya da güzellik katmak adına yapılmıştır.[120]

Yāḫūd bir gonce-i zībādır ol kim bāġ-ı ḳudretde
Açılmış **Allāh Allāh** cümle ʿālem aña şeydādır (K.56/29)

Dîvânda en çok kullanılan diğer Allah lafızları *Hudâ*, *Mevlâ*, *Hakk* ve *Rab*'dır. Şair, bu mefhumları genellikle O'nun yüceliğini vurgulamak ya da memduhu için Allah'tan inâyet ve bağışlanma dilemek için kullanmıştır:

Vaḥdete māniʿ degildir mebḥaṣ-ı şirk-i **Ṣamed**
Saṭr-ı tevḥīd-i **Ḫudā**ʿnıñ Lā ile İllāʿsı bir (G.20/4)

Cihānda şīr ü şekker gibi memzūc eyleyüp **Mevlā**
Bağışlasun seni tevfīḳ gül yüzli sulṭāna (K.55/45)

[119] Mustafa İsmet Uzun, "Allah (Musikî)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 500.

[120] Detaylı bilgi için bk. *ikilemeler* madde başı.

Ḥaḳ ziyāret itmegi taḳdīr itmişse eger
Yüz sürem dergāhına ḫāḳānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ (K.164/2)

Rab kelimesi hem tek başına hem birçok sıfatla terkip yapılarak kullanılmıştır. *Rabb-i Gayûr* (Gayret sahibi olan Allah), *Rabb-i Mecîd* (Çok büyük Allah), *Rabb-i Müste'ân* (Kendisinden yardım istenen Allah), *Rabbü'l-enâm* (Bütün yaratılmışların Rabbi) ve *Rabb-i Rahîm* (Rahmet sahibi olan Allah) terkiplerine aşağıdaki beyitlerde yer verilmiştir:

Ol ḳadar nuṣretle mesrūr eyleye **Rabb-i Ġayūr**
Ḥükmiñe rām eyleye tevfīḳ ile baḫr u beri (K.24/54)

Maḥmidet-küster Süleymān-fer Ferīdūn menzilet
Devlet-i ẕātıñla tābīr eyleye **Rabb-i Mecīd** (Tar.72/7)

Merḥabā ey māh-ı raḥmet merḥabā ey feyż-i cān
Merḥabā ey şehr-i niʿmet luṭf-ı **Rabb-i Müsteʿān** (K.28/1)

Saña tevfīḳiñ vedīʿa eylemiş **Rabbüʾl-Enām**
Dürr ṣadef gevher nice maḫzūn ise ʿummānda (K.37/12)

Böyle bir ʿahd-i hümāyūna idüp imdād-ı dīn
Şeş cihāta bildürür iḥsānını **Rabb-i Raḥīm** (Tar.68/3)

Arapça *sahip* anlamına gelen *"zü"* ve harf-i tarif ekiyle meydana getirilen birçok sıfat da şiirlerde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *züʾl-celâl* (Celal sahibi Allah), *züʾl-kibriyâ* (Büyüklük, azamet sahibi Allah), *züʾl-kerem* (Kerem, merhamet sahibi Allah) ve *züʾl-ihsân* (İhsan, lütuf sahibi Allah). Bu terkipler aşağıdaki beytilerde örneklendirilmiştir:

Ḫuṭbe-i levlāki ḥaḳḳında buyırdı **Ẕüʾl-celāl**
Evvelīn ü āḫirīn içre bilindi ḥürmeti (K.6/20)

Sensin şefīʿ-i ʿarṣa-i maḥşerde ümmete
Vaʿd eyledi bu devleti **Ẕüʾl-kibriyā** saña (K.1/8)

Ḫayrāndır kemāline cümle cihāniyān
Meftūndur cemāliñe tevfīḳ-i **Ẕüʾl-kerem** (K.58/12)

Aġladursa gice firḳatde seni **Ẕüʾl-iḥsān**
Gösterür ṣubḥ-ı viṣāl-i keremin ben bilürim (G.74/8)

Aşağıda verilen beyitlerde Allah lafzının diğer kullanım örnekleri gösterilmiştir. İlk beyitte yer alan *İsm-i A'zam,* Allah'ın Kur'an ve Hadîs-i Şeriflerde zikredilen yüz isminin manaca en câmi' olanıdır. İsm-i A'zam, diğer isimlerin de manalarını kendi içinde toplar. *Bârî* (Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan), *Rezzâk* (Bütün varlıkların rızkını veren Allah), *Cenab-ı Kirdgâr* (Bütün

varlıkların rızkını veren Allah), *Rahîmâ* (Ey Rahim olan Allah) *Hazret-i Yezdân* (Yüce Allah), *Sübhân* (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olan Allah), *Sıbgatâllah* (Allah'ın boyası; Allah'ın yaratıcı gücü) beyitlerde sıralısıyla yer alan diğer lafızlardır:

İsm-i Aʿẓam bilmeye ḥācet degil ey derd-mend
Bir açıḳ dergāhdır bāy u gedāya ṣubḥgāh (G.111/2)

İrdi söz pāyāna Esʿad şöyle ḳıl ḫayır duʿā
Tā ola Dergāh-ı **Bārīʾ**de ḳabūliñ maẓharı (K.24/53)

Allāh iken maʿbūdumız **Rezzāḳ** iken maḳṣūdumız
Ḫallāḳ iken meşhūdumız ḫāḳāniyānı nʾeylerim (G.64/8)

Muṣḥaf-ı dīnin odur şīrāze-bend-i himmeti
Cāmiʿuʾl-Ḳurʾān maḳbūl-ı cenāb-ı **Kirdigār** (K.13/4)

Hüner erbābını talṭīfe **Raḥīmā** saʿyiñ
Ẕātıña mevhibe-i **Ḥażret-i Yezdān** oldı (K.20/33)

Ramażānı saña hem sāye-i ʿadliñde bize
Ẕevḳ u ṣıḥḥatle mübārek ide **Ḥayy-ı Sübḥān** (K.33/42)

İki dünyā da umūrıñda muʿīn ü yāver
Meded-i ʿāṭıfet-i Ḥażret-i **Sübḥānīʾdir** (Tah.36/50:4-5)

Reng-i gün-ā-gün ile pürdür ḫam-ı çarḫ Esʿad
Ṣıbġatallāhıñ güzel elvānıdır nışfuʾl-leyāl (G.169/7)

Aşağıdaki beyitlerde Allah lafzıyla oluşturulan terkipler günümüzde de sıklıkla kullanılan beğeni, temenni, övgü ve dua bildiren kalıp ifadelerdir. *Bârekallâh* (Allah mübarek etsin, hayırlı uğurlu olsun, Maşallah), *Sânekallâh* (Allah seni korusun, muhafaza etsin), *Levhaşallâh* (Allah uzaklaştırmasın, aferin, maşallah), *Hasbiyâllah* (Allah bana yeter/yetişir.), *Hamdu lillâh* (Allah'a şükür, Allah'a hamd olsun.) ve *Tea'lallâh* (Allah ne yücedir, Allah yüceltsin, maşallah.) bunlardan bazılarıdır:

Bārekallāh ey cihānıñ Ḫüsrev-i Cem-çākeri
Ṣānekallāh ey zamānıñ şehriyār-ı serveri

Levḥaşallāh ey fürūġ-ı ẓıll-ı **Rabbü'l-ʿālemīn**
Ey ḫilāfet taḫtınıñ sulṭān-ı şevket-güsteri (K.24/1-2)

Ḫasbiyallāh ile meşġūl idim ey Dārā-der
Ḫamdü lillāh ki Cenāb'ıñ gibi naḳḳād-ı baṣīr (K.48/28)

Taʿālallāh zihī ḳaṣr-ı Ḫavernaḳ ṭāḳ-ı bī-hemtā
Bunıñ ressām-ı ḳudret resmin itmiş bī-bedel Ḫaḳḳā (Tar.81/1)

2.5.1.2. Kur'an-ı Kerîm[121]

Dîvân şiirinin yararlandığı en önemli kaynakların başında Allah lafzından sonra Kur'ân-ı Kerîm gelir. Kur'an-ı Kerîm yerine kullanılan isim ve sıfatlarda tam bir birliktelik olmasa da "Kitâb, kur'ân, kelâm, nûr, hüdâ, rahmet, furkân, şifâ, mev'iza, zikir, kerîm, alî, hikmet, hakîm, müheymin, mübârek, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, kayyim, fasl, en-nebeü'l-azîm, ahsenü'l-hadîs, tenzîl, rûh, vahy, mesânî, Arabî, kavl, besâir, beyân, ilm, hak, hedy [hâdî], aceb, tezkire, el-urvetü'l-vüskâ, müteşâbih, sıdk, adl, îmân, emr, büşrâ, münâdî, nezîr, mecîd, zebûr, mübîn, beşîr, azîz, belâğ, kasas, suhuf, mükerreme, merfûa, mutahhera" kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm yerine kullanılan isimlerdir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de kendi kitabını *el-kur'ân, el-furkân, el-kitâb, ez-zikir* isimleriyle adlandırmıştır. Kur'ân-ı Kerîm yerine kullanılan tüm bu isimlerin en meşhurları ise *Kur'ân, Tenzîl, Kitâb, Furkân, Zikr, Vahy, Kelâmullah* kelimelerdir."[122] Birçok isimle dîvân şiirine ilham olan Kur'an-ı Kerim, Es'ad Dîvânı'nda bu isimlerden birkaçıyla yer almıştır. Aşağıdaki beyitlerde farklı isimlerle alınan Kur'an-ı Kerîm, bazen şair için bir rehber olarak bazen manaların membaı olarak bazen de memduhunu överken onun cömertliğinin tartışılmaz olduğunu vurgulamak için kullanılır:

İden **Ḳur'ān**ı tefsīr ʿaḳl ile dīniñ yaman eyler
O güne nev-heves naẓm-ı kerīmi hep yalan eyler (Terc.34/4:7:8)

Muṣḥaf-ı dīnin odur şīrāze-bend-i himmeti
Cāmiʿuʾl-**Ḳur'ān** maḳbūl-ı cenāb-ı Kirdigār (K.13/4)

Sensin ol şāhenşeh-i Peyġām-ber-i āḫir zamān
Gevher-i naʿtıñ sezā-yı gerdene **Ümmü'l-Kitāb** (K.10/4)

Her emānet ehline ṭāḳlīd ile tevfīḳ olur
Ẓāhir olmuşdur bu maʿnālar bütün **Furkān**ʾdan (Tar.69/16)

Ẕerre-i niʿmetiniñ şükrüne yoḳdur imkān
ʿİẓam-ı devletiñiñ ḳadrini bilse insān
İki ʿālem idemez vaṣfını Ḥaḳ üzre beyān
Öyle bir māh-ı mükerrem ki Ḫudā-yı ẕī-şān
*Naṣṣ-ı **Tenzīl**-i kerīminde ṣenā-ḫᵛānīdir* (Tah.36/7)

[121] Başlığın kutsal kitaplar değil de Kur'ân-ı Kerîm olmasının sebebi; taranılan dîvânda Kur'ân'dan başka diğer kutsal kitaplara yer verilmemiş olmasıdır.

[122] Abdülhamid Birışık, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 385.

Aşağıda yer alan beyitte yaşanılan coğrafyanın kültürel bir ögesine dikkat çeken şair, geçmişten günümüze kadar uzanan *Kur'an'a el basmak* ifadesini yemin etmek anlamında kullanmıştır. Kutsal bir kavramın üzerine el basılarak yapılan bu eylem dîvân şiirinin toplum, sosyal hayat, kültür gibi ögelerle bağını da ortaya koyar:

El urup **Muṣḥaf**ʿa biñ kere yemīn itsem eger
Ḫāniṣ olmam yine ey āyet-i nūr-ı Settār (Bah.52/24)

2.5.1.3. Âyet ve Hadîsler

Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine ilham kaynağı olarak gören şair, âyet ve hadîsleri kendisine bir mana rehberi edinir. Şair, ihtiyaç duyduğu noktada yararlanmak istediği âyet ya da hadîslerin bazen bir kısmını bazen tamamını bazen de onları delalet yoluyla sezdirerek kullanır. Âyet ve hadîslerin yanı sıra yine kaynağını Kur'ân'dan alan kısâs-ı enbiyâlar da dîvân şiirinin yararlandığı önemli kaynaklardan olmuştur. Esʿad da manzumelerinde sıklıkla yer verdiği âyet ve hadîsleri kendisine rehber edinmiş, bunun yanı sıra kısâs-ı enbiyâlar, Arapça ibareler ve veciz ifadelerden de faydalanmıştır. Manzumelerinde âyet ve hadîslerin bazılarını kısmen ya da tamamen iktibas yoluyla kullanan şair, bazılarını da işaret yoluyla kullanmıştır.

Beytin ilk mısra'ında İhlas sûresi 3. âyetten iktibas yapılmıştır. Şair, *lem yelid* (doğurmamıştır) sırrının *ve lem yûled* (doğurulmamıştır) kavramında ortaya çıktığını ifade ederken ikinci mısrada O'nun bir ortağının olmadığını yine İhlas sûresi 1. âyet olan *kul-hüvaʾl-lâhu ahad* (De ki: O Allah birdir.) âyetinden iktibas yaparak kanıtlar:

Lem yelid sırrı **ve lem yūled** de oldı āşikār
Birdir anıñ yoḳ şerīki **ḳul-hüvaʾl-lāhu aḥad** (G.14/3)

Beyitte Zümer sûresi 53. âyetten iktibas yapılmıştır. Şair, suç işleyen kimselere *lâ-taknetû* (ümit kesmeyin) âyetini dayanak göstererek Allah'tan ümit kesmemeleri gerektiğini ifade eder:

Āyet-i **lā-taḳneṭū**dan mücrimān aldıḳ ḫaber
Saña ḥürmetdir ġaraż yoḫsa bu maʿnā yoġidi (K.7/27)

Hz. Muhammed'in yaratılış sebebine telmihte bulunulan beyitte, onun âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, Enbiyâ sûresi 107. âyette geçen *rahmetenʾlil-âlemîn* (âlemlere rahmet olarak) ibaresi düşürülerek kanıt gösterilmiştir:

Ol ḳadar faḫr-i cihānı eylemişdi iltizām
Dā'imā vaṣfın iderdi **raḥmeten liʾl-ʿālemīn** (K.14/9)

Aşağıda yer alan iki beyitte de Hz. Muhammed'in Mi'râc hadisesine telmihte bulunulmuştur. Peygamberin *Sidretü'l-Müntehâ'da* Allah'a iki yay ucu aralığı mesafede yaklaştığı ve O'nu görüp görmediği hadisesine Necm sûresi 9. âyetten iktibas yapılarak kanıt gösterilmiştir:

Ṭūr-ı Sināʿyı tecellīzār-ı ʿaşḳ itdi aña
Ḳābe ḳavseyni bu maḥbūbıñ geçüp ḳurbiyyeti (K.6/19)

Ḳābe ḳavseyn'i geçince ḳaldı Cibrīl-i Ḫudā
Mürselīn itdi ḳudūmıñ ḫāk-i pāyiñden recā (Tah.8/5:1-2)

Hz. Muhammed'in Mi'râc hadisesinde Cebrâil'le Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar gitmesi ve Allah'a iki yay ucu kadar mesafede yaklaştığında (kâbe kavseyn) Cebrâil'in buraya yaklaşamaması, bu nedenle önce Burak[123] ile en son da Refref[124] adlı binekle buraya çıktığı rivayet edilir. Mekân ve zamandan münezzeh olan bu yerde Allah'ın Hz. Muhammed'e *"Üdnü minnî"*[125] (bana yaklaş) diye hitap ettiği kaydedilir. Beyitte yer alan *"üdnü"* (yaklaş) ifadesiyle bu olaya telmihte bulunan şair, buranın sadece seçkinler meclisi olduğunu da ifade eder:

ʿArş-ı kürs ol şāh-ı kevniñe muḳarrebdir bu şeb
Lā-mekān ṣaḥrāsına daʿvet mürettebdir bu şeb
Bezm-i ḥaṣa **üdnü** emriyle muḥāṭabdır bu şeb
Faḫr-i ʿālem maḥrem-i rāz oldıġı şebdir bu şeb
Kā'ināt envār-ı raḥmetle leb-ā-lebdir bu şeb (Tah.8/1)

Beyitte geçen *lâ* (yok) ve *illâ* (ne olursa olsun, ancak) kelimeleri bir arada kullanılarak işaret yoluyla *kelime-i tevhîde* telmih yapılmıştır. Vahdet ve tevhîd kelimeleriyle de desteklenen beyitte *Allah'a ortak koşma bahsi, birliğe mâni değildir* diyen şair, bunu kelime-i tevhîde işaret ederek kanıtlar:

Vaḥdete māniʿ degildir mebḥaṣ-ı şirk-i ṣamed
Saṭr-ı tevḥīd-i Ḫudāʾnıñ **Lā** ile **İllā**ʾsı bir (G.20/4)

---

[123] bk. Hz. Muhammed maddesi.

[124] bk. Hz. Muhammed maddesi.

[125] "üdnü minnî yâ Muhammed: "Ey Muhammed bana yaklaş!" Mir'aç hadisesinde Allah'ın, Hz. Muhammed'e hitabı olarak geçen bu söz Kütüb-i Sitte'deki Miraç'a dair Hadis'lerde yer almamaktadır." Bünyamin Ayçiçek, *"Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi"* Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 15, İstanbul 2015, ss. 27-102.; "Üdnü, denâ (yaklaştı) kelimesinin emridir.Üdnü minnî, bana yaklaş anlamına gelir. Hz. Peygamber'in Mi'râc'da Ulu Allah'a yaklaşması, aralarındaki mesafenin iki yay kadar, hattâondan daha azkalması…" Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 158.

Aşağıda yer alan beyitte *her emanetin o işte usta olanlara verilmesinin uygun olacağını, bu manaların Kur'an'da açıkça bildirildiğini* söyleyen şair Nisâ sûresi 58. âyetten iktibas yapar. "Allah size, mutlaka emanetleri (işleri) ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle davranmanızı emreder." âyetinde geçen *emânet* ve *ehil* kelimeleri işaret yoluyla iktibas yapılır:

Her **emānet ehl**ine ṭāḳlīd ile tevfīḳ olur
Ẓāhir olmışdur bu maʿnālar bütün Furkānʿdan (Tar.69/16)

Beyitte geçen *Seb'ü'l-mesânî* terkibi Kur'ân-ı Kerîm'de Hicr sûresi 87. âyette şöyle geçer: "Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'ân'ı verdik." Burada geçen "tekrarlanan yedi âyet", müfessirler tarafından birçok şekilde yorumlanmıştır. Yaygın görüş ise bu yedi âyetten kastın Fatihâ sûresi olduğu ve onun da Kur'ân'ın özü olduğu yönündedir.[126] Seb'ü'l-mesânî'nin Fâtiha sûresi olduğu yönündeki görüşler aynı zamanda bir hadîse de dayanmaktadır. "Hz. Peygamber'in bu hususa açıklık getiren ifadeleri, Buhârî'nin "Kitâbü't-Tefsîr" bölümünün ilk hadîsinde şu şekilde geçmektedir: "…'Ey Sa'd, sen bu mescidden çıkmadan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, o Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür.' buyurdu. Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sırada ben: 'Sana bir sûre öğreteceğim ki o, Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür demedin mi, dedim.' Rasûlullah: O Sûre el-hamdülillahi Rabbi'l-âlemîn'dir ki, namazlarda tekrar olunan yedi âyet ve bana ihsan olunan Büyük Kur'ân'dır, buyurdu."[127] Şair, adı geçen âyet ve hadîsten iktibas yaparak şiirinin yüceliğini vurgular ve onu ilahî âlemde bir *Seb'ü'l-mesânî* gibi görür. Melekler gönül levhasından onun şiirini âyet gibi okurlar:

Oḳurlar āyetāsā levḥ-i dilden rūḥ-ı ḳudsīler
Bu naẓmım ʿālem-i lā-hūta bir **sebʿüʾl-meṯānī**dir (K.60/41)

Tasavvufa göre yaratılışın sebebi *"Küntü kenzen mahfiyyen"* ifadesiyle başlayan *"Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım."* anlamındaki hadîs-i kudsîye bağlanır. "Bu görüşe göre vücûd-ı mutlak olan Allah, aynı zamanda mutlak kemâl ve cemâle sahiptir. Mutlak güzellik ise doğal olarak gizli kalmayıp görünmek, beğenilmek ve sevilmek ister. Allah, mutlak vücûd sahibi olarak

[126] Geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birışık, "es-Seb'ü'l-Mesânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.261-262.

[127] Bünyamin Ayçiçeği, "Divan Şiirinde Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi" *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi,* 2018, s. 495.

kendi gizliliğindeyken, daha zaman ve mekân yokken onun güzelliğini görecek göz ve sevecek gönül yoktu. İşte bundan dolayı, Allah, gizli bir hazineyken, kendi güzelliğini görmek ve göstermek için kainatı yaratmıştır."[128] Beyitte *küntü kenzen* sırrına nail olan kişinin masum olacağını belirten şair, *ben yaratılmış isem ne olursa olsun yok nedir bilmem* der. Zîra yaratılışın sebebinin aşk olduğunu bilen şair, bu bağlamda Allah'ın varlık ve birliğine tam teslimiyet gösterir:

Küntü kenzen sırrına maẓhar olan maʿṣūm olur
Ben meẓāhirden isem **illāda lā** bilmem nedir (G.36/3)

Aşağıda yer alan beyitte geçen *"levlâke"* ibaresi işaret yoluyla *levlâke levlâk lemâ halâktü'l-eflâk* "Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım."[129] meâline gelen hadîs-i kudsîye işarettir. Şair, Hz. Muhammed'i överken halkı için feleğin ona aydınlık kılındığını bu hadîs-i kudsîden iktibas yaparak kanıtlar:

Ey pādişāh-ı maẓhar-ı **levlāke** Muḥammedī
Eflākı itdi ḫalḳıñ içün rūşenā saña (K.1/5)

"Utlub'ül hayr" hayır talep ediniz, güzellik dileyiniz anlamlarına gelen ve sahih olmadığı rivayet edilen bu[130] ve bunun gibi hadîsler tasavvuf ehli ve şairler tarafından halkı irşad etmek için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şair, memduhunu övdüğü beyitte, *Utlub'ül hayr hadîsini Hz. Muhammed'in söylediğini* ifade eder ve bunun manasının memduhun yüz güzelliğine şahit olduğunu dile getirir:

Uṭlubʾül-ḫayr ḥadīṯiñ didi Faḫr-ı ʿālem
Ḥüsn ü vechiñde seniñ oldı bu maʿnā meşhūd (K.38/21)

Şair yukarıda geçen beyitlerde âyet ve hadîslerin ya tamamını ya da bir kısmını alarak iktibas yapmıştır. Aşağıda yer alan beyitlerde ise yalnızca sûre isimlerini vererek ya bir fikrini desteklemek veya anlamı kuvvetlendirmek istemiştir. İlk beyitte Yûsuf sûresinden iktibas yapan şair, ikinci bendde dünyanın gelip geçiciliğine değinir ve nefs-i emmâreye kapılmamayı öğütler. *Dünyanın aldatıcılığına kanan kişi, Nûh'un gemisinin neden inşa edildiğini idrak edemez* diyen şair, bu iddialarını Tûr sûresinden iktibas yaparak kanıtlar:

[128] Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.89.

[129] Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, s.113.

[130] Celaleddin Suyûtî, *Câmiul-Ehâdîs*, (thk. Emin Lafızcı) C.1, Rayiha Yayıncılık, Ankara 2010, s.76-77.

Züleyḫā-yı viṣāliñ perveriş buldı hüviyyetden
Anıñçün **sūre-i Yūsuf** ḥikāyet yā Resūlallāh (K.3/5)

Derk eylemeyen seyr-i serī‘ meh u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī-i Nūḥ'ı
Es‘ad **sūre-i Ṭūr**-ı yār ile da‘vā-yı sünūḥi
Aġyār elemin çekme yapış zülfine Rūḥī
Men‘ eylemege cānımı vār ḳātilimizdir (Tah.100/5)

2.5.1.4. Dünya, Ahiret, Kıyamet ve Mahşer

Dîvân edebiyatının ana omurgasını oluşturan yapılardan en önemlisi İslâm dinidir. Şairler şiirlerini oluştururken İslâm'ın her ögesinden her öğretisinden faydalanır. Lâ-dinî denilen eserler dahi tetkik edildiğinde içinde İslâm dini esasına dayanan birçok unsur bulunur. Bu bağlamda dünya, ahiret, kıyamet ve mahşer gibi dinî birçok unsur ve öğreti şiirlerde sıklıkla kullanılır.

Dünya, dîvân şiirinde gelip geçici bir han, nefs-i emmârenin mekânı, aldatıcı, aşağılık, hilekâr ve düzenbâz gibi süflî vasıflarıyla konu olmuş, nadir de olsa bazen Allah'ın tecellîgâhı, ahiretin tarlası gibi iyi vasıflarıyla ele alınmıştır. Şiirlerde genellikle bir kıyas içinde olunmuş, dünyanın kötü özelliklerine karşın ahiret üstün tutulmuştur. Es‘ad da şiirlerde dünya ve ahiret kavramlarını genellikle birlikte kullanmıştır. Şiirlerde *dünya ve ukbâ*, *dünya ve mâfîhâ*, *dünya ve ahiret* gibi sürekli bir kıyaslama yapan şair, ahiret kavramını ise hakikati yansıtması yönüyle kullanır:

Vücūdıñdur sebeb ibdā‘ına **dünyā** vü **‘uḳbā**nıñ
Anıñçün ḳāleb-i kevniñe cānsın yā Resūlallāh (K.5/5)

Baḳ şu ḫayālim şengine raḳḳās-ı naẓm-ı cengine
Bir neş'e ḳatmış bengine **dünyā** vü **mā-fīhā** gibi (Bah.59/43)

Ey pādişeh-i devlet-i **dünyā** vü **āḫiret**
Virdi dü kevn ḥükmine fermān-revā saña (K.1/3)

Ahiret kavramının yanı sıra *ukbâ* ve *mâfîhâ* gibi kavramları da kullanan şair, bu dünyanın karşılığı olarak ahiretin olduğunu hatırlatır ve gaflet uykusundan uyanmanın gereğini vurgular:

Ādem oldur ki gözi görmeye ḫ^vāb-ı ġaflet
İtmeye her sözini beste-i lehv-i ülfet
Geçmeden ‘ömr-i civāniyyede vaḳt-ı furṣat
İrmeden gūşıña āvāze-i ṭabl-ı **rıḥlet**
Çāresin eyle yüri zād-ı reh-i ‘**uḳbā**nıñ (Tah.18/11)

Mülk-i beḳāya raġbet idüp **rıḥlet** eylediñ
Terk-i cihāna rāġıb olup ġurbet eylediñ (Terc.92/3:1-2)

Kıyâmet, *rûz-ı mahşer* gibi kavramlarla öte dünya fikrine telmihte bulunan şair, genellikle memduhunu överken onun mahşer gününe kadar sağlık ve sıhhatle yaşamasını diler. Bazen de kıyamet kavramını kavuşma günü olarak niteleyerek kalbini ferahlatır:

Tā **ḳıyāmet** ola bünyād-ı vücūdıñ muḥkem
Kaʿbe-i sīnede dil böyle münācāt yapar (K.46/19)

Eger peymāne gelse rūz-ı ferdā-yı **ḳıyāmet**de
Yine fikr-i viṣāli nev-be-nev ḳalbe feraḥ-zādır (K.56/26)

Aşağıda yer alan naʿtlarda Hz. Muhammed'in mahşer gününde günahkâr olan ümmetine şefâat ve yardım edeceğine telmihte bulunan şair, onun inâyetinden nasip almayı diler:

Benim sensin muʿīnim ʿarṣagāh-ı **rūz-ı maḥşer**de
Saña Esʿad gibi biñ ḳul fedādır yā Resūlallāh (K.4/5)

Yā Resūlallāh sensin mücrimīn-i **maḥşer**i
Ümmet-i eslāfdan mümtāz-ı aḳrān eyleyen (K.2/44)

2.5.1.5. Melekler

Haberci, elçi, güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten gibi anlamlara gelen *melek* kavramı, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmekle yükümlü, farklı suretlere girebilen, yemeyen içmeyen, bir cinsiyeti olmayan, duyularla algılanamayan, çok güzel oldukları bilinen nuranî varlıklardır. Dîvân şiirinde bu özellikleri yönüyle özellikle sevgiliye teşbih edilen melekler, görevleri bakımından da farklı benzetmelere konu olmuştur. Dîvân şiirine en fazla konu olan Cebraîl, Mikaîl, İsrafîl ve Azraîl adı ile bilinen dört büyük melektir. Bunların yanı sıra Hârût ve Mârut, Münker ve Nekîr, Rıdvân, Kirâmen Kâtibin gibi melekler de büyük meleklerden sayılmış ve görevleri hasebiyle şiirlere konu olmuşlardır. Yaratılışı itibarıyla melekler arasında yer alan fakat Hz. Âdem'e secde etmediği için kafirlerden sayılan Şeytân da Azâzîl, Hannâs, Vesvâs, İblîs gibi farklı isimlerle şiirlere konu olmuştur.[131]

Esʿad Dîvânı'nda *melek* kavramı ya sadece *"melek"* olarak ya da meleklerin özel adları verilerek yer alır. Dîvânda 32 yerde geçen *melek* kavramı terkipler şeklinde oluşturulmuş ve genellikle sevgiliye teşbih edilmiştir. Bu terkiplerden bazıları şunlardır: *melek sîmâ- melek-peyker-melek-rū* (melek yüzlü), *melek-hısâl-melek-hû-*

[131] Melekler madde başında; yalnızca dîvânda tespit edilen melek isimlerine yer verilmiştir. Diğer türlü araştırmanın sınırları genişleyeceği için bu durum tercih edilmemiştir.

melek-şiyem (melek huylu), *cins-i melek* (melek sınıfı), *ahlâk-ı melek* (melek ahlâklı), *tavr-ı melek* (melek davranışlı). Bu terkiplerin yanı sıra meleklerin çoğulu olarak kullanılan *kudsiyân* ve *melâik* gibi kavramlar da şiirlerde sıklıkla yer alır:

Cebre'īl-i hünere feyżim ider ilhāmı
Ḳudsiyān meclis-i naẓmımdan oḳurlar inşā (Tar.77/17)

Nuʿūṭıñ tā-be-maḥşer cümle ʿālem dāsitān itsün
Hemīşe feyżin ins ü **melā'ik** ḥırz-ı cān itsün (Terc.35/7:3-4)

Yine dört büyük melek anlamına gelen *kerrûbîyân* kavramı da memduhu överken kullanılan kavramlar arasındadır:

Pīş-i ġarrāsında ber-pā ṣaf-nişīnān-ı felek
Pertev-i nūrıñda pervāz itmede **kerrūbiyān** (K.28/5)

Beyitte yer alan *rûh-ı kudsîler* terkibi *kutsal ruhlar* anlamına gelip melekleri tanımlamak için kullanılan ifadelerden biridir. Esʿad bu beyitte, şiirlerinin melekler tarafından âyet gibi okunduğunu iddia eder:

Oḳurlar āyetāsā levḥ-i dilden **rūḥ-ı ḳudsīler**
Bu naẓmım ʿālem-i lā-hūta bir sebʿü'l-meṣānī'dir (K.60/41)

Dîvânda en çok adı geçen melek Cebrâil'dir. Dört büyük melekten biri olan ve Allah ile Hz. Peygamber arasında vahiy tebliğ etmekle vazifeli olan Cebrâil'den şairlere ilham vermesi, sevgiliden haber getirmesi gibi konularda bahsedilmiş, bunun yanı sıra Allah ve Hz. Peygamber arasındaki sırra vâkıf olması ve akl-i küll kabul edilmesi gibi vasıflarıyla da şiirlere konu olmuştur. Esʿad, manzumelerinde hem Cebreîl hem Cibrîl yazımını tercih etmiş, aynı zamanda Cebrâil'e benzetilen ve *cennet kuşu* olarak da adlandırılan *Tâvûs kuşu* kavramına yer vermiştir:

Leyle-i İsrāya maẓhar ẕāt-ı pāk-i aḳdesī
Cebre'īl'i ḫiẓmet-i miʿrāca şāyān eyleyen (K.2/23)

Ḫayālim tercemān-ı **Cibrīl**-i ʿarş-ı vaḥdetdir
Mā'ilim baġ-ı ḥikmet semtiniñ **ṭāvus**-ı esrārı (K.22/31)

"Cebrâil'in bir diğer özelliği de 600 kanadı olmasıdır."[132] Dîvân şiirinde bu kanatlar memduha yardım ve inâyet etmesi anlamında ele alınır. Bazen de kanatlarının

[132] Yusuf Şevki Yavuz, vd., "Cebrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 202.

güzelliği sevgilinin uzuvlarına teşbih yapılır. Aşağıdaki beyitte geçen *şehper* kelimesi Farsça kanat anlamına gelip *Cebrâil'in kanadı* anlamında kullanılmıştır:

O şehenşāh-ı mükerrem ki per-i tīri anıñ
Şehper-i Ḥażret-i Cibrīl'e virür cevlānı (K.19/20)

Ateşten yaratıldığı için kendisini Hz. Âdem'den üstün tutan ve ona secde etmediği için cennetten kovulan şeytan da yaratılış itibarıyla bir melektir. Dîvân şiirinde genellikle rakip için benzetme unsuru olarak ele alınan şeytan nefs, kıskançlık, kötülük, şirk koşma süflî durumlara teşbih edilmiştir. Aşağıda yer alan beyitte kıskançlığın çok kötü bir davranış olduğuna dikkat çekmek isteyen şair, İblis'in bir melekken hasetliği sebebiyle şeytana dönüşmesine telmihte bulur ve Allah'a ortak koşmamayı öğütler:

Vaḥdete ẓāhirde teşrīk itme maḫlūḳiyyeti
Ser-bülend-i cān olan **şeyṭān**a gör n'itdi ḥased (G.14/6)

Hadîslerde, berzâh âleminde insanları sorguya çekeceği rivayet edilen *Münker* ve *Nekir* melekleri dîvân şiirinde de sıklıkla adı geçen meleklerden olup genellikle insanların iyi ve kötü amellerine teşbih unsuru olarak şiirlerde yer alırlar. Şair, III. Selîm'i övme maksadıyla kaleme aldığı kasidede, onun insanlara yardım etmesini Münker'e teşbih eder ve *sultan olanların kerameti münker midir* diye sorarken *onlardaki velilik hâlinin de böyle sayısız olduğunu* ifade eder:

Münker midir kerāmeti sulṭān olanlarıñ
Anlar da böyle ḥāl velī bī-şumār olur (K.23/19)

2.5.1.6. Peygamberler[133]

Dîvân şiirinin yararlandığı en önemli kaynaklardan bir diğeri de peygamberlerdir. Sözlüklerde Farsça bir kelime olan *peyâm* haber, *-ber* eki ise getiren anlamına gelir. "Vahiy yoluyla peygamberler tarafından getirilen haber tanrısal bir ilhamı da beraberinde getirir. Bu noktada Platon gibi bazı filozoflar tarafından şairler

[133] Peygamberler madde başı hazırlanırken aşağıda adı geçen kaynaklardan istifâde edilmiştir: İsmail Güleç, "Hz. Peygamber'in Şiire Karşı Tutumu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2017.; Mehmet Ünal, vd, "Divan Şiirinde Peygamberlerin Ele Alınışı: Ömer Hulûsî Dîvâni Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/73, 2020, ss. 1001-1112;, Mahmut Kaplan, "Divân Şiirinde Hazret-i Muhammed", *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*, İstanbul, S.74, 2021, ss.106-117.; Saadet Arzı, *On Altıncı Yüzyıl Divân Şiirinde Ulü'l-'Azm Peygamberler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.; Selvi Güz, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-'Azm Peygamberler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Konya 2019.; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

de şiirlerini tanrısal bir ilham ile söylediklerinden peygamberlere benzetilmiştir."[134] Güzeli ve estetiği arayan şair, şiirini oluştururken Tanrısal bir ilham ile donatıldığının farkındadır. Bu bağlamda şairlerin peygamberler ile bir ünsiyet kurması ve şiirlerini meydana getirirken yararlandıkları en önemli kaynağın da peygamberler olması kaçınılmazdır. Onların hayatları, mucizeleri, gazaları, kıssaları, yaşadıkları dönemdeki olaylar gibi birçok hadise şairler tarafından şiirlerde sıklıkla işlenmiştir.[135]

2.5.1.6.1. Hz. Âdem

Semavî kitaplarda ilk insan ve ilk peygamber olarak yer alan Hz. Âdem insanlığın atası olması yönüyle *ebül'l-beşer*, Allah'ın seçilmiş kişilerinden sayıldığı için de *safiyullah* olarak anılmıştır. Dîvân şiirinde özellikle ilk insan olması, topraktan yaratılması, meleklerin ona secde edip şeytanın etmemesi, Hz. Havva ile cennetten çıkarılmaları ve Âdem'in Serendip adasına gönderilmesi, yüzlerce ismi bilmesi ve uzun yaşaması gibi birçok özelliğiyle anılmıştır. Esʿad Dîvânı'nda yer alan manzumelerde adı geçen özellikleriyle yer alan Hz. Âdem genellikle Hz. Havva ile anılmıştır.

Beyitte aşkın tarifini yapan şair, Hz. Âdem'in verdiği ilk sözün ve Havva'ya nefs fikrini şeytan edenin aşk olduğunu iddia eder:

ʿAşḳdır **Ādem**ʿle evvel ʿahd-i peymān eyleyen
ʿAşḳdır Ḥavvāʿya reʾy-i nefsi şeytān eyleyen (K.2/1)

Beyit, Hz. Peygamber için yazılan bir naʿttan alınmıştır. Şair, Hz. Peygamber'e seslenerek *cihânın hükümdarının sevgilisisin, Hz. Âdem'i Hz. Havva'ya can eyleyen senin yaratılışındır* der ve ilk yaratılan nurun Hz. Muhammed'in nuru olduğuna telmihte bulunur:

Sen o maḥbūb-ı ḫudāvend-i cihānsın kim seniñ
Ḫilḳatiñdir **Ādem**-i Ḥavvāʿyı bā-cān eyleyen (K.1/28)

III. Selîm için yazılan kasidede *devlet işleri aciz ve zayıf olanlarla bitmez, bu ta Âdem'in zamanından beri imkânsızdır* diyen şair, siyasî bir nasihat verirken *Âdem'in zamanı* terkibiyle onun ilk insan olduğuna da telmihte bulunur:

Yoḫsa ehl-i ʿacz ile bitmek umūr-ı salṭanat

[134] Eflatun, *İon*, çev. İhsan Bozkurt, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s.534.

[135] *Peygamberler* maddesi hazırlanırken kronolojik tasnif esas alınmıştır.

Mümteniʿdir ʿādetā tā **devr-i Ādem**ʾden beri (K.24/14)

2.5.1.6.2. Hz. Nûh

Hz. Nûh, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîslerde diğer peygamberlere nisbetle detaylı bir şekilde tanıtılan ve *"ülü'l-azm"* olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. "Kur'an'da yirmi sekiz sûrede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci sûresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhit mücadelesini anlatır. Ancak Kur'an, Nûh'un hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Kendisine inanmayan kavmi tûfanla cezalandırıldığından tûfan hadisesi de ona nisbetle Nûh tûfanı diye anılmaktadır."[136] 950 ilâ 1050 yıl yaşadığı rivayet edilen Hz. Nûh, dîvân şiirinde uzun ömürlü olması, Tûr-ı Sinâ adıyla bilinen dağda Allah ile konuşması, inşa ettiği gemi, halkının helâk olması, eşi ve oğlunun ona inanmaması gibi birçok yönüyle ele alınmıştır.

Beyitte Hz. Nûh'un dîvân şiirine yansıyan yönlerinden uzun ömürlü olmasına telmihte bulunan şair, memduhun Hz. Nûh'un ömrü kadar uzun ömürlü olması temenni eder:

ʿ**Ömr-i Nūḥ**ʾı Ḥaḳ Taʿālā ʿömriñe żamm eylesün
Sāye-i ʿadliñde āsāyiş bula cümle ʿibād (Tar.70/4)

Aşağıda yer alan tahmîste tasavvufî bir yorum yapan şair, dünyanın gelip geçici olduğunu, onun hilelerine kanmamayı öğütlerken Nûh'un gemisinin neden inşa edildiğini idrak etmeyi ve asıl davayı hatırlamak gerektiğini ifade eder. Bu ifadelerini kuvvetlendirmek için hem Tûr sûresine hem Nûh'un gemisine telmihte bulunur:

Derk eylemeyen seyr-i serīʿ meh u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī-i **Nūḥ**ʾı
Esʿad **sūre-i Ṭūr**-ı yār ile daʿvā-yı sünūḥi
Aġyār elemin çekme yapış zülfine Rūḥī
Menʿ eylemege cānımı vār ḳātilimizdir (Tahm.100/5)

2.5.1.6.3. Hz. İbrâhîm

"Hz. İbrâhim Kur'an'da adı müteaddit defa geçen ulü'l-azm peygamberlerden biri olup Hz. Nûh'un neslinden gelmektedir. O, inananların örnek alacağı bağlanacağı

[136] Ömer Faruk Harman, "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 225.

ve peşinden gideceği büyük bir önderdir. Aynı zamanda o, Allah'ın halîli, sırdaşı ve dostudur. O, insanlar içerisinde ağır başlı, yufka yürekli, yumuşak huylu, misafirperver ve dürüst bir kimsedir. O Allah'ın dostu olduğu gibi Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'in de dostudur."[137] Dîvân şiirinde de hakkındaki kıssalar ile en çok konu olan peygamberlerden olan Hz. İbrâhim, doğumu, mağarada büyümesi, Nemrûd'la tartışması, putları kırması, ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması, oğluyla birlikte Kâbe'yi inşa etmesi, oğlunu kurban etmek istemesi ve bu teslimiyet karşısında bir koçun ona nazil olması gibi birçok yönüyle şiirlere konu olmuş, aynı zamanda *Halîlullâl* (Allah'ın dostu) lakabıyla da şiirlerde mazmun olarak yer almıştır.

Beyitte, Hz. İbrâhim'in putperestlik inancının olduğu bir memlekette putlara tapmayı reddetmesi ve onları kırarak meşhur olması hadisesine telmih yapılmıştır:

ʿAşḳdır maʿbūdı istidlāl iden **İbrāhīm**ʿe
Büt-şikenlikle anı meşhūr-ı devrān eyleyen (K.2/8)

Şair, bu beyitte de Hz. İbrâhim'in putları kırdıktan sonra ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması hadisesine işaret ederek onun bu olay ile meşhur olduğunu ifade eder:

Ol Muḥammed kim anıñ nūr-ı muʿanʿan geldigi
Ḥażret-i **İbrāhīm**ʿe āteşde virdi şöhreti (K.6/14)

2.5.1.6.4. Hz. İsmâil

Kendisi gibi peygamber olan Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İsmâil, insanlara verdiği sözlere sadâkatiyle bilinen ve Allah'ın rızasını kazanması ile övülen bir peygamberdir. "Hz. İsmâil Türk edebiyatında doğumundan başlayarak çocukluğu, gençliği ve peygamberliği gibi yönleriyle ele alınmış, özellikle annesi Hâcer'le birlikte Mekke'de bırakılması, burada zemzemin fışkırması, babası İbrâhim tarafından Allah'a kurban edilmek istenmesi, buna razı olup sabır göstermesi ve Kâbe'nin inşaatında babası ile beraber çalışmasından bahsedilmiştir."[138] Hz. İsmâil'in yukarıda yer alan özelliklerinden öncelikle kurban hadisesine telmihte bulunan şair, onun haktan gelen her şeye rıza göstermesini sabır kavramıyla kullanıp teşbih unsuru yapmıştır.

[137] Mahmud Esad Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2000, s.52.

[138] Mustafa İsmet Uzun, "İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 82.

Beyitte aşkın vasıflarını anlatan şair, Hz. İsmâil'in verilen emre boyun eğip canını hayvan kesilen meydanda kurban edişini ilahî aşka yorumlayarak aşk hakkında dikkate değer bir tespit yapar:

ʿAşḳdır **İsmāʿīl**ʾi münḳād-ı fermān eyleyüp
Cānını meydān-ı bismilgehde ḳurbān eyleyen (K.2/9)

Beyitte yine Hz. İsmâil'in kurban hadisesine telmihte bulunulur. *Mâsivâdan vazgeçmeyip Allah'a yakınlık duymasaydı Hz.İsmâil'e kurban gelmezdi* diyen şair, vahdet anlayışına da telmihte bulunur:

Ān-ı ẕebḥ olmasa sermāye-i ḳurb-ı Yezdān
Ẕebḥ **İsmāʿīl**ʾe gelmezdi fedā-yı maḳṣūd (K.38/3)

2.5.1.6.5. Hz. Yakûb

"İshak'ın oğlu Ya'kûb, Kur'ân-ı Kerîm'e göre peygamber, Yahudi inancına göre İsrâil'in ataları diye adlandırılan üç kişiden biridir ve aynı zamanda İsrailoğulları'nı da atasıdır. Hz. Ya'kûb Müslüman milletlerin kültür ve edebiyatında, halk inanışlarında adı çokça geçen ve hayatına dair bilgi verilen peygamberlerden biridir. Kaynaklarda duasının bereketiyle bir koyunun tek batında dört kuzu doğurması, sesinin üç konak mesafeden duyulacak kadar gür olması, attığı okun çok uzaklara gitmesi, duasıyla dağları yerinden oynatması, oğlu Yûsuf hakkında kurtlarla konuşması, çok uzak mesafeden Yûsuf'un kokusunu alması gibi mucizeleri nakledilir. Edebiyatta daha çok etkili duasıyla anılan Hz. Ya'kûb'la ilgili bilgiler Kur'an'da Yûsuf sûresinde yer alır."[139] Aynı zamanda gam, hüzün ve sabrın sembolü olan Hz. Yakûb'un hüzün içinde kapandığı evi de (külbe-i ahzân/külbe-i hüzn/beytü'l-ahzân/beytü'l-hazen) dîvân şairlerinin en çok kullandığı benzetme unsurlarından olmuştur.

Beyitte yer alan *külbe-i hüzün* (hüzün kulübesi) terkibi, Hz. Yakûb'un hem evlat acısı hem evlat ihanetiyle kendisini kapattığı, yıllarca acı çekip ağlamaktan kör olduğu eve teşbihtir. Şair, gönlü bu hüzün kulübesine benzetirken bir gün Yûsuf gibi müjdeli bir haberin geleceğine de işaret eder:

Dil külbe-i ḥüzünde çü **Yaʿḳūb** ağlasun
Bir gün beşīr-i müjde-i Yūsuf-nümā gelür (G.19/4)

[139] Mustafa İsmet Uzun, "Ya'kūb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 276.

Beyitte Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'a telmihte bulunan şair, mahbubundan *Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf aşkına ayrılık vaktini uzatmayıp merhamet etmesini* dilerken aynı zamanda Hz. Yakûb'un uzun bekleyişine de telmihte bulunur:

İftirāḳ-ı Ḥażret-i **Yaʿḳūb Yūsuf** ʿaşḳına
Merḥamet eyle dirāz itme zamān-ı firḳati (K.6/44)

2.5.1.6.6. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Kur'an'da adına *ahsen'ül-kasas* (en güzel anlatış) olarak anılan Yûsuf sûresi vahyedilmiş 11. peygamberdir. Hakkında en fazla konuşulan, en fazla örnek verilen Hz. Yûsuf, dîvân şiirinde de en fazla konu edinilen peygamberlerdendir. Gördüğü rüya, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, köle olarak satılması, rüya tabirleri, zindana atılması, Mısır'a sultan olması, vezirin eşi Züleyha tarafından kendisine atılan iftira, kanlı gömleğiyle kör olan babası Hz. Yakûb'un gözlerinin açılması gibi daha birçok özelliğiyle dîvân şiirine konu olurken en çok da güzel ahlâkı ve eşsiz güzelliğiyle teşbih unsuru yapılmıştır.

Hz. Yûsuf, manzumelerde adı en sık geçen peygamberlerdendir. Şiirlerde genellikle güzel ahlâkı ve yüz güzelliğiyle ele alınan peygamber, şairin şiirlerine ve tabiatına teşbih edilir:

Yusūf-ı ṭabʿıma dil-beste Züleyḫā-yı himem
Taḫt-ı iḳbālime bir cāy-ı feraḥ Mıṣr-ı kerem (M. 25/64)

Bazen de şair görevinden azledildiğinde kendisiyle Hz. Yûsuf arasında bir ünsiyet kurar ve vatanını terk etmek zorunda kalmasını ona benzetir:

Yūsufāsā eyledim iḫvān ile terk-i vaṭan
Soñra bildim Mıṣr-ı ünsiyyetde iḫvān ol degil (G.60/6)

Hz. Yûsuf beyitlerde genellikle babası Hz. Yakûb ile anılır. Onun, evladını yitirmenin onulmaz acısı, bu acıyla görme yetisini kaybetmesi ve bir gün oğlunun gelişiyle dünyasının aydınlanması, şair tarafından manzumelerde sıklıkla konu edinilmiştir:

Dil külbe-i ḥüzünde çü **Yaʿḳūb** ağlasun
Bir gün beşīr-i müjde-i Yūsuf-nümā gelür (G.19/4)

Meşhur aşk hikâyelerinin de kahramanı olan Yûsuf ile Züleyhâ, şairin sıklıkla yer verdiği konulardandır. Manzumelerde genellikle âşık ve mâşuk arasındaki

imkânsız aşka teşbih edilen Züleyhâ, bazen de imkânsız aşkının perişanlığıyla insanın çaresizlik karşında yapabileceği hainliklere teşbih edilmiştir:

ʿAşḳdır aşḳ-ı **Züleyḫā**ʾya o ġadri itdüren
ʿAşḳdır maḥbūbıñı der-bend-i zindān eyleyen (K.2/14)

2.5.1.6.7. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, diğer ilâhî dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de sabır ve tahammül timsali olup manzum eserlerde daha çok bu özelliğiyle ele alınmıştır. Çocuklarıyla bağ ve bahçelerinin zenginliğiyle bilinen Hz. Eyyûb, kendisine verilen imtihanla bunların hepsini kaybeder ve vücudunda onulmaz yaralar çıkar. Allah'tan geldiğini bildiği bu acılardan asla şikâyet etmeyen ve tahammül gösteren Hz. Eyyûb, dîvân şiirinde de sabrın en güzel timsali olarak ele alınır. Onun belâ karşısında gösterdiği sabır genellikle âşığa teşbih edilir.

Aşağıda yer alan beyitlerde Hz. Eyyûb'ün sabrına telmihte bulunan şair, aşkın tanımını yaparken onu *sabır tahtına sultan edenin aşk olduğunu* iddia eder:

ʿAşḳdır **Eyyūb**ʾi ṣabır taḫtına sulṭān iden
Vaṣfını ārāyiş-i manṣūṣ-ı fermān eyleyen(K.2/11)

Beyitte yine Hz. Eyyûb'ün sabrına telmihte bulunan şair, *perişan ümmeti onun sabrına şahitlik etmeseydi, Hz. Eyyûb'e hakikat sırrı verilmezdi* der:

Ṣabra işhād itmeyeydi ümmet-i āşüfteyi
Eylemezdi **Ḥażret-i Eyyūb**ʾi ḥikmet intiḫāb (Kıt.10/3)

2.5.1.6.8. Hz. Mûsâ

"Hz. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'in otuz dört sûresinde 136 yerde zikredilmektedir ve Kur'an ile sahih hadîslerde geçmiş peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir."[140] "Allah'ın seçilmiş bir kulu olan Hz. Mûsâ'nın doğumundan nübüvveti sonrasında yaşanan hâdiselere varıncaya kadar hayatından önemli sahneler bir ibret nişanesi olarak Kur'an'da, defalarca anlatılır."[141] O, fısıltıyla konuşabilecek kadar rabbine yaklaşma şerefine nail olmasının yanında güvenilir, sözüne itimat edilen, şerefli ve çok değerli bir kişiliğe sahiptir. Hz. Mûsâ dîvân şiirinde Tûr-ı Sinâ'da Allah'ın tecellîsine mazhar olup kendinden geçmesi, Kızıldeniz'i ikiye ayırıp

[140] Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 207.

[141] Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, s. 109.

Firavun'un askerlerini yok etmesi, Hızır (as) ile yolculuğu, asası ve yed-i beyzâ (beyaz el) gibi birçok hadisesiyle yer alır. Kendisine vahyedilen kutsal kitaplardan Tevrat ile de zikredilen Hz. Mûsâ, Tûr-ı Sinâ'da Allah ile aracısız konuşmasından dolayı *kelîmullâh* olarak da anılır.

Şair, beyitte *Hz. Mûsâ'nın Tûr-ı Sinâ'da Allah'ın tecellîsine mazhar olmasının aşkına, en kısa zamanda zevk ve kavuşma gününü nasip eyle* diyerek bu mucizevî olaya telmihte bulunur:

Ḥażret-i Mūsāʾya **Ṭūr** üzre tecellī ʿaşḳına
ʿAn-ḳarīb eyle müyesser ẕevḳ u rūz-ı vuṣlatı (K.6/45)

Beyitte Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden olan *Yed-i Beyzâ* (beyaz el) hadisesine telmihte bulunan şair, *Hz. Muhammed'in nuru yaratıldığında Mûsâ'nın beyaz eli yoktu* derken ilk yaratılan nurun onun olduğunu ifade eder ve Bezm-i Elest meclisine de işaret yoluyla telmihte bulunur:

İtmeyeydi ẕātını Peyġām-ber-i āḫir zamān
Ḥikmet-i Ḥaḳʾda **yed-i beyżā**-yı **Mūsā** yoġidi (K.7/18)

2.5.1.6.9. Hz. Davûd

Kendisine Zebûr adlı kutsal kitap indirilmiş Hz. Dâvûd, zırh yapma sanatında mâhir, hikmet ve ilim sahibi bir hükümdardır. "İslâmî kaynaklarda özellikle onun güzel ahlâkı ve ibadet hayatı üzerinde durulmuş olması dikkat çekicidir."[142] "İsrâiloğulları'nın tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir."[143] Hz. Davûd dîvân şiirinde bu özelliklerinin yanı sıra demiri işlemesi, sesinin güzelliği, hayvanların onunla birlikte Allah'ı tesbih etmesi gibi unsurlarıyla ele alınmıştır. Hem peygamber hem hükümdar olması yönüyle de bazen memduha teşbih edilmiştir.

Beyitte aşkın mahiyetini anlatan şair, *Hz. Davûd'u hilafet hükmüyle yerenin, seçilmiş neslini dünyaya Süleymân eyleyenin aşk olduğunu* söyler ve onun hükümdarlık vasfına da telmihte bulunur:

ʿAşḳdır **Davūd**ʾı aḥkām-ı ḫilāfetle yeren
İntiḫāb-ı neslini dehre Süleymān eyleyen (K.2/10)

[142] Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, s.141.

[143] Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 21.

2.5.1.6.10. Hz. Süleymân

Babası Hz. Dâvud'un vefatından sonra küçük yaşlarda ülkesine hükümdar olan ve kısa bir süre sonra peygamberlik ile müjdelenen Hz. Süleymân, dîvân şiirinde birçok vasfı ve hadisesiyle adından çokça bahsedilen peygamberlerdendir. "Hz. Süleyman, göz yumup açma süresinde Belkıs'ın tahtını Sebe ülkesinden Kudüs'e getiren ve ism-i a'zamı bildiği rivayet edilen veziri Âsaf b. Berahyâ ile birlikte anılmış, dönemin sultanıyla vezirleri de onlara benzetilmiş, sahip olduğu kudret ve saltanat ise (mülk-i Süleyman) mutlak bir ihtişamın sembolü sayılmıştır. Sarayı güçsüzlerin sığınağı, davaların adaletle halledildiği yerdir, kendisi aynı zamanda adaletin sembolüdür."[144] Bunların yanı sıra Hz. Süleymân kuşların dilini bilmesi, karınca ile konuşması, üzerinde İsm-i A'zam'ın yazılı olduğu mühürlü yüzüğü gibi daha birçok özelliğiyle dîvân şiirini konusu olmuştur.

Es'ad, Hz. Süleymân'ın verilen bu özelliklerinden öncelikle adaletine, meşhur tahtına ve mührünene telmih yaparak bahsetmiştir. Beyitte *sevgilinin kırmızı dudaklarının mührü* Hz. Süleymân'ın yüzüğüne teşbih edilirken onun *insanları ve perileri etkisi altına almasına* telmihte bulunulmuştur:

Ḫātem-i laʿl-i lebiñ tesḫīr ider ins ü perī
Devr-i ḥükm-i ḥüsniñe cānā **Süleymān** imrenür (G.26/4)

Yine Hz. Süleyman'ın tahtına telmihte bulunulan beyitte *dünyanın gelip geçici oluşuna, olağanüstü zenginliğe sahip olan peygamberin dahi bu dünyadan göçtüğüne* işaret eden şair, *o tahtın tek sahibinin Allah olduğunu* ifade eder:

Degildir kimseye bāḳī cihān taḫt-ı **Süleymān**ʿdır
O taḫtıñ ṣāḥibi ancaḳ cenāb-ı lā-mekānīdir (K.60/8)

2.5.1.6.11. Hz. Yahyâ

Yahyâ kelimesi, kök anlamı itibariyle hayatı ifade eder. Onun vesilesiyle kısır olan annesinin yeniden doğurgan hâle gelmesi dolayısıyla bu ismi aldığı belirtilir. "Kur'an-ı Kerîm'de bahsedildiği kadarıyla Hz. Yahyâ idrak ve anlayış sahibi, iffetli, güzel ahlâka sahip, anne babasına hürmeti elden bırakmayan hata ve günahlardan gücü nispetinde uzak durmaya çalışan örnek bir şahsiyettir. Onun hakkı savunup her zaman

[144] Hüseyin Akkaya, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

zalimin karşısında durması genç yaşta şehid edilmesine yol açmıştır."[145] Bazı tefsircilere göre Hz. Yahyâ'nın başının kesilmesinden sonra yere bir damla kan dökülmüş, dökülen bu kanın kaynamaya başladığı ve Kûdüs'ün işgaline kadar kaynamaya devam edeceği rivayet edilmiştir."[146] Dîvân şiirinde onun güzel ahlâkına, iffetli oluşuna, özellikle genç yaşta şehit edilmesine ve kan hadisesine telmihte bulunulmuş ve teşbih yapılmıştır.

Beyitte, Hz. Yahyâ'nın başının kesilerek şehit edilmesi hadisesine telmihte bulunan şair, onun aşkına başındaki gamın defedilmesini diler:

Yā İlāhī **Ḥażret-i Yaḥyā**-yı meẕbūḥ ʿaşḳına
Ḳıl sebīlim taḫliye defʿ eyle benden kürbeti (K.6/41)

Şair, memduhun cömertliğini bolluk denizinde Hz. Yahyâ'nın cömertliğine teşbih yapar:

Ḫudāvend-i muʿaẓẓam şehriyār-ı ḫıṭṭa-i Ādem
Kef-i cūdı miṣāl yemm-i keremde ṣanki **Yaḥyā**ʾdır (K.56/20)

2.5.1.6.12. Hz. Îsâ

"İsrailoğulları peygamberlerinin sonuncusu olan Hz. İsâ, annesi Hz. Meryem'e Cebrâil tarafından müjdelenmiş ve babasız olarak dünyaya gelmiştir." [147] "Kutsal kitap olan İncil'i tebliğ etmesi için ona indirilmesi, Hz. Muhammed'in peygamberliğini müjdelemesi (Saff 61/6), Allah'tan bir kelime ve ruh olduğu vurgulanan bir peygamber olması, onun ayrıcalıklı yönleri arasındadır. Bunun yanında Kur'an'ın ifadesiyle o, kendisine nimet verilmiş ve İsrailoğulları'na örnek kılınmış bir kul ve resuldür (ez-Zuhruf 43/59). O, peygamberlikle nimetlendirilmiş, babasız doğmakla taltif edilmiş ve nefsânî arzularını yenerek başta İsrailoğulları olmak üzere nesillerce dilden dile dolaşan, örnek bir şahsiyet olmuştur."[148] Bu özelliklerinin yanı sıra dîvân edebiyatının çeşitli örneklerinde doğrudan veya dolaylı olarak Hz. Îsâ ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve birçok mazmuna konu edilmiştir. "Cebrâil'in üflemesiyle (nefh-i Cibrîl) onun Hz. Meryem'den babasız olarak doğuşu, tevhit ve münacatlarda Allah'ın her şeye kadir oluşunu göstermesi bakımından en sık kullanılan unsurdur. Ana karnında ve beşikte iken konuşmaya başlaması, hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi Ölmeyip gök yüzüne

[145] Erkaya, *Pegamber Kıssaları*, 178-179.

[146] Bk. İbn Kesir 1985, 51 ; İbn Esir 1348, I/172 ; Taberi 1991, III/852-853.

[147] Muhammed Ali Sabuni, *Peygamberler Tarihi*, s.198-209.

[148] Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, s. 189-190.

çıkışı (refʿ-i Îsâ) aynı zamanda müstakil risâlelere de konu olmuştur Hiç evlenmediğinden *"ehl-i tecrîd"* diye adlandırılmış ve dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) kabul edilmiştir. Buna rağmen semaya yükselirken yakasında unuttuğu bir iğneden dolayı dördüncü felekteki (çarh-ı çârümîn) güneş semasında kalışına da dikkat çekilmiştir: Gökyüzünde kıyamete kadar bulunacak oluşundan kinaye uzun ömrü (ömr-i Mesîh) ve kıyametten önce tekrar dünyaya dönecek (nüzûl-i Îsâ) olması da dîvân edebiyatındaki onunla ilgili belli başlı konulardır." [149] Hz. İsâ, manzumelerde Hz. Muhammed'den sonra adı en çok geçen ikinci peygamberdir. Onun yukarıda yer verilen mucizeleri ve vasıfları birçok manzumenin konusu olmuştur.

Hz. İsâ Yahudiler tarafından çarmıha gerildiğinde Allah tarafından göğe yükseltilir. Rivayetlere göre yakasında bulunan iğne sebebiyle göğün dördüncü katına kadar yükselebilmiş ve orada kalmıştır. Aşağıda yer alan beyitte de *sûzen-i hikmet* (hikmet iğnesi) terkibiyle bu hadiseye telmihte bulunan şair, aynı zamanda Hz. İsâ'nın *"İsa-yı Mücerred"* vasfına *"tecrîd-i Mesîhâ"* terkibiyle telmihte bulunur. Bu durum Hz. İsâ'nın hem çıplak ve soyutlanmış oluşuna hem onun hiç evlenmemiş oluşuna yorumlanır:

Feyż-i ervāḥı telef-kerde-i Mūsāʿda ḳodı
Sūzen-i ḥikmeti tecrīd-i **Mesīḥā**ʿda ḳodı (Müs.15/1)

Şair, Hz. İsa'yla arasında bir ünsiyet kurar. Onun ölülere nefesiyle can vermesi vasfını, kendisinin ölü hayallere can vermesine benzeterek sözlerini onunla eş tutar:

Cān virür mürde ḫayālāta niẓām-ı naẓmım
Suḫanım nefs-i **Mesīḥā** ile gūyā tevʾem (K.44/35)

Şair, bu beyitte de Hz. İsâ'nın ölüleri dirilten nefesine telmihte bulunur ve *sadece değil onu, her nefes sahibini Hz. İsâ biliriz* derken tasavvufun nefes kavramına da dikkat çeker:

Esʿad hemān **ʿĪsā** mı ider mürdeyi iḥyā
Her ṣāḥib-i enfāsı **Mesīḥā** bilürüz biz (G.148/9)

[149] Mustafa İsmet Uzun, "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 200, s. 473.

Beyitte Cebrâil'in Allah'ın emri ile Hz. Meryem'e ruh üfleyip onun hamile kalmasına telmihte bulunan şair, Hz. Meryem ile Hz. İsâ'nın doğal olarak tek ruh olduğunu dile getirir:

Cebreʿîl-i rūḥ ile hem-rūḥ olur emr-i aḥad
Bî-tekellüf **Meryem**-i ʿaşḳıñ **Mesīḥā**-zāsı bir (G.126/2)

2.5.1.6.13. Hz. Muhammed

Yaratılış itibarıyla Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, mevki bakımından ise ilkidir. Hakkında doğmadan önce ve doğduktan sonra birçok mucizevî olay rivayet edilmiştir. Mucizeleri, ahlâkı, şekli ve şemâili ile ilgili binlerce eser kaleme alınmış ama O'nun bu özellikleri anlatmakla tamamlanamamıştır. "Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli bilgiler, Türklerin müslüman olmasından itibaren ortaya koydukları edebiyat eserlerinde büyük bir zenginlikle yer almıştır. Osmanlı coğrafyasında Türk-İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat ortaya konulmuştur. Kur'an'da Resûl-i Ekrem'e dair âyetlerin iktibas ve telmih yoluyla intikal ettiği edebî eserlerde Resûlullah'ın isim ve sıfatları, fizikî, ruhî ve ahlâkî vasıfları, aile hayatı, mûcizeleri vb. konularda verilen bilgiler Türk edebiyatının bu hususta ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Eski Türk edebiyatında Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli olaylar, mekânlar, Ehl-i beyt'i ve ashabı birer remiz ve mazmun hâlinde beyitlere girmiştir. Resûl-i Ekrem'in özel isimleri yanında gül, bülbül, âyîne, servi, nihal, şems, kamer, mâh, çerağ, nur, kimya, muallim, imam, fahr-i kâinat, ekmel-i âdem, şefî-i ümmet, sultân-ı kevneyn gibi kelime ve terkipler de remiz veya mazmun şeklinde kullanılmıştır."[150]

Dîvân şiirinde Hz. Muhammed ile ilgili âyet ve hadîslerden başka birçok mucizesine telmihte bulunulur. İsrâ ve mi'râc hadisesi, parmaklarından su akıtması, amâ olanları iyileştirmesi, hurma kütüğünün ağlaması, ayı ikiye yarması (şakkü'l-kamer), üzerinde sürekli ona gölge eden bir bulutun olması gibi birçok mucizesiyle dîvân şiirine konu olmuştur. Esʿad Dîvânı'nda adı en çok geçen peygamber olan Hz. Muhammed, Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Mustafâ ve Resûl-i Ekrem gibi isimleriyle de anılır.

[150] Mustafa İsmet Uzun, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 455.

Beyitte sabah vaktinin hayrından bahseden şair, sabahı *âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Muhammed Mustafâ'nın kıyamet sabahına kadar kandil gibi aydınlatacak kabrine* benzetir:

Merḳadiçün bāmdād-ı ḥaşre dek ḳandīl olur
Mefḫar-ı ʿālem **Muḥammed Muṣṭafā**ʿya ṣubḥgāh (G.111/8)

Hz. Peygamber dîvân şiirinde *gül* ile sembolize edilmiştir. O, peygamberlik bağının gülüdür ve gül, şairler tarafından birçok kavramla terkip yapılarak ona teşbih edilir. Şair, Hz. Muhammed'i *dinin gül bahçesinin gülü, gül bağının fidanına* benzeterek teşbih yapar:

Gülşen-i dīnin **gül**i bāġ-ı Muḥammed gülbüni
Ḫānedān-ı ḳādirī ser-tāc-ı aḳṭāb-ı mübīn (K.14/8)

Beyitte *Livâü'l-hamd* terkibi Hz. Muhammed'in mahşer günü ümmetini altında toplayacağı manevî nitelikli sancağa verilen isimdir. "Livâü'l-hamd terkibi Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamakla birlikte müteahhir dönem İslâmî eserlerde İsrâ sûresindeki bir âyette geçen (17/79) *makâm-ı mahmûd* terkibiyle bağlantı kurup bazı hadîs rivayetlerine dayanmak suretiyle bu tabir literatüre mal edilmiştir."[151] Beyitte *Livâü'l-hamd* terkibiyle bu olaya telmih yapan şair, Hz. Muhammed'in seçilmiş olduğunu ve *şirke düşenleri heybetli kılıcıyla titrettiğini* ifade eder:

Ser-firāz itdi livāʾüʾl-ḥamd-i dīn-i **Aḥmed**ʾi
Müşrikīni lerzenāk eylerdi tīġ-i heybeti (K.12/8)

Eğer şairlerin övdüğü kişiler Ahmed, Mahmûd, Mehmed, Mustafa, gibi Hz. Muhammed'in isimlerinden birini taşıyorsa peygamberle adaş oldukları için onları daha da yücelterek överler. Peygamberin hasletlerinin bu sebeple memduha da sirayet ettiğini iddia ederler. Esʿad da Ahmet Paşa'yı övdüğü bu kasidede onun *cömertlik alametini*, seçilmiş olan Hz. Muhammed'le adaş olmasına bağlar:

Semiyy-i Aḥmed-i Muḫtār kerīm-i mekremet āṣār
Ki tersāne-i zamān devletiñde cennetāsādır (K.53/7)

Resûl-i Ekrem terkibi Hz. Muhammed'in isimlerinden olup *aziz, şerefli peygamber* anlamlarına gelir. Aynı zamanda *tâcü'l-vefâ* mazmunuyla mağara

[151] Salih Sabri Yavuz, "Livâü'l-Hamd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 200.

hadisesine işaret eden şair, Hz. Ebûbekir'in Peygamber'e canını siper etmesine de telmihte bulunur:

Cānını beẕl itdi ġār içre **Resūl-i Ekrem**ʿe
Ledġ-i ṣuʿbāne taḥammül eyledi **tācü**ʿ**l-vefā** (K.11/9)

Aşağıda yer alan iki beyitte de Hz. Muhammed'in mi'râc hadisesine değinilir. "Cebrâil, Hz. Muhammed'i cennet bineği olan Burak'a bindirerek Sidretü'l Müntehâ'ya kadar götürür. Oraya vardıklarında Cebrâil artık yalnız gitmesi gerektiğini söyler. Refref denilen yeşil yaygı ile bir müddet daha yolculuk yapar. Refref onu Kürsi'de bırakır, Arş'a kadar yalnız gider."[152] İlk beyitte yer alan *refref* kavramı sözlük anlamıyla yumuşak kumaş, döşek, minder olarak yer alır. Hz. Muhammed'i mi'râc gecesinde Allah'ın huzuruna götüren dört binekten sonuncusu olarak bilinen Refref, beyitte aynı anlamda kullanılıp zamandan ve mekândan münezzeh olan bu hadiseye telmihte bulunulur:

Sen ol **refref**-süvār-ı leyle-i nūr-ı tecellāsın
Ḥarīm-i lā-mekān senden kināyet yā **Resūlallāh** (K.372)

"Burâk sözlük anlamıyla *parıldamak, şimşek çakmak* anlamına gelen Arapça *berk* kelimesinden türetilmiş olup renginin saf ve parlak oluşu veya çok hızlı hareket edişi sebebiyle bu adı almıştır."[153] Vatanı cennet olarak rivayet edilen Burâk, dîvân şiirinde birçok farklı şekilde ele alınmıştır. "Tasviri ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır; deve, at veya katırdan küçük, merkepten büyüktür. Gövdesi ata benzer, boynu deve boynu, yüzü insan yüzü gibi olup hûrilerden güzel ve cennet âhûlarının bile gıpta ettiği bir varlıktır. Süratini arttırmak için kullandığı, açtığında cihânı kaplayan iki kanadı ve kısa bir kuyruğu vardır. *Burâk-ı berk-seyr* terkibi şimşek kadar hızlı oluşunu anlatır. Bu sebeple bir adımda 70.000 yıllık yol katedebilir ve adımını gözünün gördüğü yerin en son noktasına atabilir Bazı şiirlerde deve ayaklı, ceylan tırnaklı olarak tavsif edilen Burak, uçtuğunda kuşların kendisine yetişemeyeceği kadar süratli bir varlıktır."[154] Burâk aşağıda yer alan mi'râciyyede telmih unsuru olarak yer almıştır. Hz. Peygamber'i Burâk üzerine binmiş

[152] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 356.

[153] Mustafa Öz, "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 417.

[154] Mustafa İsmet Uzun, "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 418.

iki cihânın şahı olarak nitelendiren şair, *heybetini duyunca göğün en yüce katı titredi diyerek* O'nu yüceltir:

ʿArş-ı aʿẓam ditredi gūş eyleyince şevketiñ
Şāh-ı kevneyn-i **Burāḳ** üzre ḳudūm-ı devletiñ
Evvelīn ü āḫirīn idrāk idüp māhiyyetiñ
Nūr-ı teşrīfiyle ol mihr-i sipihr-i ʿizzetiñ
Bir hümāyūn ṭāliʿ ü ferḫunde-kevkebdir bu şeb (Tah.8/4)

2.5.1.7. Dört Halîfe

Sözlüklerde *çehâr-yâr-ı güzin*, *çihâr-yâr-ı güzin*, *çâr-yâr* gibi birçok kullanım şekli olan bu terkipler İslâm'ın dört seçkin halîfesini temsil eder. Hz. Muhammed'den sonra onun halîfeliğini yapan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dîvân şiirine hayatları, İslâmiyet'i kabul etmeleri, gazâları ve tabiatları gibi birçok yönleriyle konu olmuşlardır. Bu konularda her biri için ayrı kaleme alınmış naʿt, şemâil, medhiye menâkıb ve gazavât-nâme gibi manzum-mensur birçok eser bulunmaktadır.

Aşağıda yer alan beyitte *çâr-yâr* terkibiyle dört halîfeye telmihte bulunan şair, onların ashabın en seçkini, faziletlisi ve Hz. Muhammed'in övünç sebebi olduğunu ifade eder. Bakara sûresinin 143. âyetinde **"**Ey Mü'minler! Böylece, sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık ki, mahşerde insanlara şâhit olasınız ve Resûl de size şâhit olsun." şeklinde yer alan *orta yolu tutan bir ümmet* ifadesi müfessirlere göre *seçkin ümmet* olarak yorumlanmıştır. Bu beyitte *Hz. Muhammed'in seçkin ümmeti* ifadesine de telmihte bulunan şair, onları bir şiirin seçilmiş en güzel beytine teşbih eder:

Efḍal-i aṣḥāb-ı **çār-yār**-ı memdūḥüʿr-resūl
Şāh-beyt-i mefḫarüʿl-Muḥammed-i Muṣṭafā (K.11/3)

Dinî ve kültürel bir öge olan ve aynı zamanda dîvân şiirinde de çokça kullanılan bir din büyüğünün hatırına şefaat dilemek kavramına Esʿad Dîvânı'nda da sık rastlanılır. Beyitte *çâr-yâr* terkibiyle dört halîfeye remiz düşüren şair, onların ve enbiyâların aşkına bağışlanmayı diler:

Çār-yārıñ ḥürmetiyçün enbiyālar ʿaşḳına
Şehr-i mevlūdumda iḥsān it muḳadder ḳısmeti (K.6/47)

2.5.1.7.1. Hz. Ebû Bekir

Hulefâ-yi Râşidîn'in ilki olan Hz. Ebû Bekir hem ilk Müslümanlardan hem Hz. Peygamber'in en yakın dostlarındandır. İslâmî literatürde hakkında birçok eser kaleme

alınan halîfe, dîvân şiirinde de ilk inananlardan olması, gazaları, sadık bir dost oluşu, Hz. Peygamber'den sonra İslâm dinini tebliğ edişi gibi birçok yönden ele alınmıştır.

Beyitte Hz. Muhammed'in Hz. Ebû Bekir ile Medine'ye hicreti esnasında üç gün kaldıkları Sevr mağarası hadisesine telmihte bulunulur. "Hadis ve siyer kaynaklarında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'in mağaraya gece ulaştıkları, Ebû Bekir'in Resûlullah'tan önce mağaraya girip içeride zararlı hayvan bulunup bulunmadığını kontrol ettiği, daha sonra da Resûlullah'ın girdiği kaydedilir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in üzerindeki örtüyü parçalara ayırıp mağaradaki zararlı böcek yuvalarını tıkadığı, ancak bezler yetmediği için son deliği topuğu ile kapatmak zorunda kaldığı, ardından mağaraya giren Hz. Peygamber'in başını Ebû Bekir'in dizine koyarak uyuduğu, topuğu delikteki bir yılan tarafından ısırılan Ebû Bekir'in acıdan göz yaşı döktüğü…"[155] rivayet edilir. Şair, *mağarada canını esirgemeden Resûl-i Ekrem'e bağışladı, tâcü'l-vefâ zehirli yılana tahammül eyledi* derken bu hadiseye *tâcü'l-vefâ* (vefâ, sadakat tacı) terkibiyle de Hz. Ebû Bekir'e telmihte bulunur:

Cānını beẕl itdi ġār içre Resūl-i Ekremʿe
Ledġ-i ṣuʿbāne taḥammül eyledi **tācüʿl-vefā** (K.11/9)

Zayıf bir rivayete göre ise mağara hadisesinde Hz. Peygamber yılana Hz. Ebû Bekir'i neden ısırdığını sorar. Yılan da yıllardır kendisini görmenin hasretiyle delikte beklediğini fakat tam görecekken deliğin kapandığını, bu sebeple onu kapatanı ısırdığını söyler. Sahih kaynaklara dayanmayan bu hadise Esʿad'ın bir şiirine konu olmuş ve *mağarada (O'nun) yüzünü görebilmek için Ebû Bekir'i sokan, yılanın aşkı değil mi?* diyerek bu olaya telmihte bulunmuştur:

Ḥāyyeniñ ʿaşḳı degil mi ġārda **ṣıddīḳı**ñı
Naẓra-ı dīdār içün meldūġ-ı ṣüʿbān eyleyen (K.2/36)

"Hz. Muhammed, mağara hadisesinde endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir'e "-Ey Ebû Bekir, mahzun olma! Hiç şüphesiz Allah bizimle beraberdir!"[156] diye buyurmuştur. Bu olaydan sonra Hz. Ebû Bekir *yâr-ı ğâr* (mağara dostu-vefâlı dost) ifadesiyle anılmıştır. Beyitte bu kavrama telmihte bulunan şair, Hz. Hızır ile onun arasında bir ünsiyet de kurmuştur:

---

[155] Adnan Demircan, "Sevr Mağarası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 6.

[156] İbn-i Kesîr, *El-bidâye ve'n Nihâye- Büyük İslâm Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin, C. III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, s.223-224.

Tā kim rebī‘-i ʿadl ile mülkiñ bahārdır
Tevfīḳ-i Ḫıżr-ı Ḥaẕret-i Ḥaḳ **yār-ı ġār** olur (K.23/62)

Hz. Ebû Bekir dîvân şiirinde genellikle *sıddık* lakabıyla anılır. "*Çok samimî, çok sadık* anlamına gelen bu lakap kendisine, Mi'râc olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur."[157] Şair, beyitte Hz. Ebû Bekir'i bu lakapla anar ve memduhun ihsanını halîfenin eşsiz ihsanına teşbih eder. Aynı zamanda memduhu *Ebû Bekir huylu* diye öven şair, onun bu güzel hasletlerini halîfeyle adaş olmasına dayandırır:

İsmiñ cenāb-ı **Ḥażret-i Ṣıddīḳ** ile semiyy
Nāmıñ ferīd-i mevhibet ey Bū-Bekr-i şiyem (K.58/6)

2.5.1.7.2. Hz. Ömer

Hulefâ-yi Râşidîn'in ikincisi olan Hz. Ömer, halkın soru sormasına ve haklarını aramasına imkân tanır ve kendisinin eleştirilmesini isterdi. Emir ve yasaklara önce kendisi uyan halîfe, ailesinin de bunlara uymasında titizlikle davranırdı. Bu özelliğiyle de adaletli anlamına gelen *Fâruk* lakabıyla anılmıştır. "Hz. Ömer namaz kıldırmak, hutbe okumak, fey ve zekâtları toplamak, mâbedlerin yapımı ve bakımıyla meşgul olmak, ramazân ayının başını ve sonunu ilân etmek, hac farîzasının yerine getirilmesi için tedbir almak ve haccın idaresini üstlenmek gibi görevleri de yerine getirirdi. Hz. Muhammed'den öğrenildiğine göre, Sırat köprüsünden geçecek olan ilk kişi, Hz. Ömer'dir. Yine başka bir hadîste cennetin halkasını ilk olarak Hz. Ömer'in tutacağı haber verilmiştir.[158] Hz. Ömer'in kalbinde ve dilinde hile bulunmadığı için şeytan onun gölgesinden kaçmıştır. "O, mütevazı bir yaşayış tarzını tercih etmiş ve dünya malına karşı istekli olmamıştır. Hz. Ömer'in su kırbasını omuzuna alıp dul kadınlara su taşıması, elbisesinde yamaların bulunması, geçimini bazen kerpiç keserek ve toprak taşıyarak temin etmesi, bu sade yaşayışın ve tevazuun delillerinden birkaçıdır. Şaire göre, batıl olan bir şahıs, bu zahmet ve sıkıntıyı çekmez."[159] Dîvân şiirinde sözü edilen hasletleriyle anılan halîfe, bunlardan en çok adaletli ve alçak gönüllü olmasıyla

[157] Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 103.

[158] Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 46.

[159] Âdem Ceyhan, vd., "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41/1, 2017, s. 15.

anılmıştır. Esʿad da manzumelerinde Hz. Ömer'i genellikle adaletli olması yönüyle anarken onun bu özelliğini devlet yöneticilerine teşbih eder ve örnek alınması gerektiğini öğütler.

Beyitte memduhunun adaletli bir kahraman olduğu söyleyen şair, eğer *Hz. Ömer onu görseydi şüphesiz takdir ederdi* diyerek Hz. Ömer'in adaletine telmihte bulunur:

Sensin o ḳahramān-ı ʿadālet-semīr kim
Taḥsīn iderdi görse **ʿÖmer** şimdi lā-cerem (K.58/7)

Beyitte Hz. Ömer'i *Fâruk* lakabıyla anan şair, *din ve imanın önderi, adalet ve doğruluk rehberi* diyerek onun bu vasıflarını hilâfet makamının süsü olarak görür:

Muḳtedā-yı dīn ü īmān ʿadl ü dādın ḥucceti
Ḥażret-i Fārūḳ evreng-i ḫilāfet zīneti (N.12/1)

Beyitte II. Mahmûd'un vasıflarını öven şair, onu cömertlikte Hz. Ali'ye, adaletli olması yönüyle de Hz. Ömer'e benzetir:

Hem pādişāhsın hem velī ṭavrıñda olmış müncelī
ʿAdl-i **ʿÖmer** cūd-ı ʿAlī ḫalḳ-ı cenāb-ı Müsteʿān (Tar.73/15)

2.5.1.7.3. Hz. Osman

Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü olan Hz. Osman ilk Müslümanlardandır. "Kur'an'ı ezberleyip Hz. Muhammed hayattayken fetva veren birkaç sahâbe arasındadır. Kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için Hz. Ebû Bekir zamanında Mushaf hâlinde toplanan Kur'ân-ı Kerîm'i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltıp Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn'e birer nüsha gönderdi. Resûli Ekrem'in vahiy kâtiplerinden olan Osman, Ebû Bekir zamanında onun kâtipliğini ve müşavirliğini yaptı."[160] Hz. Muhammed'in kızı Rukiyye ile evlenen, onun vefatı üzerine peygamberin diğer kızı Ümmü Külsûm ile evlenen Hz. Osmân, bu özelliğiyle *zi'n-nûreyn* (iki nûr sahibi) olarak anılmıştır. Dîvân şiirinde peygamberin damadı olması, Kur'an'ı istinsâh etmesi gibi yönleriyle konu olmuştur.

Beyitte Hz. Osmân'ın *zi'n-nûreyn* (iki nur sahibi) olması yönüne telmihte bulunan şair, onun bu vasfıyla bilindiğini, halîfelik tahtında ise üçüncü olduğunu ifade eder:

[160] İsmail Yiğit, "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 438.

Ḥażret-i ʿOṯmān-ı ẕiʾn-nūreyn ʿināyet iştihār
Kim odur taḫt-ı ḫilāfetde üçünci şehriyār (N.13/1)

Cömertlik ve iyilikle meşhur olan Hz. Osmân'ın, Hz. Peygamber'in damadı olduğuna telmihte bulunan şair, onu dört halîfenin onuru olarak nitelendirir:

Yaʿni **dāmād**-ı şehenşāh-ı ḫavāḳīn-i rüsul
Āb-ı rūy-ı çār-yār ehl-i keremde nāmdār (N.13/2)

Beyitte *şîrâze-bend* (düzen veren, nizâma koyan) terkibiyle Hz. Osmân'ın Kur'ân'ı istinsâh edişine telmihte bulunan şair, *Câmi'ü'l-Kur'ân* (Kur'ân'ı bir araya getirip toplayan) terkibiyle de aynı yönüne dikkat çeker ve onun bu vasfıyla Allah tarafından kabul gördüğünü dile getirir:

Muṣḥaf-ı dīnin odur **şīrāze-bend**-i himmeti
Cāmiʿuʾl-Ḳur'ān maḳbūl-ı cenāb-ı Kirdigār (N.13/4)

2.5.1.7.4. Hz. Ali

Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü olan Hz. Ali ilk Müslümanlardandır. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'dir. "Hz. Ali küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamberin himayesinde yetişmiştir. Hicretin 2. yılında Hz. Peygamberin kızı Hz. Fâtıma ile evlenmiş, Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Kûlsüm adında çocukları olmuştur. Fesahat ve üstün hitabet yeteneği ile anılan Hz. Ali, Hz. Peygamber daha hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiştir. Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevî bir üslupla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmıştır." [161] "Hz. Ali, yüzünü hiç puta döndürmemiş bir kişidir. Bu münasebetle kendisine *kerremellahü vechehu* ifadesiyle tazimde bulunulur. Künyesi Ebü'l Hasan, Ebu Turâb ve Murtaza olarak bilinir. Lakabı Esedu'llah, el-Galib ve Haydar'dır."[162]

Dîvân şiirinde *Şîr-i Yezdân*, *Esedullâh*, *Şîr-i Hudâ* (Allah'ın Arslanı), *Gazanfer* (iri aslan), Hayder, Haydar-ı Kerrâr (Kahramanca döne döne düşmana saldıran), *Sâki-i Kevser* (Kevser sunan), *Şâh-ı Velâyet* (veliler şahı), *Şâh-ı Necef* (Necef şahı), *Sultân-*

[161] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 374.

[162] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.28-29.

ı Necef (Necef sultanı), *Dürr-i Necef* (Necef incisi), *Ebû Turâb* (toprağın babası, toprağa bulanmış kimse), *İmâm-ı Evliyâ* (velilerin önderi), *Emîrü'l- Müminîn* (Müslümanların yöneticisi), *Murteza* (seçilmiş, beğenilmiş) gibi birçok lakap ve ünvanla yer alır. "Özellikle kasidelerde memduhunu ilim, irfan, yiğitlik, şecaat gibi değerlerle öven şair, bu övgülerinde kendisine benzetilen olarak yararlandığı Hz. Ali'nin lakap ve ünvanlarını kullanır. Böylelikle şair, memduhunda olduğuna inandığı ya da olmasını beklediği özellikleri Hz. Ali benzetileni yoluyla ifade etmiş olur. Hz. Ali'nin iki çatallı kılıcının adı Zülfikâr'dır. Düldül ise Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen katırın adıdır. Düldül, kirpi demektir ve hızlı yürüyüşünden dolayı katıra bu ad verilmiştir. Düldül, İskenderiye kralı Mukavkıs tarafından Hz. Peygamber'e hediye edilmiştir. Hz. Peygamber de bir müddet sonra bu ester cinsi katırı Hz. Ali'ye hediye eder. Zülfikâr'la birlikte şiirlerde Hz. Ali'ye ait değerli bir varlık olarak düldüle de sıklıkla yer verilir.[163] Hz. Ali Es'ad'ın manzumelerinde yukarıda geçen vasıflarıyla yer almış, özellikle onun *Allah'ın aslanı* ünvanına sıklıkla telmihte bulunulmuştur:

Bī-kesem bī-kesem ey şāh-ı cihān-ı berreyn
Baña feryād-res ol **şāh-ı Necef Ḥaydar** içün (Terc.30/4:3-4)

Hayber Kalesi'ni fetheden aslan benzetmesiyle Hz. Ali'ye telmihte bulunan şair, *şîr-i murtazâ* (seçilmiş aslan) terkibiyle de *doğunun ve batının komutanı, seçilmiş aslanı* diyerek halîfeyi yüceltir:

Ol sipeh-sālār-ı şarḳ u ġarb şīr-i murtażā
Fātiḥ-i Ḫayber Ġażanfer şāh-ı evreng-i yakīn (N.14/2)

Dîvân şiirinde Hz. Ali'ye nisbet edilerek anılan *Zülfikâr,* ona Allah tarafından bahşedilen efsânevî bir kılıç olarak yer almıştır. "Beyitte geçen *lâ fetâ* ifadesi *"Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikār"*, "Ali'den başka yiğit, zülfikârdan başka kılıç yoktur." cümlesine işaret eder. Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'ın üzerinde yazan bu cümle Resûl-i Ekrem tarafından Hz. Ali'ye verildiği rivayet edilir. Resûl-i Ekrem'in zülfikârı Hz. Ali'ye ne zaman hediye ettiği kesin olarak bilinmemekte, genellikle Uhud Gazvesi'nde verdiği kabul edilmektedir."[164] Şair hem *lâ fetâ* hem *Zülfikâr*

[163] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* s. 29-30.

[164] Mustafa Öz, "Zülfikar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 553.

kavramlarını anarak Hz. Ali'ye ve bu olaya telmihte bulunurken onu Hz. Muhammed'in kılıcı olarak nitelendirir:

Ḫānumān-sūz-ı vefā kişver-güşā-yı **lā-fetā**
Ẕüʾ**l-fiḳār**-ı Muṣṭafā nūr-ı ḳulūb-ı müslimīn (N.14/7)

Şair bu beyitte de *tîğ-i hayder* terkibiyle Hz. Ali'nin kılıcına işaret eder ve memduhun kılıcını ona benzeterek *bundan sonra her tarafa bu kılıcın gücünü göstermesini* söyler:

ʿAynıñ itḳān ile aḥvāl-i maḫlūḳāta baḳ
Baʿd-ezīn göster bütün āfāḳa **tīġ-i Ḥayder**ʾi (K.24/22)

Kaynaklarda "Hz. Ali'nin savaşlarda ve özellikle savaş başlamadan önce yapılan mübârezelerde hasımlarını kılıcı zülfikar ve düldülün de maharetiyle alt ettiği belirtilir; bu sebeple edebî metinlerde bunlar onun âdeta ayrılmaz birer parçası olarak anılmıştır. Düldül, dinî-destanî Türk halk hikâyelerinin en yaygınlarından biri olan Hz. Ali cenklerinde mühim bir yer tutar. Bu hikâyelerde Hz. Ali'nin önemli bir yardımcısı ve insana yaklaşan anlayışı ile adı çok sık geçer. Kâfirlerle yapılan savaşlarda olağan üstü yetenekleri ve sürati düldülün diğer bir özelliğidir."[165] Beyitte Hz. Ali'nin Hayber Kalesi'ni fethetmesine telmihte bulunan şair, kalemini halîfenin sürati ve çevikliğiyle meşhur olan atı Düldül'ün yürüyüşüne, manayı da Hayber Kalesi'ne teşbih eder:

Reftār-ı ḫāmesi ne ʿaceb raḳṣ-ı naẓm ider
Ḫayber-zemīn-i maʿnāya **düldül** midir nedir (G.30/6)

2.5.1.8. Ehl-i Beyt

Ev halkı anlamına gelen *ehl-i beyt* terkibi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsar. "Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur. Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur."[166] *Hamse-i Âl-i abâ, pençe-i Âl-i abâ* gibi isimlerle de anılan ehl-i beyt tabirine Hz. Muhammed'in eşleri, Hz. Ali, Hz. Fâtımâ, Hz. Hasan ve Hüseyin'in dâhil olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Esʿad'ın manzumelerinde özellikle Hz.

[165] Mustafa İsmet Uzun, "Düldül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 20.

[166] Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 499.

Muhammed'in kızı Hz. Fâtımâ ile torunları Hz. Hasan ve Hüseyin etrafında şekillenen yoğun bir ilgi vardır. Aynı zamanda Hz. Ali de şairin manzumelerinde sıklıkla değindiği, bazen memduhu överken onun yüce vasıflarını teşbih unsuru olarak kullandığı ehl-i beyittendir.

2.5.1.8.1. Hz. Fâtıma

Hz. Fâtıma dîvân şiirine Hz. Muhammed'in soyunu devam ettirmesi, iffetli olması, eşine ve çocuklarına bağlı olması, güzel ahlâklı, örnek bir Müslüman kadın olması gibi vasıflarıyla konu olmuştur. Şiirlerde *Fâtıma* isminin yanı sıra *Fatmâ*, *Fâtımatü'z-Zehrâ* ve iffetli olması hasebiyle *Betûl* gibi isimlerle de anılmıştır.

Aşağıda yer alan mısralar mersiye türünde yazılmış bir tercî-i bendden alınmıştır. Şair, eşinin vefatı üzerine yazdığı bu mersiyede üzüntüsünü dile getirir. Aynı zamanda eşinin Hz. Fâtıma ile aynı adı taşıdığını belirtirken bunun şükür sebebi olduğunu da ifade eder:

Ḥażret-i Fāṭıma Sulṭānʿa semiyy oldığını
Şükr idüp Ḥażret-i Allāha ṣenā eyleyelim (Terc.94/10:5-6)

Yine aynı mersiyeden alınmış mısralarda şair, Hz. Fâtıma'yla adaş olan eşi için Allah'tan onu Hz. Fâtıma'ya dost etmesini diler:

Ḥażret-i Fāṭımaʿya hem-dem-i cān eyle anı
Luṭf idüp cilvegehin cennet-i gülzār eyle (Ter.94/12:3-4)

2.5.1.8.2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın çocukları olan Hz. Hasan ve Hüseyin'in etrafında gelişen birçok olay dîvân şiirinin de konusu olmuştur. Hz. Ali'nin şehadeti sonrasında yerine Muaviye'nin gelmesi ve onun ölümünden sonra yerine geçen Hz. Hüseyin ve onun yaşadığı olaylar silsilesi dîvân şiirinin de sıklıkla konusu olmuştur. Onun Kûfe'de susuz bırakılması ve Kerbelâ'da şehit edilmesi şairler tarafından en çok kullanılan unsurlar olmuştur. Şairler gözyaşları ile susuz kalma olayı arasında genellikle bir ilişki kurmuşlar ve bunu aşk teması olarak işlemişlerdir. Ayrıca Kerbelâ'nın şehit kanıyla sulanması şairlerin burayı kutsal olarak addetmesine ve sevgiliyle bağdaştırmasına sebep olmuştur. "Kerbelâ vakasında Hz. Hüseyin'in şehadeti sonrasında şekillenen ve *maktel-i Hüseyin* adı verilen bir tür gelişmiştir."[167]

[167] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 518.

Dîvân şiirinde, yukarıda adı geçen olayların yanı sıra *sıbteyn* (iki torun) olarak da yer alan Hz. Hasan ve Hüseyin, Esʿad Dîvânı'nda da bu özellikleriyle yer almışlardır.

Aşağıda yer alan iki beyitte de memduhundan inâyet dileyen şair, *sıbteyn* ifadesiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i kastederek onların hatırına bağışlanmayı diler:

Ḥażret-i Fahr-ı Cihān ʿaşḳına red itme beni
Ḫāṭır-ı çār ile **sıbṭeyn** o iki server içün (Terc.30/4:9-10)

El-emān yā Rabbi **sıbṭeyn**-i şehīdiñ ʿaşḳına
Luṭf ile ḥall eyle münḳāde bu bend-i miḥneti (N.6/51)

Beyitte Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesine telmihte bulunur. Hz. Hüseyin'in Kûfe'de susuz bırakılması hadisesine işaret eden şair, gözlerini iki su kırbasına, gözyaşlarını ise sakâların Kerbelâ'da taşıdıkları suya teşbih ederek manzumesine etkileyici ve derin bir anlam katar:

İki meşk oldı çeşmim deşt-i ʿaşḳında şehīdāne
Sirişkim cūy-ı ʿayn-ı **Kerbelā** saḳālarındandır (G.16/5)

Beyitte *hikmet ovasında aşk Kerbelâ'sının şehidi olan, yas gününde elbette yâre kavuşma zevkini bulur* diyerek Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine telmihte bulunulur. Burada ilahî bir aşktan bahseden şair, vahdet-i vücûd nazariyesine de işaret eder:

Şehīd-i **Kerbelā**-yı ʿaşḳ olan hāmūn-ı ḥikmetde
Bulur ẕevḳ-i viṣal-i yāri elbet rūz-ı mātemde (G.105/4)

2.5.2. Tasavvufî Muhteva

Dîvân şiirinin en önemli kaynaklarından olan ve onun derinliğini sağlayan tasavvuf, neredeyse her dîvân şairi tarafından faydalanılan bir *hâl ilmi* olmuştur. Varlığın tözüne ulaşmaya çalışan şair için tasavvuf, bu konuda faydalanabileceği yegâne kaynak konumundadır. Esʿad Dîvânı'nda da yer alan birçok manzume tasavvuf içeriklidir. Farklı türlerde manzumeler kaleme alan şair, şuhâne gazelleri hariç tutulduğunda neredeyse her manzumesinin arka planına mutasavvıf yönünü aksettirmiştir.

2.5.2.1. Tasavvufî Terim Olarak Aşk

Tasavvufta aşk kavramı iki şekilde varlık bulur. Birincisi beşerî (mecazî) aşk ki; sufîler bu aşkı ilahî aşka ulaşmada bir basamak olarak düşünürler, ikincisi ise asıl ulaşılmak istenen ilahî aşktır. "Tasavvufta aşk; Birçok dinlerde ve efsanelerde, yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü *'Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeyi istedim*

ve âlemi yarattım.' kudsî hadîsi oluşturur. Bu hadîsin içeriğinde aşk vardır. *Vahdet-i vücûd* felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. 'Însan-ı kâmil'in 'visâl-i hak' için ilk yapacağı şey 'mâ-sivâ'dan geçmek ve 'alâık kaydı'ndan sıyrılmaktır. Bu da nefse hâkim olmayı ve 'ene (ego)'yi öldürmeyi gerektirir. Sûfî ancak o zaman *fenâfillaha* erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk, Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellînin remzi bu aşkta gizlidir."[168] Aşk, mutasavvıflar için varlığın özüne ulaşmada, onun güzelliğini meydana çıkarmada bir araçtır. Sözün özü aşk, Allah'a ulaşmada mâsivâyı terk etmektir. Mutasavvıf ve şairler tasavvufî bu aşkı ifade ederken teşbih, mecaz, istiare, telmih gibi edebî sanatlardan istifâde etmişlerdir. Bu noktada tasavvufî aşkı anlayabilmek için kavramları çok boyutlu değerlendirmek ve tasavvufî ıstılâha hakîm olmak elzemdir. Esʿad Dîvânı'nda en çok işlenen konuların başında gelen aşk hem mecazî hem ilâhî aşk olarak işlenmiştir.

Beyitte *aşkın zevkini bilmeyen güzelliğin bekçisi olmaz, irfan isteyen hasret yolunda salınarak yürüsün* diyen şair, mutlak güzelliğe ulaşmak için aşk zevkini bilmek gerektiğini, bunu keşfedip o sırra vâkıf olmak için de hasret yoluna girmek gerektiği ifade eder:

Ẕevḳ-i ʿaşḳı bilmeyen olmaz nigehdār-ı cemāl
Rāh-ı ḥasretde ḫurāmān olsun ʿirfān isteyen (G.77/5)

Hasret kavramı tasavvufta kulun Allah'tan ayrı düşmesi ve ona olan sonsuz kavuşma duygusu gibi söylemlerle ifade edilmiştir. Tıpkı neyin sazlıktan ayrı düştükten sonra ah edip inlemesi gibi kul da yaratıldıktan sonra rabbinden ayrı düşer ve sürekli hasret ateşiyle yanıp tutuşur. Rivayet edilir ki; "Allah insanı yarattıktan sonra ona kendinden bir parçayı Ruh olarak vermiştir ve insanın ömrü boyunca durup hissettiği bütün bu özlemler ondaki ruh denilen ilahî parçanın kendi aslına yani tözüne olan hasretinden başka bir şey değildir. Bu dünya onun için bir perdedir ve aslını göremeyen insan sürekli bir hasret, vuslat aşkıyla yanar tutuşur." Beyitte *hasret* kavramına telmihte bulunan şair "Allah'ın cemal tecellîlerine mazhar olan sûfîlerin, kalplerinde cemâl-i ilâhîyi müşâhede etmeleri ve hiçbir korku hâlinin kalmadığı recâ (ümit) ve bast hâlinden de öte sahv (uyanıklık) içinde sâdece Hak ile huzurda

[168] İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Ansiklopedisi*, s.48.

bulunmaları durumu."[169] olarak ifade edilen *üns âlemine* de telmihte bulunur ve bu aşkı isteyenlerin yârinden sürekli ayrı düştüğünü ifade eder:

Leẕẕet-i vuṣlat olur ḥasretde yārinden müdām
ʿĀlem-i ünsiyyet-i **ʿaşḳ** içre cānān isteyen (G.77/4)

Beyitte tasavvufun birçok kavramına telmihte bulunan şair *yaratılma sebebi aşk olan bu âleme ibretle bak, çünkü hakkın tecellîsi Sinâ gibi zuhur etmiştir* derken öncelikle aşkın yaratılma sebebine telmihte bulunur. Tasavvufî anlayışa göre Allah önce Hz. Muhammed'i sonra onun nûrundan kâinâtı yaratmıştır. *Nûr-ı Muhammedî* de denilen ve her şeyin künhü olan bu hakikat, aşkın da yaratılma sebebidir. Zira o, Hakk'ın nurunun tecellîsidir. Tıpkı Allah'ın Sinâ dağına tecellî etmesi gibi âleme ibretle bakılırsa bu aşkın yaratılma sebebi de anlaşılabilir:

Eṭvār-ı ḫalḳ olmış **ʿaşḳ** bu ʿāleme ʿibretle baḳ
Çünki **tecellīzār-ı Ḥaḳ** feyżiñdedir Sīnā gibi (Bah.59/32)

Yukarıda yer alan beyitte *Nûr-ı Muhammedî* kavramına işaret yoluyla başvuran şair, bu beyitte aynı kavrama doğrudan yer vermiştir. Hz. Muhammed'in nûrunun yaratılmasını aşkın başlangıcı olarak ifade eden şair, bu aşkın başlangıç sebebini de Allah'ın sevgisi olarak açıklar:

ʿAşḳdır **nūr-ı Muḥammed** ibtidā ḫalḳ oldıġı
Nūr-ı ʿaşḳı ʿaşḳdır maḥbūb-ı raḥmān eyleyen (N.2/17)

Beyitte *başlangıcı olmayan bir karar bizi aşk şehrine bekçi etti, (biz de) hükme tâbi olan kullarız muhabbet kapısını bekleriz* diyen şair, *Elest Meclisi'*ne telmihte bulunur. Zamandan ve mekândan münezzeh olan bu mecliste Hakk'ın *"Elestü bi-Rabbiküm* (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)*"* (Arâf, 7/172) hitabını işiten ruhların *"evet"* sözüyle ikrar edip kulluk sözü vermelerine de telmihte bulunan şair, aynı zamanda bu mecliste vahdet aşkı ile yanan kulların daima bu muhabbet aşkına kavuşmak için beklediklerini dile getirir:

Şehr-i ʿaşḳa pāsbān itdi bizi ḥükm-i ezel
Bende-i fermān-beriz bāb-ı muḥabbet bekleriz (G.39/3)

[169] Kubbealtılugatı, "*Üns*" maddesi. http://www.lugatim.com/s/%C3%BCns (15.07.2022).

Aşkın yarasına derman olacak tabip, âşığı aşk derdine düşürendir. Bu noktada hiçbir teselli âşığa fayda etmez çünkü o hasretin yâri olmuştur ve dermansız bir derdin müptelasıdır:

Yāre-i ʿ**aşḳ**a ṭabīb-i tesliyet sūd eylemez
Mübtelā-yı derd-i bī-dermān-ı yār-ı ḥasretim (G.72/6)

2.5.2.2. Tasavvufî Terim Olarak Âlem

Tasavvufta âlem, Allah'tan gayrı her şeyi ifade eder. "Vahdet-i vücûd esasına dayanan İbnü'l-Arabî âleme Allah'ın sûreti, Allah'a da âlemin ruhu nazarıyla bakmıştır. Ona göre sadece Allah vardır, âlem ise onun varlığının çeşitli tecellîlerinden ibarettir. Tasavvufta genellikle üç âlemin varlığı kabul edilir. Akıl ve duyu ile bilinen *maddî âlem*, bu yolla bilinemeyen *mânevî âlem* ve ikisi arasında köprü vazifesi gören *berzah âlemi*. Maddî ve mânevî âlemler, yapılarına göre cismanî-ruhanî, şeffaf olup olmadıklarına göre kesif-latif, kaynaklarına göre zulmânî-nûrânî, idrak edilir olup olmadıklarına göre şehadet-gayb, derecelerine göre de süflî-ulvî gibi çeşitli isimler alırlar."[170] Esʿad Dîvânı'nda sıklıkla işlenen konulardan olan âlem, tasavvufî boyutuyla ele alınmış onun geçiciliği, aldatıcı olması, insanı cezbetmesi, nefs-i emmârenin meylettiği ve kulu Allah'tan uzaklaştıran her şey olarak tasavvur edilmiştir.

Beyitte âlemin *Allah'ın yarattığı şeylerin içinde küçücük olduğunu* hatta *yer ve göğe nisbetle bir sinek büyüklüğünde olduğunu* dile getiren şair, onun değersiz oluşuna dikkat çeker:

Ẕerredir bu ʿ**ālem**-i tekvīn şems-i ḳudrete
Peşşedir nisbetle ʿarş u kürsī ṣunʿ-ı vaḥdete (G.96/1)

Sözlüklerde *âlem-i lâhût* kavramı "Cenâbıhakk'ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah'ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhur bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi." olarak yer alır. "Hallâc-ı Mansûr insanın beşerî (maddî) yönünü Süryânîce *nâsût*, ilâhî (mânevî) yönünü de *lâhût* kelimeleriyle ifade etmiş, bu iki terim daha sonra çeşitli sûfîler tarafından kullanılmıştır. Hallâc'a göre insan Allah'ın ezelde kendisinden çıkardığı bir sûrettir, Allah gizli olan güzelliğini ve sırrını onda izhar

[170] Süleyman Uludağ, "Âlem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1982, s. 360.

etmiştir. Bu sûretin nâsût ve lâhût olmak üzere iki tabiat ve âlemden oluştuğunu ve iki âlemin ayırt edilemeyecek şekilde birbiriyle mezcedildiğini söyler…"[171] Beyitte Hz. Muhammed'in yaratılma sebebine telmihte bulunan şair, *uluhiyet âlemi* olarak adlandırılan *lâhût* âlemiyle görünen âlem olarak adlandırılan *nâsût* âleminin yaratılma sebebini Hz. Muhammed'in varlığıyla açıklarken *"Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk", eğer sen âleme gelmeseydin dünya ve ahiret olmazdı* anlamına gelen hadîs-i kudsîye de işaret eder:

ʿ**Ālem**-i lāhūt-ı nāsūta duḫūlüñdür sebeb
Gelmeyeydiñ ʿ**ālem**e dünyā vü ʿukbā yoġidi (N.7/20)

Aşağıda yer alan bendde tasavvufî bir yorum yapan şair, bu âlemin gelip geçiciliğine dikkat çeker ve *her gelenin mutlaka bir gün lâhût âlemine döneceğini* ifade eder. Bu ifade ile *mebde* ve *meâd* nazariyesine de telmihte bulunan şair, her şeyin bir gün aslına rücû edeceğini ihsas eder. Aynı zamanda *yarınlar için rızık derdine düşmemek gerektiğini, rızkı verenin sadece Allah olduğunu ve kulun kaderde ne varsa onu kazanacağını, eksik ya da fazla olmayacağını* söylerken *kazâ* ve *kader* inancına da işaret eder:

Gelenler hep giderler ʿ**ālem**-i iḳbāl-i **lāhūt**a
Bu ʿ**ālem**den peyām irmez ḫayālim ehl-i **nāsūt**a
Ne düşmişsin göñül ferdā içün cemʿiyyet-i ḳūta
Virür Rezzāḳ- ı ʿ**ālem** ḳʿar-ı yemde rızḳını ḥūta
Hemān şāyān-ı ḳurb-ı ḥażret eyle ḳalb-i efʿāliñ
Ḳader noḳṣān u zā'id eylemez biñ saʿy ile ḥāliñ (Müs.17/4)

Tasavvufta âlem daima değersiz ve geçici olarak yansıtılır. Çünkü o nefs-i emmârenin isteklerini uygulayabilmesi için en uygun mekândır. Bu da kendini Allah yoluna adayan ve vuslatı arzulayan sâlik için her zaman bir perdedir. Bu perdeyi aralamak ve O'nu aramak gerekir, işte o zaman O, her şeye kafîdir. Şair de bu bağlamda *Allah her kula yeter, elbette bu can O'nu bulur, bu âlem bir pula değmez geçici olan dünyayı neyleyim* derken Zümer sûresi 36. âyette geçen *"Allah kuluna yetmez mi?"* ifadesine de işaret eder:

Kāfīdir Allāh her ḳula elbet bu cān anı bula
Deġmez bu ʿ**ālem** bir pula fānī̇ cihānı nʿeylerim (G.64/15)

[171] Süleyman Uludağ, "Nâsût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 431.

2.5.2.3. Tasavvufî Terim Olarak Eşyâ

Eşyânın hakikatine vâkıf olmak, Allah'a giden yolda perdelerin arkasını ayn-ı basiret ile görebilmektir. "Hak bütün eşyada zuhûr etmiştir. Kainattaki her şeyde onun isim ve sıfatlarının tecellîleri görünür. Ancak onu görebilmek için, basîret gözü açık olmalıdır: Âlem ve eşya, kendi nefsine (zatına) göre yok (ma'dûm), ancak Hakk'ın vücûduyla kâimdirler. Her an İlâhî tecellîye mazhariyetle ayakta durmaktadırlar. Bir an vücûd bahşedilmemiş olsa kendilerinden eser kalmaz."[172] "Allah, eşyâyı ancak mutlak ademde *yoklukta* olduğu hâlde bilir. Bilesin ki, O'ndan başkası O'nun bildiği gibi bilemez. O'ndan başkası eşyâyı mevcud ve kesin olan Hakk'ın bilgisiyle bilir. Allah'tan başkası bilgilerini sadece mevcuddan *varlıktan* elde edebilir *yani var olan şeyleri bilebilir.* Hakk ise bilgilerini hem mutlak ademden ve hem de vücuddan *yani kendi Zat'ından* alır. Bilakis iyice araştırdığında Hakk'ın, bilgilerini sadece kendi Zat'ından aldığını görürsün. Zirâ Zat ölü durumların *yani varlığa çıkmamış yaratıkların* suretlerini ihtiva eder. İşte bu Hakk'ın vücudunun *varlığının* ta kendisidir."[173] Bu noktada denilebilir ki; eşyânın hakikatine varmak, cevizin kabuğuna baktığında içindeki özü basiret gözü ile görebilmek, ağaca baktığında tohumu idrak edebilmektir. Dîvândaki şiirleri incelendiğinde tasavvufî yönünü şiirlerine yansıtan şair, eşyânın hakikatine vâkıf olmak için ona ibret gözüyle bakmak gerektiğini ifade eder. Aynı zamanda *eşyâda Allah'ın renklerine bak* ibaresiyle Allah'ın zat ve sıfatlarının eşyâya tecellî edişini de hatırlatarak uyarıda bulunur:

Her faṣılda bir ʿaceb zīnetle reng-ā-reng olur
ʿAynıñ ʿibretiyle baḳ **eşyā**da reng-i ṣıbġata (G.96/3)

Beyitte geçen *ayn-ı basiret* terkibi tasavvufta kalp gözüyle görerek gerçeği idrak etme anlamına gelir. Eğer bu gözle bakılabilirse tam manasıyla eşyânın özünün görülebileceğine vurgu yapan şair, *zıtlıkların arasındaki farkı hikmet ile biliriz* der. Fâzıl'ın bir manzumesinin tanzir edildiği tahmîste, *hakikat denizinde bir balık olduğunu* belirten Fâzıl, *eşyânın künhünü hakkıyla seyrettiğini* belirtirken Esʿad'ın da onunla aynı çerçeveden baktığı görülür:

Çarḫ üzre gören **ʿayn-ı baṣīret** ile māhı
Ḥikmetle bilür nūr-ı beyāż ile siyāhı
Esʿad ne dimek farḳ ideriz nūr-ı güvāhī

[172] Üstüner, *"Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)"*, s.77.

[173] Erginli, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.106.

*Seyr itmedeyüz bāṭın-ı **eşyā**yı ke-mā-hī*
*Fāżıl **yem-i taḥḳīḳ**de bir ḥūt-ı elestiz* (Tah.102/5)

2.5.2.4. Bezm-i Elest

Elest meclisi, elest bezmi, sohbet meclisi gibi adlarla da anılan bezm-i elest terkibi, Allah'ın ruhları yarattığı meclise verilen isimdir. "Farsça'da *sohbet meclisi* anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapça'da *ben değil miyim* manasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşan bezm-i elest terkibi, *Ben sizin rabbiniz değil miyim?* hitabının yapıldığı ve ruhların da *evet* diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tabirdeki *elest* kelimesi A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır. Bu âyette, geçmişte Allah'ın Âdem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, *Ben sizin rabbiniz değil miyim* diye hitap ettiği, onların da *evet* dedikleri belirtilmiştir. Allah'la insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye *mîsâk*, *kâlû belâ*, *ahid*, *belâ ahdi*, *rûz-i elest*, *bezm-i ezel* ve *bezm-i elest* gibi çeşitli adlar verilmiştir."[174] Bunların yanı sıra *ahd-i elest*, *ahd-i ezel*, *peymân-ı ezel* ve *câm-ı elest* gibi terkiplerle de anılan meclis, Es'ad Dîvânı'nda bu isimlerle yer almıştır.

Bezm-i elestte sunulan *bade-i elest* olarak da anılan ezel şarabı, ruhanî bir anlam taşıyıp ilahî aşkı sembolize eder. Elest meclisinde içirilen ezel şarabının muhatapları o günden bu yana aşk sarhoşudur. Beyitte *bu canı elest sofrasının şarabı serseri etti, gönülleri hayrette kıldı, ağzına kadar dolu ağır kadehi neyleyeyim?* diyen şair, bu mecliste içilen şaraba telmihte bulunur. Onu içtikten sonra mest olduğunu, sürekli o hâl üzre avare gezdiğini ve ondan gayrısını istemediğini ihsas eden şair, hayret makamına da telmihte bulunur:

Bezm-i elestiñ sāġarı itdi bu cānı ser-seri
Ḥayretde ḳıldı dilleri rıṭl-ı girānı n'eylerim (G.64/5)

Beyitte yer alan *ahd-i ezel* terkibi ezelde verilen söz anlamına gelip Allah'ın *"Ben sizin rabbiniz değil miyim?"* sorusuna karşılık ruhların *"Evet"* diyerek yaptığı ikrara işarettir. Memduhu överken onun yüceliğini anlatmak için bütün milletin *ahd-i ezelde* ona itaat ettiğini söyleyen şair, iddiasını kuvvetlendirmek için bu mazmundan faydalanır:

[174] Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 107.

Öyle bir māh-ı mübārek ki cemīʿ-i millet
Ser-fürū eylediler ḳadrine tā **ʿahd-i ezel** (K.66/23)

Beyitte geçen *sofra-i bezm-i ezel* terkibi ezel meclisinin sofrası anlamına gelir. Şair bu meclise telmihte bulunurken bütün rızıkların burada taksim edildiğine işaret eder ve bu mecliste hiç kimsenin aç kalmadığını ifade eder:

Rızḳ-ı maḳsūmın bilen çekmez derdini iḫtilāc
Ṣofra-i **bezm-i ezel**den kimse hīç ḳalmış mı aç
Bī-nevālarveş metāʿ-ı ḥāline virmez revāc
Māyedār-ı ʿaşḳ olan sevdāger bī-iḫtīyāc
Kāle-i ümmid ile itmez hele kesb-i kesel (Tah.97/4)

2.5.2.5. Vahdet-i Vücûd

Bütün mevcudâtın mutlak vücut sahibi olan Allah'ın isim ve sıfatlarının bir tecellîsi olduğu esasına dayanan vahdet-i vücûd nazariyesi tasavvufun en çok tevil edilen ve dikkat çeken kavramlarındandır. "Birçok tarikat, kelamcı ve mutasavvıf tarafından yorumlanan bu kavram İbn'ül Arabî'nin yorumlarıyla sistemleştirilmiş, o bütün nasları vahdet-i vücûd ile yorumlamıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesi varlığı (vücûd), mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadan önce kendinde bir hakikat şeklinde ele alıp zorunlu ve mümkünü onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı (yaratılmışlar) izâfet ilişkisiyle birbirine bağlar. Böylece Tanrı-insan ilişkileri başta olmak üzere birlik-çokluk sorunu, insan iradesi ve özgürlüğü, âlemdeki kötülük problemi, sebeplilik vb. metafizik konularla iman ve akîdenin anlamı, ahlâk konuları ve çeşitli dinî bahisler hakkında kapsamlı ve sistematik bir düşünce ortaya koyar. Bu düşünceyi kabul edenlere vahdet-i vücûd ehli, vücûdiyye denir."[175] Dîvân şiirinde de sıklıkla kullanılan bu düşünce sistemi, mutlak vücut sahibi olan Allah ile kulun arasında olan ayniyet olarak şiirlere yansımıştır.

"Allah kemalatını göstermek isteyince insana gözünü (nazar) şu âlem aynasına çevirtir ve ona yansıyan (tecellî) ruhu müşâhede ettirir. Gözün aynadaki görüntüye tam odaklandığı anda aynayı fark etmediği gibi, âlem aynasına bakan insan, kendi vücudu da dâhil olmak üzere âlemi fark edemez; sadece ruhlar âlemini görür. Ruh aynasına odaklanınca da ilahî zattaki itibari kemalattan ibaret olan şanların (şuûnat) yansımalarını görür ama Hakk'ı gördüğünü sanır. Yani insan âlem aynasında ruhlar

[175] Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 431.

âlemini, ruh aynasında da şuunatı müşâhede eder ama Hakk'ı müşâhede ettiğini sanır"[176] Aşağıda yer alan beyti bu görüşe paralel olarak kaleme alan şair, *vahdet-i vücûd* anlayışını tevil ederken birlik sırrının hakikati ile dünya ve ahiret astarının ruh olduğunu ifade eder:

Rūḥdur esrār-ı vāḥdaniyyetin māhiyyeti
Rūḥdur estār-ı kevneyniñ **vücūd-ı vaḥdeti** (N.6/1)

Vahdet-i zât terkibi Allah'ın birliği anlamına gelip *vahdet-i vücûd* kavramı ile aynı anlamda kullanılmıştır. Şair, bütün sıfatların Allah'ın birer tecellîsi olup O'nun varlığı ile bir olduğunu söyler ve yaratılmış olan her şeyin bu sıfatların tecellîsiyle sayısız hâle geldiğini ifade eder. Aynı zamanda Allah'ın *Hâlik* sıfatına da telmihte bulunur:

Vaḥdet-i ẕāt ile ḳāʿimdir ṣıfāt Allāh ebed
Ol ṣıfātdan bu maḫluḳātı ḳıldı lā-yuʿadd (G.14/1)

Beyitte yer alan *vahdet* kelimesi Allah'ın varlıktaki birliği anlamında kullanılmıştır. Eğer bu hâli idrak eden olursa ikilik kalkar ve kul ibret aynasının sırrına vâkıf olur. Her baktığında anlar ki varlıkların görünüşü daima ikinci plandadır. Varlığa baktığında özü görebilen kişi surete baktığında tıpkı bir aynaya bakar gibi ondaki ruhu görebilendir. Şairin aynadan kastı gönüldür ve orası da Allah'ın tecellîgâhıdır. Tasavvufta eşyânın ve yaratıkların üç safhası vardır. İlk safhada eşyâ birbirinden ayırt edilmez ve aralarında bir farklılaşma görülmez. İkinci safhada ise eşyâ birbirinden ayrı ve farklılaşmış hâldedir ve buna *ayân-ı sâbite* denir. *Suret-i eşyâ iki* terkibinde eşyânın ikinci safhada olmasına ve *ayân-ı sâbite* kavramına telmihte bulunan şair, eşyânın bu aşamada görünür olmasına da imada bulunur:

Vaḥdeti derk eyleyen miʾrāt-ı sırr-ı ʿibrete
Her naẓar itdikde añlar ṣūret-i eşyā iki (G.115/4)

2.5.2.6. Ayna

Tasavvufta gönül aynaya teşbih edilir. Her şey kâdir-i mutlak olan varlığın yani Allah'ın bir tecellîsidir ve bu tecellînin görünür kılındığı yer de kulun gönlüdür. "Gönül bir ayna gibi Allah'ın tecellîsini aksettirir. Aynanın sırrından kasıt ise kulun ona ayn-ı basiret gözü ile bakabilmesidir. Âlem dümdüz, ruhsuz, cilâsız ve karanlık

[176] Mustafa Özgen, "Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şühud Açısından Müşâhede ve Rüyet Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi,* 13/2, s. 79.

bir hâlde iken Allah Âdem'i yaratınca yokluk aynası da denilen âlem cilâlanmış oldu. Başka bir ifade ile Allah, ayna mesabesinde olan a'yân-ı sâbitede tecellî edince âlem yaratılmış oldu. Aslında varlık birdir, çokluk itibarî ve zâhirîdir. İnsan aynasında Allah, öbür varlık aynalarında olduğundan daha iyi tecellî etmiştir. Allah'ın velî ve nebîlerdeki tecellîsi ise diğer insanlardaki tecellîsinden daha üstündür. Şu hâlde âlem Hakk'ın aynası olduğu gibi, daha özel bir manada âlemin bir parçası olan insan da O'nun aynasıdır. Bu sebeple âleme ve insana *mir'âtü'l-Hak* denilmiştir."[177] Ayna ve vahdet-i vücûd arasında da bir rabıta vardır. Vahdet-i vücûd nazariyesinde mutlak varlık olan Allah'tır ve diğerleri sadece bir gölgedir. Ayna da bu bağlamda düşünüldüğünde eşyâyı aksettirir fakat bu aks sadece gölgeden ibarettir. Bu noktada aynanın tecellî yeri olanın gönül olması ise olasıdır.

Beyitte *ayîne-i idrâk* terkibi anlayış, kavrama aynası manasına gelir. *İdrak aynasında o kadar vücutsuzum ki; toza bulanmış gönüller onu eğlence sanırlar* diyen şair, *ayan-ı sabiteye* dikkat çeker ve aynaya baktığında gördüğünün aslında kendi olmadığın bilincindedir. Bu bakış açısına sahip olamayanlar ise aynayı suretleri yansıtan bir eğlence olarak görürler:

Bī-vücūdım ol ḳadar **āyīne**-i idrākde
Dil ġubār-ālūdeler ẓann eyler istihzā mıdır (K.28/25)

Beyitte tecellî kavramına işaret eden ve bunu ayna metaforuyla yapan şair, *tecellînin kişinin kabiliyeti ölçüsünde açığa çıkacağını, aynaya hangi suretle bakarsa o suretle aksedeceğini* ifade eder:

Tecellī ehl-i istiʿdāda nisbetle olur ẓāhir
Ne ṣūretle baḳılsa ʿaks ider **āyīne** zībāya (Tar.87/5)

Zamîr-i rûşen ve *derûn-ı tâbnâk* terkipleri parlak gönül anlamına gelip zamir ve derûndan kasıt gönüldür. *Parlak gönül Rabbin ilhamlarının aynasıdır* ve o, *Mevlâ'nın sırlarının açığa çıkmış hâlidir*:

Żamīr-i rūşeniñ **āyīn**e-i ilhām-ı Rabbānī
Derūn-ı tābnākıñ maẓhar olmış sırr-ı Mevlāya (Tar.87/7)

Ayna ve gönül teşbihini sıklıkla tekrarlayan şair, bu bendde de kendi vasıflarını sıralarken gönlünü aynaya teşbih eder. Şair gönlünü, güzellikleri yansıtan aynaya

[177] Süleyman Uludağ, "Ayna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 260.

benzetirken tenini, ah ile cefa çeken neyin deliklerinden çıkan nağmeye benzetir. Neyin sazlıktan ayrıldıktan sonra vuslat aşkıyla ah çekip inlemesi gibi şair de bezm-i elestten ayrıldığından beri vuslat aşkıyla inler. Aynı zamanda tenini ve gönlünü tecrit eden şair, bedenin sadece birer gölge, aslolanın ise gönül yani ruh olduğunu ifade eder:

Dilim **āyīne**-i ʿaks-i cemāl-i dil-rübā oldı
Tenim sūrāḫ-ı nāy-ı naġme-i āh-ı cefā oldı
Bu çeşmim seyl-i ġarḳ-āb-ı cihāna mā-cerā oldı
Hemīşe ʿaşḳ-ı ṭāḳat-sūz ile ḳaddim dü-tā oldı
Felekden ġayrı bākim yoḳ cihān içre hüveydāyım (Muh.101/2)

2.5.2.7. Nefis

"Sözlükte, *ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular* gibi manalara gelen nefs kelimesi Kur'an'da *"ruh"* anlamında kullanıldığı gibi *"zat ve öz varlık"* manasında da kullanılmıştır. İnsanı ilâhî hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme, nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama, daha ileri bir aşamada huzura erme, gibi birbirinden farklı görevler yüklenmiştir."[178] Tasavvufta nefs, bir put olarak görülmüş ve aşağı olan suflî bütün hâller ona isnat edilmiştir. Nefsin yedi mertebesi vardır ve sâlik kendi farkına vararak bu mertebelerin en aşağısı olan nefs-i emmârden nefs-i kâmile mertebesine ulaşabilir. Dîvân şiirinde de oldukça sık işlenen nefsin bu mertebelerinden en çok nefs-i emmâreye telmihte bulunulmuştur.

Nefsin en büyük zaafı dünyadır. Hırs, şehvet, haset, kibir, kötülük, zulüm gibi bütün kötü sıfatlara sahip olan nefs ile her zaman mücahede hâlinde olmak gerekir. Şair bu bağlamda kendine seslenerek *nefsin isteklerine uymamayı, zevk ve eğlenceye meyletmemeyi* söylerken bunlara uyanların cezada olduklarını hatırlatır:

Esʿad **hevā-yı nefs**e uyanlar cezādadır
Meyl itme her sefāha ki bir var bir de yoḳ (G.52/6)

Beyitte yer alan *nefs-i şeytan* terkibi, şeytanî nefis yani kötülüğü isteyen nefis anlamına gelir. Şair, *gönlün şeytanî isteklerinden uzak durmayı* öğütlerken padişah bile olsan bu dünyadan geçip gideceğini, bu yüzden iki âlemde de pişman olmamak

[178] Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 526.

için nefsin kötü isteklerine uymamayı öğütler. Bunlara riâyet etmeyen için mahşerdeki feryadın hiçbir faydası yoktur:

Nefs-i şeyṭāna ṣaḳın uyma göñül ḳıl ḥaẕeri
İstemezsen iki ʿālemde nedāmet kederi
Pādişāh olsañ idersiñ bu fenādan güẕeri
Bunda ḳīl eyler iseñ āh u nedāmet eṣeri
Nefʿi yoḳdur saña maḥşerdeki vāveylānıñ (Tah.18/5)

Tasavvufta nefsin mertebeleri arasında en aşağıda yer alan *nefs-i emmâre* kötülüğü emreden, şehvet peşinde koşan ve dünyaya aşırı derecede bağlı olan nefsi temsil eder. O, daima bedenin isteklerinin peşinde koşarken kişinin ruhanî yönünü geri plana atar. Aşağıda yer alana bendde Allah'a niyazda bulunan şair, can düşmanı bir zalim olarak nitelendirdiği nefs-i emmâreye izin vermeyip onun isteklerine kavuşamamasını diler:

Nefs-i emmāreye ruḫṣatla murādın virme
Düşmen-i cānım olan ẓālimi memnūn itme (Terk.94/11:9-10)

2.5.2.8. Zâhir-Bâtın

Sözlüklerde zâhir *meydanda olan, görünen* anlamına gelir. Tasavvuf ehline göre bu terim, şekle itibar edip manaya ulaşamayan kimseler için kullanılır. Bâtın ise sözlüklerde *iç yüz, dâhil, derûn, zamir* şeklinde anlamlandırılırken tasavvufta, Allah'ın kendi sırlarından dilediğinin kalbine tecellî ettiği bilgi, sezgisel bilgi, ilm-i ledün gibi anlamlarda kullanılır. "Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Zâhirî ilimlerle meşgul olanlara zâhir ulemâsı, rüsûm ulemâsı ve ehl-i zâhir, kendilerine de bâtın ulemâsı ve ehl-i bâtın derler. Mutasavvıflara göre naslardaki gizli manaları, ibadetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturan bâtın ilmi gizlidir ve onu halka açıklamak câiz değildir. Çünkü halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince manaları ya anlayamaz veya yanlış anlar. Bu yüzden bâtın ilmi ancak zeki, yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilir. Başlangıçta bâtın ilminden sadece işaret yolu ile bahsedilir, bu ilim açık şekilde ifade edilmezdi."[179] Açık şekilde ifade edilememesinde Hz. Ali'nin hadîslerde rivayet edilen "İlim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı." sözü de etkendir denilebilir.

[179] Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 188.

Bâtın ilmi mutasavvıflar tarafından ilk dönemlerden itibaren daha üstün tutulmuştur. Zâhir ilmi şeylerin dışı yani kışrı ile ilgilenirken bâtın ilmi şeylerin özü olan töze yönelmiştir. Bu kavramlar Esʿad Dîvânı'nda da tasavvufî bağlamda kullanılmıştır.

Fâzıl'ın bir manzumesini tanzir ettiği tahmîste, kâinatı onunla aynı anlam çerçevesinden yorumlayan şair, yaratılmış olan her şeye idrak gözüyle (*ayn-ı basiret)* bakılması gerektiğini söyler. Fâzıl ise *bâtın-ı eşyâ* terkibiyle varlığın özüne, yani lübbüne bakan bir ehl-i bâtın çizgisi çizerken mevcudatı olduğu gibi seyrettiğini ve müşâhede denizde bir balık olduğunu dile getirir. Seyrüsülûk kavramına da işaret edilen bendde hakikat denizinin sâliki olduğunu söyleyen şaire Esʿad da şahitlik yapar:

Çarḫ üzre gören ʿayn-ı baṣīret ile māhı
Ḥikmetle bilür nūr-ı beyāż ile siyāhı
Esʿad ne dimek farḳ ideriz nūr-ı güvāhī
Seyr itmedeyüz ***bāṭın-ı eşyā****yı ke-mā-hī*
Fāżıl yem-i taḥḳīḳde bir ḥūt-ı elestiz (Tah.102/5)

Mutasavvıflar her ne kadar bâtın ilmini ön planda tutsalar da zâhir ilmine vâkıf olmadan bâtın ilmine vâkıf olunamayacağını dile getirmişlerdir. Beyitte memduhunu öven şair, *üstün kişiliği gizli ve âşikâr bir şekilde doğru yola ulaşmıştır* derken onun hem zâhirî hem de bâtınî bilgiye vâkıf olduğunu söyler ve onu zamanın mürşidânı yani doğru ve hak yolunu gösteren kişi olarak görür:

Kemāl-i ẕātı kim irşād-baḫş-ı **bāṭın** u **ẓāhir**
Zamānıñ mürşidānı dergehinde hep mürīd olsun (K.39/8)

"Fıkıh usulünde zâhir kelimesi *hükmün konuluş gerekçesi* veya *söylenen sözle kastedilen mana* anlamına gelen *mana* karşıtı olarak kullanılır (Abdülazîz Buhârî, I, 72). Bu anlamdaki zâhir genelde ta'lîl, re'y ve kıyas karşıtlığını ifade eder. Bu kullanımda manaların hakikatleri ve hükümlerin konuluş gerekçeleri üzerinde düşünmeyen, sözün söyleniş amacını dikkate almadan âyet ve hadîsleri sadece ilk bakışta anlaşılan zâhir manalarına göre anlayan kişilere zâhir ehli (ehlü'z-zâhir, ashâbü'z-zevâhir) denilir."[180] Bu bağlamda yorumlandığında şairin kastettiği anlam mevcudatın birliğine zâhir ilmiyle ulaşılamayacağıdır. Şair, yaratılan şeylerin özündeki birliği göremeyip sadece dışına bakarak hüküm veren ve bu özelliğiyle

[180] H. Yunus Apaydın, "Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 95.

övünüp büyüklenen kişilere de şeytanın kendini üstün görüp büyüklenmesini örnek göstererek uyarıda bulunur:

Vaḥdete **ẓāhir**de teşrīk itme maḫlūḳiyyeti
Ser-bülend-i cān olan şeyṭāna gör nʿitdi ḥased (G.14/6)

2.5.2.9. Kışr Ehli

Sözlüklerde *kabuk* anlamına gelen *kışr* kavramı tasavvufta herkesin erişemeyeceği bâtın ilmini koruyup saklayan zâhir ilmi anlamında kullanılır. " …bâtın (öz, iç)'ı fesada uğramaktan korur. Şeriatın zahiri gerçekleştirilemezse öz çürür. Özün sıhhati, zahirî şeriatın sağlamca ve takva boyutunda yaşanmasına bağlıdır. Gazali, bu benzetmeyi imanın üç tavrını sergilemek için yapar: Cevizin en dışında yeşil kabuğu bulunur, ki bu, münafığın imanına benzer, taklitçi avamın inancı cevizin kabuğu gibidir. Seçkinlerin imanı içteki cevizi andırır. Dışa kışr denirken içe, öze, lübb adı verilmiştir."[181] Tıpkı çekirdek ve ağaç arasındaki mutabakat gibi kişi, eğer çekirdekten büyüyen ağacın dal, yaprak ve diğer çeşitli unsurlarına bakıp gayriyet ilişkisine takılırsa ağacın meyvesinin içindeki tekrar oluşan çekirdeği göremez ve gerçeğin yakınlığına vâkıf olamayıp onu kendinden bilemez.

Beyitte bu hâle telmihte bulunan şair, eşyânın dış görünüşü ile özünün kaynaşarak bir bütün olduğunu söyler. Aynı zamanda *bezm-i hilkât* terkibiyle Allah'ın varlığı ve birliğine dair bilgilerin ruhlar tarafından bir misakla kabul edildiği bezm-i elest[182] kavramına da telmihte bulunur:

Mümtezicdir **lübb ü ḳışr-**ı hey'et-i eşyā bütün
Ol sebebden bezm-i ḫilḳat mestine ṣahbā iki (G.115/2)

2.5.2.10. Rind ve Zâhid

Sözlük anlamı "Görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyâsına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülü, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hakîm, gönül ehli kimse."[183] olarak geçen *rind* kavramı, dîvân şiirinde bu vasıflarla nitelenen insan tipidir. Nefs-i emmârenin tutsağı olmayan rind için dünyanın hiçbir değeri yoktur. O, kalıplara sığmadan yaşar, mükevvenâta gönül gözüyle bakar ve değerlendirir. Acı-

[181] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 157.

[182] bk. "Bezm-i elest" maddesi.

[183] Kubbealtılugatı "*Rint*" maddesi. http://www.lugatim.com/s/rint, (01.11.2022).

tatlı, neşe-keder gibi bütün duygular onun nazarında hep aynıdır çünkü o her daim âşıktır ve bu aşkın sarhoşu ve dilencisidir. Aşk yüzünden rüsvadır ama diğerlerinin düşünceleri onu hiç ilgilendirmez bu sebeple dilinden mey, meyhane gibi kelimeler eksik olmaz. Dîvân şairleri de rind tipinin bu vasıfları dolayısıyla kendilerini rind ile özdeşleştirmişlerdir.

Sözlük anlamı "Dünyâyı terkedip dînin emirlerine çok titizlikle riâyet eden, züht ve takvâ sâhibi, dindar, müttakî. Çok dindar olup irfânı olmayan kimse, kaba sofu."[184] olarak verilen zâhid tipi, daima rind tipinin karşında yer alan olumsuz insan tipidir. Zâhid her daim zâhiri bilgi ve dış görünüşe itibar emiştir. Onun nezdinde ehl-i dil değersizdir çünkü o, zâhirî bilgiye önem verir. Rindin sarhoş olması onun tasvip etmediği bir durumdur ve sürekli onu bu yönden aşağılar ve öğüt verir fakat rindin bezm-i elestin sarhoşu olduğunu idrak edecek irfanı da yoktur. Bu sebeple zâhid tipi dîvân şiirinde daima menfî yönleriyle ele alınmıştır.

Rindler için sarhoşluk bir teşbihtir. Onlar elest meclisinde aşk kadehinden sarhoş olmuşlardır. Oradan ayrıldıktan sonra hep dertlidirler ve bu derdi unutturacak tek şey de meyhane ve meydir. Tıpkı gönül/ciğer kanının hacamat isteyip rahatlaması gibi mey düşkünü rind de dert ağrısıyla şarap içer:

Rind-i mey derd-i ḫumār ile ne dem cām çeker
Def'ine ḫūn-ı diliñ şīşe-i ḥaccām çeker (G.31/1)

Rindler için zengin-fakir, sultan-dilenci arasında hiçbir fark yoktur. Onlar aşkın derdiyle dertlenirler ve bu durum onlar için diğer kalan her şeyden daha önemlidir. Şair de kendisini rind olarak tasvir eder ve dilenciyle sultan arasında hiçbir fark görmediğini dile getirir:

ʿArūs-ı kāma şimdi benden özge pür hevā yoḳdur
Şeb-i yeldā-yı vaṣla fikrimāsā āşinā yoḳdur
Ben ol **rindem** benimçün fark-ı sulṭān u gedā yoḳdur
Benim ẕevḳim gibi dünyāda şimdi pür ṣafā yoḳdur
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım (Müs.95/8)

Bezm-i elestte sarhoş olanlar, elinde kadehle körkütük sarhoş bir şekilde mahvolmazsa kıyamete kadar ayılmaz diyen şair, rindleri bezm-i elesttte aşk

[184] Kubbealtılugatı "*Zâhit*" maddesi. http://www.lugatim.com/s/zâhit, (01.11.2022).

şarabından içip mest olanlar olarak tanımlar. Burada aşkın şarabını tadanlar dünyanın derdine düşmezler ve bir an önce vuslat için yok olmayı beklerler:

Tā ḥaşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Esʿad
Ol **rind**-i siyeh-mest ide peymāne be-desti (G.119/7)

Zâhid kavramı dîvânda tek yerde geçer. *Hükme layık olan din midir küfür mü?* diye soran şair, zâhide seslenerek *biz onu ahiretin hastalığı olarak biliriz* derken zâhidin din konusundaki görüşlerini de yermektedir:

Aḥkāma sezā dīn midir yoḫsa küfür mi
Ey **zāhid** anı ʿillet-i ʿuḳbā bilürüz biz (G.42/5)

Zâhid karşılığı olarak kullanılan *sôfû* kelimesinin *sûfî* şeklinde de kullanımı hakkında Pakalın, "Bunu sûfî suretinde kullananlar da vardır. Bu fark ıstılahın menşe'inden ileri gelmektedir. Softan, sofostan, safadan, sıfattan, safvetten geldiğine kail olanlar yahut dindarlıktan kinaye olduğunu düşünenler sofî; Suffadan geldiğini ileri sürenler ve kaba saydıkları sofudan ayırmak isteyenler de sûfî suretinde kullanmışlardır."[185] der. Esʿad bu kelimenin sûfî şeklini zâhid anlamına gelecek şekilde tercih etmiş ve *aşk bilginlerinin aşkın sırrını akılsız zâhide açıklamayacağını* dile getirmiştir:

Hīç ider mi sırr-ı ʿaşḳı āşikār
Ṣūfī-i lā-yefheme dānā-yı ʿaşḳ (G.53/9)

2.5.2.11. Melâmet

Kınanmak, *ayıplanmak* anlamlarına gelen melâmet kavramı tasavvufta "Giyim-kuşam, zikir, âyin gibi yerleşmiş âdet ve törenlere önem vermeyip nefsi devamlı yermeyi, kınamayı, böylece halkın iltifatından uzaklaşarak Hakk'a yaklaşmayı esas alan anlayış." anlamına gelir. Dünyayı geçici bir mekân olarak gören tasavvuf ehli vahdet-i vücûda ulaşmak için riya ve kibir elbisesinden sıyrılmak ister. Aynı zamanda nefsini terbiye etmek için halk tarafından kınanmayı, aşağılanmayı önemsemezler çünkü şan, şöhret ve halkın takdiri kişiyi kibre sevk eder. Dîvân şiirinde de çok yaygın kullanılan bu kavram, şairler tarafından aynı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Şair kendisine ilham verenin Allah olduğunun bilincindedir ve bu sebeple halkın takdiri

[185] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, İstanbul 1971, s.254.

onun için felakettir. Melamet hırkasını giyen şair için kıyas yapılacak biri varsa o da Mecnûn'dur.

Beyitte kendisini Mecnûn'la kıyaslayan şair, *bu devrin böyle geçmeyip elbet bir gün döneceğini* söylerken kendisinin de *Mecnûn gibi boş yere ayıplanma semtinde beklediğini* dile getirir:

Böyle ḳalmaz devr-i çarḫ elbet selāmet döner
Biz ʿabeş Mecnūn-ṣıfat semt-i **melāmet** bekleriz (G.39/4)

Dîvân şiirinde Mecnûn ve melâmet arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Şairler de manzumelerinde bunu sıklıkla dile getiriler. Şair, Bağdatlı Rûhî'nin manzumesini tazmin ettiği tahmîste, Mecnûn ve melâmet ilişkisine değinir. *Muhabbet meydanının delileriyiz, en akıllımız ise ayıplanmış Mecnûn* diyerek kinaye yapan Rûhî'ye *aşk derdiyle delirdiğini* ama *bu saatten sonra da zaten akla ihtiyacı olmadığı* söyleyen şair, asıl derdinin Hakk'a yaklaşmak olduğunu, bu sebeple akla değil aşka ihtiyacı olduğunu ihsas eder:

ʿĀşḳıñdır ider cānımızı cevr ile ḳāʾim
Bu derd ile serşār-ı cünūn olmada dāʾim
Ya nʿeyleyelim ʿaḳlı da şimden girü cānım
Meydān-ı muḥabbetde şu dīvāneleriz kim
***Mecnūn**-ı **melāmet**-zede eñ ʿāḳilimizdir* (Tah.100/3)

2.5.2.12. Fenâ ve Bekâ

Sözlükte "*Geçici olmak, yok olmak, ölmek* gibi anlamlara gelen Arapça fenâ kelimesi, genellikle *var olmak, sürekli olmak* anlamındaki bekâ kelimesiyle birlikte kullanılagelmiştir."[186] Tasavvufta birer mertebe olan bu kavramlardan fenâ, kulun bütün sıfatlarını terk etmesi ve Küll'ün onu ihata etmesi olarak da yorumlanır. Bekâ ise fenâdan sonra gelen mertebedir. "Fenadan sonra gelen beka, *nefse* ait olan şeylerden fânî, Allah'a ait şeylerle bâkî olmaktır. Bâkî olan kul için her şey bir ve aynı şey hâline gelir. Bu sebeple bu makamdaki bir zatın bütün hareketleri Hakk'a uygunluk dairesi içinde kalır. Kul, bu daireyi aşarak Hakk'a muhalif olma vaziyetine girmez. Bunun için bu makamdaki kul muhalefet hâlinden fânî, muvafakat hâlinden bâkî olur."[187] Fenâfillah ve bekâbillah olarak da kullanılan bu kavramlar Esʿad Dîvânı'nda

[186] Mustafa Kara, "Fenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 333.

[187] Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 244.

da yukarıda zikredilen anlamlarda kullanılmış, özellikle *âlem* kelimesiyle terkip yapılarak bu dünyanın geçiciliği ve ebedî olmadığı gibi yönleri vurgulanmıştır.

Beyitte *bu yokluk âlemine gelenler elbette gider* diyen şair, birdenbire ortaya çıkan otları örnek vererek devir nazariyesine işaret eder ve bundan sonraki makam olan fenâfillah mertebesine telmihte bulunur:

Bu ʿālem-i **fenā**ya gelenler gelür gider
Baḳ ol ṭarī giyāha ki bir var bir de yoḳ (G.52/2)

Yokluk âlemi olan şu dünyayı kalıcı sanıp aldanma diyen şair, kendinden emin bir şekilde *nice yiğitleri mahvettiğini ben bilirim* diyerek muhatabını uyarır:

Bu **fenā** ʿālemi maʿmūr ṣanup aldanma
Nice merdānı ḫarāb eyledigin ben bilürim (G.74/11)

Şair, Fâzıl'ın bir manzumesini tazmin ettiği tahmîste, *ızdırapla yok olacağımızı sanmayın, bu canı teslimde elest yakutuyuz* diyen Fâzıl'a, *insanlık âlemine geldiğimizde neşeleniriz, ilahî âleme göçerek eski hâlimize döneriz* der. Şair, bu benzetmeyle elest meclisinde mutlak varlıktan ayrılan ruhun çeşitli merhalelerden geçtikten sonra tekrar geldiği noktaya (seyl-i urûc) ulaşmasına da telmihte bulunur:

Nāsūta ḳudūm ile ṣafā-yāb oluruz biz
Lāhūta ʿazīmetle yine şāb oluruz biz
Encām-ı kevāʿib ile hem-ḫᵛāb oluruz biz
*Sūziş ile ṣanmañ ki **fenā**-yāb oluruz biz*
Biz āteş-i teslīmde yākūt-ı elestiz (Tah.102/3)

Dünyanın sonlu bir yer olduğunu *bî-bekâ* kavramıyla ifade eden şair, *zengin yoksul herkes dünyayı terk edecek*, *huzura ermek istersen bedenin seni terk etmeden Hakk'ı arayıp bulmasın ve ibadetle meşgul olmasın* diyerek öğüt verir:

Bī-**beḳā** oldıġını bildiñ ise dünyānıñ
Pādişāhlar daḫı terk eylediler evṭānıñ
Ger selāmet bulayım dirsen ara cānānıñ
Bedeniñden daḫı dūr olmadan ey dil-i cānıñ
İştiġāl eyleye gör ṭāʿatine Mevlā'nıñ (Tah.18/1)

Bağdatlı Rûhî'nin bir manzumesini tazmin ettiği tahmîste şair, *enfas-ı bekâ* ve *ser-hadd-i bekâ* terkipleriyle ebedilik, sonsuzluk gibi kavramlara dikkat çeker. *Âmed-şüde* (gelip-gitme) terkibiyle devir nazariyesine telmihte bulunan şair, bu gelip-gitmeleri hayvanlar için büyütülen ve daha yeşilken biçilen otlara benzetir:

Āmed-şüde enfās-ı **beḳā** ḳaṣīlimizdir
Sermāye-i kālā-yı ʿömür fāṣılımızdır
Feryād-ı derāy-ı mülk-i maḥmilimizdir
Endūh-ı ġamıñ hem-reh-i cān u dilimizdir
*Ser-ḥadd-i **beḳā** arayana menzilimizdir* (Tah.100/1)

2.5.2.13. Belâ

Gam, sıkıntı, musibet, keder ve sınanmak gibi anlamlara gelen belâ kavramı kulun özünde iyi hâlinin olup olmadığını anlamak için Allah tarafından onun sınanması bağlamında kullanılır. "Allah'ın kendisini denediği kulun bu denemeden başarı ve yüz akı ile çıkması da *güzel belâ* (belâün hasen) olarak tarif edilmiştir. Kur'an'a göre dünya, kimin daha güzel iş yaptığının anlaşılacağı bir *belâ* (deneme) yeri olup ölüm ve hayat bunun için yaratılmıştır. Sûfîlere göre belâ da âfiyet de Allah'tandır. Allah hangisini münasip görürse insan onu gönül hoşluğu ile kabullenerek hakkında hayırlısının o olduğuna inanmalıdır. Allah'ın kahrını da lütfunu da hoş karşılayan, cefada da safada da rızâ hâlinden ayrılmayan sûfîler belâda *mübtelî*'yi yani belâyı veren Allah'ı görürler; belânın sonuçlarını ve karşılığını düşünerek teselli bulur, belânın acısını hissetmezler. Sevgiliyi temaşa ederken belânın ıstırabını unuturlar."[188] Belâ kavramı dîvân şiirinde genellikle aşka düşen kişi için kullanır. Zira aşk mahiyeti gereği belâdır ve rahatlık, ünsiyet gibi kavramlar onun tabiatına aykırıdır. Bu yüzden aşka düşen âşık belâya sabreder ve sabrı ölçüsünde vuslata yaklaşır. Ayrıca dünya ve dünyalık işler için teşbih unsuru olan belâ kavramı elest meclisinde ikrar edilen "*evet"* anlamında da kullanılır.

Bendde yer alan *belâ* kavramı nefsin arzuları karşında insanın uğrayacağı felakete işarettir. Mâsivâyı terk etmek gerektiğini ancak bu sayede rahata erileceğini ifade eden şair, nefsin istekleri karşısında birçok merdin çaresiz duruma düştüğünü belirtirken kendisini tecrit eder ve bu kahpe zamandan sakınması gerektiğini söyler:

Esʿad şikāyet eyleme nefsiñ cezāsıdır
Miḥnetde oldığıñ emel-i dil **belā**sıdır
Hep itdigiñ zamānede yüzler ḳarasıdır
Terk eyle māsivāyı ki rāḥat verāsıdır
Çoḳ merd ü bī-nevāya varır bu zen-i zamān
Bu ḳaḥbe-i zamāneden Esʿad ṣaḳın emān (Müs.16/8)

[188] Süleyman Uludağ, "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 380.

Bir öz eleştiri örneği olan bendde *uğursuz nefsin isteğine boyun eğdiğini belirten* şair, nefsin isteklerine boyun eğip alçak dünyanın hevesine düşenlerin, belâya uğrayıp girip zahmet çekmelerinin de doğal olduğunu ifade eder:

Miḥnetden özge yoḳ mıdır āyā bir ülfeti
Hep ben mi çekmek ister ʿaceb bār-ı miḥneti
Ḥayfā ki nefs-i şūm ile çekdim bu zaḥmeti
Elbet hevā-yı nefse uyanlar **belā**dadır
Ālām-ı dehr-i dūn ile herkes ʿanādadır (Müs.16/2)

2.5.2.14. Şarâp, Mey, Meyhâne, Pîr-i Mugân, Sâkî

Dîvân şiirinde en çok kullanılan metaforlardan olan *şarâp*, *mey*, *meyhâne*, *pîr-i mugân* ve *sâkî* gibi kavramlar genel olarak tasavvufî boyutuyla ele alınmış ve teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Şarapla ilgili bu kavramların ve bunlarla yapılan birçok terkibin arka planında mecazî bir anlam taşıdığı varsayılır. Bu kavramların gerçek anlamda kullanıldığı şiirler de mevcuttur fakat bunlar mümtezic bir hâle geldiğinden tespit edilmesi zordur. Şarap ve şarapla ilgili kavramların dîvân şiiri binasının yapı taşları olduğunu iddia eden Muhhamed Nur Doğan, bu kavramların dîvân şiirinden çıkarıldığında bu binanın çökeceğini söyler.[189]

Şarâp, *mey*, *bâde*, *mül*, gibi kavramlar dîvân şiirinde en çok kullanılan kavramlardır. *Her eğlenceli şevk meclisinde feleğin dönerek güneş kasesinde şarap kadehi sunduğunu söyleyen* şair, *kâse-i mihr* terkibiyle memduhunun cömertliğine vurgu yapar:

Meclis-i şevḳimde devr itmek içün bu ne ḳıbāb
Kāse-i mihriñ ṣunar her bezmime cām-ı **şarāb** (K.58/13)

Beyitte yârin aşk şarabından içtiğini belirten şair bunun zevkine vardığını ve diğer bütün zevk veren şeylerden uzaklaştığını vurgular. Beyit tasavvuf bağlamında değerlendirildiğinde *ilahî aşk ile sarhoş olan şairin dünyanın bütün güzelliklerinden yüz çevirdiği* yorumunu yapmak mümkündür:

Yāriñ **şarāb**-ı ʿaşḳını içdim de bildim ẕevḳini
Derk eyledim her keyfini sāġar-keşānı nʿeylerim (G.64/14)

Sözlük anlamı *üzüm kızı* demek olan *bintü'l-ineb,* üzümden çekilmiş şarap veya rakı anlamına da gelir. Şairler şarabı bazen genç bir kız ya da geline bazen sarhoşluk

[189] Muhammet Nur Doğan, "Divan Şiirinde "Şarap" Metaforları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* 38/38, 2008, s. 69.

verip kendinden geçirmesi yönüyle ilahî aşka teşbih etmişlerdir. *Elest meclisinde ilahî aşkın sarhoşluğu herkese aynı derecede neşe vermez, orada sunulan şarap herkese kendi miktarınca keyif verir*:

Meclis-i sırr-ı ezelden herkes olmaz neş'e-mend
Herkese ḫālince keyfiyyet virür **bintüʾl-ʿineb** (Terc.64/6:5-6)

Dîvân şiirinde en çok yapılan teşbihlerden birisi de şarap ve dudak ilişkisidir. Şairler dudağı, rengi ve sarhoşluk vermesi yönüyle şaraba teşbih yaparlar. Yârin dudağına kavuşma hasretiyle sarhoş olan şair, kendi ayağıyla meyhaneye düşer. *Mül*, *sâkî* ve *meyhâne* gibi aynı anlam dairesinde bulunan bu kavramlar aynı zamanda ilahî aşkı da sembolize eder:

Mül-i laʿliñle ser-mest-i ḫayāl-i vuṣlat olmışken
Ben ey **sāḳī** ayaġımla düşüp **mey-ḫāne**yi nʾeylem (G.73/6)

Lâl renkli dudaklarındaki şarap zevki midir ya(da) güzelliğin gül bahçesinden içmiş kırmızı gül müdür? diyen şair, *dudak*, *şarap* ve *gül* arasında bir anlam dairesi oluşturarak tenâsüp sanatı meydana getirir:

Yā **leb-i laʿl**iñdeki keyfiyyet-i ṣahbā mıdır
Yā gülistān-ı cemāl içmiş **gül-i ḥamrā** mıdır (K.42/2)

Bâde, dîvân şiirinde şarap, içki anlamında kullanılan en yaygın teşbih unsurlarındandır. Gönül ise dîvân şiirinde ve tasavvufta en çok konu edinilen kavramlardır. Şairler gönlü Allah'ın tecellîgâhı, bir mabed olarak yorumlamış ve onu ulvîleştirmişlerdir. Birçok terkiple çeşitli benzetmelere konun olan *gönül,* aşk meclisindeki zehirli bir şaraba benzetilir. Cem'in kadehi olan gönlün zehirli olması dahi onun keyfinden bir şey eksiltmez:

Gāh olur kim bezm-i ʿaşḳa **bāde**-i semmdir göñül
Kesb-i keyfiyyet ider ki ṣaġar-ı Cemʾdir göñül (G.62/1)

Kelime anlamı olarak *eritilmiş lal taşı* anlamına gelen *lal-i müzâb*, rengi ve sevgilinin dudağının verdiği keyfe benzer bir keyif vermesi dolayısıyla şarap anlamında kullanılmıştır. Şair, kaleminin oluğunda bir maden olduğunu iddia ettiği bu maddenin keyif verici ve sarhoş edici özelliğini sözlerine benzetir:

Feyż-i mihr-i iltifātıñdır ki oldı her sözim
Nāvdān-ı ḫāmede bir **maʿden-i laʿl-i müẕāb** (Kıt.10/13)

Dîvân şiirinde sevgilinin vasıflarından biri de genellikle susmasıdır. O, bazen diliyle bazen gözleriyle susar ve âşığın canına eziyet eder. Onun yüzünü görmek, sesini duymak âşık için bir lütuftur. Bu lütfa mazhar olan şair *mahbubun hoş sözlerini şekere mi yoksa keyif veren şarabı mı* benzeteceğini bilemez. Elbette bu sözlerin döküldüğü dudakların da değeri yücedir. Bu yüzden şair, en değerli yakut olan nar rengindeki *yâkût-ı rümmâna* rengini verenin yârin dudağı olup olmadığını sorgular:

Şeker mi **keyf-i ṣahbā** mı nedir nuṭḳ-ı laṭīfinle
ʿAceb laʿliñ midir reng eyleyen yāḳūt-ı rümmāna (K.55/29)

Dîvân şiirinde şarap, içki meclisi ve Cem arasında genellikle bir tenasüp yapılır. İran mitolojisinin efsânevî kahramanı Cem, yaptığı bir iyilik karşılığında kendisine hediye edilen tohumlarla üzüm yetiştirir ve onlardan şarap elde eder. Yedi köşeli bir kadeh yaptıran Cem'in, meclisindekilere kabiliyetleri ölçüsünde bu kadehten şarap sunduğu rivayet edilir. Ezel şarabından körkütük sarhoş olduğunu söyleyen şair, *Cem'in meclisinin kadehinden bizi keyiflenir sanma* diyerek asıl neşenin ezel şarabı olduğunu iddia ederken elest meclisine de telmihte bulunur:

O siyeh- mest-i neşāṭım geh ezel neş'e midir
Keyf olur ṣanma bizi sāġar-ı **bezm-i Cem**ʿden (G.76/3)

Pir-i mugân terkibi mecaz anlamıyla *meyhaneci* anlamına gelirken tasavvufta, vahdet feyzini veren, aşk şarabını sunan kâmil veya mürşit anlamlarına gelir. Şair, meyhanecinin neşe kütüğünden süzdüğünün üzüm değil keyif olduğunu söyler ve bu durumun kendinden geçirici bir hâl olmadığını ifade eder:

Ḫūşe-i engūr-ı tāk-ı neş'eden **pīr-i muġān**
Süzdigi keyfiyyet ol ammā ki mestān ol degil (G.60/2)

2.5.2.15. Çeşitli Tasavvufî Terimler

Ayn, müşâhede etmek; *yakîn*, gerçeğe uygun bilgi edinmek anlamına gelir. Bu iki kelimenin terkibiyle oluşturulan *ayne'l yakîn* kavramı, göz ile görmüş gibi yakın derecede bilme, kesin, katî bilgi anlamlarına gelir. "Ayne'l-yakîn ile elde edilen bilgi kesinlik açısından ilme'l-yakîn ile elde edilen bilgiden üstündür ve zihne gelen her türlü şüpheyi giderici bir özelliğe sahiptir. Filozoflar nefsin mertebelerinden biri saydıkları ayne'l-yakîni, nefsin akledilirleri (ma'kûlât) müşahede ederek oldukları gibi kavraması" şeklinde tarif etmişlerdir Sûfîler ayne'l-yakîn teriminin, yukarıda ifade edilen ve objektif bilgileri içeren mânasına ilgisiz kalarak bu terimi keşf ve ilhamla meydana gelen tasavvufî yahut sübjektif bilgi ve vahiy yoluyla elde edilen bilgi

anlamında kullanmışlar."[190] Beyitte İslâm dininin padişahını metheden şair, onun hizmetlerine şahit olduğunu dile getirirken bu şahitliğini gözlem yoluyla bir şeyi bilme anlamına gelen müşahede makamı *ayne'l- yakîn* kavramıyla ifade eder:

Pādişāh-ı dīn-i İslāma bu rütbe ḫizmeti
Cümlesi meşhūdum oldı Ḥaḳ bilür **ʿayneʾl-yaḳīn** (Terc.64/2:9-10)

"İslâm düşünce tarihinde yakînin dereceleri Kur'an'daki kullanımdan hareketle ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklinde üç kategoriye ayrılır. Akıl, nakil ve haberle kazanılan bilgiye ilme'l-yakîn; dış duyu, dış tecrübe ve gözlemle ulaşılan bilgiye ayne'l-yakîn adı verilir. Bu bilgi vasıtalarının ikisiyle birlikte ulaşılan ya da sezgiyle ve iç tecrübenin verdiği en üst düzeyde kesinlik taşıyan bilgiye de hakka'l-yakîn denilmiştir." [191] Beyitte geçen *ehl-i yakîn* kavramı ise "düşünme ve akıl yürütme yoluyla kazanılan bilginin ehli "anlamına gelir. Hz. Ebû Bekir'in bu bilgiye nail olduğu onaylanan ilk kişilerden biri olduğunu söyleyen şair, onu takva sahiplerinin önderi, sahabenin vefalı sultanı olarak tanımlar:

Maẓhar-ı taṣdīk-i isrā evvel-i **ehl-i yaḳīn**
Pīşvā-yı etḳıyā sulṭān-ı aṣḥāb-ı vefā (N.11/12)

Ukûl-i aşere on akıl anlamına gelir. Tasavvufa göre "Allah önce Akl-ı Küll'ü yaratmıştır. Bu aklın ilk tezahürü Akl-ı evvel'dir. Ondan Akl-ı sânî (yıldızlar feleği), ondan Akl-ı sâlis (Zühal feleği), ondan Akl-ı râbi (Müşteri feleği), ondan Akl-ı hâmis (Mirrih feleği), ondan Akl-ı sâdis (Güneş feleği), ondan Akl-ı sâbi (Zühre feleği), ondan Akl-ı sâmin (Utarid feleği), ondan Akl-ı tâsi (Ay feleği), ondan da Akl-ı âşir (Dünya feleği) yaratılmıştır." Şair, memduhunu överken onun şiir ve nesirlerine ukûl-i aşerenin (on akıl) de hayran olduğunu dile getirir. Onun nazmını peygamber şairi olarak bilinen Hassân bin Sâbit'e benzetir ve bütün şairlerin aklını başından alacak kadar güzel olduğunu ihsas eder:

Neṯr ü inşāsına meftūn **ʿuḳūl-i ʿaşere**
Naẓm-ı Ḥassānʿına dil-dāde şuʿūr-ı şuʿarā (K.34/8)

"Allah'ın yarattığı ilk soyut varlık olan *akl-ı evvel*, kendi zâtını ve başlangıcını idrak etmesi açısından akıl diye adlandırılırken diğer varlıkların meydana gelişi ve

[190] Yusuf Şevki Yavuz, "Ayne'l-Yakîn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 269.

[191] Osman Demir, "Yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 272.

bilgilerin yazılışında vasıta olması bakımından kalem, nübüvvet nurunun yayılmasına aracılık etmesi itibariyle de nûr-ı Muhammedî diye isimlendirilir. Buna göre ilk akıl ve aynı zamanda en yüce kalem tek bir nurdan ibarettir. Bu nur kula nisbet edilince akl-ı evvel, Hakk'a nisbet edilince kalem-i a'lâ adını da alır."[192] Beyitte her iki kavrama da telmihte bulunan şair bu nuru *rahm-ı hâme* terkibiyle Hakk'a, *akl-ı evvel* terkibiyle de kendine nisbet eder. Kaleminin rahminden nazım Meryem'i doğuran şair, yaratılan ilk akıl ile *fikir İsâsını* büyütür:

Raḥm-ı ḫāmemdir o kim Meryem-i naẓmı ṭoġurur
Büyüdür ʿĪsā-yı endīşemi **ʿaḳl-ı evvel** (K.66/36)

Bendde, bu dünyanın varlığının ve yokluğunun ikiz olduğunu ifade eden şair, *hâdim-i lezzât* terkibiyle ölümü hatırlatarak *eğer ölüm olmasaydı nefs-i emmâre isyan ederdi, bu dünyanın sermayesine gönül verme (çünkü) bütün kârını yokluk şehrinin tüccarı ziyan eder* der ve *tâcir-i şehr-i fenâ* terkibiyle ölüme, dolaylı olarak da Azrail'e telmihte bulunur:

Bu şuʾūnātı göñül ṣanma ki devrān eyler
Anı sulṭān-ı ezel ḫāliḳ-ı ekvān eyler
Bir sebebdir arada **hādim-i leẕẕāt**-ı cihān
O da her kārını fermūde-i yezdān eyler
Olmasa **hādim-i leẕẕāt** eger dünyāda
Nefs-i emmāreyi görsen nice ʿiṣyān eyler
Olmasa būd-ı nebūdı bu cihānıñ tevʾem
Herkesi reʿy-i fenā mülkine sulṭān eyler
Dil-firīb olma bu sermāyesine dünyānıñ
Tācir-i şehr-i fenā kārını ḫüsrān eyler (Terk.94/8)

Tasavvufta gaflet, haktan habersiz olmak, dünya işlerine dalıp ahiret hayatını unutmak, nefsin arzularına meyletmek gibi anlamlarda kullanılır. Akıl erbâbının rahatta olmasını gaflet uykusuna teşbih eden şair, dert düşkünlerini de şöhret ehli olarak tanımlar:

Beyābān-ı ʿadem erbāb-ı ḥāle mehd-i rıḥletdir
Vücūdıyla ʿadem rūḥ-ı revāna **cāy-ı vaḥdetdir**
Eger var ise **ehl-i ʿaḳla rāḥat ḫᵛāb-ı ġafletdir**
Cihānda mübtelā-yı derd olan erbāb-ı şöhretdir
Ḳanī oldum ki Dārā faḫr iderdi ben de Dārāʾyım (Muh.101/4)

[192] Yusuf Şevki Yavuz, "Kalem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 244.

2.6. Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar

2.6.1. Padişahlar

Padişahlar, şair ve âlimleri desteklemiş, onlara hâmîlik yapmışlardır. Aynı zamanda kendileri de birer şair olan çoğu padişah, bu sebeple şiire ve şaire büyük önem vermişlerdir. Şairler de kendilerini himâye eden hâmîlerine, bazen caize almak çoğu zaman minnet borcu ile övgü dolu manzumeler sunarak onlara bağlılıklarını göstermişlerdir. Esʿad, yaşadığı dönemde hüküm sürmüş padişahlara yazdığı manzumelerinde onları medhederek bağlılığını ifade etmiş, hasb-i hâl ve arz-ı hâl tarzı manzumelerinde ise bazen mansıp talep etmiş, bazen içinde bulunduğu zor şarları sohbet edasıyla anlatıp yardım istemiştir. Esʿad, I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd'un hükümdârlık döneminde yaşamış ve bu 3 padişaha da övgü dolu manzumeler kaleme almıştır.[193]

2.6.1.1. I. Abdülhamîd (ö. 1789)

20 Mart 1725 yılında doğan I. Abdülhamîd, III. Ahmed ve Râbia Şermi Sultan'ın oğludur. 106. İslâm halîfesi olarak 1774 yılında tahta çıkan padişah 15 yıl hüküm sürmüştür. Adaleti ve merhametiyle tanınan padişah Esʿad'ın şiirlerinde de bu vasıflarıyla anılmıştır. Genellikle II. Mahmûd adına kaleme aldığı manzumelerde babası Abdülhamîd'in eski bir bendesi olduğunu ifade eden şair, Abdülhamîd'den övgü ve minnet ile bahseder.

II. Mahmûd'un şehzadesinin velâdetine düşürdüğü tarihte Abdülhamîd'den bahseden şair, cennet mekân padişahı anarken *Enderun'dan has çerağıyım* ifadesini kullanır. Esʿad'ın 1757-58 yıllarında doğduğu göz önünde bulundurulduğunda Abdülhamîd devrinde sarayda görevli olabileceği bilgisini çıkarmak mümkündür:

Validiñ cennet-mekān **ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān**-ı velī
Enderūnıñdan çerāġ-ı ḫāṣıyım ey Keyḳubād (Tar.70/8)

Şair, şehzade Bâyezîd'in velâdetine düşürdüğü tarihte II. Mahmûd'un babası Abdülhamîd'i zaferleriyle İskender'e benzetirken onu bütün âlemin padişahı ve adaletin merkezi olarak nitelendirir:

Pādişāh-ı baḥr u ber Sulṭān-ı İskender ẓafer
Şāh-ı ḳutb-ı maʿdelet gül-gonce-i **ʿAbdü'l-Ḥamīd** (Tar.72/6)

[193] *Padişahlar* maddesi hazırlanırken kronolojik tasnif esas alınmıştır.

2.6.1.2. III. Selîm (ö. 1808)

24 Aralık 1761 yılında doğan III. Selîm, III. Mustafa ve Mihrişâh Sultan'ın oğullarıdır. 107. İslâm halîfesi olarak 1789 yılında tahta çıkan padişah, 19 yıl hüküm sürmüştür. Birçok ıslahata imza atan padişah ayrıca *İlhâmî* mahlasıyla şiirler kaleme almış bir şairdir. Mûsikîye olan ilgisiyle "…âyin, durak, naʿt, tevşîh, ilâhi, peşrev, saz semâisi, kâr, beste, ağır semâi, yürük semâi ve şarkı formlarında 100'ün üzerinde eser bestelemiştir."[194] III. Selîm devri şairi olan Esʿad, manzumelerinde sıklıkla yer verdiği padişah adına müstakil olarak dokuz manzume kaleme almıştır. Devrindeki diğer şairler gibi onu yumuşak huylu, cömert, adil gibi vasıflarıyla yüceltmiştir. Dîvânında yer alan tek mesnevîyi III. Selîm adına kaleme alan şair, onun şiir ve mûsikîye olan meylini de dile getirmiştir.

Şair hakkında ulaşılabilinen birçok bilgi III. Selîm adına yazılan kaside ve diğer türlerdeki manzumelerden edinilmiştir. Beyitte padişaha iki üç defa kaside yazdığını söyleyen şair, onun lütuf kapısında kendi durumunu arz ettiğini dile getirir:

İki üç defʿa ḳaṣīdeyle der-i iḥsāna
Naḳl idüp ḥālimi **sulṭān-ı kerīmü'ş-şāna** (Mes.25/17)

Kapıcıbaşılık ünvanı alması üzerine III. Selîm'e teşekkür maksadıyla bir kaside kaleme alan şair, onu Necef Şahı'na benzeterek dünyaya övünç kaynağı olarak geldiğini söyler:

Nāme-fermā-yı selef ülkede şāh-ı Necef
Māye-i faḫr-ı ḫalef dehre **Selīm Ḫān** oldı (K.20/13)

Aynı kasidenin diğer bir beytinde hayatı hakkında bilgiler edinilebilen şairin III. Selîm devrinde bir dîvân sahibi olduğu bilgisine ulaşılır:

Ġarażım ḥāl-i dile ḫāk-i dere inhādan
Devletiñde bu ḳulıñ **ṣāḥib-i dīvān** oldı (K.20/18)

III. Selîm devrindeki diğer olaylardan da onun adına yazılan manzumelerden bilgi alınır. Hakkı Mehmed Paşa, III. Selîm dönemi devlet erkânlarından defterdârlık, nişancılık gibi birçok göreve getirilmiş ve Rumeli valiliği yapmış bir dîvân şairidir. Esʿad, Hakkı Mehmed Paşa adına kaleme aldığı kasidede saltanatın III. Selîm'e, Hakkı

[194] Nuri Özcan, "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 425.

Paşa'ya dair bilgi verdiğini onun da bu bilgiden memnun kalarak Hakkı Paşa'ya memuriyet verdiğini ifade eder:

Ṭaraf-ı salṭanata eylediler ʿarż u beyān
İtdiler Ḥażret-i **Sulṭān-ı Selīm**ʾi irżā (K.54/12)

Beyitte III. Selîm'in fermanıyla Çıldır'a memur olarak gönderildiğini söyleyen şair, bu yolun zahmetli olduğunu fakat padişaha olan bağlılığı hasebiyle bu zahmeti rahmet olarak gördüğünü belirtir:

Didi fermān-ı **Selīm Ḫān** ile mebʿūṯ oldum
Bu yolıñ zaḫmetini raḥmet idindim cāna (K.61/12)

III. Selîm'e yazdığı terkîb-i bendde hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılabilen şairin, padişahtan devlet makamında yüksek bir görev ve mirî arazi talep ettiği görülür. Hâlihazırda başbaki kulu olarak görev yaptığı anlaşılan şair, ocak ağalığı görevi talep ederken *bir daha hakan eylesen* diyerek padişahtan lütufta bulunmasını diler:

Şehriyārā bendeñe bir manṣıb iḥsān eylesen
Şemʿ-i baḫtım bezm-i devletde fürūzān eylesen
Bendeñe hem mīrīye ḫaylī fevāʾid fehm olur
Bir emānetle beni mümtāz-ı aḳrān eylesen
Bir de sāʾir bendegānāsā beni ḳıl tecrübe
Lāyıḳ-ı ḫiẕmet isem luṭf-ı ferāvān eylesen
Ketḫudā-yı devlet olmaḳ gibidir her ḫiẕmetiñ
Tek beni bāb-ı felek sāyeñde der-bāb eylesen
Gerçi **başbāḳī ḳulı** olmaḳda ḫaylī dideye
Līk efendim bir cesīm emre nigehbān eylesen
Baḳ ne vādīlerdedir Esʿad be-tevfīḳ-i Ḫudā
Eşheb-i iḳbālime bir kerre meydān eylesen
Ḥāṣılı şevketli hünkārım **ocaḳ aġalıġın**
Şān içün bir bende-i nā-çīze iḥsān eylesen
Şübhesiz ser-levḥa-i iflāsa zīnet-sāz olur
Kesb-i sāmān eylemez bir daḫı ḫāḳān eylesen (Terk.26/4)

2.6.1.3. II. Mahmûd (ö. 1839)

20 Temmuz 1785 yılında doğan II. Mahmûd, I. Abdülhamîd ve Nakşidil Sultan'ın oğullarıdır. 109. İslâm halîfesi olarak 1808 yılında tahta çıkan padişah, 31 yıl tahtta kalmıştır. Döneminde birçok ıslahata imza atmış, onun döneminde birçok dönüm noktası yaşanmıştır. İyi bir hattat ve musikîşinâs olmasının yanı sıra daha doğduğu anda kendisine verilen *Adlî* mahlasıyla şiirler kaleme alan padişah, sanata ve sanatçıya değer vermiştir. Esʿad, III. Selîm ve II. Mahmûd devri şairlerindendir.

İlginçtir ki iki padişahı da benzer şekilde metheden şair, III. Selîm'e yazdığı manzume sayısı kadar II. Mahmûd adına da dokuz manzume kaleme almıştır. Manzumelerinde padişahtan âlemin övünç kaynağı olarak bahseden şair, onu sağlam tabiatlı, parlak fikirli olarak methederken ıslahatlarına da yer verir. Genellikle kaside tarzında yazdığı manzumelerinde padişahın yeni yıl, ramazan, bahar gibi önemli zamanlarını kutlayan şair, padişahın şehzadeleri Sultan Süleymân, Murâd ve Bâyezîd ile kerimesi Fâtımâ'nın velâdetlerine de tarih kaydı düşürmüştür. II. Mahmûd adına kaleme aldığı manzumelerinde hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılabilen şairin, padişah döneminde farklı sebeplerle çok kez mevcut görevinden azledildiği bilgisi de tespit edilmiştir.

Zamanın padişahı II. Mahmûd'dan Hz. Muhammed aşkına memurluğunu bir yıl daha uzatmasını talep eden şair, padişahtan kendisine rahmet etmesini de diler:

Ey şehenşāh-ı zamān faḫr-ı cihānıñ ʿaşḳına
Manṣıbım bir yıl daḫı medd eyle raḥm eyle emān (K.28/19)

Beyitte II. Mahmûd'un şehzadesi sultan Murâd'ın velâdetine 1226 (1811-1812) tarihini kayıt düşüren şair, onun doğumunu Yanya'dayken duyduğunu ifade eder. Belgelerden[195] bu yıllarda kendisinin de on aydır Yanya'da olduğu tespit edilen şairin dünya derdi çektiğini ve şehzadenin doğumuyla bu dertlerine ara verdiğini söylemesi, burada istemeyerek kaldığı izlenimi verir:

Ben de on aydır çekerken ḥüzn-i dehri **Yanya**ʿda
Müjde-i şehzāde geldikde ġama virdim küşād

Gūş idince Yanyaʿda şehzādeyi ḫāmem hemān
Ḫāk-i pāye ʿarż-ı tārīḫ itmegi ḳıldı murād (Tar.70/6-10)

Beyitte II. Mahmûd'u zamanın yüce padişahı olarak nitelendiren şair onun daima hayırlı fikirleriyle adalet ve doğruluğu sağladığını ifade eder:

Ḫān-ı Maḥmūd-ı cihān şāhenşeh-i ḳuṭb-ı zamān
Dāʾimā efkār-ı ḫayrı eylemekdir ʿadl u dād (Tar.70/1)

2.6.2. Devlet Erkânı

Dîvânda sadrazam, vezir, vali, deftredâr, kethüdâ, kaptanıderyâ gibi devlet erkânı adına kaleme alınmış birçok manzume yer almaktadır. Bu manzumeler

[195] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..NF..35-1703.

genellikle tarih kayıtları olup kişilerin mansıb alma, görev değişikliği, sünnet, velâdet gibi önemli anlarına kayıt düşürülmüş tarihî birer vesika mahiyetindedir.

2.6.2.1. Burdurlu Dervîş Mehmed Paşa (ö. 1837)

Dîvânda II. Mahmûd'un saltanat yıllarında yaşamış, 1818-1820 yılları arasında sadrazamlık yapmış Burdurlu Derviş Mehmed Paşa adına sekiz manzume yer almaktadır. Şairin manzumelerinde paşadan övgüyle bahsetmesi, icraatlarını üstün başarı olarak nitelendirmesi onun hâmîlerinden olduğunu gösterir. Aşağıda yer alan ilk beyitte Dervîş Paşa'nın sadrazamlığa geliş tarihi olan 1818 yılına tarih kaydı düşüren şair ikinci beyitte manzumesinin başlığı *İçelli Ahmet Paşa* olmasına rağmen Derviş Mehmed Paşa'yı övgüye mazhar bulmuştur:

Biñ iki yüz otuz üçde ṣadr-ı aʿẓam eyledi
Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed bendesin Maḥmūd Ḫān (K.79/15)

Kerīm ü kāmurān var ise ger **Dervīş Paşa**ʿdır
Seḫāda yoḳdur endād-ı vücūdı ṣanki ʿAnḳāʿdır (K.53/1)

Esʿad aşağıda yer alan ilk beyitte Dervîş Paşa'yı âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed'e adaş olması yönüyle över ve *Dervîş* lakabının yüce cömertliğinin bağışı olduğu dile getirir. İkici beyitte yine peygambere adaş olması özelliğine değinen şair, onun cömertliğini bol ve bereketli nisan yağmurlarına benzetir:

Mefḫar-ı ʿāleme adaşı **Meḥemmed Paşa**
Aña Dervīş laḳabı mevhibe vālā-yı kerem (K.47/11)

Yaʿni hem-nām-ı nebī **Ḥażret-i Dervīş Paşa**
Ebr-i nīsān-ı kerem Ḥażret-i Ṣadr-ı aʿẓam (K.44/11)

2.6.2.2. Hakkı Mehmed Paşa (ö. 1811)

Sokullu Mehmed Paşa'nın torunlarından vezir Ahmet Kâmil Paşa'nın oğlu Hakkı Mehmed Paşa, III. Selîm'in saltanat döneminde yaşamış, reisülküttap vekilliği, defter eminliği, nişancı gibi birçok görevde bulunmuştur. Vezirlik payesiyle Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerinde valilik görevi îfâ eden paşa aynı zamanda bir dîvân şairidir. III. Selîm'e sunduğu dikkate değer lâyihasıyla da bilinen paşanın Rumeli ve Anadolu yapmış olduğu faaliyetlere yönelik dîvânda 44 beyitlik bir kaside yer alır. Esʿad, Hakkı Paşa'yı şerefli ve haysiyetli vezirlerden biri olarak methederken onun tabiatını Hz. Ali'ye benzetir ve yiğitlik tahtının veziri olduğunu ifade eder:

Āb-ı rūy-ı vüzerā **Ḥażret-i Ḥaḳḳı Paşa**
O ġażanfer-şiyem ol Āṣaf-ı evreng-i seḫā (K.54/1)

Hakkı Paşa'nın yaşadığı devirde yaptığı icraatlarını öven şair, onu çalışkan ve sadık olarak vasıflandırırken *bütün vasıflarını anlatmaya kalksam kalemim yüzde birini anlatamaz* diyerek onu yüceltir:

Devlete eylediği saʿy u ṣadāḳatle hemān
Mülk-i ʿadl içre ḳıla ẕātıñı Ḥaḳ pā-bercā

Ḥāṣılı cümle-i evṣāfını taḥrīr itsem
Yine yüz biñde birin eyleyemez ḫāme revā (K.54/28-29)

Hakkı Paşa'nın Rumeli valisiyken yaptığı icraatlara da değinen şair, mecaz bir ifadeyle *yaşlı olan Rumeli, Hakkı Paşa sayesinde gençleşti* diyerek onun vazifesini üstün başarı ile yerine getirdiğini de ifade eder:

Rūm ili rāhı açıldı hele Lillāhiʾl-ḥamd
Pīr olan Rūm ili ol şevḳ ile oldı bernā (K.54/16)

Görevde bulunduğu süre zarfında üç defa vezârete getirilen paşa, görevinden azledilip sürülmüş, bir süre sonra affedilip tekrar görevi iade edilmiştir. Şair onun bu azli esnasında yazdığı kasidesinde *Allah'tan ümit ederiz, zatı yine saltanatı süsler* diyerek onun yöneticilik vasfını över:

Yine ümmīd ideriz Ḥażret-i Mevlāʾdan biz
Mesned-i salṭanata ẕātı olur zīb-efzā (K.54/119)

2.6.2.3. Hüseyin Bey (ö.?)

Târîh-i Kerîme-i Hüseyin Beg başlıklı tarih kıtʿası Hüseyin adlı bir şahsın kızının velâdeti için kaleme alınmıştır. Dîvânda adı sadece bu manzumede geçen şahıs hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1778 yılına kayıt düşülen manzumenin bir beyitten müteşekkil olması, herhangi bir ipucu bulunmaması gibi nedenlerle Hüseyin Bey'in kimliği tespit edilememiştir:

Cevher-i tārīḫ-i meczūmān didim mīlādına
ʿĀ'işe Ḫanım ḳadem başdı cihāna nāz ile (Tar.71/1)

2.6.2.4. Hüsrev Paşa (ö. 1855)

1756 yılında doğduğu tahmin edilen Koca Hüsrev Paşa küçük yaşta İstanbul'a getirilmiş ve Enderun'a kabul edilmiş, III. Selîm ve II. Mahmûd dönemlerinde devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. II. Mahmûd'un hükümranlığı zamanında kethüdalık, seraskerlik gibi görevler yaptıktan sonra Fransızlara karşı Mısır'ı savunmada gösterdiği liyâkati sebebiyle vezirlik payesi almış İzmit, Diyarbakır,

Selanik, Mısır ve Silistre valilikleri, kaptan-ı deryâlık, seraskerlik gibi görevler îfâ etmiş, 1839 yılında sadrazamlık makamına getirilmiştir.[196] Döneminde birçok olayın merkezinde yer alan Hüsrev Paşa önemli görevlerde rol almıştır. Dîvânda adına kaleme alınmış kaside nazım şekliyle 46 beyitlik bir bahâriyye yer almaktadır. Esʿad, Hüsrev Paşa nezdinde hâmîsi sadrazam Mehmed Emin Ra'ûf Paşa'yı da överek her ikisinin de yüz sene adaletle önder olmasını diler:

Bā-ḫuṣūṣ āṣaf-ı devrān-ı **Ra'ūf Paşa**
Yaʿni düstūr-ı ḫayır-ḫᵛāh-ı ṣadāḳat-girdār

Seni de anı da Ḥaḳ Ḥażret-i Maḥmūd Ḫānʿa
Yüz sene her biriñiz ʿadlile olsun serdār (Bah.52/44-45)

Paşanın 1792'deki kaptan-ı deryâlığı sırasında yazıldığına işaret olan beyitte onun kahraman kişiliğini öven şair, *haydar-reviş* terkibiyle paşanın cesurâne tabiatını Hz. Ali'ye teşbih eder:

Ḳapudān eyleyeli ẕāt-ı şecīʿiñ Mevlā
Gördi Ḥaydar-revişiñ dīde-i mihr-i envār (Bah.52/25)

2.6.2.5. Kırmacızâde Mehmed Saîd Ağa (ö.?)

Saîd Ağa hakkındaki bilgiler Sinan Çuluk tarafından Esʿad Ağa hakkında yazılan makaleden edinilmiştir. *"Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu*" adlı makalede "…kardeşi Mehmed Saîd Ağa'nın da Üçüncü Selîm'in rikâbdârı oluşu…"[197] bilgisi yer alır. Aynı zamanda DABOA'da[198] yer alan belgeler de bu bilgileri kanıtlar mahiyette olup Esʿad'ın Sâid adında bir kardeşi olduğu bilgisi verilmiştir. Esʿad'ın Saîd Ağa'yı Kırmacızâde nisbesiyle anması, kendisinin de aynı nisbeye sahip olduğu anlamına gelse de buna sahih bir delil gösterilememektedir.

Saîd Ağa'nın ölüm tarihi hakkında kesin veriler olmasa da DABOA'da yer alan 15 Şubat 1809 tarihli belgede "Sabık Rikabdâr-ı Merhum Mehmed Said Ağa malûlünden…"[199] bilgisi, Saîd Ağa'nın bu tarihten önce vefat ettiğini göstermektedir. Esʿad, Saîd Ağa'nın vefatı dolayısıyla tercî-i bend nazım şeklinde bir mersiye kaleme

[196] Halil İnalcık, "Hüsrev Paşa, Koca" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 42.

[197] http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html (09.11.2022)

[198] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 264-15327; C.İKTS. 6. 274.

[199] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 410-21282.

alır ve vasıta beytinde ona biraderim diye hitap eder. Esʿad, kardeşinin vefatına öylesine üzgündür ki feleğe isyan eder. İki gözümün nurunu benden ayırıp ayrılık ateşini içime bıraktın diyen şair, aynı zamanda bu zamansız ayrılığın çok erken olduğunu, Allah'ın yokluk yerini ona genç yaşta makam olarak verdiğini dile getirir:

Ḥayfā ki eylediñ gözimiñ nūrı rıḥleti
Yaḳdıñ derūn-ı sīnemize nār-ı firḳati
Gençlikde virdi Ḥaḳ saña cāy-ı ʿademde cāh
Çaldı ḳapunda sūr-ı ecel ṭabl-ı nevbeti
Bildiñ bu teng-nā-yı fenāya gelan gider
Terk eylediñ ḳabāʾili ḳıldıñ ʿazīmeti
Mevlā ṣabır vire seni cümle bilenlere
Göz görmemişdi sendeki kerrūbī ḥaṣleti
Şimden girü saña olunan hep duʿā budur
Ḳılsun cenāb-ı Ḥaḳ saña iḥsān-ı cenneti

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim (Terc.93/5)

2.6.2.6. Küçük Hüseyin Paşa (ö. 1803)

III. Selîm'in süt kardeşi olan ve ona yakın dostluğuyla bilinen önemli devlet adamlarından Küçük Hüseyin Paşa kaptan-ı deryâ ve vezirlik gibi makamlarda görev almıştır. I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan'la evlenen Hüseyin Paşa *Damad* olarak da anılmıştır. Bulunduğu görevleri başarıyla yerine getiren ve donanmada ıslahatlara imza atan paşa, III. Selîm'in övgüsünü kazanarak vezirlik makamına getirilmiştir. Esʿad'ın 49 beyitlik övgü dolu kasidesine konu olan Hüseyin Paşa öylesine cömerttir ki Tayy kabilesinin cömertliği ile meşhur olmuş kabile reisi ve şairi Hâtem-i Tâî bile uykusunda onun gibi bir hazine görmemiştir:

Sen ol kerīm-i cihānsın ki itdigiñ keremi
Menām-ı genc-i ḫayālinde görmiş mi Ḫātem (K.51/36)

Donanmada yaptığı ıslahatlarıyla da bilinen paşa, 1793 yılında Fransız gemi mimarlarını İstanbul'a getirterek 45 savaş gemisi inşa ettirmiş ve bu başarısı sarayın da takdirini toplamıştır.[200] Bu olaya telmihte bulunan şair, ondan övgüyle bahsederken *böyle gemileri mert bir şekilde kim aldı, ihtiyar denizin gözleri bunun benzerini görmüş mü?* diyerek istifhâm yapar:

[200] Nejat Göyünç, "Hüseyin Paşa, Küçük" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 7.

Kim aldı böyle sefā'inleri dilīrāne
Bunıñ naẓīrini görmiş mi ʿayn-ı baḥr-i herem (K.51/11)

2.6.2.7. Mazhar Mustafâ Efendi (ö. 1818)

Manzumelerden edinilen bilgilerle Akif Paşa'nın amcası olduğu anlaşılan Mazhar Mustafa Efendi Yozgatlıdır. Mühürdârlık, katiplik gibi birçok görev yapan Mazhar Efendi 1809'da Âmedî olup o yıl mevcut görevinden azledilir. Sonrasında çavuşbaşılık, reîsül-küttâplık, sadâret kethüdâlığı gibi görevlere getirilen Mazhar Efendi 1817 yılında şıkk-ı evvel deftârı (başdefterdâr) olur ve bir yıl sonra vefat eder.[201] Dîvânda Mazhar Efendi adına kaleme alınmış üç manzume yer alır. Aşağıda yer alan beyit Mazhar Efendi'nin 1814 yılında kethüda oluşuna tarih kaydı düşürülen manzumeden alınmıştır. Şair aşağıda yer alan beyitte *mazhar* kelimesini hem Mazhar Efendi'nin mahlası hem *binde bir ortaya çıkma*, *görünme*, *zuhur etme* gibi anlamlara gelecek şekilde kullanarak tevriye yapar:

Biñde bir **Maẓhar** düşer Esʿad bu tārīḫ-i neve
Ver duʿāyı mesned-i revnaḳ efendim **Muṣṭafā** (Tar. 83/16)

Mazhar Efendi'nin hasletlerine ve icraatlarına değindiği îdiyyede şair, devletin düşmanlarına karşı onun eşsiz cesaretini ve savaşlarda var gücüyle gösterdiği yeteneğini metheder:

Sen o merd-i bī-bedelsin kim ʿadüvv-i devletiñ
Cān [u] başıñla ḥaẕāḳat-kārsın perḫāşına (K.61/11)

2.6.2.8. Mehmed Ağa (Seferli Ağası/ ö.?)

Dîvânda Mehmed Ağa'nın oğlunun velâdetine tarih kaydı düşürülmüş bir manzume yer alır. Manzumede yer alan bilgilerden Seferli ağası olduğu tespit edilen Mehmed Ağa hakkında literatürde bir bilgi bulunamamış ve künyesi tespit edilememiştir. Esʿad'ın ondan övgüyle bahsetmesi aralarında bir ünsiyet olduğu izlenimini verse de dîvânda onun adına yazılmış başka bir manzume yer almamaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerde Mehmed Ağa'nın güzel ahlâkına ve cömertliğine vurgu yapıp metheden şair, oğlu Ebûbekir Reşit'in velâdetine de 1801-02 tarihini kayıt düşürerek müjde verir:

[201] Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s. 933.

Vālid-i ṣāḥib-i mürüvvet Ḥażret-i ʿālī-makām
Yaʿni aġa-yı seferli mürşid-i rüşd-i Reşīd (Tar. 74/4)

Şevḳ ile Esʿad bu tārīḫi mübeşşer söyledim
Geldi dār-ı ʿāleme müjde **Ebū Bekir Reşīd** (Tar. 74/11)

2.6.2.9. Mehmed Emin Ra'ûf Paşa (ö. 1860)

II. Mahmûd devrinde iki, Abdülmecid devrinde üç defa sadrazamlık yapan Ra'ûf Paşa başdefdârlık, Erzurum ve Şam valiliği gibi görevler îfâ etmiş, birçok defa görevinden azledilip sonrasında tekrar görevi iade edilmiştir. Devletin iç ve dış işlerini bilen paşa etkili bir icraata bulunmamıştır.[202] Ra'ûf Paşa'nın 1814'te şıkk-ı evvel defterdârlığına (başdefterdâr) getirilişine sonrasında ise sırasıyla sadrazam ve vezir oluşuna tarih düşürülen dîvânda, Ra'ûf Paşa adına kaleme alınmış yedi manzume yer alır. Beyitte cevher tarih ile 1814 yılını kayıt düşüren Esʿad *saltanat güneşinin Ra'ûf Paşa'ya Allah tarafından layık görüldüğünü* ifade eder:

İki mürşid çıḳdı cevherdār-ı tārīḫiñ didi
Gördi Ḥayy lāyıḳ **Ra'ūf Paşa**ʿya mihr-i şevketi (T.78/15)

Esʿad aşağıda yer alan beyitte Ra'ûf Paşa'nın mertebesinin yüceliğinden bahsederken onun tabiatının hükümdar yaratılışlı olduğunu ifade eder. Allah'ın isimlerinden olan *Ra'ûf* sıfatını tevriyeli kullanan şair, Allah'ın onun zatına sağlık ve sıhhat vermesini diler:

Ṣadr-ı āʿẓam o felek mertebe ḫāḳān meşreb
O ḫudāvend-i **Ra'ūf** ekrem-i żāt-ı bihbūd (K.32/15)

Ra'ûf Paşa hakkında bahâriyye, tarih, gazel, Ramazan ve Kurban Bayramı tebriği gibi birçok türde manzume kaleme alan şair ondan övgü ve gururla bahseder. Hâmîsi olduğu anlaşılan paşaya yazdığı kasidede onun sayesinde bir derdinin kalmadığını söyleyen şair, onu velinimeti olarak görür ve dergahında secde etmeyi diler:

Bir ġamım ḳalmadı sāyeñde veliyyüʿn-niʿamım
Eylesem dergehine rākib olup nāṣiye sūd (K.38/40)

[202] Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Rauf Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 465-466.

2.6.2.10. Mehmed Saîd Efendi (ö. 1834?)

Kalemden yetişerek zimmet halîfesi olan Mehmed Saîd Efendi (Hacı) kethüdâlık, nazırlık, surre ve tersane eminliği, evkaf nâzırlığı gibi birçok görevde bulunmuştur. 1814 yılında şıkk-ı evvel defterdârı olmuş, sonrasında yine birçok göreve getirilmiştir. 1832 yılında emekli olduktan birkaç sene sonra vefat etmiştir. 1814 yılında doğan oğlu Mehmed Kâmil Bey ise 1826 yılında vefat etmiştir.[203] Dîvânda Saîd Efendi adına kaleme alınmış iki tarih kıtʿası yer alır. Aşağıda yer alan ilk beyitte Saîd Efendi'nin şıkk-ı evvel defterdârı (başdefterdâr) oluşuna cevher tarih ile 1814-15 yılını kayıt düşüren şair, ikinci beyitte oğlu Mehmed Kâmil Bey'in velâdetine tam tarih ile 1814-15 yılını kayıt düşürmüştür:

Gelüp üçler didiler ḥarf-i cevherdār ile tārīḫ
Saʿīd oldı bu defterdār-ı ẕī-şān-ı şādāneye (Tar.87/19)

Biñ iki yüz otuz olup **Kāmil Meḥemmed Beg** ṭoġup
Esʿad ḳudūmıñ işidüp itdi musammaṭla beyān (Tar.86/16)

2.6.2.11. Mehmed Şerîf Paşa (ö. 1823)

19. yüzyıl devlet adamlarından Mehmed Şerif Paşa Diyarbakır, Maraş, Rakka ve Halep gibi birçok yerde valilik yapmış önemli bir devlet adamıdır. Onun Çıldır valiliği esnasında Esʿad'ın da Çıldır'da memur olduğu, paşa adına kaleme alınmış kasidelerden anlaşılmaktadır. Kendisinden övgüyle söz edilen Mehmed Şerif Paşa adına dîvânda üç manzume yer almaktadır. İhsan sahibi Şerif Paşa'dan bir cariye talep eden şair, kasidesinin neden şöhret bulmadığını da sorar:

Didi ol ẕāt-ı ʿaṭā-pīşe **Meḥemmed Paşa**
Ḥāliyā vālī-i Çıldır o keremkār-ı enām

Beni bu āl-ı ʿiẕārımla saña gönderdi
Didi var ṣor ki ḳaṣīdem niçün oldı kem-nām (K.62/34-35)

Beyitte Şerif Paşa'nın hasletlerini öven şair idarecilik vasfını yücelttiği paşaya Çıldır memurluğunun yetersiz olduğunu dile getirir ve adil yönetim tarzından dolayı Allah'tan onu vezir yapmasını diler:

Bu revişle saña bu manṣıb-ı Çıldır azdır
Bu menişle seni Ḥaḳ dāver ide devrāna (K.61/32)

[203] Süreyya, *Sicill-i osmanî 5*, s. 1450.

2.6.2.12. Osmân Efendi (ö. 1818)

Moralı olması hasebiyle bu kisbe ile anılan Osman Efendi III. Selîm dönemi devlet adamlarındandır. "Babası, 18. yüzyıl devlet adamı, şair ve münevverlerinden Süleyman Penah Efendi'dir. İlk daimî Türk sefiri Yûsuf Agâh Efendi, kardeşidir. Eşi az yetişir, âlim ve fâzıl bir devlet adamıydı Maliyeden yetişip başhalîfelik, defterdar mektupçuluğu, rikâb-ı hümâyûn defterdarlığı, tersane eminliği, başdefterdarlık, nişancılık, çavuşbaşılık, sadaret kethüdalığı, defter eminliği, Esma Sultan kethüdalığı, rikâb-ı hümâyûn kethüdalığı, kereste gümrüğü nâzırlığı ve Saruhan nâzırlığı gibi birçok önemli görevlerde bulundu. İki kez defterdarlık yaptı."[204] Esʿad Dîvânı'nda Osman Efendi adına kaleme alınmış iki tarih kıtʿası yer alır. Manzumelerinde Osman Efendi'den övgüyle bahseden şair aşağıda yer alan ilk beyitte onun 1794 yılında defterdâr oluşuna cevher tarih ile ikinci beyitte ise 1811 yılında kethüda oluşuna tam tarih ile kayıt düşürmüştür:

Didi bu cevher-i tārīḫi Esʿad çıḳdı bir mürşid
ʿAceb iʿzāz ile **ʿOṯmān Efendi** oldı defterdār (Tar.85/11)

Biñ iki yüz yigirmi altı sālinde muḥarremde
Didiler Ḥażret-i **ʿOṯmān Efendi** keṯḫudā oldı (Tar.82/20)

2.6.2.13. Sâmî Ebûbekir Paşa (ö. 1813)

Doğum tarihi bilinmeyen 18. yüzyıl devlet adamlarından *Sarığı güzel* olarak da anılan Sâmî Ebûbekir Paşa, köklü bir vezir ailesinden gelmiş ve iyi bir öğrenim görmüştür. "Kendisi de Dîvân sahibi bir şair olan paşa, daha çok dinî-tasavvufî ve hikemi tarzda şiirleriyle tanınmaktadır. Kapıcıbaşılık, sipahi ağalığı, Karadeniz kaptanlığı gibi görevlerden sonra 1788-1799 yılları arasında vezir rütbesiyle Hotin, Selanik ve Mora gibi Anadolu ve Rumelinin pek çok ilinde valilik ve muhafızlık görevi yürütmüştür."[205] Devlet görevlerinin yanı sıra bir dîvân şairi de olan Sâmî Paşa hakkında dîvânda üç manzume kaleme alınmıştır. Bunlardan bir tanesi Sâmî Paşa'nın şiirine nazire olarak kaleme alınan tahmîstir. Esʿad, Sâmî Paşa'yı eşsiz bir vezir olarak nitelendirirken onun gazelinin her beytini el değmemiş hayallere benzetir:

[204] Mahmud Esad Kalıpçı, "Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selîm Dönemine Ait Bir Vesika" *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, 2015, s.214-234.

[205] Musa Tozlu, *"Sami Ebubekir Paşa", TEİS*, 2014, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa (21/12/2022).

Ḥażret-i Sāmī-i devlet ol vezīr-i bī-miṯāl
Bir ġazel ṭarḥ eylemiş her beyti bir bikr-i ḫayāl
Ben de virdim ḳınye-i taḫmīs ile zīb-i cemāl
Buldı Esʿad şāhid-i naẓmım o yüzden ber-kemāl
Meclis-i cānāne ṭabʿım ʿarż-ı nār itse maḥal (Tah. 97/9)

Esʿad hâmîsi olarak gördüğü Sâmi Paşa adına kaleme aldığı bahâriyye türü kasidesinde ondan övgü ile bahsetmiştir. Onun vasıflarını dile getirenlerin sıkıntı ve kederden uzak olup mutlu olacağını ifade eden şair, paşayı benzeri olmayan bir sultan gibi nitelendirir:

Vaṣfıñ idenler şād olur her ġuṣṣadan āzād olur
Devr-i felekde yād olur vaṣṣāf-ı siḥr-ārā gibi

Sensin vezīr İbnüʾl-vezīr kişver-güşā-yı bī-naẓīr
İtmiş seni Ḥayy u Ḳadīr sulṭān-ı bī-hemtā gibi (K.59/12-13)

2.6.2.14. Seyyid Ahmed Paşa (Dâmâd-ı Şehriyârî/ö.?)

Doğum tarihi bilinmeyen Ahmed Paşa Damad Süleyman Paşa'nın oğludur. 1780 yılında kapıcıbaşı olan paşa 1782'de Girit valisi olarak görevinde yükselmiş, Anadolu'nun çeşitli illeri ile Rumeli, Mora, Kıbrıs gibi birçok yerde de valilik rütbesiyle görev almıştır. 1787 yılında III. Selîm'in kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenen ve bu sebeple *dâmâd-ı şehriyârî* olarak da anılan paşa 1798-99 yılında Erzurum valisi olmuş ve bu tarihten sonraki bir zaman diliminde Erzurum'da vefat etmiştir.[206] Dîvânda Ahmet Paşa adına kaleme alınmış dört manzume yer alır. Bunlardan biri Ahmet Paşa'ya yergi maksadıyla kaleme alınmıştır. "Esʿad Ağa Gümüşhane eminliği görevindeyken Erzurum valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızlıkta bulunduğu gerekçesi ile III. Selîm′e şikâyet edilmiş, bunun üzerine Gümüşhane eminliğinden azledilerek kapıcıbaşılık ünvanı elinden alınmıştır."[207] Bu olaya istinaden Ahmed Paşa adına kaleme aldığı manzumede ondan hasis diye bahseden Esʿad'ın aynı manzumede Derviş Mehmed Paşa'ya övgüler sunması dikkat çeker.

Aşağıda yer alan beyit, Ahmet Paşa adına kaleme alınan bir kasidedendir. Şair, Ahmet Paşa hakkında yazdığı kasidede II. Mahmûd dönemi sadrazamlarından Burdurlu Derviş Mehmed Paşa'yı *eğer cömert ve bahtiyar biri var ise o Derviş*

[206] Süreyya, Sicill-i Osmanî I, s. 206.

[207] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 28-1398.

Paşa'dır, o Anka gibidir ve cömertlikte eşi benzeri yoktur diye methederken Ahmet Paşa'yı da isdidrâk eder:

Kerīm ü kāmrān var ise ger Dervīş Paşaʿdır
Seḫāda yoḳdur endād-ı vücūdı ṣanki ʿAnḳāʿdır (K.53/1)

Ahmet Paşa adına kaleme alınan terkîb-i bendde Mora'da sürgünde olduğu anlaşılan şair, paşadan inâyet ve bağışlanma dileyip onun merhametiyle sevincinin artacağını dile getirir:

Luṭf-ı ʿināyetiñle ʿaṭā ḳıl mürūrımı
Artur teraḥḥum ile efendim sürūrımı (Terk.57/v.2)

2.6.2.15. Şerîf Efendi (ö.?)

Dîvânda literatürde hakkında yeterli bilgi bulunamayan Şerîf Efendi adlı bir zatın defterdârlık talebine dair 7 beyitlik bir gazel yer alır. Esʿad, Şerif Efendi'nin vasıflarını methettiği beyitte onun *temiz kalbinin isyan kiri ile başkalaşmayacağını, cevher gibi olan zatının çöplüğe dahi düşse kıymetinden bir şey kaybetmeyeceğini* dile getirir:

Çirk-i ʿiṣyān eylemez taġyīr-i ḳalb-i ḫālişi
Ẕāt-ı cevher düşse de mezbelgehe ḳıymetdedir (G.22/7)

2.6.2.16. Silâhdâr Mustafâ Paşa (ö. ?)

Dîvânda *dâmâd-ı şehriyârî* (hükümdâr damadı) payesiyle anılan Mustafa Paşa hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunamamıştır. Silâhdâr olan paşa adına dîvânda 36 beyitlik bir kaside kaleme alınmıştır. Mustafa Paşa'dan kaside boyunca övgü ile bahsederken onun adaletli olması yönüne vurgu yapan şair, paşanın İstanbul'da görev yaptığı dönemde İstanbul halkının rahat ettiğini ifade eder. Aşağıda yer alan beyitlerde *o, bu tabiatıyla yüce makamı süslediğinden beri İstanbul'un halkı rahat etti* diyen şair *onun adil yönetim düzeninde koyun ve aslan birbirine eş olabilecek kadar yakındır* diyerek paşanın adil yönetim düzenine dikkat çeker:

Zamānıñda Sitanbul ḫalḳı rāḥat buldı oldıḳca
Olaldan mesned-i ʿulyāya bu ḥaṣletle zīb-āver

Ger olsa intiẓām-ı ḥükm-i ʿadliñ böyle bir eyyām
Olur bī-şüphe gūsfend ile şīr-i ner zen ü şevher (Kas.50/10-11)

2.6.2.17. Tepedelenli Alî Paşa (ö.1822)

1740-44 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Tepedelenli Ali Paşa, âyan Veli Paşa'nın oğludur. Yanya ve Rumeli başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde çeşitli görevler îfâ etmiş, Yanya vilayeti 33 yıl onun idaresinde olmuştur. Çıkan isyanları bastırmadaki başarısından dolayı kendisine *üç tuğlu paşalık* ve *sultanın aslanı* lakabı verilen paşa, dönemindeki birçok benzeri gibi devlet kurma yeteneğine sahip mahallî güçlerin en önde gelenlerinden biriydi. Gücü ve nüfuzunu Yanya civarında müstakil bir devlet kurma isteğiyle birleştirince bu girişimi engellenmiş ve idamına karar verilmiştir. Bu karara mukavemet gösteren paşa, çıkan çatışmada vurularak öldürülmüştür.[208] Dîvânda Ali Paşa adına kaleme alınmış övgü dolu dört manzume yer alır. Manzumelerdeki bilgilerden Ali Paşa'nın valiliği sırasında Esʿad'ın da Yanya'da memur olduğu ve paşanın onun önemli hâmîlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Paşa adına iki tercî-i bend kaleme alan şair bu manzumelerde kendisinden övgü ile bahsederken onun padişaha bağlılığını, her emre itaat edişini defaatle dile getirir. Şair, paşanın alçak gönüllü oluşunu, her kesimden insana saygı ve merhametle davranışını överken ona ihanet edenlerin onun merhametinden nasiplenemeyeceğini de ifade ederek uyarıda bulunur:

Pādişāhıñ emrini infāẕa sürʿat eyleyen
Emr-i devlet üzre her emre iṭāʿat eyleyen
Bildigiçün sāye-i devletdedir bu nām u şān
Ol sebebden sen gibi yoḳ haẓm-ı devlet eyleyen
Ḥüsn-i aḫlāḳ-ı kerīmiñdir bu devletle seniñ
Ṣıytıñı ārāyiş-i ṭāḳ-ı mehābet eyleyen
Devletiñ bāy u gedā her bende-i meʾmūrıña
Var ise sensin vezīrān içre ḥürmet eyleyen
Ṭāliʿ-i iḳbāliñ ol rütbe ḳavī kim Āṣafā
Behre-yāb olmaz saña elbet ḫıyānet eyleyen

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār (Terc.64/5)

Padişahın emriyle Yanya'ya memur olarak gönderilen şair, Ali Paşa'nın idaresi altında görevlendirilir. Bir tuzağa düşüp mal varlığına el koyulduğunu ifade ettiği

[208] Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 476-477.

manzumede Ali Paşa'nın cahil ve bilgisiz kimselere bile lütfunu esirgemediğini dile getiren şair bundan memnuniyetini ifade edip ona duacı olur:

Ḥaṭṭ-ı şāhenşeh ile gelmege oldum mecbūr
ʿAlī Paşaʾya olup sevḳ-i cihānda meʾmūr
Ḥikmet-i bāliġa-i Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ḥakīm
On bir ay eyledi erzāḳımı anda maḥṣūr
Resm-i erkānı ʿaceb memleket-i nādānı
Kimseyi itmeye Bārī o mekānda memkūr
Ẕātım olmaḳda iken cinsime fermān-fermā
Virmek ister felek-i sifle-naẓar özge fütūr
ʿAyn-ı imʿān ile baḳdım reviş-i gerdişine
Ḫar-ı nādāna ider luṭf-ı saḫīfin maḳṣūr

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek[209] (Terc.63/3)

Esʿad, Ali Paşa adına kaleme aldığı tarih kıtʿasında onun 1808-09 yılında Yanya'da yaptırmış olduğu köşk ve şadırvana tarih kaydı düşürmüştür. Aynı zamanda şairin hayatı hakkında da bilgilere ulaşılabilen bu manzumede kendisinin sadece şair olup kalem tutmadığını, asker olup mızrak da tutabileceğini ifade eden şair, paşanın seçkin bir kulu olduğunu da belirtir:

Faḳaṭ şāʿir degildir Āṣafā bu ʿabd-i maḥṣūṣıñ
Baña ḫayl u sinān vü leyl ü beydā cümlesi meʾvā

Felek ne tācıñ itdi söyledi Esʿad bu tārīḫi
Ne zībā ṭarḥ ile yaptı bu nev ḳaṣrı **ʿAlī Paşa** (Tar.81/28-33)

2.6.2.18. Yusûf Ziyâ Paşa (ö. 1817)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen ve aslen Gürcü olan Ziyâ Paşa, efendisinin 1762'de vefatı üzerine mîr-i mîrândan maden emini Ispanakçı Mustafa Paşa'ya intisab ederek Enderun ağası olmuştur. Mustafa Paşa'nın vezâret rütbesiyle Erzurum valiliğine tayininden (1768) sonra da maiyetinde bulunan paşa Mısır, Kahire ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görevler almış, birçok başarılı icraatta bulunmuştur. *"Gazi"* ünvanı verilen paşa 1809'da II. Mahmûd zamanında tekrar sadârete getirilmiş ve *serdâr-ı ekrem* ilân edilmiştir. Ruslarla yapılan savaşta onları yenilgiye uğratmış fakat sonrasında Rusçuk'un işgaliyle savaşı başarısız yönetmesi sebep gösterilerek

[209] "Felek benim irademin haricinde bir hareket yaparsa onu birbirine katarım." G.349/7, Mustafa Atila, *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük,* Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.

görevinden azledilerek Rodos'a sürülmüş ve 1817 yılında da vefat etmiştir.[210] 19 yıl maden eminliği ve dokuz yıl sadarette geçen ömründe birçok başarıya imza atan paşa, Esʿad'ın da on manzumesinde yer almış ve hakkında en fazla şiir yazılan devlet erkânından olmuştur. Manzumelerden uzun yıllar hâmîsi olduğu anlaşılan Ziyâ Paşa'yı mübâlağalı bir şekilde metheden şair her manzumesinde onu övgüye layık, eşsiz ve kusursuz olarak nitelendirir.

Ziyâ Paşa'nın Erzurum valiliği yaptığı esnasında Esʿad'ın da Erzurum'da görevli olduğu bilinmektedir. Buradayken kendisine dört gazel ve iki tarih kıtʿası kaleme alan şair, paşanın yeni yılını tebrik etmek maksadıyla 1796-97 yılını tarih kaydı düşürmüştür. Paşanın namı ve cömertliği o kadar yayılmıştır ki İran padişahları dahi onun kılıcının gücünden yardım isterler:

Cenāb-ı Ḥażret-i **Yūsuf Żiyā Paşa**ʿyı rezm āyīn
İder ḫānān-ı ülke-yi ʿacem seyfinden istimdād

Ḥesāb itdim o demde ben de bu tārīḫimi düşdim
Zihī sāl-i mübārek ḥaḳ-şināsāne mübārek-bād (Tar.76/2-21)

Ziyâ Paşa'nın 1809'da ikinci defa sadârete getirmesine tarih kaydı düşüren şair, ondan manzume boyunca övgüyle bahseder ve her şeyi kavrayan akl-ı külün dahi onun faziletlerini idrak edemeyeceğini ifade eder:

Söyledi bende-i dīrīnesi Esʿad tārīḫ
Mihre cān virdi yine luṭf ile **Yūsuf Paşa** (Tar.77/25)

Aşağıda yer alan tercî-i bendde Ziyâ Paşa'dan övgüyle bahseden şair, ona dua eder ve iki âlemde de Allah'ın ona elem göstermemesini diler. Onun her sözünün kalıcı olup namının bütün memleketlere ulaşmasını dileyen şair, daha önceki bütün vezirleri tetkik ettiğinde vezâret makamına ondan daha çok yakışanı göremediğini ifade eder:

Saña Ḥaḳ virmesün rūz-ı elem dünyā vü ʿuḳbada
Meded-res eylesün iḳbāliñi feryād-ı nā-şāde
İki ʿālemde itsün ḫayr ile dil-ḫᵛāhıñ āmāde
Yazulsun her söziñ dīvān-ı eyvān-ı Mesīḥāʿda
Oḳunsun nām u şānıñ ḫānḳāh-ı ʿarş-ı aʿlāda
Disünler ḳudsiyān evṣāfıñı evc-i ṣüreyyāda
Żiyā' virsün fürūġ-ı devletiñ Belḫ-i Buḫārāʿda
Ola ẕātıñ serīr-ārā-yı ʿizzet dīn ü dünyāda

[210] Kemal Beydilli, "Yûsuf Ziyâ Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 34-36.

Bütün ṭārīḫ-i eslāfı getürdim Āṣafā yāda
Saña endād olur yoḳ ḥāṣılı berīñde paşada

Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun (Terc.35/3)

Uzun yıllar maiyetinde olduğu paşanın her önemli görevinde bir manzume kaleme alan şair, hâmîsi olan paşayı methetmede sınır tanımaz. *O, Yûsuf tabiatlı, cömertlikte ve bağışta deniz gibi olan vezirin fermanına baştan başa herkes boyun eğer*:

Sen ol Yūsuf-şiyem deryā-nevāl-i mevhibetsin kim
Zamāna ser-be-ser olmaḳdadır fermānıña münḳād (Tar.76/3)

2.6.3. Şairler, Âlimler

Dîvânda, 31 şair ve âlim adına kaleme alınmış manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin çoğu Es'ad'ın çağdaşı olan şairlerin manzumelerine yaptığı tanzir ve tazminlerdir. Es'ad, çağdaşı olan şairlerle genelde bir kıyas içindedir. Nazım meydanının usta at binicisi olduğunu ifade eden şair, çağdaşı olan şairlere meydan okumaktan da geri durmaz. Dîvânda Fuzûlî, Nefʿî, Nâbî, Nâilî, Ragıp Paşa gibi birçok meşhur dîvân şairinin manzumelerine de nazire yazan şair, bazen onların takipçisi olduğunu belirterek onları överken bazen de şiir söyleme yeteneğini ispat etmek için onları şahit göstererek tefahur eder.

2.6.3.1. Ali Şîr Nevâî (ö. 1501)

15. yüzyıl Çağatay edebiyatının en ünlü şairi olan Alî Şîr Nevâî, 1441 Herat doğumludur. Timur imparatorluğunun hem hükümdarı hem ünlü bir şairi olan Hüseyin Baykara'nın da çocukluk arkadaşı ve dostu olan Nevâî, Baykara'yla birlikte Çağatay edebiyatını şekillendirip klasik hâlini almasında önemli rol oynamışlardır. Küçük yaşlarda şiir yazmaya başlayan Nevâî'nin yedi Türkçe bir Farsça dîvânı vardır. Bunların yanı sıra otuzu aşkın eseriyle yaşadığı döneme ve sonrasına damgasını vuran şair, Esʿad'ın da bir şiirine konu olmuştur.

Esʿad, Nevâî'inin bir şiirini tanzir ettiği muhammeste, *murada ermenin zamanı geldi, saçlarının teline gönlümü bağladığımdan beri gözlerim hep yaşlı, cennet bağı gibi olan sineni bana aç çünkü dilenci gibi kapında bekliyorum, beni reddetme artık cömertlik vakti geldi* deyip ona lütuf yakışacağını ifade eder:

Esʿad ḳulıñı nā'il-i kām eyle ki demdir
Dil-bend olalı kāküliñe dīdesi nemdir
Ḳurbānıñ olam sīneñi aç Bāġ-ı İremʾdir
Deryūze idüp bābıña dir vaḳt-ı keremdir
Red itme ḳapundan ki ʿināyāt-ı sezādır (Muh.103/6)

2.6.3.2. Âgâh Efendi (ö. 1728)

1630 yılında doğan ve Semerkandlı olduğu bilinen Âgâh Efendi'nin asıl adı Mehmed Bulak'tır. Hacı Hafız olarak da bilinen[211] ve birçok ülke ve şehir dolaştıktan sonra Diyarbakır'a gelen Âgâh Efendi, burada kendisine bir mahfil edinerek birçok kişiye hocalık yapmıştır. Âgâh Efendi'nin dîvânında yer alan *"Dil hayâlüñde hayâlüñ dil-i bî-tâbdadır, Gâh mey şîşede geh şîşe mey-i nâbdadır" (G.61)* matlalı gazeline bir nazire kaleme Esʿad, Hz. Âgâh'ı aynı üslupla tanzir ettiğini ifade eder:

Ḥażret-i Āgāhʾa Esʿad bu revişle tanẓīr
Ṣanma her ḫāme-i bī-maġzā-yı kitābdadır (G.21.9)

2.6.3.3. Âsım Efendi (ö.?)

Dîvânda Âsım Efendi adına altı nazire kaleme alınmıştır. Esʿad'ın nazire yazdığı şairler genellikle çağdaşı olan şairlerdir. Bu sebeple şairin yaşadığı dönem göz önünde tutularak 18. yüzyılda yaşamış şeyhülislâm ve şair kimliğiyle bilinen Çelebizâde Asım Efendi, 19. yüzyıl şeyhülislâmlarından Mekkîzâde Asım Efendi gibi birçok şairin dîvânları ve mevcut şiirleri taranmış fakat aynı ya da benzer redifli şiirlere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla şairin kimliği tarafımızca tespit edilememiştir. Esʿad'ın Asım Efendi adına kaleme aldığı nazirelerini altısı da gazel formundadır. Bunlardan 85b sayfasında yer alan *"Naẓīre lī-Ġazel-i ʿĀṣım Efendi ʿAn-Ḫᵛācegān"* başlıklı gazelin devamındaki 86a sayfasının eksik olması sebebiyle gazelin ilk altı beyti mevcuttur. Dîvândaki son manzume *"Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi"* başlığıyla Âsım Efendi adına kaleme alınmıştır. Şair her ne kadar bu manzumeyi Âsım Efendi'ye nazire yazsa da gazelin orijinali Naîlî'ye aittir. Aşağıda Naîlî'nin ve Esʿad'ın birer beytine yer verilmiştir:

Bu neşveden saña ey dil kelāl gelmedi mi
Cihāna geldigiñe infiʿāl gelmedi mi (Nâilî: G.360/1)

[211] Şerife Akpınar, *Âgâh (Semerkândî-i Âmidî),* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006, s.17.

Saña gönül bu cihāndan kelāl gelmedi mi
Taṣavvūrāt-ı emelden melāl gelmedi mi (G.123/6)

Esʿad'ın Âsım Efendi adına kaleme aldığı beş nazirede de tasavvufî-hikemî üslup hâkimdir. Beyitte, ikbâl sarhoşu ile şarap içen gafili aynı kefeye koyan şair, devrin şaşasına kapılan, dünya malına tamah eden akıllı ve cahili de aynı seviyede değerlendirir:

Mest-i iḳbāl ile ṣahbā-keş-i ġāfil birdir
Bezm-i devrāna uyan ʿāḳil ü cāhil birdir (G.24/1)

2.6.3.4. Âtıf Efendi (ö. 1742)

Doğum tarihi bilinmeyen Âtıf Efendi mektupçu, hâcegân gibi görevler yaptıktan sonra 1737 yılında şıkk-ı evvel defterdârı (başdefterdâr) olmuş, üç defa farklı zamanlarda aynı göreve getirilmiş, üçüncü defa getirildiği bu görev sırasında 1742 yılında vefat etmiştir. Başarılı bir devlet adamı ve şair olan Âtıf Efendi için Esʿad bir nazire kaleme almıştır. Onu bilgi bahçesinin gülü olarak nitelendiren şair, Âtıf Efendi'nin hâmîsi olan İzzet Ali Paşa'yı da bu bağın bülbülü olarak teşbih eder:

Söylenme der-ḫayāl-i ḳalem zannım Esʿadʾa
Bāġ-ı maʿārif-i güli ʿİzzet hezārını (G.117/7)

2.6.3.5. Bağdâtlı Rûhî (ö. 1605-06)

Asıl adı Osman olan Rûhî, hem Bağdat doğumlu olması sebebiyle hem aynı mahlaslı diğer şairlerden ayrılması amacıyla Bağdâdî nisbesiyle de anılmıştır. 16. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Bağdâtlı Rûhî, birçok yer gezip görmesi sebebiyle gözlem istidadı yüksek, sosyal hayat ve tenkit yönü oldukça kuvvetli bir şairdir. Meşhur terkîb-i bendindeki ince manalar ile 16. yüzyılın âdeta bir panoramasını ortaya koyan Rûhî için Esʿad da onunla aynı konu ve vezinde bir tahmîs kaleme alarak onun takipçisi olduğunu belli etmiştir.

Esʿad tasavvufî manalar taşıyan bu tahmîsinde *dünyanın zevk ve eğlencesini terk etmeyenin, âlemde yaratılmış olan her şeyin altında yatan anlamı idrak edemeyeceğini* dile getirirken Hz. Nûh'a ve Tûr sûresine de işaret ederek bunların yaratılış davasını anlamak gerektiğini ifade eder:

Derk eylemeyen seyr-i serī̆ʿ meh u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī̆-i Nūḥʾı
Esʿad sūre-i Ṭūr-ı yār ile daʿvā-yı sünūḥı

Aġyār elemin çekme yapış zülfine ***Rūḥī***
Menʿ eylemege cānımı vār ḳātilimizdir (Tahm.100/5)

2.6.3.6. Bâkî (ö. 1600)

Asıl adı Mahmud Abdülbâkî olan şair, 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bir süre *serrâclık* yapan Bâkî, iyi bir tahsilden sonra müderrislik, Mekke ve İstanbul kadılığı gibi birçok görev îfâ etmiştir. Kaleme aldığı manzumeleri ve nazireleriyle dikkat çeken şair, yüksek mevkilere ve devamlı bir şöhrete ulaşmış, Kanunî Sultan Süleyman döneminde çağının en büyük şairi sayılarak kendisine *Sultânüş-şuarâ* ünvanı verilmiştir. Onun şöhreti yaşadığı yerin ve zamanın sınırlarını aşmış, günümüze kadar bu şöhretten hiçbir şey kaybetmeden gelmiştir.[212] Esʿad, onun meşhur *Sünbül Kasîdesi'*ni, *"Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl"* başlıklı gazeliyle tanzir etmiştir:

Ezilür ḳand seniñ leẕẕet-i güftārından
Üzilür rişte-i cān cünbiş-i reftārından

Gül-i zībā-yı ʿiẕārıñ göribeñ gülşende
Gül ḳızardı utanup çekdi elin ḫārından

Pīçiş-i zülfiñi rūyıñda görince sünbül
Batdım gömgök tere pīçīde olup ʿārından (G.91/1-3)

2.6.3.7. Beylikçi İzzet (ö. 1809)

19. yüzyılın dîvân şairlerinden Benlizâde Mehmed İzzet Bey, Hoca Neş'et'in talebesi olup iyi bir eğitim almıştır. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde görev alan İzzet, defter eminliği, kadılık ve beylikçilik görevleri yapmıştır. II. Mahmûd hakkında istihzalı söylemleri onun sonunu hazırlamış ve 1809 yılında katledilmiştir. Devlet adamı kimliği yanında meşhur ve velûd bir şair de olan İzzet Bey, kısa ömrüne birçok eser sığdırmıştır. Çağdaşı İzzet Bey'in sıkı bir takipçisi olan Esʿad, İzzet Bey'in yedi manzumesine nazire yazmıştır. Bunlardan üçü Farisî olan nazirelerin birinde, İzzet Bey'in 1807 yılında Dîvân-ı Hümayun Amedî görevine gelişine dair bilgiler bulunur. İzzet Bey bu görevinin ardından 1809 yılında katledilmiştir:

Derīn ṣaḥīfe-i tanẓīr be-Ḥaẕret-i **ʿİzzet**
Ḳalem be-ḫᵛāned ki Esʿad hüner fünūn-ı menest (G.7/7)

[212] Mehmed Çavuşoğlu, "Bâkî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 537-539.

Esʿad, aşağıda yer alan beyitlerde İzzet Bey'in özellikle yeni hayaller, daha önce söylenmemiş sözler söylemesi yönünü ön plana çıkartıp överken onun izinden gittiğini de ifade eder:

Oḳudur ḫᵛāce-i ʿ**İzzet** baña bu naẓm-ı nevi
Līk böyle suḫan ezberde de var defterde de var (G.18/12)

Cenāb-ı Ḥażret-i ʿ**İzzet Beg**iñ dūşīze āṣārı
Beni başdan çıḳardı hemçü göñül pīş-i yaşmaḳdan (G.89/7)

2.6.3.8. Benli Ârif Bey (ö. 1797-98)

"Ârif Bey, Şeyhülislam İvaz Paşa-zâde'nin damadı, Beylikçi İzzet Bey'in babasıdır. Defter Emini vekili iken 1797-98 tarihinde vefat etmiştir."[213] Dîvânda, Ârif Bey'in vefatı dolayısıyla kaleme alınmış tercî-i bend nazım şeklinde bir mersiye yer almaktadır. Şairin, çağdaşı olan Ârif Bey hakkında *biraderim* diye bahsetmesi aralarında bir ünsiyet olduğu izlenimini gösterir. Onun vefatına değil de yaşarken gün yüzü göremediğine üzüldüğünü söyleyen şair, feleğe serzenişte bulunur:

Ey çarḫ-ı bī-mürüvvet eliñden fiġān seniñ
Maẓlūmıñ oldı cümle cihān el-emān seniñ
Dāʾim ihānet ü elemiñ ḫānedāna mı
Yandıḳ bu vaż'-ı bed-menişiñden amān seniñ
Nādāna mı hemīşe idersiñ riʿāyeti
Ehl-i derūna mı ġarażıñ her zamān seniñ
Kāfir-dilāna şefḳat u luṭfıñ müdāmdır
İslām-ı ʿadāvet-i kārıñ hemān seniñ
Ol ʿ**Ārif**-i yegāne-i gülzār-ı mevḳıt
Buldı ġamıñla bāġ-ı ḥayātı ḫazān seniñ
Dār-ı beḳāya rıḫletine ġamm yemem velī
ʿÖmrinde bulmadı elemiñden amān seniñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim (Terc.92/1)

2.6.3.9. Bitlisli Müştâk Efendi (ö. 1832)

Asıl adı Muhammed Mustafa olan Müştak Efendi, 1759 Bitlis doğumludur. Şiirlerinde *Müştâk* mahlasını kullanan şair, Kâdirî tarîkatına intisab etmiş ve sülûkunu tamamlayarak halîfelik almıştır. Birçok şehir gezen ve buralarda irşad vazifesini yerine getiren şair, uzun süre Erzurum'daki konağında halka rehberlik etmiştir. Müştâk Baba

[213] Fatma Meliha Şen, *Beylikçi İzzet Bey Dîvânı -İnceleme, Metin-*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.x.

olarak da anılan şair, bir mûsikîşinastır ve ruhsâl hastalıkların tedavisini için müziğin iyi bir vasıta olduğunu iddia etmiş, bu yöndeki düşüncelerini de sıklıkla şiirlerinde dile getirmiştir.[214] Müştâk Baba adına biri Farisî olmak üzere 2 adet nazire kaleme alan Esʿad, manzumelerinde ondan övgüyle bahsetmiştir. Kendisi gibi Kâdirî tarîkatına mensup olan Müştâk Baba'nın yolundan gitmeyi salık veren şair, kendisini tecrîd ederek ona tâbi olması gerektiğini de dile getirir. Aynı zamanda kafiye daraldığında şiirin saflığını yitireceğini belirterek şiir hakkındaki poetikasını da ifade eder:

Esʿad cenāb-ı **Ḥażret-i Müştāḳ**ʿa pey-rev ol
Ṣanma bu teng ḳāfiyede naẓm pāk olur (G.27/7)

Aşağıda yer alan beyitte *hâver* kavramını tevriyeli kullanan Esʿad, hem güneşin doğduğu taraf hem mûsikîde bir makam olan hâver anlamını kastetmiştir. Müştak Efendi'nin ruhsâl hastalıkların tedavisi için kullandığı müzikle tedavi yöntemine telmihte bulunan şair, *güneşe benzeyen yanağının güzelliğini seyretme arzusuyla ona kavuşmak için güneş gibi bağrını parçalayarak doğar* derken aynı zamanda hüsn-i taʿlîl de yapar:

Müştāḳ olan o mihr-i ruhıñ seyr-i ḥüsnine
Ḫāver gibi viṣāli içün sīne-çāk olur (G.27/6)

2.6.3.10. Dürrî Efendi (ö. 1795)

"1752 yılında Dîvân kalemine giren Dürrî Efendi, birçok görevde yer almış 1794 yılında Mehmed Raşid Efendi'nin vefatı üzerine Reisülküttâp olmuştur."[215] Dîvân işlerinde yetenekli olan Dürrî Efendi muhasebecilik, defter eminliği gibi görevlerde bulunmuş, 1795 tarihinde 60 yaşlarında vefat etmiştir. Esʿad, Dürrî Efendi'nin 1794 yılında Reisülküttâp oluşuna *"Tārīḫ berāy-ı Riyāset-i Dürrī Efendi"* başlıklı manzumesinde cevher tarih ile kayıt düşer. Şair *Reisülküttâplık makamı onun gelişiyle süslü bir inci buldu* dediği beyitte, şairin mahlası olan *Dürrî* kelimesini de tevriyeli kullanır:

Ḫarf-i cevherdār ile Esʿad didim tārīḫini
Şāhid-i rūy-ı riyāset buldı **Dürrī** zīneti (Tar.88/12)

[214] Mehmet Arslan *"Bitlisli Müştâk Baba", TEİS*, 2020, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustak-mustak-baba-bitlisli (12.01.2023).

[215] Seyyid Vakkas Toprak, *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nûrî Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları,Tıpkı Basım XIV, Ankara 2015, s.47.

2.6.3.11. Enderunlu Fâzıl (ö. 1810)

Asıl adı Hüseyin olan ve mahlas olarak Fâzıl'ı kullanan şair, Enderun'da yetiştiği için Enderunlu Fâzıl nisbesiyle anılır. 18. yüzyılın önemli dîvân şairlerinden olan Fâzıl, mahallîleşme akımının da önemli temsilcilerindendir. Fâzıl ve Esʿad'ın aynı dönemlerde Hazîne-i Hümayûn'da yetişip şair olmaları aynı zamanda Fâzıl'ın 1795-99 yılları arasında maden eminliği için Erzurum'a memur olarak gönderilmesi[216] ve Esʿad'ın da aynı dönem ve görevde orada bulunması bu iki şair ve devlet adamının arasında bir ünsiyet olduğuna işaret etse de neticede yakınlıklarını kanıtlayacak kesin deliller yoktur. Lakin Fâzıl'ın dört manzumesine nazire yazan Esʿad, onu hem çağdaşı olarak görüp tavsiye verirken hem de üstâdı olarak nitelendirmiştir.

Fâzıl'ın Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazdığı kasideyi Esʿad da hâmîsi olan aynı paşa adına kaleme alır. Tazmin olarak kaleme aldığı 52 bendlik tahmîsinde Ziyâ Paşa'yı ve Fâzıl'ı metheden şair, en çok da tefâhur örneği sergiler. Manzumesinin başarısının bilinmesiyle övünen şair, kemale erip rüştünü de ispat ettiğini ve bunun da herkesçe bilinen bir durum olduğunu dile getirir:

Esʿadā sende olan rüşd ü feṭānet maʿlūm
İşbu taḫmīs-i belīġiñde liyāḳat maʿlūm
Mā-ḥaṣal mevhibe-i faż̇l u reşādet maʿlūm
Fāżılā *Ḥażret-i düstūra ṣadāḳat maʿlūm*
Sen hemān ṣıdḳ-ı duʿā eyle ki devrānīdir (Tahm.36/49)

Ramazâniyye ve şitâiyye olarak kaleme alınan manzumede Esʿad da tıpkı Fâzıl gibi Erzurum'un çetin geçen kış şartlarından şikâyet eder. Gurbetteyken bütün işinin yiyip içmek olacağını hayal ederken mübarek ramazan ayının gelmesi ve Erzurum'un soğuğu ile bu hayaline kavuşamadığını dile getirir:

Der-ḫayālim idi ġurbetde cemīʿ-i āmāl
Yiyüp içmekle iderken dil-i āzādeye āl
Ramażān ayı da yaḳlaşdı dinürken fiʾl-ḥāl
Ṣıḳboġaz itdi bizi Erżurūm içre bu sāl
O diyārıñ ise evḳāt-ı zemistānīdir (Tahm.36/13)

Erzurum'a memur olarak gönderilmesinden hoşnut olmayan şair, bunu her manzumesinde dile getirir. Fâzıl gibi o da manzume boyunca Erzurum'un soğuğundan

[216] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme),* s. 21.

ve burada olmaktan şikâyet ettiğinin farkındadır. Bunun sebebini ise soğuk hava yüzünden zatürre olmasına bağlar:

Bu ḳaṣīdemde eger var ise de ẕemiyye
Erżurūm itdi beni ṣāḥib-i ẕātü'r-riyye
O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye
Ḫāk-i pāye ramażāniyye daḫı bir ḳıyye
ʿArżı bir dāşte-i şāʿir-i sulṭānīdir (Tahm.36/42)

Esʿad, bir kaside ve nazire şairidir denilebilir. O, yaşadığı dönemin padişahlarına ve birçok devlet erkânına kaside yazmıştır. Çoğu kasidesinde memduhlarını yeteri kadar övemediğinden şikâyet eden şair, bunu yeteneğine değil yaşadığı durumların zorluğuna bağlar. O, ya görevdedir ya görevinden azledilmiş ve üzgündür ya da şiir yazamayacak kadar meşguldür. Esʿad da Fâzıl gibi kendisini yeterli görmez ve göreve yollanmış bir paşa olduğunu, bu sebeple de meşgul olduğunu dile getirir. Şair, *eğer sefere yollanmış bir paşa olmasaydım senin vasıflarını gökyüzünün en yüce katına kadar çıkartırdım* diyerek bir mübâlağa örneği de sergiler:

Olmasam meşġale-i ʿazm-i seferle bir paşa
Vaṣfını eyler idim zīver-i ʿarş-ı aʿlā
Ḥaḳ bu kim olmadı kām üzre bu naẓm-ı raʿnā
Böyle mi eyler idim medḥ-i şerīfiñ ammā
Erżurūmʾıñ bu havāsı ġam-ı cismānīdir (Tahm.36/43)

Dîvânı'nda Enderunlu Fâzıl'a nazire olarak iki tahmîs, bir kaside ve bir gazel kaleme alan Esʿad, Fâzıl'da görülen halk söyleşi ve mahallîleşme gibi unsurları kendi şiirlerine yansıtır ve onun takipçisi olduğunu da ifade eder. Ayrıca Fazıl'ın izinden gitmeyi diğer şairlerin izinden gitmeye tercih eden şair, onu diğerlerinden daha üstün görür:

Hele gelince dile ṭaḳ-ı niyāza çaḳalım
Āb-ı rūya varalım ḫāk-i derinde ṣaçalım
ʿArż-ı ḥāl-i dili ol dāvere Esʿad açalım
İẕn-i destūr-ı mükrim ile ***Fāżıl*** *ḳaçalım*
Ḳande olsaḳ dil anıñ ʿabd-i duʿā-ḫᵛānıdır (Tahm.36/24)

Fāżıl yiñe ʿarż eyleyelim bu ġazeli kim
Pey-revligini cümleden aʿlā bilürüz biz (G.42/10)

2.6.3.12. Fâik Efendi (ö.?)

Dîvânda künyesi tespit edilemeyen Erzurumlu Tursın Beg-zâde Fâik adına yazılmış iki adet nazire yer alır. Dîvânda yer alan çoğu nazire Esʿad'ın çağdaşı olan

şairler adına kaleme alınmıştır. Bu tespitten ve aşağıda yer alan beyitlerden hareketle Faik Efendi'nin Esʿad'ın çağdaşı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu minvalde şairin yaşadığı dönem de tetkik edilmiş fakat bu bilgilerle uyuşan bir Fâik tespit edilememiştir. Mahallî unsurların hâkim olduğu iki nazirede de onu *Erzurûmî* nisbesiyle anan Esʿad, yazdığı tanzire Fâik'in heves ettiğini dile getirir:

Dil-beste olan ẕevḳine bu çenber-i çarḫıñ
Zānūsı görür sille füsūsi terelelli

Tanẓīriñi **Fā'iḳ** heves eyler seniñ Esʿad
Zīrā ne suḫan herkese bir gūne tecellī (G.121/8-9)

2.6.3.13. Fuzûlî (ö. 1556)

16. yüzyılın en ses getiren ve günümüze kadar bu özelliğini arttırarak devam ettiren ender şairlerinden Fuzûlî, Esʿad'ın etkilendiği şairlerdendir. Fuzûlî'nin Habibî'ye yazdığı "dedim-dedi" redifli müseddesini Esʿad da aynı vezin ve redif ile tanzir eder. Şair, aşağıda yer alan bendde *tarzın cennet bahçesinin gazeli midir diye sordum, senin cennet bahçelerinin sevgilisidir dedi* diyerek kendi üslubunu över:

Tārāca virdi fikrimi bir şūḫ-ı dil-pesend
Merġūle-i müselseli dūşında bend-i bend
ʿUşşāḳı beste kılmaġa her bendi bir kemend
Gülden laṭīf reng-i semenden o ser-bülend
Ṭavrıñ ġazel-i bāġı ʿAdenʿdir didim didi
Maḥbūbe-i riyāż-ı cinānıñ durur seniñ (Müs.96/1)

Halk edebiyatı şiir türlerinden dedim-dedi söyleyiş türü dîvân edebiyatında da mürâcaa kavramı ile karşılanır. Fuzûlî, Şeyhî, Ahmedî gibi birçok dîvân şairi tarafından kullanılmış olan bu tür, dîvân şiiri ile halk şiirinin birbirinden kopuk olmadığının, aksine birbirlerinden beslendiğinin kanıtıdır. Esʿad'ın Fuzuli'ye yazdığı bu nazirede özellikle bu söyleyiş türünü seçmesi onun da halk şiirine yakınlığını gösterir:

Egmiş ḳuṭās-ı nāzını ṭarf-ı hilāline
Düşmiş siyāh ṭurreleri yāl u bāline
Ḫayrānıdır felekde mihir gül cemāline
Reşk eylemez mi verd-i cihān rūy-ı āline
Cāna bu ceẕbe sende nedir **didim didi**
Āṣār-ı ʿaşḳ-ı sūzişi cānıñ durur seniñ (Müs.96/6)

2.6.3.14. İbrahîm Hakkı Erzurûmî (ö. 1780)

18. yüzyılın ünlü âlim ve mutasavvıf şairi İbrahîm Hakkı, kitabî bilgiden ziyade ilham yoluyla elde edilmiş bilgiye önem vermiştir. Marifetnâme adlı eseriyle bilinen şair, eserinde tasavvufun hemen her konusuna yer vermiş, ilahî aşkı ve sezgisel bilgiyi diğer kavramlardan üstün tutmuştur. Esʿad, İbrahîm Hakkı'ya yazdığı nazirede bu bakış açısıyla *fanî âlemin gerçeğini bilmenin kalp gözüyle olabileceğini* söyler ve *bunu idrak edebilenin cihânı önemsemeyeceğini* dile getirir:

Bu ʿālemi fānī bilen ʿayn-ı baṣīretle gören
Encāmını derk eyleyen dir ki cihānı nʿeylerim (G.64/4)

Zümer sûresi 36. âyette "Allah kuluna yetmez mi?" demektedir. Bu âyetten yola çıkarak Esʿad, *Allah'ın her kula yeteceğini, önemli olanın O'nu bulabilecek olgunluğa erişebilmesi ve bu âlemin bir pula değmeyecek kadar değersiz olduğunu anlayabilecek, herşeyi kavrayabilecek olgunluğa erişmesi gerektiğini* ifade eder. Bu da ancak *ilham* ve *ayn-ı basiret* ile mümkündür:

Kāfīdir Allāh her ḳula elbet bu cān anı bula
Deġmez bu ʿālem bir pula fānī cihānı nʿeylerim (G.64/15)

2.6.3.15. Hanîf Efendi (ö. 1809)

18. yüzyılın Bolulu dîvân şairlerinden Mehmed Hanîf Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1809 yılında vefat ettiği bilinen şair, Esʿad'ın çağdaşıdır. Hanif Efendi'nin bir manzumesini tanzir ettiği gazelde aralarında bir ünsiyet olduğu anlaşılan şair, *bahar mevsimin terbiyesine ihtiyaçları olmadığını, eserlerinin arasındaki bağın kalemlerinin feyzinden belli olduğunu* söyler:

Ḳandīl-i dilde parlamada nūr-ı neft-i ʿaşḳ
Sūzāndır fitīl-i muḥabbetle dāġımız

Esʿad rebīʿ-i terbiyete yoḳdur iḥtiyāc
Feyż-i ḳalemle bellidir āṯār-ı bāġımız (G.41.6-7)

2.6.3.16. Hamdî Efendi (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Hamdî Efendi adına bir gazel yer alır. Esʿad, Hamdî Efendi'nin bir manzumesini tanzir ettiği gazelde nazmının Hamdî'ye benzer olduğunu söylese de *manası yüksek ve değerli olan şiirin anlamını biz biliriz* diyerek kendini metheder:

Naẓmımız olsa da Ḥażret-i **Ḥamdī**ʿye şebīh
Şiʿr-i berceste-i taḥsīn-i meʾālin bilürüz (G.43/8-9)

2.6.3.17. Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1319?)

14. yüzyılın lirik şairlerinden İranlı Hâce Şemseddin Muhammed, Şiraz'da doğması hasebiyle Hâfız-ı Şîrâzî olarak anılır. Kaside, rubâî ve kıtʿa yazmasın yanı sıra onu asıl şöhretine ulaştıran gazelleri olmuştur. Türünün en güzel örnekleri arasında sayılan gazelleri sehl-i mümtenî gibi görünse de onları anlamak için çeşitli şerhler yazılmıştır. Esʿad, Şirâzî'nin dîvânındaki ilk gazelini tazmin ettiği tahmîste aşağıda yer alan anekdotu hatırlatır:

> "Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
> Ki ışk âsân nemûd evvel velî üftâd müşkilhâ
>
> (Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun. Çünki aşk başlangıçta çok kolay göründü; ancak içine girince ne zorluklar ortaya çıktı.)
>
> beyti meşhur İran şairi Şirazlı Hâfız'ın (ö.1389) dîvânındaki ilk gazelin ilk beytidir. Hâfız'ın beytinin birinci dizesi, Muaviyeoğlu Yezid'in (ö. 683)
>
> Ene'l-mesmûmu mâ indî bi-tiryâkin velâ râkî
> Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ
>
> (Ben zehirlenmişim. Yanımda ne tiryak ne şarap var. Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun.)
>
> beytinin ikinci dizesidir[217]. Yezid'in olarak bilinen bu mısraın Hâfız tarafından iktibas edilerek ilk gazelinin matla beyti olarak kullanması zamanın sanat çevrelerinde sansasyona sebep olur. Hâfız'a "Neden bu beyitten iktibasta bulundun" diye sorulduğu, onun da "kâfirin malı mümine helâldir" diye cevap verdiği rivayet edilegelmiştir. Ehlî-i Şîrâzî bu konuda şunları söylüyor: "Bir gece rüyada Hoca Hâfız'a ey fazilet ve bilgide eşidi olmayan, bu kadar fazilet ve kemalinle neden Yezid'in şu şiirini aldın, kendi şiirine kattın, diye sordum. Dedi ki: Bu meseleyi anlamazsın. "Kâfirin malı mümine helâldir". Kâtibî de bu beyit yüzünden "Hâfız'ın şiirine öyle şaşmaktayım ki akıl bunu anlamadan âciz kalır. Ne hikmet gördü de dîvânına Yezid'in şiiri ile başladı. Kâfirin malı müslümana helâldir; bunda söz yok...fakat arslanın, köpeğin ağzından lokma kapması ne büyük ayıp" mealindeki kıtayı söyler.[218]

Bu dikkat çeken anekdottan Esʿad'ın haberi var mıdır bilinmez ama o da bu gazeli tahmîs ederek geleneği devam ettirmiştir. Aşağıda yer alan bend *"Bilmiş ol ki istenen, arzulanan şeyler daima benden uzaklaştı, şüphesiz ki ruh arzularına ulaşamadığından eksik kaldı ve bu yüzden çekip gitti, ruh hiçbir arzusuna ulaşamadığı için geldiği noktada orayı menzil edinmiştir, Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun, çünkü aşk başlangıçta çok kolay göründü; ancak içine girince ne zorluklar ortaya*

[217] İsmail Hakkı Aksoyak, "Fâik'in, 'Elâ Yâ Eyyühe's-Sâkî Edir Ke'sen ve Nâvilhâ' Mısraına Tasavvufî Şerhi: Lübb-i Sühan", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, 2006, s. 223-224.

[218] Abdulbaki Gölpınarlı, *Hâfız Divanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s.644-665.

çıktı." anlamına gelir. Esʿad'ın Arapçaya olan yetkinliği ve tasavvufî yönünü ortaya koyduğu bu nazirede Hâfız'ın üslubuna paralel bir örtüşme görülür:

Elā yā ġāyeteʾl-maṭlūb ʿannī dāʾimā tilhā
Fe-inneʾr-rūḥa ḳad rāḥat fesil ʿanhā vü cümlehā
Merāmī şerbet-i min-küm teʿūdüʾr-rūḥ menzilhā
Elā yā eyyühāʾs-sāḳi edir kesʾen ve nāvilhā
Ki ʿışḳ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā (Tah.104/1)

2.6.3.18. Hüseyin Hasîb Bey (ö. 1840)

"Kayserili Salih Paşa'nın oğlu, 1776-77 doğumlu Hacı Hüseyin Hasîb Bey, hacegânlık ile başlayıp devletin çeşitli alanlarında görev yapmış en son kapı kethudâlığı görevinde bulunmuş ve 1840 yılında vefat etmiştir. Mehmed Süreyyâ'ya göre Hasîb derviş huylu, temiz inançlı, olgun ve muhterem bir zattır."[219] Literatürde hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan şair adına dîvânda beş manzume kaleme alınmıştır. Esʿad'ın çağdaşı olan şairden övgüyle bahsetmesi ve dîvânında önemli ölçüde ona yer vermesi aralarında bir ünsiyet olduğunu gösterir. Aşağıda yer alan beyitte Hasîb'i davranışları hoş ve güzel olarak nitelendiren şair, *O, şiir meclislerinin korkusuz şairidir* diyerek Hasîb'in takipçisi olduğunu da ihsas eder:

Ḥasīb-i ḫoş edāya göster Esʿad resm-i āşārı
O zīrā bezm-i naẓmıñ ḫaylī bī-pervālarındandır (G.16/9)

Hasîb eğer Esʿad'ın *tabiatından ve düşünce dünyasından doğan şiirini tanzir ederse yeni filizlenmiş körpe bir kız gibi güzel sözler meydana çıkartır*:

Zāde-i ṭabʿımı tanẓīr ideyim dirse **Ḥasīb**
Saña bir duḫter-i nev-reste suḫanver ṭoġurur (G.17/7)

Zemin şiir olarak kabul edilen *"meşreb bu yâ"* redifli manzumeye Hasîb de aynı vezin ve redifle bir nazire yazmıştır. Literatürde Hasib'in bu manzumesine ulaşamasak da Esʿad'ın mütekerrir müseddesinde yer verdiği bu zemin beyitle Hasîb'in manzumesinin bir beytine ulaşılmıştır:

Zülf-i revnaḳ-sāz ile sevdāgerim meşreb bu yā
Her sehī serv-i ḳaddi ben gözlerim meşreb bu yā
Ḳande bir maḥbūb işitsem özlerim meşreb bu yā
Māʾil-i nā-süfte dürr ü gevherim meşreb bu yā
Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā (Müs.105/1)

[219] Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s.709.

2.6.3.19. Latîf Ağa (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Latîf Ağa adlı zata yazılmış bir nazire yer alır. Gazelin başlığında Latîf, mahlas kısmında ise Lütfî olarak verilen isim Latîf Lütfî Ağa olarak değerlendirilse de bu isimlerde ya da mahlasta bir zat tespit edilememiştir. Esʿad, Latîf Ağa'dan övgüyle bahsettiği beyitte *kabiliyet ülkesinin Hazreti Lütfi'ye verildiğini*, *nazım fermanına* ise *tuğrayı kendisinin çektiğini* belirtirken aynı zamanda nazım meydanında kendisini daha üstün görerek bir tefâhur örneği de sergiler:

Virildi Ḥażret-i **Lüṭfī**ʾye Esʿad mülk-i istiʿdād
Berāt-ı naẓmına ṭuġrāyı ben çekdim muḥarremde (G.105/7)

2.6.3.20. Mahîr Efendi (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Mahîr Efendi adlı zata yazılmış bir nazire yer alır. Esʿad aşağıda yer alan beyitte *Mahîr Efendi'nin takipçisi olmanın nasıl olacağını* sorarken Necef taşı ile mücevheri kıyaslayarak bunların eşit olamayacağını söyler. Nihayetinde Mahîr'i kendinden üstün tutarak bir tevazu örneği sergiler:

Peyrevlik eylemek ʿaceb Esʿad o **Māhir**ʾe
Hem-senc olur mı cevheri ile pāre-necef (G.48/7)

2.6.3.21. Mîr Âmir Hoca (ö. 1915-16)

Asıl adı Mehmed olan İstanbul doğumlu Âmir, "III. Selîm döneminde kurulan Nizam-ı Cedit ordusunda asker yoklamasında görev almıştır. Sonrasıda birçok devlet görevinde bulunmuş, birkaç defa aralıklarla maliye tezkirecisi olmuş, içkiye olan düşkünlüğü nedeniyle bütün bu görevlerinden feragat etmiştir."[220] 1915-16 yıllarında vefat eden Âmir'in az sayıda manzumeleri vardır. Esʿad çağdaşı olan şaire *"Ġazel-i Naẓīre-i Mīr ʿĀmir Ḫᵛāce Tezkire-i Māliyye"* başlığıyla maliye tezkirecisi olduğu dönemlerde bir nazire kaleme almıştır. Aşağıda yer alan beyitte Âmir'in seçkin sözler söylediğini ifade eden şair, kendisine de merhametli davrandığını ifade ederek onu metheder:

Esʿadʾa inṣāf ider berceste-gūyān oldıġın
Ḥażret-i **ʿĀmir** yazar elvāḥ-ı dīvān altına (G.101/9)

[220] Yunus Kaplan, *"Mehmed Âmir Bey", TEİS*, 2020, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/amir-mehmed-amir-bey (12/01/2023).

2.6.3.22. Mûkimî (ö.?)

Dîvânda Mûkimî adına yazılan nazirenin Çağatay şairi Mûkimî mi yoksa 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşamış dîvân şairi Mûkimî mi olduğu tespit edilememiştir. Kaynaklarda iki şairin de hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Esʿad, *Mûkimî* kavramını hem şairin mahlası hem de *bir yerde oturan orada kalıcı olan* anlamında tevriyeli olarak kullanmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, şairin *nazire meydanında onun izinden gittiği, yeni olan şiir sarayında kalıcı olup şiir söylemesi gerektiği* yorumu yapılabilirken diğer bir değerlendirmeyle *şiir söyleyen kişinin Mûkimî olması gerektiği* yorumunu da yapmak mümkündür:

Dil **Muḳīm**ʾe pey-rev oldı ʿarṣa-i tanẓīrde
Ġayrı ḫāmem böyle vādīlerde reftār eylesün

Ḥaḳ bu kim böyle serāy-ı naẓm-ı nev-bünyādda
Dil **Muḳīm** oldıkca bāri ṭarḥ-ı eşʿār eylesün (G.80/10-11)

2.6.3.23. Nâbî (ö. 1712)

1642 yılında Urfa'da doğan Nâbî'nin asıl adı Yûsuf'tur. 17. yüzyılda hikemî şiirin dîvân edebiyatındaki en büyük temsilcilerinden biri olan Nâbî, Esʿad'ın iki gazel, bir tahmîs ve bir muhammesine konu olmuştur. Nâbî, hem nazım hem nesir arsasının çabûk-süvarıdır. Esʿad da hikemî tarzda yazdığı manzumeleriyle Nâbî'nin takipçisi olduğunu belli eder. Aşağıda yer alan beyitlerde bunu dile getiren şair, kendini tecrîd ederek Nâbî'nin takipçisi olup yolundan gitmesi gerektiğini ifade eder:

Esʿad cenāb-ı Ḥażret-i **Nābī**ʾye peyrev ol
Añla maḳām-ı naẓm u neşirde liyāḳatın (G.87/9)

Esʿad bu naẓm-ı **Nābī**ʾye ṭāḳlīdden ġaraż
Ẓāhir bu gūne resm-i ġazel iftiḫārdan (G.81/9)

Esʿad, Nâbî'nin *"Çok görmişüz zevālini ġaddār olanlaruñ, Hengām-ı fırṣātında dil-āzār olanlaruñ"* beyitli meşhur gazeline yazdığı nazirede Nâbî ekolünün takipçisi olduğunu açıkça gösterir:

Ġam ḳahr ider vücūdıñı ḳahhār olanlarıñ
İdbār olur netīcesi eşrār olanlarıñ
Düşende olsa ṭāliʿi cebbār olanlarıñ
Çok görmişüz zevālini ġaddār olanlarıñ
Hengām-ı fırṣātında dil-āzār olanlarıñ (Tah.98/1)

Esʿad, Nâbî'nin *"bu kârhânede bilsem neyim benim nem var"* mısralı meşhur muhammesine aynı vezinde ve tarzda bir nazire kaleme almıştır. Tasavvufî düşüncelerini yansıttığı bu mütekerrir müseddeste dünyanın gelip geçici oluşundan ve her şeyin bir gün biteceğinden bahseden şair, aslolanın insanın yaratılış gayesinin farkına varıp âlemin sırrına vâkıf olması gerektiğini ifade eder:

Bu kār-ḫāne-i ʿālemde ben neyim nem var
Bu ʿālem içre taṣarrufda gizli bir hemvār
Fenāsını bu cihānıñ bilin de bir ġam var
Bunı ḳuṣūr iden dilde özge mātem var
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var (Muh.99/1)

Nâbî'nin *"söylesün"* redifli meşhur gazelini tanzir ettiği gazelde şair, Nâbî'nin söyleyiş tarzını yakalamaya çalışmıştır:

Sen ṭur ey bülbül biraz da lücce-i dil söylesün
Dāġ-ı ʿaşḳ-ı sīnemi cānāneye gül söylesün (G.93/1)

2.6.3.24. Nâilî (ö. 1666)

Asıl adı Mustafa olan Nâilî, Maden Kalemi kâtiplerinden Pîrî Halîfe'nin oğlu olduğundan *Pîrîzâde* olarak da bilinir. Baba mesleği olan maden kaleminden sır katipliğine yükselen Nâilî, ömrünün sonlarına doğru bilinmeyen bir sebeple sürgüne yollanır.[221] *Nâilî* mahlaslı diğer şairlerden ayırt edilebilmesi için *Nâilî-i Kadîm* olarak da anılan şair, Sebk-i Hindî ekolünün ilk ve en önemli temsilcilerindendir. Üslubu süslü ve Farsça terkiplerle örülü manzumeleri yaşadığı dönemin geleneğini yansıtsa da onu çağdaşlarından farklı kılan nesib kısmı olmadan yazdığı kasideleridir. Yaşadığı dönem için yenilikçi adımlar atan şair, geleneğin mevcut mazmunları yerine derin manalar ve ince hayaller içeren mazmunları tercih etmiş, bu da onun manzumelerini çağdaşlarından bir adım öteye taşımıştır. Esʿad, Nâilî'nin biraderinin vefatı üzerine kaleme aldığı*"Mersiye-i tercî-i bend Berây-ı Birâder-i Hod Baʿd ez-vefât"* başlıklı mersiyesinin

Yā Rab merg olur ki zaʿf-ı mizācı yok
Yā Rab ne derd olur ki hergiz ʿilācı yok (M.2/1)[222]

[221] Ayşegül Mine Çavuşoğlu, "Nâilî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 315.

[222] Nâ'ilî-i Kadîm, *Dîvân*, haz. Haluk İpekten, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*, Ankara 2019. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html (12.01.2023), s. 237.

beytini bir müseddesine tazmin etmiştir. Şair, bozulan zaman ve düzenden şikâyet ettiği müseddeste, *bu derdin asla ilacı yok, küfür kaygısının gönül memleketinde vergisi yok* diyen şair *eger bu düzen böyle giderse zulm ile adaletin itibarının aynı derecede kabul göreceğini gönülde de küfür ile dinin eşit olacağını* ifade eder. Aynı zamanda *harac:* Müslüman olmayanlardan alınan vergi, *öşr*: toprak ürünlerinden onda bir alınan vergi ve *bâc*: gümrük vergisi anlamlarındaki terimleri kullanan şair, dîvân şiirinin içtimâî yönünü de ortaya koyar:

Yā Rab ne derd olur bu ki hergiz ʿilācı yoḳ
Küfr-i ġamıñ çū kişver-i dilde ḫarācı yoḳ
Maḥṣūl-i mezraʿ-ı emeliñ ʿöşr ü bācı yoḳ
Dilde metāʿ-ı fikr-i ʿibādet revācı yoḳ
Böyle ḳalursa ẓulm ile ʿadliñ revācı bir
İḳlim-i dilde küfr ile dīniñ ḫarācı bir (Müs.16/10)

Esʿad, Nâilî'nin yine aynı mersiyesinin vasıta beytini de Arif Bey ve kardeşi Saîd Ağa adına kaleme aldığı mersiyelerin vasıta beyti olarak tazmin eder:

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim (Terc.92/v)

2.6.3.25. Nefʿî (ö.1635)

17. yüzyıl Dîvân şairlerinden asıl adı Ömer olan, mahlas olarak ise önceleri Darrî sonrasında ise Nefʿî'yi kullanan şair, hicivleriyle meşhurdur. Yaşadığı döneme ve sonrasına damga vuran hicivleriyle sarayın ilgisini çeken şair, aynı zamanda bu hicivleriyle kendi sonunu da hazırlamıştır. Övgü, tefahür ve yergi üzerine kurulu şiirleriyle özelikle de kasideleriyle kendinden sonraki şairlerin ilham kaynağı olan Nefʿî, Esʿad'ın da iki manzumesinde yer almıştır.

Aşağıda yer alan beyit Nefʿî'nin Şeyhülislam Muhammed Efendi adına kaleme aldığı bahâriyeye Esʿad tarafından yazılmış bir tanzirdir. Şair, III. Selîm adına kaleme aldığı kasidesinde ondan övgüyle bahsederken kendisine söz verilen gümrük eminliği görevinin yerine getirilmesini talep eder. Nefʿî gibi Esʿad da kasidesinin 55. beytinden sonra bir tegazzül ekleyerek kendi sanat gücünü ortaya koymuştur:

Bu ṣūretle nice żabṭ eyleyem yā ḫāme-i şevḳi
Meger tażmīn idem vaṣfıñda **Nefʿī**'den bu güftārı (K.22/16)

Esʿad, Mora valisi Sami Paşa'yı övdüğü kasidesinin fahriye bölümünde meşhur dîvân şairlerinin vasıflarıyla kendi vasıflarını kıyaslayıp onlarla arasında bir rabıta

kurar. Bu beyitte de Nefʿî'yi anan şair, onunla arasındaki yakınlığın sadece isim benzerliği olduğunu dile getirir:

Rūḥ-ı revān-ı **Nefʿī**ʾyi ismimdir añdıran
Vaṣfımdır eyleyen dil-i vaṣṣāf-ı beste-fem (K58/42)

2.6.3.26. Nazîm (ö. 1727)

18. yüzyıl dîvân şairlerinden asıl adı Yahya olan, mahlas olarak ise Nazîm'i kullanan Nazîm Yahya Çelebi, döneminde ve sonrasında şairler tarafından oldukça ilgi görüp takip edilmiş, aynı zamanda naʿtlarıyla da ses getirmiş bir şairdir. Nazîm'in bilinen tek eseri beş dîvândan müteşekkil *Dîvân-ı Belâgat-unvân-ı Nazîm* adlı eseridir. *"Fahr-i âlem mahrem-i râz olduğı şebdir bu şeb"* mısraʿı ile başlayan miʿrâciyyesi, bestelenen ve nazire yazılan en meşhur manzumelerindendir.

Esʿad da aşağıda yer alan tahmîste Nazîm'in bu miʿrâciyyesine aynı vezin ve kafiyede bir tahmîs yazmıştır. Onun naʿatlarıyla ünlenmesine atıfta bulunarak *iki dünyada temiz ve doğru olmak isterse yalancı nefisten ve dünyanın heveslerinden uzak durup Nazîm gibi ümit miracına yükselmesi gerektiğini, eğer böyle yapılırsa herkesin maksadına ulaşacağını* dile getirirken bir yandan da Nazîm'den etkilendiğini belli eder:

Ḥażret-i Peyġām-berʾiñ naʿtında ol dil ey kelīm
Olmaḳ isterseñ iki ʿālemde Esʿad müstaḳīm
Tā-be-key olmak ṣafā-yāb-ı hevā nefs-i leʾīm
Vaktidir miʿrāc-ı ümmīde ʿurūc eyle ***Naẓīm***
Vāṣıl-ı maḳṣūd olur herkes mücerrebdir bu şeb (Tah.8/10)

2.6.3.27. Râgıp Paşa (ö. 1763)

18. yüzyılın önemli devlet adamlarından olan Râgıp Paşa, devlet adamı kimliğinin yanı sıra velûd bir dîvân şairidir. "Koca Ragıp Paşa olarak da anılan şair, birçok devlet görevinin yanında bir dîvân oluşturacak kadar şiir kaleme almış aynı zamanda siyasî-edebî yazılarıyla da dikkat çekmiştir. Ondan fazla eser meydana getiren şair, birçok şaire ilham kaynağı olmuş, şiirlerine nazireler yazılmıştır."[223] Esʿad, dîvânında onun iki gazeline nazire yazmıştır. *Râğıp'ın yanağının kokusunun cömertlik yaydığını* söyleyen şair onun gazelini tanzir ederek dile geldiğini belirtir:

[223] Beyhan Kesik, "Koca Râğıb Paşa", TEİS, 2014, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/koca-ragib-pasa (02.01.2023).

Cenāb-ı Ḥażret-i **Rāġıb** ḫadd-i bū mekremet-küster
Ġazel-i tanẓīrin fermān idüp Esʿad gelüp ḳāle (G.110/8)

Esʿad, Râğıp Paşa'nın *"sensiz"* redifli meşhur gazelini de tanzir ederek Râğıp'ın takipçisi olduğunu gösterir:

Baña ḥūrī-i cennet ʿarż-ı ruḫsār itse de baḳmam
Nigāhım gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz (G.44/7)

2.6.3.28. Sâlim Efendi (ö.?)

18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış III. Selîm dönemi şairlerinden Salîm'in[224] hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sâlim'in üç manzumesine nazire yazan Esʿad, onun takipçisi olduğunu da ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte *Sâlim'in gizli çalgılar çalan kalemini bülbüle* benzeten şair, ikinci beyitte *Sâlim'i tanzir edecek sözlerini hakikati süsleyen ışık* olarak teşbih eder ve bir anlamda onu överken kendisini de metheder:

Esʿad cenāb-ı Ḥażret-i **Sālim Efendi**ʿniñ
Muṭrib-nihān-ı ḫāmesi bülbül midir nedir (G.30/7)

Ḥażret-i **Sālim**ʿi tanẓīr-i suḫan böyle gerek
Şāhid-i maʿnāya zīb-āver-i işrākiz biz (G.40/7)

Sâlim'in bir manzumesini tanzir ettiği naʿtta, *gönlünü Peygamberin lütuf kapısında dilenci* olarak niteleyen şair, onun *ihsân dergâhından reddedilmemeyi* diler:

Daḫīlim ḥāṣılı redd itme dergāh-ı nevāliñden
Göñül deryūze-i bāb-ı ʿināyet yā Resūlallāh (N.3/12)

2.6.3.29. Tâhir Efendi (ö.?)

Hayatı ve künyesi hakkında yeterli bilgilere ulaşılamayan Tâhir Efendi şiir başlıklarından edinilen bilgiye göre Erzurumludur ve manzumelerde *Erzurûmî* nisbesiyle anılır. Katiplik yaptığı bilinen şairin, Nefî'nin meşhur anekdotundaki geçen Tahir Efendi olabilme ihtimali kuvvetlidir. Hem Erzurumlu hem de katip olması bu iddiamıza dayanak olsa da kaynaklarda kesin verilere ulaşılamamıştır. Esʿad, onun iki manzumesine gazel nazım şekliyle nazire kaleme almıştır. Aşağıda yer alan beyitte Tâhir Efendi'ye nazire vakti geldiğini söyleyen şair, kendisinin de *nazım ipliğine inciler dizerek şiirini meydana getirdiğini* ifade eder:

[224] Nurgül Sucu "Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve 'Rind ü Zâhid' Tercümesi (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 33.

Naẓīre vaḳti geldi Ḥażret-i Ṭāhir Efendiʿye
Yine dürr çekdi Esʿad rişte-i naẓm-āferīninde (G.109/9)

2.6.3.30. Tayyâr Mahmûd Paşa (ö. 1808)

"18. yüzyıl önemli devlet adamlarından Tayyâr Mahmûd Paşa, dîvân şairi kimliğiyle de bilinir. Samsun'da yetişmiş, sonrasında Trabzon ve Canik valiliği gibi görevler ifâ eden Tayyar Paşa çeşitli entrikalara maruz kalmış ve 1808 yılında katledilmiştir."[225] Şiirlerinden ve belgelerden hareketle 1799-1800 yıllarında Samsun Kalesi'nde kalebend edilen Esʿad Ağa'nın Tayyâr Paşa ile aynı dönemde burada bulunmaları aralarında bir ünsiyet bulunduğuna işaret eder. Esʿad, şiirinin başlığını memuriyet olarak nitelendirse de arşiv belgelerinde o yıllarda mevcut görevinden azledilip Samsun'a sürgün olarak gönderildiği tespit edilmiştir.[226] Esʿad, Tayyâr Paşa'nın gazeline yazdığı nazirede Allah'tan *şanı yüce olan Hazret-i Tayyâr'ın kınından çıkmış kılıcını fitne iniltilerinin kan dökücüsü yapmasını* diler:

İde Ḥaḳ **Ḥażret-i Ṭayyār-**ı kerimüʿş-şānıñ
Seyf-i meslūlini ḫūn-ḫᵛār-ı ḳarīn-i fitne (G.103/8)

2.6.3.31. Yümnî İbrâhîm Bey (ö.?)

Mustafa Paşa'nın torunu olan Yümnî Bey Erzurum'un ileri gelenlerindendir. Kapıcıbaşılık görevinden sonra 1819'da Mirîmirân türbesinde Van muhafızı olarak mansıb almıştır. "Van'a girişinde ansızın Derviş Paşa şehre girmiş ve bu da yeis ve gayretinden cephaneyi ateşe vererek kendisi ve adamlarını telef eylemiştir."[227] Bu bilgilerden başka dîvândaki manzumelerden hareketle Ispanakçı Hâfız Mustafa Paşazâde'nin oğlu olduğu bilinen Yümnî Bey'in devlet adamlığı yanı sıra şair kimliği de mevcuttur. Kaynaklarda bu bilgilerden başka hayatı hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yümnî Bey'in iki manzumesine nazire yazan Esʿad, aşağıda yer alan beyitte şiir hakkındaki poetikasını belirterek *sade sözlerle yazılan nazirede güzellik ve hoşluk bulunmayacağını* ifade etmiştir:

Leṭāfet gerçi yoḳdur sāde elfāẓıñ naẓīrinde
Velī bu naẓmı Esʿad **Yümnī**ʿye göstersem olmaz mı (G.116/7)

[225] Yakup Poyraz, *Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı*, Etüt Yayınları, Samsun 2014, s. 21.

[226] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 28-1398./ C.ZB. 87-4324.

[227] Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s.790.

Şair, beyitte *gönül ehli olan Yümnî'nin nazmını nazm edip onun mazmunlarının takipçisi olması gerektiğini* ifade eder:

Esʿadā **Yümnī**-i ehl-i dil bu naẓmı naẓm idüp
Pey-rev ol maẓmūnına cemʿiyyet olmış olmamış (G.46/7)

2.6.4. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar[228]

Dîvân edebiyatının en önemli kaynaklarından olan tarih ve mitoloji, iki kola ayrılmış gibi görünen fakat birbirinden beslenen bilim dallarıdır. Eski Yunan'dan günümüze kadar varlığını sürdüren ve felsefe, tarih, edebiyat gibi dalların da beslendiği önemli kaynaklardan olan mitoloji, metinlerarasılık yöntemiyle neredeyse her alana sirayet etmiştir. Özellikle mitin dîvân şiirine yansıması kıssa kültürünün de bir uzantısıdır. Şairler, halkı etkilemek, şiirlerine renk ve heyecan katmak veya masalımsı bir atmosfer oluşturmak maksadıyla şiirlerinde tarihten ve mitolojiden sıklıkla yararlanmışlardır. Bu noktada şiirleri derin yapıda tetkik edebilmek için mit ve efsane kültürüne de vâkıf olmak elzemdir. Dîvânda en fazla Şehnâme karakterlerine yer veren şair, dîvân şiirinin de sıklıkla yararlandığı Aristo, Platon, Fârâbî gibi düşünürleri de zikretmiştir. Teşbih ögesi olarak değinilen bu karakterler özellikle güç, adalet, kahramanlık, zenginlik, zekâ, irfan gibi hususlarda memduh için benzetme amaçlı kullanılmıştır. Aşağıda adı geçen bu karakterler alfabetik sisteme göre tasnif edilmiştir.

2.6.4.1. Aristo

Milattan önce 384 yılında bugünkü Selanik sınırları içerisinde doğmuş, ahlâk felsefesinin kurucusu kabul edilen ilkçağ Yunan filozofu Aristoteles'in İslâm felsefesi üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Onun mantık, ahlâk ve metafizik üzerine yazdığı eserler genelde İslâm felsefesine, özelde ise dîvân şiirine etki etmiş, şairler onun ahlâk ve mantık bilgisini ya memduhlarına ya da kendilerine teşbih etmişlerdir. Hakkında çeşitli rivayetler de öne sürülen filozofun Büyük İskender'e hocalık yapması dîvân

[228] Tarihi ve mitolojik şahıslar hakkında adı geçen eserlerden istifâde edinilebilir: Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.; Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibü-l-Mahlukat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar),* Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, C.I-II, Ankara 1971.; Abdülhakim Koçin, Feridüddin Attar'ın Pendnamesinin Türk Edebiyatına Etkisi ve Zaifi'nin Bustan-ı Nasayıhı ile Karşılaştırılması, *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (Tubitak), Bilig* 10/ Yaz 1999, ss. 93-102.

şiirinde birlikte anılmalarına kaynaklık ederken bazen de hocası Eflatun'la birlikte şiirlerin konusu olmuştur.

Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazdığı kasidede onu metheden şair, *kitâb-ı rey* terkibiyle Aristo'nun mantık kitabına telmihte bulunur. *Zamanın meşhur âlimlerinin bu kitabı övdüğünü, meclisindeki Aristo anlayışlılarının onu okuduklarını* ifade eder:

Kitāb-ı reʿyini tāḳriż ider ʿallāme-i devrān
Arisṭo-yı feṭānet bezminiñ tāḳrīr-ḫᵛānıdır (K.60/24)

Beyitte defterdâr Saîd Paşa'yı öven şair, onu *devlet sadaretinin şifası* olarak nitelendirirken *mana kurallarını* Aristo anlatılarının terkibine benzetir. Bu teşbihle Aristo'nun mantık kitabına da telmihte bulunur:

Şifā-yı ṣadr-ı devlet nüsḫa-i iksīr-i emniyyet
Arisṭo menḳabet terkībisin ḳanūn-ı maʿnāya (Tar.87/6)

Vezin gereği Risto olarak da kullanılan Aristo ismi, beyitte kaptan-ı deryâ Ahmet Paşa'yı methetmek için kullanılmıştır. Şair, böyle Aristo akıllı birinin özellikle vezirin kaptanı olmasını Allah'ın bir inâyeti olarak degerlendirir:

Ḫuṣūṣā böyle **Risṭo**-yı ḫired düstūr-ı dānāya
Ḳapudān itmesi deryāya bir tevfīḳ-i Mevlāʿdır (K.53/6)

2.6.4.2. Âsaf

Hz. Süleyman'ın ünlü vezirinin adı olan Asaf, Osmanlı döneminde övgü maksadıyla vezir karşılığı veya vezirin sıfatı olarak da kullanılmıştır. "İbrânîce'den Arapça'ya geçmiş olan bu kelime, Hz. Süleyman'ın hikmet ve tedbiriyle tanınan veziri Âsaf b. Berahyâ'nın adından gelmektedir. Osmanlılarda vezir ve özellikle vezîriâzamlar için kullanılmıştır. Çeşitli kelimelerle birleşerek *"vezire ait"* manasına âsafî, sadrazam konağı ve Bâbıâli için Bâb-ı Âsafî, itibar ve haysiyet sahibi kişiler için âsaf-câh, ileri görüşlü kimseler için âsaf-rey ve âsaf-nazîr vb. terkipler ortaya çıkmıştır."[229]

Dîvânda kullanım sıklığı en fazla olan kelimelerden biri olan *Âsaf* 66 yerde geçer. Genellikle vezirler için kullanılan bu kelime birkaç yerde de Hz. Süleyman ile anılarak onun meşhur vezirine işaret edilmiştir. Esʿad aşağıda yer alan beyitte Erzurum

[229] Mehmet İşpirli, "*Âsaf*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 555.

valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın tabiatını Âsaf'a benzetirken onun şanı ve heybetini akıl sahiplerinin kıskanmaması için bir sebep görmez:

Ḥażret-i **Āṣaf**-şiyem düstūr-ı ṣāḥib şevketiñ
Ṭabʿına rüşd ü ẕekā reşk itmesün de nʿeylesün (G.75/6)

Esʿad, şiirlerinde *âsaf* kelimesini genellikle vezirler için kullanır. Beyitte Yanya valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'dan mansıb isteyen şair *bu seçkin kulun sadece bir şair değildir ey Vezir* diyerek kendisinin asker kimliğini hatırlatır:

Faḳaṭ şāʿir degildir **Āṣafā** bu ʿabd-i maḫṣūṣıñ
Baña ḫayl u sinān vü leyl ü beydā cümlesi meʾvā (Tar.81/28)

Vezirler için kullandığı *âsaf* kelimesini bir seslenme ünlemi olarak sıklıkla *âsafâ (ey vezir)* şeklinde kullanan şair, memduhlarına bu şekilde hitap ederek onları metheder:

Āṣafā dādgerā Ḫüsrev-i ʿālī-ḳadrā
Ey viren ṭabʿıma medḥiñde ʿaceb ḥüsn-i edā (K.34/24)

2.6.4.3. Behrâm

Yezdicerd'in oğlu olan Behrâm, Behrâm-ı Gûr adıyla da anılan Sâsânî hükümdarıdır. "Yaban eşeği anlamına gelen gûr kelimesi sürekli yaban eşeği avlamakla vaktini geçirdiği sürekli yaban eşeği avlamakla vaktini geçiren Behrâm'a sıfat olarak verilmiş. Cesaret, adalet ve kahramanlıklarıyla meşhur bir padişah imiş. Rivayetlere göre hüküm sürdüğü memleketlerde dört yıl boyunca hiç kimse ölmemiş. Behrâm döneminde eğlence, saz ve söz o derece yaygınlaşmıştı ki insanlar bütün vakitlerini zevki sefa içinde geçirirlermiş. Behrâm, kahramanlığı adaleti ve cesareti ile meşhur bir padişahtı dîvân şiirinde de daha çok bu yönleriyle anılmış ve bu isim çerçevesinde çeşitli mazmumlar yapılmıştır."[230] *Gûr* kelimesinin mezar anlamına da gelmesi ve Behrâm'ın bir çukura düşerek ölmesi bu kelimenin tevriyeli şekilde kullanılmasına sebep olmuş, şairler bu bağlamda dünyanın fânîliği, zevk ve safaların sona erişi gibi durumları aktarmak için bu kavramları teşbih unsuru olarak kullanmışlardır. Behrâm ayrıca *Merih yıldızı*, *Mars* anlamına gelir. Bu durumda gezegen ve seyyâreler ile alâkalı kullanımlarda teşbih ögesi olarak da kullanılır. Behrâm, aşağıda yer alan beyitte bu yönüyle kullanılmıştır. *Bu ihtişam ve azamet, bu*

[230] Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 120-123.

kahramanca yürüyüş felekleri geçip Behrâm'a korku verdi derken Merih yıldızı kastedilir:

Zihī bu ṣavlet ü heybet bu kahrāmane reviş
Geçüp felekleri **Behrām**'a virdi dehşet-i ġam (K.51/17)

Memduhunu övdüğü beyitte şair *felek kılıç çekeni, Behrâm ise devrânı döndürsün, bunun kınından çıkmış kılıcı cihânın can alıcı güzelliğidir* diyerek felek-Behrâm-devrân ve cihân arasında tenasüp oluşturmuştur:

Felek ḫançer-keşi **Behrām** ise devrānı döndersin
Bunıñ şemşīr-i meslūli cihānıñ cān-sitānıdır (K.60/30)

Beyitte *azametli gücün karşında su bile erirdi* diyerek memduhunu öven şair, Kahraman ile Behrâm'ı kıyaslar ve Behrâm'ı üstün tutar:

Ṣu olur ṭāb-ı celāliñden erirdi şübhesiz
Ḳahramānıñ şemşīri **Behrām**-ı dehriñ ḫançeri (K.24/38)

2.6.4.4. Behzâd-Bihzâd

"Dîvân şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifeti ile övülen bir ressam adıdır. Mânî gibi sanatı efsânevî bir hâl almış şahıslardandır. Şiirimizde sevgilinin vasfının üstünlüğü, Behzâd'ın bile çizemeyeceği olağanüstülüktedir. Genellikle hep bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Behzâd, dîvân şiirinde bir kıyas malzemesi olarak kullanılır. Sevgilinin güzelliği veya memduh ortaya koymuş olduğu bir eserin letafetinden bahsedilirken Behzâd'ın üstâdlığıyla kıyaslanır ve Behzâd bu mükemmellik karşısında aciz bir sanatkâr olarak anılır."[231]

Beyitte Behzâd'ın nakkaşlığına değinen şair, *iki âlemi kıl ucu kadar resmeder, acaba hayal, üstün yetenekli ressam Behzâd mıdır?* diye sorarken hayallerinin güzelliği ve inceliğine dikkat çeker:

Bir ser-i mū üzre naḳş eyler iki ʿālemleri
Ey ʿaceb **Bih-zād**-ı ressām-ı mezāyādır ḫayāl (G.59/6)

Şair, üstün yetenekleriyle işlediği renkli şiirlerini o kadar eşsiz bulur ki bunları *ne ressam Mânî ne de Behzâd'ın kendisi bile bu şekilde renkli resmedemez*:

Benim naḳş itdigim ḫāmemle elvān-ı mezāyāyı
Ne Mānī naḳş ider bu reng-i ṣūretle ne ḫod **Bihzād** (T.76/15)

[231] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.121-124.

2.6.4.5. Bermekîler

Bermekîler, Emevî Devleti'nin yıkılışı ve Abbasi Devleti'nin kurulmasında etkili olup Harûnnûrreşîd'in zamanına kadar sırasıyla vezirlik etmiş bir ailedir. Halit, Yahya, Fazıl ve Cafer adlarında dört kişi olup içlerinden en ünlü olanı Cafer-i Bermekî'dir. Harûnnûrreşîd'in veziri olan Cafer hem saygınlığı ve yönetimi hem zenginliği ile meşhur olmuştur. Sonunda Harûnnûrreşîd tarafından öldürülmüştür.[232] Dîvân şiirinde cömertlik, ilim ve kültür hâmîsi olarak yansıyan Bermekî ailesi güç ve iktidar bağlamında da şiirlerde kullanılmıştır.

Beyitte dönemin veziri Ra'ûf Paşa'yı metheden şair onun cömertliği ve azametini metheder. Bermekî hanedanını istisna tutarak bu hanedanın cömertliğine de telmihte bulunur:

Ol vezīr-i ḳāmrān ṣāhib-ḳırān-ı āsumān
Ḫānedān-ı **Bermekī** ẕātıñda istiṯnā mıdır (K.42/13)

Beyitte dünyanın gelip geçici oluşuna işaret eden şair, zenginlikleri ve cömertlikleriyle nam salmış olan Hâtem-i Tayy ve Bermekîler'e seslenerek bu vasıflarının kalıcı olacağını sanmamalarını söyleyerek *bu dünyanın cömertliği (dahi) boş kaldı* der:

Ṣanma ey Ḫātem-i Ṭayy sen de eyā **Bermekiyān**
İstiḫyādan ki tehī ḳaldı bu dünyā-yı kerem (K.47/8)

2.6.4.6. Cem/Cemşîd

İran mitolojisinde Pîşdâdiyân soyundan gelen dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. "Cem'in bazı tarihçilere göre Hz. Âdem'le aynı kişi, bazılarına göre ise Hz. Âdem'in yedinci oğlu Geyûmers'in torunu olduğuna dair rivayetleri nakledilir. Cem'e güzel yüzlü oluşu sebebiyle Pehlevîce "ışık ve nur" anlamına gelen Şîd lakabı verilmiş ve Cemşîd adıyla da anılmıştır. İran mitolojisine göre insanlar ilk defa Cem döneminde askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, birçok meslek de yine onun zamanında ortaya çıkmıştır. Topraktan maden üretimi ve savaş aletleri yine ilk defa Cem zamanında yapılmış, tıp ilmi bu sırada Yâbel adlı bir kişi tarafından başlatılmış, Yâbel'in kardeşi Yübel mûsikiyi icat etmiştir."[233] Aklı

[232] Hakkı Dursun Yıldız, "Bermekîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 517-516.

[233] Nurettin Albayrak, "Cem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 279.

sayesinde halkının rahat yaşamasını sağlayan Cem, kardeşi Sputyur veya Dahhak tarafından öldürülmüştür. Dîvân şiirinde şarabın mucidi olarak yer alan Cem, yedi köşeli ve her köşesinde yedi hikmet olan kadehiyle meşhurdur. Bu kadehle meclisindekilerin akılları ölçüsünde onlara kadehin farklı köşelerinden şarap sunan Cem, tasavvufta da *Câm-ı Cem* terkibiyle genellikle salikin gönlüne teşbih maksadıyla kullanılır:

II. Selîm'i metheden şair, onun gelişiyle zamanı Cem'in kadehinin içicisine benzetirken Cem'in meclisine telmihte bulunur:

Sensin ol sermāye-i bāzār-ı şevḳ-i fā'iżiñ
Düşdi teşrīfiñ ile devrān-küsār-ı **cām-ı Cem** (Terk.26/1:9-10)

Kahraman-ı Cem-haşem terkibiyle *maiyeti Cem gibi olan kahraman* diyerek II. Mahmûd'u öven şair, onu cihânın yaratıcısının gölgesine benzetir:

Ḳahrāman-ı **Cem-ḥaşem** ṣāḥib-ḳırān-ı muḥteşem
Zübde-i şāhān-ı ʿālem ẓıll-ı ḫallāḳ-ı cihān (K.28/13)

Cem'in kadehi tasavvufta bazen kulun gönlüne bazen âb-ı hayâta bazen de insân-ı kâmile teşbih edilmiştir. Aşk meclisindeki zehirli bir şaraba benzetilen gönül aynı zamanda Cem'in kadehidir. Bu kadehin zehirli olması onun keyfinden bir şey eksiltmez:

Gāh olur kim bezm-i ʿaşḳa bāde-i semmdir göñül
Kesb-i keyfiyyet ider ki **ṣaġar-ı Cem**'dir göñül (G.62/1)

2.6.4.7. Dârâ

"Şehnamenin ünlü kahramanlarından Dârâ, Keyâniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu padişahıdır. Kendisine Dârâ-yı ekber ve Dârab da denilmiştir. İskender tarafından öldürüldüğü rivayet edilen Dârâ dîvân şiirinde ihtişam ve ululuk sembolü olarak zikredilir. Büyük bir saltanat ve şaşaaya malik olması, İskender'le olan efsânevî savaşları, tacı ve tahtıyla dillere destan bir hükümdar olması ondan çokça bahsedilmesine sebep olmuştur."[234] Dârâ dîvân şiirinde genellikle memduhu övmek için teşbih unsuru olarak kullanılırken bazen de istiğnâ sembolü olarak kullanılmıştır.

Beyitte dünyanın yalancı ve geçiciliğine işaret eden şair istifham yoluyla *hani Dârâ ve İskender doğuya ve batıya hükmetti, o da sessiz sedasız bir dilenci gibi geçip*

[234] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 157.

gitti diye sorar. Bendde Dârâ da olsan Kârûn da olsan bu dünyanın sonlu bir yer olduğu ve bir gün biteceği mesajını veren şair *düşün ve hâlini bil sonra üzülmek fayda etmez* diyerek nasihat eder:

Ḳanı **Dārā** vü **İskender** ki şarḳ u ġarba ḥükm itdi
O da bir bī-nevā sā'il gibi terk eyleyüp gitdi
Nice **Ḳārūn**-ı devrānı göñül görmez misin yutdı
Çeküp ṣadra zen-i dünyā nice bernāları nʿitdi
Yine sen ʿibret almaz bir ʿaceb dīvānesin ey dil
Nedāmet ṣoñra el virmez tefekkür eyle ḥāliñ bil (Müs.17/5)

Tasavvufta dünyanın fânîliğini vurgulamak için güç, ihtişam ve zenginlik sembolü kişiler teşbih yoluyla yansıtılır. İstediği her şeye sahip olan fakat ömür denilen sonlu bir mefhuma gücü yetmeyen bu kişiler şairler tarafından fikirlerini destekleyici unsur olarak kullanılırlar. Beyitte bu dünyanın kalıcılığı olmadığını vurgulayan şair, *ilahî âleme istekli ol* derken Dârâ'yı örnek verir. Bütün âleme hükmeden Dârâ dahi bu âlemden göçüp gittiyse kimse kendine güvenmesin mesajını verir:

Yoḳdur beḳāsı ʿālem-i lāhūta rāġıb ol
Dārā gibi bu ʿāleme ḥükm eyleyen gider (Terc.97/5:6-7)

2.6.4.8. Ebû Cehil

"Asıl adı Amr olup Kureyş'in Mahzûm koluna mensuptur. Ebü'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Dârünnedve üyesi olan Ebû Cehil Resûl-i Ekrem'in davetine başından beri karşı çıkmış ve Müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır. Hz. Peygamber'in bu ümmetin firavunu olarak tavsif ettiği Ebû Cehil hakkında, İslâmiyet aleyhindeki faâliyetleri, Resûl-i Ekrem'e ve ashabına yaptığı zulüm ve haksızlıklar sebebiyle pek çok âyet nâzil olmuştur."[235] Ebû Cehil, dîvân şiirinde zulüm, cehalet ve yalanın sembolü olarak yer almıştır.

Dîvânda bir defa adı geçen Ebû Cehil, yalancı sıfatıyla anılmıştır. Hz. Ali'ye yazdığı naʿtta *onun gücünün Hz. Muhammed'in temiz şeriatine dayanıklılık verdiğini* söyleyen şair, *karar kıldı ve yalancı Ebû Cehil'in canını cehenneme çevirdi* diyerek onun katledilmesine telmihte bulunur:

[235] Mehmet Ali Kapar, "Ebû Cehil" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 117.

Saṭveti virdi metānet şerʿ-i pāk-i Aḥmedʾe
Cānını dūzaḫ ḳarār itdi **Ebū Cehl**-i laʿīn (N.14/6)

2.6.4.9. Eflâtun (Felâtun/ Platon)

Milattan önce 427-347 yılları arasında yaşayan ilk çağ filozofu Atinalı Platon düşünce tarihine yön vermiş, aynı zamanda İslâm felsefesine de önemli katkıları olmuştur. Hocası Sokrates'ten aldığı ilham, öğrencisi Aristo'da sistemleşmiş, kurduğu Akademiyle de Yunan felsefesine önderlik etmiştir. Onun ideler âlemi tasavvufa da önemli ölçüde yansımıştır. Örneğin Platon'a göre *ruhsal (spiritual)* ve *fiziksel (material)* olmak üzere iki çeşit varlık dünyası vardır. İçinde yaşadığımız dünya *fiziksel* olandır ve bu dünyada duyularla algılanabilen her şey *ruhsal* dünyadaki idealara dayanır. *İdea* varlığın tözünü ve temel fikri temsil eder. Varlığın fiziksel dünyada aldığı form ise sadece aslının yansıması veya kopyasıdır. Platon idealarının fiziksel dünyadaki yansımalarını *"mağara alegorisi"* ile açıklar. Bu benzetmeye göre insan bir mağaranın içindedir ve yüzü mağara duvarına dönüktür. Arkasında kalan mağara girişinden güneş ışığı gelir. Böylece mağara duvarına insanların ve nesnelerin gölgesi düşer. İnsan da gördüğü bu gölgeleri gerçek kabul eder. Onun *"ruhsal varlık dünyası"* kavramı tasavvuf ıstılahında *"bezm-i elest ve gayb-ı mutlak"* mertebeleriyle fiziksel varlık diye adlandırdığı dünya *"mâsivâ"* kavramıyla beş gruba ayırdığı idealar da *"hazerât-ı hamse"* mertebesiyle örtüşmektedir. İdeaları örneklendirdiği ayna metaforu ise *"tecellî"* kavramıyla neredeyse aynıdır. Ayrıca Platon *"idealar kendileriyle aynı kalan şey'lerdir."* der. Bu benzetme ise tasavvufta bütün mevcûdâtın Allah'ın zâtının, sıfat ve esmâsının tecellîleri olduğu görüşü olan *vahdet-i vücûd* nazariyesiyle örtüşür. Bu kavramların tasavvufta bu denli emsallerinin olması dîvân şairleri tarafından da dikkate alınmış ve manzumelerinde sıklıkla kullanılmıştır. Şairler, Platon'u birçok vasfıyla anarken onu en çok *akıl* yönünden teşbih unsuru yapmışlardır.

Beyitte II. Mahmûd'u öven şair, onu Peygamber dininin hizmetkarı olarak nitelendirir. *Akl-ı küll* terkibiyle her şeyi kavrayan akıl benzetmesi yaparken onu bu konuda padişah gibi gördüğü Felâtûn'a benzetir:

Ey ḫādim-i şerʿ-i rüsul senden umār cümle göñül
Meftūn-ı ṭavrıñ ʿaḳl-ı küll sensin **Felāṭūn**-ı şehān (Tar.73/12)

Şairler çoğu zaman kendilerini fikir ve akıl yönüyle filozoflara benzetmiş bazen kendilerini onlardan daha üstün görerek tefâhur etmişlerdir. Esʿad da manzumelerinde

Felâtûn'u fikirleri ve aklıyla ele almıştır. Beyitte *meclisime gelen birçok cahili Felâtûn yaparım* diyen şair kendisini Felâtûn'dan üstün görür:

Nice nādānı **Felāṭūn** iderim bezmimde
Ḥamdü lillāh ki cihān-dīde şeh-i tāḳrīrim (Terc.63/4:7-8)

Kendini beğenmenin kötü ve çirkin bir huy olduğunu söyleyerek nasihat veren şair böyle tabiatı olanları uyararak *(onların) altın fikirleri Felâtûn gibi olsa da isabetli olmaz* der.

İdenler ḫod-pesendi ḳubḥ-ı efʿāl-i kemīninde
Muṣīb olmaz **Felāṭūn** olsa da rāʾy-ı zerīninde (G.109/1)

2.6.4.10. Efrâsiyâb

Kaynaklarda 400-2000 yılları arasında yaşadığı rivayet edilen Turan hükümdarı Efrâsiyâb savaşçı kimliğinin yanı sıra zarar verici ve harap edici vasıflarıyla da bilinir. "İran efsânevî tarihinde korkunç bir savaşçı ve büyük bir kumandan olarak geçen Efrâsiyâb, kötülük ilâhı Ehrimen'in yeryüzündeki temsilcisi sayılır ve şeceresi yedi göbekte yine efsânevî hükümdarlardan Ferîdun'a ulaşır. Efrâsiyâb yer altında, duvarları demirden kale içinde bulunan 100 sütunlu bir sarayda yaşar."[236] Dîvân şiirine sarayı ve zenginliği gibi nefsanî arzuların sembolü olarak yansıyan hükümdar, kötülük ve harap etmek gibi vasıflarıyla da rakibe ve dünyaya teşbih edilir.

Beyitte Efrâsiyâb'ın sarayını kabir gibi gören şair*, Efrâsiyâb'ın mezarına benzeyen bir tılsımdır, ey Es'ad dünya ve ahiret hazinesi hayaldir* derken dünya malının insanın gözünü boyayan bir tılsıma benzediğine de işaret eder:

Bir muṭalsam daḫme-i **Efrāsiyāb**ʿa beñzer ol
Esʿadā gencīne-i dünyā vü ʿuḳbādır ḫayāl (G.59/7)

Şair, dönemin vezirini övdüğü beyitte onu *devletin dininin güneşine* benzetirken *mutluluk sabahının doğuşunu Efrâsiyâb'ın tacına* teşbih eder:

Āftāb-ı dīn-i devlet māh-ı burc-ı mevhibet
Maṭlaʿ-ı ṣubḥ-ı saʿādet efser-i **Efrāsiyāb** (N.10/10)

[236] Tahsin Yazıcı*, "Efrâsiyâb" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 478.

2.6.4.11. Fârâbî

Fârâbî, İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. "İslâm dünyasında ilk defa Kindî'nin başlattığı felsefî harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma, kendi inanç ve kültürünün temelini oluşturan ulûhiyet, nübüvvet ve meâd akîdesinin yanı sıra Eflâtun ve Yeni Eflâtunculuk'tan aldığı bazı unsurları da katarak eklektik bir sistem kuran Fârâbî, kazandığı haklı şöhretten dolayı Aristo'dan sonra *Muallim-i Sânî* ünvanıyla anılmıştır."[237] Dil, mantık, matematik, müzik, ahlâk, siyaset gibi birçok alanda eser vermiş ve bu eserleriyle çığır açmış Türk bilgini Fârâbî dîvân şiirinde de bu vasıflarıyla yer alırken şairler genellikle kendilerini onunla kıyaslamışlar bazen de memduhu överken ondan üstün tutmuşlardır.

Beyitte yukarıda geçen açıklamaya uygun bir örnekle şair, Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı övdüğü beyitte onun meziyetli sözlerini o kadar hikmetli bulur ki bu sözleri Fârâbî dahi idrak edemez:

Nükṭe-i faẕlıñı idrāk idemez **Fārābī**
Kevn-i ifżāline nisbetle cihān bir mücmel (K.67/5)

Beyitte *şiirinin anlamını himmet ovasında cesur bir aslana* benzeten şair, soylulukta ve âlimlikte kendini Fârâbî olarak değerlendirir:

Hizebr-i ġābe-i maʿnā-yı naẓmım deşt-i himmetde
Menem **Fārābī**-i ʿallāme-i evvel aṣāletde (Terc.35/5:3-4)

2.6.4.12. Hâtem-i Tâî (Hâtem-i Tâyy)

Tay kabilesinin reisidir. Câhiliye devrinde yaşayan üç ünlü cömert kişiden biri olan Hâtem'in bu özelliği darbımesel hâline gelmiştir. "Cömertliği ve iyiliği ile ün salmış Arapların Tayy kabilesinden olan bir şahıs. Arapların meşhur şairlerinden olup cömertliği, kahramanlığıyla daha hayattayken bir darbımesel hâline gelmişti Hz. peygamber zamanında yetişmiş ise de hicretten evvel vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in bir savaşın ardından elde edilen esirler içinde Hâtem Tâî'nin de kızı bulunmuştu. Bu kız babasının özelliklerini sayarak af dilemiş, peygamber de "bu sıfatlar müminlerin özelliklerindendir" diyerek onu affetmişti. Hâtem Tâî aynı zamanda ünlü bir şairdir. Daha sağlığında cömertliği darbımesel hâlini almış, birinin cömertliği övülürken *ecved*

[237] Mahmut Kaya, "Fârâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 146.

min Hâtim (Hâtim'den daha cömert) denilmiştir. Kendisi de *el-Cevâd* yahut *el-Ecved* (en cömert) lakabı ile anılmıştır. Ölümünden sonra dahi mezarına gidenleri ağırladığı ve onlara ikramda bulunduğu yolunda rivayetler anlatılmıştır."[238] Dîvân şiirinde cömertliği ile konu olan Hâtem, şairler için bir kıyas unsuru olmuştur. Memduhu överken onun cömertliğini Hâtem ile kıyaslayan şairler bazen memduhu Hâtem'den üstün tutarak yüceltmişlerdir.

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı kasidede onun ramazânını kutlar. Aynı zamanda ramazân ayının ihsanı ve fazileti ile Hâtem Tayy'ın cömertlik fikrini kıyaslayan şair, ramazânın cömertliğini Hâtem'in cömertliğinden üstün tutar:

Seyr idin debdebe-i şāh-ı ṣıyām-ı ālāyıñ
Eylemez fikr-i ʿaṭāyāsını **Ḫātem Ṭāyy**ʾın
Seyr olur çeşmi bu māh içre gedā vü bāyıñ
Fażlına yevm-i şek olmaz bu mübārek ayıñ
Her şebi bir bedel-i ʿömr-i firāvānīdir (Tah.36/11)

Şair, Hüsrev Paşa'yı övdüğü beyitlerde onu Hâtem ile kıyaslayıp *şimdi Hâtem dünyada olsaydı memleketi terk edip firar ederdi, geçmişteki yedirip içirmeleri kim hesaplayıp sayar, şimdi cömertlikte Hâtem odur* diyerek Hüsrev Paşa'yı zamanın Hâtem'i kabul eder:

Şimdi **Ḫātem** didügin olsa idi dünyāda
Şüphesiz terk-i diyār eyleyüp eylerdi firār

Ḫātem oldur ki ide şimdi bu ʿahd içre kerem
Kim ider geçmiş olan münʿimi taʿdād u şumār (K.52/32-33)

2.6.4.13. Hûşeng

"Şehnâme'ye göre Kiyumers'in torunu, Siyamek'in yiğit ve zeki oğlu. Devi öldürür ve babasının intikamını alır. Dedesinin yerine padişah olur ve 40 yıl padişahlık yapar dünyayı imar etmiş, demiri keşfetmiş, ondan çeşitli aletler yapmıştır. Sulama kanalı açmış, ekin ekmeyi ve tohum serpmeyi öğretmiştir. Ondan önce insanlar vücutlarını elbise yerine ağaç dallarıyla örtermiş. Şehnâme'ye göre ilk defa ateşi bulan kişi de Hûşeng'dir. Dîvân şiirinde adına pek fazla rastlanılmayan Hûşeng, daha ziyade bir kahramanlık sembolüdür."[239] Dîvân şiirinde genellikle adaletiyle anılan Hûşeng,

[238] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 460-461.

[239] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.176.

bazı tarihçilere göre ateşi bulması yönüyle ilk Zerdüşt kabul edilir. Bu rivayet sebebiyle Hûşeng şiirlerde adaletin yanı sıra ateş ile de anılır.

Beyitte memduhunu öven şair, onun cömertliğini güneşin ışıklarını cömertçe ve ayrım yapmaksızın her şeyin üzerine saçmasına benzetirken adaletini de Hûşeng'dir adaletine teşbih eder:

ʿĀlem-i himmete tāb-efgen-i ḫurşīd-i kerem
Mesned-i maʿdelete Ḥātem-i **Ḫūşeng**-i serīr (K.48/13)

Beyitte dikkat çeken bir teşbih yapan şair, hayatı hakkında da bilgiler verir. *Hûşeng'in hayali adab askerlerimi seyretse çavuşbaşı düzenimde güneşin kanatlarını görür* derken güneşin şualarındaki düzeni çavuşbaşılık yaptığı zamanki düzenine benzeterek kendisini metheder:

Ceyş-i ādābımı seyr iylese **Ḫūşeng**-i ḫayāl
Ser-i ser-heng niẓāmımda görür şems-i telek (Terc.63.1:7-8)

2.6.4.14. Hüsrev

"İran Sasani padişahı Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev u Şirin mesnevîsinin erkek kahramanı. Hüsrev, İran efsânevî hükümdarlarından birisidir. Hüsrev adını taşıyan birkaç padişah varsa da içlerinden en meşhuru budur. Kendisine *Perviz* lakabı verilmiştir. Hüsrev kelimesi zamanla kendi anlam dairesinin dışına çıkarak bu şahsı ifade etmekten başka *padişah* anlamını da kazanmış ve çoğunlukla bu anlamıyla şiirlerde kullanılır olmuştur. Hüsrevî, hüsrevânî, hüsrevâne bu kelimenin müştakları arasındadır. Hüsrev, dîvân şiirinde pek çok beytin mazmun veya telmihlerinden birini oluşturur. Hüsrev ü Şirin veya Ferhad ü Şirin mesnevîlerinin sevgilisine kavuşan âşık timsalidir. Hüsrev kelimesi daha çok padişah anlamıyla kullanılır ve çeşitli sanatlarla anılır."[240] Esʿad Dîvânı'nda daha çok padişah ve vezirler için ünvan olarak kullanılan *Hüsrev* kelimesi, *Hüsrevâ* (*ey padişah)* şekliyle de sıklıkla kullanılmıştır.

Aşağıda yer alan beyitlerde padişahı ya da dönemin sadrazam ve veziri için ünvan kelimesi olarak kullanılan *hüsrev*, *hüsrevâ* gibi kelimeler övgü amaçlı kullanılmıştır:

Rūz-ı şeb ḫayr-ı duʿā ey **Ḫüsrev**-i ʿālī-cenāb
Seyf-i ḳahrıñla ruʾūs-ı düşmeniñ olsun dü-nīm (Tar.80/7)

[240] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.180-184.

Dāverā **Ḫüsrevā** necm-i şehā dād-Kisrā
Ey eḳālīm ü cihānıñ şeh-i Cem-derbānı (K.19/30)

Netīce **Ḫüsrev**-i zerrīn-i livā-yı ḫurşīd
Çeke memālik-i ḫāver zemīne tā ki ʿalem (K.27/35)

2.6.4.15. İsfendiyâr

"İran'da İslâm öncesi hânedanlardan Keyânîler'in hükümdarı Güştâsb'ın en büyük oğludur. Zerdüştîliğin kutsal kitabı Avesta'da *Sipuntû-Dâte* (kutsal yaratılmış) şeklinde adlandırılmış ve *taxma* (Farsça tehm=güçlü kahraman) diye tanımlanmıştır. Pehlevîce kaynaklarda Zerdüştîliğin güvenilir savunucusu ve öncüsü olarak zikredilmesine rağmen edebiyatta daha çok Rüstem-i Zâl ile mücadelesiyle şöhret bulmuş ve trajedik ölümüyle anılmıştır."[241] Rüstem gibi İsfendiyâr da hayatı, kahramanlıkları, yiğitliği ve ölümü birçok efsânevî motifin iç içe girdiği kahramanlardan biridir. "Zerdüşt'ün onu esrarengiz bir suyla yıkadığı ve Hazreti Dâvûd'un zırhını giydiği için vücuduna ok işlememesi, Rüstem'den başka hiç kimsenin geçemediği tehlikeli yerleri, dehşetengiz canavarlarla dolu *Hefthan*'ı geçmesi, binlerce düşman askeri ile savaştığı hâlde bir yara bile almaması, hiçbir silahın onu öldürmediği hâlde Sîmurg kuşunun işaret ettiği bir ağaçtan yapılan okun gözüne isabet ettiği için ölmesi, bütün bu garip ve efsânevî motiflerden bazılarıdır."[242]

Dîvân şiirinde yiğitlik ve cesaret sembolü olarak kullanılan İsfendiyâr, Rüstem ile yaptığı savaşta ölmüştür. Şair, beyitte bu olaya telmihte bulunarak Rüstem ve onu bir arada zikretmiştir. Memduhu devranın yegâne İsfendiyâr'ına benzeten şair, *senin muhabbetine Rüstem'in dermanı var mıdır* diyerek de onu yüceltir:

Sen ol yegāne-i **İsfendiyār**-ı devrānsın
Seniñ muḥabbetiñe var mı ṭāḳat-ı **Rüstem** (K.51/21)

Beyitte III. Selîm'i öven şair, onu âlemin en yüce padişahı olarak anar. *Onun vasfında kalemi savaşır ve İsfendiyâr olur* derken İsfendiyâr'ın cenk meydanında Rüstem'le savaşmasına telmihte bulunur ve memduhun vasıflarını yazarken kalemini savaşan İsfendiyâr'a benzetir:

Ey ʿālemiñ yegāne şehenşāh-ı aʿẓamı
Vaṣfıñda ḫāme ceng ider **İsfendiyār** olur (K.23/38)

---

[241] Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 511.

[242] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 189.

2.6.4.16. İskender

"Dîvân şiirinde Kur'ân'da adı geçen Zülkarneyn ile Makedonyalı Büyük İskender birbirine karıştırılmış ve ikisi aynı şahısmış gibi kabul edilmiştir. Şiirde *âb-ı hayat(*ölümsüzlük suyu)ı aramak için *zulumât*(karanlıklar ülkesi)a gitmesi, Hızır ile olan hikâyesi, dünyayı gösteren aynası (âyîne-i İskender), Ye'cüc ve Me'cüc adı verilen bir kavmin yayılmasını engellemek için yaptırdığı sedd (sedd-i İskenderî)i ve dünyaya hâkim olması ile anılır."[243] Tarihî ve efsânevî bir şahsiyet olan İskender, dîvân şiirinde yukarıda adı geçen özelliklerinin yanı sıra Dârâ ile olan savaşı ile de konu olmuştur.

Beyitte memduhu öven şair, *ahlâk güzelliğinle Sencer'in ülkesini ele geçirirsin, senin güzelliğini gören İskender'in aynasını ne yapsın?* diyerek memduhunun yüz güzelliğini İskender'in dünyayı gösteren aynasına tercih eder:

Żabṭ idersiñ ḥüsn-i aḫlāḳıñla mülk-i Sencerʿi
Nʿeylesün ḥüsniñ göreñ āyīne-i **İskender**ʿi (Terk.40/v.2)

Vezin gereği *Sikender* olarak da kullanılan İskender ismiaz genellikle padişahlar için kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. III. Selîm'i övdüğü beyitte şair, İskender'in âb-ı hayâtı ararken karanlıklar ülkesine seyahatine ve bu seyahatteki kahramanlıklarına telmihte bulunarak III. Selîm'i İskender'e benzetir. İsterse o da aynı İskender gibi kerâmet atıyla İran'ı gezebilir:

O şehenşāh-ı **Sikende**r reviş-i devrān kim
İstese esb-i kerāmetle gezer Īrānʿı (K.19/23)

Dîvân şiirinde İskender ve Hızır karakteri genellikle birlikte anılmıştır. Onların âb-ı hayâtı ararken yaptıkları yolculuk, başlarından geçen efsânevî olaylar, Hızır'ın âb-ı hayâttan içip İskender'in içememesi gibi birçok olay dîvân şiirinin de en çok işlediği konulardan olmuştur. Beyitte Hüseyin Paşa'yı öven şair, onu bu iki kahramana benzeterek yüceltir. *Deniz ticaretinin onun yüzü suyu hürmetine açıldığını söyleyen* şair, Hüseyin Paşa'nın deniz gazalarına işaret ederek manzumesine tarihî bir belge niteliği kazandırmıştır:

Sen ey **Ḫızır**-reviş **İskender**-i zamāne ki Ḥaḳ
Seniñ yüziñ ṣuyına açdı baḥre rāh-ı selem (K.51/31)

[243] Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü,* s. 28.

Dîvân şiirine Keyâniyân sülalesinin hükümdarı Dârâ ile olan savaşı ve onu yenmesiyle konu olan İskender, şiirlerde genellikle Dârâ ile birlikte anılmıştır. Aşağıda yer alan beyitte şair, Dârâ'nın yüce şan ve şerefi ile İskender'in sağlam ve yumuşak tabiatını memduhuna teşbih ederek onu yüceltir:

Kerīm ü aʿḳal vü ekmel selīmüʾl-ḫulḳ-ı **İskender**
Raḥīm ü kāmil vü ecmel ʿaẓīmüʾş-şān-ı **Dārā**ʾdır (K.56/19)

2.6.4.17. Kârûn

Dîvân şiirinde sınırsız hazinesiyle yer alan Kârûn, zenginliği kadar cimriliğiyle de bilinir. "Kârûn, Hz. Mûsâ'nın kavmi arasında hazinelerinin anahtarını ancak güçlü, kuvvetli, büyük bir topluluğun taşıyabileceği çok zengin bir kişiydi. Bundan dolayı Türk edebiyatında atasözü ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir. Kârûn'un hazineleri *genc-i Kârûn, mâl-i Kârûn* diye anıldığı gibi her gittiği yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için *genc-i revân* (yürüyen hazine) olarak da adlandırılmıştır. Kârûn, cimriliği ve zenginliği sebebiyle gururlanmasından dolayı yerin dibine batırılınca çok güvendiği hazineleri de kendisiyle birlikte yok olmuştur. Hz. Mûsâ'dan simya ilmini öğrenmek suretiyle zengin olduğu rivayet edilen Kârûn ve hazinelerinin Doğu-İslâm edebiyatlarında en çok işlenen yönü ilâhî kudret karşısında o kadar servetin, mal ve mülkün hiçbir işe yaramaması, aksine sahibinin helâkine sebep olmasıdır."[244]

Esʿad, *Kârûn* kavramını zenginlik, mal, mülk, dünyanın geçiciliği ve dünya malına tamah etmeme gibi durumlarda teşbih unsuru olarak kullanır. Beyitte memduhunu öven şair, onun bolluk ve zenginliğini Kârûn'un malına teşbih ederken heves ve istekli olmada da onu Hülâgü'ye benzetir:

Māl-ı **Ḳārūn**ʾa şebīh olmadadır keşretde
Nāmı Sulṭān-ı Hülāgūʾya döner şehvetde (M.23/43)

Beyitte Mustafa Paşa'yı öven şair, onun melek yüzlü ve evliya ahlâklı diye vasıflandırırken tabiatının zenginliğini de Kârûn'a benzetir. Onun zatı, çeşitli hünerlerle baştan başa süslenmiştir:

Melek-ḫū Ḥażret-i **Ḳārūn**-ı ḫaṣlet evliyā sīret
Ne ḫoş zībinde envāʿ-ı hünerle ẕātı ser-tā-ser (K.54/4)

[244] H. İbrahim Şener, "Kārûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 520.

Her gittiği yere hazinesini de birlikte götürdüğü için *genc-i revân (yürüyen hazine)* olarak da anılan Kârûn, bu teşbihle de dîvân şiirinde sıklıkla yer almıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya yazdığı nazirede *Allah'ın rızkının deniz gibi her yere coşarak taştığını ve bu rızıktan her kula nasip olduğunu* dile getiren şair, Kârûn'un yürüyen hazinesine ihtiyacı olmadığını söylerken onun hazinesiyle birlikte helâk olmasına da telmihte bulunur:

Deryā-yı erzāḳ-ı Ḫudā cūş eylemekde her yaña
Rızḳın virürken her ḳula **genc-i revān**ı nʿeylerim (G.64/16)

2.6.4.18. Kayser

Bir ünvan olarak kullanılan *Kayser* lafzı özellikle Bizans ve Roma imparatorları için kullanılmıştır. "Arapların, İslâm'ın doğuşundan yüzyıllarca öncesinden beri kayser ünvanını Roma ve daha çok Bizans imparatorları için kullandıkları bilinmektedir. Milâttan sonra VI. yüzyıl başlarında Bizans imparatoru, müttefiki Gassânî emîrini (phylarkhos) yüksek bir şeref ünvanı olan patrikios ile (Ar. bitrîk) onurlandırmış, emîr, kayserin vasalı olan bir kral sıfatıyla taç giymiş, böylece kayser, Gassânîler'in ve Kuzeybatı Arabistan'daki bütün halkın en yüksek hükümdarı olarak kabul edilmişti. Bu dönemde Lahmîler ve Arabistan'ın kuzeydoğusundaki halk da Sâsânî hükümdarlarını en yüksek hâkim diye görmekteydiler. Câhiliye devri Arap şairi İmruülkays ve daha sonraki şairler kayser ve kisrâ kelimelerini güç ve servet sembolü olarak kullanmışlardır."[245] *Melikü'r-Rûm*, *azîmü'r-Rûm* gibi terkipler de kayser kelimesi yerine kullanılan ünvanlardan olup dîvân şiirinde de sıklıkla yer almıştır.

Rivayete göre Hz. Ömer'in halîfeliği döneminde Bizans imparatoruna elçi gönderip dine davet edilmiştir. Elçi geldiğinde Hz. Ömer ihtiyar bir kadının duvarını yaptırıyordu ve elleri çamurluydu. Ellerini yıkayıp gelmesini buyururlar fakat Hz. Ömer kabul etmeyip elçiyi çağırtır. Elçi, Hz. Ömer'i bu şekilde görünce onu yerer ve "Bilseydim gelmezdim ve imparator da beni göndermezdi." der. Bunun üzerine Hz. Ömer çamurlu mübarek iki parmağı ile işaret ederek "Eğer göndermeseydi, onun iki gözünü çıkarırdım" der. Hz. Ömer parmağı ile işaret edince iki çamurlu parmak gelip Bizans İmparatorunun gözlerini kör eder. Elçi döndüğünde imparatorun gözlerinin kör olduğunu görünce hayrete düşer ve Hz. Ömer ile aralarında geçen hadiseyi aktarır.

[245] Işın Demirkent, "Kayser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2022, s. 94.

Fezâil'üs Sahabe'den aktarılan bu rivayete telmihte bulunan şair, Hz. Ömer adına yazdığı naʿtta *Âleme o kadar adalet hükmünü yaydı ki hikmetli parmakları Kayser'in gözünü kör etti* derken *Kayser* kelimesini Bizans imparatorunun ünvanı olarak kullanır:

Ol ḳadar neşr eyledi aḥkām-ı ʿadlin ʿāleme
Ḳayṣer'i kör eyledi engüşt-i meyl-i ḥikmeti (N.12/5)

Şair, III. Selîm'i methettiği beyitte *bundan öncekilere kıyas edilirse lütfunun gölgesinde en aşağı kulun bile ilim öğrenip kazanır* derken padişahın hükümdarlık dönemiyle eski Rum hükümdarının dönemini kıyaslar ve III. Selîm'in yönetimini üstün tutar:

Sāye-i luṭfıñda eñ ednā ḳulıñ taḥṣīl ider
Sābıḳa nisbet ser ü sāmān mülk-i **Ḳayṣer**'i (K.24/19)

Kisrâ, Sâsânîler sülalesinden olan Eski İran hükümdarlarına, özellikle de Nuşirevan'dan sonra gelen hükümdarlara verilmiş bir ünvandır. Beyitte geçen *taht-ı Kisrâ* terkibi ile bu hanedanın saltanatını kasteden şair, memduhunun *yüce zatının taht-ı Kisrâ'ya yakışacağını, yüce sarayının zeminine serilen hasırın Hümâ kuşunun kanatları olduğunu* söylediği beyitte onu yücelterek metheder:

Taḫt-ı **Kisrā**'ya sezā ẕāt-ı kerīmi kim olur
Ḳaṣr-ı iclāline şeh-bāl-i Hümā ferş-i ḥaṣīr (K.48/12)

2.6.4.19. Mânî

Çok ünlü bir ressam olan Mânî "Maniheizm adı verilen, Zerdüşizm, Hristiyanlık ve daha başka birçok dinin karışımı bir dinin kurucusu olmakla beraber, dîvân şiirinde daha çok resim sanatındaki maharet ve şöhretiyle adı zikredilen ünlü bir din kurucusu ve ressamdır. Dîvân edebiyatında şairler Mânî'den resim sanatındaki ustalığı ve bu alandaki eşsizliği ile bahsederler. Mânî şiirde Çin ülkesi, büt-i Çinî, nakış, nakkâş gibi kelimeler ve sevgilinin güzelliğinin bahsinin geçtiği yerlerde zikredilir. Sevgilinin güzelliği Mânî'nin bile tasvir edemeyeceği güzellik ve mükemmelliktedir. Dîvân şiirinde Mânî'nin ünlü resimlerin ve suretlerinin bulunduğu eser olan Erteng veya Erjeng'in adı çokça geçmektedir. Rivayetlere göre Mânî ünlü resimlerini bu eserlerinde toplamıştır."[246] Dîvân şairleri sevgilinin güzelliğini anlatırken Mânî'nin nakışlarıyla kıyas yapmışlar bazen bu ünlü ressamı sevgilinin güzelliği karşında aciz

[246] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 237-240.

bir konumda göstermişlerdir. Mânî'nin Behrâm tarafından derisinin yüzülerek öldürülmesi, şiirlerde genellikle birlikte anılmalarına sebep olmuştur.

Şair, *benim kalemimle nakşettiğim rengarenk meziyetleri, bu şekilde ne Mânî ne de Behzâd'ın kendisi resmeder* diyerek kendi üstün vasıflarını metheder:

Benim naḳş itdigim ḫāmemle elvān-ı mezāyāyı
Ne **Mānī̄** naḳş ider bu reng-i ṣūretle ne ḫod Behzād (T.76/15)

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övdüğü beyitte onun kaşlarını, *yüzünün sayfasına yazı yazan bir kaleme* teşbih ederken *Mânî tarzlı kalemin onu kıskandığını* ifade eder:

Ebruvānıñ ḫaṭṭ çekerken ṣafḥa-i ruḫsārına
Ḫāme-i **Mānī̄**-edā reşk itmesün de nʿeylesün (G.75/4)

2.6.4.20. Nemrûd

"Nemrûd, inançsızlığı ve Hz. İbrâhim'le mücadelesi dolayısıyla dîvân şairleri tarafından telmihlere ve mecazlara konu edilen isimler arasında yer almıştır. Hz. İbrâhim'in Allah'a bağlılığı, Nemrûd'a karşı gelmesi, başkasından yardım istememesi, ateşe atılmaya razı olması yanında inancı uğruna seve seve çektikleri âşıkla mâşuk arasındaki ilişkinin derecesini gösteren bir ölçü olarak kabul edilmiştir."[247]

Nemrûd'un Hz. İbrâhîm'i yaktırmak için bir ateş hazırlatması ve ateşin Hz. İbrâhîm'i yakmayıp bir gül bahçesine dönüşmesi hadisesine telmihte bulunan şair, aşkın tanımını yaparken *Nemrûd'a Tanrılık iddiasını veren ile İbrâhîm'e ateşi gül bahçesine çevirtenin aşk olduğunu* ifade eder:

ʿAşḳdır **Nemrūd**ʿa daʿvā-yı ulūhiyyet viren
ʿAşḳdır **İbrāhī̄m**ʿe nārı gülistān eyleyen (N.2/7)

2.6.4.21. Nerîmân

Şehnâme'de adı geçen ünlü kahramanlardan olan Nerîmân, dîvân şiirinde kahramanlık, cesaret ve yiğitlik sembolü olarak kullanılmıştır. "Nerîmân'ın maceralarıyla ilgili olarak Şehnâme'de sadece onun ölümüne sebep olaydan

[247] İskender Pala, "Nemrûd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 555.

bahsedilmektedir. Şairler övdükleri şahısların üstünlüklerini ifade etmek için diğer Acem kahramanlarını olduğu gibi Nerîmân'ı da kullanırlar."[248]

Beyitte zamanın vezir/sadrazamını öven şair, *düşman saflarını yarıp geçen o saygıdeğer sadrazamın ibret meydanında hücum eden Nerîmân'ıyız* diyerek kendisini yiğitlik yönüyle Nerîmân'a benzetir ve aynı zamanda sadrazama bağlılığını da dile getirir:

Ol ṣaf-şikāf-ı ḥażret-i düstūr-ı ekremiñ
Meydān-ı ʿibretinde **Nerīmān**ʿa ṣavletiz (G.38/7)

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övdüğü beyitte *gökyüzünün baştan aşağı onun cömertliğinin suyuyla döndüğünü*, *karşı konulamaz mahvedici gücünün zamanın Nerîmân'ına can verdiğini* ifade eder. Aynı zamanda dünyayı bir su değirmenine teşbih eden şair, memduhunu cömertlik ve yiğitlikte Nerîmân'a benzetir:

Āb-ı luṭfıñla semāvāt-ı felek ḳande döner
Cān virür saṭvet-i ḳahrıñla **Nerīmān**-ı zamān (K.33/23)

2.6.4.22. Rüstem

Şehnâme karakterlerinden olan Rüstem, dîvân şiirinde kahramanlığın sembolü olarak yer almıştır. Hayatı hakkında birçok efsânevî anlatı bulunan Rüstem, doğumu, büyümesi, kahramanlıkları gibi birçok özelliğiyle dîvân şiirinin konusu olmuştur. "Hayatının tamamı başarılarla dolu olarak Zâbülistan'da geçen Rüstem 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Bunlar arasında Hefthân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd ile savaşması, Bîjen'i Ehrimen yaratılışlı Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarması ve Siyâveş'in intikamını alması, Eşkebûs'u ve âsi şehzade İsfendiyâr'ı öldürmesi sayılabilir. Bilmeden oğlu Sührâb ile de savaşmış ve onu yaralayarak ölümüne sebep olmuştur. Sonunda üvey kardeşi Şeğâd'ın hileleriyle mızrak ve hançer dolu bir kuyuya düşürülerek atıyla birlikte öldürülmüştür."[249] Rüstem memduh için bir kıyas malzemesi olur. "Şair övdüğü kişinin kahramanlık ve yiğitliğinden bahsederken Rüstem'in de adını anar ve Rüstem'in övdüğü kişinin

[248] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 246-247.

[249] Nimet Yıldırım, "Rüstem-i Zâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 294.

yanında zavallı bir kişi olduğunu söyler. Bazen aşkın çeşitli maceralarını anlatmada kullanılır. Bu durumda genelde sevgilinin kirpikleri öldürücülüğü, acımasızlığı yönünden Rüstem'in yayına benzetilmiştir. Rüstem ata binmedeki üstünlüğü ve atı Rahş ile şairlerin yazma sahasındaki hünerleri ile kıyaslanmıştır."[250]

Beyitte Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'yı öven şair, *Rüstem ve Behmen senin kılıcınla saldırışını izleseydi, baştan başa Rum memleketinin kahramanı sensin derlerdi* diyerek memduhunun kahramanlığını Rüstem ve Behmen'den üstün tutar:

Ne **Rüstem** belki Behmen seyr ideydi ḥamle-i tīġin
Ser-ā-pā dirdi anlar mülk-i Rūmʿın ḳahrāmanıdır (K.60/19)

Şairler nazım meydanında kendilerini sıklıkla Rüstem ile kıyaslarlar. Onun savaş meydanındaki cesaretini ve kabiliyetini, kendilerinin nazım meydanında kaleme aldıkları şiirlere benzeterek övünürler. Beyitte tam tersi bir durum söz konusudur. Şair, kendisini Rüstem tarafından öldürüldüğü rivayet edilen Kahraman'a benzeterek Rüstem'in karşısında yer alır ve ona meydan okur. Tabiatının söz Kahraman'ı olduğunu ve nazım meydanında savaşan Rüstem'i şüphesiz alt edebileceğini iddia eder:

Ṭabʿım o Ḳahramān-ı suḫandır ki pest ider
Rüstem-neberd-i maʿreke-i naẓmı lā-cerem (K.58/32)

Beyitte dilini âlemin bütün düşmanlarını yıkan pehlivan Rüstem'e benzeten şair, *savaş meydanında hayale, şiir kılıcıyla döne döne saldıran (kişi) gelir* derken Hz. Ali'nin lakabı olan *Kerrâr* kavramına da telmihte bulunur:

Dilimdir pehlevān-ı **Rüstem-i** ḫaṣm-efgen-i ʿālem
Gelür şemşīr-i naẓmımla ḫayāle rezm-i kerrārı (K.22/32)

2.6.4.23. Zâl

Şehnâme'nin ünlü kahramanlarından olan Zâl, efsaneye göre "bütün tüyleri bembeyaz olarak doğmuştur. Babası Sâm, onun bu hâlinden korkmuş ve onu istememiştir. Daha sonra Zâl efsânevî bir kuş olarak rivayet edilen Simurg'un yaşadığı Elbürz Dağı'na bırakılmış Simurg tarafından büyütülmüştür. Simurg tarafından büyütülmüş olması ona bazı esrarengiz özellikler kazandırmıştır. Dara düştüğü zaman hemen kendisine Simurg tarafından verilen tüyleri yakar ve Simurg bütün haşmeti ile

[250] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 262-263.

yardıma koşar. Kelime olarak koca, ihtiyar ve aksakallı manasına gelen Zâl, Dîvân şiirinde de bu anlamlarıyla kullanılır ve çeşitli mazmunlara kaynaklık eder." Bu özelliklerinin yanı sıra çok iyi ok atan Zâl, dîvân şiirinde nişan, hedef gibi kelimelerle terkip yapılarak kullanılmıştır. Kelime anlamının *ak sakallı, ihtiyar kimse* anlamına gelmesi ve tüylerinin beyaz olarak doğması hasebiyle şairler onu bir ihtiyara benzeterek *zaman*, *felek*, *devir* gibi mefhumlarla da teşbih unsuru olarak kullanmışlardır:

Şair, III. Selîm dönemi defterdârlarından Hakkı Mehmed Paşa'yı övdüğü beyitte Kahraman'ı, *onun yüce kapısındaki komutana* benzetirken onu da *nice Rüstem'leri derbent eden Zâl'a* benzetir:

Ḳahramān bāb-ı refīʿinde bölük başısıdır
Nice Rüstem'leri der-bend ider ol **Zāl**-ı hecā (K.54/8)

Beyitte şair, Çıldır valisi Şerif Paşa'yı överken onu zamanın kahraman Behmen'i olarak nitelendirir. *Onun perişan edici eli karşında Zâl oğlu Rüstem'in can korkusuna kapıldığını* ifade eder:

Sensin ol Behmen-i devrān ki yed-i ḳahrıñdan
Rüstem-i **Zāl** düşer ḫavf ile bīm-i cāna (K.61/24)

2.6.5. Dinî ve Tasavvufî Şahıslar

Dîvânda dinî ve tasavvufî şahıslar adına kaleme alınmış birçok manzume yer almaktadır. Dîvân şiirinin de sıklıkla beslendiği isimlerden olan bu şahıslar, Esʿad'ın şiirlerinde de övgüye mazhar olmuş ve sıklıkla teşbih ögesi olarak faydalanılmış isimlerdir. Dîvânda, özellikle şairin de mensubu olduğu tarikatın önderi olan Abdulkâdir Geylânî adına kaleme alınmış manzumeler dikkat çekmektedir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe adına kalem aldığı 10 beyitlik na't türünde yazılmış gazelinde ondan övgüyle bahseden şair, onun ictihadlarını şiar edindiğini de ifade eder.

2.6.5.1. Abdulkâdir Geylânî

Nesebi Hz. Ali'ye kadar ulaşan ve Kâdiriye tarîkatının kurucusu olan 12. yüzyılda yaşamış mutasavvıf Abdülkâdir Geylânî hayatı, menkıbeleri, kerametleri gibi birçok yönüyle dîvân şiirine konu olmuştur. Özellikle şairler mensup oldukları tarîkatların önderlerine şiirlerinde yer vermiş ve ona intisab etmeyi tebliğ etmişlerdir. Bu bağlamda Esʿad da Kâdiriye tarîkatı kurucusu Geylânî'ye olan intisabını şiirlerinde dile getirmiş ve onun adına övgü dolu iki naʿt kaleme almıştır.

Aşağıda yer alan beyitlerde Abdülkâdir Geylânî'ye intisap ettiğini vurgulayan şair, onun dergahının cennetin sırrı olduğunu ve bu sırra ezelden beri gönül verip bağlanan bir kul olduğunu ifade eder:

Sırrına dil-bestedir ʿirfānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ**
Bildi ẕāt-ı aḳdesin iẕʿānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ**

İntisābım var ezelden bārgāh-ı luṭfıña
Sāyesidir kesb-i feyż-i şānım **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ** (G.58/1-7)

Bendesidir Esʿad ol dergāh-ı ḳutb-ı ḥimmetiñ
Ḫānḳāh-ı sırrı bir cennetdir **ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ** (G.57/7)

2.6.5.2. İmâm-ı Âzam (Ebû Hanîfe)

Dört büyük Sünni mezhepten biri olan Hanefî mezhebini sistemleştirip metodolojisini oluşturan İmâm-ı Âzam veya diğer adıyla Ebû Hanîfe 8. yüzyılın en büyük müctehididir. Esʿad, dîvânında onun adına gazel nazım şeklinde bir naʿt kaleme almıştır. İmâm-ı Âzam'ı *müctehidlerin önderi*, *din padişahının tacı* olarak nitelendiren şair, onun vasıflarının *âlemin süsü* olduğunu ifade eder:

Müctehidler serveri şāh-ı şerīʿat efseri
Vaṣfı böyle zīb-i ekvāndır **İmām-ı Aʿẓam**ʾın (G.57/6)

Esʿad, İmâm-ı Âzam'ın her bir sözünün Kur'ân'ın özü, ruhu olduğunu ifade ederken yine onun hadîslerini Kur'ân'ın manevî tarafını yansıtan öz olarak nitelendirir:

Her kelāmı maġz-ı Ḳurʾānʾdır **İmām-ı Aʿẓam**ʾın
Her ḥadīṣi lübb-i Furḳānʾdır **İmām-ı Aʿẓam**ʾın (G.54/1)

O, her sözüyle dertlere deva olur ve cehalet hastalığını yeryüzünden yavaş yavaş def eyler:

ʿİllet-i cehli cihāndan defʿ idüp tedrīc eyle
Her sözi biñ derde dermāndır **İmām-ı Aʿẓam**ʾın (G.58/2)

2.6.5.3. Lokmân

Hakkında birçok rivayet ve menkıbe olan Lokmân, tıp ilmindeki tavsiyeleri ve hikmetiyle dinî-tasavvufî edebiyatta kendisinden sıklıkla söz edilen meşhur şahıslardandır. "Peygamber veya veli olduğu hususunda ihtilaflar vardır. Kur'an'ın 31. sûresi onun adını taşır. Bu sûredeki bir âyette kendisine hikmetin verildiğini söylenmesi, Lokman'ın hikmet sembolü bir şahsiyet olarak anılmasına yeter sebep teşkil etmiştir. Tıp sahasındaki üstâdlığı sebebiyle sık sık kendisinden bahsedilmiş,

fakat onun ancak bedenî arızalara şifa bulabileceği, aşktan mütevellit belâlara hiçbir şey yapamayacağı söylenmiştir. Zaman zaman Lokman, İbn-i Sinâ ile aynı beyitlerde zikredilerek şâirler kendilerinin aşk sahasındaki mahir bilgilerini bunlarla kıyaslamışlar ve kendilerini üstün görmüşlerdir."[251]

Beyitte Lokmân'ın yukarıda değinilen bedenî arızalara şifa bulup aşktan gelen belâlara çaresi olmamasına telmihte bulunan şair, *dünyaya gelmeyi bir işaret olarak* görürken *yokluk derdiyle gönlün hastalandığını* bu sebeple *Lokmân'dan gelecek çareye ihtiyacı olmadığını* söylerken tasavvufî bir değerlendirme yapar:

Dünyāya gelmek bir ʿaraż kesb-i maʿārifdir ġaraż
Derd-i fenādan dil maraż **Loḳmān**-ı cānı nʿeylerim (G.64/3)

Aynı gazelden alınan beyitte *dert* ve *derman* kelimelerini birlikte kullanan şair, Lokmân'ı da aynı anlam dairesine dâhil eder. Erzurumlu İbrahim Hakkı'yı methederken onun *âlemdeki bütün canların derdine Lokmân gibi derman olacağını* söyler ve zamanın tıbbına ihtiyacı olmadığını ifade eder:

Ol kim cihānda cān olur her derdine dermān olur
ʿĀlemlere **Loḳmān** olur ṭıbb-ı zamānı nʿeylerim (G.64/12)

2.6.5.4. Hz. Hızır

Kökeni Arapça olan ve kaynaklarda *hadır*, *hadr*, *hıdr* olarak yer alan kelime bu kullanımıyla *yeşil, yeşilliği bol olan yer* anlamlarına gelir. Kelime Türkçede Hızır veya Hıdır şeklini almıştır. Hakkında birçok rivayet bulunan Hızır'ın peygamber, veli, melek olduğu yönünde de ihtilaflar mevcuttur. "Dîvân şiirinde, kavuşamadığı sevgiliyle Hızır'ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şairlerin onu genellikle zulmet ve âb-ı hayât münasebetiyle anarak istiare, telmih ve tevriyelere konu ettikleri görülür. Hızır'ın Şebçerâğ ile zulümâta gidişi, İlyâs ve İskender'le birlikte âb-ı hayâtı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş balığın canlanması üzerine bu çeşmenin âb-ı hayât olduğunu anlaması, İlyâs ile birlikte bu sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır. Hızır'ın insanlara yardım etmesi, denizde darda kalanların imdadına yetişmesi, yeşil elbisesini ve makamını kimsenin görmemesi, boğulanları karaya çıkarıp cenaze namazlarını kılması, Îsâ peygamber gibi ebedî hayata kavuşmuş olması gibi inanç ve telakkiler şairin hasretini çektiği, fakat bir türlü iltifatını göremediği sevgiliyi hatırlatan

[251] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.432-434.

özellikleridir. Bundan dolayı dîvân edebiyatında övülen kişi (memduh) ve sevgili çok defa Hızır'a benzetilmiş, hatta bazan ondan üstün gösterilmiştir. Lütfu, yüzü (Hızır-likâ), dirayeti ve ayağının bereketiyle (Hızır-kadem) Hızır'ı hatırlatan memduh, gam ve melâl denizindeki âşığın imdadına yeşil sarıklı Hızır gibi yetişir."[252] Es'ad Dîvânı'nda *Hızır* ya da vezin gereği *Hızr* olarak kullanılan kelime, genellikle memduhu överken teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Memduhu övdüğü beyitte onun bilinenleri (hakikatleri) anlayıp onlara tâbi olmasını tecellî kavramıyla açıklayan şair, *Hızır ile Allah'ın yardımını onun etrafında gezen iki hizmetçiye* benzetir:

Gezer pīrāmeninde **Ḫıżr** u tevfīḳ iki ḫādimdir
Tecellī tābiʿ-i endīşe-i derrāk-ı derkārı (K.22/13)

Beyitte memduhu metheden şair, *kendisinden yardım dilenilen yüce Allah'ın, Hızır'ı ve inâyetini memduha yaver ettiğini, zor durumlarda ona kolay yolu gösterdiğini* ifade eder:

Yāver eyler **Ḫıżr**-ı tevfīḳi cenāb-ı Müsteʿān
Gösterür müşkil umūrı hep reh-i āsānda (K.37/18)

Hızır, beyitlerde yardım etme, zor durumda ortaya çıkma ve dileyenin imdadına yetişme gibi durumlarda sıklıkla teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Beyitte bu durumlara telmihte bulunan şair, Hüseyin Paşa'nın gazasına yer verdiği kasidede *Allah'ın yardımının, fitne denizinde ona Hızır gibi yetiştiğini* ifade eder:

Ḫıżır gibi yetişüp fitne-cūy-ı deryāya
Ḫayāl-i düşmene gelmezken ol ṣularda elem (K.51/3)

2.6.5.5. Hâbil ile Kâbil

Hz. Âdem ve Havva'nın ilk oğullarından Kâbil, kıskançlığı sebebiyle kardeşi Habil'i öldürmüştür. Yeryüzündeki ilk cinayetin müsebbibi olan Kâbil, dîvân şiirinde kıskançlık, nefsin esiri olma gibi durumlarda teşbih unsuru olarak yer almıştır. Kâbil, şiirlerde kardeşi Hâbil ile anıldığında aralarında genellikle kıyas yapılmış ve iyi-kötü gibi karşıtlıklarda Kâbil olumsuz olarak zikredilirken Hâbil, haksızlık ve zulüm karşında mazlum olanı, masumiyeti ifade etmek için kullanılmıştır.

[252] Cemal Kurnaz, "Hızır" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 412.

Beyitte aşkın mahiyetini açıklayan şair, *nefis bağıyla Kâbil'i isyan ettiren ile Hâbil'e cihânı terk etmeyi can süsü eyleyenin aşk olduğunu* dile getirir:

ʿAşḳdır her **Ḳābil**-i ʿiṣyānı bend-i nefs iden
Ḥābilʿ**e** terk-i cihānı zīver-i cān eyleyen (N.2/4)

Sitem maksadıyla yazdığı kasidede *Kâbil şeklinde ne suretler ortaya çıktı, yepyeni bir ruh Hâbil bedeninde göründü* diyen şair, Hâbil ve Kâbil hadisesinin âlemde geçmişten beri süregeldiğini ifade eder:

Şekl-i **Ḳābil**ʿde ne ṣūretlerle oldı cilveger
Cism-i **Ḥābil**ʿde nümāyān oldı rūḥun müceddeti (N.6/8)

2.6.5.6. Hassân bîn Sâbit

6. ve 7. yüzyıllar arasında yaşamış olan ve peygamber şairi olarak da bilinen Arap şairi Hassân bin Sâbit aynı zamanda hicivleriyle de meşhur olmuştur. "Hassân b. Sâbit'in Câhiliye döneminde söylediği şiirler genellikle hiciv, medhiye, fahriye, gazel ve nesîb türündendir. İslâmî dönemde hiciv, medhiye ve mersiyenin yanı sıra Müslümanların başarı ve kahramanlıkları ile âyet ve hadîslerden ilham alarak ortaya koyduğu hikmet ve darbımeseller de şiirlerinde önemli yer tutar. Bundan dolayı Hassân'ın şiirleri, İslâmiyet'in ve Kur'an'ın Arap edebiyatına tesirinin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil eder."[253] Şiirleriyle İslâmiyet'e büyük katkıları olan sahabe, şiir söylemedeki üstünlüğüyle de dîvân şiirinde sıklıkla konu olmuştur. Şairler, şiir söylemedeki maharetlerini onunla kıyaslamış, kendilerini nazım meydanının Hassân'ı olarak görmüşlerdir.

Beyitte memduhunu öven şair, onun *nesir ve nazmına on aklın da tutkun olduğunu*, *Hassân tarzı şiirlerine bütün şairlerin gönül verdiğini* ifade eder:

Neṣr ü inşāsına meftūn ʿuḳūl-i ʿaşere
Naẓm-ı **Ḥassān**ʿına dil-dāde şuʿūr-ı şuʿarā (K.34/8)

Şairler, nazım meydanında kendilerini Hassân bin Sâbit ile denk tutarlar. Cahiliye dönemindeki *muallâkat-ı sebâ* adı verilen *yedi askı* şiirinin Kâbe duvarına asılması hadisesine telmihte bulunan şair, şiirlerini *Hassân'ın şiirleri gibi sorgusuz sualsiz gökyüzüne astığını* söyler. Zira onun sözleri büyüleyicidir ve herkesin görebileceği bir yere asılmalıdır:

[253] Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 399.

Benim ol muʿcize-gū ʿarşa iderdim taʿlīḳ
Naẓm-ı **Ḥassān** gibi naẓmımı bī-çūn u çirā (K.34/37)

2.6.5.7. Hz. Meryem

Hz. Meryem dîvân şiirinde genellikle Hz. İsa'nın annesi olması vasfıyla yer almış ve onunla birlikte anılmıştır. Aynı zamanda mucizevî bir şekilde hamile kalması, temizliği, iffet ve namus sembolü olması, elbisesi, susma orucu, hurma ağacıyla konuşması gibi özellikleriyle de dîvân şiirinde sıklıkla teşbih unsuru olmuştur. Şairler özellikle Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı doğurması hadisesini, kendi şiirlerinin eşsiz ve sihirli olması yönüne benzeterek bu olaya telmihte bulunurlar. Hz. Meryem genellikle bâtın, rahim gibi kavramlarla ya da onun lakâbı olan *Betûl* (iffetli) kavramıyla terkip yapılarak şiirlerde yer alır.

Beyitte kalemini Hz. Meryem'in rahmine benzeten şair, şiirlerini onun gerçekleştiridiği doğum gibi olağanüstü olarak nitelendirirken fikirlerini Hz. İsa'ya benzetir ve onu ilk yaratılan aklın büyüteceğini ifade eder:

Raḥm-ı ḫāmemdir o kim **Meryem**-i naẓmı ṭoġurur
Büyüdür ʿĪsā-yı endīşemi ʿaḳl-ı evvel (K.66/36)

Hz. Muhammed'e yazdığı naʿtta *Hz. Mûsâ ya da Hz. Meryem'in İsâ'sı aşkına bulunduğu yerden kendi memleketine gitmek için yardım dileyen* şair, Hz. Meryem'in lakabı olan *Betûl* kelimesini kullanır:

Ammā Mūsā ammā ʿĪsā-yı **Betūl**ʿin ʿaşḳına
Ḳıl bu meclisden baña rūz-ı İlāhī hicreti (N.6/47)

2.6.5.8. Mevlânâ

Tam künyesi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olan ve 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğan Mevlânâ, yazdığı eserler ve önderi olduğu Mevleviyye tarîkatı ile dîvân şiirinin en önemli kaynaklarının başında yer almıştır. Onun, Dîvân-ı Kebir ve Mesnevî adlı eserleri, Doğu ve Batı edebiyatlarına etkisinin yanı sıra dîvân şairlerinin de başucu kitapları olmuştur. Özellikle tasavvufî ıstılahın tüm öğretilerini içeren eseri Mesnevî, dîvân şairlerinin kutbu olmuş, onların şiirlerinde birer mazmun membaına dönüşmüştür. Mevlânâ, Esʿad'ın da etkilendiği şahsiyetlerin başında gelir. Şair, Mevlânâ ile özdeşleşen *ney* kavramına birçok manzumesinde yer vermiş, genellikle mazmun olarak kullandığı ney ile bezm-i eleste işaret etmiştir. Dîvânda Mevlânâ adına iki gazel kaleme alan şairin bu iki gazelde de redif olarak *aşk* kelimesini tercih etmesi dikkat çeker.

Aşk redifli gazeliyle Mevlânâ'nın meşhur Hüsn ü Aşk mesnevîsine de telmihte bulunan şair *ney* kavramına da vurgu yaparak *aşk neyinin gönle dost olduğunu* dile getirir:

Gerçi câna hem-dem oldı nāy-ı ʿaşḳ
Dāġ-ı devrān urdı **Mevlānā**-yı ʿaşḳ (G.51/1)

Aşağıda yer alan beyitlerde Mevlânâ tarzı bir söyleyiş tarzı hâkimdir. Şair, Mevlânâ'nın üslubuna yakın denemeler yaptığı manzumelerinde onun takipçisi olup izinden gittiğini de belli eder. *Âşıkların nasıl bir inleyişte olduğunu bilmeyen cahil, neyin sesinde dolu olan hazinenin ne anlama geldiğini nereden bilsin?*

Naṣıl nālīdedir erbāb-ı ʿaşḳı bilmeyen nā-dān
Ne bilsün nʿeydügin **nāy**-ı nevāyı pür ḫāzīninde (G.109/4)

Neyden gelen yanıp yakılma sesini işitenler, Mevlâ'nın sırrını neyin her an ne yaptığından anlar:

Naġme-i sūz u güdāzı gūş idenler nāydan
Nʿeydügin her demde añlar sırr-ı **Mevlā nāy**dan (G.84/1)

2.6.6. Meşhur Aşk Kahramanları

Aşk, dîvân şiirinin beslendiği en önemli kaynaktır. İster ilahî ister beşerî aşk olsun bu konunun etrafında şekillen dîvân şairleri, yaşadıkları yoğun duyguları ifade ederken aşkı kullanırlar. Bu noktada şairlerin ilham aldıkları önemli kaynakların başında meşhur aşk kahramanları gelir. Beşerî aşktan ilahî aşka geçişte bir merhale olarak faydalanılan meşhur âşıklar, bazen şairlerin kendilerini kıyasladıkları, bazen onlarla aynı derde düşüp hemhâl oldukları birer objeye dönüşürler. Bazen de şairler kendilerini bu âşıklardan üstün tutarak kendilerinde onlardan daha fazla âşıklık istidadı olduğunu iddia ederler. Esʿad'ın manzumeleri bu bağlamda tetkik edildiğinde, o da kendisini meşhur âşıklarla kıyaslar. Bazen kendisini onlardan üstün tutat şair, aşkın mahiyetini tanımlarken aştan şikâyet edilmemesi gerektiğini, aşka düşenin doğası gereği yanacağını ifade eder, bazen de aşk kahramalarını eşsiz hayallerine benzeterek onları teşbih unsuru olarak kullanır.

2.6.6.1. Leylâ ve Mecnûn

Aşkın ve âşıklığın sembolü Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevî konusu olarak Türk edebiyatında en çok ilgi gören aşk hikâyelerinin başında gelmiştir. Hikâyenin erkek kahramanı olan

Kays'ın (Mecnûn) etrafında şekillenen olaylar örgüsünde Leylâ ile Mecnûn'un aynı okula gitmesi, burada birbirlerine âşık olmaları, Leylâ'nın annesinin bu aşka mâni olması ve Leylâ'yı okuldan alması, Mecnûn'un bu ayrılık ve aşk acısıyla Leylâ'nın mahallesinde gezmesi ve aşkından deliye dönüp çöllere düşmesi gibi birçok olay rivayet edilir. Dîvân edebiyatında birçok şair tarafından işlenen bu hikâyenin en zirve noktası Fuzûlî tarafından kaleme alınan *Leylâ ile Mecnûn* mesnevîsidir. Tasavvufî bir remiz olarak da kullanılan bu hikâyede şairler kendilerini Mecnûn ile kıyaslamışlardır. Bazen kendilerini Mecnûn'dan üstün gören şairler *"ben de Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var"* diyerek tefâhur etmişler bazen onunla aynı aşka düşüp melâmet hırkasını giyerek Leylâ'nın mahallesinin toprağına yüzlerini sürmüşler bazen de vuslat aşkıyla çöllere düşmüşlerdir.

Leylâ'nın aşkına kavuşma fikri ile kınanarak çöllere düşen Mecnûn'un Mevlâ'sı bir diyen şair, tasavvufî bir remiz düşürdüğü bu beyitte ilahî aşka telmihte bulunur:

İttiḥād-ı ʿaşḳ-ı **Leylā** olmasa olmaz idi
Deşt-i **Mecnūn**-ı melāmet-dīdeniñ Mevlāsı bir (G.20/5)

Beyitte kendisini Mecnûn ile kıyaslayana şair, *çöllerde Mecnûn gibi gezinirsin eğer amacın Leylâ değilse söyle yârin neresidir?* diyerek bezm-i elestten beri vuslat aşkı ile Mecnûn gibi gezinen âşığa işaret eder:

Püşt ü pā urmaḳdasın **Mecnūn** gibi ṣaḥrālara
Maḳṣudıñ **Leylā** degilse söyle yāriñ ḳandedir (G.35/3)

Şair, Mecnûn'un aşkını hafife alır ve *eğer çöl Mecnûn'u beni görseydi bendeki aşk bağıyla bağlı olan sevgilinin Leylâ olduğunu bilirdi* diyerek kendi aşkının üstünlüğünü dile getirir:

Benim maḥbūbımı görse eger **Ḳays**-ı beyābānī
Bilür ki bend-i ʿaşḳı oldığı maḥbūbe **Leylā**ʾdır (K.56/28)

2.6.6.2. Yûsuf ile Züleyhâ

Yûsuf u Züleyhâ, Yûsuf ile Zelîhâ ve Kıssa-i Yûsuf gibi adlarla da bilinen mesnevî nazım türüyle yazılmış hikâye, Kur'ân-ı Kerîm'de de *"ahsenü'l-kasas"* (kıssaların en güzeli) diye nitelendirilmiş ve Yûsuf sûresinde anılmıştır. "İçerdiği öğeler bakımından eski Türk edebiyatında önemli bir kıssa olan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi XIII. yüzyıldan itibaren şairler arasında hayli rağbet görmüş, XIX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Kıssanın kahramanlarıyla başlarından geçenler

dîvânlardaki manzumelerde de telmih yoluyla sıkça anılmış, kıssadan esinlenerek hayaller geliştirilmiş ve bunlar en güzel ifadelerle ortaya konmuştur. Eski Türk edebiyatındaki mesnevîler içinde konuyu kendi çağının sosyal yaşamıyla örtüşecek biçimde anlatan şairler oldukça fazladır. Yûsuf'un kuyuya atılması, Yakûb peygamberin sabrı, Züleyhâ'nın tutkulu aşkı ve Yûsuf'un Allah'a tevekkülü hikâyedeki ana temalardır."[254] Dinî-tasavvufî edebiyatın da en önemli kaynakları arasında yer alan bu hikâye, dîvân şairleri tarafından sıklıkla rağbet görmüş ve şairler Yûsuf ile Züleyhâ karakterlerinin başından geçen olayları kendi yaşadıkları dönemdeki olay ve kişilerle kıyaslayarak bir gelenek hâline dönüştürmüşlerdir.

Beyitte kendini metheden şair, *sözlerinin Hz. Yûsuf'a benzeterek mana ülkesinin padişahı olduğunu* söylerken *taze harflerini (hayallerini) de mazmunun hizmetinde Züleyhâ'ya* benzetir:

Olur **Yūsuf** gibi fermān-revā iḳlīm-i maʿnāya
Ḥurūf-ı tāze maẕmūn ḫiẕmetinde bir **Züleyḫā**ʾdır (K.56/8)

Züleyhâ'nın gayretinin Yûsuf tabiatına gönül verdiğini söyleyen şair, *Mısır'ın cömertliğini talih tahtına ferahlık yeri* olarak niteler:

Yūsuf-ı ṭabʿıma dil-beste **Züleyḫā**-yı himem
Taḫt-ı iḳbālime bir cāy-ı feraḥ Mıṣr-ı kerem (M.25/64)

Esʿad, el değmemiş fikirlerini genellikle Hz. Yûsuf'a teşbih yapar. Onun eşsiz güzelliği ile bikr-i hayal ve mazmunlarını ilişkilendirir. Aşağıda yer alan beyitlerde Hz. Yûsuf'u bazen *mana kalemine hayat veren fikrine* bazen kalemine teşbih eden şair, bunlara ilham verenin ise Züleyhâ'nın cömertliği ve edâsı olduğunu ifade eder:

Fikrim ol **Yūsuf**-ı evreng-i maʿānīdir kim
Rām olur ṭabʿıma maẕmūn-ı **Züleyḫā**-yı edā (Tar.77/16)

Gelür endīşeme vaṣfıñla leṭāfet her dem
Yūsuf-ı ḫāmeme el virse **Züleyḫā**-yı kerem (K.47/32)

2.6.6.3. Vâmık ile Azrâ

Leylâ ve Mecnûn, Yûsuf ile Züleyhâ gibi iki kahramanlı aşk hikâyelerine benzeyen Vâmık ile Azrâ mesnevîsi de dîvân şiirinde teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. "Hikâye, diğer aşk hikâyeleri kadar rağbet görmese de şairler tarafından

[254] Hanife Koncu, "Yûsuf ve Züleyhâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 39.

aşkın sembolü olarak kullanılmıştır. Şairler tarafından aşkın sembolü olarak kullanılan, hikâyenin erkek kahramanı Vâmık'ın güzelliği dilden dile dolaşır. Aynı zamanda âşık anlamına gelen *Vâmık* ile delinmemiş inci, bakire kız anlamına gelen *Azrâ* kelimeleriyle terkipler yapan şairler bu hikâye etrafında bir anlam çeşitliliği oluşturmuşlardır."[255] *İzar* (yanak) kelimesi ile aynı harflerden müteşekkil *Azrâ* kelimesi bazen sevgilinin yanağına da teşbih edilmiştir.

Dîvânda bir defa geçen bu kahramanlar, şairin fikirlerinin yazılı olduğu sayfaya yazılmış bir aşk hikâyesi olarak gösterilmiştir:

Dilimde āṣafā naḳş eylemişdim şāhid-i ḫalḳıñ
Yazılmış ṣafḥa-i endīşede **Vāmıḳ**'la '**Aẕrā**'dır (K.53/23)

2.7. Yer Adları[256]

Es'ad, manzumelerinde genellikle görev yaptığı yer adlarına değinmiş, buraların coğrafi ve kültürel koşulları hakkında bilgiler aksettirmiştir. O, coğrafyayı şiirine en etkin şekilde yansıtırken her türlü çağrışımdan da faydalanmıştır. 19. yüzyılda dîvân şiiri estetiğinin mahallîleşip soyuttan somuta doğru evrilmesiyle şiirde daha fazla yer bulan şehir ve mekân algısı, Es'ad Dîvânı'nda da yerini almıştır. Özellikle Anadolu coğrafyasında bulunan Erzurum, İstanbul, Baruthane, Çıldır, Cağaloğlu ve Ok meydanı gibi şehir ve mekânlar dîvânda sıklıkla değinilen yer isimlerinden olurken görev ya da sürgün gibi sebeplerle bulunduğu Yanya, Mora, Magosa gibi günümüz Türkiye sınırları dışında kalan yerler de sıklıkla manzumelerin konusu olmuştur.

2.7.1. Şehirler ve Ülkeler

19. yüzyılda mahallîleşme akımının da etkisiyle dîvân şiirindeki çözülmeler artmış, şehir ve yer adları teşbih unsuru olmadan şiirlerin konusu olmaya başlamıştır. Özellikle İstanbul başşehir olması sebebiyle şiirlerde daha fazla yer almıştır. Her

[255] Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi,* s. 454-456.

[256] Dîvân şiirinde yer adları için yararlanılabilecek kaynaklar: Emine Yeniterzi,"Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut Karabey Özel Sayısı-, 3/15, 2010, s. 301-334.; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016.; Osman Kufacı, "Coğrafyanın Bâkî Dîvânı'na Aksi: Ülke ve Bölge Adları", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* [Journal Of Old Turkish Literature Researches], Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN Armağan Sayısı, 377-424.; Hasan Kaplan,"Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları" *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, İstanbul 2016. ss. 121-172.; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm: Tarih ve Coğrafya Lügati*, C. IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1894.; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* ve *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*.

şehrin kendine özgü bir ruhu ve dokusu vardır. Şairler şiirlerinde bazen bu dokuyu yakalamış ve onu en etkili şekilde şiire nüfuz ettirmişler bazen günlük hayatı birebir şiir diline yansıtmışlardır. Esʿad da gerek görev için gerek mevcut görevinden azledilip sürgüne gönderilmesi gibi sebeplerle birçok ülke ve şehirde bulunmuş, buraların kültürel dokusunu ve coğrafya özelliklerini manzumelerine yansıtmıştır. Özellikle Erzurum onun manzumelerinde en çok yer alan şehirlerdendir.

Dîvân şiirinin beslendiği diğer bir kaynak da ülke isimleridir. Sözü edilen coğrafyanın kültürel, siyasî ve coğrafî özelliklerini şiirlerine yansıtan şairler, bu yolla çeşitlilik ve zenginlik kattıkları şiirlerine tarihî birer hüviyet de kazandırırlar. Ülke ve şehirlerin kendine özgü nesneleri, sevgili ya da memduh için teşbih unsuru olurken bazen bu nesneler düşman (rakip, ağyar) için benzetme unsuru oluşturur. Örneğin Aden şehrinden çıkan inciler sevgilinin dişlerine, Isfahân'ın meşhur ve şifalı sürmesi sevgilinin bastığı toprağa benzetilmiştir.

Esʿad Dîvânı'nda oldukça sık kullanılan ülke ve şehir isimleri genellikle teşbih amacıyla yer almış, ülke kavramı *mülk-i hüsn* (güzellik ülkesi), *mülk-i adem* (yokluk ülkesi), *mülk-i dil* (gönül ülkesi), *mülk-i suhan* (şiir/söz ülkesi), *diyâr-ı saltanat* (saltanat ülkesi), *milel-i zulmet* (karanlıklar ülkesi) gibi terkipler yapılarak kullanılmıştır. Dîvânda geçen ülke ve müteradifi olan kelimelerin kullanım sıklığı ise şu şeklidedir: mülk (91), memleket (15), milel (10), diyar (7), ülke (6), belde (6), vilayet (3), bilâd (3), büldân (1). Bu kavramların yanı sıra müstakil olarak geçen ülke ve şehir isimleri de mevcuttur. Örneğin Acem, Arabistan, Çin, Hindistan, Gürcistan, Kafiristan, Kerbelâ, Nahşeb gibi. Aşağıda, dîvânda yer alan ülkeler ve günümüz Türkiye sınırları dışında kalan şehir adları alfabetik tasnif gözetilerek tetkik edilmiştir.

2.7.1.1. Acem

"Arap olmayan" anlamına gelen Acem kelimesi, özellikle İran ve İran halkı için kullanılmıştır. Dîvânda Acem, genellikle *uzak memleket* olarak yorumlanır. Fahriyelerinde *Acem* kelimesini şiirinin namının uzak diyarlara kadar ulaştığı belirtmek için kullanan şair, medhiye bölümlerinde de memduhun şanının ve gücünün Acem ülkelerine kadar ulaştığı belirtmek amacıyla kullanır. Aşağıdaki kasidede memduhunun nazmını öven şair, *felek onun nazmını yedi iklim gezdirip İran'ın eski hükümdarı Eşref Han'a okuttu* derken Acem'i uzaklık belirtmek için kullanmıştır:

Yedi iḳlīmi gezüp naẓmımı üstād-ı felek
Oḳudur mülk-i ʿ**Acem**ʾde varup Ḫānʾa (K.61/51)

2.7.1.2. Aden

Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başşehri ve tarihî limanı olan Aden, kıymetli ve parlak inciler çıkarılan denizi ile meşhurdur. Dîvân şiirinde de genellikle incisi ile yer alan *Aden* kavramıyla âşığın gözyaşları, sevgilinin dişleri, şairin şiiri gibi unsurlar arasında benzerlik kurularak terkip yapılır. Esʿad aşağıda yer alan beyitte mahbubunu cennetteki hurilere benzetirken onun dişlerinin parlaklığını *dizilmiş Aden incisine* teşbih eder:

Her işi her revīşi ḥūrī-i Firdevsāsā
Dişi manẓūme-i dürr-i ʿ*aden*im şāh-ı nebāt (G.115/5)

2.7.1.3. Arabistan

Dîvânda üç yerde geçen *Arap* kelimesi genellikle Arap toprakları olarak kullanılır. Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazılan kasidede onu, Adnan'ın dininin yardımcısı ve Arap topraklarının koruyucusu olarak nitelendiren şair, Arapların iki ana kolundan Adnanîlerin atası Adnan'a da telmihte bulunur:

Ḫāver-i mihr-i edeb māh-ı semavāt-ı ḥaseb
Ḫāmi-i mülk-i ʿ**Arab** nāṣır-ı dīn-i ʿAdnān (K.33/10)

Beyitte Arap kelimesini Arap toprakları anlamında kullanan şair, *III. Selîm'in tahta çıkışı duygusuz olan Arap ve Rum ülkelerine şenlik verdi* derken mecaz bir anlatım tercih eder:

Bildi şeh-i ʿālī-neseb efsürde-i Rūm u ʿ**Arab**
Tebrīkiñe dünyāya hep emr-i çerāġān eyledi (K.21/17)

2.7.1.4. Bedehşân

Bugün bir kısmı Afganistan'ın kuzeydoğusunda, bir kısmı Rusya sınırları içerisinde yer alan bölge, değerli yakut madenleri ile bilinir. İnanışa göre çıkartıldığında rengi soluk olan bu maden, ciğer kanına bulanıp bekletildiğinde parlak kırmızıya dönüşürmüş. Bu sebeple dîvân şiiri geleneğinde *la'l* ve *yakutun* yanı sıra kan, ateş, güneş gibi kavramlarla da terkip yapılarak kullanılmıştır. Esʿad'ın manzumelerinde bir yerde geçen Bedehşân, Enderunlu Fâzıl'ın manzumesine yazdığı nazirede yer alır. Esʿad da Fâzıl gibi Erzurum'un soğuk havasından dert yanar ve Allah'ın sırlı hikmetinin bu memlekete soğukluk olarak tecellî ettiğini ifade eder.

Sıcaklığın Erzurum'daki değerini ifade etmek için ateşin orada bir Bedehşân yakutu kadar değerli ve nadir olduğuna değinir:

Erżurūmʿa bu tecellī yā cenāb-ı Mevlā
Ḥikmet-i bāliġası berd ile itmiş icrā
Ṭaşa kār eyler o rütbe hele vaḳt-i sermā
Fuḳarāsı ḥased-i ehl-i caḥīm itse revā
*Āteş o beldede bir laʿl-i **Bedaḫşānī**dir* (Tah.39/19)

2.7.1.5. Buhârâ

Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan, günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan ve geçmişte ilim ve kültür merkezi olan tarihî şehir, dîvânda iki yerde geçer. Esʿad aşağıda yer alan beyitte Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı metheder. *Devletinin ışığı Belh ve Buhârâ'ya ışık versin, yüce zatın din ve dünya tahtını süslesin* derken *ziyâ* kavramını hem paşanın adı hem *ışık, nûr* anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanır:

Żiyāʾ virsün fürūġ-ı devletiñ Belḫ-i **Buḫārā**ʿda
Ola ẕātıñ serīr-ārā-yı ʿizzet dīn ü dünyāda (Terc.35/3:7-8)

2.7.1.6. Cağaloğlu

İstanbul'un semtlerinden Cağaloğlu eski adıyla Ciğaloğlu, "16. yüzyılın son çeyreğinde sadrazam Cigalazâde Yûsuf Sinan Paşa'nın sarayının burada bulunmasıyla semtin Ciğaloğlu ismini almasına vesile olmuş, daha sonraları ise adı halk ağzında Ciğaloğlu'ndan Cağaloğlu'na dönüşmüştür."[257] Cağaloğlu, Esʿad'ın şiirlerinde üç yerde geçer. İlk beyitte bahsedilen yerin Yûsuf Sinan Paşa'nın sarayı olması muhtemeldir. Sonraki beyitte o yüzyıllarda mevcut olan fakat kaynaklarda varlığına delil gösteremediğimiz Ciğal Vakfı, borç para alınan bir vâkıf gibi gösterilir:

Ciġaloġlu serāyı boş ṭururken anı mihmāna
Virüp de soñra taʿmīr olsa ḫoşdur ṭabʿ-ı pākāne (K.41/10)

Āh efendim şu **Ciġal** vaḳfı zebūn itdi beni
Saña ḥürmet itmemek lāyıḳ mı şān-efzā mıdır (K.42/40)

[257] Figen Taşkın, "Cağaloğlu", *DBİA*, C. II, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 374.

2.7.1.7. Çıldır

Bugün Ardahan'ın Gürcistan ile sınır bölgesinde yer alan Çıldır vilâyeti "1792-96 yıllarında Süleyman Paşa'nın oğlu Mehmed Şerif Paşa'nın idaresindeydi."[258] Şerif Paşa, babasından devraldığı valilik görevini yürüttüğü esnada Esʿad da III. Selîm'in emriyle buraya memur olarak görevlendirilmiş ve hâmîsi olarak nitelendirdiği Mehmed Şerif Paşa adına üç kaside kaleme almıştır.

"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Me'mūriyyet Goftem" başlıklı kasidesinde Çıldır'da görevde olduğu anlaşılan şair, Mehmed Paşa'nın çalışma tarzını ve tabiatını metheder. Çıldır valiliğinin onun bu vasıfları için yetersiz olduğunu ifade eden şair, Allah'tan onu vezirlik makamına getirmesini diler:

Bu revişle saña bu manṣıb-ı **Çıldır** azdır
Bu menişle seni Ḥaḳ dāver ide devrāna (K.61/32)

Aşağıda yer alan beyitlerde Mehmed Şerif Paşa'nın vasıflarını metheden Esʿad, onu *vezirlik makamın baş tacı*, *cihan padişahın genç veziri* olarak nitelendirir. *Dârâ-fer* benzetmesiyle onun hükümdar ışığına sahip olduğunu ihsas eden şair, aynı zamanda âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed'e adaş olmasına da telmihte bulunur:

Minnet Allāhʿa ki ser-tāc-ı vezāret şimdi
Virilüp luṭf ile **Çıldır**ʿda Süleymān şāna (K.61/18)

Semiyy-i mefḫar-ı ʿālem Şerīf Paşa-yı Dārā-fer
Şehenşāh-ı cihānıñ bir vezīr-i nev-civānidir (K.60/20)

2.7.1.8. Çin

Dîvân şiirinde en sık adı geçen ülkelerden biri olan Çin, farklı kavramlarla terkip yapılarak teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Büt, sanem, kafir, nigâr, nakkâş, sûret, tasvir gibi birçok unsur Çin ile nispet edilerek şiirlerde birlikte işlenmiştir. "Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Huten, Maçin diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçı anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin *kıvrım*, *büklüm* anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir."[259] Esʿad, aşağıda yer

[258] Toprak, "Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği", s. 157-158.

[259] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 113.

alan beyitte Çin'i saç ve koku kavramıyla birleştirmiş ve Pala'nın belirttiği gibi Çin'in kıvrım, büklüm anlamına da telmihte bulunmuştur:

Müjgān-ı ḫayālim olalı şāne-i kākül
Müşk-āver-i **Çīn** olmada başdan başa gīsū (G.94/5)

Çin, Esʿad'ın şiirlerinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılmıştır. Beyitte Mora valisi Seyid Paşa'yı öven şair, *rüzgâr azmedip yürüdüğün yerin toprağını Çin'e götürse sürme tozu gibi ahuların/komşuşarın gözlerine parlaklık verir* diyerek memduhunu yüceltir ve *cîrân* kelimesini tevriyeli kullanır:

Götürse ḫāk-i rāhıñdan ṣabā ʿazm eyleyüp **Çīn**ʾe
Ġubār-ı sürme-sāzıñ fer virürdi çeşm-i cīrāna (K.55/33)

2.7.1.9. Deylem

Deylem, İran'ın kuzeyinde Gilan eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin adlı bölge arasında bulunan dağlık bölge ve bu bölgede yaşayan kavmin adıdır. Saç ve sakalları kıvırcık olan halkı ve güzelleri ile meşhurdur. Esʿad aşağıda yer alan beyitlerde *yanak* ve *Deylem* kelimelerini birlikte kullanarak bu kavramları güzellik ile ilişkilendirmiştir:

Göz görmemiş ʿiẕārı gibi ḫadd-i **Deylem**ʾi
Deşt eyleyin güneş gibi aḫṭār-ı ʿālemi (Müs.96/1-2)

Düşdi gönlüm yine bir dil-ber-i müşgīn zülfe
Ruḫ-ı gül-rengi leṭāfetli ḫadd-i **Deylem**ʾden (G.76/2)

2.7.1.10. Erzurum

Erzurum, Esʿad'ın şiirlerinde kullanım sıklığı en yüksek olan şehir ismidir. Dîvânda 36 yerde geçen Erzurum ismi, Erzurum'un idarecileri, şairleri vb. adına kaleme alınmış kaside ve gazellerde yer alır. Şiirlerinden tespit edildiği üzere şair, III. Selîm'in fermanıyla Erzurum'a gümrük memuru olarak gönderilmiştir:

Virilsün Esʿadʾa gümrük diyü fermān idüp virdiñ
İde zīb-āver-i dest-i emel fermānıñı bāri (K.22/47)

Erzurum'da bulunmaktan memnun görünmeyen şair, şiirlerinde sıklıkla Erzurum'un soğuğundan dert yanar. Enderunlu Fâzıl'a tazmin olarak kaleme aldığı tahmîste, *Erzurum'un soğuğu beni zatürre etti bu sebeple kasidemin bir iki beytini hicviye şeklinde kaleme aldım* diyen şair, Erzurum'un aman vermeyen soğuğundan şikâyet eder:

Bu ḳaṣīdemde eger var ise de ẕemiyye
Erżurūm itdi beni ṣāḥib-i ẕātüʿr-riyye
O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye
Ḫāk-i pāye ramażāniyye daḫı bir ḳıyye
ʿArżı ber-dāşte-i şāʿir-i sulṭānīdir (Tah.36/42)

III. Selîm adına kaleme aldığı kasidesinde yine Erzurum'un soğuk havasından şikâyet eden şair, *ne denli her taş duvarı buz parçası olsa da Erzurum'un soğuk havasından bunun dile gelmediğini* söylerken *dil* kelimesi tevriyeli kullanarak bu soğuğun hem gönlüne hem diline iyi gelmediğini ihsas eder:

Dile gelmez ṣovuḳluḳ *Erżurūm*ʿıñ serd ṭavrından
Ne deñlü pāre-i yaḫ olsa da her seng-i dīvārı (K.22/46)

Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme alınan tahmîste Erzurum'un coğrafî şartları hakkında birçok bilgi veren şair, Erzurum'un sert geçen kış şartlarından dert yanar. Mizah ve istihza yollu *Erzurum'un ay gibi güzel kızları olmasa da bu soğuk havalarda bir eşin şart olduğunu* dile getirir:

*Erżurūm*ʿıñ ne ḳadar olmasa şūḫı mehveş
Herkese lāzım olur ḳızmaġa lā-büd bir eş
Kim liḥāfından olur böyle havāda serkeş
Şiddet -i berd-i şitāsı o kadar kim āteş
Dest-i sükkānına bir sübḥa-i mercānīdir (Tahm. 36/17)

Şair bir nevi kent sosyolojisi yaparak Erzurum'un havasının her ne kadar soğuk olduğundan yakınsa da halkının yumuşak huylu olmasını över ve her memleketin halkında olduğu gibi Erzurum halkının da hoş olmayan bazı davranışları olduğunu belirtir:

ʿUnṣur-ı beldesi saḫt ise de ḫalḳı leyyin
Memleketdir var ise baʿżı fiʿāl-i çirkin
Ẕemm olunmaz hele pek āb-ı havāsı bu yerin
Ḫilḳatinde belī var cümle ʿanāṣır lākin
ʿUnṣur-ı āteş-i yoḳ ḥikmet-i Rabbānīdir (Tahm. 36/18)

Bu beldenin ezelden beri soğuğu ile meşhur olduğunu ifade eden şair, halkın zengin olduğunu fakat zor geçen kış şartlarından şikâyet ettiklerini, soğuk havanın genç-yaşlı herkesin belini büktüğü bu sebeple de güzellerinin selvi boylu olamadığı tasvip eder:

Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhūr
Gelür aʿṣābına aṣḥābınıñ elbette fütūr
Ne ḳadar ṣervet ile olsa da ḫāli maʿmūr

Zūr-ı sermā ile pīr ü civāne ḳanbūr
Diyemem dil-berine serv-i ḫırāmanīdir (Tahm. 36/20)

2.7.1.11. Ferhâr

Türkistan'da Hıta ile Kaşgar arasında bulunan bölge, güzelleri, sanatçıları ve ressamlarıyla ünlüdür. Aynı zamanda Budizm'e ait nakışlar ve tasvirlerle bezeli bir put hane olan bu yer, dîvân şiirinde sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Esʿad aşağıda yer alan beyitlerde yakın benzetmeler kurarak *sevgilinin saçının ucunun hayalini, Ferhâr put hanelerinde bulunan nakışlara* benzetir. İkinci beyitte *hayal tasvir eden kalemini, suretleri nakşeden bir ressama* benzetirken yine Ferhâr ile ilişkilendirir:

Ser-i mūy-ı ḫayāle naḳş ider taṣvīr-i **Ferḫār**ʿı
Ne ṣūret-bend-i ressām sihr-i sāz-ı muʿammādır (K.56/5)

ʿAceb ressāmdır naḳş-ı ṣuverde ḫāme-i fikrim
Ser-i mūy-ı ḫayāle resm ider āyīn-i **Ferḫār**ʿı (K.22/5)

2.7.1.12. Frengistân

Frenk memleketleri anlamına gelen kelime Osmanlı döneminde özelde Fransızlar için kullanılmış, genelde ise Avrupa ülkelerinin tamamına Frengistân denilmiştir. Dîvân şiirinde genellikle put, kâfir, Müslüman olmayan halk, fethedilecek yer gibi anlamlarda kullanılan kavram, özellikle sevgilinin saçlarının siyah olması ve küfre düşürmesi ile Frengistân'a teşbih edilmiştir. Beyitte *sevgilinin kâkülünü küfre düşmüş bir Frenk ülkesine* benzeten şair, *kavuşmanın ettiği bu kafirlikten göz utansın* derken aynı zamanda *küfr*, *kâfir* ve *Frengistân* kelimeleri arasında tenasüp yapar:

Küfre girmiş bir **Firengistān**ʿa düşmiş kāküliñ
Çeşm viṣāliñ itdigi kāfirlige ʿār eylesün (G.80/4)

2.7.1.13. Gilân

Bugün İran sınırları içinde yer alan bölge, zengin akarsuları ve ormanlarıyla meşhurdur. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Dîvân şiirinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılan bölge, Esʿad'ın manzumelerinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Şair, Mora valisi Seyyid Ahmet Paşa'nın vasıflarını övdüğü kasidede *onun hasletleri Gîlân Şahı'nın kulağına kadar gitti* derken Gilân'ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanır:

Duʿā eylerdi her ehl-i vilāyet saña bī-şübhe
Bu vaṣfıñ varsa ḥattā böyle güş-ı şāh-ı **Gīlān**ʿa (K.55/34)

2.7.1.14. Gürcistân

Türkiye'nin sınır komşusu olan ülke, Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazılan kasidelerde geçer. Paşanın buraya vali olarak gönderilmesiyle hem Çıldır'ın hem Gürcistân'ın mamur hâle geldiğini ifade eden şair, *bereketli lütfuyla Gürcistân'a şeref geldi* diyerek Şerif Paşa'nın iyilik ve cömertliklerini över:

Sensin ol ġonce-i gülzār-ı tecellī ki seniñ
Feyż-i luṭfıñla şeref gelmede **Gürcistān**ʿa (K.61/26)

2.7.1.15. Hayber

Hayber, Medine ve Şam arasında yer alan bir Yahudi yerleşim yeridir. Hayber muharebesi sırasında Hz. Ali olağanüstü kahramanlık göstermiş ve Hayber Kalesi'ni fethetmiştir. Bu olaydan sonra ona *"Hayber Fatihi"* denilmiş ve genellikle dîvân şiirinde de bu lakapla anılmıştır. *Doğunun ve batının başkomutanı, seçilmiş aslanı* diyerek Hz. Ali'yi öven şair, *tahtın bilinen sultanı, Hayber Kalesi'nin fatihi* diyerek bu hadiseye telmihte bulunur:

Ol sipeh-sālār-ı şarḳ u ġarb şīr-i murtażā
Fātiḥ-i **Ḫayber** Ġażanfer şāh-ı evreng-i yakīn (N.4/2)

2.7.1.16. Hıtâ/Hoten

Hoten, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneyinde tarihî bir şehir ve bölgedir. Çinlilerin tarih boyunca büyük önem verdiği bu şehir, ipek üretimi, yeşim taşı ve misk kokusuyla dîvân şiirinin konusu olmuştur. "Hoten bölgesinde yetişen bir tür ahu, göbeğinde biriken siyah, donmuş pıhtıyı yılda bir kere düşürür. Nâfe adı verilen hoş kokulu bu pıhtının ahuların Hoten bölgesindeki kokulu çiçekleri yemesiyle oluştuğu düşünülür. Dîvân şiirinde de sevgilinin saçı hem siyahlığı hem kokusu yönüyle bu misk ile terkip yapılır. Hıtâ ve hatâ kelimelerinin benzerliği ile de ihâm-ı tenâsüb veya tevriye sanatına imkân oluşturur."[260] Dîvânda sıklıkla kullanılan kavram özellikle sevgilinin saçlarının kokusuna teşbih edilmiştir. Esʿad aşağıda yer alan beyitlerde Hıtâ ve Hoten kavramını *âhû*, *koku*, *revâyih*, *lâle bahçesi*, *zülf* ve *gisû* gibi kavramlarla birlikte kullanarak bölgenin sözü edilen niteliklerinden en çok koku kavramına telmihte bulunur:

[260] Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, H Yayınları, İstanbul 2009, s.48.

Rāfiʿ-i ẓulm ü fiten pādişeh-i ḫaşm-efgen
Reʾyine mülk-i **Ḫoten** bende-i fermān oldı (K.20/11)

Pür-dāġ ider derūnını mānend-i lālezār
Müşk-i **Ḫıṭā** revāyiḥ-i naẓmım iderse şem (K.58/34)

Rūz-ı şeb bāġ-ı ḫayālimde gezen āhūsın
Zülf ü gīsūları müşk-i **Ḫoten**ʿim şāh-ı nebāt (G.9/7)

Müşk-i **Ḫıṭā**ʿyı yāda getürseñ ḫaṭā olur
ʿAnber-şemīm-i zülf ile pürdür dimāġımız (G.41/4)

2.7.1.17. Hindistan/Hind

Hindistan, dîvân şiirine birçok özelliğiyle konu olmuştur. Hz. Âdem'in cennetten kovulup Serendib adasına inmesi ve burada iki yüzyıl tövbe ederek döktüğü gözyaşları, burada yetişen baharat ve zengin taş çeşitliliğinin sonucu olarak görülmüştür. Özellikle karabiber, inci, yakut, amber gibi kıymetli taşlar dîvân şiirinde benzetme ögeleri olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüzündeki benler karabibere (fülfül), halkının esmer olması sebebiyle sevgilinin saçları da Hintliye benzetilmiştir.

Şair, istifham yoluyla *sevgilinin bembeyaz, kafur kokulu boynundaki benin, karabiber tanesi mi yoksa saf anber kokulu Hint malının bekçisi mi* olduğunu sorar:

Gerden-i kāfūra ḳonmış ḥabbe-i fülfül midir
Pāsbān-ı māl-i **Hindū** ʿanber-i sārā mıdır (G.42/9)

Şair, aşağıda yer alan beyitte yine istifham yoluyla *gül yüzlü sevgilinin yüzüne süs verenin Hint beni mi yoksa gözbebeğinin aksi mi* olduğunu sorar:

Ḥāl-i **Hindū** mı yā ʿaks-i merdüm-i çeşmim midir
Söyle ḳurbān oldığım zīnet viren gül-rūyına (G.99/2)

Hindistan'ı, Sind eyaleti ile terkip yapan şair, memduhun adaletinin namının oralara kadar gittiğini belirtirken burayı uzak ülke olarak değerlendirir:

Feyż-i Ḥaḳ bir fervedir dūş-ı ʿināyet boşıña
Ṣıyt-ı ḥükmiñ cilvegerdi Sind-i **Hindistān**ʿda (K.37/9)

2.7.1.18. Isfahân

İran'ın en büyük şehirlerinden biri olan Isfahân, Safevî devletine başkentlik yapmış zengin bir yerleşim yeridir. Kaliteli sürmeleriyle meşhur olan bölge, dîvân şiirinde de bu özelliğiyle yer almıştır. Mâşuklarının yürüdüğü yolun toprağını/tozunu Isfahân sürmesine teşbih eden âşıklar, bu toprağı/tozu sürme gibi gözlerine çekmişlerdir. *Kühl*, *tutîyâ* gibi kavramlarla terkip yaptığı Isfahân şehrinin sürmesine

dikkat çeken şair, *Sevgilinin ayağını bastığı toprak Isfahân sürmesi kadar kıymetlidir* derken *kühl* kavramının *göz ilacı* anlamına da telmihte bulunarak mahbubunu ulvîleştirir:

ʿĀlem-i bāy u gedāya kerem-i luṭfıñdan
Ḫāk-i pāy-ı deri bir küḥl-i **Ṣıfāhānī**dir (Tah.36/35)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *tabiatından çıkardığı cevherleri (sözleri) Isfahân memleketinin hazinelerine* benzeten şair, ikinci beyitte *sevgilinin geçtiği yolun toprağının göze cila olduğunu* bu sebeple *Isfahân sürmesinin onu kıskandığını* ifade eder:

Ne gevherler çıkardım saña deryā-yı ṭabīʿatdan
Ki her bir dānesi bir genc-i mülk-i **Iṣfahānī**dir (K.60/54)

Ḫāk-i pāy-ı reh-güzārı dīde-i faḫre cilā
Iṣfahān-ı tūtiyā reşk itmesün de nʾeylesün (G.75/11)

2.7.1.19. İstanbul

İslâmbol, Dersaadet, Konstantiniyye, Konstantin vb. isimlerle anılan İstanbul, Osmanlı Devleti'ne asırlar boyu başkentlik yapmıştır. Dîvân şiirinde ilim ve ticaret merkezi olma gibi özelliklerinin yanı sıra mekânları, eşsiz tarihî yapıları ve güzelleri ile de yansıyan şehir, şiirlerin anlam dünyasını süslemiştir. Esʿad, vezin gereği *Sitanbul* olarak kullandığı şehre genellikle padişah, vezir veya paşalara yazdığı kasidelerinde yer vermiş, onların makama gelmesiyle İstanbul'un matem havasından çıkıp rahat bulduğunu ifade etmiştir:

Gelmeyeydiñ daḫı bu ṣadr-ı bülend-iḳbāle
Ḍıyḳ-ı ʿayş ile **Sitanbul**'da ḳalurdı mātem (K.44/22)

Zamānıñda **Sitanbul** ḫalḳı rāḥat buldı oldıḳca
Olaldan mesned-i ʿulyāya bu ḥaṣletle zīb-āver (K.50/10)

Bazen de şair mevcut görevine son verilip başka bir şehre sürgün edildiğinde, memduhundan İstanbul'a geri dönmeyi talep etmiş, İstanbul halkının ne hâlde olduğunu merak etmiştir:

Gönder beni be-ḥaḳḳ-ı şehenşāh-ı enbiyā
Zīrā ki bilmem ehl-i **Sitanbul** ne demdedir (Terk.57/2)

2.7.1.20. Kâfiristân

Dîvân şiirinde halkı Müslüman olmayan ülkeler için kullanılan bu kavram, mahbubun yaptığı eziyetler karşılığında benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. "Kâfiristan (kâfir ülkesi) bütün Hristiyan ülkeleri yerine kullanılabildiği gibi, Hindistan'ın kuzey batısındaki bir bölgeye denir. Kâfir kelimesinin kara renk ile alâkası vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saçı, beni vs. unsurlar kâfirlikle suçlanır. Bazan sevgili âşığa ettiklerinden dolayı da kâfir olarak nitelendirilir. Bunda merhametsizlik, Müslümanlara musallat oluş, insanın imanını gidermesi, âşığı aşk şehidi etmesi, hileleri, zünnâr, saçları vs. hususiyetlerin rolü vardır. Kâfir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamı ile tevriye yapılabilir. Bir kâfire ait olan bütün sıfatlar sevgilide bulunabilir. Bazan sevgilinin güzelliği Mushaf; mahallesi de cennet veya Kâbe olarak düşünülür. Bu durum da kâfirlik rakibin özelliği olur. Çünkü kâfir Kur'an'ı elleyemez, cennete ve Kâbe'ye giremez."[261] Esʿad'ın manzumelerinde bir yerde geçen *Kâfiristân*, memleket anlamında kullanılmıştır. Mahbubun *saçının ve gözlerinin renginin çıkardığı kâfirliğe, baştan başa Kâfiristân ve Frenk ülkeleri imrenir* diyen şair, *kâfir* ve *Kâfiristân* kelimeleri arasında da tenasüp yapar:

Reng-i zülf ü çeşmiñ iẓhār itdigi kāfirlige
Ser-be-ser mülk-i **Fireng** ü **Kāfiristān** imrenür (G.26/6)

2.7.1.21. Kerbelâ

Bağdat'ın güneybatısında bulunan Kerbelâ, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir. Kerbelâ vakası için "Maktel-i Hüseyin" türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Dîvân şiirinde Kerbelâ şehit kanıyla sulanmış kutsal topraklar ve şehadet olarak yer alır. Aynı zamanda *susuzluk* ve *gözyaşı* gibi kavramlarla kullanılarak da Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmih yapılır. Esʿad aşağıda yer alan beyitte *gözlerini çok şehit vermiş aşk çölünde iki su kabına, gözyaşlarını da Kerbelâ kaynağının ırmağında su dağıtan sakalara* teşbih yaparak Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmihte bulunur:

İki meşk oldı çeşmim deşt-i ʿaşḳında şehīdāne
Sirişkim cūy-ı ʿayn-ı **Kerbelā** saḳālarındandır (G.16/5)

[261] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 261.

Kerbelâ çoğu zaman da *matem*, *yas*, *keder* gibi kavramlarla birlikte kullanılmıştır. *Hakikat çölünde aşk Kerbelâ'sının şehitleri olan, yas gününde elbet yâre kavuşmanın zevkinin bulur*:

Şehīd-i **Kerbelā**-yı ʿaşḳ olan hāmūn-ı ḥikmetde
Bulur ẕevḳ-i viṣal-i yāri elbet rūz-ı mātemde (G.105/4)

2.7.1.22. Keşmîr

Keşmîr Hindistân, Pakistân ve Çin sınırında, Himalayaların eteğinde yer alan dağlık bir bölgedir. Arapça kaynaklarda Keşmir veya Kaşmîr olarak geçen bu kavram dîvân şiirine genellikle güzelleri, gülü, kaşmîr denilen kıymetli yün ve şalı ile konu olmuştur. *Ey gönül, her şeyi bir sanat eseri olarak yaratan Allah'ın yarattıklarına baştan ayağı hikmet gözüyle bak çünkü Keşmir'de ibret şalı dokunmaz* diyen şair, aynı zamanda *târ u pûd*, *şâl*, *nesîc* ve *Keşmîr* kavramlarını aynı anlam dairesi içinde kullanarak da tenasüp yapar:

ʿAyn-ı ḥikmetle naẓar ḳıl tār u pūd-ı Ṣāniʿa
Şāl-ı ʿibret nesīc olmaz ey gönül **Keşmīr**'de (G.95/4)

2.7.1.23. Magosa

1571-1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olan Magosa, stratejik konumuyla döneminde ticaret limanı ve askerî amaçlarla kullanılmıştır. Kıbrıs'ın en önemli liman şehri olmasının yanı sıra şehrin çevresindeki surlar ve kale de hapishane olarak kullanılmıştır. 1812-14 yılları arasında asılsız sözler söylediği iddiasıyla[262] Kıbrıs'ta kalebend edilen Esʿad, Mağosa başlıklı beş manzume kaleme almış ve bu manzumelerine *"Maġosa Goftem"* şeklinde başlık vermiştir. Bu başlıkla kaleme aldığı manzumeleri genellikle tevbe-nâme, nasîhat-nâme tarzında olup hikemî ve tasavvufî içeriktedir:

Ḳalʿa-i ḥıfẓa emīn oldum recā bilmem nedir
Bāb-ı Ḥaḳ'dan ġayrıya ben ilticā bilmem nedir (G.36/1)

Dünyāya niçün geldigini bilmese ādem
Ḥayf añа geçen ʿömrine iẕʿānına hep yuf (G.47/3)

[262] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 46-2294.

2.7.1.24. Mısır

Mısır, dîvân şiirinde en çok yer verilen ülkelerdendir. Özellikle Hz. Yûsuf ile Züleyhâ'nın hikâyesi konu edilerek teşbih unsuru olarak kullanılır. Aynı zamanda Hz. Yusûf'un güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kanlı gömleğinin Hz. Yakûb'un gözlerini açması, Mısır'da zindana atılması ve rüya tabirleri, Mısır'a sultan olması, vatan hasreti çekmesi gibi hadiselerle de Mısır arasında sürekli bir bağ kurularak teşbihler yapılmıştır.

Manzumelerinde Mısır'a sıklıkla yer veren Esʿad, Hz. Yûsuf'un vatanından ayrılıp Mısır'da zindana atılmasını kendisinin de sürekli olarak sürgün sebebiyle başka yerlere gönderilmesine benzetir ve onunla arasında bir ünsiyet kurar. Beyitte *ben de Yûsuf gibi vatanımı ve kardeşlerimi terk ettim* diyen şair, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden ve vatanından ayrılmasına telmihte bulunur:

Yūsufāsā eyledim iḫvān ile terk-i vaṭan
Soñra bildim **Mışr**-ı ünsiyyetde iḫvān ol degil (G.60/6)

Beyitte yer alan *Mısır* kavramı keder ve endişe ülkesi olarak yorumlanabilir. *Keder ülkesinde Züleyhâ'ya kavuşmanın yolunu buldum* diyen şair, *zincire vurulmuş esirim* diyerek Hz. Yûsuf'un zindana atılmasına telmihte bulunur ve kendisinin onunla aynı kaderi yaşadığını ifade eder:

Züleyḫā-yı viṣāle **Mışr**-ı endīşemde yol buldum
Esīr-i bend-i zindān eyleyen cānāne-i nʿeylem (G.73/3)

2.7.1.25. Mora

Stratejik konumundan dolayı birçok kez işgal edilen Yunanistan'ın güneyindeki tarihî yarımada, 1540-1828 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olmuştur. Manzumelerinden hareketle 1787-89 yılları arasında Mora'da bulunduğu bilinen Esʿad, burada kaldığı süre boyunca yedi manzume kaleme almıştır. Bu manzumelerden ve belgelerde yer alan bilgiler değerlendirildiğinde şairin Mora'ya muhallefat memuru olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Mora valilerinden Sâmî Ebûbekir Paşa'ya biri bahâriyye olmak üzere iki kaside kaleme alan şair, Mora valilerinden Seyyid Ahmed Paşa adına da bir kaside ve bir terkîb-i bend kaleme almıştır.

Mora'da olmaktan memnun olmadığı anlaşılan şair, bunu sıklıkla manzumelerinde ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte *vatanından uzun zamandır*

ayrı olduğunu, bu sebeple hasret ateşinden canının kebaba döndüğünü söyleyen şair, ikinci beyitte de burada bulunmaktan şikâyet eder ve *bu hapis ile inleyen gönlünün elemde* olduğunu ifade eder:

Vaṭandan ḫaylī eyyām oldı ayrıldı dil-i zārım
Döne cānım revā mı āteş-i ḥasretle püryāna (K.55/36)

Raḥm eyle dest-i luṭf ile aç pāy-ı ʿazmimi
Zīrā bu ḥabs ile dil-i zārım elemdedir (Terk.57/2:5-6)

Genellikle hikemî ve tasavvufî muhtevada olan dîvânda müstehcen içerikli üç manzume yer alır. Bunlardan ikisi Mora'nın Hristiyan güzellerine yazılmış gazellerdir. Şair beyitte, *dans eden güzel bir kâfir kızının aklını başından alıp onu darmadağın ettiğini* belirtir:

Aḳlım aldı raḳṣ iderken bir civān kāfir ḳızı
Fikrimi tārāca virdi bir zamān kāfir ḳızı (G.122/1)

Mora'nın Tripoliçe şehrinde imar edilen bir mahkeme köşkünün yapılışına 1788-89 tarihini düşüren şairin, *gönlü cezbeden bir köşk, hayat gibi bir yer* ifadelerinden burayı beğendiğini anlaşılmaktadır:

İki āvīze ṭāḳdım dil-ber-i tārīḫe söylendim
Zihī ḳaṣr-ı dil-ārā oldı bu cāy-ı ḥayātāsā (Tar.89/10)

2.7.1.26. Nahşeb

Nahşeb, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve Karaşi olarak adlandırılan şehrin eski adıdır. "Nesef diye de adlandırılan bu şehir İslâm dünyasından tanınmış birçok âlime ev sahipliği yapmıştır. Dîvân şiirinde kullanımı ise îbn Muknî adlı Horasanlı bir hâkim bu şehirdeki bir kuyudan sihirle bir ay çıkarır ve gece ay battıktan sonra dört fersahlık mesafeyi aydınlatırmış."[263] *Mâh-ı nahşeb*, *mâh-ı sıyâm* ve *câh-ı nahşeb* olarak da adlandırılan bu kavram, Es'ad'ın şiirlerinde iki yerde *câh-ı nahşeb* olarak yer alır. Beyitte, *sihir yaratan kaleminin divitini Nahşeb kuyusuna* benzeten şair, kaleminden çıkan sihirli sözlerinin etrafı aydınlattığını imâ eder:

Devātım **Cāh-ı Naḫşeb** ḫāme-i siḥr-āferīnimden
Ẓuhūrāt-ı ṣuver itdikce şevḳim ḥikmet-efzādır (K.56/9)

[263] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.114.

2.7.1.27. Necef

Necef, bugün Irak sınırları içerisinde yer alan, Şiîler tarafından kutsal addedilen bölgenin adıdır. Hz. Ali'nin şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu bu yer dîvân şiirinde Hz. Ali ile birlikte anılır. Esʿad aşağıda yer alan beyitte *kimsesizim ey iki kıtanın şahı* derken Necef şahı Hz. Ali'nin hatırına memduhundan inâyet diler:

Bī-kesem bī-kesem ey şāh-ı cihān-ı berreyn
Baña feryād-res ol şāh-ı **Necef** Ḥaydar içün (Terc.30/4:3-4)

2.7.1.28. Ok Meydânı

"Osmanlı zamanında kemankeşlik/kabza icazeti almak için 600 ve 800 arası ok atıp hedefi tutturmak gerekmektedir. Bu merasim birçok şahitin olduğu bir meydanda gerçekleştirilir. Bu merasim için mekân olarak Ok Meydanı kullanılırdı. İcazet alacak kişi/kişiler şahitlerle birlikte Ok Meydanı'na çıkar, orada attığı oklarla rüsuh ve meleke sahibi olduğunu ispat ederdi."[264] Esʿad, III. Selîm için yazdığı kasidede bu olaya telmihte bulunarak *onun kutsal okçu yüzüğüyle attığı oklar karşında Ok Meydan'ının baştan başa dar geldiğini* ifade eder:

Āferīn şaṣt-ı hümāyūnıña kim atdıḳda
Teng olur tīrine başdan başa **Oḳ Meydān**ʿı (K.19/21)

2.7.1.29. Rûm

Eskiden Roma ve Bizans imparatorluğu için kullanılan bu kavram Anadolu'yu da kapsadığından Anadolu için de kullanılmış, halkına da Rûmî denilmiştir. "Klasik şiirde Diyâr-ı Rûm, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay (devr-i kamer), güzellik, güzellerin bolluğu, elence, şarâb, harâmîlerin, esirlerin, tâcirlerin ve kâfirlerin çokluğu gibi unsurlarla ele alınmıştır."[265] Esʿad, manzumelerinde *Rûm* kelimesini memleket bağlamında kullanmıştır. İlk beyitte Rumeli valisi Hakkı Mehmed Paşa'yı öven şair, *Allah'a hamd olsun ki onun gelişiyle Rûm ili yolu açıldı, yaşlı olan Rûm ili gençleşti* derken ikinci beyitte Rûm kavramını uzaklık belirtmek amacıyla kullanmıştır:

Rūm ili rāhı açıldı hele Lillāhiʿl-ḥamd
Pīr olan **Rūm** ili ol şevḳ ile oldı bernā (K.54/16)

---

[264] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s.117.

[265] Emine Yeniterzi, "*Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, 2010, 3/15, s. 324.

Ol rütbe-tīz-i seyr-i ḫayālim ki az gelür
Şeb-dīz-i fikre **Rūm** u Yemen ülke-i ʿAcem (K.58/31)

2.7.1.30. Şirvân

Bugün Azerbaycan sınırları içinde yer alan Şirvân, geçmişte ipek ve yün dokuma üretimiyle revaçta olan tarihî bir şehirdir. Esʿad, Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazdığı kasidede ondan övgüyle bahseder. *Yanmış memleketleri cömertlik ve ihsan suyuyla kandırıp Şirvân, Şamah ve Kârûn'un yürüyen hazinesine döndürmesini* dileyen şair, Şirvân ve Şirvân'ın merkezi Şamah'ın zenginliğine telmihte bulunur:

Āb-ı luṭf-ı keremiñ memleket-i maḥrūḳı
Döndür genc-i Revān u Şamaḫ u **Şirvān**ʿa (K.61/27)

2.7.1.31. Trabzon

Esʿad 1789-99 yılları arasında, tam tarihi tespit edilemeyen bir zaman diliminde Trabzon'da bulunmuştur. Çalkantılı bir yaşam süren ve birçok kez görevinden azledilen şairin burada hangi maksatla bulunduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Şiirlerinde ve belgelerde yer alan bilgilerden hareketle Gümüşhane Eminliği yaptığı bir esnada burada bulunmuş olması muhtemeldir. Trabzon için söylediği *"Ġazel Der-Ṭrabzon Goftem"* başlıklı gazelinde Trabzon'un bir ticaret limanı şehri olduğu bilgisini veren şair, arka planda dîvân şiirinin sosyo-ekonomik yanına da değinir:

Girye-i deryā-ḫurūşı cevr ile olmış ḫarāb
Şehr-bendergāh-ı nıṣfetde bedestān ol degil (G.60/3)

2.7.1.32. Tûrân

Tûrân, önceleri İranlıların İran'ın kuzeydoğusuna verdikleri isimken sonrasında Türklerin ve akraba milletlerin tarihî anavatanı anlamında siyasî ve kültürel bir kavrama dönüşmüştür. Esʿad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazdığı kasidede *İranlılar yıldırım gibi atılgan askerlerini işitince, Tûrân'ın çoşkulu kıvılcımlarının söndüğünü* ifade eder:

ʿAsker-i ṣāʿiḳa-endāzıñı aʿcām işidüp
Munṭafī oldı şerār-ı ġaleyān-ı **Tūrān** (K.33/7)

Beyitte sadrazam Ra'ûf Paşa'yı öven şair, *şan ve şöhreti Tûrân memleketlerine kadar ulaşmıştır* derken Tûrân'ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanmıştır:

Görmedi ẕātıñ gibi çeşm-i zamāne kār-dān
Nām u şānıñ söylenür tā ḫıṭṭa-i **Tūrān**ʿda (K.37/13)

2.7.1.33. Ummân

Dîvân şiirinde Ummân çeşitli özellikleriyle anılır. Okyanus anlamına gelen Ummân, *Bahr-i Ummân* olarak terkip yapıldığında Hint Okyanusu anlamına gelir. Bu anlamda kullanıldığında, değerli inciler çıkarılması, suyunun acı ve tatlı olması gibi özellikleriyle şiire konu olur. Manzumelerinde Ummân kavramını genellikle cevher ve inci ile terkip yaparak kullanan şair, aşağıda yer alan beyitte, *nice cevher değerindeki inci tanesinin ummânda mahzun olduğunu* dile getirirken kıymetinin anlaşılamadığını da ihsas eder:

Saña tevfīḳiñ vedīʿa eylemiş Rabbüʾl-enām
Dürr ṣadef gevher nice maḫzūn ise ʿ**ummān**da (K.37/12)

Ağzından coşkuyla çıkan cevher değerindeki sözlerin her birine Bahr-ı Ummân (Hint Okyanusu) imrenir diyen şair, yine Hint Okyanusu ve cevher arasında bir bağ kurar:

Ki çıḳdı cūşişinden ol güherler kim leb-i nuṭḳa
Olur tā her biri bir ġıbṭa-fermā baḥr-ı ʿ**ummān**a (K.55/2)

2.7.1.34. Yanya

Yanya, "1430-1913 yılları arasında Osmanlı'nın egemenliği altında olan Yunanistan'ın dağlık bölgesinde yer alan ve günümüzde Loannina denilen siyasal, ekonomik ve kültürel bir merkezdir. 1787-1821 yılları arasında idaresini Tepedelenli Ali Paşa'nın aldığı Yanya, onun girişimleriyle mamur hâle gelmiştir. Ali Paşa, merkezî otoriteye bağlı olmadan baskıcı politikasıyla Yanya'da uzun yıllar varlığını korumuştur."[266] Esʿad 1811-1813 yıllarında Yanya'da memurluk yapmış ve burada kaleme aldığı dört manzumeden üçünü Tepedelenli Ali Paşa'ya ithafen yazmıştır.

Esʿad, Yanya valisi Ali Paşa ile aralarındaki ünsiyeti anlatmak için *ruhlarının ezelden dostluk ile yaratıldığını* ancak *Yanya'da bir araya gelme imkânı bulduklarını* dile getirir:

Çünki ervāḥımıza virmiş ezel tāb-ı vifāḳ
Ḥıṭṭa-i **Yanya**ʾya cemʿ olmamıza itdi maḥal (K.67/17)

Aşağıda yer alan birinci beyit II. Mahmûd'un oğlu sultan Murâd'ın velâdetine düşürülmüş bir tarih kıtʿasıdır. *On aydır Yanya'da dünyanın derdini çekerken*

[266] Machiel Kiel, "Yanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 317.

şehzadenin müjdesiyle üzüntüme ara verdim diyen şair, ikinci beyitte yine, *Padişahım Yanya'da bir yıldır memurum, emrini yerine getirmek için sayende birliğe geldim* diyerek burada olmaktan hoşnut olmadığını, vatan hasreti çektiğini de ifade eder:

Ben de on aydır çekerken ḥüzn-i dehri **Yanya**ʾda
Müjde-i şehzāde geldikde ġama virdim küşād (Tar.70/6)

Pādişāhım bir yıl oldı **Yanya**ʾya meʾmūr idim
Emrini infāẕ ile sāyeñde olmuşdım vaḥīd (Tar.72/8)

2.7.1.35. Yemen

Arabistan yarımadasının güneybatısında bulunan Yemen, dîvân şiirinde genellikle burada çıkarılan ve çok değerli bir taş olan *akik taşı* ile anılır. Akik taşı parlaklığına nispetle Süheyl yıldızına benzetildiğinden genellikle bununla birlikte anılır. Esʿad, şiirlerinde Osmanlı coğrafyası dışında kalan ülkeleri genellikle uzaklık belirtmek için kullanır. Şair, *hayallerim o kadar hızlıdır ki Rûm, Yemen ve İran benim Şebdiz kadar hızlı koşan fikirlerime yetersiz gelir* derken şöhretinin ülke sınırlarını aştığını söyleyerek tefâhur eder:

Ol rütbe-tīz-i seyr-i ḫayālim ki az gelür
Şeb-dīz-i fikre Rūm u **Yemen** ülke-i ʿAcem (K.58/31)

2.7.1.36. Zengibâr

"Siyahîler memleketi, Sudan ülkesi. Divân şiirinin coğrafyası içinde Rûm (Anadolu) ile tezat sanatı içinde verilir."[267] Zengibâr, Esʿad Dîvânı'nda iki yerde geçer. Şair, Taîf doğumlu olan Hz. Osman'a yazdığı naʿtta onu Zengibâr ülkesinin hükümdarı olarak addeder:

Ehl-i dīnin devleti ṣāḥib-şerīʿat ḳuvveti
Pādişāhlar ʿizzeti fermān-revā-yı **Zengibār** (N.13/8)

III. Selîm'i övdüğü beyitte *Sudân ülkesine sözü geçen hükümdar sensin, rüzgâr (senin) kapının toprağını Isfahân sürmesi yaptı* diyen şair, padişahın hükmünün Sudân'a kadar gittiğini ifade eder:

Sensin ḫidīv-i nāmdār fermān-revā-yı Zengibār
Ḫāk-i deriñdir rūzigār küḥl-i Ṣıfāhān eyledi (K.23/21)

[267] İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 505.

2.7.2. Dağlar ve Nehirler[268]

Dîvân şiirinde dağlar ve nehirler gerçek anlamlarının yanı sıra teşbih unsuru olarak da sıklıkla kullanılan kavramlardır. Nehirler genellikle âşığın gözyaşlarına veya memduhun cömertliğine teşbih edilirken dağlar güç, ihtişam ya da ulaşılmazlığı sembolize etmiştir. Esʿad, manzumelerinde gezip gördüğü memleketlerin dağlarını gerçek anlamlarının yanı sıra yukarıda değinilen nitelikleriyle de konu edinir.

2.7.2.1. Kaf Dağı

Yeryüzünü çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan efsânevî dağ Zümrüd-i Ankâ'nın mekânı olarak şiirlerde yer alırken aynı zamanda kanâat ve istiğnâ kavramlarını da sembolize eder. Tasavvufta ise mürşid-i kâmilin vücûdu olarak sembolize edilen bu dağ Esʿad Dîvânı'nda bir defa geçer. *Kaf dağını baştan başa gezdiğim günlerde gökyüzü kubbesinde Ankâ'nın namı yoktu* diyen şair, yaratılan ilk ruhun Hz. Muhammed'in ruhu olduğuna da telmihte bulunur:

Kūh-ı **Ḳāf**ʿı ser-te-ser geşt itdigim eyyāmda
Ṭārem-i evc-i felekde nām-ı ʿAnḳā yoġidi (N.8/7)

2.7.2.2. Maçova/Meçova

Meçova Osmanlı döneminde Yunanistan'da Yanya sancağına bağlı bir kaza ve dağın adıdır. Dîvânda bir defa geçen dağ Esʿad'ın Tepedelenli Ali Paşa'nın hasletlerini

[268] Dîvân şiirinde dağlar veya nehirler başlığıyla müstakil bir çalışma olmayıp bu kavramlar çeşitli dîvân tezlerinin inceleme kısımlarında; coğrafya, kozmografya başlıkları altında ya da dîvân şiirinde coğrafya veya yer adları gibi makalelerde incelenmiştir. Esʿad Dîvânı'nda yer alan dağ ve nehir adlarının değerlendirilmesinde adı geçen eserlerden istifâde edilmiştir: Emine Yeniterzi, "*Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, 2010, 3/15, s. 301-334.; Osman Kufacı, "Coğrafyanın Bâkî Divanı'na Aksi: Ülke ve Bölge Adları", *ESTAD*, 2/1, 2019, ss. 377-424.; Selami Turan, "Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları", *Süleyman Demirel Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2009, S. 20, ss. 135-154.; Hasan Kaplan, "Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* İstanbul, 2016, S. 17. ss. 121-172.; Hasan Aktaş, "Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya", *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları),* 2012, 2 (3), ss. 1-25.; Tülay Gündoğdu, *Azmîzâde Hâletî Divanı'nda Tabiat Unsurları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2021,; H. Gamze Demirel, *Nef'î Dîvânı'nda Tabiat*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2000.; Kenan Erdoğan, *Fuzuli Divanında Kozmografya ve Tabiat*, Çukurova Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 1989.; Alper Haluk Eraslan, *Dîvan Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri,* Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019. Sabahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahyâ Beğ)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

ve icraatlarını övdüğü beyitte geçer. Paşanın Meçova dağında yaptırdığı kaldırımları gören şair, bu kaldırımların sağlamlığına şahit olduğunu dile getirir:

Bunca āṣārının ez-cümle bir on sāʿat yere
Meçova ṭaġında yapmış ḳaldırım gördüm metīn (Terc.64/2:5-6)

2.7.2.3. Tûr-ı Sinâ

Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olan Tûr dağı, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde *"Tûrisînâ* ve *Tûrisînîn"* şeklinde geçer. "Esasen kelime dağ anlamına gelmektedir. Beytu'l-mukaddes dağı olarak da adlandırılmıştır. Medyen yakınlarında yer almaktadır. Hz. Mûsâ ve 70 kişilik avenesiyle birlikte buraya gelmiş, bir ay oruç tuttuktan sonra Allah ile konuşmak istemiştir. Avenesi de Allah'ın sesini işitip delil olarak İsrailoğullarına iletmek istemişlerdir. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecellî etmiş ve dağ paramparça olmuştur. Hz. Mûsâ ayıldıktan sonra tövbe etmiş ve af dilemiştir."[269] Hz. Sultân-ı Enbiyâ adına kaleme aldığı naʿtta *Tûr-ı Sinâ'yı ona aşkın tecellî yeri yaptı* diyen şair, Necm sûresi 53. âyetten iktibasla mahbub ile aralarındaki *yakınlığın iki yay ucu kadar ya da daha az kaldığını* ifade eder:

Ṭūr-ı Sināʾyı tecellīzār-ı ʿaşḳ itdi aña
Ḳābe ḳavseyni bu maḥbūbıñ geçüp ḳurbiyyeti (N.6/19)

2.7.2.4. Ceyhûn

Ceyhûn veya Amuderya olarak anılan Sovyet Orta Asya'sında Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde 4950 m. yüksekliğinden akan Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir. Debisinin hızıyla dîvân edebiyatında genellikle âşığın gözyaşlarını teşbih için kullanılmıştır. Esʿad, *yetiş gönül gözü beklemekten Ceyhûn'a döndü, merhamet et bugünün sözünü yarına koyma* dediği beyitte gönül gözünden akan gözyaşlarını Ceyhûn'a benzetir ve *bugünün işini yarına bırakma* deyimine de işaret eder:

İntiẓārından meded **Ceyḥūn**ʾa döndi çeşm-i dil
Merḥamet ḳıl vaʿde-i imrūzı ḳoyma yarına (G.203/3)

[269] İskender Pala, "Lenterânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 138.

2.8. Hayvanlar ve Efsânevî Varlıklar[270]

Hayvanlar ve efsânevî varlıklar dîvân şiirinin beslendiği önemli kaynaklardandır. Şairler manzumelerinde bu kavramları birçok yönden teşbih, istiare ya da teşhis unsuru olarak kullanmışlardır. Hayvanlar teşbih unsuru olarak kullanıldıklarında genellikle sevgili, memduh, rakip veya şairin kendisini sembolize edecek biçimde *müşebbehün bih* (benzetilen) olarak değerlendirilirler. Esʿad Dîvânı'nda da sıklıkla kullanılan bu kavramlar gerçek anlamlarının yanı sıra teşbih unsuru olarak da kullanılmışlardır. Esʿad Dîvânı'nda yer alan hayvan ve efsanevî varlık isimleri alfabetik tasnife göre tetkik edilmiştir.

2.8.1. Âhû (Ceylân, Cirân, Gazâl, Geyik, Karaca, Maral)

Birçok isimle anılan âhû, dîvân şiirinde genellikle sevgili için teşbih ögesi olarak kullanılır. Özellikle dağlık alanlarda yaşayan ve avlanılması güç olan bu hayvan, sevgilinin ulaşılmazlığına benzetilir ve genellikle *gabe* (Aslan yatağı olan, içinde vahşî hayvanların yaşadığı sık orman) kelimesiyle birlikte anılır. Diğer bir yönden âhû *koku* kelimesiyle birlikte de şiirlerde yer alır. Bunun sebebi ise "Hoten bölgesinde yetişen bir tür âhûnun, göbeğinde biriken siyah, donmuş pıhtıyı yılda bir kez düşürmesiyle ortaya çıkan ve Nâfe adı verilen hoş koku, sevgilinin kokusuna özellikle de zülf yani saçlarının kokusuna terkip yapılarak kullanılır."[271] Âhûnun diğer bir özelliği de gözlerinin güzelliğidir. Dağlık ve ıssız yerlerde dolaşan âhû süzgün, ürkek ve gönül çalan bakışlarıyla sevgiliye teşbih edilirken bazen bu yönüyle haramiye de benzetilir. Esʿad Dîvânı'nda yer alan manzumelerde âhûnun adı geçen vasıflarına yer verilmiş, özellikle çeşm ve koku yönü ön plana çıkarılmıştır.

---

[270] Esʿad Dîvânı'nda yer alan hayvanlar ve efsanevî varlıklar madde başı için aşağıda adı geçen kaynaklardan istifâde edilmiştir: İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul 2015.; Ali Yıldırım, "İslamın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları", *İlmî Araştırmalar Dergisi,* İstanbul 2004, ss. 155-173., Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibü-l-Mahlukat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; İstanbul 2010.; H. Gamze Demirel, *Nef'î Dîvânı'nda Tabiat*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2000.; Tülay Gündoğdu, *Azmîzâde Hâletî Divanı'nda Tabiat Unsurları,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2021.; Önder Ertap, *Divan Şiirinde Hayvan Motifi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 1996.; Doğan Uçar, *Nedim Divanı'nda Mitolojik ve Efsanevi Unsurlar*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2019.

[271] bk. Hıtâ/Hoten.

Hoten ve âhû arasında bağ kurarak geleneğin mazmunlarından faydalanan şair, *gece gündüz hayal bağımda gezen âhûsun, omuzlarına dökülen saçlarının lüleleri Hoten miski gibi* diyerek sevgiliyi metheder:

Rūz-ı şeb bāġ-ı ḫayālimde gezen **āhū**sın
Zülf ü gī̄sūları müşk-i Ḫotenʿim Şāh-ı nebāt (G.9/7)

Cirân ve *âhû* kavramlarını bir arada kullanan şair, *Güzellik çölünde ceylân gözlülerin güzelliğini görseler, Çin memleketinde baştan başa komşuların gözleri imrenir* derken *cirân* kavramını hem komşu hem de ihâm-ı tenâsüp yoluyla ceylân anlamında kullanır:

Deşt-i ḥüsniñde o çeşm-i **āhuvān**ıñ görseler
Mülk-i Çī̄n içre ser-ā-ser çeşm-i **cī̄rān** imrenür (G.26/2)

2.8.2. Ankâ (Sîmurg, Zümrüdüankâ)

Anka dîvân şiirinde hiçbir şeye muhtaç olmaması yönüyle kanaat, istiğnâ ve cömertlik sembolü olarak anılan efsânevî bir kuştur. Bir diğer adı da Sîmurg olan ve Kâf dağında yaşadığına inanılan bu kuş şiirlerde genellikle yükseklerde uçması, yere konmaması gibi özellikleriyle ulaşılması zor istekler için de teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. "İranlıların Anka'ya üzerinde otuz kuştan birer renk ve alâmet bulundurduğu için Sîmurg veya Sîreng dedikleri, Snka kelimesinin de eski Oğuzca'da anmak (an-) kökünden *birşey hatırlatan resim anlamına* geldiği düşünülürse, Zümrüdü Anka'nın *Sîmurg'a benzeyen, Sîmurg'u andıran* anlamında Sîmurg-ı Anka tamlamasından bozularak dilimize yerleştiği düşünülebilir."[272] Aynı zamanda Sîmurg, tasavvufta vahdet-kesret gibi kavramlarla birlikte kullanıldığında istiğnâ sembolü olarak yer alır. Esʿad, manzumelerinde Ankâ kavramını genellikle cömertlik ve hüner manasında kullanmış, bu vasıflarıyla memduh ile Ankâ arasında benzerlik kurmuştur.

Derviş Mehmed Paşa adına kaleme aldığı kasidesinde *melekler gökyüzünün çatısına senin namını yazsınlar, semadaki cömert Ankâ bunu okusun* diyen şair, paşanın hasletlerini Ankâ'nın cömertliğine ve asaletine teşbih ederken Ankâ'nın mekânını göğün en yüksek katı olarak göstermiştir:

Yazalar dest-i melāʾik seni bām-ı ʿarşa
Oḳuya tā ki semā nāmıñı ʿ**Anḳā**-yı kerem (K.47/28)

[272] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 34.

Genellikle memduhlarını överken onların korkusuz, yüce, cömert gibi vasıflarını Ankâ'ya teşbih ederek benzetme yönünü kuvvetlendiren şair, beyitte zamanın vezirine *sanki Ankâ'dır* diyerek onu saltanatın gücü olarak nitelendirir:

Vezīr ibn-i vezīr ol Cem-ḥaşem Keyḫüsrev-i mesned
Aña nisbet vezīrān-ı zamāne ṣanki '**Anḳā**' dır (K.56/33)

Sîmurg kavramına dîvânda bir defa yer veren şair, Hüseyin Paşa'nın gazası hakkında kaleme aldığı kasidede onu, din düşmanlarının karşısında yırtıcı ve heybetli bir kuş gibi tasvir ettiği Sîmurg'a benzetir:

Sen ol **Sī-murġ**-ı derrendesin ki düşmen-i dīn
Görince heybetiñi oldı rū-be-rāh-ı 'adem (K.51/23)

2.8.3. Aslan (Esed, Gazanfer, Haydar, Hizebr, Şîr)

Ormanlık veya dağlık bölgelerde yaşayan aslan güçlü ve heybetli oluşu, pençeleri ve yelesiyle hayvanlar âleminin en güçlü hayvanı olarak anılır. Aslan mitolojiden efsaneye edebî sanatlardan görsel ve plastik sanatlara neredeyse her alanda gücü sembolize etmiştir. Dîvân şiirinde ise bu özelliğinin yanı sıra Hz. Ali'nin lakabı olması dolayısıyla da sıklıkla ona teşbih edilmiştir.

Fâtih-i Hayber Gazanfer (Hayber fatihi aslanı) terkibiyle Hz. Ali'ye telmihte bulunan şair, yine *şîr-i murtazâ* terkibi ile *doğunun ve batının komutanı, seçilmiş aslanı* diyerek onu yüceltir:

Ol sipeh-sālār-ı şarḳ u ġarb **şīr**-i murtażā
Fātiḥ-i Ḫayber **Ġażanfer** şāh-ı evreng-i yakīn (N.14/2)

Şair *haydâr-şemşīr* (Allah'ın aslanının kılıcı) mazmunu ile Hz. Ali'ye işaret eder. C*ömertlik meydanının yiğidi, düşman saflarını kılıcıyla yaran aslan* diyerek Hz. Ali'nin hasletlerinin öven şair, aynı zamanda onu *vezirler kervanının seçilmiş cömert kişisi* olarak nitelendirir:

Kārbān-ı vüzerā nuḥbe-i erbāb-ı seḫā
Merd-i meydān-ı 'aṭā ṣaff-der-i **Ḥaydar**-şemşīr (K.48/14)

Es'ad aşağıda yer alan beyitte memduhu överken *onun adalet fikri zamanın zıtlıklarına terbiye verse erkek aslan ile kuzu ormanda tek vücut olur* diyerek memduhun dengeli adaletini metheder:

Virse eżdād-ı zamāna re'y-i 'adliñ terbiyet
Yek vücūd eyler bereyle ġābede **şīr**-i neri (K.24/36)

Aşağıda yer alan fahriye beytinde Esʿad kendisini *söz ormanının güçlü aslanına* benzetirken kaleminin de hüner ormanında hücum doğurduğunu söyler. Teşbihlerle örülü bu beyitte kendisini diğer şairlerden üstün tutan şair, kalemiyle hünerli geçinenleri alt edebileceğini ihsas eder:

Menem ol ġābe-i elfāẓa **hizebr**-i ḳudret
Mīşezār-ı hünere ḫāmem olur ṣavlet-zā (K.54/33)

2.8.4. At (Eşheb, Feres, Kümeyt, Semend, Rahş, Tevsen)

Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bir öge olan at mitolojiden efsaneye, edebiyattan güzel sanatlara neredeyse her alanda yer almış, bu çerçevede bir at kültürü oluşmuştur. Türk kültüründe at, kahramanların en önemli yardımcısıdır. Halk edebiyatında her kahramanın ünlü birer atı vardır ve kahramanlar onlarla özdeşleşmiştir. Dîvân şiirinde de kullanılan bu meşhur atlar neredeyse her konuda teşbih ögesi olmuş, memduhların atları için rahşiyeler yazılmış ve ata çok büyük önem atfedilmiştir. At genellikle hızından dolayı şairin kalemine teşbih edilirken gezgin olması yönüyle de şairin hayallerine benzetilmiştir.

Atasözü ve deyimlerin de konusu olan at aşağıda yer alan ilk beyitte deyim anlamıyla kullanılmıştır. Sözlüklerde *at koparmak* deyimi "At koşturmak, bir alanda istediği gibi davranmak, çok serbest hareket etmek" anlamlarına gelir. *Hem savaşta hem barışta çok zahmet çektiğini yine de meydanlarda at koşturmaktan geri kalmadığını* söyleyen şair, *şiir meydanında da diğer alanlarda da yetenekli olduğunu* dile getirip kendini metheder:

Hem seferde hem ḥażarda ḫaylī zaḥmetler çeküp
At ḳopardıḳda girü ḳalmaz idim meydāndan (Tar.69/13)

İrfan sahasında at sürmek benzetmesiyle kendi sezgisel bilgisini metheden şair bu vasfıyla övünmesi gerektiğini dile getirirken şan ve şöhretinin de İran memleketine kadar ulaşmasını diler:

At sürüp sāḥa-i ʿirfāna mübāhāt eyle
Nām u şānıñ vara tā memleket-i Īrānʿa (K.61/2)

Esʿad aşağıda yer alan beyitte memduhun sonsuz cömertliğini metheder. *Hayâl atının vakti geldi* diyen şair, *kalem atının da memduhu methederken al renkli bir at gibi raks etmesini* ister:

Vaḳtidir esb-i ḫayālimle fezā-yı cūdıña
Raḫş-ı ḫāmem eylesün medḥiñde raḳṣ-ı aşḳarı (K.24/29)

Zevksiz, tatsız topluluğun usta binicisiyim diyen şair tekdüze ve şekilci şiir söyleyenler arasında kendisini özgün ve mahir şiirler söyleyen olarak nitelendirirken kalemini de yüceliğin çevik ve güzel atına benzetir:

Ben ol gürūh-ı bī-mezeniñ şeh-süvārıyım
Dā'im **semend**-i rifʿatim olmaḳdadır ḳalem (K.58/30)

Beyitte *tevsen* (dik başlı at) kavramına yer veren şair, *âlemin muradına erememiş ovası bana arzu meydanı oldu, feleğin dik başlı atı şimdi bana itaat etti* diyerek kendi yeteneğini metheder:

Deşt-i nā-kāmī-i ʿālem saḥn-ı kām oldı bāña
Tevsen-i rām gerdūnım şimdi rām oldı bāña (G.1/1)

2.8.5. Baykuş (Bûm, Cuğd, Yapalak)

Birçok isimle anılan baykuş halk inanışına göre uğursuz sayılmış ve nerede görülürse orada bir ölüm veya musibet olduğuna inanılmıştır. Dîvân şiirine de menfî anlamda yansıyan bu kuş genellikle viranelerde yaşaması, ölümü temsil etmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Şairler bülbülü (mâşuk) gülistâna, baykuşu (ağyar) ise viranelere layık görerek karşıtlık oluşturmuşlardır. Esʿad aşağıda yer alan beyitte memduhunu överken onu *Hümâ kuşuna,* diğerlerini ise olumsuz anlamda kullandığı *baykuş* ve *yarasaya* benzetmiştir:

Ẕāt-ı pākiñ evc-i rifʿatde Hümā-pervāz iken
Kim baḳar dehr-i denīniñ **būm**ına ḫuffāşına (K.65/8)

2.8.6. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Dîvân şiirinde en fazla benzetme ögesi olarak yer alan bülbül özellikle sevgiliye teşbih edilmiştir. "Divân edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsâlidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Bülbül güle âşık kabûl edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olamazsa âşık da maşûksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrını

deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıkta mevcuttur."[273] Aynı zamanda gül-bülbül-gülistân arasında bir anlam dairesi oluşturan şairler bu kavramaları tasavvufî bağlamda değerlendirmiş ve bu kavramlar ile mürşîd-mürîd-dergâh kavramlarını ilişkilendirerek teşbih unsuru yapmışlardır.

Bülbül kavramını yukarıda yer verilen vasıflarıyla değerlendiren şair, bülbül ile gül arasında tenasüp oluşturarak geleneğin içinde *gülün her zaman süs ile bülbülün ise aşk kavgasıyla anıldığını* dile getirir:

Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp **bülbül**i ġavġāda ḳodı (Müs. 15/5-6)

Dîvânda bülbülün yanı sıra *andelîb* kavramını da kullanan şair, hayallerini *hikmetin gül bahçesinde bir bülbüle* benzetir:

Baġ-ı feyże günde bir ṣūret ile pervāz ider
ʿ**Andelīb**-i gülşen-i ḥikmet temāşādır ḫayāl (G.59/3)

Hezârân kelimesi şairler tarafından tevriye yapılarak *hem binlerce, pek çok* hem *bülbül* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte *güzellik bağında hezârân gönül ehli feryad eder* derken hezârân kelimesini binlerce ve bülbül anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanan şair, *bu sebeple beden ve ruhun aşk kuşuna kafes olduğunu* ifade ederek tasavvufî bir değerlendirme yapar:

Bāġ-ı ḥüsniñde **hezārān** ehl-i dil feryād ider
Ol sebebden mürġ-i ʿaşḳa cism ü cān oldı ḳafes (G.45/4)

Beyitte gül-bülbül kavramları arasında tezat oluşturan şair, *aşkın gül bahçesini seyredenler gülcüdür, bülbülün ah ederek şakımasını anlayan bülbülcüdür* derken gül ile dünyaya, bülbül ile bezm-i eleste telmihte bulunur:

Gülşen-i ʿaşḳı temāşa eyleyenler **gül**cidir
Çehçeh-i āh-ı **hezārı** añlayan **bülbül**cidir (G.32/1)

2.8.7. Deve (Baîr, Şütür)

Dîvânda *deve* Farsça *şütür* kavramıyla karşılanmış ve mecaz anlamda kullanılmıştır. *Şütür-gürbe* (deve ile kedi) terkibi birbiriyle uyumsuz, karmaşık durumlar için kullanılan Farsça bir deyimdir. Şairin sıklıkla tercih ettiği deyim, manzumelerde vezin gereği *üştür-gürbe* şekliyle de yer almıştır. Aşağıda geçen iki

[273] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 87.

beyitte de şair dünyanın ve yaşadığı dönemin karışıklığını ifade etmek maksadıyla *şütür-gürbe* deyimini kullanmıştır:

Gerçi bu devr-i vazʿ-ı **şütür-gürbe**-i felek
Ehl-i derūna vāḳıʿası nā-becā gelür (G.19/7)

Nedir bu vażʿ-ı **üştür-gürbe**vāri bezm-i ʿālemde
ʿAceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydāna (K.55/21)

2.8.8. Domuz (Hınzır)

Arapça hınzır, çoğulu hanâzir olarak yer alan ve İslâm dini gereği etinin yenmesi yasaklanan domuz, dîvân şiirinde de menfî anlamda yer almış, düşman veya rakibi yermek maksadıyla kullanılmıştır. Domuz, derisinin kalınlığı ve sivri dişleri ile inatçılık ve zarar verme yönleriyle rakibe ya da düşmana teşbih edilirken atasözü ve deyimlerde de sıklıkla kullanılmıştır. *"Domuz derisi post olmaz eski düşman dost olmaz."*, *"Domuzdan kıl koparmak"* gibi birçok atasözü ve deyimde domuz menfî anlamda kullanılmıştır.

Esʿad aşağıda yer alan beyitte kötü karakterli insanları *hanâzîre* (domuzlar) benzetir. *Diyelim ki dönen haksızlıklara tahammül eyleyelim [bu defa da] her gördüğü domuzu başa belâ eder* diyen şair, kötülük ve eziyet karşısında susup tahammül etmenin kötü karakterli kişilerin eline fırsat vermek olduğunu dile getirerek bu durumun yanlışlığına değinir:

Farżā taḥammül eyleyelim devr-i cevrine
Her gördigi **ẖanāzīr**i başa belā ider (G.33/4)

2.8.9. Eşek (Har, Himâr)

Farsça *eşek* anlamına gelen *har* kelimesi dîvân şiirinde olumsuz anlamda yer alan ve en sık kullanılan hayvan isimlerindendir. Şeyhî'nin hiciv türünde kaleme aldığı *Hârnâme* adlı eseri bu bağlamda yazılmış en güzel örneklerdendir. Genellikle ağyâr için teşbih ögesi olarak kullanılan har, değersizliği ve bilgisizliği de sembolize eder. *Hüner, hastalıklı ve kötü tabiatlı bir kimsede bulunsa dahi o, palanı mücevherden olan bir eşeğe benzer* diyen şair marifetli fakat kötü tabiatlı kimseleri hicveder:

O hüner kim ola bir nefs-i ẖabīŝe zīver
Beñzer ol bir **ẖar**a kim cevher ola pālānı (K.19/8)

Gördün mü gönül ehline dünya ne eziyet eder, her eşek yaratılışlı kişiye döner merhaba der diyen şair feleğin gönül ehli kişilere eziyet ettiğini fakat kötü tabiatlı kimselere iyi davrandığını ifade ederek feleği adaletsizlikle itham eder:

Gördiñ mi çarḫ ehl-i dile ne cefā ider
Her şaḫṣ-ı **ḫar**-nihāda döner merḥabā ider (G.33/1)

2.8.10. Kartal (Nesr, Ukâb)

Birçok kültürde kutsal sayılan kartal, dîvân şiirinde teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. Aklın ve gücün sembolü olarak kullanılan kartal, Şamanizm'den akseden inanışlarla da göklerin hâkimi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde genellikle felek ile ilişkilendirilen kartal, memduh ve sevgili içinde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Esʿad manzumelerinde kartal kavramını Arapça *ukâb* ve *nesr* kelimeleriyle karşılamıştır. Aşağıda yer alan ilk beyitte III. Selîm'in bahtını kartala benzeterek düşmanlarını avladığını belirten şair, ikinci beyitte ise kendisini kartala benzeterek *yükseklerde uçan Hüma kuşunu döndüren felek kartalıyım* diyerek bir tefâhur örneği sergiler:

Yaʿni cenāb-ı Ḥażret-i Sulṭān Selīm kim
ʿUḳāb-ı baḫt-ı şevketi düşmen-şikār olur (K.23/27)

Evc-i pervāz-ı Hümā **nesr-i felek** tedvīrim
Maġz-ı ʿAnḳāʾya ġıdā eyleyen ʿālem-gīrim (Terc.63/4:1-2)

2.8.11. Kaplan (Peleng)

Dîvân şiirinde aslan gibi güç ve yiğitliği sembolize eden kaplan aynı zamanda taht sembolü olarak da teşbih unsuru yapılmıştır. Memduhu methederken onu güçlü olmasıyla yönüyle kaplana teşbih eden şair, bazen âşığı kaplana mahbubu da âhûya benzeterek av ve avcı tezatı kurar.

III. Selîm'i yiğitlik sembolü aslana benzeten şair aynı zamanda onu *zamanın kaplanı* olarak nitelendirir ve sihirli pençesi karşında herkesin ona itâat ettiğini ifade eder:

Sensin ol şīr-i celādet ki **peleng**-i devrān
Rām olur pençe-i tesḫīriñe bī-reyb ü gümān (M.25/45)

Kendisini *manalar ülkesinin vahşi ormanlarında yaşayan bir kaplana* benzeten şair, *hayal kuşu fikirlerime daima av olur* derken manaya verdiği değerin yanı sıra orijinal hayaller peşinde bir avcı olduğunu da ifade eder:

Ben ol **peleng**-i ġābe-i mülk-i maʿānīyim
Nesr-i ḫayāli fikrime dā'im şikār olur (K.23/40)

2.8.12. Katır (Ester)

Dîvân şiirinde ata nispetle aşağı görülen katır zürriyetsiz oluşu nedeniyle hakîr görülmüş, bazen bilgisizlik ve inatçılık yönüyle de gafil ve nâdân kimseler katıra teşbih edilmiştir.

Beyitte nefs-i emmâreye telmihte bulunan şair, mücevheri *yeni yetişen taze bir kıza* benzetirken *bana göre mücevher katırların boynuna takılan bir boncuktur* diyerek dünya malını değersiz görür ve ona tamah etmediğini ifade eder:

Ne gevher her biri bir duḫter-i nev-res diger yoḫsa
Benim ʿindimde gevher mühre-i **ester** nişānıdır (K.60/46)

Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa için kaleme aldığı tarih kıtʿasında onu *âlemin ileri gelenlerinden cömertlik sahibi vezir* olarak nitelendiren şair, paşanın inâyetinden herkesin nasibini aldığını hatta, *ehl-i ester* (katır ehli) dediği bilgisiz ve cahil insanlara dahi yardımcı olduğunu ifade ederek onu metheder:

Vezīr-i ẕüʾl-kerem memdūḥ-ı ʿālem ṣāḥibüʾl-aʿlām
Hizebr-i ġābe-i ekrem muʿīn-i **ehl-i ester** cā (Tar.81/12)

2.8.13. Kedi (Gürbe, Hirre)

Farsça kedi anlamına gelen *gürbe* dîvânda sadece bu hâliyle ve genellikle mecaz anlamıyla kullanılmıştır. *Şütür-gürbe* (deve ile kedi) terkibinde yer alan kavram birbiriyle uyumsuz, karmaşık durumları ifade etmek için kullanılan Farsça bir deyimdir. Ahmet Paşa'yı övdüğü beyitte *üştür-gürbe* deyimiyle zamanın karışık, münasebetsiz bir hâl almasından şikâyet eden şair, *acaba yetenekli bir kul gelmez mi meydana* diye sorar:

Nedir bu vażʿ-ı üştür-**gürbe**vāri bezm-i ʿālemde
ʿAceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydāna (K.55/21)

Memduhunu övdüğü beyitte *kahrının karşında, düşmanların solgun bir kediye dönüştü* diyen şair güç karşısında itâat eden düşmanı kediye teşbih eder:

Sensin ol nesr-i celālet ki şehā devriñde
Gürbe-i lāġar olur şaḫṣ-ı ʿadū ḳahrıñda (Mes.25/46)

2.8.14. Köpek (Kelb, Seg)

Dîvân şiirinde sıklıkla kullanılan kelb ve çoğulu olan kilâb kelimeleri genellikle rakip için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Şairler çoğu zaman rakibi mahbubun mahallesinde gezen bir köpeğe benzeterek yermişlerdir. Aynı zamanda Malikî mezhebine göre haram ve pis sayılan köpek menfî durumlar için kullanılmış, özellikle de nefis için teşbih unsuru yapılmıştır.

Beyitte *çok gayretli yiğitler korkak kişilere bakmaz, cesur aslanlar ile köpeklerin akşamları bir olmaz* diyen şair, köpek ve aslan arasında bir tezat oluşturur ve korkak kişileri köpek mesabesinde değerlendirir:

Şaḫṣ-ı cebāne merd-i ġayūr eylemez nigeh
Yoḳdur mesāsı **kelb** ile şīr-i şecāʿatin (G.87/6)

Şair aşağıda yer alan beyitte *kilâb* kelimesini gerçek manada kullanmıştır. Cağaloğlu'nda boş duran bir konağın kendisine verilmesini talep eden şair eğer konak ona verilmezse köpeklerin burada başıboş dolaşıp avlanacağını dile getirir:

Baña raḥm eyle emr ile ḳonaġı eyleme teʾḫīr
Kilāb itsün mi ʿahdinde şikār-ı şāhini naḫçīr (Terk.41/6:13-14)

2.8.15. Hümâ

Ankâ gibi efsânevî bir kuş olduğuna inanılan Hümâ kuşu dîvân şiirinde talihi ve güzelliği sembolize etmiştir. Hakkında birçok efsane olan ve kemikle beslendiğine inanılan bu kuşun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin talihinin açılacağına hatta padişah olacağına inanılırmış. Genellikle Ankâ kuşu ile karıştırılan Hümâ kuşu şiirlerde sıklıkla birlikte anılmış, resim, minyatür, nakkaşlık ve dokumacılık gibi geleneksel el sanatlarında da çok yaygın bir motif olarak kullanılmıştır. Esʿad, manzumelerinde sıklıkla Ankâ ile Hümâ kuşunu aynı beyitte kullanmayı tercih eder. Hümâ'yı genellikle devlet kuşu olarak tasvir eden şair, Ankâ'yı aklın ve cesaretin sembolü olarak kullanır:

Zīb-i **Hümā**-yı devletiñ arturdı şān u şevketiñ
Bildürdi ḫalḳa ḳıymetiñ **ʿAnḳā**-yı bī-pervā gibi (K.59/24)

Evc-i pervāz-ı **Hümā** nesr-i felek tedvīrim
Maġz-ı **ʿAnḳā**ʾya ġıdā eyleyen ʿālem-gīrim (Terc.63/4:1-2)

2.8.16. Koyun (Bere, Gûsfend, Gûspend)

Sözlük anlamı Farsça kuzu anlamına gelen *bere* ile Farsça koyun anlamına *gûsfend* kelimeleri Esʿad'ın manzumelerinde genellikle memduhun adaletini överken denge unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhun adaleti öylesine dengeli ve düzenlidir ki onun zamanında *koyun ile aslan şüphesiz karı-koca gibi yaşayabilir*, *bir mağarada kuzu ve aslan tek vücut olabilir:*

Ger olsa intiẓām-ı ḥükm-i ʿadliñ böyle bir eyyām
Olur bī-şüphe **gūsfend** ile şīr-i ner zen ü şevher (K.51/11)

Virse eżdād-ı zamāna reʾy-i ʿadliñ terbiyet
Yek vücūd eyler **bere**yle ġābede şīr-i neri (K.24/36)

2.8.17. Papağan (Tûtî)

Eskiden papağanlara konuşma öğretilirken tekrarladıkları her söz karşılığında ödül olarak şeker verilirmiş. Şeker yemeye alışan papağan, şeker yeme isteğiyle daha fazla kelime öğrenirmiş. Dîvân şiirinde bir metafor olarak yer alan bu anekdot şairler tarafından teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. *Tûtî* ile tûtî-yi şeker-hâ, tûtî-yi şeker-şiken, tûtî-yi şeker-feşân, tûtî-yi şîrîn-suhan, tûtî-yi şîrîn-güftâr vb. terkipler yapan şairler kendilerini memduhun karşısında şeker gibi tatlı sözler söyleyen papağana benzetmişlerdir.

Mora valisi Sâmî Ebûbekir Paşa'yı metheden şair, *gurbetteyken paşanın gönül dilinden anlayıp kendisine yardım ettiğini* ve *şeker gibi tatlı sözlerini şeker çiğneyen papağan gibi dinlediğini* belirtir:

Sensin baña luṭf eyleyen ġurbetde göñlüm añlayan
Ḳand-ı kelāmım diñleyen **ṭūṭī**-i şeker-ḫā gibi (K.59/28)

Kendisini cennet meclisinin papağanına benzeten şair, *kaleminin dahi hüner şekeri çiğneyen bir papağan olduğunu* dile getirir:

Ben ise **ṭūṭī**-i bezm-i ḳudsim
Ḳalemim daḫı şeker-ḫā-yı hüner (K.49/26)

2.8.18. Sivrisinek (Peşe, Peşşe)

Sinek ve sivrisinek dîvân şiirinde genellikle küçük ve siyah olması yönüyle değersiz olarak görülmüş ve menfî durumlarda benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin yüzündeki benler onun yanağına veya bal dudağına konmuş bir sineğe teşbih edilirken bazen vızıltısıyla da rakibe veya âşığa teşbih edilmiştir.

Aşağıda yer alan beyitte *Bazen gönül devamlı olarak uygunsuz bir durumunun içinde olurken bazen de değersiz biriyle dost olur* diyen şair, *peşe-i nâ-çîz* (değersiz sivrisinek) terkibiyle kıymetsiz insanlara işaret eder. İnsanın sosyal ilişkilerinde yaşayabileceği nahoş durumlar karşısında dikkate değer bir analiz yapan şair, gözlem istidadını da ironik ve sanatsal bir üslupla aksettirir:

Vaḳt olur bir vaż'-ı nā-hemvāra meyl eyler müdām
Ba'żı olur bir **peşe**-i nā-çīze hem-demdir göñül (G.62/3)

Güneşin kudreti karşında, yaratılmış âlemin küçücük olduğunu hatta *yere ve göğe nisbetle bir sivrisinek büyüklüğünde* olduğunu söyleyen şair, tasavvufî muhtevada kaleme aldığı bu beyitte, yerin ve göğün Allah'ın yarattıkları karşında küçük ve değersiz oluşunu sivrisinek teşbihi ile ifade eder:

Ẕerredir bu 'ālem-i tekvīn şems-i ḳudrete
Peşşedir nisbetle 'arş u kürsī ṣun'-ı vaḥdete (G.96/1)

2.8.19. Tâvûs

Türk kültüründe Tanrı kuşu, Alakuş veya Gelin kuşu olarak da bilinen Tâvûs kuşu, dîvân şiirinde bazen *Cebrâil* olarak bazen güzelliği ve cazibesiyle ilahî olduğuna inanıldığı için *Cennet kuşu* olarak tasvir edilir. Es'ad, Tâvûs kuşunu aşağıdaki ilk beyitte *Cebrâil'in kanatlarına*, ikinci beyitte ise *hayallerinin kanatlarına nakşolunmuş kudrete* benzetir:

Per-i **ṭāvūs**-ı melā'ik mi disem dāmenine
Nedir ol resm-i nuḳūşında olan ṣun'-ı vedūd (K.31/7)

Per-i **ṭā'ūs**-ı ḫayālimde münaḳḳaş kudret
Vefḳ-i endīşem ile kevn ü mekān tesḫīrim (Terc.63/4:3-4)

2.8.20. Yarasa (Huffâş)

Arapça *huffâş*, *huffâşe,* Farsça *şeb-pere* ve *şeb-engiz* anlamlarına gelen yarasa sadece gece ortaya çıkıp uçması ve karanlıkta görebilmesi gibi yönleriyle dîvân şiirinde menfî durumlar karşısında teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde *şeb-pere* ve *huffâş* kelimelerini olumsuz anlamlarda kullanmıştır. Beyitte bahtı, siyah olması (kötü talih) yönüyle yarasaya benzeten şair, *gün görmek* deyimine de işaret eder:

Sāye-baḫş olsa silāḥdārına da bir himmetiñ
Gün görür 'ālemde hemçün **şeb-pere** baḫt-ı siyāh (Terk.43/3:7-8)

Hümâ kuşunun karşısına baykuş ve yarasayı koyarak iyi-kötü karşıtlığı kuran şair, memduhu iyilik vasfıyla Hümâ'ya benzetirken diğer kişileri alçak dünyanın baykuş ve yarasasına benzetir:

Ẕāt-ı pākiñ evc-i rifʿatde Hümā-pervāz iken
Kim baḳar dehr-i denīniñ būmına **ḫuffāş**ına (K.65/8)

2.8.21. Yılan (Ejder, Hayye, Sübân)

Dîvân şiirinde çeşitli isimlerle yer alan yılan, birçok farklı açıdan teşbih unsuru yapılmıştır. "Ejderha, büyük yılan. Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülürmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlukları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderha ve ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. Kelimenin asıl adı *Dahakâ* olup eski Hind dininde *ayıp* olarak bilinir. İran mitolojisine bir padişah olarak geçen kelimenin Dahhâk ile alâkası olduğu sanılmaktadır. Edebiyatta ejderhâ sevgilinin saçları yerine kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhâyı andırır. Saç, uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhâya benzer. Ayrıca tılsımlı hazîneleri de ejderhâların beklediğine inanılır."[274]

Esʿad, manzumelerinde *ejder*, *hâyye* ve *sübân* kelimelerini yılan manasında kullanır. Sübân ve hâyye kelimelerini aynı beyitte kullanan şair, Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında bir mağaraya sığınması ve burada yılanın Hz. Ebû Bekir'in ayağını ısırması hadisesine telmihte bulunur:

Ḥāyyeniñ ʿaşḳı degil mi ġārda ṣıddīḳıñı
Naẓra-ı dīdār içün meldūġ-ı **şüʿbān** eyleyen (N.2/36)

Şair, yılan kelimesini genellikle sevgilinin saçlarına teşbih eder. Bu bağlamda *zülf* ile terkip yaptığı *ejder* kavramını kullanır. *Duyanlar sevgilinin yılan gibi kıvrımlı saçlarına tel taksın* diyen şair, günümüze kadar kullanılagelen *gelinlerin saçına tel (gümüş sim) takma* geleneğine de işaret eder:

Meyl iden tāb-āver olmaz ġamze-i dil-cūyına
Tel ṭaḳsun dūş olanlar zülf-i **ejder** ḫūyına (G.99/1)

[274] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 146.

Beyitte Sultan Murâd'ın velâdetine tarih düşüren şair, *ejder yaratılışlı kalemimi elime aldım* diyerek kalemini yılana benzetir ve aynı beyitte Hz. Mûsâ'yı da anarak onun yılana dönüşen asasına telmihte bulunur. Bu benzetmeyle şair, ihsas yoluyla kendi kaleminin de Hz. Mûsâ'nın asası gibi mucizeler yarattığını söyleyip tefâhur eder:

Ben de aldım ḫāme-i **ejder**-i nihādı destime
Oldı Mūsā-yı ḫayālim tam tārīḫimle yād (Tar.70/11)

2.8.21.1. Hayvanlarla Alâkalı Unsurlar

2.8.21.1.1. Âşiyân/Lâne

Kuş yuvası anlamına gelen *âşiyân* ve *lâne* kavramları dîvân şiirinde sık kullanılan kavramlardır. Genellikle bülbül ile tenâsüp yapılan bu kavramlar, âşığın gönlü anlamında yuva, hane anlamlarında da kullanılır. Aşağıda yer alan ilk beyitte *hayal kuşunun yuvası dünyadır* benzetmesi yapan Esʿad, damgâh kavramının tuzak anlamı da düşünüldüğünde kuş ve tuzak kelimeleri arasında da bir tenâsüp yapmıştır:

Giriftār eyleyen vaḥşī dili yek-dāne luṭfıñdur
ʿAṭā mürġ-i ḫayāliñ dāmgāh-ı **āşiyān**ıdır (K.60/11)

Beyitte *ey Es'ad sırrım hakikatlerin göğüne uçan Hümâ, bu durumda kararsızken ben yuvayı neyleyeyim* diyen şair, *lâne* kavramını ev ve yuva anlamında kullanmıştır. Bu beyti, şairin sürekli farklı diyarlarda olması ve sabit bir evinin olamaması şeklinde de yorumlamak mümkündür:

Hümā-yı ʿarş-pervāz-ı ḫaḳāyıḳ sırrım ey Esʿad
Bu ḥāletle ḳarārım yoġiken ben **lāne**yi nʿeylem (G.73/7)

2.8.21.1.2. Nahçîr/ Sayd/ Şikâr

Nahçîr sözlüklerde *ceylan, av, yaban keçisi* ve *avlanılan yer* anlamlara gelir. "Dîvân şiirinde ise âşık ve âşığın gönlü, sevgilisi karşısında bir nahçîr olarak avlanmış veya avlanmayı bekler."[275] Av ve avlanma gibi anlamlara gelen *sayd* ve *şikâr* sözcükleri ise âşığın gönlü anlamlarında dîvân şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. "Âşığın canı ve gönlünün avlandığı durumlar vardır. Sevgilinin saçı, gamzesi ve gözü birer avcıdır. Saç, kemend ile; gamze ve göz ise ok (kirpik) ile avlanırlar. Sevgilinin avcılığında mutlaka tam isabet söz konusudur. Bu avcıda asla merhamet yoktur."[276]

[275] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 360.

[276] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 405.

Dîvânda av ve avlanmayla alâkalı bu unsurlar genellikle âşığın gönlü için teşbih unsuru olurken bazen gerçek anlamlarıyla da manzumelerde yer almıştır.

Beyitte *nice el değmemiş şiirleri âşık gönlüm avlamaz* diyen şair, *hayalimin ortaya çıkış yeri ince manalardır* diyerek sözden ziyade manaya önem verdiğini belirtirken *sayd* sözcüğünü mecaz anlamda avlamak olarak kullanır:

Nice dūşīzegān-ı naẓmı **ṣayd** itmez dil-i merdüm
Ḫayālim cilvegāhı nāzenīnān-ı maʿānīdir (K.60/44)

Beyitte *nahçîr* sözcüğünü av yeri anlamında kullanan şair, memduhundan bir konak talep eder. Konağın başıboş kaldığında bir av yerine dönüşmemesini ve burada şahinlerin köpekler tarafından avlanmamasını ister. Esasında bu isteğini gerçek anlamının yanı sıra mecaz anlamıyla da kullanan şair, kendisini şahine benzeterek memduhundan onu düşmanlarına av etmemesini diler:

Baña raḥm eyle emr ile ḳonaġı eyleme teʾḫīr
Kilāb itsün mi ʿahdinde **şikār**-ı şāhini **naḫçīr** (Terk.6/v)

Hasîb'in taze sözlerine hüner pususu kuran şair, onun *avladığı hayvanını avladım* diyerek mecaz bir anlatıma başvurur. Bir tefâhur örneği gösteren şair, Hasîb'in gazeline yazdığı nazirenin Hasîb'in gazelinden daha güzel olduğunu iddia eder:

Ḫasīb tāze-i güftārıñ bu pehnā-yı maʿārifde
Kemīngāh-ı hünerde kendi **naḫçīr**in **şikār** itdim (G.70/8)

2.9. Kozmik Âlem ve Tabîat[277]

Bilinmeyene olan merak ve kuşku insanı araştırmaya ya da hikâyeler üretmeye teşvik eder. Bu bağlamda gökyüzünün erişilemez oluşu ve insanda oluşturduğu merak duygusu onu daha da cazip kılmış, bir yaratıcının varlığı ile birleşen bu merak duygusuyla mitolojiden dine, felsefeden astrolojiye neredeyse her dalda kâinat ve gök cisimleriyle alâkalı birçok teori üretilmiştir. Gök cisimlerinin hareketleri birçok açıdan yorumlanmış, bazen mitolojinin bazen felsefe ve dinin bazen de masalların ve en

[277] Kozmik unsurlar için bk. İsrafil Babacan, "Ferheng-i Istılâhât-ı Nücûmî ve Dîvân Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2/1, Şubat 2019, ss. 109-124.; Ahmet Atilla Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)" Türk *Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.* 90, 1994, ss. 131-179.; Mümtaz Caran, "*Dîvân Şiirinde Kozmik Unsurlar*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.; Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibü-l-Mahlukat Tercümesi,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2008.

önemlisi de şiirin konusu olmuştur. Kozmik unsurlar olarak adlandırılan kâinat ve gökcisimleri şiire konu olurken dönemin insanının tasavvur şeklini de yansıtmıştır.

2.9.1. Felek/Âsumân

"Kadim inanışa göre dünyayı çevreleyen ve dokuz kattan oluşan feleğin ilk yedi katına seba-i seyyâre veya ferş denilir. Yedi gezegenin yer aldığı bu tabakada sırasıyla Ay, Utarit, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih, Zühal (Keyvân) ve Müşteri gezegenleri bulunur. Sekizinci felek burçlar denilen sabit yıldızlardan oluşur ve kürsî olarak da adlandırılır. Dokuzuncu tabaka diğer felekleri içine alan boş ve içinde hiçbir cisim barındırılmadığı için düz bir kumaşa benzetilmiş, *felek-i atlas* (atlas feleği), *felek-i a'zam* (en büyük felek), *felekü'l- eflak* (felekler feleği) ve *arş* adlarıyla anılmıştır."[278] Aynı zamanda insan vücudunda yer alan omurların birincisine *atlas* denilmesi ve mitolojik bir Tanrı olan *Atlas*'ın dünyayı omzunun bu kısmında taşıması dîvân şiirinin diğer alanlara arasındaki bağı da gösterir niteliktedir.

Dîvân şiirinin en önemli kaynaklarından biri olan kozmik unsurlar Esʿad Dîvânı'nda da sıklıkla kullanılmıştır. Kutluer'in tanımındaki terkiplerin yanı sıra manzumelerinde çoğunlukla *felek* kavramını tercih eden şair 163 defa felek, 23 defa ise feleğin çoğulu olan *eflâk* kavramına yer verirmiştir. Manzumelerde *felek* ve *eflâk*: *yükseklik, yücelik, kuvvet sahibi olma, bilginlik, nişan alabilme, devretme, dokuz kat olma, yaşlı olma, insana eziyet etme gibi* birçok farklı özelliğiyle teşbih unsuru yapılmıştır. Dîvânda kullanım sıklığı yüksek olan *felek* ve *eflâk* kavramlarıyla yapılan terkiplere aşağıda yer verilmiştir:

Çarḫ-ı felek, çarḫ-ı kühen, çarḫ-ı sitemger-i felek, üstād-ı felek, ḳavs-i felek, ecrām-ı felek, nesr-i felek, ṭabāḫ-ı felek, ḫilḳat-i felek, niʿmet-i felek, minnet-i felek, ḳubbe-i keyvān-ı felek, pīr-i fānī-i felek, devr-i felek, edvār-ı felek, dīde-i felek, nüh felek, debīr-i nüh felek, dīde-i eflāk, taḫt-ı eflāk, dīhīm-i eflāk, bedr-i eflāk, dāmen-i eflāk, āmāc-ı eflāk, ḳubbe-i eflāk...

Beyitte *yedi kat gökyüzünün âlemdeki manzarasını seyrettiğim zamanlarda yüce dergâh yoktu* derken ilk tabaka olan *heft-âsumân* (yedi felek) kavramına telmihte bulunan şair, *manzar-ı âlem* terkibiyle bir mazmun olan *nûr-ı Muhammedî* kavramına da ihâm yoluyla işaret etmiştir:

[278] İlhan Kutluer, "Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 303.

Manẓar-ı ʿālemdeki **heft-āsumān**ıñ seyrini
İtdigim demlerde dergāh-ı muʿallā yoġidi (N.7/9)

Aşağıda yer alan beyitlerde feleğin menfî yönlerine dikkat çeken şair onun göz boyayıcı, aldatıcı ve sefil oluşu gibi vasıflarına değinmiş, bazen de feleği insanın yüzüne gülmemesi, hep cefa çektirip eziyet etmesi gibi yönleriyle sevgiliye teşbih etmiştir:

Görmiş mi çeşm-bāz-ı **felek** bir naẓīriñi
Bu müddeʿāma ehl-i baṣīret disün neʿam (K.58/13)

Baḳma bu vaż'ına **felek**-i sifle-perveriñ
Elbet anın da başına devr-i cezā gelür (G.19/5)

Yeter nāz eylediñ terk-i cefā ḳıl ey **felek**-meşreb
Nʿolur ya kām alam ben de bu devr-i kāmrānīdir (K.60/2)

Felek anlamında kullanılan *âsmân* kavramı ise genellikle *zemin ve arz* ile birlikte terkip yapılarak yücelik ve ulaşılmazlık gibi anlamlarda kullanılmıştır:

Sensin imāmüʿl-Müslimīn ẓıll-ı ḫudāvend-i muʿīn
Bā-naṣṣ-ı Ḳur'ān-ı Mübīn emriñde **ʿarż** u **āsumān** (Tar.73/16)

Müstecāb olsa revādır daʿvet-i ehl-i niyāz
Kim **zemīn** ü **āsumān** pür ṣīt u yā Rabʿdır bu şeb (Tar.73/1)

Ṣad Bārekallāh nāgehān oldı felekler şādmān
Luṭf üzre şimdi **āsumān** döndi murād üzre hemān (Tar.73/1)

Dokuz tabaka olan feleğin tamamını *nüh-felek*, *nüh-kıbâb*, *tokuz-kubbe* gibi terkiplerle ifade eden şair, memduhu överken onun vasıflarının bu dokuz kubbeye yazılı olduğunu veya dokuz feleğin de onun emrinde olduğunu ifade ederek mübâlağa yapar:

Ṭāḳ-ı ʿarşa yazdı evṣāfıñ debīr-i **nüh-felek**
Ben ne deñlü vaṣfıñı itdim ise noḳṣān da (K.37/28)

Meclis-i şevḳimde devr itmek içün bu **nüh-ḳıbāb**
Kāse-i mihriñ ṣunar her bezmime cām-ı şarāb (K.58/13)

ʿAzīmü'ş-şānına nisbetle felek bir çerge
Nice olmaz yā **ṭoḳuz ḳubbe** felekde maḥsūd (K.31/2)

Çıḳınca dīhīm-i eflāke şāh-ı māh-ı cedīd
Çalındı nām-ı felekde **ṭoḳuzlı** ṭabl-ı ʿālem (K.27/2)

Atlas ya da *arş* olarak da adlandırılan dokuzuncu tabaka dîvânda 24 yerde *arş*, 7 yerde de *atlas* kavramıyla yer alır. *Arş-ı berîn*, *arş-ı alâ*, *arş-ı a'zam* gibi terkiplerle

onun yüce ve muazzamlığına işaret edilir. Şair, memduhun *yüce vasıfları göğün en yüksek tabakasıyla arkadaş olur* ve *onun namı bu surette tıpkı göğün en yüce tabakası gibi kalıcı olur* derken memduhun yüce vasıflarını gökyüzüne benzetir:

Vaṣf-ı bülendi hemser-i ʿ**arş-ı berīn** olur
Nāmı ḳalur bu ṣūrete der-kār olanlarıñ (Tah/98:4-5)

Aşağıda yer alan beyitlerde de *arş-ı alâ*, *arş-ı azam* gibi terkipleri benzer şekilde kullanan şair, memduhun cömertliği ile göğün en yüce katı olan felek arasında ilişki kurar:

İtme meʾyūs beni dāver-i dīn-i dünyā
ʿ**Arş-ı aʿlā**da bu iḥsān ile meṣtūr olasın (Terc.31/4)

ʿ**Arş-ı aʿẓām** gibi bālā-ter olur ehl-i kerem
Devlete ẕāt-ı kerāmātı şeref-zā-yı kerem (K.47/3)

Sözlüklerde "kilim, halı, döşeme" gibi anlamlara gelen *ferş* sözcüğü benzetme yoluyla *arş* karşılığı olarak da yeryüzü manasında kullanılır. Yeryüzüne yani ferşe rengini verenin *atlas-ı çarh* olduğunu söyleyen şair, dokuzuncu tabaka olan atlasın şâmil olmasına da telmihte bulunur:

Aṭlas-ı çarḫ virüp **ferş**ine reng-i rūyıñ
Zühre de sünbülesin itmiş aña tār ile pūd (K.31/4)

2.9.2. Gezegenler (Seyyâreler)

Gezegenler dîvân şiirinde en sık kullanılan mazmunlardandır. "Astronomi ile ilgili hipotezleriyle de meşhur olan İskenderiyeli Batlamyus'a göre dünyayı dokuz tabaka ile bir soğanın zarları gibi çevreleyen felek dokuz tabakadır. Bunlardan ilk yedi tabaka gezegenler feleğiyken sekizinci tabaka burçlar ve sabit yıldızlar feleği, dokuzuncu tabaka ise bütün âlemi çevreleyen cisimlerden arınmış en büyük ve en yüksek felektir. *Felek-i atlas, Felek-i aʿzam*, *Felekü'l-eflâk* adlarıyla da anılan bu felekler kamere olan uzaklıklarına göre isimlendirilmiştir."[279] Aşağıda Sebʿâ-i seyyâre olarak da adlandırılan ilk yedi gezegenin tanımı yapılmış ve Esʿad Dîvânı'nda geçen kullanımlarına yer verilmiştir. Sonrasında ise sekizinci tabakada bulunan yıldızlar açıklanmıştır. Dokuzuncu tabaka olan felek kavramı diğer kavramların tamamını kapsadığı için ilk sırada madde başı olarak açıklanmıştır.

[279] Cemal Kurnaz, "Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 306.

2.9.2.1. Kamer (Ay, Bedr, Mâh, Meh)

Feleğin ilk tabakası olan *seba-i seyyâre* ya da diğer adıyla *ferş* yedi yıldızdan oluşur. Birinci sırada yer alan *ay* manzumelerde *kamer*, *mâh*, *meh* ve *bedr* gibi isimlerle yer alır. *Ay,* manzumelerde el değmemişlik, yanına yaklaşılamama, her gece görünmeme ve ulaşılmaz olma gibi manalara gelecek şekilde teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Dîvân şiirinde genellikle sevgiliye teşbih edilen ay, yüzeyindeki lekelerle de sevgilinin yüzündeki benlerle ilişkilendirilmiştir.

Dîvânda mahbub, parlaklığı ve ulaşılmazlığı gibi vasıflarıyla sıklıkla aya teşbih edilmiş, *mâh-rû*, *mâh-likâ*, *mâh-pâre*, *meh-veş* gibi kelimelerle de terkip yapılarak kullanılmıştır. Aynı zamanda *mağfiret ayı*, *ihsan ayı*, *bolluk ayı*, *cömertlik ayı*, *ramazân ayı*, *lütuf ayı* gibi sıfatlarla terkip yapılan ay, gerçek anlamıyla da manzumelerde yer almıştır. Manzumelerde mâh kavramı müteradiflerine göre daha fazla tercih edilerek 58 yerde kullanılırken ikinci sırada *meh* ve *bedr* kavramları, en az ise *kamer* ve *ay* kavramları kullanılmıştır.

İlk beyitte kameri mahbubun *yüzünün sayfasına şahit* olarak gösteren şair, ikinci beyitte *hakkın lütuf ayı* olarak nitelendirdiği *mâhı* ramazan ayı manasında kullanmıştır:

Yā **ḳamer** midir müşāhid ṣafḥa-i ruḫsārda
Yā şeb-i zülf içre mehtāb-ı ṣafā sīmā mıdır (K.42/3)

Oldur çü **māh**-ı luṭf-ı Ḥaḳ aḥkāmına ʿibretle baḳ
Memdūḥını *Rabbü'l-felaḳ* icrā-yı erkān eyledi (K.21/6)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *meh-rû* (ay yüzlü) terkibiyle sevgilinin yüzünü aya benzeten şair, ikinci beyitte meh kavramını gerçek anlamıyla kullanmış, *ay ve güneşin hızlıca dönmesini idrak edemeyenin âlemdeki yaratılmışları anlamayacağını* iddia etmiştir:

Ebrūlara bir vech ile yüz virmez o **meh**-rū
Ẓannım yine ʿuşşāḳına ḫançer çeker ebrū (G.94/1)

Derk eylemeyen seyr-i serīʿ **meh** u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī-i Nūḥ'ı (Tah.100/5:1-2)

İlk beyitte *bedr-i münîr* terkibiyle parlak bir ay doğdu diyerek Sultan Murâd'ın velâdetine tarih kaydı düşüren şair, ikinci beyitte *bedr-i kamer* terkibiyle de dolunaya işaret ederek *ayın yüzeyindeki karartıların dolunayda ortaya çıkıp görünür olduğunu* ifade eder. Son beyitte ise *bedr-i mâh* terkibiyle dolunayın bir görünüp bir

kaybolmasını hatırlatan şair, bu durumu dünyanın gelip geçiciliğine benzeterek tasavvufî bir değerlendirme yapar:

Ṣulb-i burc-ı salṭanatdan ṭoġdı bir **bedr**-i münīr
Defʿ-i ẓulmet eyledi dünyādan ol nūr-ı murād (Tar.70/3)

Düşdikce tāb-ı zülfi o zībā-yı maṭlaʿa
Bedr-i ḳamerde ẓāhir olur lekke-i kelef (G.48/2)

Baḳma o **bedr-i māh**a ki bir var bir de yoḳ
Aldanma evc-i cāha ki bir var bir de yoḳ (G.52/1)

Ayın on dördü zaman olarak dolunayı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra sevgilinin yüzü için teşbih unsuru olarak da kullanılır. Esʿad aşağıdaki tarih kıtasında II. Mahmûd'un oğlu Bâyezîd için *bedrâsâ (ay gibi)* ifadesini kullanırken kendi yazdığı cevher tarihini de *ayın on dördüne* benzeterek onun eşsiz olduğunu ihsas eder:

Çıḳdı **ay on dördi** gibi cevher-i tārīḫden
Ṭoġdı **bedr**āsā ḳahır devrinde Sulṭān Bāyezīd (Tar.72/22)

2.9.2.2. Merkür (Debîr, Utârid)

İkinci felekte yer alan bu gezegen dîvân şiirinde hitâbet yeteneği, kâtiplik ve sürat sembolü olarak yer almıştır. Süratli olması yönüyle bazen *tir* (ok) kelimesiyle de şiirlerde yer alan bu gezegen, memduhu övmek ve onun yüceliğini vasıflandırmak için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Esʿad aşağıda yer alan beyti hem Derviş Paşa hem Ra'ûf Paşa adına yazdığı iki kasidede kullanır. *Onların vasıflarının gök kubbenin dokuzuncu katına yazıldığını söyleyen* şair, bu yazıcının ise Merkür olduğunu ifade ederek onun kâtiplik vasfına değinir:

Ṭāḳ-ı ʿarşa yazdı evṣāfıñ **debīr**-i nüh-felek
Ben ne deñlü vaṣfıñı itdim ise noḳṣān da (K.37/28)

2.9.2.3. Venüs (Çolpan, Nahid, Zühre)

Üçüncü felekte yer alan Venüs güneş ve aydan sonra göğün en parlak yıldızıdır. Dîvân şiirinde parlaklığı ve göz alıcılığı dolayısıyla güzel ve cezbedici şuh bir kadın ya da eğlence meclislerinde elinde musikî aleti çalan bir cariye olarak tasavvur edilmiştir.

Esʿad aşağıda yer alan ilk beyitte *nâhid-i seyyâre* terkibini, *dönerek raks eden bir rakkase* gibi tasavvur eder:

Girībān-ı emānı virmedim dest-i sitemkāre
Benimçün raḳṣ ider gerdişdedir **nāhīd**-i seyyāre (Müs.95/7:3-4)

Beyitte sevgiliyi fikir burcundan Zühre gibi doğan bir nûra benzeten şair, Zühre'nin parlaklığıyla nûr kavramını ilişkilendirir:

Zühreāsā burc-ı fikrimden ṭoġarsın nūrdan
Leyle-i ḳadriñ ṣabāḥuˈl-ḫayr-ı ḫānım āftāb (G.4/5)

2.9.2.4. Şems (Âftâb, Güneş, Hûrşîd, Mihr, Yûh)

Dördüncü feleğin seyyâresi olan güneş göğün en parlak yıldızı olması yönüyle hükümdar ya da sultan olarak kabul edilmiş, diğer yıldızlar da onun hizmetkârı olarak sembolize edilmiştir. Birçok yönden teşbih unsuru yapılan güneş, parlaklığı ve dünyayı aydınlatması yönüyle sevgilinin yüzüne benzetilirken bazen memduha ya da şairin kendisine benzetilmiştir.

İlk beyitte kendisini güneşe benzeten şair, *âlem benim varlık güneşimden parlaklık kazandı, ne yapayım aşağılık felek asla kıymetimi bilmez* diyerek felekten şikâyet eder. Sevgilinin vasıflarını sayıp döktüğü ikinci beyitte ise onun yüzünü güneşe benzetir:

Şems-i ẕātımla żiyāʾ kesb ider ʿālem ammā
Nˈeyleyem süfle felek ḳadrimi bilmez aṣlā (Tar.77/21)

Gül-ʿiẕārım nāz u reftārım **güneş** ruḫsārelim
Ṣırma ṣaçlım penbe ten ḫūr-i cinānım āftāb (G.4/2)

Bazen de güneşin dünyanın etrafını dolaşmasına işaret ederek *güneş gibi dünyanın her yanını dolaşın, Deylem'in güzellerinin içinde onun yanağı gibi güzelini göremezsiniz* diyen şair, mahbubun güzelliğini överken aynı zamanda Deylem'in güzellerine de telmihte bulunur:

Göz görmemiş ʿiẕārı gibi ḫadd-i Deylemˈi
Deşt eyleyin **güneş** gibi aḳṭār-ı ʿālemi (Müs.96/4:1-2)

Şair, feleğin önderinin güneş olduğu hatırlatır ve memduhu da güneşe benzetir. Aynı zamanda seyyârelerin güneşin etrafında dönmesine telmihte bulunan şair, memduhun emrindeki askerlerin onun huzurunda tıpkı seyyâreler gibi dönmesini diler:

Tā ki **ḫurşīd**-i ʿālemdār-ı felek tābındadır
ʿAskeriñ seyyāreveş olsun rikābında revān (K.28/26)

Beyitte yöneticilere seslenen şair, *eğer güneş gibi parlaklık kazanıp yücelmek istiyorlarsa gölgelerini tıpkı güneş gibi zengin fakir ayırt etmeksizin herkesin ayağının altına sermeleri gerektiğini* öğütler:

İrtifāʿ-ı kesb-i pertev eylemez mānend-i **yūḥ**
Sāyesin ferş itmeyen pāy-ı ġarībān altına (G.101/4)

Şair, mahbubuna seslendiği beyitte *mihr-i cihân*, *âftâb* ve *hurşîd* gibi güneşin müteradifi olan kelimeleri kullanarak tenâsüp yapar. Gönlünü gökyüzüne benzeten şair, sevgiliyi de o gökyüzü âleminin güneşine benzetir:

Āsumān-ı gönlüme **ḫurşīd-i** ānım **āftāb**
Ḫāver-i ārāmıma **mihr**-i cihānım **āftāb** (G.4/1)

2.9.2.5. Mars (Behrâm, Merîh, Mirrîh)

Beşinci felekte yer alan bu gezegen renginin kızıl olması sebebiyle şiirlerde genellikle kan dökücü ve zulmedici bir insan gibi tasavvur edilmiştir. Elinde kılıç ya da mızrak tutmuş bir genç olarak tasvir edilen bu gezegen[280] Esʿad'ın manzumelerinde de bu yönleriyle ele alınmış, çoğunlukla *tîr*, *seyf* ve *şemşîr* ile terkip yapılmıştır.

Beyitte memduhun *kılıcının cihâna zelzele vereceğini* söyleyen şair, onu korkusuz Merîh'e benzetirken Merîh'i de elinde kılıç tutan korkusuz bir savaşçı gibi tasvir eder:

Seyfiñ cihāna zelzele virse ʿaceb mi velvele
Ben bildigim sensin hele **mirrīḫ**-i bī-pervā gibi (K.59/19)

Şair kendisini *kan içen kılıcıyla düşmana saldıran* bir savaşçı olarak nitelendirdiği bu beyitte de *Merîh'in kılıcı Es'ad'ı kıskanmasın da ne yapsın* diye sorarken *Merîh'i* elinde kılıç tutan bir insana benzetir:

Ḥamle itse düşmene şemşīr-i ḫūn-āşām ile
Tīġ-i **mirrīḫ** Esʿadʿa reşk itmesün deʿeylesün (G.75/9)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *ağlayan gözlerinden akan yaşların Merîh'in gönlüne merhamet öğrettiğini* söyleyen şair ikinci beyitte, *padişahın kahredici kılıcı gökyüzünde Behrâm'ın gönlüne korku ve elem düşürdü* diyerek *Behrâm* ve *Merîh* kavramlarını hem yıldız hem yücelik manalarında kullanır:

[280] Ahmet Atilla Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), Türk *Dünyası Araştırmaları Dergisi,* 90, Haziran 1994, s.161.

Uṣūl-i zühreye virdi ḥulel feryād-ı efġānım
Dil-i **merīẖ**e raḥm ögretdi eşk-i çeşm-i giryānım (Terk.41/1:2-3)

O pādişāh-ı muʿaẓẓam ki tīġ-i ḳahrından
Felekde sīne-i **behrām**a düşdi ḫavf-ı elem (K.27/11)

2.9.2.6. Müşterî (Bercîs, Erendiz, Jüpiter, Hürmüz)

Altıncı gezegende yer alan Müşterî uğurlu kabul edilen yıldızlardır. "Düzgün ve güzel söz söylerler. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Sa'd-ı ekber (büyük kutluluk) olarak kabul edilmiştir. Pazartesi gecesi ile Perşembe gündüzlerine hâkimdir. Mavi renk Müşteri yıldızına aittir. Merih (Mirrih) ile Ay (Kamer) dost yıldızları; Zühre ile Utarid ise düşman yıldızlarıdır. Özellikle methiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı Müşteri yıldızına benzetilirler."[281] Mars, Jüpiter, Bircis, Hürmüz, Erendiz, Sakıt gibi adlarla da anılan bu gezegen din, ilim, hayâ, tevâzu, kerem, fesâhat ve akıl gibi vasıfları dolayısıyla manzumelerde genellikle devlet erkânı ve din önderlerine teşbih edilmiştir.

Şairin nazire olarak kaleme aldığı bendde geçen *Müşterî* kavramı ile ihâm-ı tenâsüp yapılmıştır. Müşterî kavramının ilk akla gelen anlamı talip veya alıcıdır. İlk anlamda da *köhne felek sevgilinin ay gibi kavisli kaşlarına talip olmuştur* anlamına ulaşılır. İkinci ve söylenmeyen anlam ise îhâma konu olan ve tenâsüp meydana getiren hilâl, çarh-ı kühen, süreyyâ gibi kavramlardır. Bu kavramlar Müşterî'nin yıldız anlamına çağrışım yaparak *köhne felek sevgilinin ay gibi kaşlarına yıldız olmuştur* anlamına ulaşılır:

Baḳ ne ḥikmet reng-i rūy-ı gül ser-ā-pā yāsemen
Reng alur zülf ü ruḫından gülşen-i meşk-i Ḫoten
Naḳd-ı cān virmek o meh-rūya ʿaceb mi her gün
Müşterī *olmış hilāl ebrūsına çarḫ-ı kühen*
Her şeb ʿarż itmekdedir ʿaḳd-i Ṣüreyyā-yı bedel (Tah.97/2)

2.9.2.7. Zühal (Keyvân, Satürn, Sekendiz)

Yedinci felekte yer alan Zühal yıldızı, *Nahs-ı ekber* (büyük uğursuz) olarak kabul edilen yıldızlardandır. "Kadim inanışa göre yedi gezegenin her birinin bin yıl devir sürdüğü ve her birinin dünyadan uzaklık süresinin bin yıla tekabül ettiğine inanılır. Yedinci felekte olan Zühal yıldızı ise bu yedi gezegenin ilk devridir ve Hz. Âdem ile başlatılmıştır. Yeryüzüne uzaklığı yedi bin yılına tekabül ettiği için *şeyhü'n-*

[281] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 357.

nücûm (yıldızların en yaşlısı) ve *pîr-i sipihr*, *pîr-i felek* (yaşlı felek) gibi terkiplerle kullanılmıştır."[282] Yeryüzüne olan bu uzaklığı şiirlerde çok uzak ve yüksekte olan ulaşılması zor durumlar veya imkânsız istekler için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda siyah rengi dolayısıyla sevgilinin beni, Hintli, zenci gibi benzetmelere de konu olmuştur.

Aşağıda yer alan ilk beyitte dikkat çeken bir benzetme yapan şair, memduhunu överken onun gözlerini yaşlı feleğin oğulları olan güneş ve aya benzetir. İkinci beyitte *kubbe-i keyvân* terkibiyle *Zühal yıldızının kubbesinde meclisinin açılışı okunsun* diyen şair, memduhun ulvîliğine işaret ederken onun adaletini ve cömertliğini de metheder:

Görmez aṣlā sen gibi dānā-dil-i pür-intibāh
ʿAynıñ olsa benī-i pīr-i sipihre mihr ü māh (Terk.43/3:1-2)

Sensin el-ḥaḳ mesned-i ʿadliñ kerīm ü efḫamı
Feṯḥ-i dīvānıñ oḳunsun **ḳubbe-i keyvān**da (K.45/5)

Aşağıda yer alan beyitte *âlemin Zühal yıldızına nur saçanı yıldızlar sanma, onlar ne cevherdir ki feleklerde benim sırlı ihsanımın ışığıdır* diyen şair, Zühal yıldızına parlaklık verenin kendisi olduğunu söyleyerek tefâhur örneği gösterir:

Ne gevher şuʿle-i esrār-ı feyżimdir feleklerde
Kevākib ṣanma nūr-efşān olan **keyvān-ı ekvān**a (K.55/5)

2.9.3. Yıldızlar

Yıldızlar *necm*, *encüm*, *nücûm*, *ecrâm*, *ahter*, *sitâre*, *kevkeb* veya yıldızların çoğulu olan *kevâkib* gibi adlandırmalarla dîvân şiirinde en yaygın benzetme unsuru olarak yer almışlardır. Güzellik ile ilişkilendirilen yıldızlar, çok parlak olmaları yönüyle genellikle mahbuba benzetilmiş, şekilsel özellikleri, bir görünüp bir kaybolmaları veya ulaşılmaz olmaları gibi çeşitli vasıflarıyla da teşbih unsuru olarak kullanılmışlardır. Aynı zamanda *ilm-i nücûm* denilen ve yıldızların insan mizaçları üzerine etkisini araştıran ilim dalı da şiirlerde sıklıkla kullanılan kavramlardan olmuştur. Esʿad Dîvânı'nda yukarıda verilen özellikleriyle anılan yıldızlar necm, encüm, ahter gibi yıldız anlamıyla yer alırken süreyyâ, ayyûk, sühâ gibi takım yıldızları isimleriyle de kullanılmıştır. Dîvânda en sık kullanılan *encüm* kavramı 12 yerde geçerken sırasıyla *ecrâm* sekiz, *necm* yedi, *ahter* beş, *kevkeb* bir ve *nücûm* bir

[282] Şentürk, *Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar),* s.169.

defa kullanılmıştır. Aşağıda yıldız kelimesi ve müteradiflerinin kullanım sıklığı sırasına göre birer örnek verilmiştir:

Felek **encüm** ṣaçarsa mihr ü māhı rūz-ı şeb dehre
Döner baş üzre yoḫsa devriniñ aḫir-zamānıdır (K.60/15)

Temevvüc eylese deryā-yı luṭfı bād-ı şefḳatden
Bütün sīm aḳıdır dünyāya heft-**ecrām**-ı enhārı (K.22/10)

Necm-i āhen degil ol ṣaḫn-ı semavāt üzre
Ḫayme-i şāha veted çaḳdı anı çarḫ-ı kebūd (K.31/6)

Maṭlaʿ-ı ʿārıż-ı cānane şebīh olmaz meh
Şuʿle-i bāriḳa **aḫter**de de ḫāverde de var (G.18/5)

Küşāde ṭāliʿ-i baḫtıyla şimdi çehre-i eyyām
Fürūġ-ı **kevkeb**-i ẕātıyla rūşen-dīde-i ʿasker (K.50/6)

Ol kerīmüʾl-ḥaṣletin ʿaks-i derūnī nūrıdır
Ṭāḳ-ı dergāh-ı Mesīḥāʾda **nücūm**-ı rūşenā (N.11/4)

2.9.3.1. Süreyyâ (Peren, Pervîn, Ülker)

Hamel burcunun kuyruğunda sıralanmış bir takım yıldızı olan Süreyyâ, sıralanış şekliyle dîvân şiirinde sıklıkla teşbih unsuru yapılan yıldız kümesidir. "Bu küme ile ilgili olarak dîvân edebiyatında *ıkd-ı Süreyyâ*, *menzil-i*/*menâzil-i Süreyyâ*, *mirfak-ı Süreyyâ* gibi tamlamaların kullanıldığı görülmektedir. İki sıra hâlinde dizilmesi sebebiyle şiirlerde parlaklık ve düzgün sıralanışına işaret edilen *tesbih*, *sürü*, *salkım*, *başak* (hûşe), *sohbet meclisi* (bezm) ve bu *mecliste toplananlar* (yârân-ı bezm), nazm, sevgilinin boynunda parıldayan mücevher *gerdanlık* (ıkd) ve *sevgilinin parlak dişlerine* (dendân) müşebbehün bih olan Süreyyâ aynı zamanda *çiy tanesine* (jâle) benzetilmiştir."[283]

Esʿad aşağıda yer alan bendde *evc-i süreyyâ* terkibiyle ülker/süreyyâ yıldızının doruk noktasını göğün en yüce katını işaret eder. (*Onun) şan ve şöhreti göğün en yüce dergâhında okunsun, süreyyâ yıldızının doruğundaki melekler vasıflarını söylesinler* diyerek memduhu öven şair, aynı zamanda memduhun hasletlerini de ulvîleştirir:

Oḳunsun nām u şānıñ ḫānḳāh-ı ʿarş-ı aʿlāda
Disünler ḳudsiyān evṣāfıñı evc-i **şüreyyā**da (Terc.35/3:5-6)

[283] Mustafa İsmet Uzun, "Süreyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 163.

2.9.3.2. Ayyûk

Ayyûk Kuzey yarım kürede bulunan Keçi takım yıldızının en parlak yıldızıdır. "Bu yıldızın gökyüzünde en yüksek noktada bulunduğuna inanılır. Bu nedenle de mübâlağa unsuru olarak kullanılır. Ayyuk bazan arşa kadar uzanan bütün bir sema için mecaz-ı mürseller kurar."[284] Esʿad aşağıda Tayyâr Paşa'ya nazire olarak kaleme aldığı gazelde *ayyûk* kavramını *göğün en yüksek katı* anlamında kullanmıştır. *Göğün en yüksek katında fitne iniltileriyle beraberken güzellik ülkendeki bakış yerin çok rahat olur* diyen şair, *ayyûk* kavramı aynı zamanda gökyüzünün en üst noktasından dünyanın izlenebildiği bir rasathane gibi tasavvur eder:

Mülk-i ḥüsniñde nice rāḥat olur ġamzekeden
Böyle ʿ**ayyūḳ**a ber-ā-berken enīn-i fitne (G.103/3)

2.9.3.3. Sühâ

Büyükayı takım yıldızının en küçük yıldızı olan Sühâ "küçüklüğü dolayısıyla eskiden gözlerin görüş kuvvetini ölçmede kullanılırdı. Bu yıldızı görebilen göz keskin sayılırdı."[285] Esʿad aşağıda yer alan beyitte *ey gönül sabaha kadar uykusuz olmanın sebebi nedir, Sühâ yıldızına seni dost eden kimdir?* diyerek sevgilinin uykusuz olması ile Sühâ yıldızının keskin görme, göz açıklığı gibi nitelikleri arasında bağ kurarak telmih yapar:

Bī-dārsın ṣabāḥa dek ey dil nedir sebeb
Necm-i **sühā**ya hem-dem iden kim seni ʿaceb (G.3/1)

2.9.3.4. Nesr-i Tâir

Kutup yıldızı olarak da bilinen *nesr-i tâir* veya *nesr-i felek* dîvân şiirinde göğün en parlak yıldızlarından olması sebebiyle yol gösterici ve önder olarak teşbih ögesi olmuştur. "Nesr-i tâir veya nesr-üt-tâir, Batı yönünde görülen parlak bir yıldız, Kartal burcunun T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan bu burcun en parlak yıldızıdır."[286]

Beyitte *nesr-i tâir* kavramını ayrı kullanmayı tercih eden şair, *hızlı hareket eder gökyüzünün çemberini geçeriz, biz gökyüzünde Cebrâil'in kanadına yol gösteren yıldızız* diyerek *nesr-i tâir* kavramının yol gösterici vasfına işaret eder:

---

[284] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 59.

[285] Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 424.

[286] Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s.824.

Çenber-i çarḫı geçer ṭıynet-i çālākız biz
Nesr-i Cibrīl-i per-i **ṭā'ir**-i eflākız biz (G.40/1)

Beyitte *nesr-i felek* terkibiyle göğün en parlak yıldızlarından olan Kuzey Yıldızı'na telmihte bulunan şair, *Hümâ kuşunun evi olan göğün en parlak yıldızı nesr-i feleği idare eden, döndüren benim*, *Ankâ'ya aklı gıda eden âlem-gîr(dünyayı kaplayan)im* diyerek kendini metheder:

Evc-i pervāz-ı Hümā **nesr-i felek** tedvīrim
Maġz-ı ʿAnḳāʾya ġıdā eyleyen ʿālem-gīrim (Terc.63/4:1-2)

3. NÜSHA TAVSÎFİ

Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler Kataloğu 5/13.5

Ölçüleri: 24x18 cm(17x11 cm)

Cilt: Üzeri çiçek ve yaprak motifli, kırmızı üzeri siyah deri kaplı, çukur sırtlı ve mikleblidir.

Sütun: Çift sütunludur. Sağ tarafta bulunan sayfalar müşirlidir.

Varak: 113

Satır: 25

Yazı: Rikʿa

Renk: Siyah-kırmızı mürekkep.

Kağıt: Şemse motifi filigranlı, aharlı kağıt.

İlk beyit: "Ey tāc-ı enbiyā didi Ḥaḳ merḥabā saña
Vʿey mefḫar-ı cihān iki ʿālem fedā saña"

Son beyit: "Cenāb-ı ʿĀṣım-ı Sāmī ṭabīʿata Esʿad
Naẓīre-i ġazeliñde kemāl gelmedi mi"

Müstensih: Tespit edilememiştir.

İstinsah tarihi: Tespit edilememiştir.

Çalışılan dîvân VOHD (Almanya'daki Doğu El Yazmalarının Kataloglanması) projesi kapsamında Hs.or.1051 yer numarasıyla kaydedilmiştir. Hanna Sohrweide editörlüğünde hazırlanmış nüsha, Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu, Bölüm: 5, Cilt: 13.5'te kayıtlıdır. Katalog kaydında yer alan bilgilere göre nüsha 1850 doğumlu Esʿad Mehmed Muhlis Paşa'ya aittir.

Nüshanın ön kısmında iki adet son kısmında bir adet vikâye varağı bulunmaktadır. Nüshanın her varağının ön yüz sol üst köşesi Hint-Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Birinci varağının ilk ön yüzünde Yahûdi asıllı Alman şarkiyatçısı Karl Süssheım'in 1939 tarihli kitap etiketi bulunmaktadır.[287] İkinci vikâye

[287] Osman Gazi Özgüdenli, "Süssheim, Karl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ek II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, s. 539.; Almanya doğumlu meşhur şarkiyatçı Karl Süssheim, doktorasını bitirdikten sonra 1902 yılında Osmanlıyı ziyaret etmiş ve 1947 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. İstanbul Üniversitesi'de dersler veren ve kendini ilmî araştırmalara adayan şarkiyatçının üzerinde çalışılan nüshayı nasıl ve nereden edindiği hakkında kesin verilere ulaşılamasa da Berlin Kütüphanesine nasıl ulaştığı hakkında zikredilen veriler işaret olmuştur. Kuvvetle muhtemel -Karl Süssheim'in ziyaretleri esnasında sahip olduğu- eserin üzerindeki mühür, nüshanın Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ne ulaşmasına sebebiyet vermiştir denilebilir.

sayfasında Fuzûlî'nin mevcut eserlerde aynı şekilde yer almayan *"Yā Rabbi raḥm u vefā devrān bī-ṣabr u sūkun, Derd çoḳ dermān yoḳ düşmen ḳavī ṭāliʿ zebūn"*[288] beyti yer almaktadır. Üçüncü vikâye sayfasında çeşitli şairlerden alıntılan yedi adet müfret beyit ve dördüncü vikâye sayfasında aynı şekilde farklı şairlerden alıntılanmış 18 adet müfret beyit yer almaktadır. Bu müfretlerin müellif tarafından mı yoksa sonradan mı yazıldığı belli olmamakla birlikte nüshanın devamındaki yazı stilinden farklıdır.[289] Dördüncü vikâye sayfasındaki çaprazlama yazılan müfret beyitlerin orta kısmında *"Ṣāḥib-i dīvān-ı Esʿad ʿan-ketebe-i meclīs-i ticāret"* yazısı ile hemen altındaki mühürde *"Seyyīd-Muḥammed Rāsim Nev-zād"* adı ile hicrî 1279 (M.1862-1863) tarihi yer almaktadır. Temellük kaydı olduğu düşünülen bu tarihten başka nüshada istinsâh veya ferâğ kaydı tarihleri bulunmamaktadır. Yazma nüshanın 1b sayfasında nüshanın devamındaki mürekkepten farklı yazılmış *"Külliyāt-ı Dīvān-ı Esʿad"* başlığı yer almaktadır. Bu başlık haricinde nüshada yazım şekli birliği korunmuştur. Nüsha, zahriye sayfasındaki bu temellük kaydından sonra *"Naʿt-ı Şerīfü'l-Ḥazret-i Resūlü'ş-şeḳaleyn"* adlı naʿt ve besmele ile devam etmektedir. Yazma nüshanın 108a-113b sayfaları arası boştur. Nüshanın sonunda bir adet vikâye varağı bulunmaktadır. Ferâğ kaydında *"temmet-temâm"* yazısından sonra yer alan temellük kaydı mühüde *"Ẕekāī Ḥüsnī"* bilgisi yer almaktadır.

Nüshanın satır aralarına ve der-kenarlarına kırmızı mürekkep ile tek kelimelik haşiyeler düşülmüştür. Bunlar bazen bir kelimenin birebir aynısı bazen de kelimenin manası şeklinde yazılmıştır. Örneğin 1b varağında yer alan 27. şiirin ikinci beytinde *"Mezc itdi sırr-ı ẕātını bir tūtiyā saña"* mısraʿında altı çizili kelimenin yanına kırmızı mürekkeple *"mezc"* yazılmıştır. 2a sayfasında yer alan 28. şiirin 22. beytinin ilk mısraʿında *"Bunda ḥikmet kendidir çāk-ı girībān eyleyen"* altı çizili kelimenin altına kelimenin manası olan *"yırtmak"* yazılmıştır. Bu haşiyeler 6a sayfasına kadar sıklıkla devam etmiş, sonrasında muhtelif birkaç sayfada daha yazılmıştır. Bunların tamamı dipnotlarda gösterilmiştir.

Mustafa Balcı, Sıradışı Bir Şarkiyatçı "Prof. Dr. Karl Süssheim (1878-1947)" *Türk Yurdu*, 30 (275), 2010, s.78-81.

[288] Fuzûlî. *Fuzûlî Dîvânı,* Abdülhakim Kılınç (haz.), T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021. s. 578. (G.209). http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuz%C3%BBli-divani_765.aspx (Erişim Tarihi 25.08.2023)

[289] Bu müfretlere Ekler ana başlığı altında yer alan Ek 1 kısmında yer verilmiştir.

Dîvânda yer alan bazı remizler nüshanın istinsah edildiğine işaret eder.[290] Aşağıda bu işaretlerden bazılarına yer verilmesi hem yazma nüshanın istinsah edildiğine delil göstermek hem nüshayı detaylı bir şekilde tahlil etmek amacıyladır. Hint-Arap rakamlarıyla numaralandırılmış varak numaralarına göre sırasıyla bu işaretlerden bazıları şunlardır:

9b-18a-20b-22b-25b-36b-39b-42b-44b-46a-47a-49b-52b-55b-58b-63a-63b-84a ve 101b sayfalarının der-kenarlarına "صح" (ṣaḥḥ) remzi düşülmüştür. Bu remizler eserin müstensih hattı olup istinsah edildiğine işaret etmektedir.[291]

23a-23b arasında yer alan *"Ḳaṣīde berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāh Āmīn yā Muʿīn"* başlıklı 55. şiirin 11. mısraʻının sıralı nokta işaretleriyle 9. mısraʻın yerine geçmesi gerektiğine remiz düşürülmüştür.

26b-27b arasında yer alan *"Tercīʿ-i bend berāy-ı ʿĪdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem"* başlıklı 60. şiirdeki 6. mısra *"Söziñ miftāḥ-ı müşkil-bend-i ser-ḥadd-i sedīd"* kısmının üzeri çizilip aynı hatla der-kenara *"Heme eyyām-ı iḳbālde cihāna rūz-ı ʿīd olsun"* yazılmış, silinen beyit 8. mısrada değiştirilmeden tekrar yazılıp takdim-tehir edilmiştir.

46a-47a arasında yer alan *"Ḳaṣīde berāy-ı Maṣlāḥat-ı Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa"* başlıklı 80. şiirin 12. ve 13. beyitlerinin 2. mısralarının sonuna istinsah işaretlerinden *"muʾaḫḫaren"* ve *"maḳdem"* yazılarak mısraların takdim-tehir yapılmasına işaret edilmiştir.

56b-57a arasında yer alan *"ʿĪdıyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı ʿĀlī Maẓhar Muṣṭafā Efendi"* başlıklı 90. şiirin 9. beytinden sonra aynı hatla der-kenara *"Sen o merd-i bī-bedelsin kim ʿadüvv-i devletiñ, Cān u başıñla ḥaẕāḳat-kārsın perḥāşına"* beyti yazılmıştır.

70a-70b arasında yer alan *"Tercīʿ-i Bend berāy-ı Merşiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫü'l- İslām Ḥvāz Paşa-Zāde"* başlıklı 118. şiir olan tercî-i bendin 3. vasıta beytinin

[290] Edinilen mevcut bilgilere göre çalışılan dîvân tek nüshadan ibarettir. Kaynaklarda ve dîvânda, nüshanın müellif mi yoksa müstensih hattı mı olduğuna dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Ancak dîvânda yer alan bazı işaretlerden nüshanın müstensih hattı olduğuna kanaat getirilmiş ve açıklamalar yapılırken müstensih ifadesi kullanılmıştır.

[291] Adam Gacek, *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*, Klasik Yayınları, İstanbul 2020, s. 154.

sağ alt köşesine "٧" remzi düşüldükten sonra der-kenara da bu remiz düşülmüş ve aynı hatla 12 mısralık bir bend eklenmiştir.

88b sayfasında yer alan *"Ġazel der-Maġosa Goftem"* başlıklı 37. gazelin 4. beytinden sonra "٧" remzi düşülüp der-kenara da aynı remiz düşülerek *"İçmeyen sāġar-ı hicrānı ayaġ üzre müdām, Ne bilür keyf-i meyi vaṣl ile maḫmūr nedir"* beyti yazılmıştır.

90a sayfasında yer alan 44. gazelin 5. beytinin *"Olaldan mübtelā-yı naẓra-i ʿarż-ı ruḫsār itse de baḳmam, Nigāhum gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz"* altı çizili yerden itibâren üstü çizilerek der-kenara *"-i zülf-i siyehkārıñ, Ser-i efkārıma aktar-ı ʿālemdārdır sensiz"* yazılmış, silinen beyit de altı çizili yer eklenerek der-kenara 7. beyit olarak *"Baña ḥūrī-i cennet ʿarż-ı ruḫsār itse de baḳmam, Nigāhım gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz"* şeklinde yazılarak takdim-tehir edilmiştir. Verilen bu işaretlerin tamamı detaylı bir şekilde dipnotlarda açıklanmıştır.

Nüshada birtakım eksiklikler tespit edilmiştir. İç ve dış kaynaklı olan bu eksikliklerden öncelikle iç kaynaklı olanlar, sonrasında dış kaynaklı olanlar değerlendirilmiştir.

26b-27b arasında yer alan *"Tercīʿ-i bend berāy-ı ʿİdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem"* başlıklı 60. şiir onar mısralık bir tercî-i benddir. 2. bendin 3. ve 4. mısraları için boşluk bırakılmış fakat tamamlanmamıştır. Bu da bendin 8 mısra olmasına sebep olmuştur.

36b-37b arasında yer alan *"Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa"* başlıklı kaside *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezni ile yazılmıştır. Kasidenin 2. beytinin ilk mısra'ı olan *"Oldı çāder çiçeginden* [...]*çetr-i ḫıyām"* mısra'ında köşeli parantezde belirtilen yerde üç hece eksiktir. Bu gibi eksikliklerin tamamı dipnotlarda belirtilmiştir.

57a-58a arasında yer alan *"Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿẓam Maẓhar Muṣṭafā Efendi"* başlıklı 91. şiirin 14. beytinin ilk mısra'ında *"Şiʿr-i inşā vü nesir cümle maʿārif anda"* altı çizili yer boş bırakılmıştır.[292]

88a sayfasındaki *"-bilmem nedir"* redifli 168. şiirin 6. beytindeki *-bil* fiili sehven yazılmamıştır.

[292] Müstensih tarafından sehven bırakılan bu eksiklik, 67. manzumede yer alan aynı beyitler yardımıyla tamamlanmıştır.

105a sayfasında *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* vezni ile yazılmış 242. şiirin ikinci mısra'ında *"Meh-i ḥüsniñ görenler çeşmin[..] ider hāle"* köşeli parantez içinde belirtilen yerde iki hece eksiktir. Bu eksikliklerin yerleri tespit edilerek köşeli parantez ile belirtilmiş ve dipnotlarda açıklanmıştır.

Dış sebeplerden kaynaklı eksiklikler aşağıda varak sırasında göre verilmiştir.

12a sayfası boş bırakılmış, 12b sayfası kaside ile başlamış ve 80a varağı boş bırakılmış, 80b varağı elif-nâme ile başlatılmıştır. Bu eksikliklerin bölüm başlangıcı için mi yoksa sehven mi bırakıldığı tespit edilememiştir.

Eserde üç yerde eksiklik vardır. Bunlardan ilki 24b sayfasından sonraki kısımdadır. 24b sayfasındaki müşirde *"sāyebāndır"* ibaresi düşülmüş ancak sıra numarası devam eden 25a sayfasındaki manzume *"sāyebāndır"* ile değil *"saña ḫıyānet eyleyeñin"* mısra'ıyla başlamaktadır. Manzumeler bu kısımda revî harfine göre sıralanmadığından dolayı eksik varak sayısı tespit edilememiştir.

79b sayfasındaki müşirde *"Fârisî"* ibaresi düşülmüştür. Bundan sonraki sayfa 80a olarak numaralandırılmış ve boş bırakılmıştır. 80b sayfası ise gazeller ile başlamaktadır. 70b ve 80a arasında eksik sayfa/varak sayısı tespit edilememiştir.

85b sayfasındaki müşirde *"heves-kām"* ibaresi düşülmüş ancak sıra numarası devam ettirilen 86b sayfasındaki manzume *"heves-kām"* ile değil *"ġazel"* başlığıyla devam etmektedir. 85b sayfasındaki manzumenin revî harfinin "ر " olması 86a sayfasındaki gazelin revî harfinin de "ر" ile başlaması arada çok fazla eksiklik olmadığını gösterse de bu kısımda kaç varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Su lekelerinden kaynaklı okunamayan iki yer vardır. Bunlardan ilki 11a, ikincisi 100b sayfasındadır. Bu eksiklikler köşeli parantez içinde gösterilmiş ve dipnotlarda açıklanmıştır.

Ayrıca 55b-56a sayfaları arasında eserin genelinde kullanılan sayfalardan farklı olarak kareli defter yaprağı parçasına *"külliyāt-ı dīvān-ı Esʿad bi-dūn-i imẕā ve tārīḫ -zü hs.or.1051-"* notu düşülmüştür.

3.1. İmla Özellikleri

3.1.1. Ünlü Harfler

Dîvânda ünlü (vokal) sesleri göstermek için beş harf kullanılmıştır."ا"elif, "آ" medli elif, "و" vav, "ه" he, "ى" ye. Bunlardan "ا" elif, "آ" medli elif ve "ه" he a, â, e

ünlülerini, "ي" ye ı, i, î ünlülerini, "و" vav ise o, ö, u, û, ü ünlülerini karşılamak için kullanılmıştır.

Tablo 3.1. *Türkçe kelimelerin yazımı*

بیلورسین	bilürsin	Müs.17/7	صاقنمزسین	ṣaḳınmazsın	G.88/2
سکا	saña	K.27/19	ایلسون	eylesün	K.24/29
قیلمه	Ḳılma	G.86/4	بیلدیلر	bildiler	N.59/3

Tablo 3.2. *Arapça kelimelerde ünlülerin yazımı*

اقالیم	eḳālīm	G.59/2	ظلمانی	ẓulmānī	K.19/33
معانی	maʿānī	G.12/5	خولیا	ḫūlyā	G.119/4

Tablo 3.3. *Farsça kelimelerde ünlülerin yazımı*

مروارید	mürvārīd	Terk.43/4:10	آسوده	āsūde	K.50/15
خورشید	ḫurşīd	K.44/6	بالین	bālīn	M.99/4:3

3.1.2. Elif-i Maksûre Kullanımı

Arapça kelimelerde "ا" harfi uzun bir "â" sesi, "ى" harfi ise ünlü olarak kullanıldığında uzun bir "î" sesini karşılamaktadır. Bu "ى" harfi kimi kelime sonlarında "â" olarak okunur. Bu duruma *elif-i maksûre* denir. Dîvânda son ünlü harfi "ى" ile yazılması gereken Mûsâ, Yahyâ, Mustafâ, ʿukbâ, murtazâ, aʿlâ gibi birçok sözcük "ا" ile yazılmıştır. Mûsâ ve Mustafâ isimlerinin hem "ا" hem "ى" ile kullanılmıştır.

Tablo 3.4. *Es'ad Dîvânı'nda yer alan elif-i maksûre örnekleri*

مأوی	mevʾā K.59/7	عیسی	ʿĪsā K.66/36	مستوفی	müstevfā Tar.85/3
موسی	Mûsâ K.6/17	حتّی	ḥattā K.55/34	مستوفی	Muṣṭafā G.116

3.1.3. Elif-i Memdûde Kullanımı

Arapça asıllı kelimelerin sonunda bulunan "اء" şeklinde yazılan elif harfi normalden daha uzun bir â sesi verir. Bu şekilde kelime sonlarında yer alan eliflere

elif-i memdûde denir. Bu şekilde yazılması gereken ümerâ, binâ, hamrâ, hasnâ gibi sözcükler sadece "ا" ile kullanılmış "ء" işareti kullanılmamıştır.

3.1.4. Vâv-ı Ma‘dûle Kullanımı

Farsçada "خ" harfinden sonra gelen bazı "و"lar yazıldıkları hâlde okunmazlar. Bu vavlara *vâv-ı ma‘dûle* denir. Bu vavlardan sonra çoğu zaman elif gelir ve "خ" harfi elifle birlikte uzun “â” sesiyle okunur (hâ). Vâv-ı ma‘dûle ile yazılan kelimelerin sayısı sınırlıdır. Yazma nüshada yer alan bu vavlar tablodaki örneklerle sınırlıdır ve bu şekilde Latin harfli Türk alfabesine aktarılmıştır.

Tablo 3.5. *Es‘ad Dîvânı’nda yer alan vâv-ı ma‘dûle örnekleri*

خوان	ḫᵛān M.25/14	خواهش	ḫᵛāhiş G.1/3	خواجه	ḫᵛāce G.18/12
خواب	ḫᵛāb G.6/3	خوار	ḫᵛār G.104/14	خواه	ḫᵛāh K.19/52

3.1.5. İkili Kullanımlar

Dîvânda görülen ikili kullanımlar genellikle d-t sesleri arasında yapılmıştır. Elif-i maksure kullanımında da görülen bu ikili kullanımlar yazma nüshadaki yazım dikkate alınarak muhafaza edilmiştir.

Tablo 3.6. *Es‘ad Dîvânı’nda yer alan ikili kullanım örnekleri*

دولدى	doldı Ter.78/10	طولدى	ṭoldı Terk.92/2	انن	anın G.19/5	انك	anıñ G.27/4
خائن	ḫāʾin K.20/36	خاين	ḫāyīn K.20/43	دوينجه	duyunca Tar.76/20	طويب	ṭuyup K.19/16
داغلدي	daġıldı N.3/4	طاغلدي	ṭaġıldı G.8/5	شوكتلي	şevketli Terk.26/4:13	شوكتلو	şevketlü K22/39
كلن	gelen K.19/15	كلان	gelan Tah.18/23-3	معنى	maʿnā N.10/19	معنا	maʿnā K.24/48
سنسن	sensin K.59/13	سنسين	sensin K.59/14	يازسين	yazsın K.33/26	يازسون	yazsun K.39/2
ايتدورن	itdüren (K.2/14)	ايتديرن	itdiren K.19/4	طتلي	ṭatlı G.77/3	طتلو	ṭatlu K.49/6
شمدنكرو	şimden gerü K.58/19	شمدنكري	şimden geri Terc.90/4v	منم	menem K.44/30	بنم	benem K.44/30

3.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem

- Manzumelerin numaraları tarafımızca verilmiştir. 1b sayfasından gazellerin başlangıcı olan 80b sayfasına kadar olan manzumeler ayrı, gazeller ayrı numaralandırılmıştır. Beyitler beşerli sıra takip edilerek numaralandırılmıştır. Varak numaraları köşeli parantez [ ] içerisinde sayfanın sol tarafında gösterilmiştir.
- Metinde DEV-RA çeviri yazı fontu kullanılmıştır.
- Mısra başları ve özel isimler büyük harfle yazılmıştır. Özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.
- Anlam yahut vezin gereği yapılması gerekli olan türlü eklemeler, metin tamirleri köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiş, okunamayan ve eksik bırakılan yerler metinde (…) işaretiyle gösterilip dipnotlarda açıklanmıştır.
- Metinde imlâ özelliklerine ilişkin farklılıklar ikili kullanımlar maddesinde gösterilmiştir.
- Metinde *gelir*, *değil*, *bilir* gibi sözcükler hem "**و**" hem "**ی**" ile hem de vokalsiz yazılmıştır. Bu sözcükler çoğunlukta nasıl yazılmışsa tercihimiz o yönde olup metnin tamamında dar-yuvarlak vokalli şekilleri tercih edilmiştir.
- Vasıta eki "ile"nin yazımında eğer "i" sesi "**ی**" harfi ile belirtilmişse *-ile* kelimeye bitişik yazılmış, belirtilmemişse kelimeden ayrı yazılmıştır. Metinde bazı kelimelerde ise vasıta eki *–y-ıla* şeklinde yazılmıştır. Bu gibi durumlarda metindeki farklılıklar muhafaza edilmiştir: "suyıla (K.34/12)…"
- -için edatı, vezin gereği önündeki vokal düşürüldüğünde önceki kelimeyle bitiştirilerek yazılmıştır: "anıñçün (K.3/5), düşmeniñçün (Terk.43/3), seniñçün (K.10/1)…"
- Zarf fiil eki (gerundium) yazma nüshada "**ب**" harfi ile yazılmış olup metne *-up*, *-üp* şeklinde aktarılmıştır.
- Sıfat fiil eki (partisip) *-DUk*, nüshada düz ve yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra genellikle "**ی**" ile gösterildiği için metne *-dlk* şeklinde aktarılmıştır: "-turdıkca (Tar.81/23), -buldığı (K.24/18), -tutdığı (M.25/35), -oldığı (Tar.84/8)…"

- Geniş zaman eki hem "**و**" ile hem "**ى**" ile gösterilmiştir. Bazen de (bitirir-K.44/17) örnekte görüldüğü üzere harekelendirilerek düz-dar vokalle okutulmuştur. Metnin orijinaline bağlı kalınarak her iki yazım şekli de muhafaza edilmiş, vokalsiz yazılanlarda ise dar-yuvarlak vokaller tercih edilmiştir: "bilürsin (Terc.35/6), kalurdı (K.44/22), demlenürken (G.50/3)…"

- Belirli geçmiş zaman ekinin hem hikâyesi hem rivâyeti bazı yerlerde "**ى**" ile belirtildiği için metne düz-dar vokalle aktarılmıştır.

- İlgi ve iyelik ekleri yazımında çoğunlukla "**ى**" kullanılmış, birkaç yerde ise ِ ile *-y* okutulmuştur. Ek her ne kadar dudak uyumuna bağlı olsa da yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra uyumsuzluk görülmektedir. Bu nedenle "**و**"lı kullanımlar görülen yerlerde yazma nüshadaki kullanım şekli esas alınmıştır. Vokalsiz yazılan kelimelerde, yuvarlak ya da düz taban farketmeksizin, dönemin eğilimine paralelel olan "**ى**"li kullanımı tercih edilmiştir:: " 'ömriñi (K.39/39), vücûdıñı (Terk.57/5:11), saçlarını (K.61/36), âsârıma (K.61/46), gönline (G.74/11), gözimiñ (Terc.93/5:1), kuluna (M.26/42), kâ'idiniñ (K.24/17), emriniñ (K.29/10)…"

- Üçüncü şahıs emir eki metinde düz ve yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra hem "**و**", hem "**ى**" ile gösterildiği için her iki kullanım şekli de muhafaza edilerek aktarılmıştır. "söylesün (G.93/1), degmesün (G.100/5), kaldırsın, yandırsın (M.25/53)…"

- Fiilden fiil yapım eki olan *-dır*, bildirme eki olarak da bilinen cevher fiilinden *-dır* ve kuvvetlendirme eki olarak kullanılan *-dır* hem "**و**" hem "**ى**" hem de vokalsiz yazılmıştır. Bu ek, yazma nüshadaki kullanım şekilleri muhafaza edilerek metne aktarılmış, Vokalsiz yazılanlarda ise hangi vokal ağırlıkta kullanılmışsa o tercih edilmiştir: 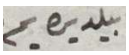 bildireyim (Terk.63/6:2), 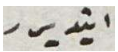 itdirür (G.97/6).

- Bazı kelimelerin yazımında müstensihten kaynaklı harf hataları mevcuttur. Örneğin "**خ**" ile yazılması gereken "**خرّم**" (hürrem), "**خاقان**" (hakân) gibi birçok kelime "**ح**" ile yazılmış, "**حرام**" (haram), "**حبذا**" (habbezâ) gibi birçok kelime de "**خ**" ile yazılmıştır. Aynı şekilde "**ج/چ**", "**ب/پ**", "**ط/ظ**", "**ز/ذ**", "**ر/ز**", "**ص/ض**"

harfleri arasında da tutarsızlık görülmektedir. Bu şekilde yazılan kelimelerin orijinal yazımı tercih edilerek metne aktarılmıştır.

- Yazma nüsha, rikʿa hattı ile harekesiz olarak yazılmıştır. 6-7 yerde ise 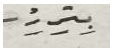 (bitirir) örnekte görüldüğü gibi hareke tercih edilmiştir. Örnekte geniş zaman ekinin *-y* ile okunması gerektiğine işaret edilen bu harekelendirme, yönlendirme amacıyla eklenmiş olduğundan nüshadaki kullanım şekli muhafaza edilerek metne aktarılmıştır.
- Tahmîs, tesdîs gibi farklı şairlerin şiirlerine yazılan manzumelerdeki beyitler *italik* karakterle kaynağına müdahale edilmeden aktarılmış, dipnotlarda alındığı kaynak verilmiştir. Eğer müellif aldığı beyitlerde aslından farklı kelimeler kullanılmışsa bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.
- Vezin bozukluğu, vezin farklılığı gibi özel durumlar dipnotlarda belirtilmiştir.
- Vezin gereği eksik hece okunması gereken yerlerde vokalle bitip vokalle başlayan iki kelime müstensih tarafından birleştirilerek tek vokale dönüştürülmüştür. Bu gibi durumlarda ilgili kelimeler *n'oldu, n'etdi, n'ideyim, n'itsün* şeklinde kesme işareti ile ayrılarak yazılmıştır.
- Seslerin uzunlukları gösterilirken "vezin" esas alınmış, zihaflı ünlüler *italik* karakterle yazılmıştır.
- Vezin gereği yapılan ünlü türemeleri ayraç işareti içinde gösterilmiştir: "hay(ı)r, şük(ü)r, cev(i)r…"
- Şeddeli okunduğunda med ortaya çıkaran *Hakk*, *dürr*, *hatt*, *kadd* gibi kelimelerde vezin gereği tahfif yapılmış, medli okunması gereken yerlerde şeddeli kullanılmıştır. "dür-i sübhân, ser-had-ı İrân…/ Hakk zevciyyetini…"
- Med yapılması zaruret olduğu hâlde med yapılmayan hecelerin ünlüleri de zihaflı hecelerde olduğu gibi *italik* karakterle yazılmıştır: "Mahmû*d*, bâmdâ*d*…"
- Orijinali "âsmân, hânmân, âftâb, âşnâ, rūzgâr, âstân…" gibi Farsça sözcüklerdeki vezin gereği türetilmiş ara sesler, "âsumân, hânumân, âfitâb, âşinâ, rūzigâr, âsitân…" şeklinde gösterilmiştir.
- Arapça, Farsça edatlar ve ön ekler eklendikleri kelimelerden "-" ile ayrılmıştır: bî-vefâ, bî-behre, bâ-cân, bâ-husûs, bî-hûde, vâ-beste, nâ-tamâm vb.

- Farsça seslenme edatı olarak kullanılan *-â* son ekiyle Farsça çokluk eki olan *-ân* eki, uzun -î ile biten kelimelerden sonra geldiğinde araya -y sesi getirilmiş ve bu durumda -î'nin uzunluk değeri düşürülmüştür: "sufiyâ, hûriyân, tûtiyân, kerrûbiyân, nasrâniyân…"
- Âyet, hadîs ve hadîs-i kudsîler transkribe edilerek *italik* karakterde yazılmış ve söz konusu ibarelerin Türkçeleri dipnotlarda gösterilmiştir. Âyetlerin dipnotlarda gösterimi Kur'ân/anlam/sûre adı/sûre numarası şeklinde verilmiştir.
- Dîvânda kullanılan âyetlerin Türkçeye çevirisi için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf adresi kullanılmıştır.
- Metinde yer alan Arapça ve Farsça kelime ve eklerin yazımında birlik sağlamak amacıyla İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"[293] adlı makalesindeki esaslara uyulmaya çalışılmıştır.
- Tarih kıt'alarında yer alan hicrî ve rumî tarihlerin miladi karşılığı verilirken Türk Tarih Kurumu'nun https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/ adresi kullanılmıştır.

[293] İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Derneği Dergisi*, 9/1, Ankara 1993, s. 51-89.

3.2.1. Çeviri Yazı Alfabesi

ا	a,e,ā	ض	ḍ,ż
آ	ā	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
پ	p	ع	ʿ
ت	t	غ	ġ
ث	s̱	ف	f
ج	c	ق	ḳ
چ	ç	ک	k
ح	ḥ	گ	g
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẕ	ن	n
ر	r	و	u,ü,ū,o,ö,v,ᵛ
ژ	j	ه	a,e
س	s	ی	y,ı,ī
ش	ṣ	ء	ʾ
ص	ṣ		

4. ÇEVİRİ YAZILI METİN

Külliyāt-ı Dīvān-ı Esʿad

1

[1b] **Naʿt-ı Şerīfüʾl-Ḥażret-i Resūlüʾş-şeḳaleyn**

Biʾsmillāhiʾr-raḥmāniʾr-raḥīm

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ey tāc-ı enbiyā didi Ḥaḳ merḥabā saña
Vʾey mefḫar-ı cihān iki ʿālem fedā saña

Çeşm-i Muḥammediyyeñe çekdi yed-i ṣamed[294]
Mezc[295] itdi sırr-ı ẕātını bir tūtiyā saña

Ey pādişeh-i devlet-i dünyā vü āḫiret
Virdi dü kevn ḥükmine fermān-revā saña

Ẕāt-ı kerīm-i şānına nesc itdi ḳudreti[296]
Tār-ı perend-i ḥikmeti ḳıldı ḳabā saña[297]

5 Ey pādişāh-ı maẓhar-ı *levlāk*[298] Muḥammedī
Eflākı itdi ḫalḳıñ içün rūşenā saña

Mışbāḥ-ı merḳadiñ diyü ḫalḳ oldı mihr ü meh[299]
Tā ḥaşre dek yanar hele ṣubḥ u mesā saña

---

[294] Yazma nüshada metnin kenarlarına veya satır aralarına tek kelimelik notlar düşülmüştür. Bunlar bazen bir kelimenin manası, bazen aynısı olacak şekilde yazılmıştır. Der-kenarlara yazılan bu kelimeler dk. kısaltmasından sonra, metnin içine yazılan notlar m. kısaltmasından sonra dipnotlarda verilmiştir.

[295] dk. mezc.

[296] dk. nesc.

[297] dk. târ-ı perend.

[298] "levlâke levlâk lemâ halâktü'l-eflâk: Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım." anlamına gelen kudsî hadîs. Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, s.113.

[299] dk. mısbâh.

Sen ol ḥabīb-i Ḥażret-i Perverdigārsın
Bir ḥabbedir naẓarda ḳamer māsivā saña

Sensin şefīʿ-i ʿarṣa-i maḥşerde ümmete
Vaʿd eyledi bu devleti Ẕüʾl-kibriyā saña

Ḥayfā bu ʿabd-i mücrim-i rūy-ı siyāh kim
Bilmem ki ḳanġı vech ile eyler recā saña

Naʿtıñda olması daḫı bir cürm-i maḥżdır
Meddāḥ iken öziñde cenāb-ı Ḫudā saña

Sermāyesi anıñ heme adaşıñ olması
Esʿad o müjdelerle ider ittikāʿ saña

Perverdigārıñ ʿaşḳına eyle anı ḳabūl
Yüz biñ kebāʾir ehli gedālar fedā saña

2

Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ḳāfile-i Enbiyā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 ʿAşḳdır Ādemʾle evvel ʿahd-i peymān eyleyen
ʿAşḳdır Ḥavvāʾya reʾy-i nefsi şeytān eyleyen

ʿAşḳdır Ādemʾde naḳş-ı ʿahde ruḫṣat gösteren
ʿAşḳdır cennetde ol sırrı nümāyān eyleyen

ʿAşḳdır Ādemʾle Ḥavvā beynine firḳat viren
Eşk-i ḥasret dökdürüp dillerde destān eyleyen

ʿAşḳdır her Ḳābil-i ʿiṣyānı bend-i nefs iden
Hābilʾe terk-i cihānı zīver-i cān eyleyen

ʿAşḳdır tehyīc-i deryāyı şuʾūnāt itdüren[300]
ʿAşḳdır ʿāşıḳları ilġā-yı ʿummān eyleyen

[2a] ʿAşḳdır mā-fiʾż-żamīriñ herkese iẓhār iden
İttifāḳ-ı ittiḥād-ı küfr-i īmān eyleyen

ʿAşḳdır Nemrūdʾa daʿvā-yı ulūhiyyet viren
ʿAşḳdır İbrāhīmʾe nārı gülistān eyleyen

ʿAşḳdır maʿbūdı istidlāl iden İbrāhīmʾe
Büt-şikenlikle anı meşhūr-ı devrān eyleyen

ʿAşḳdır İsmāʿīlʾi münḳād-ı fermān eyleyüp
Cānını meydān-ı bismilgehde ḳurbān eyleyen

ʿAşḳdır Davūdʾı aḥkām-ı ḫilāfetle yeren
İntiḫāb-ı neslini dehre Süleymān eyleyen

ʿAşḳdır Eyyūbʾi ṣabır taḫtına sulṭān iden
Vaṣfını ārāyiş-i manṣūṣ-ı fermān eyleyen[301]

ʿAşḳdır Yaʿḳūbʾı derd-i ḥasret içre zār iden
Müjde-i vuṣlatla nūr-ı çeşmin iḥsān eyleyen

ʿAşḳdır mekr itdüren iḫvān-ı Yūsuf ḥaḳḳına
Ümm-i dünyāya mükāfāt ile sulṭān eyleyen

[300] dk. tehyîc/şu'ûnât.

[301] dk. ârâyiş.

ʿAşḳdır aşḳ-ı Züleyḫāʾya o ġadri itdüren
ʿAşḳdır maḥbūbıñı der-bend-i zindān eyleyen

ʿAşḳdır Meryemʾde ʿĪsāʾnıñ ẓuhūr-ı ḥikmeti
ʿAşḳdır efkār-ı maḫlukātı ḥayrān eyleyen

ʿAşḳdır bu ʿālem-i tekvīne bādī ʿaşḳdır
Böyle zī-şebāt-ı kevneyni nümāyān eyleyen

ʿAşḳdır nūr-ı Muḥammed ibtidā ḫalḳ oldıġı
Nūr-ı ʿaşḳı ʿaşḳdır maḥbūb-ı raḥmān eyleyen

Ol Muḥammed kim cemīʿ-i mürselīniñ efḫamı[302]
Yār-ı gār ʿaşḳına Mūsāʾyı derbān eyleyen

Ol Muḥammed kim odur aṣḥābınıñ envārını
Encümāsā ṣafḥa-i çarḫa zer-efşān eyleyen[303]

Ol Muḥammed kim anıñ ʿaks-i şuʿāʿ-ı nūrıdır
Āfitāb-ı maşrıḳından böyle tābān eyleyen

Tāc-ı levlāke şeh-i evreng dīn-i devleti[304]
Cümle Peyġām-berlere tertīb-i dīvān eyleyen

Kendi nūr-ı ḫālıḳı nūr-ı hüviyyet şuʿbesi
Bunda ḥikmet kendidir çāk-ı girībān eyleyen[305]

[302] dk. efham.
[303] dk. zer-efşân.
[304] dk. evreng.
[305] dk. yırtmak.

Leyle-i İsrāya maẓhar ẕāt-ı pāk-i aḳdesī
Cebreʾīlʿi ḫiẕmet-i miʿrāca şāyān eyleyen

ʿArş-ı aʿẓam bārgāh-ı vaṣfınıñ bir pāyesi
Lā-mekānı kendüye bir teng-i meydān eyleyen

Pādişāh-ı ʿadl-i Ḥaḳ memdūḥ-ı *Rabbü'l-felaḳ*[306]
Ey cihānı sāye-i şerʿinde ḫandān eyleyen

Sensin ol Peyġām-ber-i āḫir zamān kim biʾṣetiñ
Şeş cihātı emr-i dīn üzre müselmān eyleyen

Sen o maḥbūb-ı cenāb-ı Kibriyāsın kim seniñ
Nūr-ı ʿaşḳındır iki ʿālemde cevlān eyleyen

Sen o maḥbūb-ı ḫudāvend-i cihānsın kim seniñ
Ḫilḳatiñdir Ādem-i Ḥavvāʾyı bā-cān eyleyen

Eşk-i ḥasretdir döker barān degildir ḥaşre dek
Firḳatiñdir dīde-i eflāki giryān eyleyen

Merḳadinçün iki mışbāḥ oldı māh u āfitāb
Ḫiẕmetiñdir anları çarḫ üzre sūzān eyleyen

[2b] Oldı ẕāt-ı aḳdesiñ çün *raḥmeten li'l-ʿālemīn*[307]
Şerʿiniñ icrāsıdır dünyāyı ʿumrān eyleyen

[306] قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ: "ḳul eʿūẕü bi-rabbi'l felaḳ: "De ki: "Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım." (Kur'ân-ı Kerîm, Felâk 113/1) âyetinden alınmıştır.

[307] وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ: "ve mā erselnāke illā raḥmeten li'l-ʿālemīn: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ 21/107) âyetinden alınmıştır.

Nūr-ı ḳudsī-perveriñden kā'im oldı mümkināt
Defʿ-i şerʿindir yine ekvānı vīrān eyleyen

Reʿfetiñdir bende-i üftādeye devlet viren
Ḫizmetiñdir nesl-i ʿOṯmānīʿyi ḫāḳān eyleyen

Gelmeseydi kā'ināta ḫalḳ olur mıydı cihān
Ḥürmetiñdir ādemi ʿālemde iskān eyleyen

Secde eylerdi göreydi nūrıñı çeşm-i laʿīn
Raḥmetiñdir anı kārından peşīmān eyleyen

Ḥāyyeniñ ʿaşḳı degil mi ġārda ṣıddīḳıñı
Naẓra-ı dīdār içün meldūġ-ı ṯüʿbān eyleyen[308]

Ḫāṣılı vaṣf-ı hümāyūnıñda ʿācizken ʿuḳūl
Şevḳ-i ʿaşḳdır beni naʿtıñda gūyān[309] eyleyen

Ben ne ḥaddimdir seniñ evṣāfıñı naẓm eylemek
Feyż-i ʿaşḳıñdır baña bu nuṭḳı iḥsān eyleyen

Feyż-i rūḥaniyyetiñ sermāye-i ʿirfān olur
Devletiñdir Esʿadʾı naʿtıñda Ḥassān eyleyen[310]

Ben ne deñlü naʿt-ı pākiñde ḳuṣūr itdim ise
Sen şehenşāh-ı rüsulsün cebr-i noḳṣān eyleyen

[308] dk. meldûğ/sü'bân.

[309] dk. söyleyici.

[310] dk. Hassân.

Kem-biḍāʿa ben gibi ʿāciz bir ednā bendeñi
Muʿcizeñdir naʿt-ı pākiñdir ḳalem-rān eyleyen[311]

Yā Resūlallāh sensin dest-gīr-i mücrimān
Bir bölük bī-çāreyi āzād-ı nīrān[312] eyleyen

Yā Resūlallāh sensin ümmet-i dīl-ḫasteniñ
ʿİllet-i ʿiṣyānına luṭfıñla dermān eyleyen

Yā Resūlallāh sensin mücrimīn-i maḥşeri
Ümmet-i eslāfdan mümtāz-ı aḳrān eyleyen

Ben o ser-gerdān-ı ʿiṣyānem ki nefsimdir beni
ʿĀlem-i ḥasretde dā'im sevḳ-i ḫüsrān eyleyen

Sensin ancaḳ merḥamet kānı ʿuṣāt-ı ümmete
Raḥmetiñle maẓhar-ı eltāf-ı ġufrān eyleyen

Mücrimim dermāndeyim nālendeyim yā Rab meded
Esʿad-ı bī-çāredir menfāda efġān eyleyen

Ey kerīm-i lem-yezel ey pādişāh-ı lā-yezāl
Sensin ıṭlaḳımda yā Rab emr-i fermān eyleyen

Ḳıl sebīlim taḫliye yā Rab Muḥammed ʿaşḳına
Ḳudretiñdir ancaḳ āzādımda imkān eyleyen

[311] dk. kalem-rân.

[312] m. cehennem.

3

Sālim Efendi Ḥażretleriniñ cenāb-ı Seyyidüʾş-şeḳāleyn Ṣallʾallāhu ʿAleyhi ve Sellemde Ḫame-i Ḥassān-ı ʿUbūdiyyet Oldıġı Naʿt-ı Şerīf-i Muḥammediyyeniñ Serār-ı Şerm ü Ḥicāb İle Gūyān Oldıġım Naẓīresidir

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Cemāliñ gülşen-i ʿayn-ı ʿināyet yā Resūlallāh
Kemāliñ bülbül-i sırr-ı hidāyet yā Resūlallāh

Sen ol refref-süvār-ı leyle-i nūr-ı tecellāsın
Ḥarīm-i lā-mekān senden kināyet yā Resūlallāh

Eger kim olmayaydı nūr-ı esrārıñla perverde[313]
Yaturdı Ādemʾe bī-nihāyet yā Resūlallāh

[3a] Seniñ Ḥaḳ üzre Peyġām-berligiñdir cānib-i Ḥaḳʾdan
Dağıldı kevne rāyāt-ı[314] hidāyet yā Resūlallāh

5 Züleyḫā-yı viṣāliñ perveriş buldı hüviyyetden[315]
Anıñçün sūre-i Yūsuf ḥikāyet yā Resūlallāh[316]

Sen ol şāhenşeh-i iḳlīm-i evreng-i risāletsin
İden kevneyni sensin hep ḥimāyet yā Resūlallāh

Anıñçün ḫāk-i pāy-ı ʿafvıña düşdi leʾīm[317] Esʿad
İki ʿālem ider andan şikāyet yā Resūlallāh

[313] dk. perverde.

[314] m. ʿalem.

[315] dk. per-veriş.

[316] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

[317] m. günâhkâr.

O bir rüsvā-yı gerden-beste-i rūz-ı ḳıyāmetdir[318]
Vücūd-ı bāʿiṣ-i cürm ü cināyet yā Resūlallāh

Sen ol gerden-firāz yaʿnī vü ʿiṣyān-ı cehennemden[319]
Ḫalāṣ it luṭf ile yoḳ ḥadd ü ġāyet yā Resūlallāh

Vücūd-ı çirk-i ʿiṣyān[320] olmaġa şūyīde-i raḥmet[321]
Nidā-yı ümmeti eyler şifāyet yā Resūlallāh[322]

Baña cümle meʿāṣī āşinādır gerçi ʿālemde
İder luṭfıñda kevneyne kifāyet yā Resūlallāh

Daḥīlim ḥāṣılı redd itme dergāh-ı nevāliñden
Göñül deryūze-i bāb-ı ʿināyet yā Resūlallāh[323]

4

Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ġubār-ı ḫāk-i pāyiñ tūtiyādır yā Resūlallāh
Remed-pūş-ı ʿuṣāta kīmyādır yā Resūlallāh[324]

Saña bir şeb-çerāġ-ı bezm-i ḫāṣ olmaḳ ümīdinden
Yed-i beyżā anıñçün rūşenādır yā Resūlallāh

[318] dk. gerden-beste.
[319] dk. gerden-ferâz.
[320] m. kir ü pâs.
[321] dk. şûyîde.
[322] dk. sifâyet.
[323] dk. deryûze.
[324] dk. remed-pûş.

Ben ol alūde-dāmān-ı feżāhat-pīşe[325] rüsvāyım
Baña cümle meʿāṣī āşinādır yā Resūlallāh

Eger bir ẕerre ḫayra ḳalsa āzādem cehennemde
Siyehkārım ʿamel benden cüdādır yā Resūlallāh

Benim sensin muʿīnim ʿarṣagāh-ı rūz-ı maḥşerde
Saña Esʿad gibi biñ ḳul fedādır yā Resūlallāh

5

Velehū Naʿt-ı Şerīf-i Dīger

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Sen ol mihr-i zemīn ü āsumānsın yā Resūlallāh
Żiyā'-yı dīde-i kevn ü mekānsın yā Resūlallāh

Sen ol kenz-i[326] ḥaḳāyıḳ gevher-i baḥr u ḳayıḳsın
Nebiyy-i şāriʿ-i[327] Ḥaḳ u beyānsın yā Resūlallāh

Sen ol refref-süvār-ı leyle-i meydān-ı isrāsın
Şeh-i tenhā-nişīn-i lā-mekānsın yā Resūlallāh

Sen ol sulṭān-ı iḳlīm-i risāletsin ki devrāna
Sürūr-ı māye-i emn ü emānsın yā Resūlallāh

Vücūdıñdur sebeb ibdāʿına[328] dünyā vü ʿuḳbānıñ
Anıñçün ḳāleb-i kevniñe cānsın yā Resūlallāh

[325] m. günâh alışıcı.
[326] m. hazîne.
[327] m. şerí'at.
[328] m. bir olmasına.

Ben rüsvā-yı gerden-beste-i zindān-ı ʿiṣyānım[329]
Benim āzādıma fermān-resānsın yā Resūlallāh[330]

Ḫalāṣ it Esʿad-ı rüsvāyı ḥayret-sūz-ı maḥşerde[331]
Şefīʿ-i ümmet-i āşüftegānsın yā Resūlallāh

6

[3b] **Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā der-Ḳalʿa-i Maġosa Goftem bi-ʿināyet-i Kibriyā be-uslūb-ı ʿArż-ı Ḥāl-i bā-sitem-dād-ı Ḫāk-i Pāk-i Aḳdesī**
fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Rūḥdur esrār-ı vaḥdāniyyetin māhiyyeti
Rūḥdur estār-ı kevneyniñ vücūd-ı vaḥdeti

Rūḥdur çünki heyūlā-yı şuʿūnāta maḥal
Rūḥdur maṣnūʿa zīnet-sāz olan her ṣūreti[332]

Rūḥdur sermāye-i bāzār-i kesb-i fāʾizin
Rūḥdur dād u sitedgāhın[333] medār-ı[334] zīneti

Rūḥı rūḥ-ı aḳdesinden virdi zīrā Ādemʿe
Ẓāhir oldı ḫilḳat-i Ādemʿde cümle ḳudreti

5 Bir naẓar ḳıldı rubūbiyyetle ḳalb-i Ādemʿe
Rū-nümā[335] oldı ser-ā-pā sırr-ı vaḥdāniyyeti

[329] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.
[330] dk. fermân-resân.
[331] dk. hayret-sûz.
[332] dk. ziynet-sâz.
[333] m. alışveriş yeri.
[334] m. yardım.
[335] m. âşikâr.

Gerçi rūḥ-ı aḳdesinden Ādemʿe nefḫ itdi rūḥ
Künh-i taḥḳīḳinde menʿ itdi suʾāl-i ḥikmeti

Rūḥ o rūḥ ammā ider eşkāl-i ḥükmi muḫtelif
Enbiyāda başḳadır envārınıñ germiyyeti[336]

Şekl-i Ḳābilʿde ne ṣūretlerle oldı cilveger
Cism-i Hābilʿde nümāyān oldı rūḥın mecdeti

Baḳ ten-i ṣābirde ʿiṣmetle ne yüzler gösterüp
Cilvegāh itdi ḳażāya ṣabr-ı bāġ-ı cenneti

Olmasaydı rūḥ eger ḳoymazdı çāha[337] Yūsufʿı
Rūḥ ile irdi murāda gördi Mıṣr-ı şevketi

Olmadı bī-rūḥ-ı Meryem Ḥażret-i ʿĪsā-meʾāb
Rūḥ ile buldı Muḥammed ümmeti ol devleti

Ol Muḥammed kim anıñ nūrıyla cümle mürselīn
Birbirinden naḳl ile kesb itdi cemʿ-i milleti

Ol Muḥammed kim anıñ nūrın eger ḫalḳ itmese
Emr-i kün[338]den ḥiṣṣemend olmazdı kevniñ fıṭratı

Ol Muḥammed kim anıñ nūr-ı muʿanʿan geldigi
Ḥażret-i İbrāhīmʿe āteşde virdi şöhreti

[336] dk. germiyyet.

[337] m. kuyu.

[338] بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ: "Bedīʿu's-semāvāti ve'l-arḍi ve iẕā ḳaḍā emrān fe-innemā yeḳūlu lehü kün fe-yekün: Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara 2/117) âyetinden alınmıştır.

Ol Muḥammed kim anıñ nūrıñdan oldı āfitāb
Ṣaldı pertev şeş cihāne tā-be-maḥşer rifʿati

Ol Muḥammed kim ḳamer gehvāresinde[339] ʿahd idüp
Emrine münḳād olup gösterdi şaḳḳ-ı ḫiẕmeti

Ol Muḥammed kim Ḫudāʾdan eşref-i Peyġām-beri
Ḥażret-i Mūsā suʾāle ṭutdı rūy-ı raġbeti

Ḥaḳ buyurdı sen kelīmim ol ḥabībimdir diyü
Āşikār oldı şerāfet firḳatiñ mücerriti[340]

Ṭūr-ı Sināʾyı tecellīzār-ı ʿaşḳ itdi aña
Ḳābe ḳavseyn[341]i bu maḥbūbıñ geçüp ḳurbiyyeti

Ḫuṭbe-i levlāki ḥaḳḳında buyurdı Ẕüʾl-celāl
Evvelīn ü āḫirīn içre bilindi ḥürmeti

Nūr-ı ḥikmetle yanardı Cebreʾīl olsa redīf[342]
Üdnü[343] emrinden bedīdār[344] oldı maḥbūbiyyeti

Ḫātem-i ḫamiyyeti mühr-i Süleymān olmasa
Eylemezdi ins ü cinn emrinde maḥkūmiyyeti

---

[339] m. beşik.

[340] dk. mücerrit.

[341] فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى: "Fe-kāne ḳābe ḳevseyni 'ev 'ednā: Kâbe kavseyn: (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'ân-ı Kerîm, Necm 53/9) âyetinden alınmıştır. Dîvân şiirinde *"sevgilinin kaşları"* anlamında teşbih unsuru olarak da kullanılmaktadır.

[342] m. arkasından.

[343] Üdnü minnî yâ Muhammed: Ey Muhammed bana yaklaş!: Miraç hadisesinde Allah'ın, Hz. Peygamber'e hitabı olarak geçen bu söz Kütüb-i Sitte'deki Miraç'a dair Hadis'lerde yer almamaktadır. Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),* s. 158.

[344] m. âşikâr.

Ḥāṣılı ẕāt-ı hümāyūnıñdan ʿālem müstefīd[345]
Olmasaydı kimse görmezdi cihān u cenneti

[4a] Ey Resūl-i Kibriyā Peyġām-ber-i rūz-ı cezā
Ola maḳbūl Esʿadʾıñ naʿtıñda ʿāciz ḫiẕmeti

Ben ne ḥaddimdir seniñ evṣāfını naẓm eylemek
Luṭf iderseñ kesb ider sāyeñde rūḥāniyyeti

Mülk-i nāsūt içre ḫoş ḥāl eyle luṭfıñdan anı
Tā giye naʿt-ı hümāyūnıñda tāc-ı ʿizzeti

Ḫāk-i pāk-i ḳabriñe yüz sürmesin eyle naṣīb
İbtidā eyle bu maṭlūbında luṭf u himmeti

Dest-gīr ol ṣāniyen ʿuḳbāda ol dermāndeye
Yaḳmasun Mevlā anı itsün ḳarīn-i raḥmeti

Yā Resūlullāh emān ben mücrim-i bī-çāreye
Sen ṭururken merḥamet kānı kim eyler şefḳati

Mücrimim dünyā vü ʿuḳbāda bilürsin ḥālimi
Ḳıl şefāʿat görmesün Esʿad o rūz-ı şiddeti

Sen meded-ressin eyā maḥbūb-ı şāhenşāh-ı ʿaşḳ
Cürmümi bağışladup āzādıma ḳıl nuṣreti

Naẓm-ı ḳudsī ezberimde her semiyyiñ ḥaḳḳına
Ben de adaşım ümīdimdir şefāʿat devleti

[345] m. fâ'ide.

Bende-i rüsvā-yı meʾyūs eylemez *lā-taḳneṭū*[346]
İtdi raḥmet ümmet-i āşüfte-ḥāle sebḳati

Ben daḫīlim el-emān ey şehriyār-ı enbiyā
Baña gösterme iki ʿālemde yeʾs-i nıḳmeti

Bir ʿināyetle naẓar ḳıl ʿarż-ı ḥāl-i bendeñe
Ḳalʿa-bendim ḥāliyā bilmem ne aṣl-ı ḥikmeti

El-emān ey mefḫar-ı kevneyn emān olsun amān
Merḥamet eyle yetiş āzādıma vir ruḫṣatı

Var ise cürmüm daḫı ḳurtar beni ey pādişāh
Tevbe itdim eylemem ġayrı cihāna raġbeti

Ben o Mecnūn-ı beyābānım ki Leylā-yı emel
Āh kim göstermedi dünyāda rūy-ı rāḥatı

Dād elinden bu felek zār-ı zebūn itdi beni
İḫtiyār itsem gerekdir ḫānḳāh-ı ʿuzleti

Yā İlāhī Ḥażret-i faḫr-i cihānıñ ʿaşḳına
Ḳaldır üstümden meded ḳıl ibtilā-yı ġurbeti

Yā İlāhī Ḥażret-i Yaḥyā-yı meẕbūḥ[347] ʿaşḳına
Ḳıl sebīlim[348] taḫliye[349] refʿ eyle benden kürbeti[350]

---

[346] قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ: “ḳul yā ʿibādiyelleẕine esrāfu ʿalā enfusihim lā teknatū min raḥmeti’llāhi “De ki: "Ey kendilerine karşı israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer 39/53) âyetinden alınmıştır.

[347] m. kesilmiş.

[348] m. yol.

[349] m. halâ.

[350] dk. kürbet.

Ḥażret-i İbrāhīmʿiñ esrār-ı nārı ʿaşḳına
Gülşen-i luṭf-ı viṣāl eyle bu nār-ı ḥasreti

Ḥażret-i İsmāʿīlʿiñ ṣabr-ı sükūnı ʿaşḳına
Rāḥata eyle mübeddel dilde renc[351]-i vaḥşeti[352]

İftirāḳ-ı Ḥażret-i Yaʿḳūb Yūsuf ʿaşḳına
Merḥamet eyle dirāz[353] itme zamān-ı firḳati

Ḥażret-i Mūsāʿya Ṭūr üzre tecellī ʿaşḳına
ʿAn-ḳarīb eyle müyesser ẕevḳ u rūz-ı vuṣlatı

Ammā Mūsā ammā ʿĪsā-yı Betūlʿin[354] ʿaşḳına
Ḳıl bu meclisden baña rūz-ı İlāhī hicreti

Çār-yārıñ ḥürmetiyçün enbiyālar ʿaşḳına
Şehr-i mevlūdumda iḥsān it muḳadder ḳısmeti

[4b] Leyle-i ḳadr içre münzel rūḥ-ı manṣūṣ[355] ʿaşḳına
Masḳaṭ-ı dā'imde vir yā Rab baña her niʿmeti

Tā ezel bu ana dek maḥbūb-ı maḫlūḳ ʿaşḳına
Yine iḥsān eyle luṭfıñdan kemākān ʿizzeti

Ḫāliḳ-ı kevn ü mekānsın biñ bir ismiñ ʿaşḳına
Esʿadʿa çekdürme ġurbetde bu bār-ı[356] zaḥmeti

[351] m. mihnet.
[352] m. korku.
[353] m. uzun.
[354] dk. betūl.
[355] m. cebre'íl.
[356] m. ağır.

El-emān yā Rabbi sıbṭeyn-i[357] şehīdiñ ʿaşḳına
Luṭf ile ḥall eyle münḳāde bu bend-i miḥneti

7

Naʿt-ı Şerīf-i Ġarrā be-üslūb-ı Taṣavvuf-ı bī-hemtā be-kenār-ı Şehr-i Yānya der-ḫāne-i Tersā Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ol zamān kim var idim ben daḫı esmā yoġidi
Hem nişān-ı ḫilḳat-i kevn-i müsemmā yoġidi

Maẓhar-ı feyż oldıġımda ben iki ʿālemde hīç
Ṣafḥa-i tekvīne baḳdım nām-ı eşyā yoġidi

Çünki esmā vü müsemmā bizden oldı rū-nümā[358]
Ol zamān āyīne-i mevcūda meclā[359] yoġidi

Secde eylerken ezelde ben cenāb-ı Ḫālıḳʿa
Şirke dāʾir baṭn-ı Meryemʿde Mesīhā yoġidi

Ẕātıma ṭapmaḳ merāmı ser-be-ser naṣrāniyān
Ben perestişgāh[360] iken zirā çelīpā[361] yoġidi

Gördigim demlerde deyr-i ʿālem-i tekvīni ben
Çār eṭrāfında reng-i naḳş-ı tersā yoġidi

[357] m. Hasan ve Hüseyn.
[358] m. âşikâr.
[359] m. parlak.
[360] m. tapmak.
[361] m. çan.

Gezdigim demlerde ṣūfī lā-mekān ṣaḥrāsını
Şeş cihātında dü-kevniñ zīr ü bālā[362] yoġidi

Kūh-ı Ḳāfʿı ser-te-ser geşt[363] itdigim eyyāmda
Ṭārem-i evc-i felekde nām-ı ʿAnḳā yoġidi[364]

Manẓar-ı ʿālemdeki heft-āsumānıñ seyrini
İtdigim demlerde dergāh-ı muʿallā yoġidi

Yazmamışdı pürsiş itdigim demi levḥ-i ḳalem[365]
*Emr-i kün*den ḥiṣṣemend olmış heyūlā yoġidi[366]

Levh-i ḳalbimde Ḫudā-bīn[367] oldıġım āyīnede
Sırr-ı Ḥaḳʿdan ġayrı gördüm başḳa sevdā yoġidi

ʿĀlem-i ervāḥıñ oldum seyr idüp envārını
Añladım nūr-ı Muḥammedʿden müzekkā yoġidi

Yaʿni ol bedr-i mufaḫḫam maẓhar-ı *levlāke* cān
Tā ezel bu vaṣf ile mevṣūf-ı Mevlā yoġidi

Ol peyām-ber kim cemīʿ-i mürselīniñ ḫātemi
Nūrı ḫalḳ olduḳda māh u mihr-i ġarrā yoġidi[368]

Ol peyām-ber kim vücūd-ı şemsiniñ nūrıyla Ḥaḳḳ
Kevni tezyīn itdigi demlerde dünyā yoġidi

[362] m. alt üst.
[363] m. gezmek.
[364] dk. târem.
[365] dk. pürsiş.
[366] dk.heyûlâ.
[367] m. gören.
[368] dk. garrâ.

Ol peyām-ber kim idince ceddini Ḥaḳ ışṭıfā
Mürselīnden kimseye taʿlīm-i esmā yoġidi

Ol peyām-ber kim şuʿāʿ-ı ḥüsniniñ āyīnesi
Ḥaḳ-nümā oldıḳda ġayrı şekl-i zībā yoġidi

İtmeyeydi ẕātını Peyġām-ber-i āḫir zamān
Ḥikmet-i Ḥaḳʾda yed-i beyżā-yı Mūsā yoġidi

[5a] Bulmayaydı fıṭratıñdan Ḥażret-i Meryem vücūd[369]
Ġālibā ʿilm-i ezelde rūḥ-ı ʿĪsā yoġidi

20 ʿĀlem-i lāhūt-ı nāsūta duḫūlüñdür sebeb[370]
Gelmeyeydiñ ʿāleme dünyā vü ʿukbā yoġidi

Virmedikce ḥikmet-i ḫalḳıñ cihāne ġulġule
Lālede dāġ-ı dil-i ʿaşḳ-ı süveydā yoġidi[371]

Düşmedikce tā meşām-ı cāna būy-ı[372] raḥmetiñ[373]
Ġonceler açılmadı gülşende şeydā yoġidi

Hep seniñçün naḳl olundı ḥāl-i şāl-ı mürselīn
Bu hikāyāt-ı rubūbiyyetde isrā yoġidi

Ey Resūl-i Kibriyā Peyġām-ber-i rūz-ı cezā
Olmasın ger mücrimāne cāy-ı meʾvā yoġidi

[369] dk. fıtrat.
[370] dk. lâhût-nâsût.
[371] dk. süveydâ.
[372] m. koku.
[373] dk. meşâm.

Olmasaydı şefḳatiñ dil-ḫastegān-ı ümmete
Derd-i ʿiṣyāna devā-baḫş-ı ʿaṭāyā yoġidi

Sensin ol şāhenşeh-i evreng ḫatmüʾl-mürselīn
Olmasaydı raḥmetiñ dīvān-ı kübrā yoġidi

Āyet-i *lā-taḳneṭū*dan mücrimān aldıḳ ḫaber
Saña ḥürmetdir ġaraż yoḫsa bu maʿnā yoġidi

Ey şehenşāh-ı rusül raḥm eyle mücrim Esʿadʾa
Sen bilürsin aña ʿiṣyān içre hem-pā yoġidi

İsm-i pākiñle müsemmā oldıġıdır māyesi
Yoḫsa dūzaḫdan[374] ḫulāṣa ʿafv-ı Mevlā yoġidi

Sensin ancaḳ merḥamet kānı ʿuṣāt-ı ümmete
Levḥe baḳdım ʿilm-i Ḥaḳʾda senden aʿlā yoġidi

Saña Mevlā Esʿadāsā nice yüz biñ mücrimiñ
ʿAfvını vaʿd itdigi ʿahdinde iḥyā yoġidi

Ben daḫīlim el-emān ey mefḫar-ı esrār-ı Ḥaḳḳ
İtdigim ʿahd-i taḥammülde hüveydā[375] yoġidi

8

Taḫmīs-i Esʿad Resūl-i Raḥīm be-cenāb-ı Ġazel Kelīmüʾl-Beyān-ı Naẓīm

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[374] m. cehennem.

[375] m. âşikâr.

1 ʿArş-ı kürs ol şāh-ı kevneyne muḳarrebdir bu şeb
Lā-mekān ṣaḥrāsına daʿvet mürettebdir bu şeb
Bezm-i ḫāṣa *üdnü* emriyle muḥāṭabdır bu şeb[376]
Faḫr-i ʿālem maḥrem-i rāz oldıġı şebdir bu şeb[377]
Kā'ināt envār-ı raḥmetle leb-ā-lebdir bu şeb

2 İftiḫār itmez ʿamelden ümmet-i Peyġām-beriñ
Sen dürüş daʾīm ḫulūṣ-ı ḳalb ola müstaḥżarıñ[378]
Olsa da ʿiṣyān ile memlū ser-ā-pā[379] defteriñ
Nāme-i aʿmāl-i ümmet ol şefīʿ-i maḥşeriñ
Zīver-i imżā-yı ʿafvıyla müzehhebdir[380] *bu şeb*

3 ʿĀlem-i lā-hūtiyāna bezm-i cemʿiyyet olup
Lā-mekān cemʿiyyete bir sāḥa-i ḥikmet olup
Vaḥy ile Cebrāʾīl'e emr-i ulūhiyyet olup
Ḫᵛān-ı dīdāra o maḥbūb-ı Ḫudā daʿvet olup
Bezm-i ḳurb esbāb-ı vuṣlatla mürettebdir bu şeb

[5b] 4 ʿArş-ı aʿẓam ditredi gūş eyleyince şevketiñ
Şāh-ı kevneyniñ Burāḳ üzre ḳudūm-ı devletiñ
Evvelīn ü āḫirīn idrāk idüp māhiyyetiñ[381]
Nūr-ı teşrīfiyle ol mihr-i sipihr-i ʿizzetiñ[382]
Bir hümāyūn ṭāliʿ ü ferḫunde-kevkebdir bu şeb

5 *Ḳābe ḳavseyni* geçince ḳaldı Cibrīl-i Ḫudā
Mürselīn itdi ḳudūmıñ ḫāk-i pāyiñden recā

[376] dk. üdnü.

[377] Mustafa Sefa Çakır *"Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)"* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2018, s. 31. (M.31).

[378] m. hâzır.

[379] m. başdan başa.

[380] m. nakışlı.

[381] m. aslın.

[382] dk. sipihr.

ʿAfv-ı menşūr-ı ʿuṣātı aldı ol şāh-ı cezā
Müjdeler ey maġfiret cūyān Ḥabīb-i Kibriyā [383]
Meclis-i ḫāṣ-ı İlāhīde muḫāṭabdır bu şeb

6 Perdedir ʿayn-ı şühūda ülfet-i ehl-i niyāz
Eylemez taḫṣīṣ-i maṭlab külfet-i ehl-i niyāz
ʿİzzet-i dāreyn olunca himmet-i ehl-i niyāz
Müstecāb olsa revādır daʿvet-i ehl-i niyāz
Kim zemīn ü āsumān pür-ṣıyt veyā Rabʾdır bu şeb

7 Pertev-i nūrıñdan almışdır fürūġ-ı ḫāveri[384]
İktisāb-ı nūr-ı encüm[385] itdi çarḫıñ çenberi
Ey ne ḥikmetdir buña ḥayrān olur ins ü peri
Her mübārek şuʿle-i ḳandīl-i raḥāt-güsteri[386]
Şevḳ-baḫş-ı ḫāṭır-ı her teng[387]*-meşrebdir bu şeb*

8 Bir muḫayyel nūrdan āh ebruvān olsa nʾola[388]
Zīnet-i ḥüsn ü kemāl-i ḳudsiyān olsa nʾola
Ḳudret-i reng-i muṣavverden ʿayān olsa nʾola
Vesme[389]*-i ebrū*[390]*-yı ḥavrā-yı cinān olsa nʾola*
Sürme-i çeşm-i sürūşāne muḳarrebdir bu şeb

9 Bām-dād-ı ḥaşrı erbāb-ı mileli fehm ider[391]
Her nefes ṣubḥ u mesānıñ feyżin ehli fehm ider
Şām-ı ṣavmıñ fażl u imsākın emelli fehm ider

[383] dk. cûyân.
[384] m. ey güneş.
[385] m. yıldız.
[386] dk. güster.
[387] m. dâr.
[388] dk.muhayyel.
[389] m. sürme.
[390] m. kaş.
[391] dk. bâm-dâd.

Ḳudreti şeb-zindedārān-ı tecellī fehm ider
Ṭālib-i dīdār olan bī-dāra[392] *maṭlabdır bu şeb*

10 Ḥażret-i Peyġām-berʾiñ naʿtında ol dil ey kelīm
Olmaḳ isterseñ iki ʿālemde Esʿad müstaḳīm
Tā-be-key[393] olmak ṣafā-yāb-ı hevā nefs-i leʾīm[394]
Vaktidir miʿrāc-ı ümmīde ʿurūc eyle Naẓīm
Vāṣıl-ı maḳṣūd olur herkes mücerrebdir bu şeb

11 Şebdedir ekṣer füyūẕātıñ ẓuhūrı Ādemʾe
Cebr-i noḳṣān eyleyen şebdir küsūrı Ādemʾe
Feyż-i şebden itdüren dilde ḥużūrı Ādemʾe
Şebde bī-dārı virür ẕevḳ u sürūrı Ādemʾe
Ṭālib-i ʿirfān olan yārāna meksebdir bu şeb

12 Ḥaḳ bu kim bu naʿtı taḫmīs eylemiş muʿciz Naẓīf
Olmış evṣāf-ı risāletde ḳalem-rān-ı laṭīf
[6a] Taḫt-ı iḳlīm-i maʿārifde olup şāh-ı ʿarīf[395]
ʿİzzet-i dāreyne maẓhar olmış ol ẕāt-ı şerīf
Nāʾil-i elṭāf-ı Sübḥān oldıġı şebdir bu şeb

9

Yūsuf Żiyā Paşa Ḥażretleriniñ Erżurūm Vālīligi Hengāmında Naʿt-ı Resūl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfaḫḫam Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Selemde Silk-i Naẓma Çekdikleri Mürvarīd-i Suḫandān Bir Beyt-i Berceste-i Ġarrā ʿAlā-ṭarīḳıʾt-tażammun Bir Ḳaṣīde-i Naʿta Terşīh Olmaḳ Üzre

[392] m. uyanık.
[393] m. niceye dek.
[394] m. fenâ.
[395] m. bilici.

Mezc Olunup Zeyli Yine Müşārun İleyh Ḥażretleriniñ Sitāyişidir

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ey cihānıñ mefḫar-ı Peyġām-ber-i ʿālī-cenāb
Vʾey serīr-ārā-yı levlāk āfitāb-ı nüh ḳıbāb[396]

Menşe'-i ʿömrimde isterdim ki her dem naʿt ile
Maşrıḳ-ı ḫāmem göre vaṣfıñda her gün āfitāb

Dürr-i naẓmımla Züleyḫā-yı nuʿūt-ı pākiñe
Fikr iderdim Yūsuf-ı ṭabʿım vire bir başḳa tāb

Ḫāme-i şevḳim ne dem ġavvāṣ-ı naẓm oldıḳca dir
Baḥr-i endīşemde bulsam saña lāyıḳ dürr-i nāb

Bir şeb-i dil-cūda ʿāşıḳ ümmetiñden bir ḳulıñ
Bendeñi yüz biñ niʿamla ḳıldı luṭfı kām-yāb[397]

Şükr-i elṭāfıyla meşġūliyyetim dā'im iken
Bezm-i ḳudsī ʿādetinden rūḥum oldı feyż-yāb

Şöyle çekdi bir dür-i sīr-ābı naʿt-ı pākiñe
Tāb-ı endīşeyle itdim baḥr-ı maʿnāyı serāb

ʿArż idüp bu bende-i mücrim siyehkār Esʿadʾa
Bende tażmīn emrine biñ cān ile itdim şitāb

İşte bu beyt-i dil-ārādır geh oldum söylemiş
Bārgāh-ı luṭfıña bī-şübhe ḳıldı intisāb

[396] m. tokuz kubbe.

[397] m. murada eren.

10 Bildigiñçün ṣulb-i pākiñden ẓuhūrıñ yā Resūl
İtmedi *lā-taḳrebā*[398] nehyinden Ādem ictināb

10

Vezīr-i Müşārun İleyh Ḥaẓretleriniñ Beyt-i Şerīf Güyān Olduğı Budur

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Bilmesem mirīm seniñçün hep ḥikāyāt oldıġın
Nefḫ-i ḥikmetle ne ṣūretle olur ʿĪsā-meʾāb

Olmasa maḥkī seniñçün ḥāl ü şān-ı mürselīn
Ḥażret-i Mūsāʾya itmezdi cenāb-ı Ḥaḳ ḫiṭāb

Ṣabra işhād itmeyeydi ümmet-i āşüfteyi
Eylemezdi Ḥażret-i Eyyūbʾi ḥikmet intiḥāb

Sensin ol şāhenşeh-i Peyġām-ber-i āḫir zamān
Gevher-i naʿtıñ sezā-yı gerdene Ümmüʾl-Kitāb

5 Yā Resūlallāh benim ḥaddim degil evṣāfıña
Eylemek vaż-ı ḳalem ger olsa da ʿayn-ı ṣavāb

Ruḫṣatıñla naʿtıña bādī olan ol bendeñi
Vaṣf idem sāyeñde bāri ḫādim olsun feyż-yāb

Ümmetiñdir Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa ḳulıñ
Emriñiñ fermān-beridir serverā bī-irtiyāb

[398] وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ: "Ve ḳulnā yā Ādemuʿskun ente ve zevcüke'l-cennete ve külā minhā raġaden ḥayṯü şi'tümā ve lā teḳrabā hāẕihi'ş-şecerate fe-tekūnā mine'ẓ-ẓālimīne: Dedik ki: Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin, dilediğiniz yerden yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." (Kur'ân-ı Kerîm, Arâf 7/19) âyetinden alınmıştır.

[6b] Oldur ol çāker-nevāz-ı bende-perver kim ider
Ḥalḳa-i dergāhını efgendeler ṭavḳ-ı rikāb

Ol cenāb-ı āsumān himmet ki el-ḥaḳ yaraşur
Pertev-i iḳbāle olmak nūr-ı çeşm-i āfitāb

Āfitāb-ı dīn-i devlet māh-ı burc-ı mevhibet
Maṭlaʿ-ı ṣubḥ-ı saʿādet efser-i Efrāsiyāb

Mehdī-i devr-i zamān ṣāḥib-ḳırān-ı āsumān
Nāżım-ı mülk-i cihān İskender-i Dārā-cenāb

Devleti pejmürde-i devrānı maʿmūr itmede
Himmeti bu ʿālem-i fānīye eyyām-ı şebāb

Feyż-i mihr-i iltifātıñdır ki oldı her sözim
Nāvdān-ı ḫāmede bir maʿden-i laʿl-i müẕāb

Cevdetiñ ṣayḳal virür āyīne-i idrākime
Himmetiñ eyler yine ʿallāmeye nāʾib-menāb

Zīver-i ebkār-ı vaṣf-ı ẕātıñ olmak istedim
Genc-i fikrimden dür-i maʿnāya ḳıldım intiḫāb

Reng-i naẓm-ı būy-ı elfāẓım ʿarūs-ı vaṣfına
Birisi reng-i cemāl ol birisi müşgīn niḳāb

Meclis-i şevḳimde devr itmek içün bu nüh-ḳıbāb
Kāse-i mihriñ ṣunar her bezmime cām-ı şarāb

Şeh-süvār-ı ʿarṣa-i naẓmım tekellüf istemem
Kim olur meydān-ı vaṣfıñda benimle hem-rikāb

Maʿnī-i naẓm içre Esʿad ḥāṣılı böyle suḫan
Herkesiñ kārı degil işte ṭıbāʿ-ı şeyḫ u şāb

Vaḳtidir dest-i edeble ṣāʿim-i iḫlāṣ-ı dil
Eylemek hengām-ı ifṭār-ı duʿā-yı müstecāb

Pertev-i iḳbāliñ olsun āsumān-ı şarḳdan
ʿĀleme nūr-efgen-i ʿīd-i sürūr-ı bī-hesāb

11

Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i Ebā Bekr-i Ṣıddīḳ Raḍıyallāhu ʿAnhu

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Şehriyār-ı aṣfiyā faḫr-i resūl-i kibriyā
Yār-ı ġār-ı Ḥażret-i sulṭān-ı tāc-ı enbiyā

Maẓhar-ı taṣdīk-i isrā evvel-i ehl-i yaḳīn
Pīşvā-yı etḳıyā sulṭān-ı aṣḥāb-ı vefā

Efḍal-i aṣḥāb-ı çār-yār-ı memdūḥüʾr-resūl
Şāh-beyt-i mefḫarüʾl-Muḥammed-i Muṣṭafā

Ol kerīmüʾl-ḫaṣletin ʿaks-i derūnī nūrıdır
Ṭāḳ-ı dergāh-ı Mesīḥāʾda nücūm-ı rūşenā

Reh-nümā-yı cāmiʿ-i dīn efḍal-i ehl-i yaḳīn
Vaṣf-ı żātıñdan müzeyyendir eḳālīm ü semā

Muṣḥaf-ı dīnin odur dībāce-i ser-levḥası
Baʿde Peyġām-ber ḫilāfet taḫtına oldı sezā

Bintine ẕātüʿn-nıṭākayn oldı cennet muḫliṣ
Ḫānedān-ı ḫizmeti biʿl-cümle maḳbūl-i Ḫudā

Ḥaḳ Resūl-i Ekremʿin dāmād-ı dīn itdi añа
İçtimāʿ-ı neyyireyn itdi cihānı pür-żiyāʾ

[7a] Cānını beżl itdi ġār içre Resūl-i Ekremʿe
Ledġ-i ṣuʿbāne taḥammül eyledi tācüʿl-vefā

10 Ol ḳadar maḳbūl-i faḫr-i ʿālem oldı ḫizmeti
Vird idüp efvāh-ı ʿālem vaṣfını ṣubḥ u mesā

Yā İlāhī ḳabrini itmek ziyāret ḳıl naṣib
Eyle rūḥāniyyetinden Esʿadʿı ehl-i rıżā

12

Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıyallāhu ʿAnhu

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Muḳtedā-yı dīn ü īmān ʿadl ü dādın ḥucceti
Ḥażret-i Fārūḳ evreng-i ḫilāfet zīneti

Ẕātına taḫt-ı ḫilāfet emr-i Peyġām-berledir
Baʿde ṣıddīḳ efḍaliyyetle ḫilāfet nevbeti

Ol ḳadar aḥkām-ı dīn üzre ḥükūmet eyledi
Ṭutdı āfāḳı ʿadāletle şükūh u şevketi

Ol kerīmü'l-ḫulḳ-ı memdūḥ-ı Resūl ü kibriyā
Āfitābāsā cihāna rūşen itdi himmeti

Ol ḳadar neşr eyledi aḥkām-ı ʿadlin ʿāleme
Ḳayṣerʾi kör eyledi engüşt-i meyl-i ḥikmeti

Ḳalmadı aṣlā zamānında şikāyet eyleyen
ʿĀlemi maʿmūr-ı ḫoş-ḥāl itdi ʿahd ü devleti

Ḳuvvet-i ḳalb-i yaḳīn dehşet-resān-ı müşrikīn
Ḥażret-i Fārūḳ-ı dīn şerʿ-i şerīfin ʿizzeti

Ser-firāz itdi livāʾüʾl-ḥamd-i dīn-i Aḥmedʾi
Müşrikīni lerzenāk eylerdi tīġ-i heybeti

Ol ḳadar emr-i Resūlullāhʾı infāẕ eyledi
Sū-be-sū ayırdı ʿadl u dādı her bir milleti

Emr ü Ḥaḳḳʾa cān u başın her biri ḳıldı fedā
Anlara Mevlā maḳar itdi ser-ā-pā cenneti

Eyle yā Rabbi ziyāretle be-kām Esʿad ḳulıñ
Yevm-i ʿuḳbāda daḫı olsun ḳarīn-i reʾfeti

13

Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿOṯmān Raḍıyallāhu ʿAnhu

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥażret-i ʿOṯmān-ı ẕīʾn-nūreyn ʿināyet-iştihār
Kim odur taḫt-ı ḫilāfetde üçünci şehriyār

Yaʿni dāmād-ı şehenşāh-ı ḫavāḳīn-i rüsul
Āb-ı rūy-ı çār-yār ehl-i keremde nāmdār

Ṣāḥib-i ḥilm ü ḥayā maḥbūb-ı şāh-ı enbiyā
Müttekā-yı aṣfiyā ser-levḥa-i ʿālī-tebār

Muṣḥaf-ı dīnin odur şīrāze-bend-i himmeti
Cāmiʿu'l-Ḳurʾān maḳbūl-i cenāb-ı Kirdigār

Çār-ı evtād-ı ḫilāfetde sütūn-ı nūr-ı Ḥaḳḳ
Pertev-i ḥükmi żiyāʾ-baḫşında dār u diyār

[7b] Zīnet-i taḫt-ı ḫilāfet nūr-baḫş-ı ḫāfiḳayn
Müttekā-yı ehl-i cennet Esʿad-ı ṣāhib-vaḳār

Nāṣır-ı şerʿ-i mübīn memdūḥ-ı eflāk-ı zemīn
Pādişāh-ı nıṣfet-āyīn mefḫar-ı faḫr-i kibār

Ehl-i dīnin devleti ṣāḥib-şerīʿat ḳuvveti
Pādişāhlar ʿizzeti fermān-revā-yı Zengibār

Ol ḳadar ʿahd-i hümāyūnıñda şefḳat-baḫş idi
Millet-i İslāmı ḫoş-ḥāl eyledi Perverdigār

Ol daḫı cām-ı şehādet tūş idüp terk eyledi
İki ʿālemde bıraḳdı nām u şānın yādigār

Cümlesinden ber-murād eyle İlāhī Esʿadʾı
Tā göre dünyā göziyle ḳabr-i pākin āşikār

14

Naʿt-ı Şerīf-i Ḥażret-i ʿAlī Raḍıyallāhu ʿAnhu

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Pādişāh-ı evliyā dāmād-ı ḫatmü'l-mürselīn
Nūr-ı çeşm-i Muṣṭafā ḫaşm-efgen-i ḫayr-ı zemīn

Ol sipeh-sālār-ı şarḳ u ġarb şīr-i murtażā
Fātiḥ-i Ḫayber Ġażanfer şāh-ı evreng-i yakīn

Ẕātı manẓūr-ı cenāb-ı Ḫāliḳ-ı kevn ü mekān
Ḥüsn ü ḫulḳı zīb-sāz-ı ṭārem-i çarḫ-ı berīn

Düşmen-i dīnin ġamı ehl-i ġazānın efḫamı
Çarḫ-ı rezmin bedri memdūḥ-ı semavāt u zemīn

Mīşezār-ı vaḥdetiñ şīr-i muhābbet-güsteri
Ḳahramān-ı pençesinde cān virürdi müşrikīn

Saṭveti virdi metānet şer'-i pāk-i Aḥmed'e
Cānını dūzaḫ ḳarār itdi Ebū Cehl-i la'īn

Ḫānumān-sūz-ı vefā kişver-güşā-yı *lā-fetā*[399]
Ẕü'l-fiḳār-ı Muṣṭafā nūr-ı ḳulūb-ı müslimīn

Gülşen-i dīnin güli bāġ-ı Muḥammed gülbüni
Ḫānedān-ı ḳādirī ser-tāc-ı aḳṭāb-ı mübīn

Ol ḳadar faḫr-i cihānı eylemişdi iltizām
Dā'imā vaṣfın iderdi *raḥmeten li'l-'ālemīn*

Ẕātına eyler ḫavāṣ-ı evliyālar ser-fürū
Heybetinden sīnesin çāk eyledi miḥrāb-ı dīn

[399] "Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ zülfikār", "Ali'den başka yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur." anlamına gelen Arapça ibareye işaret etmektedir. (DİA. Zülfikâr md.)

Eyle rūḥāniyyetinden Esʿadʾa yā Rab meded
İki ʿālemde anı ḫavf itdiginden ḳıl emīn

15

Müseddes-i Mużammen

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Feyż-i ervāḥı telef-kerde-i Mūsāʾda ḳodı
Sūzen-i ḥikmeti tecrīd-i Mesīḥāʾda ḳodı
Nūr-ı mışbāḥ-ı şuʾūnātı şüreyyāda ḳodı
Ḫikmet-i bāliġası ʿālemi daʿvāda ḳodı
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı[400]
[8a] *Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı*

2 Kimini māye-i ʿirfān ile memnūn itdi
Kimini ceẕbe-i cānān ile Mecnūn itdi
Nice üftādeleri derd ile pür-ḫūn itdi
Fikr-i sevdā ile çok ʿāḳili meftūn itdi
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı

3 ʿĀlem-i ḫilḳati maḥviyyete ālet ḳıldı
Kesb-i ḳurbiyyeti sermāye-i ʿizzet ḳıldı
Fikr-i nāṣūta ḳabūl itmegi devlet ḳıldı
Herkese böylece bir rāh-ı ṭarīḳat ḳıldı
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı

4 Küfr ü īmānı berāber yaradup ḳudret ile
Soñra ayırdı nice ṣūret ile daʿvet ile

[400] Suat Donuk, "Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies,* 8/9, 2013, s, 1240.

Rūḥı da ḳāleb-i eżdāde ḳodı ṣūret ile
Niceler ḳaldı ḍalāletde ʿaceb ḥikmet ile
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı

5 Ḳıldı eczā-yı şuʿūnātı müretteb birden
Rūḥ-ı ʿĪsāʾyı semāvāta götürdi yerden
Yūsufʾı bend-i Züleyḫāʾya ḳodı ber-derden
Çoġıñın şefḳati maḫlūḳa eb u māderden
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı

6 Kimini taḫt-ı Süleymānʾa sezāvār itdi
Kimini külbe-i aḥzānda ḳodı zār itdi
Kimini nāʾil-i gencīne-i esrār itdi
Şer yüzinden kimini esʿad-ı ebrār itdi
Kimini sevdi Ḫudā kimini sevdāda ḳodı
Güli ārayīş idüp bülbüli ġavġāda ḳodı

16

Müseddes berāy-ı Şikāyet-i Rūzigār
mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ṣaḥrā-yı ġamda oldı göñül ḥār ḫār-ı ʿaşḳ
Dāġ-ı derūnum açdı yine nev-bahār-ı ʿaşḳ
Düşdi serāy-ı ṣabr u şekībe şerār-ı ʿaşḳ
Yaḳdı binā-yı cān u dili ḫayf-ı nār-ı ʿaşḳ
Raḥm eylemez felek baña yā nʾeylesün ḳader
[8b] Yā Rab nedir bu çekdigim ālām-ı derd-i ser

2 Bu ṭāliʿim benimle mi eyler bu külfeti
Miḥnetden özge yoḳ mıdır āyā bir ülfeti

Hep ben mi çekmek ister ʿaceb bār-ı miḥneti
Ḥayfā ki nefs-i şūm ile çekdim bu zaḥmeti
Elbet hevā-yı nefse uyanlar belādadır
Ālām-ı dehr-i dūn ile herkes ʿanādadır

3 Çekdim zamāne lehçe-i şemşīr-i ḫūn-feşān
Her demde eyledim nice biñ kerre ḳan revān
Ḳurtulmaz oldı tīġ-i zebānımdan ins ü cān
Tā ki bu ṭavr-ı bed-menişimden benim emān
Ya Rab Muḥammed ʿaşḳına ḳıl baña merḥamet
Luṭfıñla eyle bu dil-i nā-çāra terbiyet

4 Bir daḫı tevbe olmayayım zülf-i mā'ili
Ṭaḳılmasun gelū-yı dile ġam selāsili
Her gördigimle itmeyim āşüfte bu dili
Tā olmaya ṣonıñda nedāmet şemā'ili
Dil-bend olan ʿarūs-ı zamānıñ nuḳūşına
Elbet gelür ḥavādiṯ-i ālām gūşına

5 ʿĀlem ṣafā-yı ḫāṭır ile ben mi ġamdayım
Ey çarḫ-ı kec-reviş seniñ inṣāfıñ añlayım
Farżā ṣabāḥ-ı ḥaşre degin ẕemmiñ eyleyim
Ġaddār-ı kāfir oldıġını ḫalḳa söyleyim
Ben bildigimse sen yine kāfir zamānesin
Kāfir dilim ḥaṭāsı var ammā ki sen nesin

6 Ḫayfā zamāna virmedi bir dem ferāġati
Göstermedi ṣafā ile rūy-ı ḳanāʿati
Görmiş midir bu devr-i fesād içre rāḥatı
Ehl-i derūna itmede dā'im ihāneti
Ehl-i dile felek acımaz ʿādeti budur
Devri hemīşe ġadr iledir şöhreti budur

7 Oldum ġarīḳ-i baḥr-ı maʿāṣī-i bī-girān
Sāḥil-serāy-ı tevbe görünmezse iş yaman
ʿAdli ile muʿāmele eylerse müsteʿān
Aʿżā şehādet eyledigi demde el-emān
Ṣular gibi aḳardı göñül olsa zehresi
ʿAfv-ı Ḫudāʾdan özge bunıñ var mı çāresi

[9a] 8 Esʿad şikāyet eyleme nefsiñ cezāsıdır
Miḥnetde oldıġıñ emel-i dil belāsıdır
Hep itdigiñ zamānede yüzler ḳarasıdır
Terk eyle māsivāyı ki rāḥat verāsıdır
Çoḳ merd ü bī-nevāya varır bu zen-i zamān
Bu ḳaḥbe-i zamāneden Esʿad ṣaḳın emān

9 Yā Rab Muḥammed ʿaşḳına ḳıl baña merḥamet
Luṭfıñla eyle bu dil-i nā-çāra terbiyet
Ümmīd-dāşte ehl-i cürüm ez-ʿināniyet
Destim girift-i dāmen-i iḥsān-ı maġfiret
Çekmem elim ki dāmen-i Settārı ṭutmuşım
Biñ yıl ʿamelden özge bu reftārı bulmuşım

10 Yā Rab ne derd olur bu ki hergiz ʿilācı yoḳ
Küfr-i ġamıñ çü kişver-i dilde ḫarācı yoḳ
Maḥṣūl-i mezraʿ-ı emeliñ ʿöşr ü bācı yoḳ
Dilde metāʿ-ı fikr-i ʿibādet revācı yoḳ
Böyle ḳalursa ẓulm ile ʿadliñ revācı bir
İḳlim-i dilde küfr ile dīniñ ḫarācı bir

17

Müseddes berāy-ı Tevbīḫ-i Nefs-i Leʾīm

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Bu miḥnetgāh-ı ʿālem ʿārife cāy-ı ṣafā olmaz
Ṣafādārında zīrā bildigim cevr-i cefā olmaz
Marīż-i ḳalbe dār u ḫāne-i ġamda şifā olmaz
Yem-i ʿişyāne istiġfārveş sāḥil-serā olmaz
Ḥayāt-ı müsteʿār-ı dehr ile maġrūr-ı ʿömr olma
Zen-i iḳbāle dil-bend eyleyüp kendin fenā ḳılma

2 Ḫudāyā fırḳa-i tevfīḳiñe düşsem sezāvār it
Zebānım rūz-ı şeb vābeste-i evrād u eẕkār it
Nesīm-i luṭf ile pejmürde ḳalbim ʿayn-ı gülzār it
Bu meftūnıñ metāʿ-ı ḫayr-ı dünyāya ḫarīdār it
Dilim dil-bend-i ḳayd-ı ʿayş ile rüsvā-yı ʿāmm itme
Baña ṣubḥ-ı ümīd-i yeʾs ile ālām-ı şām itme

3 Olanlar māsivā-yı terk ile elṭāfıña nāʾil
Egerçi basṭ-ı ḳabż-ı rızḳ-ı maḳṣūm olur kāʾil
Hidāyet olsa olmaz māsivā ḳurbiyyete ḫāʾil
İfāża eyleseñ feyż-i hidāyet merd olur kāmil
Kerem ḳıl ʿaḳlı der-zincīr-i naḳş-ı māsivā itme
Beni rüsvā-yı ehl-i maḥşer-i yevm-i cezā itme

[9b] 4 Gelenler hep giderler ʿālem-i iḳbāl-i lāhūta
Bu ʿālemden peyām irmez ḫayālim ehl-i nāsūta
Ne düşmişsin göñül ferdā içün cemʿiyyet-i ḳūta
Virür Rezzāḳ-ı ʿālem ḳʿar-ı yemde rızḳını ḫūta
Hemān şāyān-ı ḳurb-ı Ḥażret eyle ḳalb-i efʿāliñ
Ḳader noḳṣān u zāʾid eylemez biñ saʿy ile ḫāliñ

5 Ḳanı Dārā vü İskender ki şarḳ u ġarba ḥükm itdi
O da bir bī-nevā sā'il gibi terk eyleyüp gitdi
Nice Ḳārūn-ı devrānı göñül görmez misin yutdı
Çeküp ṣadra zen-i dünyā nice bernāları nʿitdi
Yine sen ʿibret almaz bir ʿaceb dīvānesin ey dil
Nedāmet ṣoñra el virmez tefekkür eyle ḥāliñ bil

6 Muḫāṭab nefs olur ammā ki cümle kār-ı taḳdīrin
Ḳażā cārī olur biñ saʿy idüp olmazsa taḳṣīrin
ʿAḳā'iddir bozar elbet ḳulıñ taḳdīr tedbīrin
İrādetle kişi ister mi dāreyn içre tekdīrin
ʿİnāyet merḥamet sendendir ancaḳ ey kerem kānı
Muḥammed ʿaşḳına luṭf-ı ʿamīmiñ eyle erzānī

7 Benim senden niyāzım dā'imā luṭf-ı ʿināyetdir
Benim ḥükm-i ḳaderden itdigim işler ḳabāḥatdir
Bilür bu nefs-i ʿāciz terk-i keşret özge raḥātdır
Velī dünyāya meşġūl eyleyen emr-i maʿīşetdir
Bu derd-i keşrete ḥükm-i ḳaderle mübtelā oldum
Bilürsin ḥālimi yā Rab ṭalebkār-ı hevā oldum

8 Bilürsin istemezdim ḳalbimi rızḳ-ı perīşānī
Velī ḥükm-i ezel taġyīrine yoḳ ʿabdiñ imkānı
Saña maʿlūm cümle ḥāl ü şānım ey kerem kānı
Ḳader ḳıldı beni bu nā-sezā erzāḳa erzānī
Eger feryād-res olmazsa luṭfıñ yevm-i ʿibretde
Baña maḥşer güler yā Rabbi ol rūz-ı nedāmetde

9 Benim dünyāya gelmekde bilürsin iḫtiyārım yoḳ
ʿİnāyātından üzre melceʾ-i cāy-ı ḳarārım yoḳ
İki ʿālemde Esʿad kim diyü hīç bir arārım yoḳ
Saña virdim cemīʿ-i varlıġı bir ġayrı kārım yoḳ

Baña sermāye-i ʿuḳbā olur dünyāda ṣervet vir
Hemīşe maẓhar-ı feyż olmaġa luṭf ile ġayret vir

10 Hidāyet olmadıkca ḳul ne itsün ʿaḳl-ı bisyārı
ʿAlīl-i cān olanlar nʿeylesün yā seyr-i gülzārı
[10a] Nigāh-ı merḥamet ger itmese ʿuṣṣāḳına yārı
Yine müncer olur ol ʿāṣıḳ-ı dil-ḫasteniñ kārı
Bu ṣūretde teraḥḥum eyle nā-çār Esʿadʿa yā Rab
Baġışla cürmini yek-ser ḥabībiñ Aḥmedʿe yā Rab

11 Göñül sensin sebük-maġz-ı tehī destān-ı devrānıñ
Bu bāzār-ı emelde kesb-i ḥāle yoḳdur imkānıñ
Bulaşdıñ ʿāḳıbet çirk-ābına bu fāni dünyānıñ
Ġubār-ı cürm ile ālūde ḳılma bāri dāmānıñ
Ḥavāle eyleyüp taḳdīre cebr-i iḫtiyār itme
Ṣaḳın laġzīde-aḳdām eyleyen vādīlere gitme

18

Taḫmīs-i mevʿiẓüʿl-cenāb-ı Naḥīfī

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Bī-beḳā oldıġını bildiñ ise dünyānıñ
Pādişāhlar daḫı terk eylediler evṭānıñ
Ger selāmet bulayım dirsen ara cānānıñ
Bedeniñden daḫı dūr olmadan ey dil cānıñ[401]
İştiġāl eyleye gör ṭāʿatine Mevlāʾnıñ

2 Añla māhiyyet-i aḫlāḳını ger ʿārif iseñ
Çekmemekdir iki ʿālemde keder ʿārif iseñ

[401] A. İrfan Aypay, *Nahifî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üviversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 157.

Ḥaḳḳ'ı fikr eyle eger Ḥaḳḳ'ı sever ʿārif iseñ
Mā-sivallāh'a naẓar ḳılma eger ʿārif iseñ
Ne belādır başına meşġalesi dünyānıñ

3 Terk-i ālāyiş idüp baḳma niẓām-ı ṣevbe
Burada rāḥatı terk it baḳa gör ol ṣavbe
Gelmeden çalışa gör saña ecelden nevbe
Dāmen-ālūdelige eyle hezārān tevbe
Almadan pençe-i pür-zūr-ı ecel dāmānıñ

4 İbtidā ẕātıñı şāyeste-i ʿirfān idegör
Ḳābil-i ḥikmet olup maẓhar-ı iḥsān idegör
Maraż-ı ḳalbe devā n'eydügin iẕʿān idegör
Saʿy ḳıl bunda iken derdiñe dermān idegör
Āh kim olmaya bir gün başına dermānıñ

5 Nefs-i şeyṭāna ṣaḳın uyma göñül ḳıl ḥaẕeri
İstemezsen iki ʿālemde nedāmet kederi
Pādişāh olsañ idersiñ bu fenādan güẕeri
Bunda ḳıl eyler iseñ āh u nedāmet eṣeri
Nefʿi yoḳdur saña maḥşerdeki vāveylānıñ

6 İbtidā bezm-i ezel cemʿine ḥāżır olduk
ʿAhd idüp emr-i emānāta taḥammül ḳılduk
Çünki nā-çār olaraḳ mülk-i fenāya geldük
ʿĀḳıbet ḫāk ile yeksān olacaġın bildük
[10b] *Nesine ġırresin āyā bu fenā dünyānıñ*

7 Herkesiñ başına dönmekde sipihr-i ġaddār
Böyledir ʿādet-i dīrīne-i çarḫ-ı devvār
Dögünür ʿömri eger olsa da baḥr-ı zeḫḫār

Bī-beḳā oldıġına şāhid-i ʿādil bisyār[402]
Bī-sütūn oldıġı bu çarḫ-ı bülend-eyvānıñ

8 Ḳurtuluş var mı cihānda bu felāketden hep
Mā-sivallāh düşer ḫāke aṣāletden hep
ʿİhn-i menfūşa[403] döner āḫir ʿalāmetden hep
Tābiş-i şuʿle-i ḫurşīd-i ḳıyāmetden hep
Maḥv ola zīneti çarḫ-ı felek-i mīnānıñ

9 Māl içün ḥükm-i ezel nʿeyledi Ḳārūn üzre
Mekr-i teblīġ ile Ḥaḳ nʿişledi Hārūn üzre
Rūḥ olup çıḳsa da tā ḳubbe-i vārūn üzre
Ḳalmaya bir gün ola ṣafḥa-i gerdūn üzre
Eşer-i mihr-i münīr ile meh-i ġarrānıñ

10 İdegör rūz u şeb eyyāmıñı endīşe-figen
Şemsi taḳdīr ile oldıysa da beytiñ rūşen
Baḳma bu ʿālem-i fānīye miṣāl-i sūzen
ʿĀḳıbet menzili ḫāk oldıġına vāḳıf iken
Neyedir ġafleti tā böyle żaʿīf insānıñ

11 Ādem oldur ki gözi görmeye ḫᵛāb-ı ġaflet
İtmeye her sözini beste-i lehv-i ülfet
Geçmeden ʿömr-i civāniyyede vaḳt-ı furṣat
İrmeden gūşıña āvāze-i ṭabl-ı rıḥlet
Çāresin eyle yüri zād-ı reh-i ʿuḳbānıñ

12 İder āmāc-ı merāmı gezer ʿālemde nuṣūl
Saʿy ile cümle meṭālib bulur elbetde ḥuṣūl

[402] Nahîfî Dîvânı'nda "besdür" olarak yer almaktadır.

[403] وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ: "Ve tekūnu'l-cibālu kel ıhni'l-menfûş: Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." (Kur'ân-ı Kerîm, Kâria 101/5) âyetinden alınmıştır.

Kāmverlikde budur herkese āyīn-i uṣūl
Bir gün evvel bulagör menzil-i maḳṣūda vuṣūl
Aldanup ḳalma ṣaḳın zīnetine eşyānıñ

13 Çarḫ-ı seyyāḥa baḳup sen de göñülden sefer it
Bildigiñ bilmediginiñ rāh-ı ḫaṭardan güzer it
Ḥāl-i efʿāliñi gör ehl-i derūna naẓar it
Çāre var[404] defʿ-i ġam-ı dehre dimekten ḥaẕer it
Ġamıñı ṣoñra görürsün mey-i ġam-fersānıñ

14 Ṣu gibi her niʿamıñ leẕẕetine boyanma
Bī-ṣebāt-ı felegiñ naḳşını bāḳī ṣanma
Çarḫıñ edvārına dil-beste olup aldanma
Germ olup şems-i dıraḫşān gibi sen de yanma[405]
ʿĀḳıbet bī-fer olur kevkebe-i ʿunvānıñ

[11a] 15 Heves-i kāma düşüp manṣıb-ı vālāya baḳup
İḫtiyār eyleme ol miḥnet-i dünyāya baḳup
Virme dil aḳmişe-i aṭlas-ı dünyāya baḳup
İftiḫār eyleme gel câme-i zībāya baḳup[406]
Bir kefendir bedeli elbise-i dünyānıñ[407]

16 Bu gelenler nereye gitdi maḳāmıñ bildiñ
Mey-i merg oldıġını teşne-i cāmıñ bildiñ
Dökülür tā [ ][408] caḳ ṣubḥ ile şāmıñ bildiñ
Ḫāk-i ḫuşk olsa gerek çünki ṭaʿāmıñ bildiñ
Ferş-i āsāyişe ṣalma beden-i ʿuryānıñ

[404] Nahîfî Dîvânı'nda "çâredür" olarak yer almaktadır.
[405] Nahîfî Dîvânı'nda "garrâlanma" olarak yer almaktadır.
[406] Nahîfî Dîvânı'nda "câme-i pür-zîb ile kim" olarak yer almaktadır.
[407] Nahîfî Dîvânı'nda "zîbânuñ" olarak yer almaktadır.
[408] Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

17 Germ-i sermāsını derk eyle zamānıñ āḫir
Ṣıḳılur[409] bir gün olur ḥamline cānıñ āḫir
Bozılur dād u sitedgāhı cihānıñ āḫir
Ṣıḳlet-i mālı bu bāzār-ı fenānıñ āḫir
Ey Ḫoca degmez o dem ḥacletine mīzānıñ[410]

18 Dimesünler saña ʿömriñde yazıḳdır eyvāh
Var mı ʿömriñde olan vaḳt-i ecelden āgāh
Emel-i devlet ider Ādemʿi elbet gümrāh
Eyle endīşe-i ġam ẕillet-i ʿazlin nāgāh
Olma dil-bestesi gel cāh-ı ġurūr-efzānıñ

19 İdegör kendini ʿaḳlıñ var ise ehl-i sücūd
Bildin mi ne cefā çekdiler ehl-i uḫdūd
Ehl-i dil ol görine tā ki saña būd u nebūd
Ẕerreden farż idelim aḥḳar imişsin yāḫūd
Kevkebi sende imiş mihr-i cihān-ārānıñ

20 Düşme dünyā içün ey dil emel-i efkāra
İtme ṭāʿāt-ı Ḫudāʿdan diliñi āvāre
Yanmaya tā ki ʿabeṣ cism-i laṭīfiñ nāra
Dem-i āḫirde ḥalāṣ olmaġa var mı çāre
Pençesinden ʿacebā merg-i tahassür-zānıñ

21 ʿĀḳile ṣūret-i ḫayr üzre ider devrānı
ʿĀrife dā'im ider luṭfıñı Ḥaḳ erzānī
Ġafile ṭatlu gelür gerçi budurur fānī
Telḫ ider zehr-i memāt ile dimāġ-ı cānı
Budur āyīni bu mihmānkede-i ġabrānıñ

[409] ثقلور yazılmış.

[410] Nahîfî Dîvânı'nda "degmez ey hᵛâce" olarak yer almaktadır.

22 Mü’min-i kāmil olan ḳabrini gülzār eyler
Bilmeyen kendüsini revzene-i nār eyler
Bir zamān sen gibi oldıġını iş‘ār eyler
Saña hep elsine-i ḥāl ile güftār eyler
‘Ārif ol baḳma ḫamūş oldıġına mevtānıñ

23 Çarḫ-ı mā-dāme döner ḳışla ber-ā-berdir ṣayf
Böyle mihmānkededе düş gibidir ey dil keyf
[11b] Bilmediñ mi bu ḫarābata gelan oldunı żayf
Eylediñ ‘ömriñi beyhūde iżā‘at ṣad ḥayf
Ne yüz ile varasın dergehine sübḥānıñ

24 Aḫẕ-ı ṣār itmegi fikr itme ṣaḳın ḫayfıñ içün
Ṣarf-ı żihn ile yarın oḳuyacaḳ dersiñ içün
Tā-be-key külfet idersiñ a göñül keyfiñ için
Cüst-i çāpüklük idersiñ heves-i nefsiñ içün
Süst olursun gelicek ṭā‘atına Mevlā’nıñ[411]

25 Eyle seccāde-i ṭā‘āta ḫulūṣ üzre ḳıyām
İdegör ẕātıñı maḥbūb-ı cenāb-ı ‘Allām
Yeter oldıñ ise de ġarḳa-i baḥr-ı āşām
Ḳan döküp yaş yerine āh-ı nedāmetle tamām
‘Afvını eyle ricā eylediğiñ ‘işyānıñ

26 İtmeye Ḥaḳ iki ‘ālemde ġażab bir şaḫṣa
Uymaya mekr-i hevā ile le’īm-i nefse
Düşmeye tā ki va‘īdāt ile sicn-i maḥża
Ṭāb-ı germābeye ṣabr idemeyen bir laḥẓa
Nice ṭākaṭ getürür sūzişine nīrānıñ

[411] Nahîfî Dîvânı’nda “Mennânuñ” olarak yer almaktadır.

27 İtmeye ʿāḳil olan bezm-i cihāne raġbet
Hergiz āyīn-i felek üzre ṣafā-yı ülfet
Tā-be-key cām-ı pey-ā-pey ile ʿıyş u ʿişret
Hele endīşe it ey mest-i şarāb-ı ġaflet
Ḳabre girdikde nʿolur ḥāl-i dil-i vīrānıñ

28 Eyle taḥṣīl-i ḥilim itme ḫalāyıḳla ṣavaş
Girmeden ḫāk-i mezāra bulagör bir yoldaş
Ne eb u ümm ne ḳafādār oġul ne ḳardaş
Ne enīs ü ne mededkār u ne şemʿ ü ne firāş
Vaḥşet-i[412] *hevlini fikr it o demiñ ol anıñ*

29 Terk ider bir gün olur bendesi de ḫānı da
Merg ider ḫāke sezā cānı da cānānı da
Ẓıll gibi geçmededir ʿömr-i cihān ānı da
Ey Naḥīfī ḳanı bu bezmgeh-i fānīde
Bunca dem hem-dem ü hem-ṣoḥbet olan yārānıñ

30 Bu mevāʿıẓ ile Esʿad suḫanıñ ḳāliñde
Āh kim olsa bu ḥālāt eger ḥāliñde
Çünki var böyle suḫan defter-i āmāliñde
Bu cevāhirleri naẓm eyleyen aḳvāliñde
Luṭfıña maẓhar olur bir gün olur Mevlāʾnıñ
veʾs-selām[413]

19

[12b] **Ḳaṣīde berāy-ı Ṭaleb-i Rütbe der-Sitāyīş-i Sulṭān Selīm-i Ṣaliş ve Bāʿdeʾl-ʿArż-ı Dergāh-ı Muʿallā Ḳapucıbaşılığı İḥsān-Şode**

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

[412] Nahîfî Dîvânı'nda "dehşet" olarak yer almaktadır.

[413] 12a boş bırakılmış.

Demidir ey ḳalem-i nādire-i devrānı
Eyle iḳlīm-i hüner içre biraz cevlānı

Ne hüner belki ola ṣāḥibi merd-i kāmil
Ki bula ẕātı anıñ kevkebe-i ʿunvānı

Ne hüner māye-i aṣliyye gerekdir ẕāta
Ne ḳadar ṣāf ise de cevherī-i insānı

Ne hüner cümle ʿaṭāyā-yı İlāhīdir hep
İtdiren kesb-i saʿādetle şükūh u şānı

Kim olan māye-i aṣliyyesi rifʿat bulmaz
Geçse de mertebesi ṭāḳ-ı bülend-eyvānı

Bula mı ʿizz ü şeref elsine-i ʿālemde
Dūşına zīver iden ḫilʿat-i nā-merdānı

Maʿrifet gerçi ne zībā yaḳışur insāna
Līk merd-i hüneriñ pāk gerek dāmānı

O hüner kim ola bir nefs-i ḫabīṯe zīver
Beñzer ol bir ḫara kim cevher ola pālānı

Hüner oldur ki ola mevhibe-i feyż-i ezel
Ki vire ṣāḥibine cerbeze-i ʿirfānı

Yoḫsa her merd-i hünerver nice memdūḥ olsun
Nice herkes ola yā muʿteber-i sulṭānī

Pāk ola ṭabʿı meger kim ola memdūḥ-ı enām
Nʾeyleyem şaḫṣ-ı mücessemde ḳuru ʿunvānı

Böyle lāzım özi ḫoş ehl-i suḫan dānişver
Oldı tā her sözi iḳlīm-i maʿārif-kāni

Ḥāṣılı ehl-i suḫan lāzıme-i devletdir
Ancaḳ anlardır iden vaṣf-ı cihānbānānı

Levḥ-i evṣāfa eger yazmasa erbāb-ı suḫan
Ne bilürdi cühelā menḳıbe-i ḫāḳānı

Nʾola yazmışlar ise cümle mülūk evṣāfın
Kendi ʿahdinde gelen nādire-i devrānı

Bende biñ cān ile yazmaḳ diledim ey ḫāme
Ṭuyup uṣanmadığım vaṣf-ı şehenşāhānı

O ḫudāvend-i muʿaẓẓam ki dem-i ʿahdinde
Buldı biñ güne şeref silsile-i ʿOṯmānīʾ

Sāye-i luṭf-ı Ḫudā Ḥażret-i Sulṭān-ı Selīm
Naṣb-ı ʿayn-ı ḫulefā müntaḫab-ı Yezdānīʾ

[13a] O şehenşāh-ı mufaḫḫam ki kemānın destim
Çekemez ḳavs-i felek olsa daḫı idmānı

O şehenşāh-ı mükerrem ki per-i tīri anıñ
Şehper-i Ḥażret-i Cibrīlʾe virür cevlānı

Āferīn şaṣt-ı hümāyūnıña kim atdıḳda
Teng olur tīrine başdan başa Oḳ Meydānʾı

O şehenşāh-ı bahādır ki şikāra atsa
Mülk-i Çīn içre odur cilve ḳılan cīrānı

O şehenşāh-ı Sikender-reviş-i devrān kim
İstese esb-i kerāmetle gezer Īrānʿı

O şehenşāh-ı cihān mevhibe kim fikr seniñ
Az gelür bir ḳulıña virmege Hindistānʿı

Bendiñi eşheb-i iḳbāle ḳonan sīm-i rikāb
Ẕevḳ-i pā-būsına virmez mi bu çār-erkānı

Şāhid-i himmetiniñ ins ü melek meftūnı
Ṣūret-i heybetiniñ kevn-i felek ḫayrānı

Nedir ol feyż-i İlāhī ki rebīʿ-i nigehi
Terbiyet ḳılsa gül-i gülşen ider sendānı

Naẓar-ı luṭf-ı Ḫudā dād-ı taʿalluḳ itse
Ravża-i cennet ider memleket-i Şīrānʿı

Ayaġı başdıġı rāhındaki her seng-i siyāh
Mess-i pāy ile bulur reng-i ruḫ-ı cānānı

Dāverā Ḫüsrev-i encüm-sipehā dād-Kisrā[414]
Ey eḳālīm ü cihānıñ şeh-i Cem-derbānı

Sensin ol münʿim-i sulṭān-ı serīr-i niʿmet
Bildirür dehre vücūdıñ niʿam-ı sübḥānī

Sensin ol nūr-ı mülaḫḫas ki yolunda her gün
Ferş ider pertevini mihr ü meh-i tābānı

[414] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Sensin ol rūḥ-ı muṣavver ki şuʿāʿ-ı ḥüsniñ
Mihr-i raḫşānı ḥicābından iden ẓulmānī

Sensin ol cevher-i yek-tā ki nigīn-i devlet
Buldı ẕātıñ gibi sulṭān-ı kerīmüʿş-şānı

Ḥāṣılı ʿömrimi evṣāfıña taḫṣīṣ itsem
Yoḳ yine biñde birin söylemeniñ imkānı

Bāri aḥvālimi taḳrīr ideyim sulṭānım
Niçün itsün baña devriñde felek ʿudvānı

Āhımı ḳoyma benim şāh-ı şefāʿatger içün
Nice bir ehl-i dile ġadrin ider erzānī

Nice bir baḳmayalım böyle ġarīb evżāʿa
İdeyor başa belā gördigi her nā-dānı

Ġarażı ehl-i dile ḫāk ile yeksān itmek
Şaḫsı nā-ḳābile virmekde dem-ā-dem şānı

Gerdiş-i sābıḳada eyledigi eṭvārı
Ṭutalım ʿafv oluna varsa daḫı ʿişyānı

Şimdi ammā ne dimek ʿahd-i hümāyūnıñda
Pāy-māl eylemesi böyle suḫan Sübḥānī

Ẕāt-ı ʿulyā-yı cihān-gīrine var mı diyicek
Ki ider devr-i Selīm içre bu kec-devrānı

[13b] Ṣorayım pādişehim emr-i hümāyūnıñla
Yalıñız baña mı devrinde ider ḫüsrānı

Bileyim ben de nedir cürmümi ʿahdinde seniñ
Neden itdürdi tefevvuḳ baña hep aḳrānı

Yā degil miyim ʿaceb ben de o eşyaḫāsā
Ṭabʿım itmez mi belāhetde zebūn iḫvānı

Ey veliyyüʾn-niʿamım sen beni talṭīf eyle
Raḫş-ı ṭabʿım ile sāyeñde biraz meydānı

Bendegānıñ nicesin şānını terfīʿ itdiñ
Ben de olsam nʾola anlar gibi bir dīvānī

ʿUhdesinden gelemezsem o zamān ṭarḥ eyle
Yoḫsa lāyıḳ mı bu günlerde ḳalam ʿüryānī

Gerçi her emri Ḫudā vaḳtine merhūn itmiş
Līk esbāb-ı teşebbüs iledir fermānı

Benim ol bī-kes ü dermānde ki aḥvālimde
Nev-be-nev olmadadır mevhibe-i Rābbanī

Derdimi serd idüp icmāl ile ey ḳuṭb-ı zamān
Tā şifā-ḫāne-i reʾyiñden ola dermānı

Ġāyete irdi suḫan vaḳt-i duʿādır Esʿad
Ḥaḳ Taʿālā vire dil-ḫᵛāh-ı şeh-i devrānı

Mülk-i yeʾs içre ʿadū ṣadme-i şemşīriñden
Bīm ü cānında bula zelzele-i ḫüsrānı

Gün-be-gün pertev-i iḳbāliñi efzūn itsün
Olmasun dāʿire-i devletiñiñ noḳṣānı

O ḳadar pertev-i baḫtıñla cihān nūr olsun
Şems-i ḥükmiñ felegi yüz yıl ide nūrānī

20

Ḳaṣīde-i Sāliyye der-Vaṣf-ı Selīm Ḫān berāy-ı Teşekkür-i Ḳapucıbaşılıḳ

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Müjde kim pādişeh-i sāl-i nümāyān oldı
Taḫt-ı eflāke cülūs ittigi şāyān oldı

Giydi bālā-yı ḳad-i māh-ı muḥarrem ḫilʿat
Manṣıb-ı sālye-i eyyāmına iḥsān oldı

Köhne eyyāmını tecdīde bezendi devrān
Bu şuʾūnāta felekler daḫı raḳṣān oldı

Tazelendi seneniñ köhne libās-ı sāli
Şāhid-i nev-resi maḥbūbe-i devrān oldı

Görmeyen görse nʿola dil-ber-i māh-ı sāli
On iki meh boyına şems ile ḳaftān oldı

Zaʾirān-ı Ḥaremi Kaʿbe-i Beytullāhʿın
Cümle meẕbūḥaları bu deme ḳurbān oldı

Geçdi eyyām-ı sitem geldi bu nev-sāl-i niʿam
Bu ḫayāl ile ümem ḫürrem-i ḫandān oldı

O sebebden demidir ḫāme şeh-i devrāne
Sāl-i tebrīk ile vaṣfında ṣenā-ḫᵛān oldı

O şehenşāh-ı muʿaẕẕam ki vücūd-ı cūdı
Āl-i ʿOṯmāna şeref nuḥbe-i şāhān oldı

[14a] 10 Şevket-efzā-yı hüner ṣaf-şiken-i İskender
Zīnet-i rūy-ı ẓafer şāh-ı cihānbān oldı

Rāfiʿ-i ẓulm ü fiten pādişeh-i ḫaşm-efgen
Reʾyine mülk-i Ḫoten bende-i fermān oldı

Nāme-fermā-yı selef ülkede şāh-ı Necef
Māye-i faḫr-ı ḫalef dehre Selīm Ḫān oldı

Ḳutb-ı aḳṭāb-ı zamān mā-ḥaṣal-ı kevn ü mekān
Tāc-baḫşā-yı cihān mefḫar-ı ḫāḳān oldı

O ḫudāvend-i kerem-baḫş-ı eḳālīm-i cihān
Maẓhar-ı yek nigehi Ḫüsrev-i ḫāḳān oldı

15 Böyle bir pādişeh-i mālik-i şarḳ-ı ġarbıñ
Dergeh-i ḫiẕmetine bendesi şāyān oldı

Yaʿni maḥż-ı keremi ḳıldı ser-i bevvābı
Gerçi bu luṭf-ı hümāyūnı baña şān oldı

Līk bu bende-i dīrīnesi bī-sāmānım
Himmet olmazsa eger ḥāl-i nümāyān oldı

Ġarażım ḥāl-i dile ḫāk-i dere inhādan
Devletiñde bu ḳulıñ ṣāḥib-i dīvān oldı

Ḫiẕmet-i lāzımeniñ şānını tekmīle şehā
Sebeb-i ẓāhireniñ cümlesi fıḳdān oldı

Ḫoş-güẕār olsa nʿola vaḳtimiz eyyāmıñda
Pādişehler sebeb-i rāḥat-ı devrān oldı

Kimisi bende-i dīrīneleriñ cān-dāde
Kimisi nā'il-i gencīne-i şāhān oldı

Ḫāne-berdūş olalı ḳalmadı naḳd-i imkān
Ceyb-i endīşe tehī ḫāne-i sūzān oldı

Nice yıl ṣayf u şitā marṭı gibi sāḥilde
Laḳlaḳiyyāt ile etbāʿ-ı perīşān oldı

Ḥāṣılı ḥadd-i ramaḳ eyleyicek ḫiẕmetden
Şimdiden ṣoñra ḫayālim daḫı ḥırmān oldı

Hele iḥsāna veliyyüʿn-niʿamım muḥtācım
Müddeḫar maṣraf-ı eyyām-ı bahārān oldı

Devletiñde kime ʿarż eyleyeyim aḥvāli
Bize raḥm eylememek ʿādet-i erkān oldı

Bu ḫayāl ile fütūḥāta düşüp efkārım
Genc-i luṭfıñ baña feṭḥ olması çesbān oldı

Serverā dādgerā pādişāhā memdūḥā
Cism-i endīşeye fikr-i niʿamıñ cān oldı

Sensin ancaḳ baña feryād-res ey dāver-i cān
Dilde şems ü keremiñ pertev-i tābān oldı

Naḳd-ı pīşīni amān vaʿde-i mevḳūf itme
Yāre-i ḳıllet ile cān u ciger ḳan oldı

Sen kerāmetlü veliyyüʾn-niʿam-ı ḫāḳānsın
Keremiñle niceler fāʾiḳ-i aḳrān oldı

İşte ez-cümle geçen günde iki dānāya
İtdigin luṭf-ı ʿaṭā dillere destān oldı

Hüner erbābını talṭīfe Raḥīmā saʿyiñ
Ẕātıña mevhibe-i Ḥażret-i Yezdān oldı

[14b] Nāgehān bende işitdikde ḳalem şevke gelüp
Vaṣfıña taze ġazel resmini gūyān oldı

İns ü cin dergehiñe bende-i fermān oldı
Mihr ü meh şām u seḥer ḥükmiñe devrān oldı

ʿAhdiñ ol mertebe żabṭ eyledi naẓm-ı mülki
Ḫāyin-i devlet olan varsa müselmān oldı

Şehriyār-ı ʿaẓamet yine süvār-ı heybet
Sāye-i merḥametiñ cümleye erzān oldı

Pertev-i nūr-ı ḫayāl kerem-i şāhānedeñ
Ẕerresi ʿāleme bir mihr-i dıraḫşān oldı

Ben dimem de daḫı kim söylesün evṣāfıñda
Yed-i luṭfıñ dil-i maḥrūra zer-efşān oldı

Pādişāhā seniñ iḥsānıña ḳaldı kārım
Bu ḳaṣīdeyle edā derdimi āsān oldı

Şimdilik Esʿadʾa iḥsānı dirīġ itme ṣaḳın
Rūḥ-ı Peyġām-berʾi şād eylemek iḥsān oldı

Yeter ey ḫāme yeter ġayrı duʿāya başla
Dile āheng-i duʿā geldi nümāyān oldı

Saña ḫā'in olanı ḳahr ide ḳahhār-ı ʿalīm
Bu duʿā vācibe-i ẕimmet-i īmān oldı

İde eyyāmıñı her sāliñi Ḥaḳ rūz-ı sürūr
Tā ki ḫurşīd-i felek ṭāliʿ-i tābān oldı

21

Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Ramaẓān der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṣalīṣ Bin-Muṣṭafā Ḫān

müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün

1 Ṭoġdı şeh-i şehr-i kerem rūzeyle fermān eyledi
Neşr oldı envār-ı niʿam tebdīl-i erkān eyledi

Baġlandı rāh-ı mücrimān açıldı ebvāb-ı cenāb
Şāh-ı şühūr-ı müsteʿān luṭf-ı ferāvān eyledi

Ṭoldı cihāna raḥmeti dünyāyı ṭutdı niʿmeti
Māh-ı ṣıyāmıñ devleti tezyīn-i büldān eyledi

Teşrīfi dünyāya żiyā' ḳadri ḥuṣuṣā rūşenā
Hem münʿim-i bāy u gedā hem dehr-i ʿumrān eyledi

5 Maḥbūbe-i māh-ı ṣıyām ʿāşıḳlara virdi selām
Dil-dādegānı ṣubh u şām ġufrāna şāyān eyledi

Oldur çü māh-ı luṭf-ı Ḥaḳ aḥkāmına ʿibretle baḳ
Memdūḥını *Rabbü'l-felaḳ* icrā-yı erkān eyledi

Oldur o şehr-i mefḫaret ḥāmī-i ehl-i maʿẕeret
Sulṭān-ı māh-ı maġfiret tecdīd-i ġufrān eyledi

Seyr eyle Ḥaḳḳʿıñ kārını iẓhār idüp āṯārını
Deryā-yı raḥmet varını ol māh-ı iḥsān eyledi

Ḫāḳān-ı ʿādiller gibi sulṭān-ı kāmiller gibi
Ṣubḥ u şebi güller gibi feyż-i nümāyān eyledi

Elṭāfını yeksān idüp hem niʿmetin erzān idüp
Üftādeye iḥsān idüp resm-i cihānbān eyledi

[15a] Çünki şeneldi kā'ināt feyż aldı cümle mümkināt
Cāmiʿlere ṭoldı ʿuṣāt tecdīd-i īmān eyledi

Açıldı cāmiʿler çü gül tesbīḥe doldı cām-ı mül
Şād-āb olup ezhār-ı ḳill tevḥīd-i yezdān eyledi

Bildi şeh-i ʿālī-neseb efsürde-i Rūm u ʿArab
Tebrīkiñe dünyāya heb emr-i çerāġān eyledi

Eşheb-süvār-ı rūzigār Dārā-der-i gerdūn-vaḳār
Fermān-ı ṣavm-ı āşikār İslāmı iʿlān eyledi

Menşūr-ı ʿadliñ dāveri baḥr u beriñ İskenderʿi
Feyż-i münīr-i ḫāveri şemʿ-i şebistān eyledi

Oldur o şāh-ı merḥamet oldur o māh-ı mevhibet
Sulṭān-ı āʿlī-menḳabet taḥṣīl-i ʿirfān eyledi

Sulṭān Selīm-i kāmurān rāḥat-fezā-yı ins ü cān
Dehre cenāb-ı Müsteʿān luṭfıyla sulṭān eyledi

Sensin ḫidīv-i nāmdār fermān-revā-yı Zengibār
Ḫāk-i deriñdir rūzigār küḥl-i Ṣıfāhān eyledi

Sensin şehenşāh-ı Selīm ḥikmet-şinās-ı müsṭakīm
Re'yiñ Ḫudāvend-i ḥakīm biñ derde dermān eyledi

Sensin o rūḥ-ı bī-bedel meftūn-ı feyżiñdir ezel
Ẕātıñ cenāb-ı lem-yezel memdūḥ-ı devrān eyledi

Sen şāh-ı devrānı bilen māhiyyetiñ derk eyleyen
Ḫalḳ-ı cemīliñ fehm iden ʿaḳlın perīşān eyledi

ʿAhdinde üstād-ı hüner şeh-beyt-i vaṣfıñ tāzeler
Medḥiñde elde ḫāmeler çāk-i girībān eyledi

Aʿdā-yı dīn ü devletiñ fahr eyler elbet şevketiñ
Bu köhne bāġı himmetiñ ʿayn-ı gülistān eyledi

Vaṣfıñ melā'ik eylese kevn ü mekān ezberlese
Esʿad ne rütbe söylese medḥiñde noḳṣān eyledi

Ey dāver-i Dārā-cenāb Sulṭān-ı İskender-me'āb
Baḥr-ı hüner bī-ıżṭırāb ṭabʿımda cūşān eyledi

Elde ḳalem eyler nidā cümle suḫandāna ṣalā
Dūşīze-i naẓmım şehā dünyāyı ḫayrān eyledi

Ben bende-i maḥżım saña ebnā-yı cinsim bir yaña
Çün bendeñi luṭfıñ şehā mümtāz-ı aḳrān eyledi

Terk itme dāver himmeti bir de o görsün devleti
Nevbetle çeksün miḫneti eşk-i teri ḳan eyledi

Şāhenşeh-i devrān olan bu ʿāleme ḫāḳān olan
Evreng-i ʿadle ḫān olan taʿbīr-i vicdān eyledi

Şāhā bilür yoḳ kārımı keşf eylemem esrārımı
Luṭf-ı Ḫudā āṣārımı feyżinde pinhān eyledi

Eyyām-ı ṣavm oldı ḳarīb itdim duʿāya yā naṣīb
Şevḳ-i ümīd-i dil-firīb fikrimde cevlān eyledi

Buldı ḳaṣīde intihā ey dil yeter eyle duʿā
Zīrā o şāh-ı Kibriyā ʿālemlere cān eyledi

Rabbim seni mesrūr ider eyyām-ı ṣavmıñ nūr ider
[15b] Hem devletiñ maʿmūr ider mā-dām-ı ḫāḳān eyledi

22

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān der-Taʿrīf-i Mā-beynciyān-ı Ḫavāṣṣ

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ḫoşā mālik cihānıñ tācdār-ı mevhibet kārı
Zihī ārāyiş-i evreng-i ʿadliñ şefḳat āṣārı

Ḫoşā ferḫunde-baḫt-ı pādişāh-ı mālikü'l-berrīn
Mülūk-ı ʿadl ü dādıñ tāc-baḫşā-yı cihāndārı

Ḫoşā sulṭān-ı bī-hemtā-yı ḫāḳān-ı hümāyūn-fer
Selāṭīniñ ʿaẓīmü'ş-şānı baḥreyniñ sipehdārı

Ḫudavend-i muʿaẓẓam pādişāh-ı maşrıḳ u maġrib
Cihānbān-ı mufaḫḫam āfitāb-ı çarḫ-ı devvārı

Ṣabāḥ-ı salṭanat günden güne rūşen ʿiẕarından
ʿUyūn-ı memleket açıldı gördi şems-i bī-dārı

Kerāmet āsitān-ı feyż-i iḳbālinde perverde
Ḫilāfet dergeh-i iclāliniñ ʿabd-i diremdārı

Serīr-ārā-yı devlet şeh-süvār-ı mülk-i emniyyet
Sipeh-sālār-ı heybet ḫānumān-efrūz-ı cebbārı

Cenāb-ı Ḥażret-i Sulṭān Selīm Ḫān-ı felek-mesned
Kef-i cūd-ı kerīmi vaḳt-i nisān ebr-i midrārı

Zer-i iḥsān-ı baḫşıñ feyż-i encüm eylese devrān
Bu resme biñ felek tezyīn ider cūd-ı keremkārı

Temevvüc eylese deryā-yı luṭfı bād-ı şefḳatden
Bütün sīm aḳıdır dünyāya heft-ecrām-ı enhārı

O şāhenşāh-ı bī-pervā ki nevk-i tīr-i dil-dūzı
Nişān itse geçer biñ āhenīn rūyīn-i kühsārı

O şāhenşāh-ı heft-iḳlīm dānā-yı suḫan-perver
Revāc-ı bezminiñ pīrāyesi Şeh-nāme āṣārı

Gezer pīrāmeninde Ḫızır u tevfīḳ iki ḫādimdir
Tecellī tābiʿ-i endīşe-i derrāk-ı derkārı

Füyāżāt-ı ezel meftūn-ı eṭvār-ı hümāyūnı
Ḳader şūḫ-ı cemāl-i reʾyiniñ ḫayrān-ı nā-çārı

Sen ol sulṭān-ı ced-ber-ced cihānbāānn-ı müʾebbedsin
Saña luṭfıñ muraṣṣaʿ tāc ḳılmış ʿavn-ı Settārı

Bu ṣūretle nice żabṭ eyleyem yā ḫāme-i şevḳi
Meger tażmīn idem vaṣfıñda Nefʿī'den bu güftārı

Neşāṭ-ı ʿahd-i ʿadliñde cihān ol deñlü ḫurrem-dil
Ki teşḫīṣ eylemek güç birbirinden mest ü hüşyārı

Semend-i rā'iż-i iḳbaliniñ gerdūn çerāgāhı
Kemend-i Rüstem-i iclāliniñ ʿālem giriftārı

Kerem-güster yegāne şehriyār-ı heft-kişver kim
Tecessüm eylemiş ʿavn-ı Ḫudā olmış silāḥdārı

Ḫudā bir pādişāha itmedi bu rütbe iḥsānı
Zamān-ı devletiñde cemʿ idüp ḫuddām-ı ebrārı

ʿAṭāsı kātib-i esrār idüp bir bende-i maḥżı
Ḳasem billāh eslāfıñ bulaydı böyle dindārı

Vişāḫüʿṣ-ṣadr iderdi cevher-i aḫlāḳ-ı dil-cūsın
Binā-yı devletiñ bir daḫı gelmez böyle miʿmārı

[16a] Ḫuṣūṣā Rüstem-i meydān-ı ġayret öyle ḫayr-endīş
Ṣadāḳat ceyşiñ ʿālī-cenāb-ı merd-i serdārı

Nuʿūt-ı ḫādimān āyīn-i dīrīn-i suḫandāndır
Devām-ı devletiñde itmeyem tecdīd-i āṣārı

Zamānıñ devr-i Ādem'den berü vaṣṣāf-ı devrāna
Seniñ vaṣf-ı hümāyūnıñda gūyān olsa eşʿārı

Yāḫūd ervāḥ-ı nuṭḳa ḳudsiyān-ı ʿālem-i lāhūt
Selef evṣāfını naẓm eyleyüp itdürse tekrārı

Yine yüz biñde bir vaṣfıñ müyesser olmaz efkāra
Eyā ḫāḳāniyānıñ şeh-levend-i nāzıñ eṭvārı

Ḫuṣūṣā Meryem-i ṭabʿım Mesīḥā-reʾy-i ḥikmetdir
Buña erbāb-ı cehliñ biʾż-żarūrī yoḳdur inkārı

İder levḥ-i ezelden ḫāmem iḥsās-ı kemālātı
Bulur ṭālib olan yek noḳṭasında luṭf-ı bisyārı

Söz olmaz sırr-ı ṭabʿım ṣāfdır bīgāne peykerden
Dil-i āyīne ṭutmaz ol sebebden rūy-ı jengārı

Ḫayālim tercemān-ı Cibrīl-i ʿarş-ı vaḥdetdir
Māʾilim bāġ-ı ḥikmet semtiniñ ṭāvus-ı esrārı

Dilimdir pehlevān-ı Rüstem-i ḫaşm-efgen-i ʿālem
Gelür şemşīr-i naẓmımla ḫayāle rezm-i kerrārı

Ben ol sevdāger-i mümtāz ben dergāh-ı maʿnāyım
Cihān kilk-i ḫayālimden olur maẓmūn-ı ebkārı

Ben ol eblaḳ-süvār-ı zūr-ı bāzū-yı ḫıyābānım
İder ġalṭide çevgān-ı ḳalem destimde kūhsārı

ʿAceb ressāmdır naḳş-ı ṣuverde ḫāme-i fikrim
Ser-i mūy-ı ḫayāle resm ider āyīn-i Ferḫārʾı

Feżā-yı heşt cennet cilvegāh-ı ṭabʿ-ı ḫoşımdır
Anıñ ḥūrīleri evṣāf-ı sulṭān-ı cihāndārı

Ne vaṣf ol pādişāh-ı Ḫüsrev-i irfān-ı memdūḥıñ
Dem-ā-dem vaṣf-ı ḥüsniñ pākiniñ ḫāmem güher-bārı

Benim daʿvāma şāhid şehriyārā ḳalb-i sāfıñdır
Saña ben gibi çoḳdur eyleyen iḫlāṣ-ı iẓhārı

Seni ben böyle mi vaṣf eylerim şevketlü hünkārım
Felek devrinde hāmūş itmeseydi kilk-i bī-zārı

Ḫudāvendā faḳaṭ şāʿir ṣanup bu ʿabd-i maḫṣūṣı
Baña bir nevʿ ile erzān ḳılma luṭf-ı hemvārı

Baña ḫayl ü sinān ü leyl-i beydā āşinālardır
Bu daʿvāma ider merd ü hüner-mendān iḳrārı

Ber-emr ü devlete ḳavlende seyr eyle ḫudāvendā
Ne revnaḳ kesb ider Esʿad ḳulıñ bā-ʿavn-ı Settārı

Seniñ sāyeñdedir aḫẕ u ʿaṭā aḳṭār-ı ʿālemde
ʿAceb kim vażʿ ider sermāyeñ içre bir ḥakīm tārı

Taḥarrī eyleseñ aḥvāl-i ḫüddām-ı emānātı
Ki olmaz anlarıñ Esʿadʾla ẓannım farḳ-ı bisyārı

Merāmım basṭ-ı aḥvāl eylemekdir şāh-ı devrāna
Baña gencīne ednā ḫiẕmetiñdir ey keremkārı

Dile gelmez ṣovuḳluḳ Erżurūmʾıñ serd ṭavrından
Ne deñlü pāre-i yaḫ olsa da her seng-i dīvārı

[16b] Bu yüzden cilve ḳıldı şāhid-i baḫtım çü luṭfıñdan
Görür ʿahdinde çeşmān-ı ḫayālim rūy-ı gülzārı

Virilsün Esʿadʾa gümrük diyü fermān idüp virdiñ
İde zīb-āver-i dest-i emel fermānıñı bāri

Teġazzül eylemek bir neş'edir ey ḫāme-i dil-cū
Nˈola esb-i ḫayālim eylese nā-refte reftārı

Güzel çözmez mi āyā ʿuḳde-i zer telli şalvārı
Ki başdurṣaḳ ʿaceb keyfiyyet-i ibrāma dildārı

Nedir bu vażʿ-ı nā-hemvār ile ʿuşşāḳa rencişler
Ferāmūş eylediñ mi bāri bilsen ġayret-i ʿārī̄

Bu āyī̄n-i sitemden geç yeter inṣāfa meyl eyle
Nedir ḳaṣdıñ efendim söyle bizden itme inkārı

Ne nāz u şī̄veler meşḳ eyleyem ben saña seyr eyle
Ola ecsāmına erbāb-ı ʿaşḳıñ rūḥveş-i cārī̄

Saña nˈoldı melek-ḫū bir güzelken ey sitemkāre
Naẓīriñ yoġidi deşt eyleyeydim Çī̄n ü Bulġārˈı

Ṣaḳın başdurma başdan bezm-i ḥüsne zülf-āşūbı
O kāfir kimseniñ bir vech ile olmaz ḳafādārı

Ġazelden maḳṣadım bir remz idi şāh-ı cihānbāna
Daḫı ī̄żāḥ iderdim ruḥṣat olsa ḫavfdan ārī̄

Duʿā hengāmı geldi bārgāh-ı Ḥaḳḳˈa el ḳaldır
Seḥāb-ı raḥmetiñ manṣıb ola tā feyż-i emṭārı

Hemān taḫt-ı hümāyūnıñda ṣaġ ol luṭf-ı şevketle
Ola bāb-ı refī̄ʿiñ mihr ü meh yüz sāl züvvārı

Döne kāmıñca devrān ʿahd-i ʿadl-i Ḫüsrevānıñda
Ḳosun devr-i Selī̄mˈe saṭvetiñ çarḫ-ı sitemkārı

23

Ḳaṣīde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Ṣāliş Bin-Muṣṭafā Ḫān

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Şol dem ki feyż-i Ḥaḳ ile vaḳt-ı bahār olur
Bāġ-ı ḫazān kār-ı cihān nev-bahār olur

Şol dem ki şāḫ-ı gülbün-i maḳṣūd gül virür
Ezhār-ı bāġ-ı mülk-i cihān āşikār olur

Şol dem vezān ola kerem-i luṭf ile nesīm
Gülzār-ı ẕevḳe el viricek rūzigār olur

Oldur o dem ki çehre-i fertūte-i şitā
Meşşāta-i bahār ile naḳş-ı nigār olur

Oldur o dem ki reng-i laṭīf-i bahārdan
Ṭarḥ-ı riyāż-ı kevn ü mekān lālezār olur

Oldur o dem ki berg-i semen reng ider güle
Gül-ġonceler o ḥālete keşf-i ḫumār olur

Oldur o dem ki sünbül-i jülīde-i bahār
Ebkāre zīb-i rūyı gül-i gül-ʿiẕār olur

Her bir şüküfte nāz ider açdıḳca gülşene
ʿArʿar ayaḳda şevḳ ile ḫiẕmet-güẕār olur

Şebbū şikenc-i kākuli dil-berde yüz bulur
Bī-çāre lāle reşk ile pür-dāġdār olur

[17a] Bilmem ne feyżdir ʿāleme hele feraḥlanur
Bāġ-ı emelde şevḳ-i pey-ā-pey hezār olur

Gūyā bahār mevsimi bir pādişāhdır
Zīrā cihān ṣafāsı ile bī-ḳarār olur

Ḥaḳḳā ki pādişāh zamānıñda himmeti
Bir çūb-ı ḫuşka olsa biter mīvedār olur

Görmez misin ki naḫl-ı ʿaṭāsında feyżini
Biglik benim gibi ḳula hep sāyedār olur

Mecnūn-ı dehr olsa mürebbī ʿināyeti
Luṭf-ı kerāmetiyle o dem hūşyār olur

Bir bendesi ki maẓhar ola iltifātına
İklīm-i Cem şükūha varır bācdār olur

Lāyıḳ olan girişme-i enẓār-ı luṭfıña
Bir göz yumup açınca hemān kāmkār olur

Bir ḳul ki ṭāliʿinde göre ẕerre himmetin
Ḫurşīd-i baḫt-ı naḫveti pertev-niṣār olur

Mirʾāt-ı ḥāl bendesine ḳılsa ger naẓar
Gül-çehre-i merāmı görür āşikār olur

Münker midir kerāmeti sulṭān olanlarıñ
Anlar da böyle ḥāl velī bī-şumār olur

Ol merd-i bī-nevā ki kemālāt-ı bī-bedel
Bī-baḫt olunca ṭāliʿi nā-sāzkār olur

Ol mest-i cām-ı neş'e-i iḳbāl kim müdām
Germiyyet-i ṣafā ile leyl-i nehār olur

Yā kim dimez ki beñzemeye feyż-i nev-bahār
Ancaḳ bahāra beñzeyicek şehriyār olur

Oldur o pādişāh-ı ʿaṭā-baḫş-ı rūzigār
Ḥātem göreydi cūdıñı terk-i diyār olur

Oldur o pādişāh-ı muʿaẓẓam ki istese
Ḳayṣer ḥarīm-i dergehine perdedār olur

Oldur o pādişāh-ı mufaḫḫam ki bir ḳulı
Kevn ü mekāna ḥükmi yürür tācdār olur

Oldur o pādişāh-ı mükerreme ki luṭf-ı Ḥaḳ
Şāh-ı risālet ʿaşḳına ẕātıyla yār olur

Yaʿni cenāb-ı Ḥażret-i Sulṭān Selīm kim
ʿUḳāb-ı baḫt-ı şevketi düşmen-şikār olur

Māh-ı felek-serīr Ḫudāvend-i keremkār
Nūr-ı ʿināyetiyle cihān şuʿledār olur

Reʿy-i münīridir şeref-efzā-yı salṭanat
Tedbīr-i reʿfetiyle felek ber-ḳarār olur

Kim devletiñde ehl-i ṣadāḳat ise bilür
Ammā ki nʿeylesün çoġı sāḫte-vaḳār olur

Ẕātındadır emāre-i sermāye-i niʿam
Sen olmasan nihāl-i emel bī-şumār olur

Sensin velī-i niʿmet-i ʿālem Ḫudā bilür
Luṭfıñla cümle bendeleriñ vāyedār olur

Şevket ki zīr-i sāye-i cūdıñda yaṣdanur
Devlet seniñ vücūdıñ ile pāydār olur

[17b] Sensin o ḳahramān-ı şecāʿat-semīr kim
Destim seniñle pençede bī-iḳtidār olur

Sensin o kān-ı maʿdene iḥsān ki yazsalar
Ḥarf-i cihāna māye-i mecd-i feḫār olur

Ḫüsrev rikāb-ı raḫşıña yüz sürse faḫr ider
Dārā ʿinān-ı cūdıña ḫiẕmet-güẕār olur

Sensin hele ḫulāsā-i memdūḥ-ı kāʾināt
Himmet ḥarīm-i dergehiñe inḥiṣār olur

Ey ʿālemiñ yegāne şehenşāh-ı aʿẓamı
Vaṣfıñda ḫāme ceng ider İsfendiyār olur

Ben ḳahramān-ı maʿrekegāh-ı medīḥañım
Var mı yolunda ben gibi bir şeh-süvār olur

Ben ol peleng-i ġābe-i mülk-i meʿāniyim
Nesr-i ḫayāli fikrime dāʾim şikār olur

Ṭabʿım o nerre-şīr-i maʿārif ki ẕātıma
Luṭf-ı Selīm mülaṭṭfatıñ mīşezār olur

Şeb-dīz-i ḫāme ṣaḥn-ı maʿārifde oynasa
Hep rāḳibān merd-i hüner bī-süvār olur

Taḫmīn olunsa cevher-i nuṭḳım eger benim
Bezmiñde seng-pāre fürūşāne ʿār olur

Olsa ne deñlü gevher-i naẓmım girān-bahā
Ḫāk-i reh-i medīḥa ki benden niṣār olur

Naẓm eyleyen leʾālī-i evṣāf-ı ẕātıñı
Devriñde ḳadr ü şānı felek-iʿtibār olur

Kim vaṣf iderse ẕāt-ı hümāyūn-ı şevketiñ
ʿAhdinde ol benim gibi şevket-diṣār olur

Besdir baña medīḥañ ile bu müfāḫaret
Vaṣfıñ efendim ʿāleme bir yār-ı gār olur

Zīrā ḳul oġlı ḳul diyicek bendenim seniñ
Şāhım nesīb olan ḳulıñ ʿālī-tebār olur

Şāhāne ʿīd-i maḥżını terbiyye eyleyüp
Vaḳtinde maẓhar-ı niʿam itmek hezār olur

Çünki veliyy-i niʿmetim itdiñ beni çerāġ
Sāyeñde manṣıb olma baña iftiḫār olur

Bir emr-i devlete beni de eyleseñ kefīl
Sermāye-i taʿayyüşe ḫaylī medār olur

Ez-cümle bir de ben ḳulınıñ naḳd u ḫiẕmetim
Bir kez meḥekke çekmeñ ana iḫtiyār olur

Nāḳıṣ degil ise o da şāyeste himmete
Şāyān-ı luṭf olan kişi kāmil ʿayār olur

Baʿżı ḳulıñ tefāvüti şāhāne ḫayr olur
Nisbetle devletiñde kimi eşk-zār olur

Ol kes ki żaʿf-ı dīn ile meşhūr-ı dehr ola
Devletde ḳanġı vech ile iḫlāṣkār olur

Ammā felekde ʿādet-i dīrīne böyledir
Ekṣer ḫıyānet ehli muʿaẓẓam kibār olur

Zuʿmıñda her ḳulıñ saña ʿarż-ı ḫulūs ider
Bir gün olur ki cümle ʿuyūb āşikār olur

Ol şeh ki itse ehline taḳlīd emāneti
Şevket-ṭırāz-ı müntaḫab-ı Kirdigār olur

[18a] Esʿad bahār-ı devri nikāt-ı ḳaṣīdeden
Baḫt el virürse ḫāṭır-ı şeh nükte-dār olur

Ġayrı duʿāya başla ki hengām-ı feyżdir
Tā ol zamāna dek ki cihānda bahār olur

Rabbim ḥabībi ḥürmetine ṣaḳlasun seni
Mā-dām esās-ı salṭanatıñ ber-ḳarār olur

Tā kim rebīʿ-i ʿadl ile mülkiñ bahārdır
Tevfīḳ-i Ḫıżr-ı Ḥaẕret-i Ḥaḳ yār-ı ġār olur

24

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Selīm Ḫān-ı Ṯāliṯ berāy-ı Tesliyet-i Aḥvāl-i Sefer

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Bārekallāh ey cihānıñ Ḫüsrev-i Cem-çākeri
Ṣānekallāh ey zamānıñ şehriyār-ı serveri

Levḥaşallāh ey fürūġ-ı ẓıll-ı Rabbü'l-ʿālemīn
Ey ḫilāfet taḫtınıñ sulṭān-ı şevket-güsteri

Lemʿa-pāş olmaḳdadır māhiyyet-i ẕātıñ seniñ
Nʾeylesün devrān felekde māh ile zīb ü feri

Āfitāb olmazdı rūşen ṭoġmadan her ṣubḥ u rūz
Mihr-i feyżiñ ḳılmasa rūşen zemīn-i ḫāveri

Böyle elḳāb-ı hümāyūnıñ yazarken ḫāṭıra
Geldi aḥvāl süferā-yı luṭf-ı Ḥaḳḳʾıñ maṣdarı

Bu şuʿūnāt-ı teḫālüf hep ezeldendir ṣaḳın
ʿĀrif-i billāh olan eyler bunı müstaḥḳarı

Kesb ider taġyīrini manṣūṣ olan ehl-i nüfūs
Bī-cürüm zīrā perīşān olmaz İslām ʿaskeri

Ey veliyyüʾn-niʿmet-i ʿālem ṣaḳın ġam çekme sen
Nuṣret-i müstaḳbeliñ ʿavn u Ḫudāʾdır yāveri

Ḳutb-ı devrān oldıġı ẕātıñ bedīhīdir seniñ
Kim ider ḥükm-i hümāyūnıñ taṣarrufdan beri

Mūcib-i naṣṣ-ı Kerīm üzre emānātı hemān
Ehline taḳlīd ile taḥṣīl idersiñ kişveri

Ḳarşu ṭurmaz düşmeniñ bir ḥamlede ber-bād olur
İttiḥād itse neberdān heyc*ā*-yı serverleri

Devletiñde kām alan ehl-i ṣadāḳat ḳandedir
Vaḳti mi pīrāmen-i luṭfıñda gezmek serserī

Düşmen-i dīne ḥavāle ile fermān eyleyüp
Tā göre reʾy-i ṣadāḳatle umūr-ı leşkeri

Yoḫsa ehl-i ʿacz ile bitmek umūr-ı salṭanat
Mümteniʿdir ʿādetā tā devr-i Ādemʾden beri

Ḥükmiñi infāẕa saʿyıñda bu dīn-i efḫama
Şübhesiz ḫoşnūd idersiñ Ḥażret-i Peyġām-berʾi

Ser-firāz eyle livāʾüʾl-ḥamd-i dīn-i Aḥmedʾi
Düşmene eyle bu ṣuretle ġazā-yı ekberi

Bā-ḫuṣūṣ ola mücāhid ḳāʿidiniñ efżali
Medḥ ide naẓm-ı kerīminde Ḫudā cengāveri

Ḳanġı şeydir devletiñde buldıġı noḳṣān ʿaceb
Ehl-i eslāf mı tefekkür eyleyen dānişveri

[18b] Sāye-i luṭfıñda eñ ednā ḳulıñ taḥṣīl ider
Sābıḳan nisbet ser ü sāmān mülk-i Ḳayṣerʾi

N'eyleyem ammā ki ḥaddin bilmeyen nākeslere
Ẕātını zīnet bilen semmūr ile engüşteri

Böyle vaż'-ı nā-sezānıñ menşeʿi ancaḳ yete
Nāmdārān-ı zamānıñ iṣnān-ı ebteri

ʿAynıñ itḳān ile aḥvāl-i maḫlūḳāta baḳ
Baʿd-ezīn göster bütün āfāḳa tīġ-i Ḥaydarʾı

Naḳd-ı vaḳt-i salṭanat sensin be-teʿyīd-i Ḫudā
Yādıña al mālikü'l-baḥreyn olan İskender'i

ʿAvn-i tevfīḳ-i İlāhī reʾyiñi teʿyīd ider
Ġam meḫor mesrūr ider refʿ eyleyüp şūr u şeri

Dādkārā pādişāhā serverā şāhenşehā
Ey iden ḳahr u celāl-i giryeveş şīr-i neri

ʿArż-ı ḥāl itmek dilerdim ḫaylīden dergāhıña
ʿĀşıḳ-ı dehr itmedi fikrim taṣavvurdan beri

Yoḫsa ḥaddim mi bu üslūb üzre refʿ-i ruḳʿaya
Olmasam bāb-ı felek pāyıñ ḳul oġlu çākeri

Ol sebebden cürʾet itdim luṭfıña maʿẕūr olup
İtmedir kārıñ ḥimāyet bende-i bī-kesleri

Vaḳtidir esb-i ḫayālimle fezā-yı cūdıña
Raḫş-ı ḫāmem eylesün medḥiñde raḳṣ-ı aşḳarı

Māye-i emn ü emān Sulṭān Selīm-i kāmurān
Heft-iḳlīmiñ şehenşāh-ı Ferīdūn efseri

Reʾy-i ḥükmiñ ol ḳadar müdrikdir erbāb-ı ʿuḳūl
Olmaḳ ister emriñiñ ins ü melek fermān-beri

Sensin ol şāhenşeh-i ẓıll-efgen-i farḳ-ı ʿibād
Bir gedāya ḳul ider luṭfıñ mülūk-ı senceri

Sensin ol nūr-ı mülaḫḫaṣ kim şuʿāʿ-ı ṭalʿatıñ
Başdurur evc-i felekde āfitāb-ı enveri

Sensin ol nūr-ı mü’eyyed kim bu taḫt-ı salṭanat
Kesb ider ẕāt-ı hümāyūnıñla ḥüsn-i peykeri

Sensin ol şefḳat-ṭırāz-ı merḥamet-baḫşā-yı mülk
Reʿyet-i iḳbāliñiñ ʿavn-ı İlāhī yāveri

Virse eżdād-ı zamāna reʾy-i ʿadliñ terbiyet
Yek vücūd eyler bereyle ġābede şīr-i neri

Bād-ı ḫışmıñ pür-ḫazān eyler riyāż-ı ḫilḳati
Āb-ı luṭfıñ maʿdeni elmās ider ḫākisteri

Ṣu olur ṭāb-ı celāliñden erirdi şübhesiz
Ḳahramānıñ şemşīri Behrām-ı dehriñ ḫançeri

Ḥāṣılı evṣāfıña ḥad yoḳdur ey ḳuṭb-ı zamān
ʿĀlem-i vaṣfıñ ḫayālimken maʿānī-perveri

Lāf idüp itmem mübāhāt-ı hüner ammā ḳulıñ
Çok mıdır olsam zamānıñ fāżıl-ı dānişveri

Mesned-i āṣārıma bir pāyedir evc-i felek
Pādişāh-ı fikrimiñ mihr-i felekdir efseri

[19a] Ṭabʿım ol naẓẓām-ı maʿnādır ki yek-dem istesem
Bir ḫayālimle çeker naẓma nice biñ gevheri

Fikrim o ġavvāṣ-ı deryā-yı maʿānīdir benim
Dāmen-i feyẓimle iḫrāc eylerim bu cevheri

Ḫilḳat-i aṣlı perend-i naẓmımıñ reng-i ezel
Tār [u] pūdı şiʿrimiñ ḥūr u melek gīsūları

Ḫāk-i pāke ḫāmemiñ perverdesidir bu ḫayāl
Böyle mi her şehr-i ʿirfānıñ dilā dil-berleri

Bezm-i istiʿdādımıñ keyf-i ḥikemdir ṣüfresi
Neş'e-i idrākimiñ feyż-i İlāhī sāġarı

Ḫaclegāh-ı ṭabʿımıñ terşīḥidir rüşdesiyim
Bikr-i āṣār-ı bedīʿiñ nuṭḳ-ı pākim şevheri

ʿAklım ol efsūnger-i maʿnā ki teshīr eylesem
Şāhid-i ʿirfānıma meshūr olur ins ü peri

Ehl olan ḳadrim bilür nuṭḳ-ı selīsimden benim
Mülk-i inşānıñ benim Fārābī-i ser-defteri

Şeh-süvār-ı ʿarṣa-i naẓmım tekellüf eylemem
İşte meydān-ı suḫan merdim diyen gelsün beri

Vaṣf-ı ẕātıñ ḥāṣılı bādī bu feyż-i nuṭḳıma
Yoḫsa düşmez bendeye böyle mübāhāt-ı ceri

Rūḥdur evṣāfıñ ey şāh-ı cihān endīşeme
İltifātıñdır hümā-yı şevḳimiñ bāl ü peri

İrdi söz pāyāna Esʿad şöyle ḳıl ḫayır duʿā
Tā ola dergāh-ı Bārīʾde ḳabūliñ maẓharı

Ol ḳadar nuṣretle mesrūr eyleye Rabb-i Ġayūr
Ḥükmiñe rām eyleye tevfīḳ ile baḥr u beri

Taḫt-ı baḫtıñda vücūd-ı efḫamıñ ibḳā ide
Tā döner mā-dām-ı devrānıñ bu devr-i çenberi

Ol ḳadar icrā ide ḥükmiñ füyūż-ı lem-yezel
Seyf-i meslūliñle ġalṭān ola aʿdānıñ seri

25

Meşnevī der-Ṣuret-i ʿArż-ı Ḥāl be-Cānib-i Selīm Ḫān-ı Ṣāliş Bin Muṣṭafā Ḫān

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Ey şehenşāh-ı cihān şāh-ı şefāʿatger içün
Yaʿni sulṭān-ı rüsul Ḥażret-i Peyġām-ber içün

ʿArż-ı ḥāl-i ḳulıña eyle naẓar ḥünkārım
Vāḳıf ol ḥālime raḥm eyle keremkārım[415]

Seni Ḥaḳ luṭf ile dünyāya cihānbān itmiş
Cümle maḫlūḳ-ı żaʿīfāna nigehbān itmiş

Ser-be-ser ḫalḳ-ı cihān bende gerekdir şāha
Tā ki lāyıḳ ola devriñde enām elṭāfa

5 Sen muʿīn-i żuʿafāsın bilür erbāb-ı şuʿūr
Şerbet-i luṭfıñ umar cümle gedā-yı maḥrūr

Sensin ol melceʾ-i ʿālem ki cihānıñ güneşi
Yüz sürer pāyıña mānend-i ʿabīd-i Ḥabeşī

ʿUḳalā luṭf-ı şehi mihre miṣāl itmişler
Bu müşebbehde ʿaceb siḥr-i ḥalāl itmişler

[415] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

[19b] O sebebden żuʿafā ḥiṣṣe göre cūdıñdan
İʿtidāl üzre cihān pertev ala nūrıñdan

Āfitāb olsa ḳatı şiddet ile pertev-zen
Aradır Ādemʾe bir cāy-ı feraḥ sāye-figen

O ecilden güneşe sīne gerenler ḳararur
Ṣoñra mesmūma döner tāb-ı cemāli morarur

Kerem-i salṭañatıñ dehre gerek sermāye
El vire rāḥat içün tā bu yalan dünyāya

Hep suʾāl olsa gerek yevm-i cezā bendeleriñ
Vāḳıf ol ḥāl-i perīşānına efgendeleriñ

Sen meded-ressin eyā cān-ı cihān-ı ʿālem
Luṭf-ı müstaḳbel ile gerçi göñüller ḫurrem

Çünki ḫᵛān-ı niʿamıñ ḫalḳa firāvān oldı
Bildigim bilmedigim nāʾil-i iḥsān oldı

Gördüm etrāf-ı hümāyūnıñı ʿālem almış
Bu aralıḳda hemān bende-i bī-kes ḳalmış

Nevbetim gele diyü bir nice ʿuzlet itdim
Böyle bir vādī-i maḥṣūṣaya raġbet itdim

İki üç defʿa ḳaṣīdeyle der-i iḥsāna
Naḳl idüp ḥālimi sulṭān-ı kerīmü'ş-şāna

Aramaḳdı birisinde emelim maʿdenden
Ne çıḳar ben de bilem baḫtıma sīm ü zerden

Ṣulana tā ki gümüş ṣuyına naḫl-i meşhūr
Ki yine şāḫınıñ üstünde şumār-ı maḳṣūr

O berīnde daḫı bir rütbe idüp deryūze
Āb-ı elṭāfını bulmış idim elmās kūze

Çünki her emri Ḫudā vaḳtine merhūn itmiş
Vaḳti geldikce nice dilleri memnūn itmiş

Ey kerem kānı cihān cān-ı ʿadālet cānı
Vaḳtidir bendeñi de luṭfıña ḳıl erzānī

Maṭlab-ı sābıḳamı emr ile ḥāṣıl eyle
Ḫiẕmet-i dergehiñi luṭfıña vāṣıl eyle

Emr ile bitse eger refd-i umūr-ı müşkül
Dest-i devrān uzadır pādişehim bir keşkül

Anı imlāya zamān olsa müsāʿid farżā
Nice bir kāse ṭutar altına dest-i dünyā

Nevbet-i ṣabra eger olsa taḥammül tende
Ṣabr ile nuṣḥ idene olmaz idim ben bende

Ne diyem ben felege bulmaya hīç cāy-ı ḳarār
Dönmeye tā ki murādımca sipihr-i devvār

Ṣabra ḳatlanmaġa her işde zamān el virmez
Bir benim ṣabrım ile dehriñ umūrı bitmez

Ger girerse eleme dāmen-i ḳan-ālūdı
Ḫażret-i pādişehim olsa gerek meşhūdı

Kimisi cān vireyor vaḳt-i zamān geçmekde
Kimi de meẕraʿ-ı maḥṣūline toḫm ekmekde

Kimisi maḥṣūl-i dehri bütün biçmekde
Kimisi ḫırmen-i maḥṣūli telef itmekde

[20a] Ḥāṣılı bende-i dīrīneñi de eyle çerāġ
Āteş-i yeʾs ile urdurma dil-i zārına dāġ

Ḫāk-i pāye dir ise āh sipihr-i nādān
Esʿadʿa hīç ola mı luṭf u ʿināyet çesbān

Sen veliyyüʿn-niʿamım ṣor nedir āyā ḥikmet
Yoḫsa eller gibi Esʿad da mı itmez ḫiẕmet

Elleriñ ṭutdıġı iş cümle seniñ sāyeñde
Noḳṭa-i kün gibidir ʿayn-ı cihān āyeñde

Var iken elde ḫuṣūṣā keremiñ sermāye
Çoḳ mı dünyāyı ṣerā eylemesi dānāya

Ḥāṣılı bu feleğiñ ġadr-ı ferāvānı nedir
Nākes-i bendelere mādde-i rücḥānı nedir

Telef-i māl ile mi kār-şināsān olmaḳ
Yoḫsa ḫiẕmetde ḫıyānetle midir şān olmaḳ

Nʿeyleyim çāre nedir tā ezel āyīn-i zamān
Cāhili ʿārif ider ʿālem olur ebced-ḫᵛān

Bildirürdim felege dād u dihiş nʿeydügini
Sevḳ-i ʿirfāna ziyān eylememek idügini

Yoḫsa sulṭān-ı kerīmim ne ki var cūdıñdur
Ḫāki altun iden ʿālemde seniñ luṭfıñdur

Sensin ol şāh-ı cihān-mevhibe kim pür ḳuluna
Dest-i luṭfıñ ḳoya sermāye anıñ bir puluna

Māl-ı Ḳārūnʿa şebīh olmadadur keşretde
Nāmı Sulṭān-ı Hülāgūʿya döner şehvetde

Sensin ol pādişeh-i yekke-süvār-ı heybet
Teng olur raḫşıña meydān-ı cihān-ı füsḥat

Sensin ol şīr-i celādet ki peleng-i devrān
Rām olur pençe-i tesḫīriñe bī-rayb ü gümān

Sensin ol nesr-i celālet ki şehā devriñde
Gürbe-i lāġar olur şaḫṣ-ı ʿadū ḳahrıñda

Uġrasa bād-ı semūm-ı ġażabıñ dünyāya
Ḳahr ider ʿālemi bir cānı ḳomaz ferdāya

Seng-i ḫārāya zülāl-i keremiñ itse oḳun
Sünbülistāna döner ʿayn-ı caḥīm olsa bütün

Ebr-i bād-ı keremiñ gelse muġaylānzāre
Gülşen-i cennet olur cümle cihān yek-pāre

ʿÖmrimi vaṣfıña ṣarf eylesem ey ḳutb-ı cihān
Yoḳ yine biñde birin yazmaġa vaḳt-i imkān

Şāʿiriñ ḥaddi beyān olmasa ḳānūnıñda
Nice cür'et ider ol vaṣf-ı ı hümāyūnıñda

Beni de dest-i ʿināyātıñ ayaḳlandırsın
Ḫāk-i ẕilletden efendim hele bir ḳaldırsın

Bu çerāġımdı diyü dest-i kerem yandırsın
Dil-i maḥrūrı zülāl-i himemiñ ḳandırsın

O zamān ḫāṭır-ı mecmūʿadaki evṣāfıñ
Ṭāḳ-ı gerdūne yazar vaṣf-ı kerāmet ṣāfıñ

Şāʿire ḫāṭır-ı āzāde gerekdir hemden
Baña nevbet mi gelür ẕevḳ-i ziḥām-ı ġamdan

Yoḫsa siḥr eylerim evṣaf-ı hümāyūnıñda
Şuʿarā-yı selefiñ olmaya ḳānūnıñda

[20b] Benim ol şāʿir-i yek-tā-reviş nādire-gū
Feyż-i esrār-ı İlāhīdir ider ṭabʿa ġulū

Luṭf-ı Ḫaḳʿdır ki virür her sözime tāb u tüvān
Şerḫ olunsa suḫanım her biri bir bikr-i civān

Beytimiñ her biri bir nūrveş-i mecdūle
Cerr-i maʿnā-yı ḫayālimde bir eʿamm-ı lūle

Olmasa maṣdar-ı esrār-ı İlāhī suḫanem
Sāde maʿnālar içün ḫāmeye vaż‘ itmem elem

Benim ol Fāris-i meydān-ı maʿānī-i hüner
Fikrim elfāẕ-ı cünūd-ı ḥikeme ḥamle ider

Cilvegāh-ı ḥaremimdir benim elfāẕ-ı ġarīb
Reng-i maʿnā-yı maʿānīye virür ḫāmem zīb

Benim elfāẓıma taʿlīme gelür feyẓ-i ḥakīm
Şāhid-i naẓmıma dil-dāde olur fikr-i selīm

Yūsuf-ı ṭabʿıma dil-beste Züleyḫā-yı himem
Taḫt-ı iḳbālime bir cāy-ı feraḥ Mıṣr-ı kerem

Lāfı ḳo vaḳt-i duʿā geldi yeter ey Esʿad
Bu rumūzāt ile fehm oldı bilindi maḳṣad

Ḥāṣılı taḫt-ı hümāyūna cenāb-ı Mevlā
Ẕātını zīver ide yüz sene bī-renc-i ʿanā

Dāʾimā nuṣret-i feyyāż ile maʿmūr olasın
Nice evlād-ı fütūḥāt ile mesrūr olasın

Şāhid-i baḫtıña yāver ola Ḥażret tevfīḳ
Diyeler cünd-i melāʾik rüfeḳā niʿme refīḳ

26

Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i be-Cānib-i Selīm Ḫān der-Suʾāl-i Maṭlab

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Merḥabā ey nev-nihāl-i rūze-i faḫr-ı ümem
Ey fürūġ-ı çehre-i fersūde-i ehl-i ẓulem
Merḥabā ey mefḫar-ı eyyām-ı üsbūʿ-ı şühūr
Ey niʿam-baḫşā-yı ʿālem vʿey şeh-i şehr-i kerem
Merḥabā ey dest-gīr-i vāyedār-ı müẕnibīn
Zīb-sāz-ı rūy-ı ʿiṣyān-ı ʿuṣāt-ı müttehem
Sensin ol pīrāye-i raḥmet ki feyż-i maḳdemiñ
Defʿ ider mirʾāt-ı ḫāṭırdan küdūrāt u elem
Sensin ol sermāye-i bāzār-ı şevḳ-i fāʾiżiñ

Düşdi teşrīfiñ ile devrān-küsār-ı cām-ı Cem
Sensin ol teşrīf-i ġufrān-ı ṣamed kim ins ü cin
Devlet-i dāreyni kesb eyler seniñle lā-cerem
Devlet-i feyżiñde ḳalmaz kimse ac u nā-murād
Kām alur ḥattā tekevvün eylese nām-ı ʿadem
Nāmıña *eṣ'ṣavmu lī*[416] bir ḫuṭbe-i resm-i celī
Ẕātıña virmiş şeref maḥżā cenāb-ı Ẕüʾl-Kerem

Revḥsin rāḥat-fezāsın ʿāşıḳ-ı ehl-i dile
Münʿim-i bāy u gedā meftūn-ı derd-i müşkile

[21a] 2 Maḳdemiñle bā-ḫuṣūṣ erbāb-ı niʿmet şād olur
Niʿmetiñle nice yüz biñ bī-nevā ābād olur
Öyle bir sulṭān-ı ʿādilsin ki eṣnāf-ı ümem
Zīr-i ḥükmiñde kimi vāʿiẓ kimi irşād olur
Dağılur ʿālemlere menşūr-ı feyż-i reʾfetiñ
İns ü cin biñ cān ile fermānıña münḳād olur
Kim ḫilāf-ı emriñe cürʾet iderse şüphesiz
Şerʿ-i muḫtār üzre ʿayş-ı devleti ber-bād olur
ʿİṣmet-i rūzeyle ḥükminde ḫırāmān olmayan
Naḳd-i vaḳt-i ʿömrini żāyiʿ ḳılar nā-şād olur
Niʿmetiñle feyż alur tā ḥaşre dek ehl-i naʿīm
Feyżiñe dil-bend olanlar ṣāḥib-istiʿdād olur
Saña hürmet eyleyen ey şāh-ı evreng-i raḥīm
Devlet ü iḳbāl ü ʿömr ü niʿmeti müzdād olur
Ḳāmet-i iḳbāl-i ʿömrin ḳaṣr ider Rabbüʾl-ʿibād
Kim ki bu dīn-i Muḥammedʾde sefehle yād olur

[416] "Allah buyurdu ki: Ancak oruç müstesna. Çünkü o benim içindir; onun mükâfatını ancak ben vereceğim." hadîsinden iktibastır. ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Naim, Babanzâde Ahmed ve Miras,Kâmil, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s.195.

Çünki meʾyūs olmaz inʿāmından ʿālem bildigim
Pādişāh-ı ehl-i īslāma duʿādır itdigim

3 Ey şehenşāh-ı cihān ey māye-i emn ü emān
Ey Ḫudāvend-i cihān āsāyiş-i devr-i zamān
ʿArż-ı ḥāli ḫāme-i gūyāya ḳıl luṭf-ı naẓar
Eyleyem āmālimi dergāhıña şāhā beyān
Bende-i bī-berg-i bārım hemçü serv-i bāġ u ṭaġ
Ravża-i devletde ṭutsam bāri bir ʿālī mekān
Şimdi bayrām üstidir hep ḳullarıñ dil-şād olur
Sāye-i şevketde çoḳ mı Esʿad olsa kāmurān
Bende-i dīrīneyim ey Ḫusrev-i Cem-mevhibet
Kām-yāb olsam nʿola kesb eylesem tāb u tüvān
Herkesiñ bildiñ ʿayār-ı ḳadrini seyr eyleyüp
Ben ḳulıñ da çek meḥekk-i iʿtibāra bir zamān
ʿAbd-i maḥżım ḥāṣılı yoḳdır şefīʿ-i mücbirim
Dest-gīr ol bendeñe luṭf eyle ey ṣāḥib-ḳırān
Pādişāhāne āyā ḳalenderin şol rütbe kim
Cemʿ-i bezm-i devletiñde ḳıl müşārün-biʾl-benān

Çünki ḳaṣd eyler göñül maḥż-ı ʿubūdiyyet saña
Sen de luṭf eyle veliyyüʾn-niʿmet-i ʿālem bāña

4 Şehriyārā bendeñe bir manṣıb iḥsān eylesen
Şemʿ-i baḫtım bezm-i devletde fürūzān eylesen
Bendeñe hem mīrīye ḫaylī fevāʾid fehm olur
Bir emānetle beni mümtāz-ı aḳrān eylesen
Bir de sāʾir bendegānāsā beni ḳıl tecrübe
Lāyıḳ-ı ḫiẕmet isem luṭf-ı ferāvān eylesen
Ketḫudā-yı devlet olmaḳ gibidir her ḫiẕmetiñ
Tek beni bāb-ı felek sāyeñde der-bāb eylesen
Gerçi başbāḳī ḳulı olmaḳ da ḫaylī dideye

Līk efendim bir cesīm emre nigehbān eylesen
[21b] Baḳ ne vādīlerdedir Esʿad be-tevfīḳ-i Ḫudā
Eşheb-i iḳbālime bir kerre meydān eylesen
Ḥāṣılı şevketli hünkārım ocaḳ aġalıġın
Şān içün bir bende-i nā-çīze iḥsān eylesen
Şübhesiz ser-levḥa-i iflāsa zīnet-sāz olur
Kesb-i sāmān eylemez bir daḫı ḫāḳān eylesen

Sen veliyyüʾn-niʿmet-i ʿālem bilürsin ḳullarıñ
Manṣıba lāyıḳ olan kimdir içinde anlarıñ

Şemʿa-i iḳbālimi yandırsa dest-i devletiñ
Mihr-i ʿālem-tāba döndürse fürūġ-ı şevketiñ
Ben o Belḳīs-i ḫayālim gevher-i āṣārımıñ
Sen Süleymān-ı zamān el-ḥaḳ bilürsin ḳıymetin
ʿĀlemi tanẓīm ider bir demde mānend-i kelīm
Fehm iden manẓūme-i eşʿārımıñ māhiyyetin
İktisāb-ı ṣervet-i şevket ider tā ḥaşre dek
Ṣarf ider āṣārımı taḥṣīle naḳd-ı furṣatın
Neşʾesi hüşyār ider tā ḥaşre dek ehl-i dili
Derk iden ṣahbā-yı istiʿdādımıñ keyfiyyetin
Şehriyārā bir de istinṭāḳ idüp bu bendeñe
Nʾeydigin gūş eyleseñ feyż-i maḳālim ḥāletin
Dāmen-i elṭāfına bir kez teşebbüṣ eylesem
Devlet-i dāreyn-i mūcibdir seniñ ḳurbiyyetin
Dāverā feryād-res-i şāhenşehā Cem-çākerā
Esʿad-ı memlūkıña şāhāne eyle himmetin

Maḥż-ı iksīrim terākīb-i umūr-ı müşkile
ʿUnsur-ı feyżim ḳavālīb-i dil-i ehl-i dile

6 Pādişāhā taḫt-ı ʿişmet şehriyār-ı salṭanat
Şāh-ı ʿālī-menḳıbet çāpük-süvār-ı salṭanat
Sensin ol şāhenşeh-i āsāyiş-i dīhīm ü taḫt
Zīb-i iklīl-i kerāmet tācdār-ı salṭanat
Ḳabża-i tesḫīrine girse ʿaceb mi rūzigār
Sāye-i şemşīriñe dār-ı diyār-ı salṭanat
Mefḫar-ı devr-i zamān ẓıll-ı cenāb-ı Müsteʿān
Melceʾ-i mülk-i cihān ṣāḥib-vaḳār-ı salṭanat
Ṭāḳ-ı levḥ-i āsumāna yazdılar evṣāfıñı
Rüstem-i şāhenşeh-i devlet medār-ı salṭanat
ʿAvn-i tevfīḳ-i İlāhī yār olur şimden girü
Tārumār eyler ʿadūyı ẕüʾl-fiḳār-ı salṭanat
Açdı bād-ı ṣubḥ-ı feyżiñ gülsitān-ı ʿālemi
Ṭoġdı mihr-i reʾfetiñ ötsün hezār-ı salṭanat
Şeb-çerāġ-ı dūdmān-ı salṭanat-ı Sulṭān Selīm
Meşʿal-efrūz übbehet-i şehriyār-ı salṭanat

Rūze-i rūzıñ mübārek eyleye Rabb-i Mecīd
Devlet-i iḳbāl-i eyyāmıñ ola ʿīd-i saʿīd

27

[22a] **Ḳaṣīde-i Sāliyye berāy-ı Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫan Eyyedehullāhu Naṣṣarallāhu ilā-Yevmiʾl-Ḳarār**
mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

1 Nedir bu feyż-i ʿināyāt ile neşāṭ-ı ümem
Meger açıldı der-i şehriyār-ı sāl-i niʿam

Çıḳınca dīhīm-i eflāke şāh-ı māh-ı cedīd
Çalındı nām-ı felekde ṭoḳuzlı ṭabl-ı ʿalem

Cihāna başḳa letāfet görindi ḳudretden
Yazınca manṣıb-ı sāliyyeye berāt-ı ḳalem

Ḳudūm-ı sāl ile gün gibi luṭf-ı Ḥaḳ ẓāhir
Sitem ʿadālet ile oldı rū-be-rāh-ı ʿadem

Zamān-ı sābıḳa reşk eylesün bu eyyāma
Görince böyle ʿināyātı dīde-i ʿālem

Enāma luṭf-ı ḫudāvend o rütbe virdi niẓām
Ne ʿaḳl-ı kül bunı idrāk ider ne ʿilm-i ḥikem

Cihān o rütbe fesādı ṭabīʿat itmiş idi
Mehīl olanlar olurdı zemānede mükrem

Nice zamān idi ʿaks üzre devr iderdi felek
Fesādı ʿādet idinmişdi rūzigār-ı sitem

Zimāmın aldı elinden cenāb-ı Maḥmūd Ḫān
Yed-i müʾeyyedine itdi rabṭ-ı müstaḥkem

O pādişāh-ı cihānıñ kemāl-i ʿadlinden
Ṭarīḳ-i esleme yol buldılar ṣunūf-ı ümem

O pādişāh-ı muʿaẓẓam ki tīġ-i ḳahrından
Felekde sīne-i Behrām'a düşdi ḫavf-ı elem

O pādişāh-ı mükerrem ki ʿadl içün olmış
Vücūd-ı maẓharı sırr-ı Müheymin-i aʿẓam

Cihān-sitān-ı memālik hizebr-i ġābe-i dīn
Ḫalīfe-i dü-cihān ḳahramān-ı Rüstem-dem

Medār-ı devlet-i ʿālem cenāb-ı Ẓıllullāh
Cihān-ı şevkete şāhenşeh-i velī-i niʿam

Serāy-ı devletiñe ne felek serā-perde
Serīr-i ʿişmetine lā-mekān fezā-yı ḥaşem

Kitāb-ı ḫulḳını taḳrīż ider mülūk-ı cihān
Ḫiṭāb-ı ḥikmete münḳād Hind ü Sind ü ʿAcem

Sen ol yegāne cihānbān-ı luṭf-ı Ḥaḳ ʿsın kim
Cihān ṣafā-yı derūnıñ ile olur ḫürrem

Muʿīn-i salṭanat-ı dīn-i pādişāh-ı cihān
Melāẕ-ı meşrıḳ u maġrīb cihān-sitān-ı kerem

Ḫudānıñ emr-i ulūhiyyeti saña teslīm
Her emriñ itmiş ezel ṭabʿ-ı pākine mülhem

Cenāb-ı ẓıll-ı Ḫudāsın cemīʿ emriñde
Ḳażā rıżā ile fermān-ı ḥükmine munżam

Fünūn-ı reʾyiñe nisbet cerīde-i ʿālem
Olur nigāh-ı kerīmiñde bir ṣaḥīfeye żam

Vücūdıñ oldı seniñ bāʿiṯ-i niẓām-ı cihān
Eyā şehenşeh-i ʿādil ḫulāṣa-i Ādem

Seniñ ḳaṣīde-i evṣāfıñ itme ḥaddim mi
Ḫalīfe itmiş iken ẕātıñı cenāb-ı Ḥakem

[22b] Fürūġ-ı midḥatıñ eyler cihānı nūrānī
Ne demde vaṣfıñ içün destime gelürse ḳalem

Şuʿāʿ-ı fikrimi ḫurşīde döndürür vaṣfıñ
Cihānı nūrıña müstaġraḳ eyler irişsem

Zemīn-i ṭāliʿime laġam açdı ḥükm-i ḳader
Fitīli virmedi destimden aldı baḫt-ı derem

Benim ṭarīḳime revnaḳ-ṭırāz olur hünerim
İdersen ez-ser-i nev ḫiẕmetiñde müstaḫdem

Şehā nˈola ḳulıñ Esʿad ʿatīḳ-i bendeñdir
Ḳapunda eylese lāyıḳdır iddiʿā-yı ḳıdem

Bu ʿabd-i lāyıḳı şāyeste-i ʿināyet ḳıl
O da bu sāl-i ġanāʾimden ide celb-i kerem

Sen ol kerīm-i kerāmet-şiʿār-ı ḫāḳānsın
Seniñ kerāmetine ḳaldı şimdi luṭf-ı himem

Eger ʿināyetiñ olmazsa pest ider bizi çarḫ
Ḳomaz ḥikāyete nevbet derūn-ı dildeki ġam

Yeter ḳaṣīde temām oldı eyle ḫayr duʿā
Budur hemīşe cihānda saña umūr-ı ehem

Ḫudā baġışlaya yüz yıl cihāna devlet ile
Be-ḥaḳḳ-ı mefḫar-ı kevneyn müttekā-yı ümem

Ḥużūr-ı ʿadline ruḥ-sāy ola ṣafā-yı derūn
Hemīşe görmeye sayeñde kimse rūy-ı elem

Netīce Ḫüsrev-i zerrīn-i livā-yı ḫurşīd
Çeke memālik-i ḫāver zemīne tā ki ʿalem

Ḫudā muẓaffer ide taḫt-ı baḫt-ı ʿadliñde
Cemīʿ-i düşmen-i dīniñ ola mekānı ʿadem

28

Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyede-hullāh-ı Emāne Devletihi Āmīn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Merḥabā ey māh-ı raḥmet merḥabā ey feyż-i cān
Merḥabā ey şehr-i niʿmet luṭf-ı Rabb-i Müsteʿān

Merḥabā revnaḳ-ṭırāz ġurre-i ġarrā-yı Ḥaḳ
Rūşenā oldı ḳudūmıñla zemīn ü āsumān

Cāmiʿ-i mescīd ser-ā-pā döndi bāġ-ı cennete
Her mināre bir sehī-ḳad ḥūrī-i nūr-ı cinān

Görmemişdir rubʿ-ı meskūnı gezen seyyāḥlar
Böyle bir şehr-i ṣıyām içre hilāl-i rāyegān

5 Pīş-i ġarrāsında ber-pā ṣaf-nişīnān-ı felek
Pertev-i nūrıñda pervāz itmede kerrūbiyān

Maġfiret deryāsı üsbūʿında mevc-i münzevī
Ṣaḥn-ı eyyāmında elṭāf-ı İlāhī pāsbān

İrtifāʿ-ı ḳadrine olmış mühendis pīr-i çarḫ
Mihr-i usṭurlāb idüp ḳılmış şuʿāʿın rīsmān

Muntaẓırlar hep kevākible ḳamer ḫurşīd ile
Yaḳmaġa cāmiʿlere gūyā muraṣṣaʿ şemʿdān

Mürde-i ʿişyāna ifṭārı ḥayāt-ı tāzedir
Mübtelā-yı mücrimīne her şebi kehfü'l-emān

Devlet-i dīn-i Muḥammed bu saʿādetle be-kām
Pādişāh-ı dīn-i İslām olalı ḫāḳḳāniyān

[23a] ʿAvn-ı devlet mefḫar-ı ümmet emīr-i salṭanat
ʿĀleme himmet cihān-ı maʿdelet Maḥmūd Ḫān

Ey şehenşāh-ı muʿaẓẓam ẕātıña taʿẓīm ile
Böyle vaṣf eyler seni tevfīk-i Rabb-i Müsteʿān

Ḳahramān-ı Cem-ḥaşem ṣāḥib-ḳırān-ı muḥteşem
Zübde-i şāhān-ı ʿālem ẓıll-ı Ḫallāḳ-ı cihān

Kāmkār-ı heft-kişver pādişāh-ı baḥr u berr
Dād-güster nāẓım-ı devlet kerīm-i kāmurān

Āsumān-ı mülke ḥükmiñ āfitāb-ı bī-zevāl
Gülsitān-ı dehre luṭfıñ nev-bahār-ı bī-ḫazān

Feyż-i ʿadliñ kā'ināta feṭḥ-i bāb-ı rūzigār
Emriñe rām oldılar geçmiş gelen gerden-keşān

Tāze revnaḳ virdi re'yiñ kārgāh-ı ʿāleme
Ey ḫarāb-ı erkān-ı ʿadl eyleyen cennet-nişān

Tāb-ı ḫurşīd-i elem sūzān iderdi bendeñe
Ger seḥāb-ı ʿadl ü dādıñ olmasaydı sāyebān

Ey şehenşāh-ı zamān Faḫr-ı Cihānıñ ʿaşḳına
Manṣıbım bir yıl daḫı medd eyle raḥm eyle emān

Yāḫud āḫir manṣıba naḳl itmege fermān idüp
Āsitānıñda olam bende müşārün-biʾl-benān

Ḫaste ḥālim çoḳ sitem çekdim veliyyüʿn-niʿmetim
Merḥamet eyle baña iḥsānıñ olsun cāvidān

Böyle mevsim naẓmına derc eylemek ḥāl-i dili
ʿĀdet-i dīrīnedir ey kām-baḫşā-yı cihān

Ol sebebden ben de kendim resm-i sābıḳ işrine
Eyledim endīşemi anlarla gūyā imtiḫān

Ḫaḳ mübārek eylesün şehr-i ṣıyāmıñ ʿāleme
Rūzedārān-ı cihān sāyeñde olsun şādumān

Ḫaḳ Taʿālā ẕātıñı şeh-zādelerle ḥıfẓ idüp
Ḳan düşmānıñ ola şemşīr-i ʿadliñden revān

Tā ki ḫurşīd-i ʿalemdār-ı felek tābındadır
ʿAskeriñ seyyāreveş olsun rikābında revān

29

Ḳaṣīde berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Maḥmūd Ḫān Eyyedehullāh Āmīn yā Muʿīn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd dīde-i dünyāya nūr
Māye-i emn ü emān ḫāḳān-ı İskender-ẓuhūr

İşte bu nev-sāl geldi ṭāliʿ-i Maḥmūd ile
Cümle-i āfāḳa Maḥmūd eyleye Rabb-i Ġafūr

Ey cihān sükkānı ey efrād-ı ümmet müjdeler
Şübhesiz itdi teceddüd ʿavn-i elṭāf-ı Ṣabūr

Müjdeler olsun efendim kāʿināta müjdeler
Sāye-i ʿadliñde ser-tāba cihān eyler ḥubūr

ʿAḳl-ı küll rūḥ-ı cihān şāhenşeh-i emn ü emān
Devletiñde görmedi bāy u gedā ḳaṭʿā füṭūr

Ey şehenşāh-ı müʾeyyed vʿey Ferīdūn-ı zamān
Ey cihāndār-ı müʾebbed ẓıll-ı Ḫallāḳ-ı Ġayūr

ʿAhdiñe ḳalmış ḳasem çarḫ-ı felek tā ḥaşre dek
İtmeye devr-i muḫālif üzre bir ẕerre ḳuṣūr

[23b] Tāc u taḫta başḳa zīnet virdi reʾy-i ṣāʾibiñ
Anı taḳrīr itmege ʿālemde ḳāṣırdır şuʿūr

Bā-ḫuṣūṣ erkān-ı devlet hem vekīl-i muṭlaḳıñ
Ḳabża-i tesḫīrine mevhūb-ı ebnā-yı dühūr

Sensin ol fermān-revā-yı pādişāh-ı baḥr u ber
Emriniñ infāzına terk eyledi ḫᵛāb-ı ḥużūr

Taḫt-ı ʿālī-baḫta iclās ideli luṭf üzre hep
Ḥamdü lillāh sāye-i ʿadliñde aʿvām-ı şühūr

Ḥaḳ baġışlasun şehenşāhā vekīl-i muṭlaḳıñ
Dāʾimā saʿy-ı cihāndan eylemek defʿ-i şürūr

Nʿeylesün ammā fesād üzre mizāc-ı kāʾināt
Rubʿ-ı meskūne yeter sāyeñde ol merd-i cesūr

Ḥāṣılı ṣad müjdeler olsun bu sāl-i pür-kerem
Şübhesiz Allāhu aʿlem ḫayr ile eyler mürūr

Çünki ḳalb-i şāʿir-i Ḥaḳ mehbit-ı ilhāmdır
Böyle mülhemdir dile maḥż-ı ḫay(ı)r sāl u şühūr

Ol sebebden ben de aldım ḫāme-i rengīnimi
Destime tārīḫ-i sāli söyledim bir ḳıṭʿa nūr

Eyledim Esʿad bu tārīḫ-i mücevherle duʿā
Eyle şāh-ı aʿẓama yā Rabbi bu sāl-i sürūr[417]

30

Tercīʿ-i Bend-i Ramażāniyye berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥażret-i Maḥmūd Ḫān

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ey şehenşāh-ı cihān şāh-ı ʿadālet-fermā
Ey ḫudāvend-i ekālīm-i şeh-i mülk-ārā
Luṭf-ı iḥsānına muḥtāc cihān ser-tā-pā
ʿArż-ı ḥāli ḳulıña eyle naẓar pādişehā
Olur elbetde ġam-ı dehr-i emelden āzād
Dergeh-i şāh-ı hümāyūna olan nāṣiye-sā
Ẕāt-ı pākiñ şeref-efzā-yı selāṭīn-i ümem
Şevket-i ʿiṣmetiñ ārāyiş-i dīn ü dünyā
Ramażān geldi diyü nevbet-i cāh-ı ʿadliñ
Eyledi ben ḳulıñı nevbet-i ümmīde sezā

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā

[417] Ebced hesabı ile 1809-1810 tarihi kayıt düşürülmüştür.

2 Ẕerreyim dūr olamam mihr-i kerāmātıñdan
Bī-kesim ayrılamam bāb-ı ʿināyātıñdan
Görmesem rūy-ı kerem farż idelim yeʾsimden
ʿAks ider bendeye luṭfıñ dil-i mirʾātıñdan
Ben bu dergāh-ı felek-pāyede başeski ḳulım
Ḳula iḥsān gerekdir kerem-i ẕātıñdan
Ced-be-ced dāʾire-i devletiniñ bendesiyim
Kām alam ben de şehā ḫiẕmet-i ṭāʿātıñdan
Sāye-i devlet-i ʿulyā-yı cihān-gīriñde
Manṣıb ehli olayım ben de mużāfātıñdan

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā

[24a] 3 Viren Allāh sebebi emr-i kerīmüʿş-şānıñ
Böyledir ʿādet-i dīrīnesi bu dünyānıñ
Kime ʿarż eyleyelim ḥāl-i perīşānımızı
Var iken ẕāt-ı hümāyūn-ı ʿadālet kānıñ
Heft-iḳlīme seni ʿadl ile Ḥaḳ şāh itmiş
Cümle maʿlūm saña bī-kes ü maʿẕūrānıñ
Baʿżı nā-ḳābile taḳlīd-i emānetde ʿabeş
Bilmeyen ārif ile bir mi ḳulı Mevlāʾnıñ
Ḳullarıñ ḥāline efʿāline vāḳıfsın sen
Devlet ü dīne şeref virmededir fermānıñ

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā

4 Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān şāh-ı şefāʿatger içün
Yaʿni sulṭān-ı rüsul Ḥażret-i Peyġām-ber içün
Bī-kesem bī-kesem ey şāh-ı cihān-ı berreyn
Baña feryād-res ol şāh-ı Necef Ḥaydar içün

Evliyā-yı niʿam-ı salṭanatıñ ḥākimisin
Tevcīhāta beni yazdır olacaḳ defter içün
Dergeh-i salṭanatıñda ne ḳadar mücrim isem
Baña luṭf eyle o sāḳī-i kerem kevşer içün
Ḥażret-i Fahr-ı Cihān ʿaşḳına redd itme beni
Ḫāṭır-ı çār ile sıbṭeyn o iki server içün

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā

Ramażān ḥürmetine ḫāṭır-ı maʿmūr olasın
Māh-ı tevfīḳ-i füyūżāt ile mesrūr olasın
Görmeye ẓulmet-i ālām-ı cihān sāyeñde
Pertev-i ʿadl ile āfāḳa heme nūr olasın
Saña tevfīḳ-i raʾūf aʿven ola emriñde
ʿAdl-i Fārūḳ ile dāreynde meşkūr olasın
Ḫizmet-i mefḫar-ı kevneyn ile şarḳ [u] ġarba
Dāʾimā ʿadl-i ʿadālet ile memkūr olasın
İtme meʾyūs beni dāver-i dīn-i dünyā
ʿArş-ı aʿlāda bu iḥsān ile mesṭūr olasın

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı żuʿafā
Beni bir manṣıba ḳayd eyle kerāmet-pīrā

31

Ḳaṣīde-i Otaġ-ı Hümāyūn der-Sitāyiş-i Ḫān-ı Maḥmūd berāy-ı Tārīḫ

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Bārekallāh zihī çetr-i ḫidīv-i mesʿūd
İde Ḥaḳ şāh-ı cihānbān-ı zamāna Maḥmūd

ʿAzīmü'ş-şānına nisbetle felek bir çerge
Nice olmaz ya ṭoḳuz ḳubbe felekde maḥsūd

Mihr ü meh şemse-i ṭāḳındaki tāca nisbet
Bī-żiyāʾ necm ü sühā gibi olur būd [u] nebūd

[24b] Aṭlas-ı çarḫ virüp ferşine reng-i rūyıñ
Zühre de sünbülesin itmiş aña tār ile pūd

Tār-ı envārını ser-pençe-i ḫurşīd büküp
Eylemiş çetr-i cihānbāna ṭınāb-ı maḳlūd

Necm-i āhen degil ol ṣaḥn-ı semavāt üzre
Ḫayme-i şāha veted çaḳdı anı çarḫ-ı kebūd

Per-i ṭāvūs-ı melāʾik mi disem dāmenine
Nedir ol resm-i nuḳūşında olan ṣunʿ-ı vedūd

Görmemiş çeşm-i cihān miṯlini ʿālemde anıñ
Sāyebān eyleyeli ḳubbe-i çarḫa Maʿbūd

Ḫaṭṭ-ı evṣāfını nüh ṭāḳına mānend-i felek
Ḫāme-i şevket ile yazdı şeh-i deryā-yı cūd

Ḳuṭb-ı āftāb-ı cihān pādişeh-i devr-i zamān
Sāye-i emn ü emān Ḥażret-i sulṭān Maḥmūd

Şuʿle-tāb-ı ʿaẓamet neyyir-i dīn ü devlet
Pertev-i salṭanat-ārāsı şeref-baḫş-ı vücūd

Revnaḳ-ı mülk-i cihān bāriḳa-i kevn ü mekān
Āsumān-mertebe Cem-kevkebe ẕāt-ı bihbūd

Ṭoġdı bedr-i keremi maşrıḳ-ı elṭāfından
Sāye-i merḥameti farḳ-ı cihāna memdūd

Ber-ṭaraf oldı hele minneti çarḫ-ı dūnıñ
Sāḥa-i ʿadli cihāna olalı cāy-ı ḳuʿūd

Seng-i ḫārāya eger eylese bir ḫışm-ı nigāh
Bī-muḥābā kesilür zehresi manend-i rūd

Raḥm ile ḳılsa naẓar bende-i efgendesine
İki ʿālemde olur pertev-i feyż-i meşhūd

Olmada ẕāt-ı hümāyūnı bize māye-i şād
Dileriz ṭāliʿi tevfīḳ ile olsun meşdūd

Giryenāk-ı ġam iken bendesini şād itdi
Eyleye Ḥaḳ anıñ eyyāmını da ẕevḳ-endūd

Luṭf-ı iḳlīm-i maʿārifde medār-ı devlet
ʿAyn-ı ümmīde bu ṣūretle görindi maḳṣūd

ʿÖmr-i efzūn ile Ḥaḳ neslini müzdād itsün
Leşkeri ġālib olup düşmeni olsun merdūd

Ḫayme-i ḥıfż-ı Ḫudāʾda ola ẕātı maḥfūẓ
Bārgāhından ola ḫāʾin olanlar maṭrūd

Tā-be-maḥşer şafaḳāsā açılup ḫaymesiniñ
Dāmen-i devleti dünyāya ola nūr-ı ḫulūd

Bulamam ẕāt-ı hümāyūnıña lāyıḳ elḳāb
İde Ḥaḳ ḳalbini envār-ı füyūżāt-ālūd

Öyle cārī ola āfāḳa cihān-ı ʿadli
Yedi iḳlīm ola ekdār-ı miḥnetden āsūd

Ne ḳadar var ise gök ḳubbede erbāb-ı kemāl
Dergeh-i pādişeh-i ʿarż-ı hünerde mechūd

Beyt-i tārīḫime bir ḳubbe çevirdim ben de
Eyledim luṭf-ı şehenşāh-ı cihānbāna sünūd

Bī-nuḳaṭ ḥarfime bir güldi ḥesāb-ı ebced
Eyledi bendesi Esʿad daḫı şükrāne sücūd

Görmedi çeşm-i cihān miṯlini devrān olalı

32

[25a][418] mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Saña ḫıyānet eyleyeniñ ḫānedānına
Cāy-ı meẕelleti ide Rabbim aña maḳām

Āṣaf fürūġ-ı neyyir-i iḳbāl-i devletiñ
Tevfīḳ-i Rabb-i ʿizzet ile görmeye ẓalām

33

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa berāy-ı Tebrīk-i Ramażān

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ey cihān-kevkebe Dārā-reviş-i devr-i zamān
Ḥaṭṭ-fermā-yı himem dāver-i mülk-i imkān

[418] Müşirde "sâyebândır" yazan sayfa eksiktir. Bu aralıkta kaç varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Sensin ol şems-i ʿaṭā maşrıḳ-ı iḳbāliñden
Nūr-ı feyż almada gün başına māh-ı tābān

Dīn-i cūdıñla eger bulmasa ʿālem ḳuvvet
Vükelā küfr-i denā'etle bulurdı ḫüsrān

Devletiñ serḥad-ı İslāma ẓafer-fermādır
Şevketiñ leşker-i küffāra resān-ı ḫızlān

Sensin ol nāẓım-ı aḥkām-ı mehābet ki olur
Seyf-i meslūliñe bir ṭuʿme ser-ā-ser devrān

Münderis olmış ikeñ ḥışn-ı ḥaṣīn-i devlet
Buldı miʿmār-ı ʿināyātıñ ile ḳuvvet ü şān

ʿAsker-i ṣāʿiḳa endāzıñı aʿcām işidüp
Munṭafī oldı şerār-ı ġaleyān-ı Tūrān

Āferīn ṭabʿ-ı hümāyūn-ı selīmü'l-ʿaḳla
Ẕātıña ḳıldı kerāmetle kilīd-i Īrān

Nāme-fermā-yı selef tāc-ı Selāṭīn-i Necef
Dehşet-efzā-yı ḫalef merdümek-i dīde-i cān

Ḫāver-i mihr-i edeb māh-ı semavāt-ı ḥaseb
Ḫāmī-i mülk-i ʿArab nāṣır-ı dīn-i ʿAdnān

Dāfiʿ-i ẓulm ü sitem tefriḳa-endāz-ı ʿAcem
Ḫātem-i ehl-i kerem Ḫüsrev-i iḳlīm-i emān
Ḳātil-i ḫarb-ı ẓulem reh-rev-i rāh-ı eslem
Gel ḳıl merd-i sitem-dīde ẓahīr-i merdān

Ḥāriş-i mezraʿ-ı dīn merd-i şerīʿāt-āyīn
Dāfiʿ-i şūriş-i kin dāver-i taḫt-ı ʿirfān

Ḳuvvet-i ḳalb-i ẓafer leyş-i neyistān-ı hüner
Ṣāḥib-i ḫayr u eşer mā-ḥaṣal-ı memdūhān

Şehriyār-ı vüzerā Ḥażret-i Yūsuf Paşa
O ḫudāvend-i cihān rūḥ-ı vücūd-ı ḫāḳān

Serverā dādgerā merd-i ḫilāfet-ḳadrā
Ey iden ẕātıñı ārāyiş-i dīn ü īmān

Saña bilmem ki ne ṣūretle ʿubūdiyyet idem
Yoḳdur elṭāfıñı taʿdāda ḥurūf ü imkān

Merḥamet sende kerem sende ʿināyet sende
Sendedir ḳudret-i īcād cenāb-ı Raḥmān

Bāri biñ ʿacz ile vaṣfıñda ġazel söyleyeyim
Olsun elṭāf-ı ḫudāvend ile ḫāmem gūyān

Ey olan ẕāt-ı sezāvār-ı ʿaṭā-yı Yezdān
Gevher-i ẕātıñ ola zīver-i mihr-i şāhān

[25b] Ḳalemiñle bula ebkār-ı ʿadālet zīnet
Himemiñle ola iḳlīm-i beṭālet ʿumrān

Sensin ol şems-i tecellī ki seniñ fażlıñdan
Gül virür gülbün-i gülşen gibi ṭabʿ-ı sendān
Āb-ı luṭfıñla semāvāt-ı felek ḳande döner
Cān virür saṭvet-i ḳahrıñla Nerīmān-ı zamān

Sensin ol nūr-ı mülaḫḫaṣ ki vücūd-ı cūdıñ
Sāye-pāş olmasa āsāyişe yoḳdur imkān

Ey nigeh-dāşte-i ṭav(ı)r-ı ġarīb-i ʿālem
Seniñ iʿmārıña ḳalmış gibidir kevn ü mekān

Ḥāṣılı maṭlaʿ-ı evṣāfıñı ṭāḳ-ı ʿarşa
Ḥaşre dek yazsın efendim ḳalem-i nādire-dān

Seniñ aḫlāḳ-ı melek-ḥaṣletiñi bildireyim
Añlasun ẕāt-ı kerāmet-menişiñ cümle cihān

Meṣelā ben gibi bir ʿabd-i leʾīmüʾl-aḫlāḳ
Ḫalḳ olunmış degil ādemde ilā-hāẕeʾl-ān

Zehr-i efʿī baña nisbetle ḥayāt-ı cāvīd
Seng-i ḫārāyı ider ledġ-i zebānım rīzān

Böyle menfūr-ı enām olmış iken Ḥaḳḳā kim
Terbiyeñ ḳıldı beni münteḫab-ı ehl-i dilān

Sen ḫayāl ile ne ṣūretle şefīḳ-i cānsın
Saña ḳul olmayanıñ cānına laʿnet her ān

Dīnim īmānım içün rüşdiñe meftūn oldum
İderim cānımı aḫlāḳına her dem ḳurbān

ʿĀciz oldum ne diyem Ḥaḳḳ-ı ʿināyātından
Rūḥ-ı Peyġām-ber içün medḥine yoḳ bende tüvān
Nuṭḳıma ide meger Ḥażret-i Cibrīl imdād
Belki evṣāfıñ idem sonra merāmımca beyān

İtmedim kimseyi ʿömrimde bu rütbe tavṣīf
Seniñ eṭvārıña meftūnım eyā dāver-i cān

Dergeh-i sidre-nişīninde benim ḥalḳa-be-gūş
ʿAn-ṣamīm ile ḳabūl işte be-ḥaḳḳ-ı Ramażān

Ramażāndır şeh-i evreng-i dühūr-ı raḥmet
Ramażāndır meh-i māhān-ı mevāḳīt-i zamān

Ġurresi efser-i ser-tāc-ı şühūr-ı devlet
Ẕerre-i niʿmeti sermāye-i genc-i ġufrān

O mehiñ de hele evṣāfına yoḳdur imkān
İtmiş Allāh anı maẓhar-ı naẓm-ı Ḳurʾān

Şükür ol Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı cihān iḥsāna
Vaṣfıñı eyledi bu māh-ı mübārekle Ḳurʾān

Söz temām oldı yeter başla duʿāya Esʿad
Diye āmīn iki ʿālemde cemīʿ-i insān

Ramażānı saña hem-sāye-i ʿadliñde bize
Ẕevḳ u ṣıḥḥatle mübārek ide Ḥayy-ı Sübḥān

İki ʿālemde daḫı Ḥaḳ seni maʿmūr itsün
Dergeh-i devletiñiñ bendesi olsun devrān

34

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm Goftem

[26a] **berāy-ı Teşekkür-i Muṣāfāt der-Emānet-i Gümrük-i Erżurūm der-żımneş yek Esb-i Ciyād be-cānib-i mā İrsāl Kerd**

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Şehriyār-ı vüzerā Ḥażret-i Yūsuf Paşa
Vālī-i Erżurūm-i Bermekī-i mülk-ārā

O Ḫudāvend-i ḳadir-dān-ı żiyāʾ-yı devrān
Mālik-i ḫayl ü ḥaşem ṣāḥib-i tedbīr-i vegā

Nāẓım-ı mülk-i milel kāfil-i şerʿ-i ekmel
Ḥāfıẓ-ı şerʿ-i sübül ḥāmī-i dīn ü dünyā

Rāfiʿ-i ẓulm ü fiten nāṣır-ı mülk ü millet
Baḫt-ı iḳbāline vābeste umūr-ı eşyā

5 Kef-i zer-pāşı dıraḫşanda miṡāl-i ḫurşīd
Bezm-i cūd u keremi melḥamegāh-ı żuʿafā

Raḫş-ı iḳbāline teng olmada meydān-ı ḫayāl
Seyf-i iclāline bir ṭuʿme gibi arż u semā

Baḥṣ-i ʿilm eylese ʿallāmeye dem-beste ider
Naḳl-i ḥikmetde feṣāḥatde ḫuṣūṣā yek-tā

Neṣr ü inşāsına meftūn ʿuḳūl-i ʿaşere
Naẓm-ı Ḥassānʿına dil-dāde şuʿūr-ı şuʿarā

Ḫāme-i pençe buyuruldısı merġūle-miṡāl
ʿĀrıż-ı kāġaẕ-ı ḥikmet de olur ḥayret-zā

Fāris-i ṣaḥn-ı seḫā ḥādiṯ-i emṣār-ı zekā
Āb u rūy-ı vüzerā münteḫab-ı şāh u gedā

Ḥāṣılı pādişeh-i rūy-ı zeminiñ baḫtı
Böyle dānā-yı vezāretle idelden ibḳā

Açılup gül gibi maʿdenleri feyż aldı müdām
Bāġ u emlāki gümiş ṣuyıla ḳıldı iḥyā

Reʾy ü tedbīr-i cihān-gīr yine sābāş olsun
Yūsuf-ı devlete şāhāne virüp ḥüsn ü żiyāʾ

Şarḳdan ġarba deg ḳuvvet-i istiʿdādı
Ḥükmini ʿayn-ı Sikender gibi ḳıldı icrā

Görmedim miṯlini ey ḫāme vuḳūfı geçdim
Ḥāniṯ olmam hele sevgendime şāhid dünyā

Ẕerreyim mihre ulaşdırdı beni baḫt-ı ḳavī
Sāye-i devletiñi cāy-ı ṣafā ḳıldı Ḫudā

Ḳadrime gerçi ḳarışmışdı ʿadūnıñ ġadri
Luṭf-ı temyīzi yine itdi ḳulıñ müsteṯnā

Sīne-i kīn-i ḥasedkāra hele dāġ oldı
Ṭavr-ı elṭāfını tecdīde idince īmā

Bu kerāmātına biñ beyt ḳaṣīde lāyıḳ
Nʿeyleyim ḫāme-i meşġūleme yoḳ vaḳt-i rehā
Āṣafā dādgerā Ḫüsrev-i ʿālī-ḳadrā
Ey viren ṭabʿıma medḥiñde ʿaceb ḥüsn-i edā

Bāri şevḳiñ ile vaṣfıñda ġazel söyleyeyim
Olayım şāhid-i elṭāfına zīnet-pīrā

Ey veliyyüʾn-niʿam ey melceʾ-i ʿaḳl-ı ʿuḳalā
Sencerʾi bende ider sende olan rüşd ü zekā

[26b] Saña bu ḥilm ile dünyāyı tecellī ḳılmış
Sendedir mevhibe-i feyż-i cenāb-ı Mevlā

Ḳudsiyān ḥāżır olur vaṣf-ı laṭīfiñde seniñ
Ḫāmeler rūḥ bulup olsa ʿaceb mi gūyā

Baḫtıñ ol mertebe kim sāye-i iḳbāliñde
Şuʿarā keşreti de başḳaca bir luṭf-ı Ḫudā

Şuʿarā lāzıme-i daʾire-i devletdir
Ne bilür ḳadr-i ḫudāvendi gürūh-ı cühelā

Līk eşʿāra ʿulūm-ı ḥikemī lāzımdır
Yoḫsa her nāẓım-ı elfāẓa dinilmez şuʿarā

Şuʿarā olmasa ʿāṭıldır ʿarūs-ı devlet
Şuʿarādır viren iḳbāle bu ṣūretle żiyāʾ

Vüzerā ġıybeti ger devlete lāzım olsa
İḳtiżā itse tevārīḫe yazılmaḳ farżā

Ġāyet-i ẕem de dinür baḫş-i müsāvīsinde
Bezmine müddet-i iḳbāli içinde ẓurafā
Bir ḳaṣīdeyle varup luṭfıñı görmiş yoḳdur
Böyle evżāʿ ile evḳātını ḳılmışdı hebā

Didügi żabṭ-ı tevārīḫi selefde gördüm
Bu sebebden saña bu devleti de virdi Ḫudā

Şükür Allāhʿa ki bu bendeñi de elṭāfıñ
Naẓm-ı evṣāfına her vech ile ḳıldı iġrā

Hele meydāna çıḳan midḥat-i iḳbāliñde
Baḳ ne ṣūretle ider raḳṣını şebdīz-i ṣenā

Benim ol şāʿir-i ḳādir ki seniñ ʿahdiñde
Eyledim ḫāme-i iʿcāzımı bir bende saña

Benim ol pādişeh-i taḫt-nişīn-i maʿnā
Ki ider Ḥusrev-i naẓmım yedi iḳlīme ṣalā

Benim ol muʿcize-gū ʿarşa iderdim taʿlīḳ
Naẓm-ı Ḥassān gibi naẓmımı bī-çūn u çerā

Yetişür ġayrı duʿā eyle mübāhāt itme
Nīm-şeb oldı yeter ṣubḥa dek itme ıṭrā

Ḥaḳ Taʿālā güniñi gün gibi rūşen itsün
Furṣa-yāb olmaya ḥaḳḳıñda gürūh-ı aʿdā

35

Tercīʿ-i Bend berāy-ı ʿĪdiyye der-Duʿā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Devletlü Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Erżurūm ʿArż-Kerdem

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ḫidīvā ġurre-i iḳbāl-i ṣad sāliñ cedīd olsun
Ẓılāl-i perteviñ farḳ-ı zamān üzre medīd olsun
Ṣıyāmıñ nūr-ı ṣubḥ-ı leyle-i ḳadri mecīd olsun

Cüyūş-ı ḫayrıña rūzıñ beşāretle nüvīd olsun
Güniñden her hilāl-i ʿīd-i rūşen müstefīd olsun
Heme eyyām-ı iḳbālde cihāna rūz-ı ʿīd olsun[419]
Żiyā'sı şevketiñ icrām-ı devletde berīd olsun
Söziñ miftāḥ-ı müşkil-bend ser-ḥadd-i sedīd olsun
Ṭanīn-i heybetiñden nüh felekler naḫl-i bīd olsun
Nevāliñden cihān deryūze-i luṭf-ı ümīd olsun

[27a] Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

2 Bi-ḥamdillāh hilāl-i ġurre-i ʿīd āşikār oldı
Sürūr-ı ʿīd ile pejmürde diller hep bahār oldı[420]
Ḳuruldı sāyebān-ı feyż-i Ḥaḳ berg-i çenār oldı
Bozuldı kārbān-ı deng berf-āb-ı kaṭār oldı
Cihāna neyl-i luṭfıñ Mıṣr-ı feyżiñden niṣār oldı
Nihālān-ı çemen-pīrā-yı ḥikmet şāḫsār oldı
Hele luṭf-ı ḳudūmıñ Erżurūm'a feyżbār oldı
Şerār-ı remme-i ehl-i cehālet tār u mār oldı

Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

3 Saña Ḥaḳ virmesün rūz-ı elem dünyā vü ʿuḳbada
Meded-res eylesün iḳbāliñi feryād-ı nā-şāde
İki ʿālemde itsün ḫayr ile dil-ḫᵛāhıñ āmāde
Yazılsun her söziñ dīvān-ı eyvān-ı Mesīḥā'da
Oḳunsun nām u şānıñ ḫānḳāh-ı ʿarş-ı aʿlāda
Disünler ḳudsiyān evṣāfıñı evc-i ṣüreyyāda

[419] Bu mısraın yerine 8. mısrada yer alan "Sözüñ miftāḥ-ı müşkil-bend ser-ḥadd-i sedīd olsun" yazılmış ve üzeri çizilerek mevcut mısra der-kenara yazılmıştır.

[420] Bu mısraın altında bir beyitlik boşluk bırakılmıştır. Dolayısıyla bend, diğer bendler gibi 10 değil 8 mısradan müteşekkildir.

Żiyāʾ virsün fürūġ-ı devletiñ Belḫ-i Buḫārāʿda
Ola ẕātıñ serīr-ārā-yı ʿizzet dīn ü dünyāda
Bütün ṭārīḫ-i eslāfı getürdim Āṣafā yāda
Saña endād olur yoḳ ḥāṣılı berīñde paşada

Budur Ḥaḳʿdan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

4 Gül-i vaṣfıñ ḫayālim ʿayn-ı ṭarḥı gülsitān eyler
Meşām-ı būy-ı ḫulḳıñ meşk-i Hindistān-ı cān eyler
Dili sermāye-i vaṣf-ı kerīmiñ ḳāmrān eyler
Medīḥañ daverā endīşemi Şeh-nāme-ḫᵛān eyler
Egerçi iltifātıñ şeyḫ ü şābı nükte-dān eyler
Revā mı vaṣfıñ ammā nev-ẓuhūr-ı şāʿirān eyler
İden Ḳurʾānʿı tefsīr ʿaḳl ile dīniñ yaman eyler
O gūne nev-heves naẓm-ı kerīmi hep yalan eyler
Seniñ Ḥaḳ üzre vaṣfıñ ṣanma kim naẓm-averān eyler
Anı Esʿad gibi bir bende-i muʿcīz-beyān eyler

Budur Ḥaḳʿdan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

5 İder Mıṣrī-i ḫāmem raḳṣ-ı naʿtıñ ṣaḥn-ı medḥinde
Müsellemdir baña meydān-ı evṣāfıñ liyāḳatde
Hizebr-i ġābe-i maʿnā-yı naẓmım deşt-i himmetde
Menem Fārābī-i ʿallāme-i evvel aṣāletde
[27b] Devātımdır benim mirʾāt-ı İskender celāletde
Yerāʿam ebruvān-ı şāhid-i maʿnā leṭāfetde
Ḫayālim mehbiṭ-i ilhām-ı ḥikmetdir ḥaḳīḳatde
Ḫuṣūṣā ḳahramān-ı rezm-i inşāyım feṣāḥatde
Bu evṣāfımla Āṣaf ʿabd-i maḥżım bāb-ı devletde
O ġavr-ı vaṣfıña cān-dādeyem rūz-ı ḳıyāmetde

Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

6 Benim ol gülşen-i himmet güli kim iştihārım yoḳ
Muḥālif rūzigārıñ şiddetinden nev-bahārım yoḳ
Bilürsin dāverā bu beldede dār-ı ḳarārım yoḳ
Ṣıġındım sāyebān-ı luṭfıña ġayrı ḫasārım yoḳ
Ṣıṭabl-ı ḫāṣṣınıñ bir bendesi olmakda ʿārım yoḳ
Bu ʿabd-i müstemendin senden özge bir ararım yoḳ
Kerīmā māye-i kāmım olur bir kār-bārım yoḳ
Seniñ evṣāfıñı yād eylemekden başḳa kārım yoḳ
Saña bir vech ile elde duʿādan ġayrı varım yoḳ
Ṣamīmī ḳulluġımdan özge dilde iftiḫārım yoḳ

Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

7 Seni Rabbim iki ʿālemde memdūḥ-ı cihān itsün
Vücūdıñ zīb-sāz-ı devlet-i ʿOṯmāniyān itsün
Nuʿūṭıñ tā-be-maḥşer cümle ʿālem dāsitān itsün
Hemīşe feyżini ins ü melāʾik ḥırz-ı cān itsün
Meh-i bedr-i kemāliñ burc-ı şevketde ḳırān itsün
Nesīm-i reʾy-i ʿadliñ bāġ-ı devletde vezān itsün
Saña sābāşı yerde ins ü gökde ḳudsiyān itsün
İki ʿālemde dil-ḫᵛāhıñ cenāb-ı Müsteʿān itsün
Olan küfrān-ı niʿmet var ise Ḥaḳ müslimān itsün
Sihām-ı ḳahrıña ol gūne bī-dīni nişān itsün

Budur Ḥaḳ'dan niyāzım her güniñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

36

Taḫmīs-i Ḳaṣīde be-cenāb-ı Fāżıl Beg Ṭāhir ʿÖmer-zāde der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Feyż-i şāhenşeh-i muṭlaḳ dil-i vicdānīdir
Bāġ-ı hengām-ı niyāz açdığı devrānīdir
Gülşen-i maġfiretiñ ezher-i elvānīdir
Ramażān ayı ki bir ġonce-i nūrānīdir[421]
Ehl-i İslāma ʿaceb tuḥfe-i Rabbānīdir

2 Nev-bahār oldı hele bāġ-ı dili dünyānıñ
Bāġ-ı aʿmāli ḫazān olmış iken nādānıñ
[28a] Açdı gülzār ʿināyātını gör Mevlāʾnıñ
Nice ġonce ki Ḫudāvend-i ʿAzīmü'ş-şānıñ
Oldı miftāḥ-ı kerem-ḫāne-i ġufrānīdir

3 Māh-ı nev ṣanma o miftāḥ-ı ḫazā'in-i semā
Bir ḳudret ile yapılmış o hilāl-i ġarrā
Şekl-i miftāḥa ḳomış ġurre-i ġufrānı Ḫudā
Nice miftāḥ-ı münevver buña rūz-ı ferdā
Ḫalḳa-i bārgeh-i cennet-i rıḍvānīdir

4 Allāh Allāh bu ne pākīze-i muʿciz-dem anıñ
Dem-i iḥsānına dil-beste bütün ʿālem anıñ
İns ü cin maḳdem-i teşrīfi ile ḫürrem anıñ
Ḥabbeẕā māh-ı şerīf-i ramażān bu kim anıñ
ʿArş-ı aʿlāda melekler daḫı şaʿbānidir

[421] Esra Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme),* Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2021. s. 515 (K.82).

5 Ḥabbeẕā māh-ı şehenşāh-ı şühūr-ı devrān
Ḥabbeẕā māh-ı Ḫudāvend-i kerīm-i ekvān
Ḥabbeẕā māh-ı ʿaṭā-baḫş-ı zemīn ü ezmān
Ḥabbeẕā māh-ı żiyāfet-keş-i ʿālem ki cihān
Niʿmet-ālūd-ı simāṭ-ı kef-i iḥsānīdir

6 Vāyedār-ı kereme niʿmetidir hep dünyā
Öyle bir rūze ki kevneyne olur ḫayr-resā
Maḳdem-i devletiñiñ şükrin ider arż u semā
Öyle bir māh-ı mübārek ki bütün bāy u gedā
Māʾil-i ṭanṭana-i sufre-i elvānīdir

7 Ẕerre-i niʿmetiniñ şükrine yoḳdur imkān
ʿİẓam-ı devletiñiñ ḳadrini bilse insān
İki ʿālem idemez vaṣfını Ḥaḳ üzre beyān
Öyle bir māh-ı mükerrem ki Ḫudā-yı ẕī-şān
Naṣṣ-ı tenzīl-i kerīminde ṣenā-ḫᵛānīdir

8 Ṣubḥ olur ḳāmet-i sāʿātine leyl-i aṭlas
Şeb-i vaṣlındaki ānāta ider cümle heves
Görmege ġurra-i ġarrāsına māʾil herkes
Öyle bir dil-ber-i nevreste-i bāġ-ı firdevs
Leyle-i ḳadri anıñ zülf-i şebistānīdir

9 Māh-ı ṣavmı dönedür her gice şāh-ı melekūt
Şekl-i ḳandīle girer şevḳıle māh-ı melekūt
Her güni müjde-res-i ṭanṭanagāh-ı melekūt
Her şebi meşʿale-i nūr-ı siyāh-ı melekūt
Her ṣabāḥı nefes-i ʿālem-i rūḥānīdir

10 İtdi sulṭān-ı ṣıyām ʿāleme emrin icrā
Eyledi ḥükm-i eḳālīme cihānı imlā

Zer-nişān kāġıd olup encüm ile levḥ-i semā
Māh-ı nev çekdi yine ḥükmine zerrīn ṭuġrā
[28b] *Ki cihān bende-i leb-beste-i fermānīdir*

11 Seyr idin debdebe-i şāh-ı ṣıyām-ı alayıñ
Eylemez fikr-i ʿaṭāyāsını Ḫātem Ṭāyyʿıñ
Seyr olur çeşmi bu māh içre gedā vü bāyıñ
Fażlına yevm-i şek olmaz bu mübārek ayıñ
Her şebi bī-bedel-i ʿömr-i firāvānīdir

12 Ṣavm ider ekşer-i insānı ʿināyet-āyīn
Ṣadr-ı aʿdāda daḫı zāʾil olur ekşer-i kīn
Ramażān ḥürmetine ḥabs olunur ḥattā cīn
Sözimüz yoḳ şeref-i fażlına el-ḥaḳ lākin
Bu sene maḳdemi bir bāʿiş-i ḫayrānīdir

13 Der-ḫayālim idi ġurbetde cemīʿ-i āmāl
Yiyüp içmekle iderken dil-i āzādeye āl
Ramażān ayı da yaḳlaşdı dinürken fiʾl-ḥāl
Ṣıḳboġaz itdi bizi Erżurūm içre bu sāl
O diyārıñ ise evḳāt-ı zemistānīdir

14 Erżurūmʾıñ ne ḳadar olmasa şūḫı mehveş
Herkese lāzım olur ḳızmaġa lā-büd bir eş
Kim liḥāfından olur böyle havāda serkeş
Şiddet-i berd-i şitāsı o kadar kim āteş
Dest-i sükkānına bir sübḥa-i mercānīdir

15 Erżurūmʾıñ olur elbetde şitāda dārı
Olmasa böyle metānetle der-i dīvārı
Külḫanī olmaḳ idi berd ile ḫalḳıñ kārı

Lerze itdiñ de Rifāʿī gibi āteş-ḫᵛārı
Ṣanasın dil-şude-i ceẕbe-i raḥmānīdir

16 Ḥaṭabı şuʿle-i cevvāle gibi külḫanda
Yanmadan ḳāḥimi yaḫ-pāre olur ol anda
Bu bürūdetle ʿaceb cān mı ḳalur insānda
Yed-i ḫādimde iken ḳahve ṭonar filcānda
Olmadan vāṣıl-ı dest-i kef-i mihmānīdir

17 Ḳarı bu memleketi itmese böyle gümrāh
Lā'ubālī başılup yatmasa esvāḳına āh
Bu havāsı ideyor emzice-i nās-ı tebāh
Bunca sermā ile bu berḳ ile Sübḥanallāh
Ḥaṭab-ı ʿūd gibi tuḥfe-i aʿyānīdir

18 ʿUnṣur-ı beldesi saḫt ise de ḫalḳı leyyin
Memleketdir var ise baʿżı fiʿāl-i çirkin
Ẕemm olunmaz hele pek āb-ı havāsı bu yerin
Ḫilḳatinde belī var cümle ʿanāṣır lākin
ʿUnṣur-ı āteşi yoḳ ḥikmet-i Rabbānīdir

[29a] 19 Erżurūmʿa bu tecellī *yā* cenāb-ı Mevlā
Ḥikmet-i bāliġası berd ile itmiş icrā
Ṭaşa kār eyler o rütbe hele vaḳt-i sermā
Fuḳarāsı ḫased-i ehl-i caḥīm itse revā
Āteş o beldede bir laʿl-i Bedaḫşānīdir

20 Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhūr
Gelür aʿṣābına aṣḥābınıñ elbette fütūr
Ne ḳadar ṣervet ile olsa da ḥāli maʿmūr
Zūr-ı sermā ile pīr ü civāne ḳanbūr
Diyemem dil-berine serv-i ḫırāmanīdir

21 Bulunur baʿżı civānında yine sīmīn-ber
Yaḳışur bellerine şāl u cevāhirli kemer
Āh kim ḳoynıña alsañ da ṣovuḳdan ditrer
Rūzigār esdigi dem berfi ider zīr ü zeber
Belde ol ḥāl ile maṭmūre-i ḥayvānīdir

22 Ṭutalım var ise de ṣervet ile ṣalṭanatıñ
Ṭutmayup rūzeyi virmekde mi ẕevḳ-i dīniñ
Anda kim olmaya bir farḳı heme nīk ü bediñ
Ramażānı nicedir böyle olan memleketiñ
Her şebi ʿārife bir sāle-i ḫüsrānīdir

23 ʿĀḳil oldur ki ide nefs ile terk-i külfet
Çekmeye tā ki bu evżāʿ-ı felekde zaḥmet
Ṣūretā itmiş isen ẕevk ü ṣafāyı ülfet
Mā-ḥaṣal bir nefes evvel bu maḥalden rıḥlet
Ḥaḳ bu kim ʿārife sermāye-i ʿirfānīdir

24 Hele gelince dile ṭaḳ-ı niyāza çaḳalım
Āb-ı rūya varalım ḫāk-i derinde ṣaçalım
ʿArż-ı ḥāl-i dili ol dāvere Esʿad açalım
İẕn-i destūr-ı mükerrem ile Fāżıl ḳaçalım
Ḳande olsaḳ dil anıñ ʿabd-i duʿā-ḫᵛānıdır

25 Şāh-bāz-ı dü-serā münteḫab-ı ʿarż u semā
Ḳahramān-ı ümerā pertev-i ʿayn-ı ḫulefā
Nāṣır-ı bāy u gedā mürşid-i dīn ü dünyā
Dil-nüvāz-ı fuḳarāsıña güẕār-ı ʿuẕmā
Ser-firāz-ı vüzerā pādişeh-i ṣānīdir

26 O ḫudāvend-i muhābbet o ḫidīv-i dānā
O keremkār-ı übbühet o muʿīn-i żuʿafā

Şeh-süvār-ı naṣafet mihr-i şehenşāh-ı sezā
Bārgāh-ı ʿaẓamet Ḥażret-i Yūsuf Paşa
Vüzerānıñ ser-dībācesi ḫāḳānīdir

27 ʿAẓamet anda ʿināyetle şecāʿat anda
Şefḳat anda himem anda seḫāvet anda
[29b] Ḥāṣılı nevʿ-i melā'ikdeki ḥaṣlet anda
Merḥamet anda kerem anda mürüvvet anda
Bu ṣıfat ṭabʿına bir tuḥfe-i raḥmānīdir

28 Ẕātıdır fātiḥa-i levḥa-i eyyām-ı şiḳāḳ
Ḫātırı mehbiṭ-i ilhām-ı cenāb-ı Ḫallāḳ
Maḥv olur dergeh-i ḳahrında anıñ ehl-i nifāḳ
Bu mekārim bu merāḥim bu mübārek aḫlāḳ
Hep melā'ik-ṣıfat-ı muʿciz-i insānīdir

29 Rūz-ı ʿadliñ demi hengām-ı şecāʿat keremi
Pādişāhıñ şerefi ehl-i buġātıñ elemi
Ḫāfıẓ-ı şerʿ-i beni efser-i tāc-ı Emevī
Ṣāḥib-i baḫt-ı ḳavī kāsib-i ḫalḳ-ı nebevī
Meşreb-i Muṣṭafavī ṭabʿ-ı mülūkānīdir

30 Ẕāt-ı ʿulyā-yı cihān-gīri hemīşe kārı
ʿĀlemiñ ẕevk ü ṣafā ṣūretidir efkārı
Ḳalbi de maṣdar-ı elṭāf-ı Ḫudā esrārı
Ẕāt-ı vālā-yı keremkār-ı ʿināyetbārı
Fuḳarā üzre hemān sāye-i yezdānīdir

31 Żuʿafā ḥāline her vech ile ḳalb-i āgāh
Kimseniñ istemez oldıġını aḥvāl-i tebāh
Şarḳdan ġarba degin ḥükmini ḳılsun Allāh

Bu mekārim ile ol ẕāt-ı şerīfi vallāh
Revnaḳ-ı zīb ü feri Devlet-i ʿOṯmānīʾdir

32 Luṭfıdır çehre-i İslāmı iden nūrāni
Ḳahrıdır ṣaf-şiken-i leşker-i Hindistānʾı
Kendi dīn ü düveliñ münteḫib-i şāhānı
Nāmı dehşet-figen-i memleket-i Tūrānʾı
Ẕātı pīrāye-dihi ser-ḥad-i Īrānīʾdir

33 Dāʾimā ḫalḳa ider beẕl-i vücūd-ı himmet
Çeker āsāyiş-i dünyāya vücūdı zaḥmet
Ẕāt u iḳbāline Mevlā vire dāʾim ḳuvvet
Şāh-ı devrāne ṣadāḳat fuḳarāya şefḳat
Şerʿ ü ḳānūna riʿāyet hep anıñ şānıdır

34 Dāḫil-i defter-i etbāʿı olan çekmez bīm
Ḫānedān-ı ʿaẓametde budur āyīn-i ḳadīm
Hele meşhūr-ı cihān olmadı bir böyle kerīm
Nice meyʾūs-ı nevālī ola ṣādıḳ ḳulı kim
Düşmene luṭf-ı kerem ʿādet-i erkānīdir

35 İns ü cinn ḥiṣṣe görürler himem-i luṭfıñdan
ʿArş-ı aʿlāda melāʾik niʿam-ı luṭfıñdan
Müncelī dīde-i ḫurşīd dem-i luṭfıñdan
ʿĀleme bāy u gedāya kerem-i luṭfıñdan
[30a] *Ḫāk-i pāy-ı deri bir kuḥl-ı Ṣıfāhānīʾdir*

36 Anıñ iḥsānını ʿālemde ʿaceb kim eyler
İtse de şāh-ı cihānbān-ı zamān nīm eyler
Āl-i Peyġām-berʾe ehl-i dile tekrīm eyler
Dīn ü mülkiñ der ü dīvārını termīm eyler
ʿAdl-i vīrāne-i dest-i selefe bānīdir

37 Ey yed-i maḳsem-i erzāḳ-ı ḫayāl-i ʿālem
Mihr-i iḥsānına bir ẕerre nevāl-i ʿālem
Müntaḳış levḥa-i fikrinde meʾāl-i ʿālem
ʿAks olur ḳalbine bir laḥẓada ḥāl-i ʿālem
Ḳalbi mirʾāt-ı mücellā-yı dıraḫşānīdir

38 Ẕātıdır ḥāṣıl iden ṭabʿ-ı zamāne sūrı
Defʿ ider olsa eḳālīm-i Firenkʿiñ şūrı
Mā-ḥaṣal reʾy-i Felāṭūnʿı cihānıñ nūrı
Fikr ider mülke olan yüz senelik maḥẓūrı
ʿAkl-ı ḥayret-zede endīşe-i Yūnānīʿdir

39 Dāʾimā ʿādeti yād eylemedir ḫallāḳı
Ẕāt u iḳbāliniñ olmaḳda cihān müştāḳı
Böyle müstaḥkem iken kāḫ-ı ʿināyet ṭāḳı
İḥtiyāṭ itdigi dem ṣanki bu ʿālem bāḳī
Kerem itdigi zamān dir ki cihān fānīdir

40 Ġayret ü ʿārını fermān-ı şeh-i tenfīẕe
Cümle efkārını fermān-ı şeh-i tenfīẕe
Ṣarf ider kārını fermān-ı şeh-i tenfīẕe
Beẕl ider varını fermān-ı şeh-i tenfīẕe
Bāʿiṣ-i temşiyet-i ḥükm-i cihānbānīdir

41 Sensin ol ẕāt-ı ʿaṭā-pīşe kerāmet-āyīn
Ẕāt-ı pākiñ ola āyib-i ḫaṭāyādan emīn
Var ise ḳahr ola ger ḳadriñi bilmez bī-dīn
Ey nigeh-dāşte-i ser-ḥadd-ı Īrān-ı zemīn
Ser ber-efrāḫte-i devlet-i ḫāḳānīdir

42 Bu ḳaṣīdemde eger var ise de ẕemmiyye
Erżurūm itdi beni ṣāḥib-i ẕātü'r-riyye

O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye
Ḫāk-i pāye ramażāniyye daḫı bir ḳıyye
ʿArżı bir dāşte-i şāʿir-i sulṭānīdir

43 Olmasam meşġale-i ʿazm-i seferle bir paşa[422]
Vaṣfını eyler idim zīver-i ʿarş-ı aʿlā
Ḥaḳ bu kim olmadı kām üzre bu naẓm-ı raʿnā
Böyle mi eyler idim medḥ-i şerīfiñ ammā
Erżurūm'ıñ bu havāsı ġam-ı cismānīdir

[30b] 44 Beni muḫtell-i dimāġ itdi havāsı vallāh
Ẓāhir ü bāṭınımı itdi bürūdetle tebāh
Olmasa ḫāme-i ter rāh-ı suḫandan gümrāh
Anı da böyle mi vaṣf eyler idim n'eyleyim āh
Şimdi ẕātıñ ile ol belde şeref-kānīdir

45 Ḳalmadı sāye-i luṭfıñda efendim elemim
Ḫāk-i ḳabrimde biten luṭfıña şāhid çemenim
Gerçi evṣafına ḥaṣr eyledim āṣaf ḳalemim
Bāri maḳbūl-ı şerīfiñ ola bārid suḫanım
Şiddet-i berd ile hengāme-i lerzānīdir

46 Vaṣfıñ itmege dilesem her ne ḳadar şāhāne
Virür elbetde şuġul ʿazm-i sefer insāna
Baḳma luṭf eyle kerīmā bu sefer noḳṣāna
ʿAfv ola her ne ḳadar olsa da küstāḫāne
Dil-i nā-şāde bu bir vaḳt-i perīşānīdir

47 Sensin ol ẕāt-ı mülaḫḫaṣ ki derūn-i āgāh
Seni memdūḥ-ı cihān eylemiş elṭāf-ı ilāh

[422] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Cāmiʿ-i ẕātıña her ḫayr-ı sezādır vallāh
Baʿd-ezīn vaḳf-ı vücūd eyleyem inşāallāh
Medḥine her ne suḫan naẓm ola çesbānīdir

48 Sen veliyyüʾn-niʿamım eyle baña çoḳ minnet
Oldı luṭfıñ baña sermāye-i şān u devlet
Vireyim maḥkeme-i naẓm u neşirde ḫuccet
Medḥnāmeñ baña şimden girü farż-ı ẕimmet
Baʿd-ezīn çākeriñiñ zīver-i dīvānīdir

49 Esʿadā sende olan rüşd ü feṭānet maʿlūm
İşbu taḫmīs-i belīġiñde liyāḳat maʿlūm
Mā-ḥaṣal mevhibe-i faż̧l u reşādet maʿlūm
Fāżılā Ḥażret-i düstūra ṣadāḳat maʿlūm
Sen hemān ṣıdḳ-ı duʿā eyle ki devrānīdir

50 Maşrıḳ-ı salṭanata ḳalb-i şerīfiñ ḫāver
Ḳāleb-i memlekete sensin olan cān-āver
İns ü cinni saña Ḥaḳ bende ider ey dāver
İki dünyāda umūrıñda muʿīn ü yāver
Meded-i ʿāṭıfet-i Ḥażret-i Sübḥānīʾdir

51 İki ʿālemde Ḫudā ẕātıñı maʿmūr itsün
Ramażān ḥürmetine düşmeniñi żūr itsün
Dil-i āgāhıñı ilhām ile meşkūr itsün
Esʿadʾa farṭ-ı muḥabbet ile mecbūr itsün
O seniñ dergehiñiñ ʿīd-i duʿā-ḫᵛānıdır

52 O seniñ bende-i memlūk-ı niʿam-dīdendir
ʿAn-ṣamīm ol saña ḳuldur o seniñ bendendir

[31a] Aña ḫalḳıñ bu tevecühleri hep sendendir
Sāye-i devlet *Āṣ*afda dil-i rūşendendir
Ḥāṣılı dergehiniñ şākir-i iḥsānīdir

37

Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i Manṣıb der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Defterdār Raʾūf Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Āṣafā ḳalmış idim peyġūle-i nisyānda
Çoḳ zamāndır ḫaste-i yeʾs ḥāl ile dermānda

Sen meded-res oldıñ ey kān-ı ʿaṭā iḥsānda
Kām-yāb itdiñ beni bu manṣıb-ı zīşānda

Bildiñ el-ḥaḳ ḳadrini ehl-i maʿārif ḳullarıñ
Dāver-i elṭāfıñ yetişdi ḳalmadı pes-mānde

İşte şān-ı salṭanat ādāb-ı devlet böyledir
Hep becā olmaḳ ʿināyet sāye-i ḫāḳānda

5 Bende-i ʿahdiñ bize kār-ı ʿaṭā meydānıdır
Olmasa peymāneler cemʿiyyet-i ʿirfānda

Sensin el-ḥaḳ mesned-i ṣadrıñ kerīm ü efḫamı
Feṭḥ-i dīvānıñ oḳundı ḳubbe-i ekvānda

Ḥaḳ Taʿālā pādişāhımla seni mürūr ide
Ben naṣıl memnūn isem luṭfıñ ile her anda

Çarḫ-ı nādim oldı sābıḳda muḫālif gerdişe
Müstaḳīm edvār ile şimdi o da devrānda

Feyż-i Ḥaḳ bir fervedir dūş-ı ʿināyet boşıña
Ṣıyt-ı ḥükmiñ cilvegerdi Sind-i Hindistānʿda

Sensin ol Dārā-ḥaşem kim ḥaṣlet-i Peyġām-berī̄
Nāṣıyeñde mihr-i ʿālem-tābveş raḫşānda

Ḳalb-i pākiñ ol ḳadar ṣāf eylemiş perverdigār
Keşf idersiñ herkesiñ dil-ḫᵛāhını vicdānda

Saña tevfīḳiñ vedīʿa eylemiş Rabbüʿl-enām
Dürr ṣadef gevher nice maḫzūn ise ʿummānda

Görmedi ẕātıñ gibi çeşm-i zamāne kār-dān
Nām u şānıñ söylenür tā ḫıṭṭa-i Tūrānʿda

Her cihet itmiş seni Rabbim ʿibād üzre Raʾūf
Yoḳdur endādıñ veliyyüʿn-niʿmetim insānda

Şükrine ḳılsun muvaffıḳ ẕātıñı Rabbüʿl-ʿibād
Sendeki feyżi cihān görmiş degil bir cānda

Münderis olmış idi erkān-ı mülk-i salṭanat
Tāzelendi maḳdemiñle ʿādet ü erkānda

Cān u başıñla Raḥīmā *en-tuʿeddū*[423] emrine
Saʿy iderken kim saña pā-dāş olur aḳrān da

Yāver eyler Ḫıżr-ı tevfīḳi cenāb-ı Müsteʿān
Gösterür müşkil umūrı hep reh-i āsānda

[423] إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ: İnne'l-lâhe ye'muru-kum en tueddu'l-emānāti ilā ehlihā ve izā ḥakemtum beyne'n-nāsi: Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi buyurmaktadır." (Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ 4/58) âyetinden alınmıştır.

Ḫāk-i rāhıñ ʿāleme kuḥlʾül-baṣar olsa sezā
Pūs-i pāyıñ bir cilādır dīde-i giryānda

Ṭoġrulaldan reʾfet-i luṭfıñla ḳadd-i pīr-i çarḫ
Aġladı sensiz geçen eyyāmına ḥüsrānda

Ḫusrevā ʿālī-tebārā kāmkārā dāverā
[31b] Vaṣf ider ẕātıñdaki aḫlāḳı Ḫaḳ Ḳurʾānʾda

Görmedi ẕātıñ gibi rūşen-dil-i pür intibāh
Mihr ü meh ʿaynek olaldan beyn-i keyvānda

Bezm-i evṣāfında ey Ḫusrev-cenāb-ı nükte-dān
Kilkim abdāl-ı ġazel-ḫᵛān eyledim meydānda

Ṣaġ olaydı Şevket ü ʿUrfī daḫı Esʿad gibi
Ḳayd iderdi nāmıñı ser-levḥa-i dīvānda

Tā-be-maḥşer gülşen-i ʿadliñde ḫāmem söylese
ʿAşḳ-ı vaṣfıñla nʾola bülbül gibi efġānde

Eylemek mümkin degil kām üzre vaṣfıñ olsa da
Maşrıḳ-ı elṭāfına ḫāmem meh-i tābānda

Vaḥy-i naẓma Cebreʾīl olmış iken ḫāmem benim
Mehbiṭ-i ilhām olan fikrim yine ḫayrānda

Ṭāḳ-ı ʿarşa yazdı evṣāfıñ debīr-i nüh-felek
Ben ne deñlü vaṣfıñı itdim ise noḳṣān da

ʿĀcizim Āṣaf seniñ vaṣfıñda billāhiʾr-Raʾūf
Şeh-süvār-ı naẓm u inşā ben iken aʿyānda

Bāri ḫāk-i pāyiñe bu ʿarż-ı ḥāli eylesem
Der-kenār itdir efendim maṭlabım dīvānda

Sāye-i devletde birḳaç esbe mālikdir ḳulıñ
Līk bir ḳır bārgīr almaḳ degil imkānda

Ger olaydı sevḳ-i bāzār içre itmezdim suʾāl
İstemezdim eyleseñ de Āṣafā iḥsānda

Ol sebebden luṭfıña maġrūr olup itdim niyāz
Şān-ı iḥsān ʿādet olmış ḳıṭʿa-i şāhānda

Ben çerāġ-ı ḫāṣıñ oldum maẓhar-ı elṭāfıñım
Revnaḳ-ı iḥsān olur sāʾil keremkārānda

Besdir ıṭnāb-ı kelām Esʿad yeter taṣdīʿi ḳo
Geldi hengām-ı duʿā eyle der-i Sübḥānʿda

Bir duʿādır bu suʾālimden ġaraż sulṭānıma
Maḳṣadım ancaḳ ṣamīmī ḳulluġım iʿlānda

Ḥaḳ Taʿālā devlet-i iḳbāliñ efzūn eylesün
Tā felek mā-dām-ı devriñde ola devrānda

Ṣadr-ı istiḳlālde pāyende itsün rūzigār
Üstüvār itsün binā-yı devletiñ Yezdān da

38

Ḳaṣīde berāy-ı ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Vezīr-i Aʿẓām Memdūḥ-ı ʿĀlem Raʾūf Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 ʿĪd-i aḍḥā demidir şükr-i ḫudāvend-i vedūd
Saʿd-ı ẕābiḥ ḥamel-i şevri ider ẕebḥ-i sücūd

Eyledi bu dem-i ferḫundeye şükrāne fedā
Ser-be-ser kāv-ı zemīn-i felek encüm-ı cūd

Ān-ı ẕebḥ olmasa sermāye-i ḳurb-ı Yezdān
Ẕebḥ-i İsmāʿīl'e gelmezdi fedā-yı maḳṣūd

Öyle bir dil-ber-i ḫūn-rīz-i cihāndır ki bu dem
Nice biñ ḳan ider ammā yine ʿālem ḫoşnūd

5 Olmasaydı ġarażı Allāh'a ṣayd-ı ʿāşıḳ
Zen-i dünyāyı görür miydi cihān ḳan-ālūd

[32a] Ḥāl-i rengīn-i cihān şöyle ki aksiñden anıñ
Ḳızarur ḳana döner dāmen-i gerdūn-ı kebūd

Öyle hem-reng-i meserret ki bu eczā-yı cihān
Çeşm-i aḥvel nigehe bir görinür būd [u] nebūd

Ṣanma mirʾat-ı şafaḳda görinen reng-i şafaḳ
Sürḫī-i rūy-ı zemīndir ki olur çehre-nümūd

Her ser-i kebşi olur ġonce gibi bügsiste
N'ola bismīliñe ʿīd olsa gülistān-ı şühūd

10 Şöyle eyyām-ı mübārekde n'ola olmasa yād
ʿAhd-i sābıḳda ṣavāb üzre iden maḥv-ı vücūd

Hele bir tāze suḫan söyleyeyim ḳanı aḳar
Söyleyem deñlüye bī-dār ola erbāb-ı raḳūd

Ne suḫan ḫayr-ı duʿādır o kerem-muʿtāde
Diye āmīn zemīn üzre olan ehl-i ruyūd

Mevsim-i pūse-i dāmānını bu ʿīd içre
Ḥamdü lillāh yine gösterdi cenāb-ı Maʿbūd

Pençe dāmeniñe cihān pūsesine leb-teşne[424]
Cümle ḳurbān olaraḳ būsını eyler maḳṣūd

Ṣadr-ı āʿẓam o felek mertebe ḫāḳān meşreb
O ḫudāvend-i Raʾūf ekrem-i żāt-ı bihbūd

Pertev-endāz ola bir ẕerreye nūr-ı nigehi
Cezb ider jāle-ṣıfat ʿālemi ol nūr-ı vücūd

Dolanur rāhını gerdūn ki ġubār-ı ḳademiñ
Eyleye dīde-i dünyāya anı kuḥl-ı güşūd

Olamaz lü'lüʾ-i şehvār kef-i cūd-ı şumār
Hemçü emvāc-ı pey-ā-pey-resi deryāçe-i rūd

Der-i vālāsına biñ şevḳ ile yüz sürmek içün
Eyledim bāb-ı felek-sāy-ı ʿināyāta vürūd

Ey sütūde-şiyem ey Āṣaf-ı memdūḥ-ı cihān
Ey veliyyüʾn-niʿam ey mevhibe-i Rabb-i vürūd

Uṭlubü 'l-ḫayr[425] ḥadīṯiñ didi Faḫr-ı ʿālem
Ḥüsn ü vechiñde seniñ oldı bu maʿnā meşhūd

[424] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

[425] "Utlübü'l-hayra inde (min) hassâni'l vücûhi", İyiliği, güzel yüzlü(ve huylular)den isteyiniz anlamına gelen hadîsten kısmî iktibas yapılmıştır. Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü I-II*, Sütun Yayınları, İzmir 2008, s.865

Fikr-i evṣāfıña endīşe iderken oldum
Añladım vaṣf-ı şerīfiñde cihānı mecdūd

Bende oldum işidüp ḫuṭbeñi tekrār itdim
Eyledim ḫāmemi bu maṭlaʿ ile şevḳ-endūd

Sensin ol pādişeh-i taḫt-nişīn-i ʿiffet
İde eyyāmıñı Allāh […][426]gözden āsūd

Sensin ol mā-ḥaṣal kevn ü mekān kim virdi
Feyż-i ẕātıñla şeref devlet ü dīne maʿbūd

Sensin ol nuḫbe-i devrān-ı vezīrān-ı selef
Ṣaydılar ẕātıñı ḫāḳān-ı keremden maʿdūd

Ḳudret-i feyzini aḫlāḳına Ḥaḳ reşş itmiş
Eylemiş ṭāliʿ-i iḳbāliñi Rabbim mesʿūd

Ṭāḳ u miḥrāb-ı dü-ebrūlarıñı gördikce
Çeşm-i ḥayret nigehim olmadadır ḳıble-nümūd

Ḥaḳ bağışlıya seni devlet ü dīne yüz yıl
Ola ḥükmiñde cihān ẕāʾiḳa-senc-i Maḥmūd

[32b] Ben ḫilāf itmedim Allāh bilür vaṣfıñda
Bulamam özge suḫan medḥiñe ey ṣāḥib-i cūd

ʿÖmr-i iḳbāliñi mümted ide Allāh diyü
Virür īmānı olan mā-melekin ehl-i nukūd

[426] Mısraın bu kısmında iki hece eksiktir.

Gelmedi ẕāt-ı Raʾūfʿıñ gibi bu ṣadra sezā
Ḥaşre dek eyleyemem ʿömrime Ḥaḳ virse ḫulūd

Sen veliyyüʿn-niʿamıñ mihr-i nigāh-ı luṭfı
Ḳomadı ẕerre ḳadar dilde heyūlā-yı vücūd

Ben naṣıl saña ʿubūdiyyetimi ʿarż itsem
Ṣubḥa dek itmedeyim ḫayr-ı duʿāyı mescūd

Ḳudsiyān ide meger nuṭḳıma imdād biraz
Ṣarf ola vaṣfıña ṭabʿımda olan feyż-i nuḳūd

Yoḫsa ben ʿācizim evṣāf-ı kerīmiñde seniñ
Ey olan sāye-i elṭāfı cihāna memdūd

İtdi tebrīk-i ḳaṣīdeyle ḳulıñ Esʿad ʿīd
İde Ḥaḳ gerden-i düşmenleriñi ḳan-ālūd

Ben çerāġıñ olalı ṭanṭana-i ḫayr-ı duʿām
Her ṣabāḥ itmede dergāh-ı Mesīḥāʾya ṣuʿūd

Yā naṣıl şükriñ edā eyleyeyim sulṭānım
Oldum iḥsānıñ ile cinsim içinde maḥsūd

Bir ġamım ḳalmadı sāyeñde veliyyüʿn-niʿamım
Eylesem dergehine rākib olup nāṣiye sūd

Būsegāh-ı leb-i kām oldı bütün dünyāya
Südde-i devletiñ oldıḳda bize cāy-ı sünūd

ʿĪd-ber-ʿīd ola her-dem fīrūz-ı müdām[427]
Her güniñ Esʿad ola düşmeniñ olsun merdūd

Ḥaḳ Taʿālā iki ʿālemde murādıñ virsün
Bārgāhıñdan ola ḫā'in olanlar maʿhūd

39

ʿĪdiyye berāy-ı Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa
mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Hilāl-i māh-ı ʿīdiñ ṣadr-ı ẕī-şāne saʿīd olsun
Meserret ile her rūz-ı saʿīdin de se ʿīd olsun

Ṣüreyyādan mübārek-bād yazsun kitābet gerdūn
Zemīn ü āsumān tebrīk ile nūr-ı sefīd olsun

Felek māh-ı ṣıyāmı ḥalḳa-i sīm-i hilāl itdi
Dehān-ı leşker-i aʿdāya bir aṣma kilīd olsun

Hilāl-i ʿīd-i çarḫ ittḥāf itdi bāb-ı destūre
Rikāb-ı eşheb-i iḳbāl ü Dārāʾya vaḥīd olsun

5 Cenāb-ı ṣadr-ı aʿżam āb u rūy-ı şevket ü devlet
Raʿūf Paşa-yı Dārāʾdır heme ʿömriñ mezīd olsun

Hezārān āferīn şāh-ı kerem nigār-ı dānāya
Olursa ṣadra lāyıḳ böyle bir ẕāt-ı ferīd olsun

Budur eslāf-ı şāhāndır vaṣiyyet pādişāhāne
Niẓāmü'l-ʿālem olmaḳ ṣāḥib-i reʾy-i sedīd olsun

[427] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Kemāl-i ẕātı kim irşād-baḫş-ı bāṭın u ẓāhir
Zamānıñ mürşidānı dergehinde hep mürīd olsun

Eyā destūr-ı ekrem ʿīd ola āfāḳa eyyāmıñ
Cihān-ı ʿīd-ı şerīfinde ṣafā-yāb ümīd olsun

[33a] 10 Ḳaṣīdem ḫāk-i-pāy-ı devlete bir ʿarż-ı ḥālimdir
Cenāb-ı merḥamet-fermāya ḥālimden müfīd olsun

Nice demler ġumūm-ı dehr ile ender-firāş oldum
Ḥakīm-i himmet-i Āṣafʾla ġamlar nā-bedīd olsun

Yaṭaḳda oladı māh-ı ṣıyām bu ʿabd-i bīmārı
Meger luṭf-ı şifā-sāzıñ ile rūzım da ʿīd olsun

Ġaraż tebrīkden Esʿad duʿādır ṣadr-ı zī-şāna
Duʿā-yı Āṣaf-ı endīşe-i ʿaḳl-ı reşīd olsun

İlāhī meymenetle ʿīd u ḳadr olsun şeb u rūzıñ
Saña Ḥaḳ yāver olsun ʿömr ü iḳbāliñ mezīd olsun

15 Cihān durdıḳca ṭur tevfīk ile ey merḥamet kānım
Dü ʿālemde mededkārıñ ḫudāvend-i mecīd olsun

40

Terkīb-i Bend-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʿūf Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Merḥabā evvel-i bahār māye-i eyyām-ı cān
Merḥabā ey bülbül-i gülşen-serāy-ı dil-sitān
Merḥabā ey sünbül-i jülīde-i bāġ-ı cinān

Merḥabā ey gülbün-i ezhār-ı sırr-ı müsteʿān
Çünki fermān-ı bahār ile küşād oldı cihān
Daʿvet eyler bezmine cümle cihānı gülsitān
Hep çiçeklerle bezendikde nihālān-ı çem[ā]n
Ḥayretinden başladı feryāda bülbül bir zamān
Geldi hengām-ı ṭarab-zā-yı zamān-ı dil-berān
ʿAzm-i bāġ-ı nev-nihāl itse sezādır ʿāşıḳān

Şad şükür irdik bahārıñ vaḳt-ı ẕevḳ encāmına
Ḥaḳ yetişdirsün ṣafālarla nice bayrāmına

2 Geldi erbāb-ı riyāżın vaḳt-ı āheng-i demi
ʿĀlemiñ sermāye-i cān-baḫşı ẕevḳ-i ḫürremi
Şāh-ı ezhārıñ ser-ʿasker ḫiẕmetinde çiydemi
Sünbül-i jülīde żabṭ itdi riyāż-ı şebnemi
Lālezārıñ eline reşk itdi ḫadd-i Deylemʾi
Eylemek tebrīk-i lāzımdır sütūde efḫamı
Ḥażret-i düstūr-ı ʿālī-şān-ı ẕāt-ı ekremi
Merḥamet kānı Raʿūf Paşaʾyı ḳalb-i ʿālemi
Ḥāmil-i mihr-i hümāyūn yaʿni ṣadr-ı aʿẓamı
Şehriyār-ı ʿālem-i mülkiñ vücūd-ı elzemi

Żabṭ idersiñ ḥüsn-i aḫlāḳıñla mülk-i Sencerʾi
Nʾeylesün ḥüsniñ göreñ āyīne-i İskenderʾi

3 Ey bahār-ı rūz-ı fīrūz ʿāleme şevket-dem ol
Sen feraḥ hengāmısıñ luṭf eyle gel defʿ-i ġam ol
Nāyveş nālendegān-ı dehr-i dūne hem-dem ol
Dāʾimā taḥṣīl-i tevfīḳ itmede müstaḫdem ol
Teşne-baḫş ol nā-murādāta çalış şāh-ı Cem ol
Herkese şevket-ṭırāz ol kesr-i ḳalbe merhem ol
Yāda al vaḳt-ı Fizānʾı ʿaṭşa-kāne zem-zem ol

Sen kerīm-i kāmurān olmaḳda her ān ekrem ol
[33b] Feyżiñe maẓhardır ʿālem emr-i Ḥaḳ ʿla mülzem ol
Ḳıl temevvüc bād-ı iḥsānıñla Baḥr-i Ḳulzüm ol

Bu ṣıfatla muttaṣıflar server-i devrān olur
Ḳāleb-i dünyā vü mā-fīhāya tāze cān olur

4 Ey vezīr-i kāmurān ey Āṣaf-ı ṣāḥib reşād
Ẕātıñı mümtāz-ı devrān eylemiş Rabbü ʿl-ʿibād
Ṭābe-maḥşer eylesün dergāhını Mevlā küşād
Ḫizmetinde olmaḳ isterdi olaydı Keyḳubād
Senden özge ehl-i derde kimse itmez iʿtimād
Ḥüsn ü tedbīriñle ṣūret buldı bu kevn [ü] fesād
Ey vücūdıñ ʿāleme lāzım olan ʿālī-nijād
Rabbim itsün devr-i ḥükm-i ʿadl-i aḥkāmıñ ziyād
Saña kemlik ḳaṣd idenler varsa olsun nā-murād
Şems-i ʿadliñden efendim ʿālem olsun müstefād

Ferde olsun dūşıña tevfīk-i Mevlā dāʿimā
Nām u şānıñ ḳubbe-i çarḫa yazılsun Āṣafā

5 Rāst-fehm ol ol vezīrā ṣanma Ḥaḳ ihmāl ider
Ẕāt-ı pāki ʿārīdir ihmālden imhāl ider
Gülşene be-her-nümā bād-ı bahār īṣāl ider
Kim ʿulüvv-i şānına kerrūbiyān iclāl ider
İsm-i pākiñ ḳudsiyān evrādına idḫāl ider
Bārgāhıñ herkese Ḥaḳḳ-ı muṭlaḳ āmāl ider
Rūz-ı şeb iḳbāl-i devlet bābına rū-māl ider
Luṭfı her bī-çāreyi bir anda pür iḳbāl ider
Ḫāṭır-ı virānı yapmaḳ üzre istiʿcāl ider

Ṣadr-ı ʿiffet-perver ḥilm ü zamān-ı mekrümet
Nāẓım-ı şīrāze-i devlet vekīl-i salṭanat

6 Ol ḫudāvendiñ bahār içre ʿaṭāsın defter it
Vaʿdiñi tā vaḳt-ı tevcīhāta dek gel ezber it
Manṣıb olmaḳsa murādıñ ḳalb-i Āṣafʿda yer it
Ḳıl tevekkül Esʿadʿa ḥaḳḳā derūnıñ zīver it
Sābıḳı üzre bu naẓmı ʿarż-ı pīş-i dāver it
Şimdilik maṭlūbımı emriñle der-kīs-i zer it
Pūte-i fermānıñ içre nuḳre-i ḥaḳḳım erit
Dāverā maṭlūbımı iḥsāna ʿabdıñ maẓhar it
Bir daḫı taʿcīze ḥācet ḳoyma baḫtım yāver it
Bu niyāzımda efendim ḥürmet-i Peyġām-ber it

Ḥaḳ seniñ de müşkilin ḥall itmede āsān ider
Olmasun derdiñ hemīşe olsa da dermān ider

7 Ḥażret-i Āṣaf naẓīriñ ḳıl duʿā-yı devletiñ
Cinsiñ içre sāyesi müzdād ḳıldı rifʿatiñ
[34a] Devletiñde kām alup iṣbāt idüp māhiyyetiñ
Añladın ʿasrıñ biraz dād u dihiş germiyyetiñ
Merd olup saʿyiñle ʿālī eyle ḳaṣr-ı himmetiñ
Ol ḳadir-dān-ı cihān bildi ṣunūf-ı ḳudretiñ
Ḥaḳ Taʿālā eylesün efzūn ʿömr-i niʿmetiñ
Farḳ-ı dehre eyleye Ḥaḳ sāye ẓıll-ı reʾfetiñ
Dāʾimā ṭabʿında olsun nūr-ı feyż-i izzetiñ
Gün-be-gün Rabbim füzūn itsün nüfūẕ-ı şevketiñ

Devletiñde kimseniñ aḥvāline gelmez kesād
Devr-i ʿadliñde seniñ hīç kimse ḳalmaz nā-murād

41

Ḳaṣīde-i Terkīb-i Bend berāy-ı ʿArż-ı Ḥāl-i İʿṭā-yı Miftāḥ-ı Ḳonaḳ der-Meydāncıḳ

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Eyā ferḫunde-aḫter Ḥażret-i düstūr-ı ḫāḳānım
Raʿūf Paşa-yı Dārāʾdır kerīmüʾl-ḫalḳ-ı zī-şānım
Aḥvel-i zühreye virdi ḥulel feryād-ı efġānım
Dil-i merīḫe raḥm ögretdi eşk-i çeşm-i giryānım
Ki her şeb çeşmsār-ı ḥūn olur her mū-yı müjgānım
Dolaşdı pençe-i ḥār-ı ḳażāya ṭarf-ı dāmānım
Görindi şimdi naẓẓār ehline çāk-ı girībānım
Baña taʿrīf ider resm-i niyāzı ṭabʿ-ı irfānım
Bir emriñle bulur cemʿiyyeti ḥāl-i perīşānım
Ki ṣaḳlanmış şikāf-ı emriñe ez-cümle dermānım
Şikāyet mi iderdim ḫānem içre olsa imkānım
Cenāb-ı Ḥażrete bu maṭlaʿı söyler dil ü cānım

Mübārek ola nev-sāliñ saña dādār-ı devrānım
Unutma Esʿadʾıñ maṭlūbını devletlü sulṭānım

2 Bi-ḥamdillāh ki reʾyiñ dil-pesend-i şāh-ı vālādır[428]
Ṣadāret başḳa bir zīb-āver-i dünyā vü ʿuḳbādır
Seniñ kārıñ hemīşe çāre-sāz-ı dīn-i dünyādır
Ḫayāl-i mū-şikāfıñ ʿuḳde-i idrāk-i dānādır
Muḥīṭ-i feyż-i luṭfıñ teşnegān-ı yeʾse deryādır
Heme luṭf-ı ʿamīmiñ ehl-i derde cāy-ı meʿvādır
Bu ḥāletle beni şād itmemek bilmem ne maʿnādır
Sipihr-i himmetiñde ben gibi ednā ne ednādır
Efendimden ḥuṣūl-ı maṭlabım mevḳūf-ı īmādır

[428] Diğer bendler 12 mısra, bu bend 14 mısradır.

Merām-ı bendeñi baḥr-ı himemiñ ḳaṭre-i mādır
Virilmiş ḫaṭṭ ile bir ḫāne bī-teʾḫīr-i bī-cādır
Baña bu ḫāneyi baḫş eylemek sāyeñde bir cādır
Ḫuṣūṣā ẕāt-ı pākiñ revnaḳ-efzā-yı temennādır
Sefīhe ḫāne bulmaḳ güc midir bilmem ne daʿvādır

Bu beytiñ ʿuḳdesin engüşt-i emriñle küşād eyle
Beni vaʾd-i kerīmiñle efendim ber-murād eyle

3 Sen ol ser-levḥa-i ehl-i ʿināyetsin bu ʿālemde
Muḥammed ḥaṣleti cemʿ oldı hep sen ẕāt-ı ekremde
[34b] Taʿālallāh bu ḥaṣletler olur mı nevʿ-i ādemde
Vücūdıñ perveriş bulmış gibidir ʿarş-ı aʿẓamda
Duʿā-yı ḫayrıña meşġūl iken lāyıḳ mı ben ġamda
Ḳalam bir beyt içün kūyda zamān-ı bedr-i efḫamda
Ḫuṣūṣā şimdi ben bir ṭūṭī-i ḳudsim tekellümde
Baña naẓm u neṯir mevhib iken aḳlām-ı ʿālemde
Muʿāf-ı ḥall olur bu bendeñe her naẓm-ı muḥkemde
Ḫulūl itmiş gibi lāhūtdır tā sevḳ-i Meryemʾde
Revā mı bezl ola vaṣf-ı benān-ı zülf ü perçemde
Seniñ evṣāfına ṣarf ola lāyıḳ böyle her demde

Cenāb-ı devletiñ ārāyiş-i ḥadd ü saʿādetdir[429]
Fürūġ-ı ṭalʿatıñ pīrāye-baḫş-ı dīn-i devletdir

4 Bu naẓmım ʿind-i erbāb-ı hünerde Ṭūr-ı yek-tādır
Ki kilk-i siḥrkārım reşk-sāz-ı çūb-ı Mūsāʾdır
Maʿānī cümlesi āyīne-i ṭabʿımda peydādır
Maḳāl-ı cān-baḫşım çünki enfās-ı Mesīhāʾdır
Kelāmım pādişāh-ı kişver-i iḳlīm-i maʿnādır

[429] dk. nakarat.

Ne ḥācet vaṣf-ı ḳadri naẓm-ı pākimden hüveydādır
Hüner erbābınıñ ḳadri seniñ ʿindinde aʿlādır
Seniñ hükm-i raʾūfıñ zīb-i zi-mülk-i dünyādır[430]

Cenābıñ mesned-i ḫāḳāna lāyıḳ ẕāt-ı ʿulyādır
Kitāb-ı dāʾiniñ şīrāze-bendi luṭf-ı Mevlāʾdır
Riyāż-ı devlet içre ẕāt-ı pākiñ naḫl-ı ṭūbādır
Baña sāyeñde luṭfıñla meded ḳılmak ne raʿnādır

Saña tevfīḳ-i Ḥaḳ pā-dāş ola dünyā vü ʿuḳbāda
Bu naẓma merḥamet ḳıl Āṣafā bu fānī dünyāda

5 Efendim ʿaḳl-ı küll senden alurken meşḳ-i dānāyı
Ḫayāliñ naḳş iderken ṣūret-i şekl-i heyūlāyı
Kemāl-i dānişiñ tenşīṭ iderken İbn-i Sīnāʾyı
Nesīm-i luṭfıñ eylerken şüküfte verd-i raʿnāyı
Niçün ḥall itmediñ bu ʿuḳde-i beyt-i müdārāyı
Hemān bir emr-i luṭfıñla kerem ḳıl kes bu daʿvāyı
Muḥammed ʿaşḳına itme efendim vaʿd-i ferdāyı
Saña itdim kerīmā ʿarż-ı ḥāli işte şekvāyı
Devāsız derde ṣalma ḳaldır üstümden bu ġavġāyı
Meded senden efendim üstüme güldürme dünyāyı
Ki ārā-yı Cenābʾıñ virdi dārüʾl-mülke ārāyı
Bu kez Ḥaḳḳʾı medāḥında idersem eyle iʿṭāyı

Rüsūm-ı salṭanatdır zādegānı ber-murād itmek
Niẓāmüʾl-mülkʾdendir Esʿad pür derdi şād itmek

6 Efendim çok mı Esʿad bendeñe sāyende bir ḫāne
Niceler nāʾil oldı devlet-i mülk-i Süleymānʾa

[430] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

İki yıldır gezer bu ḫāne elde ṣanki peymāne
Benimçün luṭf-ı ʿarż itdiñ idüp çünki cihānbāna
O da şāhāne iḥsān eyledi bu ʿabde bir ḫāne
Yā nʾolsun şimdi teʾḫīr eylemeñ aʿcām-ı nā-dāna
[35a] Sefīre yoḳ mıdır yā şimdi bu devletde bir ḫāne
Buḫārā ilçisinden soñra oldı ṣanki ṭavḫāne
Eger ilçi girerse ġayrı bir yer ḳalmaz iskāna
Döner maḥşer gibi bir ʿarṣa-i melsā-yı meydāna
Ciġaloġlu serāyı boş ṭururken anı mihmāna
Virüp de soñra taʿmīr olsa ḫoşdur ṭabʿ-ı pākāne

Baña raḥm eyle emr ile ḳonaġı eyleme teʾḫīr
Kilāb itsün mi ʿahdinde şikār-ı şāhini naḫçīr

7 Eyā Āṣaf Ferīdūn-fer serīr-ārā-yı ḫāḳānī
Gül-i bāġ-ı ʿināyet āb-ı rūy-ı ṣadr-ı dīvānī
Murād-ı rāḥat-ı ʿālem vezīr-i Āṣaf-ı ṯānī
Cemāliñ burc-ı dīniñ āfitāb-pertev-feşānı
Cihānıñ ʿaḳlı ḫalḳıñ fikri cism-i ʿālemiñ cānı
Saña ārāyiş olmış Ḥażret-i tevfīḳ-i Yezdānī
Ne devletdir ki meftūnıñ cihānıñ cümle insānı
Ki ābād itmede destiñ nice biñ ḳalb-i yārānı
Niçün Esʿad ḳulıñ ḳalsun seniñ sāyende yābāni
Beni celb eyle şehre şehrīm ey merḥamet kānı
Bu menfūr-ı enām olmış ḳonaġıñ baña iḥsānı
Bu manṣıb içre olmazsa daḫı ben nʾeylerim anı
Perīşāndır yazıḳ bir daḫı itdürme perīşāni
Ḫarāb eyler girerse Rāfıżī aʿcām-ı nā-dāni

Saña rūz-ı elem göstermesün Allāh sulṭānım
Budur Esʿad ḳulıñ dāʿim duʿāsı merḥamet kānı

42

Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i ʿArż-ı Ḥāl der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam ū Bedr-i Efḫam Devletlü ʿİnāyetlü Merḥametlü Raʾūf Paşa Yesserʾallāhü mā yeşā-i Āmīn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Bu ṣafā-yı ḫāṭıra bādī ruḫ-ı zībā mıdır
Yā ruḫ-ı zībādaki nūr-ı cihān-ārā mıdır

Yā leb-i laʿliñdeki keyfiyyet-i ṣahbā mıdır
Yā gülistān-ı cemāl içmiş gül-i ḥamrā mıdır

Yā ḳamer midir müşāhid ṣafḥa-i ruḫsārda
Yā şeb-i zülf içre mehtāb-ı ṣafā sīmā mıdır

Yā şeb-i zülfiñ de gūyā Leyle-i Ḳadrʾe şebīh
Bir müselsel nūr-ı raḥmet mi meh-i ġarrā mıdır

Naẓra-i dīdārına ḫalḳı nigehsār eyleyen
Sīne-i āyīne mi yā zülf-i mevc-efzā mıdır

Tūde-i nūr-ı tecellī mi riyāż-ı sīnede
Yā iki gül-gonce-i raʿnā-yı müsteḫnā mıdır

Ebruvānıñ mı ḫaṭ-ı ḳudret mi ol nūr-ı siyāh
Yā berāt-ı manṣıb-ı ḥüsniñdeki ṭuġrā mıdır

Gīsuvānıñ mı o pīç-ā-pīç olan dūşında bend
Genc-i ḥüsne bir muṭalsam şekl-i ejderhā mıdır

Gerden-i kāfūra ḳonmış ḫabbe-i fülfül midir
Pāsbān-ı māl-i Hindū ʿanber-i sārā mıdır

[35b] 10 Ḳametiñ mi serv-i āzādem muḫayyel nūr mı
İhtiẕāz-ı nāz iden cennetdeki ṭūbā mıdır

Bu ḫayāl-i ḫoş zemīn-i dil-pesendiñle ʿaceb
Maḳṣadıñ bir ẕāt-ı pākiñ vaṣfıñı gūyā mıdır

Yaʿni ol ẕāt-ı kerīm Āṣaf-ı dīn-perveriñe
Vaṣfıña bir ʿarş-ı aʿlā mı daḫı bālā mıdır

Ol vezīr-i ḳāmrān ṣāhib-ḳırān-ı āsumān
Ḫānedān-ı Bermekī ẕātıñda istiṣnā mıdır

Māh-ı mülk-ārā mı devlet mihr-i burc-ı salṭanat
Ṭāḳ-ı vaṣfıñdan seniñ yā nüh felek vālā mıdır

15 Buldı şeh-beyt-i niẓāmıñla dīvān-ı salṭanat
Farḳı küc hükmiñde İskender midir Dārā mıdır

ʿAdliñi teşbīh iden ʿAbdü'l-ʿazīz'e nesne mi
Şānına nisbetle ol bir medḥ-i siḥr-ārā mıdır

Ḫāmil-i mihr-i edeb şems-i semavāt-ı ḥaseb
Bedr-i eflāk-i neseb dest-i kef-i deryā mıdır

Bir güherdir kim naẓiriñ görmemişdir rūzigār
Rūzigārıñ gevheri senden daḫı aʿlā mıdır

Vaṣfıñı taḥrīr idenler nūrdan farḳ eylemez
Kendi destimi yazan yāḫūd Yed-i Beyżā mıdır

20 Āṣafā ʿālī-tebārā māder-i eyyāmdan
Ẕāt-ı pākiñ gibi bir ḫayrü'l-ḫalef peydā mıdır

Ḥāṣılı evṣāfıña ḥad yoḳdur ey ḳalb-i Raʾūf
Bir ġazel ṭarḥ eylesem şevkiñle nā-ber-cā mıdır

ʿArż-ı ḥāl-i ḫāmemi tanẓīm iden imlā mıdır
Yoḫsa ol maʿnāyı ilhām eyleyen Mevlā mıdır

Pādişāh-ı nuṭḳımıñ müstaḫdemi levḥ-i ḳalem
Anı istiḫdām iden sermāye-i inşā mıdır

Köhne üstād-ı muʿallim-ḫāne-i endīşeyim
Ḫᵛācegānıñ sādesinden nāṭıḳam ednā mıdır

Bī-vücūdım ol ḳadar āyīne-i idrākde
Dil ġubār-ālūdeler ẓann eyler istihzā mıdır

Ol nedīm-i kāmurānım bezm-i istiʿdādde
Her suḫan naẓmım gibi böyle ḥüküm-fermā mıdır

Maʿrifet kesb eylemez mi şöhret-i şān u nüfūẕ
Hep nüfūẕ-ı kesbe bādī manṣıb-ı ʿulyā mıdır

Sen ṭururken ben kime ʿarż eyleyem aḥvālimi
Emriñe nisbet suʾālim maṭlab-ı aḳṣā mıdır

Derdimi ʿarż eylesem ey melceʾ-i emn ü emān
Ḫāk-i pāye ʿarẓ-ı ḥālim cümle bī-maʿnā mıdır

Sen baña raḥm eylemezsen kim teraḥḥum eylesün
Ya benim sūz u güdāzım nā-be-cā daʿvā mıdır

Şāhid virdi Ḥaḳ benim maʿẕūrım ey ṣāḥib-kerem
Ḫāk-i pāye derdimi ʿarż eylemek bī-cā mıdır

Cürmümi bildim fużūlī gördigim iş añladım
Ġafūr iḥsān eylemek bir nā-revā maʿnā mıdır

Bilmedim deyn eyleyüp virdim Ciġalın vaḳfına
Bu ḳażā vaḳfıñ bütün maʿlūm-ı ḫāṣṣ u ʿāmmıdır

[36a] Ey veliyyüʾn-niʿmetim rūḥ-ı Resūlullāh içün
Bende-i maʿẕūra iḥsān eylemek hengāmıdır

Ḥaḳḳımı ḥaḳ eylemek şānıñdır Allāh ʿaşḳına
Tā bilem sāyeñde ben de himmet-i Mevlā mıdır

Sāye-i devletde Esʿad olmadan maḳṣad baña
İmtiyāzım bendegān içre hemān iḥṣā mıdır

Pertev-i şems āsitānıñda açılmışken nʾola
Perde çekmek sāʾiline āfitābāsā mıdır

Şimdi bir beş biñ ġuruş iḥsānıñ olmış dāverā
Māʿadānıñ vaḳt-i iḥsānı ʿaceb peydā mıdır

Gūşe-gīr-i āsitāne oldıġım bir derd iken
Rācilen sāyeñde gezmek şānıña aḥrā mıdır

Āh efendim şu Ciġal vaḳfı zebūn itdi beni
Saña ḥürmet itmemek lāyıḳ mı şān-efzā mıdır

Ben seniñ bir ʿabd-i maḫṣūṣ-ı ḳaṣīde-ḫᵛānıñım
Vaṣf idenler ẕātıñı benden ʿaceb dānā mıdır

Baña senden ġayrı iḥsān itmege kim emr ider
Ben ṭururken ġayrıya Ḥaḳ lāyıḳ-ı iʿṭā mıdır

Söz temām oldı yeter geldi duʿā hengāmı bes
Her umūr-ı Āṣafā dehriñ Ḫudā ilhāmıdır

Ḥaḳ umūrıñda muvaffaḳ eylemiş Mevlā anı
Her ulū'l-emriñ nüfūẕı mevhibet-pīrā mıdır

43

Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ʿĪd-i Aḍḥā der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Raʾūf Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḥabbeẕā kebş-i hilāl-i ʿīd olunca rū-nümā
Oldılar cümle niʿamdārān-ı ʿālem pür ġıdā
Nāʿim-i devrānıñ oldı sofra-i inʿāmına
Saʿd-ı ẕābiḥ her demi ḳurbānına nūr-ı żiyāʾ
Şevḳ-baḫş olmazdı rūz-ı ʿīd *Āṣaf*-ı meşrebiñ
Öpmese tebrīk içün ʿālem ayaġın dāʾimā
Ḫalḳa bildürdi nedir ḳānūn-ı sābıḳ nˈeydügin
Resm-i devlet ḥāliyā kesb eyledi ḥüsn-i edā
Bā-ḫuṣūṣ ehl-i münāṣib sāyesinde kesb ider
Herkese taḫṣīṣ olan elḳābını bī-intihā

Āfitāb-ı āsumān-devlet mehābet irtisām
Nām-daşüˈr-Raʾūf Paşaˈyı memdūḥ-ı enām

2 ʿĪd-i aḍḥāñ saña olsun heme ʿīd-i saʿīd
Eylesün Bārī Taʿālā her güniñ eyyām-ı ʿīd
Yād ola lafż-ı mükerremle meh-i ẕiˈl-ḥicceveş
Ṣubḥ-ı ʿīd oldıḳca mihr-i devletiñden rū-sefīd
Maṭlaʿ-ı ʿulyādan itsün aḫter-i baḫtın ṭulūʿ
Neyyir-i iclāliñ olsun ḥaşre dek medd-i medīd
Cevher-i ẕātıñ olup faṣṣ-ı nigīn-i ʿāḳıbet

Ola zīb-ārā-yı engüşt-i yed-i ʿömr-i mezīd
Dā'imā olsun ser-ā-ser dūş-ı devlet-pūşıña
Nev-berend-i feyż-i tevfīk-i Ḫudā lübs-i cedīd

[36b] Ey Ḫudavend-i himem vālā-kerem Ḫātem-şiyem
Vʿey veliyyüʿn-niʿmet-i ʿālem mufaḫḫam ẕūʿl-kerem

3 Görmez aṣlā sen gibi dānā-dil-i pür-intibāh
ʿAynıñ olsa benī-i pīr-i sipihre mihr ü māh
Ḫāk-i rāhıñ ʿāleme kuḥlüʿl-baṣardır kim olur
Nakş-ı pāyiñ dīde-i dünyāya çün mevc-i nigāh
Düşmeniñçün her gice ḳaṣd-ı şebīḫūn olmasa
Başına encümden itmezdi felek cemʿ-i sipāh
Sāye-baḫş olsa silāḥdārına da bir himmetiñ
Gün görür ʿālemde hemçün şeb-pere baḫt-ı siyāh
Ṭoġrılaldan nev-civān-ı eṭbaʿıñla ḳadd-i çarḫ
Sensiz imrār itdigi eyyām-ı ʿadl eyler tebāh

Bezm-i evṣāfında ey ṣāḥib-i ṣadr ʿālī-cenāb
Kilk-i abdālım ḳapundan olmak ister behre-yāb

4 ʿĪd iken her bir günim ḥācet mi ʿīd-i dīgere
Sāye-i luṭfıñda Esʿad döndi bir meh-peykere
Feyż alurken dīde tāb-ı mihr-i luṭfıñdan seniñ
Döndi bu manṣıbla şimdi pārelik bir süngere
Ġam degil bezm-i şeb-i vuṣlat ziḫām-ı şevḳ ise
Eylerim āġūşımı cā emr-i luṭf-ı dīgere
Ḫāk-i pāye ʿarż olundı iltimās-ı żābiṭān
Bunı ʿöẕr ʿadd eyleme ġālib bunıñ ḫayrı şere
Bār-ı ʿarżım fikret-i ḫūy-gerdeden Āṣaf hemān
Döndi bir tesbīḥ-i mürvārīd-i mażmūne tere

Besdir ıṭnāb-ı kelām ey ḫāme-i muʿciz şiʿār
Ol keremkārıñ duʿā-yı ḫayrıñ eyle iḫtiyār

Ẕāt-ı bihbūdıñ idüp afāt-ı dünyādan emīn
Bir güniñ biñ eylesün devletle Rabbüʾl-ʿālemīn
Ṣıḥḥat-i cāvīd ile oldıḳca iḳbāliñ mezīd
Düşmen-i bed-ḫᵛāhına olsun maḥal zīr-i zemīn
Cevher-i maẓmūn-ı vaṣfıñ nükte-i sübḥān suḫan
Şāhid-i iclāline ārāyiş itsünler hemīn
Penbe-i ḫurşīd-i bālīn aṭlas-ı çarḫ ola ferş
ʿĀfiyetle ṣadr-ı devletde sen oldıḳca mekīn
Baḥr-ı ṭabʿım vaṣfıña çūş eyledikçe medḥiniñ
Sāḥil-i naẓma pey-ā-pey neşr ola dürr-i şemīn

Naẓm-ı evṣāfıñ bu güne eyleyüp terkīb-i bend
Ḫāk-i pāye ḳulluḳ ʿarż itmek diler ṭabʿ-ı bülend

44

Ḳaṣīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Şāh-ı nev-rūz idüp ʿāleme elṭāf-ı kerem
Ḳurdı evreng-i zümürrüd cemʿini feyż-i ḥikem

[37a] Oldı çāder çiçeginden […][431] çetr-i ḫıyām
Cümle ṣaḥrālara neşr eyledi varın şebnem

Giydi dīvān-ı bahār içre ricāl-i gülzār
Āṣaf nāmına zen-ḫilʿat-i zerrīn-ḥaşem

[431] Mısraʿın bu kısmında üç hece eksiktir.

Çıḳarup ḫākden eşkūfe-i gūn-ā-gūn
Ḥaşr-ı ecsādıñ ider remzini Ḫallāḳ-ı ḥikem

Tekye-i gülşenide itdi benefşe tācın
Ser-fürū eylediler şeyḫ-i bahāra her dem

Gül-i rengīn-i dest […][432] ʿarūs-ı şāḫa
Urdı ser-pençe-i meşşāṭe-i ḫurşīd-i ḳalem

Sūzişinden gül-i şemʿ oldı derūn-ı lāle
Bülbül dāġ-ı bedel itdi çeraġān-ı kerem

Ḳuvvet-i nāmiye her berkde zülf-i ʿarūs
Sünbül-i tāze gibi gülşeni ḳıldı ḫürrem

Gösterir kendisini öyle çemenzārında
Su-be-su āb-ı zümürrüd gibi emvāc-ı niʿam

Ḥāṣılı görmez idi bu demi çeşm-i nergis
Olmasa ḫāk-i reh-i Ḥażret-i Āṣaf munżam

Yaʿni hem-nām-ı nebī Ḥażret-i Dervīş Paşa
Ebr-i nīsān-ı kerem Ḥażret-i Ṣadr-ı aʿẓam

Mihr-i iḳbāle şeref virdi benān-ı ʿadli
Ṣadr-ı iclāle muhābbetle o ẕāt-ı efḫam

Bendegān-ı keremi bāy [u] gedā-yı gerdūn
Āsitān-ı der-i elṭāfı medār-ı ʿālem

[432] Mısraʿın bu kısmında üç hece eksiktir.

Maʿnā-yı nuṭḳı mā’il-i emel-i ehl-i fünūn
Nükte-i luṭfı ʿināyet-dihi erbāb-ı ḳalem

Ẕerredir mühce-i iḥsānı yanında ḫurşīd
Ḳaṭredir baḥr-ı ʿināyātına nisbet ḳulzüm

Şāhid-i reʾyine dil-beste ẓuhūr-ı tevfīḳ
Ḥüsn-i aḫlāḳına vābeste kerāmāt-ı himem

Ḳuvvet-i feyż-i nemi ebr-i bahār-ı ḥilmi
Bitirir seng-i dil-i ṭarḥ-ı ʿadüvvde çiydem

Ẕātı eyvān-ı şehenşāhiye ḥüsn-i maṭlaʿ
Ṭabʿı aḥkām-ı hümāyūn ile gūyā müdġam

Nuṭḳ-ı iʿcāzına vābeste umūr-ı dünyā
Lafẓ-ı iḥsānına dil-beste mezāyā-yı ḳalem

Ey ʿadāletger-i dīvān şehenşāh-ı cihān
Vʿey ḫıdīv-i niʿam ey ṣāḥib-i ṣadr-ı efḫam

Dāverā dādgerā Āṣaf-ı ʿālī-ḳadirā
Ey veliyyüʿn-niʿam ey maʿdelet-ārā-yı kerem

Gelmeyeydiñ daḫı bu ṣadr-ı bülend-iḳbāle
Ḍıyḳ-ı ʿayş ile Sitanbulʿda ḳalurdı mātem

Bende-i ḫalḳa-be-gūş oldı saña bāy [u] gedā
Ṣadr-ı ʿulyāya ḳudūm-ı keremiñ oldı ehem

Pertev-i neyyir-i luṭfıñ düşeli āfāka
Ḳalmadı ẕerre ḳadar ẓulmet-i ẓulmāya sitem

[37b] Sensin ol mā-ḥaṣal-ı ehl-i ḳulūb-ı ʿālem
Ḫānḳāh-ı keremiñde beni ḳıl pīş-ḳadem

Tekye-i mevhibetinde yazılurdı elbet
Keff-i cūdıñda olan luṭfı göreydi Ḫātem

İntisāb itmededir bāb-ı felek mertebeñe
Baʿd-ezīn böyle ḫışāliñle saña şāh-ı ʿAcem

Ṣabıḳım bende ʿubūdiyyet-i dergāhıñda
Ser-fürū eylemesem şeyḫ-i sitemkāre ne ġam

Şimdilik ḫiẕmet-i medḥiñde ḳuṣūr itdim ise
Ramażāniyyede tekmīl iderim çekmem ġam

Menem ol Ḫüsrev-i evreng-nişīn-i maʿnā
Vaṣf-ı dīvānını tanẓīm gerek baña ehem

Ḫāmem ol mehbiṭ-i esrār-ı maʿānīdir kim
Cebreʾīl-i hünere eylerim ilhām-ı ḥikem

Menem ol naẓm u neşir mülkine fermān-fermā
Devlet-i ehl-i maʿārifde benem ṣāḥib-i dem

Āfitāb-ı hünerim ġaym-ı ʿadūya girse
Sāyedir pertev-i fikrimde ʿulūm-ı ʿālem

Menem ol dāver-i iḳlīm-i maʿārif kim olur
ʿAḳl-ı küll fikr-i cihān kerīm-i nisbet ebkem

Cān virür mürde ḫayālāta niẓām-ı naẓmım
Suḫanım nefs-i Mesīḥā ile gūyā tevʾem

Tīre-nāk eylemez āṣārımı ṭaʿn-ı ḥussād
Mütekeddir ola mı daḫl ile cāh-ı zemzem

Vaṣfıñ āvīze-i ʿarş itmek içün bir demde
Eyledim mıṣraʿ-ı bercestelerimden süllem

Hele maʿẕūr ola devletlü veliyyüʾn-niʿamım
Şimdi daʿvātına meşġūliyetim bana ehem

Ravża-i ʿömriñi maʿmūr ide her dem Bārī
Devḥa-i devlet-i iḳbāliñ ola bār-ı niʿam

Ḥaḳ bağışlaya seni pādişeh-i devrāna
ʿĀlemiñ rūḥı saʿādetlü vezīr-i aʿẓam

45

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dīger Ṣadr-ı Efḫam Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā Āmīn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Āṣafā ḳalmak revā mı kūşe-i nisyānda
Bu zamān-ı devletiñde y'es ile pes-mānde

Sen meded-ressin eyā kān-ı ʿaṭā iḥsānda
İltifāt-ı sābıḳıñ ḳıldı beni bir şānda

Bildiñ el-ḥaḳ ḳadrini ehl-i maʿārif ḳullarıñ
Defter-i iḥsānına geçmiş idim dīvānda

İşte şān-ı salṭanat resm-i kerāmet böyledir
Hep becā olmaḳ ʿināyet sāye-i ḫāḳānda

Sensin el-ḥaḳ mesned-i ʿadliñ kerīm ü efḫamı
Feṯḥ-i dīvānıñ oḳunsun ḳubbe-i keyvānda

Ḥaḳ Taʿālā pādişāhımla seni mesrūr ide
Ben naṣıl memnūn isem luṭfıñ ile her anda

Feyż-i Ḥaḳ bir fervedir dūş-ı ʿināyet boşıña
Sıyt-ı iḥsānıñ ṭanīn-endāzdır ekvānda

[38a] Sensin ol Ḥātem-şiyem kim ḫaṣlet-i Peyġām-berī
Nāṣiyeñde mihr-i ʿālem-tābveş raḫşānda

Saña tevfīḳıñ vedīʿa eylemiş Perverdigār
Dürr ṣadef gevher nice maḫzūn ise ʿummānda

Görmemiş ẕātıñ gibi çeşm-i zamāne kārdan
Nām u şānın söylenür tā ḫıṭṭa-i Ṭūrānʾda

Eylemiş Rabbim seni bu devlet ü dīne ʿaṭā
Yoḳdur endādıñ veliyyüʾn-niʿmetim insānda

Münderis olmış idi erkān-ı şān-ı salṭanat
Tāzelendi maḳdemiñle ʿādet ü erkān da

Cān u başıñla kerīmā *en-tuʿeddū* emrine
Saʿy iderken kim saña pādāş olur aḳrān da

Ḫāk-i rāhıñ ʿāleme kuhlʾül-baṣar olsa sezā
Būs-ı pāyıñ bir cilādır dīde-i giryānda

Ḥusrevā dervīş-nihādā kāmkārā Āṣafā
Vaṣf ider ẕātıñdaki aḫlāḳı Ḥaḳ Ḳurʾānʾda

Ṭāḳ-ı ʿarşa yazdı evṣāfıñ debīr-i nüh felek
Ben ne deñlü vaṣfıñı itdim ise noḳṣān da

Eylemek mümkin degil ḥaḳ üzre vaṣfıñ olsa da
Maşrıḳ-ı elṭāfına ḫāmem meh-i tābānda

ʿĀcizim Āṣaf seniñ vaṣfıñda billāhiʾl-ʿaẓīm
Şeh-süvār-ı naẓm u inşā ben iken aʿyānda

Vaḥy-i naẓma Cebreʾīl olmış iken ḫāmem benim
Mehbiṭ-i ilhām olan fikrim yine ḫayrānda

Bezm-i evṣāfında ey Dārā-cenāb-ı nükte-dān
Kilkim abdāl-ı ġazel-ḫᵛān eyledim meydānda

Sāye-i devletde üç beş esbe mālikdir ḳulıñ
Līk bir ḳır bārgīr almaḳ degil imkānda

Ger olaydı sevḳ-i bāzār içre itmezdim suʾāl
İstemezdim eyleseñ de Āṣafā iḥsānda

Ol sebebden luṭfıña maġrūr olup itdim niyāz
Şān-ı iḥsān ʿādet olmış ḳıṭʿa-i şāhānda

Bir duʿācıñdır seniñ Esʿad anı Mevlā bilür
Maḳṣadım ancaḳ ṣamīmī ḳulluġım iʿlānda

Bārgīr iḥsān iderseñ şānıña lāyıḳ ola
Āḫarıñ maḳbūlı olmaḳ şarṭıdır iḥsānda

Ḥaḳ Taʿālā devlet ü iḳbāliñ efzūn eylesün
Tā felek mā-dām-ı devriñde ola devrānda

Ṣadr-ı istiḳlālde pāyende itsün rūzigār
Üstüvār itsün binā-yı devletiñ Yezdān da

46

Ḳaṣīde-i ʿĪdiyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa Yesserallāhu mā-yeşā

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Dil-i vīrāneleri bayrāmda sādāt yapar[433]
Yā yed-i luṭf-ı ʿināyāt-ı kerāmāt yapar

Anı miʿmār-ı kerem itmemiş olsa taʿmīr
Böyle hengām-ı sürūr içre mülāḳāt yapar

Böyle ḳalmaz yapılur ḳaṣr-ı dil-i ehl-i ḳulūb
Ṭāḳ-ı vīrānemizi dest-i füyūzāt yapar

[38b] Yapu ṭaşı yapıdan ḳalmış imiş eski suḫan
Ḥāʾiṭ-i ḳalb-i ṣadr şimdi iki ḳat yapar

5 Ḥażret-i dāver-i binā-yı ḳulūb-ı ʿālem
Ḫāne-i ḫāṭırı emriyle kerāmāt yapar

Küllī taʿmīriñe ḳaldı bu serāy-ı göñlüm
Sāʾir erbāb-ı himem yapsa merāmāt yapar

Beyt-i maʿmūr-ı kerem Ḥażret-i Dervīş Paşa
Her derūn içre birer ḫāne-i ḫāyrāt yapar

Seyyid-i nuḫbe-i ʿālem iden Allāh seni
İki ʿālemde saña ḳaṣr-ı mükāfāt yapar

[433] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Nefsī nefsī iken ʿālemde zamān-ı iḳbāl
Var mı bir ġayrı yapar dilleri hey-hāt yapar

Ṣāf-dil olsa felek dest-i ḳamer nūrıñdan
Rūy-ı iḥsānına tevfīḳ ile miʾrāt yapar

Yüz süren tehniye-i ʿīd ile dergāhıñdan
Çeşm-i ümmīdine bir kuḥl-i mübāhāt yapar

Şems-i iḥsāna seḥāb olsa hücūm-ı saʾil
Meh-cebīn-i şeref-i ṭāliʿiñ iṣbāt yapar

Sende bu ḫalḳ-ı İlāhī var iken dāver-i dīn
Her işiñ Ḥaḳ saña biʾl-cümle kerāmāt yapar

Tīġ-i iḥsān-ı cihān-tāb celāl ü fahriñ
Ḳalʿa-i sīne-i aʿdāda fütūḥāt yapar

Bu temelsiz ḳurılan fānī cihānda ne ʿaceb
Fırḳa-i ehl-i emel ṭavrıma ʿaḳārāt yapar

Seniñ ammā kerem-i destiñi pīr-i gerdūn
Ḳurṣ-ı ḫurşīde bedel ʿāleme mīḳāt yapar

Ne ḳadar dūrdur oldum ise miʿmār-ı ḫayāl
Ṣadr-ı ʿālī himemiñ vaṣfıña ebyāt yapar

Bu duʿālarla ṣarīr-i ḳalemim ey Esʿad
Giceler ṣubḥa degin ṣadra maḳāmāt yapar

Tā ḳıyāmet ola bünyād-ı vücūdıñ muḥkem
Kaʿbe-i sīnede dil böyle münācāt yapar

47

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa Eyyedallāhu Āmīn

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Reng-i ruḫsāre-i dīn Ḥażret-i Paşa-yı kerem
Şehriyār-ı vüzerā ʿāleme ābā-yı kerem

Ṣadr-ı aʿẓam o kerem kānı vezīr-i efḫam
Nāvdān-ı himeme eyledi icrā-yı kerem

ʿArş-ı aʿẓām gibi bālā-ter olur ehl-i kerem
Devlete ẕāt-ı kerāmātı şeref-zā-yı kerem

Bende-i Ḥażret-i Ḥaḳ yaʿnī vekīl-i muṭlaḳ
Ẕāt-ı iclāline nām oldı müsemmā-yı kerem

5 Evc-i iḳbāle olup bāriḳa-sāz-ı tevfīḳ
Mihri bir şaʿşaʿadır Ḥażret-i Dārā-yı kerem

Kerem olmış idi devletde nişānı yoġidi
Nefḫ-i rūḥ eyledi el-ḥaḳ o Mesīḥā-yı kerem

Bāġ-ı ʿuḳbāya virür neşve-nümā-yı şibhe
Suyı firdevse aḳar mevce-i deryā-yı kerem

[39a] Ṣanma ey Ḥātem-i Ṭayy sen de eyā Bermekiyān
İstiḫyādan ki tehī ḳaldı bu dünyā-yı kerem

Dūd-mān-ı ḫalef-i zübde-i eslāf-ı kirām
İşte bārān-ı ʿaṭā ṣadr-ı ʿaṭāyā-yı kerem

Yaʿni devletlü kerāmetlü veliyyüʾn-niʿamım
Ḥāmil-i mihr-i seḫā melceʾ-i meʾvā-yı kerem

Mefḫar-ı ʿāleme adaşı Meḥemmed Paşa
Aña Derv̄iş laḳabı mevhibe vālā-yı kerem

Ṣadr-ı aʿẓam o kerem kānı hümāyūn meşreb
O Ḫudavend-i muʿaẓẓam gül-i z̄ībā-yı kerem

Meşrebi meşreb-i şāh-ı vel̄ī seyl-āb-ı himem
Nice dil-teşnelere eyledi icrā-yı kerem

Sensin erkān-ı Selāṭ̄inʾi iden dārında
Ḫüsrev-i mevhibe-i Ḥażret-i Mevlā-yı kerem

Tā ezel ṭabʿ-ı ker̄imāneñe olmış ilhām
Raḥm-ı māderde iken saña elif-bā-yı kerem

Vaṣfı ser-levḥa-i fihrist-i seḫā-yı ʿālem
İsmi p̄īraye-dih-i z̄iver-i ṭuġrā-yı kerem

ʿAks ider ḳalb-i ker̄imānesine ḥāl-i cihān
Ḫāṭırı āyīne-i ṭurfa mücellā-yı kerem

Eylemiş ehl-i niyāza kerem ü cūdıñ içün
Ẕātıñı ʿāleme Ḥaḳ genc-i müheyyā-yı kerem

Ḥātem olsaydı görürdi yine dirler iḥsān
Āṣafā żātıña maḫṣūṣ bu k̄imyā-yı kerem

Ṭabʿ-ı iḥsāna mübeẕẕ̄ir didi ehl-i ḫısset
Bilmemiş ṭabʿ-ı dili nʾeydügi maʿnā-yı kerem

Mekremet başḳa mübeẕẕīr dinilen ġayrı reviş
Sünnet üzre olunur herkese ʿuẓmā-yı kerem

Herkesiñ kārı degildir ki çeke bāzūsı
Ḳatı saḫt olmalıdır bildigimiz yay-ı kerem

Ḥāṣılı Bermekiyān olsa umārdı keremi
Ey Mesīḥā-yı zamān eylediñ iḥyā-yı kerem

Ṣanki hep ḳullarınıñ ḳısmetini rehb-i Ḫudā
Sende cemʿ eylemiş ey ebr-i güher-zā-yı kerem

Yaʿni bu ʿiffet-i ẕātıñla bu rütbe keremiñ
Saña muḫtaṣ bu zamān içre bu hay-hay-ı kerem

Ẕüll degil sen gibi bir ẕāt-ı kerīmüʾş-şāndan
Aġniyā ẓann olunan umsa da ednā-yı kerem

Pādişāhlar daḫı eyler vüzerādan maʾmūl
ʿĀdet-i devletidir eylemek ihdā-yı kerem

Bu ḳaṣīdemde redīf-i keremiñ ḥikmeti var
Ṣanma kim ḳaṣdımı itmekde temennā-yı kerem

Yazalar dest-i melāʾik seni bām-ı ʿarşa
Oḳuya tā ki semā nāmıñı ʿAnḳā-yı kerem

Ey ḳadirdān-ı kerāmetlü kerīmüʾş-şānım
Bir ġazel söyleyeyim eyleyem īfā-yı kerem

Nutḳ-ı cān-perveriñi añladım ʿĪsā-yı kerem
Leb-i şīrīn ile luṭfıñ baña ḥelvā-yı kerem

Ben muʿammā-yı dili ʿarż ider oldıḳca seniñ
İder ebrūlarıñ iḥsānıña īmā-yı kerem

[39b] Gelür endīşeme vaṣfıñla leṭāfet her dem
Yūsuf-ı ḫāmeme el virse Züleyḫā-yı kerem

Kerem-i luṭfıña ḥayretde zemīn ü eflāk
Eylesün tā ki cihāndār-ı temāşā-yı kerem

Ne ḳadar var ise ebnā-yı kerem dünyāda
Ẕāt-i pākiñdir olan anlara bābā-yı kerem

Bu ḳaṣīdemde bulur cümle keremkār-ı zamān
Bū olur ḥaşre degin nüsḫa-i fetvā-yı kerem

Keremiñ çoḳ baña devletlü kerīmüʾş-şiyemim
İstemem eyleyesin bir daḫı ibḳā-yı kerem

Ben de ehl-i keremim devlet-i iḥsānıñda
Ne ḳadar itmez isem sāyede ifşā-yı kerem

Kerem ancaḳ beni bir manṣıba ḳayd itmekdir
Kerem ismiyle budur maṭlab-ı aḳṣā-yı kerem

Yeter Esʿad bu kerem-nāme yeter bālāya
Saña nām olsa sezā bülbül-i gūyā-yı kerem

Ṣadr-ı devletde Ḫudā şānıñı teʾbīd itsün
Ṣaḥḥ-ı ḥükmiñ ola defterlere imżā-yı kerem

Keremiñ var ola dünyāda vücūdıñ muḥkem
Olasın ḥaşre degin mevhibe-baḫşā-yı kerem

48

Ḳaṣīde-i Ramażāniyye der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Merḥabā ey ʿālem-efrāz-ı meh-i ʿālem-gīr
Eylediñ ʿāleme şehr-i Ramażānı tebşīr

Bārekallāh zihī ġurre-i māh-ı devlet
Levḥaşallāh ḫudāvend-i kerem-baḫş-i naṣīr

Çalınup nevbet-i nev ġurre-i māh-ı Ramażān
Eyledi rūze ile ḫalḳ duʿā vü tekbīr

Öyle bir şehr-i mübārek ki simāṭ-ı cūdıñ
Ḥalḳa-i maḥż-ı kerem maġfiret-i Rabb-i Ḳadīr

5 Kerem-i luṭf-ı ʿināyāt İlāhīdir hep
Bu şeh-i şehre ne deñlü olunursa tevḳīr

Öyle bir māh-ı mübārek ki ḳudūm-ı şerefin
İder ol Āṣaf-ı ʿallāme meʾālin tefsīr

Yaʿni seyyāre-ḥaşem Ḥażret-i Dervīş Paşa
Ki ʿināyetde bulunmaz aña mānend-i naẓīr

Ramażānın şerefi faṣṣ ile ṣābit ammā
Bu kerīmin niʿamı ʿālemi eyler dil-sīr

O ḫudāvend-i muʿaẓẓam ki felek devr ideli
Görmedi çeşm-i cihān böyle kerāmetli vezīr

Kāmkār-ı ʿaẓamet ḥāmil-i mihr-i devlet
Görinür keff-i kerīminde kerem şeyʾ-i ḥaḳīr

Çeşm-i inṣāf-ı reh-i ḫāki cilā-yı sürme
Kīmyā-yı kereme gerd-i rikāb-ı iksīr

Taḫt-ı Kisrāʾya sezā ẕāt-ı kerīmi kim olur
Ḳaṣr-ı iclāline şeh-bāl-i Hümā ferş-i ḥaṣīr

ʿĀlem-i himmete tāb-efgen-i ḫurşīd-i kerem
Mesned-i maʿdelete Ḫātem-i Ḫūşeng-i serīr

[40a] Kārbān-ı vüzerā nuḥbe-i erbāb-ı seḫā
Merd-i meydān-ı ʿaṭā ṣaff-der-i Ḥaydar-şemşīr

Dāʾimā fırḳa-i ehl-i dile ikrām eyler
Eşḳıyāyı nefes-i ḳahr ile eyler tedmīr

Bu ʿināyetle bu iḳbāl kerāmetle saña
İʿtiḳādım buña hīç olmaya bir emr-i ʿasīr

Ey ʿadālet-şiyem maẓhar-ı tevfīḳ oldıñ
Ġayrıya müşkili Ḥaḳ saña ider emr-i yesīr

Bād-ı luṭfıñ ile gülzāra döner yanmış dil
Ṣarṣar-ı ḳahrıñ ile ṣarṣılur eyvān-ı eşīr

Serverā nā-murād-āver-i ʿālī-Hümā
Ey kerem kānı veliyyüʾn-niʿam-ı ʿālem-gīr

Nā-ḫalefler unudurlar keremiñ oldum da
Ehl-i Ḥaḳ böyle ider luṭfıñı ammā taḥrīr

Bu revişlerle nedir maṭlab-ı dil söyleyeyim
Āṣafā eyleyeyim ʿazze ḥużūra taḳrīr

İsterim ki yazıla ḳubbe-i ʿarşa vaṣfıñ
Fikr-i şevvāl ideyor ḫāme-i naẓmım tekrīr

ʿAzlimin ḫāṭırası olmasa manṣıbdan eger
Böyle mi vaṣf ider evṣāfıñı ḫāmem tasṭīr

Bu perīşānlıġ ile naẓma nice cüʾret ider
İtsem endīşeme iẕniñ ile bāri ṭāḳrīr

Dil-i mecrūḥ ile eyyām-güzārım çoḳdan
Bāri ibḳāmı ʿināyet ile ol baña ẓahīr

Sen veliyyüʾn-niʿamım herkese luṭf eylersin
Baña da himmeti ḳaṭʿ itme olursa taḳdīr

Ey ḳadir-dān-ı kerem ḫātem-i eṣnāf-ı ümem
Ben seniñ maḥẓ-ı ḳulıñ oldum eyā ṣāf-ı ẓamīr

Ḥasbiyallāh ile meşġūl idim ey Dārā-der
Ḥamdü lillāh ki Cenābʾıñ gibi naḳḳād-ı baṣīr

Ṣadra teşrīf ideli cümle cihān şād oldı
Ki seni ehl-i dile yolladı Allāh Ḳadīr

Merḥamet sende kerem sende ʿināyet sende
Eyledim ẕātıñı aḥvālime biʾl-cümle ḫabīr

Evvel Allāh saña eylerim aḥvālimi ʿarż
Dest-i elṭāfıñ ile ḫāneme yaḳ şemʿ-i münīr

Lāyıḳ-ı manṣıb isem himmetiñi beẕl eyle
İdeyim ister isen resm-i cihānı taṣvīr

Benim ol ġonce-i himmet ki gülistānımdan
Ḳopalı itmedeyim meclis-i naẓm-ı taʿṭīr

İʿtimād itmez iseñ eylediġim daʿvāya
İḳtidārım ideyim fenn-i fenerde tāḳrīr

Alayım mışḳalaveş vaʿd-i kerīmiñ elime
Ne ḳadar āyīne-i ṭabʿım ise jeng-pezīr

Benim ol şāʿir-i ḳudsī-i nefes devrān kim
Naẓarımda bütün evreng-i düvel köhne ḥaṣīr

Bāġ-ı endīşeme reşḥ-i ḳalem-i feyż-i bahār
Çemenistān-ı ḫayāle hünerim luṭf-ı ḳadīr

[40b] Şān bulur debdebe-i naẓmım ile ḫāḳāni
Faḫr ider Ḥażret-i Fārābī-i Selmān u ẓahīr

Pertev-i naẓmıma nisbetle żiyāʾ-yı ḫurşīd
Maḥvolur hem ḥasedinden olur elbetde ḍarīr

Ey ʿaceb nāẓım-ı ḥaḳ kūy-ı ḳuṣūr-ı naẓmım
Naẓm-ı devletde ne ḥīle bilür ne tezvīr

Geldi ifṭār u duʿā demleri Esʿad müjde
Ramażān ḥürmetine Āṣaf ider ḫayr-ı keşīr

Var ise ḥükm ü ḳaderde ider elbetde ẓuhūr
Beẕl ider ḥimmetiñi saña o serdār-ı dilīr

Tā ki serdār-ı cihān-gīr-i ʿalemdār-ı ḳamer
Rūz-ı şeb ile ʿālemleri seyr ü tesḫīr

Ṣadr-ı devletde ʿadalet ile daʾīm olasın
Gerden-i düşmen-i bed-ḫᵛāhına olsun şemşīr

Ḥaḳ mübārek ide eyyām-ı ṣıyāmıñ dehre
Pertev-i himmetiñi Esʿadʿa ḳıl ṣubḥ-ı aḫīr

49

Ḳaṣīde berāy-ı Teşekkür-i İḥsān der-Sitāyiş-i Ṣadr-ı Aʿẓam Dervīş Meḥemmed Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Yine cūş eyledi deryā-yı hüner
Başladı naġmelere nā-yı hüner

Yaṣdanup ṣadr-ı dile şāhāne
Kimseden yoḳ gibi perdā-yı hüner

Dāʾimā baḥr-ı maʿārifde çıḳar
Cevher-i lüʾlü-i ālā-yı hüner

Cāhile būy-ı ṣadāḳat virmez
Gizlidir ʿanber-i sārā-yı hüner

Virmese dehre fesādı cühelā
Mest ider ʿālemi ṣahbā-yı hüner

Ḳand-ı nā-yāb idügin ehli bilür
Cāndan ṭatlu bu ḥelvā-yı hüner

Bilinür miydi lisān-ı envāʿ
Olmasa şāriḥ-i inhā-yı hüner

Cāhiliñ baḫtı ḳavīdir ammā
Olamaz ʿārife hem-pā-yı hüner

Niʿmet-i cāhili kör nıḳmetdir
Nāz-ı ʿizzetdedir ebnā-yı hüner

Severim ben de şu yüzden anı kim
Güldürür baḫtımı sīmā-yı hüner

Līk bir vaḳte yetişdiñ kim ḥayf
Mübteẕeldir ḳatı kālā-yı hüner

Şimdi bir şāh-ı himem var ancaḳ
Ki odur mefḫar-ı ābā-yı hüner

Ṣadr-ı dīn Ḥażret-i Dervīş Paşa
Şehriyār-ı kerem efzā-yı hüner

[41a] Görmedim ancılayın devletde
Maḥrem-i rāz-ı mezāyā-yı hüner

Ṣadra teşrīf ideli vallāhi
Salṭanat gördi ʿaṭāyā-yı hüner

Ẕikr-i evṣāfına ḫāmem ʿāciz
Öyle bir nāṭıḳa pīrā-yı hüner

ʿAcem ilçisi gelince gördim
Sözleri gevher-i yek-tā-yı hüner

Öyle taḳrīr-i hümāyūn itdi
O ḫudāvend-i suḫan-zā-yı hüner

Güş idüp şāh-ı cihān şād oldı
Ṣadrıñı gördi ki ʿAnḳā-yı hüner

Didiler nuṭḳına māşāallāh
Oldı ṭaḳrīrde Dārā-yı hüner

Her cihet devletiñe şān oldı
Devlet-i dīne şeref-zā-yı hüner

Ey ḫūdāvend-i ṣunūf-ı vüzerā
Vʿey şeref-baḫş-ı zevāyā-yı hüner

Sensin ol server-i ser-tāc-ı cihān
Faḫr ider ẕātıñ ile cā-yı hüner

Ẕātıña mevhibe-i Ḥaḳʿdır hep
Ḳul olur cümlesi paşa-yı hüner

ʿĀciz oldum seniñ evṣāfında
Ne ḳadar eylesem ıṭrā-yı hüner

Ben ise ṭūṭī-i bezm-i ḳudsim
Ḳalemim daḫı şeker-ḫā-yı hüner

Zūr ile olmada merd-i ṭabʿım
Manṣıb-ı devlete mizrā-yı hüner

Olmasa naẓm-ı terim rengīn-ter
Eylemem hīç dehen-ālā-yı hüner

Nʿeyleyem çarḫ-ı denī perver ile
İtmeyem bir daḫı daʿvā-yı hüner

Żayf ider cāhile eyyām-ı müdām
Gösterir ʿārife meştā-yı hüner

Beni bir rütbe nizār eyledigim
Tengdir çeşmime pehnā-yı hüner

Yoḫsa ben böyle mi vaṣf eylerdim
Seni ey dāver-i Dārā-yı hüner

Yoḳ yere sāde-ruḫ-ı ḳırṭāsı
Eylemem ben ḳara ṣaçmayı hüner

Sen gibi ẕāt-ı raḥīmʿüş-şānıñ
İderim vaṣfıñı dibā-yı hüner

Biñde bir gelmez efendim dehre
Ẕāt-ı pākiñ gibi yek-tā-yı hüner

Hem saḫī hem daḫı mevlā-yı ḫaṣlet
Ey cenāb-ı Kerem-ārā-yı hüner

Meryem-i luṭfa cevād ḳılmak
Enbān olmada rūḥ-zā-yı hüner

Ey seḫā maʿden-i Mevlā-meşreb
Rabbim itmiş seni ʿAnḳā-yı hüner

[41b] Ben uṣanmam seniñ evṣāfından
Ḳalemimdir iden imlā-yı hüner

Medḥini eyleyeli billāhi
Lehcem oldı suḫan-ārā-yı hüner

Esʿad itmekde duʿā-yı seḥeri
Saña ey dāver-i Dārā-yı hüner

İki ʿālemde saña yāver ola
Dāʾimā Ḥażret-i Mevlā-yı hüner

Düşmeniñ ḫāk ile yeksān olsun
İşte Ḥaḳʿdan bu temennā-yı hüner

Ḳırklarıñ ḥürmetine yā Rabbi
Ḳalb-i āṣaf ola meʾvā-yı hüner

50

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Ḳāʾim-maḳām Silāḥdār Muṣṭafā Paşa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Zihī ḳāʾim-maḳām-ı pādişāh-ı salṭanat-güster
Zihī ṣıhr-ı mükerrem Muṣṭafā Paşa-yı dīn-perver

Zihī ārāyiş-i mülk ü milel düstūr-ı dānişver
Ḫidīv-i muhterem ārām-ı cān-ı leşker-i kişver

Ḫudāvend-i muʿaẓẓam ʿāḳil ü ʿallāme-i aʿlem
Müşīr-i reh-rev-i eslem suḫan-dān-ı suḫan-perver

Melek-ḫū Ḥażret-i Ḳārūn-ı ḫaṣlet evliyā sīret
Ne ḫoş zībinde envāʿ-ı hünerle ẕātı ser-tā-ser

Yüzünden pertev-i nūr-ı ṣalābet gün gibi ẓāhir
Sözünde vāridāt-ı feyż-i raḥmet rūḥveş-i mużmer

Küşāde ṭāliʿ-i baḫtıyla şimdi çehre-i eyyām
Fürūġ-ı kevkeb-i ẕātıyla rūşen-dīde-i ʿasker

Ṣafā-yı meşreb-i pākiñ ne dem yād eylese ṭabʿım
Medār-ı ḫāme-i fikrim olur bir reşḥa-i kevŝer

Sen ol dānā-yı devrān ol kerīmüʾş-şān-ı kāmilsin
ʿAceb mi itse ʿālem vaṣf-ı pākiñ ṣu gibi ezber

Sen ol ṣāḥib-diyānet bir vezīr-i ḫoş tecellīsin
Ser-ā-ser eylemiş Bārī taʿālā luṭfıña maẓhar

Zamānıñda Sitanbul ḫalḳı rāḥat buldı oldıḳca
Olaldan mesned-i ʿulyāya bu ḥaṣletle zīb-āver

Ger olsa intiẓām-ı ḥükm-i ʿadliñ böyle bir eyyām
Olur bī-şüphe gūsfend ile şīr-i ner zen ü şevher

Düşelden būy-ı aḫlāḳıñ meşām-ı ehl-i īmāna
Zamāne oldı gūyā bir ḥelāl-i micmer-i ʿanber

Çü mümtāz eylemiş ẕāt-ı şerīfiñ Ḥażret-i Mevlā
Muʿīniñdir seniñ rūḥ-ı kerīmüʾş-şān-ı Peyġām-ber

Bu ne feyż-i İlāhīdir ki bezm-i nuṭḳ-ı ḫāṣıñdan
Mezāḳ-ı ehl-i ġayret kesb iderler leẕẕet-i şekker

Cihān āsūde olmaz mıydı çoḳdan miḥnet-i ġamdan
Olaydı ẕāt-ı memdūḥıñ gibi birḳaç muẓaffer fer

Ẓafer mekseb degildir gerçi Ḥaḳḳıñ luṭf-ı iḥsānı
Velī oldıḳca dīn erbābını fiʿlinde farḳ ister

Kerīmā ẕāt-ı memdūḥıñ virür bu feyż-i vicdāna
Nʿola deryā miṣāli ṭabʿım olsa pür dür ü gevher

[42a] Raḥīmā Āṣafā ṣadrā serīrā-yı ḫudāvendā
Eyā ṣāḥib-diyānet nāẓım-ı mülk-i cihān-dāver

Murādımca seni medḥ eylemek bir günde mümkin mi
Ġazelde medḥ idem bāri seniñ şevḳiñle bir dil-ber

Ṭoġurmış mı ʿaceb vaṣfım gibi dūşīze bir māder
Ruḫı gül lebleri mül ṣaçı sünbül yāseminden ter

Ḳarīrüʾl-ʿayn ide dil-dādegānı ḫāne-i dilde
Gülince nāz ile āġūş-ı cāna ol melek-peyker

Nedir ḳurbān olam ol sīne mi nūr-ı tecellī mi
Beyāż-ı ṣubḥ-ı pīrāhende gizlenmiş meger ḫāver

Yāḫūd ol sīne-i mīnāya vaṣf itmiş yed-i ḳudret
Görenler iki raʿnā gonce dir gülşende seyr eyler

Hele nāz eyleme nev-reste nāzlım dil esīriñdir
Ḫayālimden çıḳar mı yā seniñle sürdigim demler

Dili ferdāya ṣalma vuṣlat-ı imrūzdan luṭf it
Eyā cān-ı cihān nūr-ı mücessem dil-ber-i server

Bu resme şīveden endīşeniñ ẓannım merāmı var
Var ise ḫāk-i-pāye bir ḫayāl-i ḫāṭırıñ söyler

Göñül dir ki beni bir emre meʾmūr eyle de seyr it
Naṣılmış ʿavn-ı Bārī ile ol ḫiẕmetde dānişver

Benim ol yekke-tāz-ı ʿarṣagāh-ı ʿālem-i himmet
Nʿola olsa baña pehnā-yı devlet cā-yı cevlānger

Benim ol nā-ḫudā-yı keştī-i baḥr-ı tevekkül kim
Dem-ā-dem ḳulzüm-i taḳdīre ilḳā eylerim lenger

Benim ol bī-bedel eṭvār ile mülk-i maʿānīde
Şeh-i fermān-revā-yı Ḥażret-i Sulṭān-ı İskender

Muʿīnimdir benim ʿavn-ı İlāhī her umūrımda
Anıñçün böyle bī-pervāyım ey Dārā-yı Ḫüsrev-der

Nedir ammā ki çāre buñca āyīn-i felek gāhī
Hezār-ı bābını derk eylemez cevr ü cefā eyler

Sen ama bir ḳadir-dān ehl-i Ḥaḳ merd-i mufaḫḫamsın
Anıñçün vaṣfıñ itdim her birin bir dāne-i gevher

Ne gevher her biri ārāyiş-i taḫt-ı cihānbāni
Degil her biri belki sāyesi pīrāye-i efser

Yeter Esʿad ḳo lāfı el-ḥaẕer-i taṣdīʾden ġayrı
Duʿāya başla ki āmīn diye ervāḥ-ı ḳudsīler

Budur Ḥaḳʿdan niyāzım rūz-ı şeb aḫlāḳ-ı memdūḥıñ
Eḳālīm-i cihānda tāb-ı maḥşer söyleye diller

51

Civān Ḥüseyin Paşa Ol Ġazā-yı Devlet-Fezā Żımnında ʿArż Eyledigim Ḳaṣīde-i Ġazādır

mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

1 Ġazā mübārek ola ey vezīr-i Rüstem-dem
Eyā şecīʿ-i hünerver hüner bir ġābe-i yem

ʿAdūvv-ı dīne açup bād-bān-ı himmetiñi
Liman-ı düşmene lenger bıraḳdı fülk-i dehem

Ḫıżır gibi yetişüp fitne-cūy-ı deryāya
Ḫayāl-i düşmene gelmezken ol ṣularda elem

[42b] Telāṭum-ı yem-i ḳahrıñ düşerdi gird-āba
O ḫāksārı fenā ḳıldı rūzigār-ı sedem[434]

5 Sefā'in-i dil-i küffāra yaḳdıñ āteşler
Miṣāl-i ṣāʿiḳa ḳıldın ḳażā-yı baḥr-ı ḍarem[435]

Şu rütbe tefriḳa ṣaldıñ miyān-ı aʿdāya
Olur bu dehşet ile cümlesi esīr ü rem

Seniñ şecāʿat-i Rüstem tüvānıñı bilüriz
Nice muḳābil olur saña öyle ḳavm-i ḳaẕem[436]

Seni muẓaffer iden lā-yezāle şükr olsun
Seniñ bu ḫiẕmetiñ oldı cihāna ʿayn-ı kerem

[434] m. nedamet ve hüzün.

[435] m. ateş.

[436] m. leîm.

Seniñle ḥāżır idi sākinān-ı ʿarş-ı felek
Fitīl-i ṭopına od yaḳdı neyyīr-i aʿẓam

Bu sebḳat eylemedi işte ʿahd-i İskender
Olursa böyle ġażā baʿd-ezīn anı bilmem

Kim aldı böyle sefā'inleri dilīrāne
Bunıñ naẓīrini görmiş mi ʿayn-ı baḥr-i herem[437]

Yem-i sefīd olalı cilvegāh-ı eslāfıñ
Seniñ ṣuyında gider var mı bir vezīr-i faḫm

ʿArūs-ı baḥr-ı sefīdi alurdı düşmen-i dīn
Seniñ taṣarrufına geçmeyeydi bir nice dem

Mürūr-ı maʿber-i baḥr-i sefīde yol yoġidi
ʿAceb ne ṣuya giderdi müdebbirān-ı ümem

Ḫudā müyessir idince ʿibāde fetḥ ü ẓafer
İder seniñ gibi bir ḳahramānı ʿaskere żamm

Müşettet olmış idi nüsḫa-i kitāb-ı cihād
Yediñle olmasa şīrāze-bend-i müstaḥkem

Zihī bu ṣavlet ü heybet bu kahrāmane reviş
Geçüp felekleri Behrāmʾa virdi dehşet-i ġam

Semiyy-i Ḥażret-i Şāh-ı Ḥüseyin kim yaraşur
Ṭoḳuz felekle mihir saña olsa ṭabl u ʿālem

[437] m. ihtiyâr.

Sipeh-şikāf-ı veġā şehriyār-i mülk-i seḥā
Ġażanfer-i vüzerā nāẓım-ı ṣunūf-ı ümem

Ebūʾl-fütūḥ yazılsun berāt-ı şānıñda
Sezā rikābına düşsün mülūk-ı Hind ü ʿAcem

Sen ol yegāne-i İsfendiyār-ı devrānsın
Seniñ muḥabbetiñe var mı ṭāḳat-ı Rüstem

Sen ol peleng-i şecāʿat-semīr-i merdānsın
Seniñ cesāretiñe sīne-çāk ider ḳulzüm

Sen ol Sī-murġ-ı derrendesin ki düşmen-i dīn
Görince heybetiñi oldı rū-be-rāh-ı ʿadem

Sen ol ṭalīʿa-i rezm āşinā-yı nuṣretsin
Saña meşīl olamaz baḥr u berde bir Ādem

Ḫudāʾnıñ eyledigi nuṣrete hezār-ı şükür
Seniñle ḳıldı ġuzāt-ı muvaḥḥidīne niʿam

Görür mi her kişi yā cilvegāh-ı maḥbūbı
O yolda melḥame-i rezme başmadıḳca ḳadem

Seniñ ṣadāḳat-i ʿālem-pesend-i iḳbāliñ
Meger ki ḫāṭır-ı şāhenşehe olup mülhem

[43a] Debīr-i reʿy-i Selīm-i bülend-i luṭfıñdan
Yazup berātıña düstūr-ı nāẓımüʾl-ʿālem

Sen olmayaydıñ eger enderūn-ı devletde
Marīż-i cāna nice ṭaşradan olur merhem

Yaman olurdı cihān içre ḥāli İslāmıñ
Seni kerāmet ile itmeyeydi müstaḫdem

Sen ey Ḫızır-reviş İskender-i zamāne ki Ḥaḳḳ
Seniñ yüziñ ṣuyına açdı baḥre rāh-ı selem

Zihī o şāh-ı cihānbāna kim muvaffaḳ olup
Seniñle buldı henüz devlet-i niẓām u ḥaşem

Hüzāl gelmiş idi ḳāleb-i memālikine
Revā-yı reʾye maḥal ḳalmadı bilürdi ümem

Şu rütbe ʿālemi dil-şād idüp fütūḥātıñ
Ḫayāle gelmemek ister geçen hezīmet-i ġamm

Sen ol nesīm ü ʿaṭāya şemīmsin ki ider
Rebīʿ-i terbiyetiñ rezmgāh-ı baḥr-i irem

Sen ol kerīm-i cihānsın ki itdigiñ keremi
Menām-ı genc-i ḫayālinde görmiş mi Ḫātem

Sen ol ḫıdīv-i mükerrem-i kerīmsin ki seniñ
Yanıñda Ḥaḳ ile yeksān degil mi miss ü direm

Sen ol netīce-i cān u cihān-ı ʿālemsin
Seni muḳaddeme-i nuṣret itdi luṭf-ı ḥikem

Hele ẓuhūra gelüp sırr-ı feyż-i Rabbānī
Yüziñden eyledi ʿālem izāle gerd-i elem

Füyūż-ı baḥr-ı İlāhī temevvüc itdi yine
Seniñ gibi dür-i ʿālem bahālı ḳıldı kerem

Saña bu ḳudreti iḥsān iden cenāb-ı Ġayūr
ʿArāʾis-i düveli reʾyiñe ider maḥrem

Muḥiṭ-i vaṣfıñı fikrim iḥāṭa itmez iken
Nice şināh ide medḥiñde nā-tüvān-ı ḳalem

Görüp zemīn ü zamān ẕātıñı bu ḥaṣletde
Bu beyti söylediler saña ey sütūde-şiyem

Seni baġışlaya Ḥaḳ pādişāh-ı devrāna
Be-ḥaḳḳ-ı mefḫar-ı kevn*e*yn müttekā-yı ümem

O demde çünki işitdim dehān-ı ʿālemden
Ḳulıñ da bildi kerīmā saña duʿā elzem

Dü-dest-i şevḳimi refʿ eyleyüp muʿallāya
Didim İlāhī o dānāya virme rūz-ı elem

Hemīşe ẕātıñı ḥıfẓ eyleye meẓālimden
Semend-i reʾyine göstermeye feżā-yı ẓulem

Ḥużūr-ı devlete bol bulmaya vücūd-ı ḫabīs
Budur hemīşe ḳulıñ Esʿadʾa duʿā-yı ehem

Muvaffaḳ eyleye dāʾim cemīʿ-i ḥāliñde
Hemīşe görmeyesin devletiñde rūy-ı sitem

52

Bahāriyye der-Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā Ḥażret-i Ḫüsrev Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

[43b] 1 Dökdi ġabrā-yı zemīne yükini ḫᵛāce bahār
ʿArż-ı envāʿ-ı bahār eyledi sermāye-i kār

Bād-ı nev-rūz gülimi sünbüle sermāye virüp
Tāzelendi yine germiyyet-i ṭarḥ-ı gülzār

Sünbül-i zülfelerin itdi küşāde sünbül
Vuṣlat-ı ġonceye derkār olalı bülbül-i zār

Bülbüle vuṣlatı gül-ġonce idince müjde
Lāle itdi ḥasedi dāġ-ı dilinde iẓhār

5 Çaṭayım diyü gülün şāḫına itdi ḫiẕmet
Sāḳına saḳınaraḳ girdi gül-i gülşene ḫār

Sāde diller göricek ḫār u gül-i bülbül ile
Ḥasedinden ḳurudı vaḳt-i şitāda ezhār

Gelicek cümle-i gülzāre ʿarūs-ı zerrīn
Cümlesi ʿarż-ı ḳademiyye iderler īṣār

Yoḳlayup ṭāliʿ-i nev-rūz-ı feraḥ-endūzı
Yazdı aḥkām-ı ṣafā kilk-i iṣābet-i aṣār

Şuʿarā itmededir tāze bahāriyye ile
Vaṣf-ı memdūḥ-ı keremverde mahāret iẓhār

10 Şimdi kimdir o keremver diyü ṣordı ḫāmem
Ben didim işte o düstūr-ı Ferīdūn-eṭvār

Yaʿni ḳapdān-ı şehenşāh-ı cihān Maḥmūd Ḫān
Ḫüsrev-i baḥr-ı kerem münteḥab-ı ehl-i vaḳār

Zīb-sāz-ı ʿaẓamet yekke-süvār-ı devlet
Nāmdār-ı naṣafet rüşd-i ḫudāvend-i āṣār

Mefḫar-ı şāh-ı güzīn merd-i şecāʿat āyīn
Şeref-i devlet-i dīn ʿabd-i Ḫudā-yı Ġaffār

Şeref-efzā-yı kerem māşiṭa-i bikr-i ḳadem
Nāẓım-ı mülk-i ümem maẓhar-ı feyż-i cebbār

Bāsıṭ-ı emn [ü] amān mā'il-i berr-i iḥsān
Nāʿim-i ehl-i dilān māḥī-i cevr ü āzār

Āb-ı rūy-ı vüzerā Ḥażret-i Ḫüsrev Paşa
Ey kerem-i maʿden ārāyiş-i faḫr-i kübbār

Destiñ iḳlīm-i niʿam dāver-i deryā-yı himem
Ey ḫudāvend-i ümem nā'il-i ʿavn-ı Settār

Cūşa geldikce olur baḥr-ı muhīṭ-i reʿyiñ
Sāḥa-i mevci çoḳ İskenderʿe iḳlīm-i ḳarār

Ḥıfẓıñ ol mertebe kim ḫāk ile āb u āteş
İremez birbirine ḳaṣr-ı cefā-yı iẓrār

Sensin ol mā-ḥaṣal-ı kān-ı ʿaṭā ʿālemde
Senden özge bulamaz kevn ü mekānda efkār

Niceler geldi bu tersāneye ḳapdān oldı
Oldılar cümlesi baḥrine egerçi serdār

Ḥızla çıkdı yüze neyleyeyim öyle vaḳti
Oldı şeb-dīz-i buġātın çoġı muhtāc-ı ḳayyār

Līk efendim gibi bir daḫı gelen maʿdūmdur
Ḥaḳ o yatdıḳca saña yetmişi itsün tekrār

El urup Muṣḥafʿa biñ kere yemīn itsem eger
Ḥāniṣ olmam yine ey āyet-i nūr-ı Settār

Ḳapudān eyleyeli ẕāt-ı şecīʿiñ Mevlā
Gördi Ḥaydar-revişiñ dīde-i mihr-i envār

[44a] Sen şecāʿatde ʿināyetde niẓām-ı mülkde
Ḫışma kim sen gibi göstermiş ʿaceb bir mişvār

ʿAhd-i sābıḳda egerçi şuʿarā naẓm itmiş
Vüzerā vaṣfına dīvān-ı ḳaṣā'id eşʿār

Sen olaydıñ o zamān böyle ʿināyātıñda
Saña dirlerdi belī baḥr-i keremde zeḫḫār

Gerçi Ḫātemʿe gelür ḥikmetini bilmezler
Bir çanaḳ süt virerek cūdı idinmişdi şiʿār

Bir çanaḳ süt virene ṭaḳım ile bir Mıṣrī
Var iken şimdi virür Bermekī-i luṭf-ı āṣār

Ḳaṭre deryāya nice nisbet-i teşbīh olunur
Ḫātemʿin vaḳt-i kühen luṭfıñı ġayrı kim arar

Şimdi Ḫātem didügin olsa idi dünyāda
Şüphesiz terk-i diyār eyleyüp eylerdi firār

Ḫātem oldur ki ide şimdi bu ʿahd içre kerem
Kim ider geçmiş olan münʿimi taʿdād u şumār

Ḥāṣılı çeşm-i cihān ẕātıñı görsün var ise
İşte edvār-ı felek devr ideyor leyl ü nehār

Seni ben böyle mi vaṣf eylerim olsam sālim
Komuyor nʿeyleyem āsāyiş-i çarḫ-ı ġaddār

Görelerdi nicedir eşheb-i naẓm-ı iḳbāl
Cünbiş eylerse eger raḫş-ı ümīd-i dil-i zār

Vüzerādan şuʿarā ʿādet edinmiş cerri
Yoḫsa sāyeñde velīyüʿn-niʿamım etemm var

Kīmyā-yı naẓar-ı ʿāṭıfetiñ baña yeter
Cevher-i nādiri eyler dür-i sencīde ʿayār

Cevher-i ṭabʿımı itlāf idemem ġayrılara
Sen ḳadir-dāna ider böyle dür-i naẓm-ı niṣār

Her bahār eyleyeyim vaṣfıñı ṭāḳ-ı ʿarşa
Ḫāme-i cevher-i endīşem ile naḳş-ı nigār

Müjde ṣad müjde ola dīde-i ʿālem rūşen
Geldi devletle yine pādişeh-i vaḳt-i bahār

Ġayrı taṣdīʿi bıraḳ geldi duʿā hengāmı
Şāhid-i naẓma duʿā zīnet olur āḫir-kār

Ḥaḳ Taʿālā iki ʿālemde murādıñ virsün
Nice sāl eyleyesin gülşene ʿarż-ı dīdār

Bā-ḫuṣūṣ Āṣaf-ı devrān-ı Raʾūf Paşa
Yaʿni düstūr-ı ḫayır-ḫᵛāh-ı ṣadāḳat-girdār

45 Seni de anı da Ḥaḳ Ḥażret-i Maḥmūd Ḫānʿa
Yüz sene her biriñiz ʿadl ile olsun serdār

Ola mā-dāme bahār ʿālem-i tekvīn içre
Mesned-i devlet ola ẕātıñıza cāy-ı ḳarār

53

Ḳaṣīde-i Tebrīkiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ḳapudān-ı Deryā İçelli Ḫasīs Aḥmed Paşa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Kerīm ü kāmurān var ise ger Dervīş Paşaʿdır
Seḫāda yoḳdur endād-ı vücūdı ṣanki ʿAnḳāʿdır

Eḳālīm-i cihāna luṭf-ı Ḥaḳʿdır ṣadra teşrīfi
Simāṭ-ı cūdı āfāḳa çekilmiş ḫᵛān-ı yaġmādır

[44b] Zamān-ı devletiñde ehl-i manṣıb mesnediñ buldı
Ki *aʿṭiʾl-ḳavse bārīhā*[438] kelāmı and-ı peydādır

Cenāb-ı ṣadr-ı aʿẓam müsteşār-ı dāver-i efḫam
Medār-ı rāḥat-ı ʿālem kerīm-i dīn-i dünyādır

5 Serīr-ārā-yı devlet dūd-mān-ı ehl-i emniyyet
Be-Rabbüʿl-beyt o ẕāt-ı bedr-i aʿẓam ʿayn-ı Yaḥyāʿdır

Ḫuṣūṣā böyle Risṭo-yı ḫired düstūr-ı dānāya
Ḳapudān itmesi deryāya bir tevfīḳ-i Mevlāʿdır

[438] "Yay yaptırmak istersen, sanatında mâhir bir ustaya ver!" anlamına gelen Arapça bu cümle, "İşleri erbabına veriniz!" anlamında kullanılan bir atasözüdür; bk. Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâcî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2013, s. 69. Ayrıca Nisâ sûresi 58. âyete, "Şüphesiz Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adâletle hükmetmenizi emrediyor." kısmî iktibas yapılmıştır.

Semiyy-i Aḥmed-i Muḫtār kerīm-i mekremet āṣār
Ki tersāne-i zamān devletiñde cennetāsādır

Vezīrān-ı zamāne fażl-ı rüşd şöyle fā'iḳ kim
Ḳapudānlıḳ ṣoyıñ buldı diyenler rāst-gūyādır

Ḳudūmıyla şeneldi nev-bahār-ı ravża-i devlet
Ki ḫāk-i pāyine erbāb-ı rifʿat çehre-i fersādır

Müsellem baḫtına reşk itse lāyıḳ baḫt-ı İskender
Ki iḳbāli hemīşe nāsiḫ-i dārāt-ı Dārāʾdır

Sipehr-i devlet-i ḫurşīd-i nāsa ẕerre perverdir
Eḳālim-i cihāna ʿadl-i dādı revnaḳ-efzādır

Kerem bāb-ı refīʿinde kimine çāker olmışdır
Himem dergāh-ı cūdı ḫiẕmetinde pāy-ı bercādır

Ḫuṣūṣā zümre-i aṣḥāb istiʿdād-ı idrāke
ʿİnāyet eylemek şimdi hemān mevḳūf-ı īmādır

Ḫudāvendā kerīmā merḥametkārā ḳadīr-dānā
Eyā ẕāt-ı kerīmi ʿāleme iḥsān-ı Mevlāʾdır

Zihī ārāyiş-i eyvān-ı dīvān ḫāne-i devlet
Saña tebrīk-i manṣıb-ı ʿādet aʿlā vü ednādır

Müsāʿid ol ḳadar iḳbāliñe tā'bīr-i Rabbānī
Neşāt-ı bezm-i luṭfıñ zā'irāna keyf-i ṣahbādır

Ġarīb āyīne-i ṣāf-ı mücellādır dil-i pākiñ
Ki ʿaks eyler mezāyā-yı suḫan anda hüveydādır

Hemīşe bezm-i iḥsānıñda dönsün cām-ı iḳbāliñ
Ki zīrā meclisiñ maʿmūre-i beyt-i muʿallādır

Çerāġıñ āfitābāsā münevver ḳılsun āfāḳı
Seniñ şānıñ cihānda neyyir-i aʿẓamdan aʿlādır

Ziyāretde ḳaṣīdim bir bahāne eyledim yoḫsa
Ġaraż māhiyyetim ṣıdḳ üzre ḫāk-i pāye inhādır

Ne mümkindir ḫulūṣım böyle bir meclisde inhāya
Dil-i vaṣṣāfıma özge bu az çoḳ bir tesellādır

Zebān-ı ḫāmem ezber eylemişdir vaṣfıñı çoḳdan
Derūn-ı dilde naẓmıñ şuʿle-i dāġ-ı süveydādır

Dilimde Āṣafā naḳş eylemişdim şāhid-i ḫalḳıñ
Yazılmış ṣafḥa-i endīşede Vāmıḳ ʿla ʿAẕrāʿdır

Benim gibi suḫan-gū şāʿir-i manṣūb-ı sulṭāna
Ki ẕātıñ gibi ṭabʿım daḫı bī-mānend ü hemtādır

Suḫan-bīn olmasam revnaḳ-ṭırāz-ı ʿālem olmazdı
Naẓım vaṣfıñda cārī olmasa bir ṭurfa maʿnādır

[45a] Yeter tebrīk-i berceste ḳaṣīdeñ şimdilik Esʿad
Felek devr-i selāmet üzre mādem ʿarş-ı peymādır

Ḫudā ḥıfẓ eyleye dāʿim vücūd-ı pākiñi ġamdan
Seniñ fikriñ hemīşe ḫayr ile dünyā vü ʿuḳbā

Temmetüʿl-Ḳaṣīde

54

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ḥaḳḳı Meḥemmed Paşa be-Meʾmūriyyet-i ū ber-Eşḳā-yı Ṭaġlı īn-Ḳaṣīde-rā der-Erżurūm Goftem vü be-Cānib vʿey İrsāl Kerdem

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Āb-ı rūy-ı vüzerā Ḥażret-i Ḥaḳḳı Paşa
O ẖudāvend-i muʿaẓẓam şeh-i evreng-i veġā

O ẖudāvend-i şecāʿat-meniş-i devrān kim
Ḥaḳ idüp żātıñı ārāyiş-i iḳlīm-i hüdā

Ẕātıdır mā-ḥaṣal ḳuvvet-i ḳalb-i eyyām
Nuṭḳıdır zübde-i aḳvāl-i ʿuḳūl-ı ʿaḳla

Ḳuvvet-i ḳalb-i ẓafer merd-i ġażanfer peyker
Żābıṭ-ı mülk-i hüner rābıṭa-i mülk-ārā

Seyf-i meslūli müʾeyyīd be-füyūẕāt-ı ḳadr
Tīġ-i mekḥūlı dem-i ḥamlede Rüstem-fermā

Reʿy-i tedbīri cihān-gīr-i sezāvār-ı mülūk
Saʿy-ı endīşesi āsāyiş-i dīn ü dünyā

Devlet-i dīne ṣadāḳatde ʿAlī-sīretdir
Emr-i mülkiye ide mevhibe ḳılmış Mevlā

Ḳahramān bāb-ı refīʿinde bölük başısıdır
Nice Rüstemʾleri der-bend ider ol Zāl-ı hecā

Rūm ili ser-te-ser āteşlere yanmış idi ẖayf
Ẕātı ger olmasa devletde muʿīn-i żuʿafā

ʿĀciz oldı vükelā defʿ-i buġāt-ı ẓulmi
Çāre-sāz oldılar iṭfā-yı şerāre ʿuḳalā

İntiḫāb eylediler ẕāt-ı celādet-menişin
Ḥuccet-i meşvereti cümlesi itdi imżā

Ṭaraf-ı salṭanata eylediler ʿarż u beyān
İtdiler Ḥażret-i Sulṭān-ı Selīmʾi irżā

Ser-be-ser Rūm iliniñ virdi zimāmın yedine
Ol daḫı eşheb-i tedbīr ile oldı yek-tā

Eşḳıyā kellesini ṭuʿme-i şemşīr idüp
Ol ḳadar senn-i süyūf eyledi kim sefk-i dimā

ʿAraba yükler ile devlete itdi irsāl
Eşḳıyā kellelerin eyledi zīb-i pehnā

Rūm ili rāhı açıldı hele Lillāhiʾl-ḥamd
Pīr olan Rūm ili ol şevḳ ile oldı bernā

Nev-be-nev rāḥatını selb idüp itdi ġayret
Nʾeyleyem āh felek devrin ider nā-bercā

Yoḫsa ol Mehdī-i devrāna muʿīn olsa felek
Bir çerāgāhı ider şīr ile āhū merʿā

Yine ümmīd ideriz Ḥażret-i Mevlāʾdan biz
Mesned-i salṭanata ẕātı olur zīb-efzā

O felek nā-dem olur itdigi geçer velākin
O da maḥkūm olur elbetde çeker rūz-ı cezā

[45b] Feleğiñ vaṣfını taḥrīre ser-āġāz itsem
Devlete eyledigi ġadrini itsem imlā

O da bir bāb-ı dīgerdir hele ḥıfẓ eyleyeyim
İthām-ı felegi cümle bilür evvel dānā

Şimdilik vaṣf-ı cemīliñde ġazel söyleyeyim
İtmeyim ġayrı şuʾūnāt-ı felekde ıṭrā

Āb-ı rūy-ı vüzerā Ḥażret-i Ḥaḳḳı Paşa
O ġażanfer-şiyem ol Āṣaf-ı evreng-i seḫā

Ḳalbidir menbaʿ-ı ilhām-ı füyūżāt-ı hüner
Ẕātıdır maşrıḳ-ı ḫurşīd-i kemāl-i dānā

O ḫudāvend-i muʿaẓẓam ki dem-i ḳahrında
Gürbe-i lāġar olur şīr ü peleng-i dünyā

O ḫudāvend-i mufaḫḫam ki dem-i luṭfıñda
Vāyedār-ı emel-i nıṣfet-i arż u semā

Devlete eyledigi saʿy u ṣadāḳatle hemān
Mülk-i ʿadl içre ḳıla ẕātıñı Ḥaḳ pā-bercā

Ḥāṣılı cümle-i evṣāfını taḥrīr itsem
Yine yüz biñde birin eyleyemez ḫāme revā

Bāri bir nebze de ben kendimi taʿrīf ideyim
Ne ḳadar ẕātımı ʿārif ise de ol dānā

Menem ol Mehdī-i maʿnā-yı maʿānī-i ẓuhūr
Gelemez semtime Deccāl-ı ġalaṭ bī-pervā

Menem ol maʿşer-i iḫrāb-ı füyūżāt-ı hüner
Nāṣıruʾd-dīn-i maʿānī-i fünūna ṣenā

Menem ol ġābe-i elfāẓa hizebr-i ḳudret
Mīşezār-ı hünere ḫāmem olur ṣavlet-zā

Menem ol pertev-i ḫurşīd-i cihān-gīr-i fünūn
Ẕerredir ẕātıma nisbetle kemāl-i dünyā

Ḳalemimdir ki virür şāhid-i naẓma zīnet
Himemimle olur ebkār-ı maʿānī zībā

Pāye-i nuṭḳıma mirḳāt-ı felek süllemdir
ʿArş-ı raḥmānı geçer lafẓ-ı selīs-i inşā

Cebreʾīl-i hünere fikrim ider üstādı
Mekteb-i feyżime taʿlīme gelür ehl-i semā

Bezm-i feyżimde döner sāġar-ı nūr-ı tevḥīd
Meclis-i dīnime sāḳīlik ider feyż-i Ḫudā

Añla şu luṭf-ı ḫudāvend-i cenāb-ı Eḥadı
Ben gibi şāʿir-i pākīze-i nā-yāb-edā

İdüp ol dāver-i devrāna beni dil-bend
Sāye-i devlet-i vaṣfında olup medḥe sezā

Yeter Esʿad bu ḳadar ġayrı duʿāya başla
Ki ḳaṣīde ʿaḳabinde olur elbet duʿā

O ḫudāvendi ide baḫt-ı vekīl-i muṭlaḳ
Ḥaḳ aña ben gibi ol anda ṣadīḳ ide ʿaṭā

Yoḫsa ebnā-yı zamānıñ bu muzaḫref ṭavrı
Herkesiñ ḥavṣala-i ṣıdḳını eyler rüsvā

Nice ʿadl añlaşılan kār-ı meẓālimdir hep
[46a] Meger ilhām ide her kārı cenāb-ı Mevlā

55

Ḳaṣīde berāy-ı Maṣlāḥat Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Yine deryā-yı ṭabʿım cūşa geldi müjde yārāna
Ne raʿnā bādbān açdı ḫayālim fülk-i ʿirfāna

Ki çıḳdı cūşişinden ol güherler kim leb-i nuṭḳa
Olur tā her biri bir ġıbṭa-fermā baḥr-ı ʿummāna

Ne gevherlerdir ol kim her biri bir zīb-i dünyādır
Sezādır olsa her bir dānesi mengūş-ı canāna

Ne gevher belki her bir ḥarf-i revnaḳ-sāz-ı āṣārım
Uṣūl-i maʿrifetdir nev-be-nev bezm-i suḫan-dāna

5 Ne gevher şuʿle-i esrār-ı feyżimdir feleklerde
Kevākib ṣanma nūr-efşān olan keyvān-ı ekvāna

Ne gevher pertev-i naẓmımdır olmış mihr ʿālem-tebāh
Degil mihr-i felek revnaḳ viren bu çār-ı erkāna

Ne gevher ḫāme-i meşāṭa-i fikrimdir ʿālemde
Viren zīb-i cemāl-i nāz ruḫsār-ı ʿarūsāne

Ne gevher nuṭḳ-ı pākimdir ki ḫāmemden ṣudūr eyler
Sezādır ḥıfẓ olunmaḳ her biri bir derc-i şāhāne

Ne deñlü derc-i endīşemde maḥfūẓ olsa da naẓmım
Anı ṣarf eylerim elbetde vaṣf-ı ṣıhr-ı ẕī-şāna

O dāmād-ı mükerrem seyyid-i adaş-ı Peyġām-ber
Beni luṭf ile hem-ser ḳıldı zīrā çarḫ-ı gerdāna

Sitemi Aḥmed-i Muḫtār o dānā-yı kerem āṣār
Ṣenā-yı ẕātı bir sermāyedir sübḥān u Selmānʿa[439]

O mihr-i ekremi ol Yūsuf-ı ṣānī-i devrānī
Cenāb-ı Ḥaḳ bağışlasun Züleyḫā yüzli sulṭāna

Zamānıñ tācdārı nāẓım-ı mülk-i cihānbānı
Şükūh u şevketī zīnet-fezādır çarḫ-ı gerdāna

Kerīm-i kāmurān Āṣaf-şiyem maḳbūl-ı ins ü cān
Müsellem ṭarz-ı ṭavrı cümle aḫlāḳı vezīrāne

Müsellem cümle kārıñ ḫalḳı mecbūr eyler eṭvārıñ
Virür ʿārıñ metānet devlet-i ʿulyā-yı ʿOṣmānʿa

Sen ol merġūb-ı devrān nāmdār-ı ḥüsn ü ānın kim
Ġıdā-yı cān olur her iltifātıñ ehl-i vicdāna

Sen ol nūr-ı tecellī ecmel-i maḥbūb-ı ʿālemsin
Cemāliñden leṭāfet ʿaks ider mihr-i dıraḫşāna

[439] "Selmân'a" ile biten mısraın sonuna *mukaddem*, "sultâna" ile biten mısraın sonuna *muahharan* yazılarak iki mısraın yerlerinin değiştirimesi gerektiğine remiz düşürülmüştür.

Sen ol mihr-i müşaʿşaʿsın ki bir bir pertev-i rūyıñ
ʿAceb mi baḫş-ı nūr itse felekde māh-ı tābāna

Ḫidīvā kāmkārā dāverā maḥbūb-ı müsteṣnā
Ḫilāvet baḫş ider nuṭḳıñ meẕāḳ-ı bezm-i ʿirfāna

Ne eyyām-ı ġarāʾibdir bu kim ḳadr-i suḫan-dānı
Bilinmez oldı ḫayf ol çarḫ-ı kec āyīn-i devrāna

Nedir bu vaż‘-ı üştür-gürbevāri bezm-i ʿālemde
ʿAceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydāna

[46b] Yāḫūd ḳadr-āşinā bir merd-i devlet yoḳ mıdır dirken
Seniñle Āṣafā virdim beşāret cümle iḫvāna

Tesellī eyledim bu ḫāṭır-ı nā-şādı luṭfıñla
Ḥayāt-ı tāze geldi ḥāṣılı ecsām-ı yārāna

Kerīmā görmeyeydim ẕātıñı bu vaż‘-ı dil-cūda
Yıḳılun dir idim ṣubḥ u mesā bu ṭāḳ-ı eyvāna

Nice dem ḥāṣılı ṣuṣmışdı murġ-i ḫāme-i ḥayret
Seniñ vaṣfıñla geldi şimdi bülbül gibi efġāna

Ḫuṣūṣā yemlediñ luṭfıñla sulṭānım dil-i zārı
Nice esb-i ḫayālim gelmeye vaṣfıñda cevlāna

Edā-yı şükriñ itmek ḫāme-i mecbūra mümkin mi
Meger vaṣfıñ ġazelde söyleye mānend-i ḫūbāna

Fürūġ-ı ṭāb-ı rūyıñdır viren fer māh-ı tābāna
Nigāhıñdır leṭāfet-baḫş olan enẕār-ı cānāna

Şeker mi keyf-i ṣahbā mı nedir nuṭḳ-ı laṭīfinle
ʿAceb laʿliñ midir reng eyleyen yāḳūt-ı rümmāna

Beşerdir ṣuretiñ ammā melek mi māye-i aṣlıñ
Ki ḥayret-sāz olur her bir nigāhıñ ʿayn-ı insāna

Kemāliñ ṣunʿ-ı ḳudret sende icrā eylemiş el-ḥaḳ
Var iken reng-i rūyıñ kim baḳar verd-i gülistāna

Sen ol nūr-ı tecellīzār-ı elṭāf-ı İlāhīsin
Naẓīriñ gelmemişdir ḥāṣılı iḳlīm-i ḫāḳāna

Götürse ḫāk-i rāhıñdan ṣabā ʿazm eyleyüp Çīnʿe
Ġubār-ı sürme-sāzıñ fer virürdi çeşm-i cīrāna

Duʿā eylerdi her ehl-i vilāyet saña bī-şübhe
Bu vaṣfıñ varsa ḥattā böyle gūş-ı şāh-ı Gīlānʿa

Ḫulāṣa bende-i memlūḳıñ oldı āṣafā Esʿad
Tefevvuḳ eylese lāyıḳ degil mi şimdi aḳrana

Vaṭandan ḫaylī eyyām oldı ayrıldı dil-i zārım
Döne cānım revā mı āteş-i ḥasretle püryāna

Ayaḳlandır nʿolur luṭfıñla gül yüzlim mededkār ol
Ḫażīż-i firḳat üzre ḳoyma himmet eyle merdāne[440]

Cihānda żāyī olmaz herkesiñ efʿāl-i memdūḥı
Anıñçün cenneti şarṭ eyledi Ḫaḳ berr ü iḥsāna

[440] dk. hazîz 1618.

Eger dār-ı mücāzāt olmayaydı ʿālem-i iḳbāl
Neden lāzım olurdı bir daḫı insān insāna

İşim altun iden ancaḳ seniñ iksīr-i luṭfıñdur
Ḳoma tīr-i merāmım pūte-i tedbīr-i aʿyāna

Eger dirsen niyāzıñ resm ü ḳanūna menāfīdir
Hīç āyīn-i keremde resm olur mı ṭabʿ-ı pākāne

Ḫulāṣa bende-i mecbūrı mesrūr eylesüñ el-ḥaḳ
Çıḳa nām-ı kerīmiñ şüphesiz tā ʿarş-ı raḥmāna

Yeter ey dil ḥaẕer-i taṣdīʿden o ṣıhr-ı ẕī-şāna [441]
Duʿāya başla ġayrı bārgāh-ı sırr-ı Sübḥāna

Ḫudā iḳbāliñi memdūd ide ẓıll-ı cihānāsā
Hemīşe maẓhar olsun ẕāt-ı pākiñ ʿafv-ı ġufrāna

[47a] Cihānda şīr ü şekker gibi memzūc eyleyüp Mevlā
Bağışlasun seni tevfīḳ gül yüzli sulṭāna

56

Ḳaṣīde berāy-ı Tebrīk-i Manṣıb-ı Erżurūm der-Defʿa-i Şāliṣe der-Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa der-Erżurūm Goftem

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Ḳalem kim bikr-i naẓma zīb-i revnaḳ-sāz-ı maʿnādır
Suḫan endīşe-i dāmāda taʿrīf-ḫᵛān-ı inşādır

[441] dk. tasdîʿ-sıhr.

Ne bikr-i naẓma zīnet belki her bir ḥarf-i āşāra
Libāsı nʿola ṣuret-baḫş-ı ḥayret-zā-yı imlādır

ʿArūs-ı naẓma zīnet-sāz olur meşşāṭe-i fikrim
Anıñçün ʿāḳl-ı küll kām almaġa her ān müheyyādır

Ne ṣuretdir bu ṣuret kim virür bu ḫāme-i cādū
Buña kevn ü mekān endīşe-fersā-yı temennādır

Ser-i mūy-ı ḫayāle naḳş ider taṣvīr-i Ferḫārʿı
Ne ṣūret-bend-i ressām siḥ(i)r-sāz-ı muʿammādır

O maṭlaʿdır ki ḫāmem gün gibi her gün ṭoġar maʿnā
O ḫāverdir ki ḫurşīd-i naẓım andan hüveydādır

Ne maṭlaʿdır ne ḫāverdir benim ḳudsī nihādımdır
Ki mürde naẓmı iḥyā itmede ʿayn-ı Mesīhāʿdır

Olur Yūsuf gibi fermān-revā iḳlīm-i maʿnāya
Ḥurūf-ı tāze mażmūn ḫiẕmetinde bir Züleyḫāʿdır

Devātım cāh-ı Naḫşeb ḫāme-i siḥr-āferīnimden
Ẓuhūrāt-ı ṣuver itdikce şevḳim ḥikmet-efzādır

Tecellīyāta maẓhar eylemiş ẕāt-ı rubūbiyyet
Bu ḥāletle şuʾūnātım bütün nā-dīde-peydādır

Gel imdi ey ḳalem bu feyż-i istiʿdād ile bāri
Bu naẓmı bir ḳız-oġlan resmine ḳoy bir temāşādır

Ne ḳız ol belki ḳudret beslemiş bir şekl-i ḥūrīde
Ola kim her gören bilsün bu müsteṯnā-yı ḥavrādır

Anı ṣoñra bezet evṣāf-ı ṣıhr-ı ḫāṣ-ı ekremle
Disünler işte bu nevʿ-i melekden daḫı aʿlādır

Ki ḥattā māʾil olsun görmege ol ẕāt-ı ʿālī-şān
Ki bilsün tā ḳi taḥṣīlinde dünyādır hem āsādır

Bu ṭarz-ı ṭavr ile perverde eyle böyle bir nev-resi[442]
Ki ṣatmaḳ ḳaṣd idersiñ müşterī dāmād paşadır

Bu güne nāzenīn āṣār-ı bikr-i ḫuṭbeye lāyıḳ
Yine ol bī-bedel ṭavr-ı melek ḫurşīd-i sīmādır

Semiyy-i Aḥmed-i Muḫtār o dānā-yı kerem āṣār
Bu E[r]żurūmʿa vālī olması Ḥaḳʿdan ʿaṭāyādır

Ne vālī belki ḫāḳān-ı muʿaẓẓamdır sülūkıñda
Vezīrān-ı cihānıñ efḫamı bir merd-i dānādır

Kerīm ü aʿḳal u ekmel selīmüʿl-ḫulḳ-ı İskender
Raḥīm ü kāmil ü ecmel ʿaẓīmüʿş-şān-ı Dārāʿdır

Ḫudāvend-i muʿaẓẓam şehriyār-ı ḫıṭṭa-i Ādem
Kef-i cūdı miṣāl yemm-i keremde ṣanki Yaḥyāʿdır

[47b] Melek-rū Ḥażret-i Fārūḳ-ḥaṣlet evliyā sīret
Vücūd-ı ḥāṣılı sermāye-baḫş-ı dīn ü dünyādır

Füyūẕāt-ı ṣamed dil-dādedir aḫlāḳına bī-şekk
Hemīşe ʿavn-i Ḥaḳ pīrāmeninde ʿāşıḳāsādır

[442] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Gel ey meşşāṭa-i cādū niẓām-ı ḫāme-i Esʿad
Seniñ düşīze-i vaṣfıñ felekde hep melek-zādır

O ṣıhr-ı efḫamıñ vaṣf-ı laṭīfinde ġazel söyle
Disünler kim bu naẓmıñ ḳā'il-i ʿallāme inşādır

O dil-ber kim benimle ülfete çünki müheyyādır
Göñülde ārzūsı tā-ezel bir başḳa sevdādır

Eger peymāne gelse rūz-ı ferdā-yı ḳıyāmetde
Yine fikr-i viṣāli nev-be-nev ḳalbe feraḥ-zādır

Cemīʿ-i dil-berānıñ fihris-i nāzı ḫayālimken
Benim dil virdigim ʿaynıyla müsteşnā-yı ālādır

Benim maḥbūbımı görse eger Ḳays-ı beyābānī
Bilür ki bend-i ʿaşḳı oldıġı maḥbūbe Leylāʾdır

Yāḫūd bir gonce-i zībādır ol kim bāġ-ı ḳudretde
Açılmış Allāh Allāh cümle ʿālem aña şeydādır

Muḥaṣṣıl olsa bu evṣāf ile ʿālemde bir dil-ber
Yine ẓann itdigim ol Ḥażret-i Dāmād Paşaʾdır

Ṣadāḳatle iki üç devlete ṭūġ u ʿalem çekdi
Buña şāhiddir ʿālem ṣanma kim bir sāde daʿvādır

Vezīr ibn-i vezīr ol Cem-ḥaşem Keyḫüsrev-i mesned
Aña nisbet vezīrān-ı zamāne ṣanki ʿAnḳāʾdır

Bu da şāhid degil mi ben gibi bir bī-bedel şāʿir
Anıñ vaṣfıñda böyle nūrveş-i āṯār-ı gūyādır

Tetebbuʿ eylesünler işte naẓm o neşr-i dünyāyı
Naẓīri var ise ʿālem disün Esʿad ḫod-ārādır

35 Yeter lāf u güẕāf artıḳ duʿā hengāmıdır Esʿad
Bu eyyām-ı sürūr içre duʿā aṣḥābı ber-pādır

Ḫudā ol dil-pesend-i kāmurānı eylesün dil-şād
Bu çarḫ-ı çenberiñ mā-dām devri böyle ber-cādır

57

Terkīb-i Bend berāy-ı Ṭaleb-i Mürūr der-Cezīre-i Mora be-Cānib-i Dāmād-ı Şehriyārī Seyyid Aḥmed Paşa Mürūr Dād u Hezār Dīnār İnʿām-kerd

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Mevlā virince bir ḳula taḫt-ı saʿādeti
Āmāde eyler ʿahd-ı ezel tāc-ı devleti
Bir bendeniñ ki āyīne-i ḳalbi ṣaf ola
Ṣuret-nümā olur aña dā'im ʿināyeti
Tefvīż iden Ḫudāya umūrıñ ḫulūṣ ile
Her kār-ı müşkilinde bulur ol selāmeti
Ol ḳul ki ḳısmet-i ḳadere iʿtimād ide
Bī-şekk arar bulur anı maḳsūm-ı ḳısmeti
Yazıldıḳca fihris-i taḳdīre ber-murād
Gelmez ḥuṣūla eyleme tedbīr-i himmeti
Esbāba ṣarf iden kişi ḥüsn ü irādetiñ
Ancaḳ ʿameldir itdigi kārıñ fażīleti
[48a] Gerçi ḥuṣūl-ı kārlar esbāba bestedir
Ammā yine ezeldir anıñ aṣl-ı ḥikmeti

Gönder beni ʿināyet idüp Āṣaf ʿazm idem
Yolda duʿā-yı devletiñi yād idüp gidem

2 Çünkü ḫayāl-i reʾy-i kerīmiñ keremdedir
Naḳd-ı keremde mevḳıf-ı künc-i himemdedir
Ancaḳ teveccühiñdür efendim kerem baña
Yoḫsa cezīreniñ keremi hep ʿademdedir
Raḥm eyle dest-i luṭf ile aç pāy-ı ʿazmimi
Zīrā bu ḥabs ile dil-i zārım elemdedir
Çünki ḳader bu ṣūret ile oldı cilveger
Şimdi ʿināyetiñ baña cūd-ı ḳalemdedir
Ẕāt-ı kerīmiñ oldı veliyyüʾn-niʿam baña
Ben bendeyim ḫayālimi ṣanma diremdedir
Gönder beni be-ḥaḳḳ-ı şehenşāh-ı enbiyā
Zīrā ki bilmem ehl-i Sitanbul ne demdedir
Ḥüsn-i ʿināyetiñ baña her dem ʿaṭiyyedir
Göñlüm o gūne luṭf ile daʾīm niʿmededir

Luṭf-ı ʿināyetiñle ʿaṭā ḳıl mürūrımı
Artur teraḥḥum ile efendim sürūrımı

3 Ey dāver-i zamāne-i luṭf-ı kerem meʾāb
Bilsün benim bu ḫiẕmetimi cümle şeyḫ ü şāb
Ṣunʿım var ise bunda ṣadāḳatden uġradım
Mevlā ḳarīben eyleye ṣıdḳımla kām-yāb
Gerçi felek ṣadāḳatimi żāyiʿ eylemez
Maḥcūb olur mı perde-i ʿöẕr ile āfitāb
Şerḥ eylesem bu mebḥaṣı vaḳtiyle devlete
Taḥrīr olunsa el-ḥaḳ olur bir nice kitāb
Devletde böyle şīve-i külfet ḳadīmdir
Bunda merām-ı devleti bilmek degil ṣavāb
Dāvera bu ḫiẕmetim aradan gitdigi ḳalur
Yoḫsa bizim ḥesābımız üzre olur ḥesāb
Böyle bahāne ile mübāşir çepellenür
Āṣaf olur mı yoḳ yere hīç memleket ḫarāb

Çün eylediñ gerek gibi teftīş-i ḥālimi
Sen al bıraḳma virme o nā-dāna mālımı

4 Ṣuretde gerçi ehl-i ṣadāḳat ḫaṭardadır
Ammā ḫıyānet ehli hemīşe kederdedir
Sūd eylemez zamānede ġaddār-ı dehr olan
Bilmez ki naḳd-ı vaḳt-i meʾāli żarardadır
Ṣūretde ehl-i ʿiffete baḳmazsa da felek
Sīretde ḳadr-i ṣāḥib-i ʿişmet naẓardadır
Erbāb-ı şānı pest idemez ʿözr ile felek
İḳbāl-i baḫt herkese ḥükm-i ḳaderdedir
[48b] Sūz-ı derūnı ehl-i diliñ dil-fürūz olur
Tāb-ı mihirden ʿālemi gör kim ḥaẓerdedir
Rūşen ḳılar derūnını celb-i ḳulūb iden
Gör kim ṣafā-yı kesb-i saʿādet seḥerdedir
Maḥbūb olan ezelde yine dil-nevāz olur
Āvīze-i muḥabbeti ṭāḳ-ı cigerdedir

Besdir baña ḫulāṣa efendim ʿināyetiñ
Ādem isem edā ideyim şükr-i niʿmetiñ

5 Esʿad ḳapuñda bende-i ṣāḥib-ḳırān ola
Şāyeste-i ʿaṭūfet olup kāmurān ola
Bu çekdigim sitemleri devrān unutdurur
Sāyeñde ʿavn-ı luṭf-ı Ḫudā bir zamān ola
ʿÖmrim var ise feyż-i muḳadderle ʿāleme
Bu devlet-i ʿaliyyede nāmım ʿayān ola
Görsün felek ʿināyet ü iḥsān ne oldıġın
Menşūr-ı reʾfetim felege rāyegān ola
Gül yüzlüm itdigim saña ḫayr-ı duʿā budur
Eyyām-ı ʿömr-i devletiñ emn ü emān ola
Şöyle muvaffaḳ eyleye Mevlā vücūdıñı

Luṭfıñla pīr-i miḥnet olan nev-civān ola
Mevlā iki cihānda seni kāmurān ide
Düşmānıñıñ hemīşe zamānı fiġān ola
Rabbim ḳavuşdıra seni ḥasret-keşānıña
ʿĀlem o ẕevḳ-i vuṣlat ile şādumān ola

Nām-ı şerīfiñ Aḥmed-i Muḫtārʾı añdırur
Āb-ı zülāl-i merḥametiñ cānı ḳandırur

58

Ḳaṣīde-i Ġarra der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Sāmī Ebū Bekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ey Āṣaf-ı keremver-i gencīne-i himem
Vʾey ḫāver-i semāḥat-ı eflāk-ı muḥteşem

Ey melceʿ-i melāz-ı Ferīdūn u Keyḳubād
Vʾey mebdeʾ [ü] maʿād-ı vezīrān-ı pür-kerem

Ey rāʿī-i merāʿī-yi iḳlīm-i terbiyet
Vʾey saʿī-i mesāʿī-yi eyyām-ı muḥterem

Ey nāẓım-ı menāẓım-ı yek-tā-yı maʿrifet
Vʾey muḥsin-i meḥāsin-i aḫlāḳ-ı mevc-i yem

5 Ey sır viren secencel-i devrāna luṭf ile
Vʾey ser ḳoyan o ġavr-ı şerīʿatde dem-be-dem

İsmiñ cenāb-ı Ḥażret-i Ṣıddīḳ ile semiyy
Nāmıñ ferīd-i mevhibet ey Bū-Bekir-şiyem

Sensin o ḳahramān-ı ʿadālet-semīr kim
Taḥsīn iderdi görse ʿÖmer şimdi lā-cerem

Sensin ḫulāṣa-i kerem-i cūd-ı lā-yenām
Ḥaḳ eylemiş vücūdıñı devrāna pür-niʿam

[49a] Sen ol vezīr-i ʿahd-i meḥāmid-kerīmsin
Dehriñ niẓām-ı levḥa-i fikriñde mürtesim

Sen ol ḫulāṣa senge nesīm-i ʿadāletiñ
Esdikce bāġ-ı gülşen olur ʿarṣa-i sitem

Bir ülkeniñ niẓāmına ʿazm eyleseñ eger
Tevfīḳ-i Ḥaḳ delāletiñ eyler gelür o dem

Ḫayrāndır kemāline cümle cihāniyān
Meftūndır cemāliñe tevfīḳ-i Ẕüʾl-kerem

Görmiş mi çeşm-bāz-ı felek bir naẓīriñi
Bu müddeʿāma ehl-i baṣīret disün neʿam

Meftūn-ı ṭavr-ı bī-bedeliñdir göñül seniñ
Ḥāniş miyim yemīnime ben ey melek-şiyem

ʿAkl-ı vefāya eyledi nāmūs-ı devleti
Reʾyiñ niẓām-ı salṭanatı ḳıldı muntaẓam

Her kār-ı emr-i müşkili reʾy-i ṣadāḳatiñ
Tevfīḳ-i Rabb-i ʿizzet ile itdi mültezem

Ne kürsī-i sipihri ḳosam zīr-i pāyiñe
Fikrim bülend-i medḥiñe vażʿ idemez ḳadem

Şimden girü ʿaceb mi ṣalā ḳılsam ʿāleme
Vaṣṣāfıñ eyledi beni elṭāf-ı ẕūʾl-kerem

Fikrim ʿarūs-ı vaṣfıña zīnet-fezā iken
Meşşāṭevār dest-i ḫayālimde çün ḳalem

Yalvardı ben virem diyü bir revnaḳ-ı dīger
Ebrū-yı medḥ-i ḥüsniñe çekdi ḥaṭ-ı vesem

Yazdı bu beyti ṣafḥa-i ruḫsār-ı cūdıña
Dil tāzelendi zīnet-i ḫāmem görüp o dem

Ol şevḳ ile görünce o zībā-yı maṭlaʿı
Vaṣfında anı bir ġazel itdim ki söyleyem

Ey server-i yegāne-i devrān-ı Cem-ḥaşem
Vʾey nuḥbe-i zamāne vü dānā meh-i ʿālem

Ey ḳuvvet-i ḳulūb-ı ümem maḥż-ı luṭf-ı Ḥaḳ
Vʾey müttekā-yı devlet-i ḫāḳāniyān-ı Cem

Luṭfıñ ḥarāb-ı kişveri terbiyye eylese
Mānend-i bāġ-ı cennet olur ülke-i sitem

Āb-ı zülāl-i terbiyetiñ olsa reşḥa-rīz
Deşt-i emelde güller açardı ḫas-ı ḍarem

Besdir baña medīḥañ ile bu müfāḫaret
Ben senden özge kimseniñ evṣāfıñ eylemem

Dāverā bu rütbe ṭūl-i suḫandan gelür kelāl[443]
Ammā melāl gelmedi vaṣfıñda nʿeyleyem

Ruḫṣat olursa ben de mübāhāt idem bir ān
Bil sen de ḳadr-i bendeñi ey ṣāḥibüʿl-ʿālem

Ben ol gürūh-ı bī-mezeniñ şeh-süvārıyım
Dāʾim semend-i rifʿatim olmaḳdadır ḳalem

Ol rütbe tīz-i seyr-i ḫayālim ki az gelür
Şeb-dīz-i fikre Rūm u Yemen ülke-i ʿAcem

Ṭabʿım o Ḳahramān-ı suḫandır ki pest ider
Rüstem-neberd-i maʿreke-i naẓmı lā-cerem

[49b] Naẓmım o neşʾe-baḫş-ı cihāndır ki añdırur
Her beytiñ neşāṭı bir āyīn-i devr-i Cem

Pür-dāġ ider derūnını mānend-i lālezār
Müşk-i Ḫıṭā revāyiḥ-i naẓmım iderse şem

Nuṭḳımdadır ḫalāvet-i ḳand-ı leb-i nigār
Naẓmımdadır emmāre-i sermāye-i niʿam

Revnaḳ virür zebānıma esrār-ı feyż-i Ḥaḳ
Feyżimdir eyleyen dil-i ḥussādı pür-elem

Şol rütbe geldi tāb u ṭarāvet ziyānıma
Ḫāmem o şevḳ ile didi bir ḳıṭʿa söyleyem

[443] "Dâverâ" kelimesinde vezin aksamaktadır.

Ḳıldı rubūde göñlümi bir şūḫ-ı ġonce-fem
İtdim hezār-ı şevḳ ile bülbül gibi neġam

Nessācı āh tār-ı ḥarīr-i ḫayālden
Bir pīrehen yapup o gül endāma giydirem

Mevlā bilür ki niʿmet-i luṭf-ı cevāriḥiñ
Ḳıldı hemīşe cān u dili ṣāf-ı muġtenem

Ḳuş ḳondurur ṭabīʿatım aġṣān-ı naẓmıma
İrvā iderse naḫl-ı ümīdim yed-i kerem

Rūḥ-ı revān-ı Nefʿī yi ismimdir añdıran
Vaṣfımdır eyleyen dil-i vaṣṣāf-ı beste-fem

Görse Naẓīm naẓmımı taḥsīn ider velī
Sāyeñde eyleyem hele bir kerre refʿ-i ġam

Dāverā ḳaṣīdeñ içre bu sūz u güdāzlar[444]
Āyīn-i resm-i vaṣfıñı tecdīd ider ḳalem

Esʿad suḫanda tābıñı itdiñ suḫan-veri
Ḥassān-ı ʿaṣr iseñ daḫı bu rütbe deñmem

Eyle ḫulūṣ-ı ḳalb ile ol dāvere duʿā
Āheng-i feyżdir saña şimdi duʿā ehem

Mevlā muʿammer eyleye ṭurdıḳça āsumān
Mā-dāme çeşm-i şems ü ḳamer görmeye herem

[444] "Dâverâ" kelimesinde vezin aksamaktadır.

Mevlā refīḳiñ eyleye tevfīḳini müdām
Düşmānıñ hemīşe mekānı ola ʿadem

59

Bahāriyye der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Ḥażret-i Sāmī Ebū Bekir Paşa Bin Meḥemmed Paşa

müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün

1 Vaḳt-i bahār oldı yine dil demdedir şeydā gibi
Açıldı diller şevḳ ile üşḳūfe-i raʿnā gibi

Sünbül çıḳup virdi ḫaber hep lālezāra ser-te-ser
Faṣl-ı bahāra bu eṯer oldı ḥayāt-efzā gibi

Çāk itdi ġonce sīnesin gördi hezār āyīnesin
Bülbül de eşk-i dīdesin gülşende dökdi cā gibi

Virdi bahāra sū-be-sū şeb-būy-ı zülf nāfe-i bū
Olsun hezār-ı tāze gū kilk-i suḫan-pirā gibi

5 Gördi bahārıñ çaġını eglence ḳıldı bāġını
Gösterdi lāle dāġını bir ʿāşıḳ-ı rüsvā gibi

[50a] Olmış letāfetle semen būy-efgen-i çāk-ı çemen
Gülşende şāḫ-ı yāsemen maḥbūb-ı müsteṯnā gibi

Āmāde ẕevḳ-i mekteb her dilde biñ şevḳ-i ṭarab
Her kūçe-i bāzār ʿaceb bir Cennetü'l-mevʾā gibi

Ol şevḳ ile der-dest iden dār elleri ser-mest iden
Ḫāḳān-ı ṭabʿım pest iden bildim Bekir Paşa gibi

Ol şevḳ ile dil nʿeyledi şīrīn suḫanlar söyledi
Medḥin ḳaṣīde eyledi bir ḳāmet-i bālā gibi

Ḳıldım neġam bülbül gibi açıldı ṭabʿım gül gibi
Her bir kelāmım mül gibi bir neş'edir ṣahbā gibi

Cūş itdi ṭabʿım nʿeyleyem ʿarż-ı cevāhir eyleyem
Vaṣfıñda demdir söyleyem bir bülbül-i şeydā gibi

Vaṣfıñ idenler şād olur her ġuṣṣadan āzād olur
Devr-i felekde yād olur vaṣṣāf-ı siḥr-ārā gibi

Sensin vezīr İbnüʿl-vezīr kişver-güşā-yı bī-naẓīr
İtmiş seni Ḥayy u Ḳadīr sulṭān-ı bī-hemtā gibi

Sensin heme kān-ı kerem ey nükte-dān-ı pür himem
Evṣāfıñı cümle ümem ḥıfẓ eylesün inşā gibi

Sensin zamānıñ ekremi dānā-yı ẕāt-ı efḫamı
Geşt eylesünler ʿālemi varsa saña hem-pā gibi

Görse melekler ser virür ġamzeñ felekler per virür
Nūr-ı cemāliñ fer virür mihr-i cihān-ārā gibi

Ruḫsārıñı *Rabbü'l-felaḳ* itmiş ṣabāḥa mā-ṣadaḳ
Rūyıñdadır nūr-ı şafaḳ bir maṭlaʿ-ı ġarrā gibi

Re'yiñ rebīʿ-i terbiyet fikriñ ʿaṭā-yı mevhibet
Ẕātıñda feyż-i maʿdelet mevc-i ṣaf-ı deryā gibi

Seyfiñ cihāna zelzele virse ʿaceb mi velvele
Ben bildigim sensin hele mirrīḫ-i bī-pervā gibi

Gördiñ mi miṣliñ ser-te-ser miʾrāt-ı dehre ḳıl naẓar
Feyżiñdedir cümle eṣer bir nüsḫa-i kübrā gibi

Gör luṭf-ı Ḥaḳḳ'ıñ kārıñı iẓhār idüp āṣārını
Deryā-yı feyżiñ dārını virmiş saña Mūsā gibi

Ḥüsn-i beyāna ān virür endīşeye cevlān virür
Mürde ḫayāle cān virür feyż-i lebiñ Īsā gibi

Sensin hele ʿālī-neseb ey ḥikmet-āmūz-ı edeb
Ẕātıñla faḫr eyler ḥaseb bir cevher-i yek-tā gibi

Zīb-i Hümā-yı devletiñ arturdı şān u şevketiñ
Bildirdi ḫalḳa ḳıymetiñ ʿAnḳā-yı bī-pervā gibi

Luṭf içre āheng eyleyen züvvārını şeng eyleyen
Ḥassān'ı dil-teng eyleyen bezmiñde bir peyġā gibi

Dāver göñülde mültemes evṣāfıña ḳıldım heves
Sensin baña feryād-res Ḫıżr-ı ḥüküm-fermā gibi

Deryā-yı feyżiñ kānısın üftādegānıñ cānısın
Mülk-i hüner sulṭānısın ʿutbā-i naẓm-ārā gibi

Sensin baña luṭf eyleyen ġurbetde göñlüm añlayan
Ḳand-ı kelāmım diñleyen ṭūṭī-i şeker-ḫā gibi

Ben ẕerreyim sen āfitāb ben sāyeyim sen māhtāb
Fermānıña bu nüh-ḳıbāb bir bende-i ednā gibi

[50b] İḳlīm-i dilde ser-be-ser sulṭān-ı endīşem gezer
Miṣliñ ḫayālimde eger olsa o da ḫulyā gibi

Luṭfıñ ḫarābe kişvere olsa döner sīmin-bere
Ẕātıñ cihānda her yere şevket virür Dārā gibi

Eṭvār-ı ḫalḳ olmış ʿaşḳ bu ʿāleme ʿibretle baḳ
Çünki tecellīzār-ı Ḥaḳ feyżiñdedir Sīnā gibi

Fikr-i ḫayālim nʿeylemek bir nāz-perver söylemek
ʿIḳyān-ı vaṣfıñ eylemek hep lüʾlüʾ-i lālā gibi

Ey dil yeter bu rütbe ses mānend-i āheng-i ceres
Geldi ġazel hengāmı bes olsun ḳalem güyā gibi

Medḥiñ ġazelde söyledim evṣāfıñı şekkerledim
Bikr-i ḫayāli eyledim ʿayn-ı cihān-ārā gibi

Reng-i ruḫıñ zībā gibi laʿl-i lebiñ ṣahbā gibi
Meftūnıñı dünyā gibi Mecnūn iden Leylā gibi

Āb-ı ḥayāt-efzā mısın reng-i ruḫ-ı ḥavrā mısın
Pür-nūr-ı müsteşnā mısın cennetdeki ṭūbā gibi

Baḳsam cemāliñ ṭāḳına hem sīne-i berrāḳına
Döksem o sīmin sāḳına eşk-i ḫayāli mā gibi

Söyle ruḫıñda gül midir ḳurbān olam sünbül midir
Gül-būsı mı fülfül midir ol gördigim sevdā gibi

Çıkmış ʿiẕārıñ ʿarşa dek eflāke bir laʿliñ anıñ
Ḥūrī misin yoḫsa melek gördüm seni ruʾyā gibi

Gel zülf-i mevc-efzāya baḳ zīrinde mestūr aya baḳ
Şu ḳudret-i Mevlāya baḳ nūreyn-ber maʿnā gibi

Baḳ şu ḫayālim şengine raḳḳās-ı naẓm-ı cengine
Bir neş'e ḳatmış bengine dünyā vü mā-fīhā gibi

Ḥayfā ki çarḫ-ı kīnever meh-pāreme virmez ḫaber
Vaʿd-i viṣāli ṭūl ider ṣubḥ-ı şeb-i yeldā gibi

Dest-i füyūżāt-ı hüner vicdānıma iksīr ezer
Cümle işim altun ider ḫāṣṣiyet-i kīmyā gibi

Esb-i suḫan yavaşladı tengledi meydān ṭaşladı
Esʿad duʿāya başladı luṭf-ı Ḫudā peydā gibi

Görsün felek ʿunvānını öpsün cihān dāmānıñı
Sāyeñde her derbānıñı Mevlā ide Dārā gibi

Rabbim seni mesrūr ide her ḥālini maʿmūr ide
Hem düşmenānıñ kör ide ḥayvān-ı nā-bīnā gibi

Mā-dām bu şems ü ḳamer devrān ide şām u seḥer
Hīç görmeye ẕātıñ keder āb-ı ḥayāt-efzā gibi

60

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki īn Ḳaṣīde-rā be-Taʿrīż-i İstaḥiyye Goftem

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Gel ey dūşīze-i nāz ʿāşıḳa vuṣlat zamānıdır
Bu bir gündür felekden kim ḥayāt-ı cāvidānīdir

Yeter nāz eylediñ terk-i cefā ḳıl ey felek-meşreb
Nʿolur yā kām alam ben de bu devr-i kāmurānīdir

[51a] Yeter nev-restelikle böyle cevr-i nā-sezā itme
Güzeliñ çaġıdır ʿuşşāḳa ʿahd-i mihribānīdir

Güzeliñ devr ider devr-i felekle özge maʿnādır
O maʿnānıñ ḫayālim ẓıllī bir nāzıñ beyānıdır

Niçün luṭf eylemezsin böyle rūz-ı rāyegānīde
Tecāhül mi idersiñ yoḫsa vaḳt-i şādumānīdir

Ṣaḳın bīgānelerle ülfetiñ keşf eylemem yāde
Seniñ bezm-i viṣāliñ dilde biraz nihānīdir

Ṣaḳınmam mihr-i mihriñ keşretinden ictināb itmem
Şebistān-ı ḫayāliñ bikr-i luṭfıñ dil-sitānıdır

Degildir kimseye bāḳī cihān taḫt-ı Süleymānʿdır
O taḫtıñ ṣāḥibi ancaḳ cenāb-ı lā-mekānīdir

Dirīġ itmez o kim naḳd-ı ṣafāyı vaṣf-ı dildāra
Anıñ eyyām-ı ẕevḳi dā'imā bī-imtinānīdir

Cihānıñ germ ü serdin çekmez erbāb-ı ḫıred-mendān
Seḫā-cāh-ı vücūdıñ ne ḫazīne sāyebānıdır

Giriftār eyleyen vaḥşī dili yek-dāne luṭfıñdur
ʿAṭā murġ-i ḫayāliñ dāmgāh-ı āşiyānıdır

Zevāyā-yı himemdir müttekāsı ehl-i vicdānıñ
Mezāyā-yı kerem erbāb-ı naẓmıñ dāsitānıdır

Keremkārān-ı ʿālem devlet-i iḥsān ile buldı
ʿAyār-ı nāmını kem-ḳadr iden ekşer edānīdir

Tenezzül eylemez erbāb-ı himmet degme iḥsāna
Anıñçün genc-i ḫātem maṣraf-ı rūz-resānıdır

Felek encüm ṣaçarsa mihr ü māhı rūz-ı şeb dehre
Döner baş üzre yoḫsa devriniñ aḫir-zamānıdır

Bir alṭun ṭop eger gün başına baḫş itmese devrān
O gün fersiz gezer maşrıḳla maġribde nihānīdir

Hele ey ḫāme-i siḥr āşinā bu nekre-i vādīn
Merāmıñ ġālibā bir ẕāt-ı pākiñ medḥ-i şānıdır

Ne ẕāt ol Āṣaf-ı yek-tā-reviş kim vālī-i Çıldır
Vezīrān-ı zamānıñ Rüstem-i ṣāḥib-ḳırānıdır

Ne Rüstem belki Behmen seyr ideydi ḥamle-i tīġin
Ser-ā-pā dirdi anlar mülk-i Rūmʿın ḳahramānıdır

Semiyy-i mefḫar-ı ʿālem Şerīf Paşa-yı Dārā-fer
Şehenşāh-ı cihānıñ bir vezīr-i nev-civānıdır

Ḫudāvend-i muʿaẓẓam ʿāḳil ü dānā-yı dīn-perver
Suḫan-dān-ı müfaḫḫam mülk-i cūdıñ nükte-dānıdır

Hizebr-i ġābe-i heybet peleng-i şāhiḳ-i himmet
Aṣīl-i eşref-i millet kerīm-i kāmurānıdır

Sipehdār-ı şecāʿat ṣaf-şikāf-ı ʿarsa-i miknet
Şeref-baḫş-ı vezāret luṭf-ı vücūdıñ ḫānedānıdır

Kitāb-ı reʿyini tāḳriż ider ʿallāme-i devrān
Arisṭo-yı feṭānet bezminiñ tāḳrīr-ḫᵛānıdır

Nihālistān ider luṭf-ı nesīmi seng-i ḫārāyı
Semūm-ı ḳahr-ı dīn-i düşmeniñ rūz-ı yamanıdır

[51b] Eger eżdāde tenfīẕ eylese hükm-i cihān-gīre
Pelenge nāz ider āhū bu ḥālet bī-gümānıdır

Şu rütbe mümtezicdir feyż-i Bārī nutḳ-ı pākinde
Nüfūẕı ḳāleb-i āsāyişiñ rūḥ-ı revānıdır

Degildir māh-ı nev evc-i felekde tīġ şeklinde
Şuʿāʿ-ı ḫançerinden ʿaksi ḳalmış bir nişānıdır

Şu rütbe şaṣt-iḳbāliñde gördüm tāb-ı germiyyet
Hemān destinde gūyā ḳavs-i devrān pür-kemānıdır

Felek ḫançer-keşi Behrām ise devrānı döndersin
Bunıñ şemşīr-i meslūli cihānıñ cān-sitānıdır

Anıñ şemşīr-i berḳi var ise taḫvīf-i devrāna
Bunıñ tīġ ü sinānı dehşet-efzā-yı zamānıdır

Me-pürsem ez-şuʿāʿ-ı āfitāb-ı çarḫ-ı kec-rev rā
Kanıñ nūrı bunıñ zer-muhce-i rāyet nişānıdır

Ceʿalnā vaṣfeke 'l-ālī taʿālā şānüküm vasfen[445]
Ne söylersem seniñ vaṣfıñda ṭabʿıñ kesb-i şānıdır

O şāndır kim beni evreng-i ḫāḳān-ı suḫan ḳıldı
Bu dārātıyla ṭabʿım ʿālemiñ ṣāḥib-ḳırānıdır

[445] "Senin yüce şanını daha yüce bir şan ile vasıflandırdık." anlamına gelen Arapça ibare.

Benim ol şevket-endāz-ı maʿānī Ḥusrev-i naẓma
Mülūk-ı himmetiñ ḫāmem şehenşāh-ı zamānıdır

Benim ol kişver-i evṣāfa ṣūret-sāz-ı ārāyiş
Şeh-i mülk-i ḫayāliñ fikrim İskender tüvānıdır

Benim ol yek-süvār-ı ʿarṣa-i ʿirfān-ı endīşe
Selāṭīn-i maʿānī rezmgāhım pehlevānıdır

Lebim ol bāġbān-ı ṭarḥ-ı eşkāl-i ṣuverdir kim
Hezār-ı kilkimiñ reng-i leṭāfet gülsitānıdır

Ḫayālim mehbiṭ-i rāz-āşinā-yı mülhem-i ḥikmet
Derūnum Cebreʾīl-i vaḥy-i naẓmıñ hem zebānıdır

Şehenşāh-ı ḫayālim ḳuṭr-ı istiġnā-yı devrāna
Sipihr-i lā-mekāna ʿarş-ı nuṭḳım āsitānıdır

Oḳurlar āyetāsā levḥ-i dilden rūḥ-ı ḳudsīler
Bu naẓmım ʿālem-i lā-hūta bir *sebʿu 'l-meṣānī*[446]dir

Geçer cānından āṣār-ı celīlim gūş iden ammā
Zemīn ü āsumāna feyż-i nuṭḳım rūḥ-ı ṣānīdir

Nice dūṣīzegān-ı naẓmı ṣayd itmez dil-i merdüm
Ḫayālim cilvegāhı nāzenīnān-ı maʿānīdir

Felekden zühre-i maʿnāyı maṭlūb itse endīşem
Dirīġ itmez gelür āġūş-ı naẓmım der-miyānīdir

[446] "Ve-le-kad âteynâke seb'an mine'l-mesânî ve'l-kur'âne'l-azîm" (Andolsun ki, biz sana namazlarda tekrarlanan yedi âyeti -Fâtiha'yı- ve Büyük Kur'ân'ı verdik.) Hicr Sûresi'nin 87. âyetine işaret edilmektedir. Abdülhamit Birışık, "es-Seb'ü'l-Mesânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.261-262.

Ḫayālim yaġdırur bārān-ı nīsān-ı füyūẓātı
Dilim aṣdāf-ı vaṣfıñ ʿālem-i gevher nişānıdır

Ne gevher her biri bir duḫter-i nev-res diger yoḫsa
Benim ʿindimde gevher mühre-i ester nişānıdır

Yeter ey dil bu rütbe zīr ü bālā bir ġazel söyle
Ġazel bānū-yı naẓmıñ şevheri hem yār-ı cānıdır

O şūḫıñ ʿāşıḳa ḫançer çekenler ebruvānīdir
Şikenc-i ṭurresi üftādeniñ dārüʾl-emānıdır

Ne ḫūnīdir ṣıġınmış fitne-cūy-ı ṭarf-ı ebrūya
Oralarda nigāhı ehl-i ʿaşḳın ḫaṣm-ı cānıdır

[52a] Süvār-ı eşk-i çeşmimdir ki gerdānıñda görsünler
Disünler işte kāfūr içre fülfül pāsbānıdır

Ne kāfirlikler eyler zülf ü ḫāl-i çeşmiñ ʿuşşāḳa
Gül-i gülzār-ı sīneñ Esʿadʾa açmaḳ zamānıdır

Niçün benden ḳaçarsın ḥaclegāh-ı kāma gelmezsin
ʿArūs-ı maṭlabıñ ten-dāde olmaḳ ḫāl-i şānıdır

Ne gevherler çıḳardım saña deryā-yı ṭabīʿatdan
Ki her bir dānesi bir genc-i mülk-i Iṣfahānīʾdir

Dirīġ itme baña vaṣlıñ ki maḥremgāh-ı ʿaşḳıñda
Benim meşşāṭe-i vaṣfım cemāliñ ḥüsn ü ānıdır

Nice dil-bend olam ey nev-civānım vaʿd-i kemmūna
Göñülde intiẓārıñ āteşi dāġ-ı nihānīdir

Be-kām olmaḳ dilersin müddet-i ʿömriñde luṭf ile
Semāḥat başḳa bir iḳbāl-i ẕevḳ-i kāmurānidir

Temām oldı ḳaṣīde ġayrı āheng-i duʿā geldi
Ḫulūṣ üzre duʿā bu bendeniñ vird-i zebānıdır

ʿAyār-ı emrine żamm olmaya reʿy-i ġalaṭkārım
Ki anlar bir bölük bed-nām-ı āyīn ḳalpazānıdır

Ḫudā rūşen ḳıla bedr-i kemāliñ āfitābāsā
Benim bu mıṣraʿım dergāh-ı Ḥaḳḳ'ıñ pāsbānıdır

61

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Me'mūriyyet Goftem

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Başla ey eşheb-i ṭabʿım yine gel cevlāna
Şevḳ gelsün reviş-i nādireden vicdāna

At sürüp sāḥa-i ʿirfāna mübāhāt eyle
Nām u şānıñ vara tā memleket-i Īrān'a

Merd-i meydān-ı hüner ʿarṣa-i ʿirfān ister
Yoḫsa her merd-i hünerver gelemez meydāna

O hünerdir kim ola zīver-i efvāh-ı enām
Giderek ṣāḥib-i revnaḳ-dih ola devrāna

5 Hüner erbābı hele ṭāhir-i eẕyāl gerek
Bu şürūṭ ile olursa yaḳuşur insāna

Yoḫsa her şaḫṣ-ı hünerver olamaz zīver-i cāh
Ẕāt-ı ḳābil gerek ehl-i hüneriñ iḥsāna

Ṣıfr-ı maʿkūsa döner ḳābil-i zencīr olmaz
Maʿrifet kim düşe bu ṣūret ile nā-dāna

Ḥāṣılı ehl-i hüner çoḳ bulunur dünyāda
Līk şāyeste olan az olur ʿizz ü şāna

Bunı taʿrīfe maʿārif gerek ehl-i dilde
Yoḫsa sencīde olunmaz ḳonılup mīzāna

Bu sebebden o ḫayālāt ile peyk-i fikriñ
Ehl-i dil özleyerek düşdi yolı Īrānʿa

Didim ey peyk-i ḫayālim ne gezersin bunda
Yoḫsa dil-beste mi bir ẕāt-ı kerīmüʿş-şāna

Didi fermān-ı Selīm Ḫān ile mebʿūṯ oldum
Bu yolıñ zaḫmetini raḥmet idindim cāna

[52b] O ecilden bu ḥavālīye getürdi baḫtım
Ki vezāret virülüp münteḫab-ı meydāna

Yaʿni hem nām-ı nebī naḫl-ı Süleymān Paşa
O ġażanfer-şiyem ol Āṣaf-ı Cemʿdir yā ne

Rütbe-i ẕātına şāyeste vezāret el-ḥaḳ
Ḥaḳ mübārek ide bu manṣıbı ol ẕī-şāna

Ne mübārek ola tevfīḳ-i Ḫudā rāh-nümūn
ʿAyn-ı insān ile ol dāver-i ʿālī-şāna

Nev-civān-ı vüzerā nuḥbe-i bezm-i üdebā
Ḳahramān-ı vükelā dinse sezā ḫāḳāna

Minnet Allāhʿa ki ser-tāc-ı vezāret şimdi
Virilüp luṭf ile Çıldırʿda Süleymān şāna

Ḥaḳ muʿammer ide taḫtında Selīm Ḫānʿı kim ol
Çıldırʿı luṭf ile mesrūr ḳılup şāhāna

Reʿy-i tedbīr-i cihān-gīr-i emānāt emrin
Ḥaḳ bu kim eyledi icrāda cihānbānāne

Taḫt-ı baḫtında cihānbān olalı böyle vezīr
Görmemiş çeşm-i felek geldigini devrāna

Şāhid-i reʿyine dil-beste ʿarūs-ı devlet
Keff-i iḥsānına vābeste kerem-i şāhāne

Sensin ol şems-i melāḥat ki seniñ feyżiñden
Revnaḳ-ı tāze gelür çarḫ-ı ṣafā ʿunvāna

Sensin ol Behmen-i devrān ki yed-i ḳahrıñdan
Rüstem-i Zāl düşer ḫavf ile bīm-i cāna

Sensin ol şīr-i celādet ki sinān u tīġiñ
İrişür mülk-i Semerḳand u şeh-i Kirmānʿa

Sensin ol ġonce-i gülzār-ı tecellī ki seniñ
Feyż-i luṭfıñla şeref gelmede Gürcistānʿa

Āb-ı luṭf-ı keremiñ memleket-i maḥrūḳı
Döndür genc-i revān u Şamaḫ u Şirvānʿa

O şerāfet ki seniñ ẕātıña merkūz olmış
Ḫān-ı ḫānān-ı ʿacem cümle gelür īmāna

Zīr-i ḥükminde olan cümle reʿāyā gördüm
Dest-i ber-dāşte ḥaḳḳıñda der-i Sübḥāna

Sāye-i luṭfıña hem-sāye olan teng-dilān
Çehre-i zerdleri döndi gül-i ḫandāna

Āṣafā dādgerā server-i ʿālī-ḳadrā
Ey olan ẕāt-ı sezā mülṭefet-i sulṭāna

Bu revişle saña bu manṣıb-ı Çıldır azdır
Bu menişle seni Ḫaḳ dāver ide devrāna

Ḫāṣılı vaḳtimi evṣāfıña taḫṣīṣ itsem
Biñde bir dānesi gelmez ḳalem-i imkāna

Bāri bu şevḳ ile bir tāze ġazel söyleyeyim
Ẕevḳ-i cāvīd gele cān u dil-i sūzāna

Ey ne dem meclis-i ʿuşşāḳa gele cānāna
Revnaḳ-ı tāze gelür şevḳ ile oldum cāna

O güzel ṣaçlarını şāne-i şevḳimle müdām
Ṭarayup nāz ile dir işte baḳıñ reyḥāna

[53a] Sīne-i ṣāfını miʾrāt idinen ʿuşşāḳa
Nice mecdūle müsellem görine çeşmāne

Dil ḫayāl eyledigi nāzıñ ola ten-perver
Meşḳ-i nāz eyleye reng-i nigehi cīrāna

Ruḫı gül ṣaçları sünbül lebin ṣorsan mül
Böyle cānā ne gerek bezm-i dil-i tālāna

Nigeh-i luṭfıña hīç ṭoymaya çeşmān-ı emel
Vaṣf-ı ḥüsni yazıla ṭāḳ-ı bülend-eyvāna

Ṭāḳ-ı ebrūsını miḥrāb idinüp ḳalb-i selīm
Kaʿbe-i ḥüsni içün secde ḳıla Yezdānʿa

O gül-i gülşene kim irmeye dest-i ümmīd
Yire geçsün dimege lāyıḳ olur ekvāna

Bilinüp maḳṣad-ı dil bu ġazel-i nev-resden
Bu meṣeldir ki dinür oḳuma deñdi cāna

Külfet-i rāh-ı sefer ẕihnimi taḫdīş itdi
Luṭf idüp baḳma kerīmā bu sefer noḳṣāna

Naḫl-i maḳṣūdı ṣuvardıḳda yed-i elṭāfıñ
Nice ḳuş ḳondururım vaṣfıñ olan aġṣāna

Gülşen-i ṭabʿıma müşṭāḳ-ı hezār-ı maʿnā
Bāġ-ı āṣārıma şūrīde gelür seyrāna

Benim ol şāʿir-i ḳādir ki meʾal-i medḥim
Her biri ṣıġmaz anıñ ḥavṣala-i insāna

Benim ol pādişeh-i yekke-süvār-ı ʿirfān
Ḥükm ider nāme-i naẓmım bu çehār-erkāna

Benim ol bülbül-i ḫoş-lehce ki bāġ-ı vaṣfıñ
Getürür murġ-i maʿānīsini hep efġāna

Uzadır gūşını eflāk eger nuṭḳ itsem
Ṣıyt-ı vaṣfım nice tā varmaya Hindistānʿa

Yedi iḳlīmi gezüp naẓmımı üstād-ı felek
Oḳudur mülk-i ʿAcemʿde varup Eşref Ḫānʿa

Yeter Esʿad bu ḳadar faḫr-i mübāhāt itdiñ
Geldi āheng-i duʿā irdi suḫan pāyāna

Rütbe-i ḳadriñi fehm itdi o ẕāt-ı ekrem
Refʿ-i dest eyle hemān bārgeh-i raḥmāna

Baḫt-ı iḳbāliñi efzūn ide Ḥayy u Ḳadīr
Düşe aʿdā-yı denī ḳahrıñ ile ḫüsrāna

Ḫıżr-ı tevfīḳ-i Ḫudā yāriñ ola kārıñda
Āfitāb-ı niʿamıñ irmeye hīç noḳṣāna

62

Ḳaṣīde-i Nā-Refte-i Zemīn berāy-ı Ṭaleb-i Cāriye ez-Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa ki Dīger Ḳaṣīdedir

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Gele ey ḫāme-i şīrīn-suḫan-ı nekre maḳām
Bezm-i ādāba leb-i feyż ile ḳıl basṭ-ı kelām

Şöyle kim nevʿ-i beşer feyż ile aḳvāliñden
Her birin zīver-i cān eyleye gūş-ı eyyām

[53b] Ki ire her söziniñ pertevi rūşen ṭabʿıma
Nükte-i lafẓı ḫavāṭırdan ire refʿ-i ġamām

O suḫan kim ola ihām-ı rehā tevriyeden
Nice taḥḳīḳ olunur remz-i işārāt-ı merām

Suḫan oldur ki anıñ cevher-i telmīḥātı
Eyleye bikr-i ḫayāliyyeyi elfāẓına rām

Olmasa ger suḫanıñ ḳāʾili meşhūr-ı enām
Olamaz bir sözi zībinde efvāh-ı fiḫām

ʿAẓm-i ẕātı iledir ḳıymet-i āṡār-ı suḫan
Nice maḳbūl ola aḳvāl-i erācīf-i enām

Dehenin bāz idemez meclis-i ādāb üzre
Levḥa-i ḥāline yazdurmasa taḳrīż-i nām

Böyledir ḳāʿide-i ṭavr-ı ḳadīm-i üdebā
Kişver-i mülk-i maʿānīde budur resm-i niẓām

Ṭutalım ṣadra geçe ḫalka tefażżul iderek
Ne bilür nüsḫa-i ādābı ʿaceb ol zükkām

Yoġiken ṣūret-i maʿnā varaḳ ḥālinde
İder eşkālini teʾsiye bütün gün iḳdām

O ki fehm eylemeye nʿeydügini resm-i edeb
Nice mümkin olur āyā o gürūh ile kelām

Ḥāṣılı bu felegiñ deʾb-i ḳadīmindendir
Ẓann ider ehl-i diliñ cerrini bī-çāre selām

Devr-i kec eylemese ehl-i diliñ farḳında
ʿÖmr-i iḳbāli virür aña niʿam devr-i devām

Bu revişle yine müncer olur aḥvāl-i ʿayār
Bu dönüşle yine ṣūret bulur āyā eyyām

Böyle aḥvāli taṣavvur iderek ḫāṭırda
Ġurbet illerde göñül fikr ile oldı sersām

Bir gice yatmış idim bunları efkār iderek
Anı gördim ki gelür yanıma bir gül endām

Ki yanup yaḳılaraḳ gāh gīribān açaraḳ
Gülerek oynayaraḳ gāh virüp ḳadd-i ḫırām

Yalvarup sīne-i berrāḳın açup seyr itdim
Bir gümüş āyīneye beñzer o çeşm-i bādām

Dermeden gül memesi menʿ idemez ġoncesini
Görinür reng-i nigāhında hemān ruḫṣat-ı ʿāmm

Didim ey dil-ber-i mümtāz kimiñ maḥremisin
Didi yādıñda maḥrem ide mi buna kıyām

Çünki iş böyle ḳuzum yā ne gezersin bunda
Ki saña degmeye çeşmān-ı ʿadū-yı bed-nām

Didi her gice çıḳup geşt iderim āfāḳı
Saña dil-beste olaldan bāña ḫᵛāb oldı ḫarām

Böyle luṭf eyleyerek nāz ile nuṭḳ itdikce
Yandı āteşlere cismimde binā-yı ārām

Didim ey ġonce-i gülzār-ı temennā söyle
Sende bir būy-ı ġaraż cānım ider istişmām

Didi senden nice ketm eyleyeyim ḥāl-i dili
Ey iden vaṣl-ı dil ü cānımı ḥasretde müdām

Seniñ evṣāfıñı söylerdi bana ḥūrīler
Vir emān başıñ içün sen o mısın bir peyġām

[54a] Dile ḥayret gelüp ol gül-bedeniñ ḥālinden
Cümle yaġmāya gidüp ṣabr u şekīb ü ārām

Didim ey cān u ciger pāresi ʿömrim varı
Söyle ḳurbānıñ olam işte benim ol ḫod-kām

Didi ey vaṣlıma lāyıḳ seniñ āṣārıñdan
Bir ḳaṣīdeñ var imiş şimdi cihān içre be-nām

Nice demdir ṭuyalı ḳāʾiliniñ aġzından
Ṣorayım işideyim diyü iderdim iḳdām

Minnet Allāhʿa ki buldum seni bu illerde
Ṣar beni sīneñe tek eyle ḳaṣīdeyle be-kām

Ben didim ḥüsniñe ārāyiş iden ḫāliḳ içün
Söyle kimden gelüp itdiñ dilime zülfiñi dām

Didi ol ẕāt-ı ʿaṭā-pīşe Meḥemmed Paşa
Ḥāliyā vālī-i Çıldır o keremkār-ı enām

Beni bu āl-ı ʿiẕārımla saña gönderdi
Didi var ṣor ki ḳaṣīdem niçün oldı kem-nām

Ben didim olsun efendim varayım söyleyeyim
Vireyim rişte-i teʾlīfiñize istiḥkām

Sen de derd itme bu cāriyeñe ḳurbān olayım
Eyle şimden girü evṣāf-ı meşādih iḳdām

Çünki bu resm-i kerāmetle göñül şād oldı
Baġteten söyledi bu maṭlaʿ-ı ġarrayı temām

Ey kerīm ibn-i kerīm efḫam-ı seyyāre niẓām
Vʾey vezīr ibn-i vezīr eşref-i ḫātem ḫuddām

Sensin ol ẕāt-ı mülaḫḫas ki ẓuhūrıñla seniñ
Buldı ṭomār-ı neseb-nāme-i cevdet encām

Sensin ol Fārisī himmet ki zimāmıñda seniñ
Dām olur eşheb-i bed-ḫūy-ı sipihr-i nā-dām

Sensin ol ṣaf-der-i Cem-kevkebe kim ẕātıñda
Tengdir mülk-i ʿAcem olmaġa meydān-ı ḥıyām

Sensin ol maṭlaʿ-ı ġarra-yı sipihr-i himmet
Pertev-i cevdet-i ṭabʿıñla münevver eyyām

Sensin ol vāhib-i āmāl-i mesākīn-i ümem
Keremiñ şems-i cihān-ṭabʿ-ı gülistān-ı merām

İrş ile virdi saña rütbe-i ʿulyāyı Ḫudā
Zīb ü fer buldı yine mesned-i ābā-yı ʿiẓām

Seniñ iḥsānını ben böyle mi vaṣf eylerdim
Olmasa meşġale-i ġurbet ile dilde ziḥām

Nice saʿy eylemez erbāb-ı hüner vaṣfıñda
Kim dimez olmayayım medhiñ ile şīrīn-kām

Baḳma noḳṣāna kerīmā ki zemīn tengledi
Geldi āheng-i duʿā buldı suḫanda encām

Ṭāḳ-ı āṣār-ı bülend-i keremiñ bir daḫı
Bī-ḳuṣūr eyleyeyim ġayrı ḳuṣūrıñ itmām

Esʿadā şöyle duʿā eyle ki cān u dilden
Yedi iḳlīmden āmīn diye ehl-i İslām

[54b] 50 Her umūrıñda muvaffaḳ ide Allāh seni
İdesin herkese ḥayṣiyyeti deñlü inʿām

Ber-ḳarar ide Ḫudā mesned-i iḳbāliñde
Yaza menşūrıña yetmiş sene ṭuġrā-yı devām

63

Depedelenli ʿAlī Paşaʾya bā-Ḥaṭṭ-ı Hümāyūn-ı Sevḳ-i Sefere Meʾmūriyyetim Sālinde Yānyaʾda İḳāmet Üzre İken Biʾl-İḳtiżā ber-Nehc-i Faḫriyye Naẓm Olunan Tercīʿ-i Benddir

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Menem ol şāh-ı suḫanbān-ı Süleymān meslek
Bir ḫayāle virürim kevni kim eylerse dilek
Ser-nigūn eylerim eflākı eger emr itsem
Rām olur ḥükm-i cihān-gīrime insān vü melek
Şaṣt-ı iḳbālime ḳavs-i felegi bāy iderim
Yeter endīşeme hem şehper-i Cibrīl-i yelek
Ceyş-i ādābımı seyr eylese Ḫūşeng-i ḫayāl
Ser-i ser-heng-i niẓāmımda görür şems-i telek

Ṭabʿım ol Rüstem-i zūr-bāz-ı hüner kim dilesem
Pāy-ı çarḫı iderim ḍarb-ı ḫayālimle şelek

Men ne an-em ki zebūnī keş-em ez-çarḫ-ı felek[447]
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

2 Menem ol Rüstem-i maʿnāyı cihān-gīr-i ḫayāl
Ḳalem-i ḳudretim itmekde dü-kevnī icmāl
Feyż alurken benim āṣār-ı celīlīmden ḫalḳ
Telḫ iken ʿaẕb-ı teḳārīrime nisbetle zülāl
Böyle elṭāf-ı ilāhiyye benim ḥaḳḳımda
Ezelī olmış iken cilveger-i feyż-i celāl
Ne revā Yanyaʾda nādān içine düşdüm ise
Neyyir-i ṭabʿıma ḥāşā ki gele ġaym-ı kelāl
Nice āhen-dili mūm eyledi Dāvūd dilim
Kāfir el-ḳab olanı feyżim ider ehl-i kemāl

Men ne an-em ki zebūnī keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

3 Ḫaṭṭ-ı şāhenşeh ile gelmege oldum mecbūr
ʿAlī Paşaʾya olup sevḳ-i cihānda meʾmūr
Ḥikmet-i bāliġa-i Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ḥakīm
On bir ay eyledi erzāḳımı anda maḥṣūr
Resm-i erkānı ʿaceb memleket-i nādānı
Kimseyi itmeye Bārī o mekānda memkūr
Ẕātım olmaḳda iken cinsime fermān-fermā
Virmek ister felek-i sifle-naẓar özge fütūr

[447] "Felek benim irademin haricinde bir hareket yaparsa onu birbirine katarım." G.349/7, Mustafa Atila, *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük,* Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.

ʿAyn-ı imʿān ile baḳdım reviş-i gerdişine
Ḫar-ı nādāna ider luṭf-ı saḫīfin maḳṣūr

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
[55a] Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

4 Evc-i pervāz-ı Hümā nesr-i felek tedvīrim
Maġz-ı ʿAnḳāʾya ġıdā eyleyen ʿālem-gīrim
Per-i ṭāʾūs-ı ḫayālimde münaḳḳaş kudret
Vefḳ-i endīşem ile kevn ü mekān tesḫīrim
Ḳalemimdir ser-i münḳād-ı Hümā-yı devlet
Ser-i aʿdāya zebānımla ʿaceb şemşīrim
Nice nādānı Felāṭūn iderim bezmimde
Ḥamdü lillāh ki cihān-dīde şeh-i tāḳrīrim
Menem ol şirzime-i cehl-i cihāna hādī
Meẕheb-i erbaʿada müçtehid-i tedbīrim

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

5 Ehl-i dil degme ʿaṭāyā ile mecbūr olmaz
Sāde Rūyān-ı cihān-gerd ile memkūr olmaz
Felegiñ vaż-ı şütür-gürbesini çünki görür
Mihrini bā-mihir ʿarż eylese de mesrūr olmaz
Nice ṣūretleri var levḥ-i göñülde felegiñ
Ol sebebden var ise ḫayrı da meşkūr olmaz
Baña luṭf eylese de ben anı şey ʿadd itmem

Dil-i āgāhım o sevdā ile maʿẕūr olmaz
Var ise niyyet-i iḥsānide baḫş idem aña
Dil anıñ resm-i ḫayālātına maḳṣūr olmaz

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

6 İḳtiżā eyledi bu tercī-i bendimle benim
ʿĀleme bildireyim ṭavr-ı celīl-i suḫanım
Benim ol feyż-i celālet ki benim nuṭḳımdan
Tīġ olur her gül-i naẓmımdaki nevk-i dikenim
O ḳadar feyz-i Ḫudā ile suḫana zem kim
Gül olur bülbül-i nazmım ile berg-i çemenim
Bilür erbābı olan muʿcize-i āṣārım
Sāde manẓūme-i elfāẓ ile açmam dehenim
Öyle bir ʿāşıḳ-ı maḥbūbe-i taʿẓīmim kim
Kendi rām olmasa baḳmam baña gül-pīrehenim

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

7 Devr-i keç ṭavr-ı felek şimdi nedendir bilmem
Añlamam ḥikmetini yoḫsa anı döndürmem
Öyle mi ẓann ider āyā bu ḳader devrānda
Reviş-i ʿöẕrini dünyāya diyüp bildürmem
Var ise ʿaḳlı eger ehl-i dile cevr itmez
Bozarım çarḫ-ı mehi maġribine göndermem
[55b] Ḫizmet-i devrini bezmimde dürüst eyler ise
Şemʿ-i şemsi ben anıñ maḥşere dek söndürmem
Degilim ben anıñ añladıġı maʿcūn Esʿad
Herkese neş'e-i keyfiyyetimi bildürmem

Men ne an-em ki zebūni keş-em ez-çarḫ-ı felek
Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

64

Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşaʾnıñ Tecellīsi Şiddet-i Ẕātıña Ġālib Olup Ḥāl ü Şānı Bu Tercīʿ-i Bendden Müstebān Olsun İçün Yanyaʾda İnşād İtdiġim Tercīʿ-i Bend-i ʿAcibedir

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Āsumān-mesned Ferīdūn menzilet Cem mekremet
Ḥaydarī ḫaṣlet ʿAlī Paşa-yı Dārā-menḳabet
Āb-ı rūy-ı memleket İsfendiyār-ı mefḫaret
Ḫānedān-ı mülk ü millet nāmdār-ı salṭanat
Ẕātıdır dehşet-fezā-yı ḫıṭṭa-i mülk ü milel
Cevdet-i pīrāye-baḫşa-yı derūn-ı maʿdelet
Sāye-i ḥükminde hem-pehlū gezer gūsfend ü şīr
Ḳahrı cān-efrūz luṭfı dil-nevāz-ı maʿẕeret
Ol ḳadar iḥsān-ı feyż itmiş aña Perverdigār
Rütbesi dillerde tā keyvān ile hem-menzilet

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

2 Şimdi oldur ḳuvvet-i ḳalb-i bilād-ı müslimīn[448]
Feyż-i nuṣret cebhe-i pertev-nümāsında mübīn
Beẕv iḥsān eylemek sermāyedir iḳbāline
Şarḳdan ta ġarba dek āṯār-ı vaṣfı müstebīn
Bunca āṯārının ez-cümle bir on sāʿat yere
Meçova ṭaġında yapmış ḳaldırım gördüm metīn
Yānya mülkiñde nihāyet yoḳ binā-yı ḫayrına
Ḳalʿalar palanġalar eṭrāf-ı ḳuṭrında hemīn
Pādişāh-ı dīn-i İslāma bu rütbe ḫiẕmeti

[448] Bu bend 12, diğer bendler 10 mısradan müteşekkildir.

Cümlesi meşhūdum oldı Ḥaḳ bilür ʿayneʾl-yaḳīn
Ḥabbeẕā bu ṭāliʿ-i baḫt-ı bülend-i Ḫüsrevʾi
Ey olan feyż-i rubūbiyyetle her-dem kām-bīn

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

3 Meclisinden kām alur hem-celīs olsa Keyḳubād
Ṣoḥbetinden ḥiṣṣemend-i rüşd olur ṣāḥib-reşād
Müncelī āyīne-i endīşesi ol rütbe kim
Bir naẓarda ʿaks ider rāz-ı dil-i ehl-i fesād
Güyiyā pīrāmeninde bir mürebbī feyż-i Ḥaḳḳ
Baḫt-ı eṭvārında meşhūd olmamış aṣlā kesād
[56a] Resm-i devlet nʿeydügin ol rütbe idrāk itmiş
Ṣanki ḳānūn-ı düvel hep bunda olmış müstefād
Pādişāhıñ emrini ol rütbe infāz üzre kim
Evliyālar emr-i Ḥaḳḳʿa böyle itmez inḳıyād

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

4 Dāʾimā iʿmār-ı iḳlīm eylemek müstaḥżiri
Ol sebebden Ḥaḳ aña ḳılmış müsaḫḫar ʿaskeri
Virmiş eżdād-ı ṣunūfa reʿy-i ḥükm-i terbiyet
Ser-be-ser ḥükm itdigi iḳlīmler fermān-beri
Ḳadrini ol rütbe terfīʿ eylemiş Perverdigār
Dāsitān-ı şānı kem-nām eylemiş İskenderʾi
Günde birḳaç renge ḳor eflākı tāb-ı heybeti
ʿAks idince ṭāḳ-ı bendinde şuʿāʿ-ı ḫançeri
Āfitāb-ı cevdeti pertev virür ehl-i dile
Rubʿ-ı meskūne żiyāʾ-baḫşında tāb-ı efseri

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

5 Pādişāhıñ emrini infāẕa sürʿat eyleyen
Emr-i devlet üzre her emre iṭāʿat eyleyen
Bildigiçün sāye-i devletdedir bu nām u şān
Ol sebebden sen gibi yoḳ haẕm-ı devlet eyleyen
Ḥüsn-i aḫlāḳ-ı kerīmiñdir bu devletle seniñ
Ṣıytıñı ārāyiş-i ṭāḳ-ı mehābet eyleyen
Devletiñ bāy u gedā her bende-i meʾmūrıña
Var ise sensin vezīrān içre ḥürmet eyleyen
Ṭāliʿ-i iḳbāliñ ol rütbe ḳavī kim Āṣafā
Behre-yāb olmaz saña elbet ḫıyānet eyleyen

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

6 Maʿden-i ḥilm ü edeb Keyḫüsrev ü ʿālī-neseb
Pādişeh-meşreb kerīm ü Ḥażret-i Ḥaydar laḳab
Ḥażret-i Mevlā seni cinsiñden itmiş imtiyāz
Bu tecellīyi bilen itmez seniñçün şaḳḳ-ı leb
Meclis-i sırr-ı ezelden herkes olmaz neşʾe-mend
Herkese ḥālince keyfiyyet virür bintüʾl-ʿineb
Devlet ü ʿömriñ ziyāde eylesün Perverdigār
Şimdi sensin devlet ü dilde vezīr-i münteḥab
Āṣafā bu nām u şānıñ añlayan Esʿad gibi
Ḥikmet-i Mevlāʾyı idrāk eyleyüp itmez ʿaceb

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

[56b] 7 Ḥüsn-i ḥāliñ devlete naẓm eyledim virdim niẓām
Buldı tercīʿim seniñ vaṣfıñda bend-i intiẓām
Bir daḫı taḳrīre ḥācet ḳoymadım evṣāfıña
Medḥiñe vaṣṣāf olanlar eylese bin ihtimām
Sen de añla kimdir Āṣaf Ḫüsrev-i naẓm-ı kelām
Şāh-ı tāḳrīrim bilür devletde cümle ḫāṣ u ʿāmm
Sen veliyyüʾn-niʿmetim gönder beni luṭf eyleyüp
Sen de gör nān u nemek icrāsın İskender ġulām
Baḳ ne rāḥatlar virür Āṣaf saña midḥatlarım
Devlet-i ʿulyāda kimdir añla merġūb-ı fiḫām

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

8 Meşʿal-i ümmīdimi yandursa dest-i cevdetiñ
Neyyīr-i aʿẓam gibi itse fürūġ-ı devletiñ
Kesb-i āsāyiş ider tā ḥaşre dek bī-irtiyāb
Ṣarf iden āṣārımı taḥṣīle naḳd-ı himmetiñ
Ben o vaṣṣāfım ki şūḫ-ı vaṣfımıñ bir seyrine
Pādişāhlar ṣarf-ı naḳd eyler görince ṣūretiñ
Neş'e-i ṣahbā-yı endīşem dil-i hüşyār ider
Bilmeyen sersām olur eşʿārımıñ keyfiyyetiñ
Dāver-i ʿālī-tebārā Ḫusrevā Cem-mesnedā
Ey vezīr ibnüʾl-vezīr eyle baña yol himmetiñ

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

9 Ḥaḳ Taʿālā devlet ü iḳbāliñ efzūn eylesün
Ḳande ḫaṣmıñ var ise dā'im ciger-ḫūn eylesün
Dā'imā eyyāmıñı Ḥaḳ eylesün rūz-ı sürūr
Her umūrıñda seni tevfīḳe maḳrūn eylesün

Şems-i iḥsānıñla rūşen eyleye ehl-i dili
Künbed-i çarḫı ser-i aʿdāya vārūn eylesün
Şāhid-i iḳbāliñe ol rütbe virsün ḥüsn ü ān
Tā-be-maḥşer ʿālemi luṭfıyla memnūn eylesün
Ḥışmıña ġālib ide dā'im seni Perverdigār
Devletiñ bed-ḫᵛāhını dā'im dīger-gūn eylesün

Ḥāṣılı böyle tecellī görmedim ey kāmkār
Ḥaḳ Taʿālā ḳudretin ẕātıñda itmiş āşikār

65

ʿĪdiyye be-cenāb-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı ʿĀlī Maẓhar Muṣṭafā Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 ʿAyn-ı ʿibretle naẓar ḳıldım felek ḳallāşına
Müjde eyler māh-ı ʿīd ile cihān ʿayyāşına

Māh-ı ṣavm isminde bir meh-pāre ṭoġırmış idi
Yüz çevirdi ʿāşıḳān girdikde otuz yaşına

Şimdi māh-ı ʿīd gösterdi ruḫ-ı zībāsını
Seyr içün ʿālem sürūrıñdan birikmiş başına

[57a] Şāhid-i ʿīdiñ hilāl ebrūsını seyr eyleyüp
Cümle maḥbūbān ʿıṭır-şāhī süründi ḳaşına

5 Şükūh-ı imsāk-ı ʿīdi ʿarż-ı ḥāl itsem gerek
ʿİdgāh-ı devletiñ bāb-ı ʿaṭā zer-pāşına

Çeşm-i devlet Ḥażret-i Maẓhar Efendi kim odur
Raḥm iden üftādegānıñ āhına gözyaşına

Ey mürüvvet kānı sulṭānım şu ṭabbāḫ-ı felek
Esʿadʾıñ ṣu ḳatmasun sāyeñde pişmiş aşına

Ẕāt-ı pākiñ evc-i rifʿatde Hümā-pervāz iken
Kim baḳar dehr-i denīniñ būmına ḫuffāşına

Ey cenāb-ı Ḥaḳ ḫiṣālim seng-i rāh-ı ʿizzetiñ
Ḥaḳ bu kim virmem kibār-ı ʿaṣrıñ elmās ṭaşına

Resm-i medḥiñ Esʿadʾa ser-levḥa-i dīvān olur
Besdir ol sermāye besdir ḫāme-i naḳḳāşına

Sen o merd-i bī-bedelsin kim ʿadüvv-i devletiñ[449]
Cān [u] başıñla ḥaẕāḳat-kārsın perḫāşına

Bikr-i naẓmım seyr iden dil-bend olur gīsūsına
Līk herkesle o maḥbūbem olur mı āşinā

Ḳāfiye tengledi Esʿad ḳıl o ẕāta çoḳ duʿā
Dāʾimā ʿizzet bulur ḫayr eyleyen yoldaşına

İsm-i pāki ḥürmetiyçün görmeye ẕātıñ keder
Kāmurān itsün ziyāretle Ḫudā adaşına

Mah-ı ʿīdiñ ʿömr-i ṣıḥḥatle mübārek ide Ḥaḳḳ
Ḫıżr-ı tevfīḳi müsaḫḫir eylesün pā-dāşına

[449] Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

66

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿẓam Maẓhar Muṣṭafā Efendi

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

ʿUḳde-i müşkil-i nā-ḳābil-i kār eyler ḥall
Ketḫudā Maẓhar Efendi o kerīm-i aʿḳal

Yaʿni hem-nām-ı nebī mefḫar-ı erbāb-ı şuʿūr
Böyle dānā-yı vücūda ḥased itmez mi düvel

Ḫān-ı Maḥmūd-ı cihān malik-i berr ü baḥre
Cümletüʾl-mülk olup ol ẕāt-ı şerīf-i ecmel

Ḥabbeẕā fāżıl-ı ʿallāme-i dīhīm-i ʿulūm
Ẕātıñı zīver-i dīn itdi Ḫudāvend-i ecell

Nüḳṭe-i fażlıñı idrāk idemez Fārābī
Kevn-i ifżāline nisbetle cihān bir mücmel

Mekteb-i dānişiñe seyyid olur ebced-ḫᵛān
Nüsaḫ-i nādireye ʿālem o ẕāt-ı ekmel

Devlet-i dīne bu evṣāf ile dil-beste-i cān
Eyledi ḫidmeti żımnında bütün terk-i emel

ʿAḳl-ı resm-i felege nüsḫa-i zīc-i ḥikmet
Fikr-i levḥ-i ezel ʿālem-i ledünne cedvel

Rütbe-i ʿāliyesi zīver-i mülk-i devlet
Himmet-i nāmiyesi cümle füyūżata maḥal

Ders alur meclis-i feyżinden ʿuḳūl-i ʿaşere
Fiʾl-i māżī daḫı emrinde olur müsṭāḳbel

Zihn-i ḥayret-zede-i memleket-i Yunānī
Fehm-i endīşesi aḳṣā-yı cihāna eşmel

ʿİlmidir şirẕime-i cehl-i cihāna hādī
Ḥilmidir mürşid-i ṣūfiyye-i dānāya edell

[57b] Meẕheb-i erbaʿada müctehid eylerdi anı
ʿAhd-ı sābıḳda eger görse cenāb-ı Mürsel

Şiʿr-i inşā vü [neşir][450] cümle maʿārif anda
Yoḳ naẓīri var ise görmiş anı çeşm-i ḥavel

Reʿy-i derrākına Risṭo-yı zamāne ḫayrān
Ḥüsn ü tedbīrine dil-dāde bütün mülk-i milel

Şerʿ-i ḳānūnı ider bir ser-i müye taṣvīr
Gelmedi devlete eslāfda bundan efżel

Ḫānedān-ı üdebā mā-ḥaṣal-ı ehl-i vefā
Çāre-sāz-ı żuʿafā münteḫab-ı dīn-i düvel

Medḥe lāyıḳdır o bir nādire-i devrāndır
Virmeye hīç anıñ iḳbāline Ḥaḳ naḳż u ḫalel

Ḥamdü lillāh ki anıñ vaṣf-ı cemīlinde iken
Ramażān ayı da geldi didiler bāy u sefel

[450] Müstensih tarafından sehven bırakılan bu eksiklik, 67. manzumede yer alan aynı beyitler yardımıyla tamamlanarak metin tamiri yapılmıştır.

Neyyir-i medḥ-i Ḳurʾān itdi mübārek māha
Ṭoġıcaḳ māh-ı münīr-i ramażān-ı ecmel

Ḥabbeẕā māh-ı cihān-gīr şuhūd-ı devrān
Ḳıldı dünyāyı ʿināyāt-ı ḳudūm-ı eclel

Ḥabbeẕā māh-ı żiyāfet-keş-i devrān ki odur
Şarḳdan ġarba dek eyyām-ı ṣıyāmı menhel

Öyle bir māh-ı mübārek ki cemīʿ-i millet
Ser-fürū eylediler ḳadrine tā ʿahd-i ezel

ʿAẓm-i şānına dem-bestedir ehl-i sünnet
Kesb ider sāye-i ʿadliñde cihān ḫayr-ı ʿamel

Ḥāṣılı vaṣfıñı itmekde ḳalem ʿācizdir
Vaṣf iderken anı naṣṣında Ḫudā ʿazze ve cell

Yaraşur līk bu māh içre dür-i güftārım
Ḫāk-i pāyinde niṯār itmege mānend-i mesel

Öyle bir reʿy-i münīriñle cihān rūşendir
ʿĀlemiñ tīre-i eyyāmına oldıñ meşʿal

Ḥaḳ Ḫıżırveş seni ḳullandı umūr-ı mülke
Devletiñ olmış iken cümle umūr-ı muḫtell

Ḥaḳ bağışlar seni sulṭān-ı kerīmüʾş-şāna
Reʿyiñ āyīne-i tedbīr virürken ṣayḳal

Ben ezel cümle-i aḫlāḳıña mecbūr oldum
Dāḫilim ḳurb-ı kemālātıña tā ʿahd-i ezel

Yeter Esʿad bu ḳadar eyle duʿāyı dilden
Virmesün rūze-i iḳbāliñe Ḥaḳ ʿacz u ʿilel

Ramażān ḥürmetine eylesün eyyāmını ʿīd
Eyledim kendime evṣāfını aḳṣā-yı emel

Ben çerāġıñ olayım sāye-i devletde seniñ
Bu meṣeldir ki olur himmet ile ḳalʿ-ı cebel

İẕn-i fermānıñ ile bende beni söyleyeyim
Vireyim daʿv*ā*-yı āṣārıma ḥükm-i fayṣal

Benim ol şevher-i maʿnā-yı ʿarūs-ı ḥikmet
Bikr-i mażmūna ider ḫāme-i fikrim ekmel

Raḥm-ı ḫāmemdir o kim Meryem-i naẓmı ṭoġurur
Büyüdür ʿĪs*ā*-yı endīşemi ʿaḳl-ı evvel

Ḳayne-i dūn ile ben de be-kām olsam eger
Zār-ı naẓma o zamān işledirim altun tel

[58a] İstesem ʿālemi bārān-ı sözim ġark eyler
Ḳalemim reşḥasıdır vaḳʿa-ı ṭūfān-aṭvel

Benim eżdādı iden ḳāleb-i endīşemde
İbtidā rūḥ-ı laṭīf andan idüp tīġ-i naṣl

Benim ol Sencer-i Sulṭān-ı hünerver ki baña
Defʿ-i sebbābe ider olsa daḫı dest-i eşell

Lüʾlüʾ-i ḥikmete medd yoḳ yeter ey ḥikmet-gū
Virme taḥrīr-i mübāhāt ile taḥrīre kesel

67

Īn Medḥiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ketḫudā-yı Vālī-i Yanya Depedelenli ʿAlī Paşa Odur Ḥaḳ Men Yek Medḥiyye-i Güfte-būd Baʿdez-ān ez-Men Ṭaleb-Kerd berāy-ı Ḫātıreş der-Yanya Goftem

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

ʿUḳde-i müşkil-i nā-ḳābil-i kār eyler ḥall
Ketḫudā-yı ʿAlī Paşaʿyı vezīr-i aʿḳal

O ḫudāvend-i muʿaẓẓam o kerem-muʿtāde
Cümletüʿl-mülk olup ol ẕāt-ı şerīf-i ekmel

Yaʿni hem-nām-ı nebī mefḫar-ı erbāb-ı şuʿūr
Böyle dānā-yı vücūda ḥased itmez mi düvel

Ḥabbeẕā fāżıl-ı ʿallāme-i kürsī-i ʿulūm
Eylemiş ẕātıñı bir nuḥbe ḫudāvend-i ecell

Nükte-i fażlıñı idrāk idemez Fārābī
Kevn-i ifżāline nisbetle cihān bir mücmel

Mekteb-i dānişiñe seyyid olur ebced-ḫᵛān
Nüsaḫ-i nādireye ʿālem o ẕāt-ı ekmel

ʿAlī Paşaʿya bu evṣāf ile dil-beste-i cān
Eylemiş ḫiẕmeti żımnında bütün terk-i emel

ʿAḳl-ı resm-i felege nüsḫa-i zīc-i ḥikmet
Fikr-i levḥ-i ezel ʿālem-i ledünne cedvel

Rütbe-i sāmiyesi zīver-i eşrāf-ı feżā
Himmet-i nāmiyesi ṣanḳi füyūżata edell

Ders alur meclis-i feyżinden ʿuḳūl-i ʿaşere
Fiʿl-i māżī daḫı emrinde olur müsṭāḳbel

Zihn-i ḥayret-zede-i memleket-i Yunānī
Fehm-i endīşesi aḳṣā-yı cihāna eşmel

ʿİlmidir şirẕime-i cehl-i cihāne hādī
Ḥilmidir mürşid-i ṣūfiyye-i dānāya maḥall

Meẕheb-i erbaʿadan müctehid eylerdi anı
ʿAhd-i sābıḳda eger görse cenāb-ı Mürsel

Reʿy-i derrākına Risṭo-yı zamāne ḫayrān
Ḥüsn ü tedbīrine dil-dāde bütün mülk ü milel

Şiʿr-i inşā vü neşir cümle maʿārif anda
Yoḳ naẓīri var ise görmiş anı çeşm-i ḥavel

Ḫānedān-ı üdebā mā-ḥaṣal-ı ehl-i vefā
Çāre-sāz-ı vüzera ẕāt-ı şerīf-i eclel

[58b] Çünki ervāḥımıza virmiş ezel tāb-ı vifāḳ
Ḥıṭṭa-i Yanyaʾya cemʿ olmamıza itdi maḥal

Yapdı şevḳinden o dānā baña bir medḥiyye
Ben de yapdım aña maḥbūbe-i naẓm-ı ekmel

Medḥe lāyıḳdır o münteḫab-ı devrāndır
Virmeye Ḥaḳ anıñ eyyāmına hīç ʿacz u ḥalel

Olalım sāye-i Āṣafda hele rūşen-dil
O zamān ʿukde-i rāz-ı dil olur ḳābil-i ḥall

Raḫt-ı iḥsāna baña ḫuṭbeye saʿy eyle hele
Zār-ı naẓma o zamān işledirim altun tel

Raḥm-ı ḫāmemdir o kim Meryem-i naẓmım ṭoġurur
Büyüdür ʿĪsā-yı maʿnāyı ḫayāl-i ecmel

İstesem ʿālemi bārān-ı sözim gark eyler
Ḳalem-i reşḥasıdır vaḳʿa-i ṭūfān-ı ezel

İderim nüḳṭeye derc ʿālem-i ṣunʿullāhı
Hem idüp nüḳṭe-i maʿnāyı cihānda aṭvel

Benim eẓdādı iden ḳāleb-i endīşemde
İbtidā rūḥ-ı laṭīf iden idüp tīġ-i naṣl

Benim ol Sencer-i Sulṭān-ı maʿānī ki baña
Refʿ-i sebbābe ider olsa daḫı dest-i eşell

Lüʾlüʾ-i ḥikmete ḥad yoḳ yeter ey ḥikmet-gū
Virme taḳrīr-i mübāhāt ile iḫvāna ḫalel

ʿĀkil oldur ki ide devr-i felekle hemvār
Ḳaṣr-ı himmetle düşüp olmaya dillere meŝel

Ne meŝel belki ḥuṣūmetde ḳalur ʿālemle
Ṭaʿne-i idāme olmaḳ ne revādır medḫal

Ḥāṣılı çünki mükāfāt-ı ʿamel cinsinden
Herkesiñ gördigi dünyāda mükāfāt-ı ʿamel

Böyle mi vaṣf ider Esʿad seni ey rūḥ-ı revān
Hele bir sāye-i devletde ide defʿ-i kesel

68

Tārīḫ-i Cülūs-ı Sulṭān Selīm-i Ṣaliṣ bin Muṣtafā Ḫān ʿAleyḥi-māʾr-raḥmetü veʾl-Ġufrān

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḥamd o şāhenşāh-ı bī-hemtāya kim luṭf-ı ʿamīm
Kec-revān-ı kāʾināta açdı bir rāh-ı Selīm

Luṭf-ı Ḥaḳʾdır ʿāleme bu vādī-i rāh-ı reşād
Şübhesiz bir feyż-i Bārīʾdir bu devr-i müṣṭaḳīm

Böyle bir ʿahd-i hümāyūna idüp imdād-ı dīn
Şeş cihāta bildirür iḥsānını Rabb-i Raḥīm

Çünki sırr-ı Muṣṭafāʾdandır yine teʾyīd-i dīn
ʿĀlem-i maḥkūm anıñçün eyledi ḥükm-i selīm

5 Eyleye menşūr-ı reʿy-i ʿadli maʿmūr ʿālemi
Ḥükmine münḳād ola yā Rabbi her emr-i ʿaẓīm

Taḫt-ı baḫtında Ḫudā iḳbāliñ efzūn eylesün
Maẓhar-ı iḥsānıñ olsun bendegān-ı müstedīm

Ḥıfẓ ide çeşm-i yamandan Muṣḥaf-ı ẕātıñ Ḫudā
Virmeye rūz-ı elem aṣlā Ḫudāvend-i ʿalīm

[59a] Gūş idince nāgehān Esʿad cülūs-ı şevketin
Ḥarf-i cevherdār ile naẓm itdi tārīḫ-i naẓīm

Bārgāh-ı Ḥaḳḳʿa bu mażmūn ile ḳıldım duʿā
ʿAvn-i Ḥaḳ ceddiñ refīḳiñ Ḫıżr ola Sulṭān Selīm
Sene 1203[451]

69

Tārīḫ-i Velādet-i Fāṭıma Sulṭān Evvel-i Bint-i Maḥmūd Ḫān-ı Ṯānī

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥamdü lillāh geldi cūşa feyż-i luṭf-ı baḥr-ı Ḥaḳḳ
Bir dür-i şehvāre geldi ṣulb-i Maḥmūd Ḫānʿdan

Tāze cān buldı cihān iḥsān-ı ẕüʿl-mennān eyle
Nesl-i pāk-i pādişāh maʿdelet-i ʿunvāndan

Şāḫ-ı ṣulbünden ẓuhūr itdi riyāż-ı ʿāleme
Gül açıldı luṭf-ı Ḥaḳʿla gülbün-i sulṭāndan

Taḫt-ı ʿadl üzre nice şehzādeler virsün Ḫudā
Dāʾimā maṭlūb-ı ʿālemdir der-i Sübḥānʿdan

ʿArż-ı ḥāl-i ḫāmeme bir kez naẓar kıl Ḫüsrevā
Baḳ ne ister bendesi sulṭān-ı ʿālī-şāndan

Vālid-i cennet-mekānıñ ben çerāġ-ı ḫāṣıyam
Bir güler yüz görmemek lāyıḳ mıdır devrāndan

Böyle hengām-ı feraḥda kām-yāb olmaḳ ḳadīm
Devlet-i ʿulyā-yı ḫāḳāniyyede imkāndan

[451] M. 1788-89.

Ger rikābıñ ḫidmeti olsaydı istiḥḳāḳ ile
Pādişāhım hīç girü ḳalmaz idim iẕʿāndan

Çünki bende-zādeyim hem enderūn-ı ṭaşrada
Yā nʾola bir kerre mümtāz eyleseñ aḳrāndan

Ḫaylī eski bendeyim bāb-ı muʿāllā-pāyede
Devletiñde bir şeref kesb eylesem dīvāndan

Her umūrı Ḥaḳ Taʿālā vaḳtine itmiş rehīn
Bu sürūr eyyāmı ammā ḳalmayım iḥsāndan

Böyle naẓm içre merām-ı bendeyi derc eylemek
Dürr çıḳarmaḳdır bilürsin dāverā ʿummāndan

Hem seferde hem ḥażarda ḫaylī zaḥmetler çeküp
At ḳopardıḳda girü ḳalmaz idim meydāndan

Şiʿr ü inşā ʿilm-i ādābıñ mücellid nüsḫası
Cümlesi müstaḥḳarımdır ʿādet-i erkāndan

Buña şāhid istemez işte kelāmım şāhidim
Tibr-i ḫāliṣdir çıḳan elbet derūn-ı kāndan

Her emānet ehline ṭāḳlīd ile tevfīḳ olur
Ẓāhir olmışdur bu maʿnālar bütün Furkānʾdan

Ḥaḳ u bāṭıl ḥükmini temyīze ḳudretdir şürūṭ
Manṣıb ehli geçmeye dünyā içün edyāndan

Yoḫsa her erbāb-ı ḫiẕmet iddiʿā-yı dīn ider
Baḳsıñ ammā itdigi ifʿāl hep buṭlāndan

Geldi hengām-ı duʿā tārīḫidir taṭvīli ḳo
Dāʾimā ṣıdḳ-ı duʿā ile dil-i virāndan

[59b] 20 Ṣubḥ u şeb cāndan duʿā-yı devletiñ eyler iken
Bir nidā geldi elimde ḫāme-i ʿirfāndan

Geldi bir peyk-i beşīr Esʿad didi tārīḫin
Fāṭıma Sulṭān oldı necl-i Maḥmūd Ḫānʾdan
Sene 1223[452]

70

Tārīḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Murād Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd-ı Ṣānī Ṭāle beḳāhümā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḫān-ı Maḥmūd-ı cihān şāhenşeh-i ḳuṭb-ı zamān
Dāʾimā efkār-ı ḫayrı eylemekdir ʿadl u dād

Ḥabbeẕā şāhenşeh-i baḫt-ı bülend-i Ḫüsrevī
Nesl-i pākiñ itdi dehr-i şād bir bālā-yı şād

Ṣulb-i burc-ı salṭanatdan ṭoġdı bir bedr-i münīr
Defʿ-i ẓulmet eyledi dünyādan ol nūr-ı murād

ʿÖmr-i Nūḥʾı Ḥaḳ Taʿālā ʿömriñe żamm eylesün
Sāye-i ʿadliñde āsāyiş bula cümle ʿibād

5 Bir ṣafā-yı ġulġule ṣaldı cihāna bu sürūr
Cümleten aḥsent yā Rabbi didi ehl-i bilād

[452] M. 1808-09.

Ben de on aydır çekerken ḥüzn-i dehri Yanyaʿda
Müjde-i şehzāde geldikde ġama virdim küşād

Ser-güzeştim söylesem ṣıġmaz bu tārīḫe şehā
Sāye-i ʿadliñde gerçi görmedim aṣla küşād

Validiñ cennet-mekān ʿAbdüʾl-Ḥamīd Ḫān-ı velī
Enderūnıñdan çerāġ-ı ḫāṣıyım ey Keyḳubād

Şimdi şāhid nüsḫa-i tāḳrīrime Ḳays-ı naẓar
İçtihādıñla olur ḫaylī mesāʾil müstefād

Güş idince Yanyaʿda şehzādeyi ḫāmem hemān
Ḫāk-i pāye ʿarż-ı tārīḫ itmegi ḳıldı murād

Ben de aldım ḫāme-i ejder-nihādı destime
Oldı Mūsā-yı ḫayālim tām tārīḫimle yād

Bende-i dergāhıñ Esʿad söyledi bu mıṣraʿı
Tāze cān virdi cihāna mevlid-i Sulṭān Murād
Sene 1226[453]

71

Tārīḫ-i Kerīme-i Ḥüseyin Beg

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Cevher-i tārīḫi meczūmān didim mīlādına
ʿĀʾişe Ḫanım ḳadem baṣdı cihāna nāz ile
Sene 1192[454]

[453] M. 1811-12.

[454] M. 1778-79.

72

Tārīḫ-i Velādet-i Ḥażret-i Sulṭān Bāyezīd Bin Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd Ḫān-ı Ṣānī der-Yanya Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḥamdü lillāh cūşa geldi feyż-i luṭfı baḫr-ı Ḥaḳḳ
Sāḥil-i mülk-i vücūda geldi bir dürr-i ferīd

Burc-ı neslinden şehenşāh-ı cihānıñ bir ḳamer
Ṭoġdı envārından oldı cümle ʿālem müstefīd

[60a] Dāye-i ḥıfẓıyla Mevlā perveriş ḳılsun anı
Luṭf-ı feyyāż ile olsun maẓhar-ı ism-i reşīd

ʿİṣmetin itsün ḳımāṭ-ı ḥıfẓını gehvāresi
Luṭfıñı ḳılsun mürebbī rūzını ʿīd-i saʿīd

5 Ḥaḳ serīr-i salṭanatda vālideyn mesrūr ide
ʿAdl u dād vü feṭḥ ü nuṣretle ola her dem medīd

Pādişāh-ı baḥr u ber Sulṭān-ı İskender ẓafer
Şāh-ı ḳutb-ı maʿdelet gül-gonce-i ʿAbdüʾl-Ḥamīd

Maḥmidet-küster Süleymān-fer Ferīdūn menzilet
Devlet-i ẕātıñla tābīr eyleye Rabb-i mecīd

Pādişāhım bir yıl oldı Yanyaʾya meʾmūr idim
Emrini infāẕ ile sāyeñde olmışdım vaḥīd

Yanya bir sancaġ iken luṭfıñla bir iḳlīm olup
Sīne-i aʿdāya dāġ olmış o ser-ḥadd-i sedīd

Ḫāme taḥrīrinde ʿācizdir o aḳṭārıñ şehā
Fehm ider ṣanma anı taḳrīr ile ẕihn-i cedīd

Āh şevketlü kerāmetlü veliyyüʾn-niʿmetim
Tā sezālar eylemiş ḫalḳı iṭāʿatden baʿīd

Ehl olan żābiṭleriñ sāyeñde āsāyişleri
Anlarıñ eyyāmı gūyā vaḳt-i Hārūnüʾr-Reşīd

ʿAhd-i ḥükmiñde cihān-ı ḫavfıñ olmışdur velī
Ḫıżr-ı tevfīḳin cenāb-ı Ḥaḳ saña ḳılsun nüvīd

Yanyaʾdayken geldi çün Sulṭān Murādʾın müjdesi
Söylemişdim aña bir tārīḫ-i tām müstefīd

Vāsıṭayla ḫāk-i dergāhıña ʿarż itmiş idim
Pādişāhım öyle işde kim ider ḫayr-ı berīd

Bu vilādetde daḫı seyründe gelmişdim henūz
Yol ġamından ḫᵛāb-ı şeb çeşminden olmışdı pedīd

Ḫaylī yerler ḳaryeler olmış idi seylden ḫarāb
Ḥikmet-i Mevlāʾda eylerdim ʿaceb fikr-i sedīd

Zīr ü bālā seyr iderken ʿālem-i eflākı hep
Maşrıḳ-ı dilden ṭoġar gördim yine necm-i saʿīd

Ḫamdü lillāh ol maḥalde geldi çoḳ peyküʾs-sürūr
Didiler ṭoġdı cihāne müjde Sulṭān Bāyezīd

Ḫāme-i muʿciz beyānı aldım Esʿad destime
Sāde elfāẓ u fürūḳa ṭarḥ ile çekdim resīd

Çıḳdı ay on dördi gibi cevher-i tārīḫden
Ṭoġdı bedrāsā ḳaḥır devrinde Sulṭān Bāyezīd
Sene 1227[455]

73

Tārīḫ berāy-ı Şehzāde Sulṭān Süleymān Bin Ḫāḳānüʾl-berreyn veʾl-baḥreyn Maḥmūd Ḫān Eyyedellāh Naṣrullāh Āmīn

müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün

1 Ṣad Bārekallāh nāgehān oldı felekler şādumān
Luṭf üzre şimdi āsumān döndi murād üzre hemān

Gör luṭf-ı Ḥaḳḳʾıñ kārını iẓhār idüp āṣārını
Deryā-yı feyżiñ vārını kesb eyledi Maḥmūd Ḫān

[60b] Şehzāde virdi luṭf-ı Ḥaḳ şāh-ı cihānbāna aḥaḳ
Ḥüsn-i ṣabīḥa mā-ṣadaḳ mümtāz-ı Rabb-i Müsteʿān

Ṭoġdıḳda kevni ḳıldı şād Allāh ide ʿömrin ziyād
Zerrīn-i tāc-ı Keyḳubād gehvāresi olsun hemān

5 Taʿẓīm-i ṣıdḳ tevḳīr ile şükrānesin teẕkīr ile
Peyk-i ṣabā tebşīr ile dünyāyı kıldı şādumān

Ol zübde-i ḫayrüʾl-ḫalef meh-pāre-i māh-ı şeref
İşte tevārīḫ-i selef ṭoġmış mı böyle bir civān

Ḥaḳḳā yine ḥamd u şenā ṣulbünden ey ẓıll-ı Ḫudā
Çoḳ böyle şehzāde saña virsün cenāb-ı Müsteʿān

[455] M. 1812-13.

Ey pādişāh-ı Cem serīr Sulṭān-ı İskender naẓīr
Aḥkāmını Ḥayy-ı Ḳadīr dünyāya itmiş tāze cān

Ey ḥāmī-i Beytü'l-Ḥarem v'ey ḫādim-i şāh-ı ümem
Sāyeñde ʿālem muḥterem fermān-berīñ cümle cihān

Ey menbaʿ-ı cūy-ı merām v'ey maḳsem-i rızḳ-ı enām
Olsun ilā-yevmü'l-ḳıyām ʿālemlere ḥükmiñ revān

Şāhenşeh-i Ḥaydar neseb ʿadliñle faḫr eyler ḥaseb
ʿĀlem yanında beste-leb münḳād-ı emriñ ins ü cān

Ey ḫādim-i şerʿ-i rüsul senden umār cümle göñül
Meftūn-ı ṭavrıñ ʿaḳl-ı küll sensin Felāṭūn-ı şehān

Tevfīḳ-i Ḥaḳ ʿāşıḳ saña cümle melā'ik bir yaña
Luṭf-ı kerīm ü kibriyā farḳında olmış sāyebān

ʿAdl-i kerāmet menbaʿı şems-i vilāyet matlaʿı
Evṣāfınıñ her mışraʿı zīnet-fezā-yı āsumān

Hem pādişāhsın hem velī ṭavrıñda olmış müncelī
ʿAdl-i ʿÖmer cūd-ı ʿAlī ḫalḳ-ı cenāb-ı Müsteʿān

Sensin imāmü'l-Müslimīn ẓıll-ı ḫudāvend-i muʿīn
Bā-naṣṣ-ı Ḳur'ān-ı Mübīn emriñde ʿarż u āsumān

Ẕātıñ mülūke āb-ı rū ʿābdlıḳ riyāżı feṭḥa cū
Gülzār-ı mülke geldi ṣu mīzāb-ı ḥükmiñden revān

Destiñde devlet ḫātemi itmiş müsaḫḫir ʿālemi
Ḥaḳ resm-i ism-i aʿẓamı cebheñde itmişdir ʿayān

Oldıḳca bercā mihr ü māh cemʿ eylesün ḥükmiñ sipāh
Ṣadr-ı güzīniñle İlāh ḳılsun livāñız kāmurān

Şāhā vezīriñ bī-bedel eṭvārı memdūḥ-ı düvel
Tevfīḳ-i ḫallāḳ-ı ezel sāyeñde virsün ʿizz [ü] şān

Şimdi ricāl-i devletiñ arturdı şān u şevketiñ
Ṣıdḳ-ı ḫulūṣ-ı niyyetiñ anlarda cümle ṣādıḳān

Seyfiñ kesüp ʿırḳ-ı bediyy şūr u şeri pāk eyledi
Evreng-i ʿadle gelmedi ẕātıñ gibi şāh-ı cihān

İḳlim-i ʿadliñ zīveri taḫt-ı hümāyūnıñ arī
Dīn-i Muḥammed şeş-peri ḳabżañdadır dā'im emān

Ḥaddim mi vaṣf itmek seni bu cehl ile bilsem beni
Ammā ki bu cān u teni medḥiñde dikdim bir nişān

Ḥüsn ü beyāna ān virür endīşeme cevlān virür
Mürde ḫayāle cān virür vaṣf-ı şerīfiñ her zamān

Evvel velādet söyledim tebrīk-i sāli peyledim
Şāh-ı cihāna eyledim tārīḫimi ʿarż u beyān

Ḥaḳ sālini mesʿūd ide eyyāmıñı maḥmūd ide
Hem-sāyıñı memdūd ide ḫallāḳ-ı şāḥib imtinān

[61a] Ḥarf-i mücevherle hemān Esʿad bu mıṣraʿda ʿayān
Sulṭān Süleymān-ı zamān ṭoġdı meh-i burc-ı revān
Sene 1232[456]

[456] M. 1816-17.

74

Tārīḫ-i Velādet-i Ebū Bekir Reşīd Veled-i Seferli Aġası ʿİnāyetlü Meḥemmed Aġa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥamdü lillāh cilveger oldı yine elṭāf-ı Ḥaḳḳ
Ṭoġdı bir pākīze-aḫter ṭāliʿ-i rūz-ı saʿīd

Māh-ı nev gehvāresi gülmīḫ-i mihr-i āfitāb
Olmaġa ḥabl-i ḳımāṭı mihr ider ẓıllın medīd

Añladım zāʾirçe-i eyyām-ı ʿömr-i ṭāliʿin
Baḫt-ı iḳbāli metānet üzre mānend-i cedīd

Vālid-i ṣāḥib-mürüvvet Ḥażret-i ʿālī-makām
Yaʿni aġa-yı seferli mürşid-i rüşd-i Reşīd

Beyt-i maʿmūr-ı cihāna ḫānḳāh-ı cāndır
Ḥüsn-i aḫlāḳı bi-Rabbüʾl-Kaʿbe dehr içre vaḥīd

Ṭāḳ-ı ʿarşa vaṣfıñı yazmaḳ dilerdim nʾeyleyem
Ḳāfiyem tārīḫ içün çekdi baña sedd-i sedīd

Ehl olan anlar bu naẓmım sāde ammā puḫtedir
Görseler iḳrār ider her şāʿir-i resm-i cedīd

Ḥāṣılı berceste bu tārīḫi mesʿūd ide Ḥaḳḳ
Her sene emṣāl-i evlādıñ ide ġarrā-yı ʿīd

Eylesün Mevlā be-ḥaḳḳ-ı aṣfiyā ḫayrüʾl-ḫalef
Pertev-i iḳbāliñ olsun āfitābāsā mezīd

Ḫānedān-ı devletiñ maʿmūr ide Rabb-i mecīd
Dergehinden tā-be-maḥşer ʿālem olsun müstefīd

Şevḳ ile Esʿad bu tārīḫi mübeşşer söyledim
Geldi dār-ı ʿāleme müjde Ebū Bekir Reşīd
Sene 1216[457]

75

Tārīḫ berāy-ı Ṣadāret-i ʿİzzet Meḥemmed Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḫabbeẕā baḫt-ı şehenşāh-ı selīmüʾl-aḳla kim
Buldı mihr-i şevketi nām-ı bülend-i ʿİzzetʾi

Merḥamet ḳıldı eḳālīm-i cihāna şübhesiz
Ḫalḳı ẓulmetden ḫalāṣ itdi fürūġ-ı himmeti

Yeʾse düşmişken taʿayyüşde ʿibād-ı pür cezā
Buldı bir ḫātem-i naẓīri reʿy-i pāk ʿiṣmeti

Nām-dāş-ı faḫr-ı ʿālem şān-ı ʿİzzet ẕātıña
Ḫaḳ Taʿālāʾnıñ aña bir ġayr-ı gūne zīneti

Ḫāṣılı ṣadr-ı ṣadāret buldı el-ḥaḳ ṣāḥibin
Bir daḫı gösterme maḫluḳāta yā Rab ẕilleti

Deʾb olan bu naẓma derc olmaz kerīmā ser-güzeşt
Bir ḳaṣīdeyle beyān itsem gerek keyfiyyeti

[457] M. 1801-02.

Ḥaḳ Taʿālā devlet ü iḳbāliñ efzūn eylesün
Çeşmine göstermeye kāfir-dilān-ı nikbeti

[61b] Bende-i Esʿad duʿā-yı devlete meşġūl iken
Ḫāmemiñ tārīḫiñe düşdi yedimde raġbeti

Geldi bir kāmil bu cevherdār-ı tārīḫiñ didi
Şimdi buldı mihr-i devlet zīb-i nām-ı ʿİzzeti
Sene 1209[458]

76

Tārīḫ berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Eyā düstūr-ı ekrem nāẓım-ı mülk-i cihānbāni
Veyā ḥācet-revā-yı şarḳ u ġarb mekremet-i muʿtād

Cenāb-ı Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşaʾyı rezm āyīn
İder ḫānān-ı ülke-yi ʿAcem seyfinden istimdād

Sen ol Yūsuf-şiyem deryā-nevāl-i mevhibetsin kim
Zamāna ser-be-ser olmaḳdadır fermānıña münḳād

Seniñ eyyām-ı ʿahdiñ maḥż-ı luṭf-ı Ḥaḳʾdır āfāḳa
Teceddüd eyledikce sālveş-i ʿālemde istiʿdād

5 Būd-ı ẓannım şühūr-i sāli tecdīd itmeden ḥikmet
Sebük-maġzānı Ḥaḳ eyyām-ı sābıḳla ider irşād

[458] M. 1794-95.

Nice tecdīd iderse şāhid-i sāl aṭlas-ı ḥükmin
Bizim de sāl ile bir ferve tecdīd itmemiz muʿtād

Egerçi luṭf-ı muʿtād üzre olmaz baḫş-ı iḥsānıñ
Velī aʿlā ciyād-ı ḫāṣṣ ile luṭfıñ ola müzdād

Baḥiş oldur ki baḫşiş ḫāṭır-ı āḫiẕde tā maḥşer
İde yād eyledikce her nefesde bir sürūr īcād

ʿAṭā ḳıymetsiz olsa ṣıfr-ı maʿkūsa döner elbet
Kerem oldur ki anda olmaya hīç deng-i istirdād

Keremdir ṣāḥibin maʿmūr-ı dāreyn eyleyen dā'im
Keremdir ṣubḥ u şeb dillerde devrān eyleyen evrād

Ne deñlü olsa da ẕāt-ı kerīmiñ bezl-i iḥsānı
Göñül her bir keremle eylesün mi kendiñ istiʿbād

Kerem aṣḥāb-ı ʿacze bir duʿā celbin ider ancaḳ
Velī erbābına bī-şübhe eyler devletiñ ez-yād

Ḫuṣūṣā bende-i Esʿad gibi bir şāʿir-i māhir
İki ʿālemleri medḥiyle eyler emriñe münḳād

O güne ḥükmiñe tāḳrīr-i ḫaṣṣiyet ider ḫāmem
İşitse cevher-i evṣāfımı ger ṣu olur fūlād

Benim naḳş itdigim ḫāmemle elvān-ı mezāyāyı
Ne Mānī naḳş ider bu reng-i ṣūretle ne ḫod Behzād

Beyāż-ı levḥ-i evṣāf üzre çoḳdur gerçi naḳş eyler
Velī taṣvīr-i vaṣfım seyr iden ḫāmūş olur üstād

Yeter taṣdīḳ Esʿad ġayrı āheng-i duʿā maḥledi
Cenāb-ı Ḥaḳ ʿibādullāhı sāyeñde ide dil-şād

Ḳaṣīde-güne tārīḫ olmaz ammā nʿeylesün ḫāmem
O da ʿahdiñde ister ġamdan olmaḳ her nefes āzād

[62a] Teceddüd eyleye iḳbāl ü sāliñ nev-be-nev ṣad-sāl
Ḥużūr-ı ʿālem-i iḳbāliñe yol bulmaya ḥussād

20 Duyunca sāl-i nev aḥḳāmını tebşīr idüp ḫāmem
Baña bu mıṣraʿ tārīḫimi bir bir eyledi taʿdād

Ḥesāb itdim o demde ben de bu tārīḫimi düşdim
Zihī sāl-i mübārek ḥaḳ-şināsāne mübārek-bād
Sene 1211[459]

77

Tārīḫ-i Ṣadāret-i Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Defʿa-i Ṣāniye

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Ḥabbeẕā fāżıl-ı ʿallāme-i bedr-i efḫam
Ḥabbeẕā kāmil-i memdūḥ-ı vezīr-i dānā

Sensin ancaḳ yine nāmūs-ı cihān-ı ḥāfıẓ
Ḫayr-ı maḳdemsin eyā nāẓım-ı dīn ü dünyā

Ey ṭabīb ʿilel-i müdemmine-i mülk ü milel
Eyle dārū-yı ʿināyātıñ ile ḥüsn-i devā

[459] M. 1796-97.

Ey żiyāʾ-pāş-ı niʿam nāẓım-ı aḥvāl-i ümem
Bedr-i eflāk-ı himem ḫāver-i şems-i vüzerā

Ḳuvvet-i ḳalb-i żafer lebş-i eḳālīm-i hüner
Ey Ḫudāvend-i muʿaẓẓam şeh-i mülk-i inşā

Mübtelā ṭanṭana-i ẕātıña güş-ı eyyām
Nigerān debdebe-i devletiñe ʿarż u semā

ʿAḳl-ı küll maṣraf-ı yek-rūzeñi idrāk idemez
Saña virmiş bu tecellī-i cenāb-ı Mevlā

Aradı buldı seni Ḥażret-i Sulṭān Maḥmūd
Bārekallāh o şehenşāh-ı cihāne Ḥaḳḳā

Çünki aʿżā-yı cihān süst olup ʿilletlendi
Bildi ḫāṣiyet-i ẕātıñdadır iksīr-i şifā

Ḥaḳ Taʿālā aña tevfīḳini yāver ḳıldı
Ki seni fikr-i cihān-gīri bulup mihre sezā

Sen daḫı luṭf-ı rubūbiyyete maẓhar olasın
İde Ḥaḳ cümle umūrıñda muʿīn-i żuʿafā

Çoḳ uzatdıñ suḫanı soñra ḳaṣīde söyle
Naẓm-ı tārīḫi ṭoḳuz beyt ider ekşer şuʿarā

Līk ben bende-i dīrīnesiyim nʾeyleyeyim
Ṭoymam evṣāfıña Şeh-nāmeʾyi olsam gūyā

Göñül ister ki sevād-ı ḳalemim per itsün
Çarḫ-ı evṣāf-ı ḫudāvend ile bī-çūn u çerā

Benim ol muʿcize āṣār-ı zamān-ı tekvīn
Ejder-i ḫāmeme dil-beste cenāb-ı Mūsā

Fikrim ol Yūsuf-ı evreng-i maʿānīdir kim
Rām olur ṭabʿıma mażmūn-ı Züleyḫā-yı edā

Cebreʾīl-i hünere feyżim ider ilhāmı
Ḳudsiyān meclis-i naẓmımdan oḳurlar inşā

Ḳadr-i eşʿārımı idrāk idemezler bilürim
Şāʿirān selef ü ḫalefe bütün cümle ṣalā

[62b] Benim ol sāniḥ-i maʿnā-yı füyūż-ı ḥikmet
Naẓmıma beñzemez eşʿār-ı şeleng-i şuʿarā

Ṭabʿım ol mertebe perverde-i Ḥaḳʿdır ki benim
Ṭavr-ı maḫṣūṣıma dem-beste ʿukūl-ı kibrā

Şems-i ẕātımla żiyāʾ kesb ider ʿālem ammā
Nʿeyleyem süfle felek ḳadrimi bilmez aṣlā

Bilür ol dāver-i devrān-ı niẓāmüʿl-ʿālem
Bilmese kimse ne ġamvār iken ʿālemde żiyāʾ

Geldi āheng-i duʿā vaḳt-i mübārekdir bu
İder elbetde murādınca seni kām-revā

Şevke geldi ḳalemim maḳdem-i ḫayrıyla anıñ
Didi bir mıṣraʿ-ı pākīze-i tāmm u yek-tā

Söyledi bende-i dīrīnesi Esʿad tārīḫ
Mihre cān virdi yine luṭf ile Yūsuf Paşa
Sene 1223[460]

78

Tārīḫ-i Ṣadāret-i Defterdār Raʾūf Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Āṣaf-ı devr-i zamān ṣāḥib-ḳırān-ı āsumān
Eyledi Ḥaḳ ẕātıñı dehriñ veliyyüʾn-niʿmeti

Yaʿni defterdār iken ṣıdḳ-ı ṣadāḳat müjdesi
Dūş-ı ikbālinde bulmışdı cihānda şöhreti

Şehriyār-ı dīn-i devlet pādişāh-ı maʿdelet
Virdi ẕāt-ı efḫamıñla kāʾināta rāḥatı

Bārekallāh pādişāh-ı baḥr ü berriñ reʿyine
Mesned-i ṣadr u saʿādet şimdi buldı ʿizzeti

Öyle bir sulṭān-ı bī-hemtādır ol kim dem-be-dem
Lerzedār eyler cihānı dāsitān-ı heybeti

Pādişāh-ı ʿadl-i Ḥaḳ memdūḥ-ı *Rabbü'l-felaḳ*
Rubʿ-ı meskūnı feraḥnāk eylemekdir niyyeti

Eyledikce böyle tedbīr-i cihān-gīri ẓuhūr
Gün-be-gün pertev-fezā olmakda şems-i ḳudreti

[460] M. 1808-09.

Dā’im itsünler müşerref pādişāhıyla vezīr
Biri taḫt-ı şevketi birisi ṣadr-ı devleti

Ḥaḳ Taʿālā her umūrıñda muvaffaḳ eylesün
El-mülūkü mülhemūn[461] emriyledir her ṣoḥbeti

Künc-i ʿuzletde duʿā-yı devlete meşġūl iken
Āṣafā doldı cihāna pür-ṣadā-yı heybeti

Didiler kim ṣadra teşrīf itdi bir kān-ı kerem
Yaʿni defterdār efendi tāc-ı devlet Ḥażreti

Sen de Mevlāʾyı seversen raḥm it ismiñ ʿaşḳına
Görsün Esʿad sāye-i devletde rūy-ı himmeti

Bāri bī-kes bendeñi eyle sulṭānım çerāġ[462]
Manṣıbıñdan bir de ol bī-çāre görsün nevbeti

Bu ḫayāl ile alup ḫāmem yed-i nā-çīzime
Söyledim tārīḫ-i mühr itdim edā-yı ḫiẕmeti

İki mürşid çıḳdı cevherdār-ı tārīḫiñ didi
[63a] Gördi ḥayy lāyıḳ Raʾūf Paşaʾya mihr-i şevketi
Sene 1230[463]

[461] “Padişahlar ilhâma mazhardırlar./İlhâmını Allah’tan alan.” anlamlarına gelen Arapça ibare. Şânîzâde Mehmed AtâullahEfendi, *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)* haz. Ziya Yılmazer, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 1088.

[462] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

[463] M. 1814-15.

79

Ḳaṣīde-güne-i Tārīḫ der-Ḥaḳ Dervīş Meḥemmed Paşa Ṣadra Geldigini Mübeyyen

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Bārekallāh o şehenşāh-ı cihān şarḳ [u] ġarb
Virdi āfāḳa ʿadāletle yine emn ü emān

Levḥa-i endīşe-i ḳutbiyetde müntaḳış
Gördi Dervīş āsumānı ʿayn-ı ʿināyetle hemān

Reʿy-i şāhenşāhiye düşdi muvāffaḳ maḫlaşı
Ol sebebden ṣadr-ı aʿẓam eyledi şāh-ı cihān

Ḥabbeẕā şāh-ı cihānbānıñ Felāṭūn reyʾine
Bu vekīl-i muṭlaḳıyla ʿālem oldı şādumān

Böyle bir ḫayrüʾl-ḫalef Āṣaf-ı nihād ekremiñ
Olsun āfāḳa saʿādetle vücūdı sāyebān

Ḥaḳ Taʿālā dāʾimā tevfīḳe maḳrūn eylesün
Görmeye ʿālem zamānında anıñ rūz-ı yamān

Ḳahr ola sūʾ-i ḳarīn var ise yol bulsun
Ṣūret-i Ḥaḳʾdan gelen dergāhıña kāfir-dilān

Maẓhar ol ḫayr-ı duʿāyı ʿāleme āgāh olup
Ey vezīr-i kāmurān ey Āṣaf-ı devr-i zamān

Ḥaḳ Taʿālā her umūrıñda muvaffaḳ eylesün
Saʿyiñi meşkūr ide tevfīḳ-i Rabb-i Müsteʿān

Bu duʿāya dāʾimā meşġūl iken Esʿad ḳulıñ
Ṣadra teşrīfiñ peyāmı neşr olunca nāgehān

Şeh-süvār ṭabʿıma virdim kemiyet-i ḫāmeyi
Zīr-i bālā eyledim tārīḫe irḥā-yı ʿinān

İtdi ehlullāh-ı cemʿiyyet sürurıñla seniñ
Didiler lafzān hemān tārīḫini eyle beyān

Ol sebebden ben de melfūẓān didim tārīḫin
Emr iderseñ eylerim ebced ḥesābıyla hemān

Şimdilik maʿẕūr ola ey Āṣaf-ı ṣaḥib kerem
Baʿd-ezīn vaṣfıñ ḳaṣīdeyle olur ancaḳ ʿayān

Biñ iki yüz otuz üçde ṣadr-ı aʿẓam eyledi
Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed bendesin Maḥmūd Ḫān
Sene 1233[464]

80

Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd berāy-ı Ṣadr-ı aʿẓam-ı Bedr-i Efḫam Ḥażret-i Dervīş Meḥemmed Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Bārekallāh ġurre-i sāliñ eyā luṭf-ı ʿamīm
Şems-i ẕātıñla ḳırān itdi be-taḳdīr-i raḥīm

Ṭalʿat-ı māh-ı muḥarrem cevdetiñle gülmede
Sāye-i luṭfıñda ser-tā-pā cihān-ı ehl naʿīm

[464] M. 1817-18.

Ber-ḳarār eyle İlāhī ṣadr-ı istiḳlālde
Ol vezīr-i maḥż-ı ḫayrı ey şehenşāh-ı kerīm

[63b] Yaʿni Dervīş ki o bedr-i efḫam-ı ʿālī-cenāb
Ehl-i derde itmede elṭāfını beẕl-i ʿamīm

Ṣadr-ı aʿẓam Ḥażret-i Dervīş Paşa kim odur
Aṭlas-ı çarḫ olsa lāyıḳdır dīvānında kilīm

Resm-i devlet müntaḳışdır zīr-i iḥsānında hep
Ḫāk-i pāyiñden teʿallüm eylesün ṭabʿ-ı saḳīm

Rūz-ı şeb ḫayr-ı duʿā ey Ḫüsrev-i ʿālī-cenāb
Seyf-i ḳahrıñla ruʾūs-ı düşmeniñ olsun dü-nīm

Biñde bir gelmez vücūdıñla bu sāl-i ʿāleme
Müjde-i tebrīke lāyıḳdır eyā kān-ı kerīm

Mesnediñde Ḥaḳ Taʿālā bir güniñ biñ eylesün
Görmeye cānıñ keder ḥıfẓ eylesün luṭf-ı ʿalīm

İki Rüstem refʿ idüp Esʿad idüp ḫayr-ı duʿā
Sāl-i tārīḫi gelince ẕātıña ḥıfẓ-ı raḥīm
Sene 1234[465]

81

Yanya Vālīsi Depedelenli ʿAlī Paşa Ḥażretleriniñ Yanyaʾda Ṭarḥ-ı Zībā ile Binā Eyledigi Köşk-i Zībā vü Şādırvān-ı Raʿnānıñ Tārīḫidir

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

[465] M. 1818-19.

Taʿālallāh zihī ḳaṣr-ı Ḫavernaḳ ṭāḳ-ı bī-hemtā
Bunıñ ressām-ı ḳudret resmin itmiş bī-bedel Ḥaḳḳā

Ne resm-i bī-bedel belki sütūn-ı serv-i āsāsı
Virür her dānesi ẕevḳ-i ḫırām-ı nāz-ı müsteşnā

Derūn-ı revzeninden cennete naẓāra ḳābildir
Feżā-yı ṣaḥnı gūyā sīne-i nūr-ı melek-sīmā

Derūn-ı sīne-i ṣaḥnındaki ḥavż-ı dil-ārāsı
Ṣanāyiʿle yapılmış bir ʿacāyib ḳalʿa-i ġarrā

Ḫuṣūṣā burc-ı bārūsındaki eşkāl-i ḥayvānī
Dehānından çıḳan ṣular ider ṭob resmini icrā

Ne ṣanʿatdır bu kim ṭob u havān āteş-efşānı
Döker her burcını fevvāresinden ʿayn-ı ṭobāsā

Ṣadā-yı āb-ı ṣāfından işitdik naġme-i dil-cū
Ne görmiş var ne gūş itmiş bu gūne-sāz-ı şevḳ-efzā

Zülāl-i neş'edir cāri olan her bir sütūnıñdan
Sekiz ırmaġ-ı cennet resmin itdürmiş ʿAlī Paşa

Bu ismiyle müsemmā çünki çok ṭūġ u ʿalem çekmiş
Bunıñ Depedelenli nāmı bir ser-cümleden aʿlā

Vezīrān-ı cihān nāmıyla yād olmakda ʿādetdir
ʿAlī Paşa bile tā ḳanḳısı dünyā vü mā-fīhā

O dānā-yı mufaḫḫam öyle ḫayr-endīşi ced-ber-ced
Füyūżāt-ı rubūbiyyet vücūdıñda bütün peydā

Vezīr-i Ẕüʾl-kerem memdūḥ-ı ʿālem ṣāḥibüʾl-aʿlām
Hizebr-i ġābe-i ekrem muʿīn-i ehl-i ester cā

Nevālinden nemek-līs olmadıḳ yoḳ gördüm ʿālemde
Bütün cemʿ eylemiş aḫlāḳ-ı ḥaḳḳ-ı ẕātı ser-tā-pā

[64a] Zamān-ı Ḥātem-i meddāḥ olanlar devr-i Ḥātemʾden
Hemān bir ḳaṣʿa sūd iʿṭāsıdır dillerdeki iʿṭā

Bunıñ yek-rūz-ı iḥsānındaki bir ʿöşr-i miʿşārı
Zamān-ı ʿömr-i Ḥātemʾde olan iḥsānına evfā

ʿİnāyet itdigi bāy u gedāya gün gibi ẓāhir
ʿAṭālar şehriyārı ḥāmī-i dīn Āṣaf-ı yek-tā

Ḳadīr-dān-ı mufaḫḫam ṣaf-şikāf-ı ʿarṣa-i destim
ʿİnāyet-baḫş-ı ekrem Cem-cenāb-ı memleket-pīrā

Ṣafā-yı ḫāṭır-ı ehl-i himemdir ṭavr-ı aḫlāḳı
Buġāta māye-i endīşe-i ġamdır bilür dünyā

Zamānın āb-ı rūyı ehl-i dīniñ ḳuvvet-i ḳalbi
Cihānıñ ser-bülendi ʿaḳıl u dānā-yı bī-hemtā

Şuʿāʿıñ ṭāḳ-ı ʿarşa neyyir-i ḳandīl-i ḳudretdir
Olur her emr ü nehyiñ ʿālemiñ ḳalbinde ruʿb-efzā

Seniñ ḥükm itdigiñ yerlerde gördüm ḫavf-ı Rabbānī
Vücūdıñdur Niẓāmüʾl-mülke Bādī şüphe yoḳ aṣlā

Şehenşāh-ı cihān-ı Maḥmūd Ḫān maẓhar-ı tevfīḳ
Seni mümtāz-ı devrān eylemek fikrindedir ḥālā

Cihān ṭurdıḳca ṭurdursın seni Rabbim saʿādetle
Seniñle pādişāh-ı dīn-i teʾbīd eylesün Mevlā

Benim var ise memdūḥım yine sen gibi ẕī-şāndır
Ben olmam herkesiñ meddāḥı ey Dārā-yı mülk-ārā

Nice lāyıḳ olur her bir vezīr-i nā-sezā medḥe
Olanlar hep benim terşīḥ-i ḫāmem cümlesi dānā

Benim ol şāʿir-i ḳādir ki evreng-i niẓām üzre
Şehenşāh-ı maʿānīniñ ḥüküm-fermāsı bī-pervā

Derūnum mehbiṭ-i rāz āşinā-yı mülhem-i ḥikmet
Ḫayālim daḫı naẓma dem-be-dem virmekdedir maʿnā

Faḳaṭ şāʿir degildir Āṣafā bu ʿabd-i maḫṣūṣıñ
Baña ḫayl u sinān vü leyl ü beydā cümlesi meʾvā

Besā bes eylediñ çünki benimle ʿahd ü peymānı
Anıñçün ḫidmet-i vaṣfıñda oldum muḥteşem-peymā

Seni ben böyle mi medḥ eylerim devletlü sulṭānım
Hele sāyeñde kesb-i ḳuvvet itsün Esʿad gūyā

Bu tārīḫe ḳaṣīde-gūne basṭ-ı mā-cerā olmaz
Anıñçün itmedim ey şems-i devlet vaṣfıñı ıṭrā

Hemān gördikde şādırvān-ı ḳaṣrı bī-ḳarār oldum
Elimde ḫāme şevḳinden idüp bu naẓm-ı nev-peydā

Felek ne tācıñ itdi söyledi Esʿad bu tārīḫi
Ne zībā ṭarḥ ile yaptı bu nev ḳaṣrı ʿAlī Paşa
Sene 1223[466]

82

Tārīḫ-i Ketḫudā-yı ʿOs̱mān Efendi der-defʿa-i S̱āniye
mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Yine mihr-i füyūżāt-ı İlāhī rū-nümā oldı
Açıldı maşrıḳ-ı ẓalmāʾ-yı devlet rūşenā oldı

Giyüp māh-ı muḥarrem ḫilʿat-ı zer-dūzı encümden
Şühūr-ı ḳāmet-i bālāsına zerrīn-i ḳabā oldı

[64b] Tefāʾül itdiler bu evvel-i sāl içre aḥkāmı
Cihāne maḳdem-i ʿOs̱mān Efendi incilā oldı

Ḫuṣūṣā ketḫudālıḳ ḫiz̲meti ḳalmışdı rüʾyetden
Hele ol mesned-i ʿulyāya feyż-i Ḥaḳ resā oldı

5 O dānā-yı mufaḫḫam öyle ḫayr-endīş-i dūr-ā-dūr
Açıldı bāb-ı devlet himmetiyle bī-ʿanā oldı

O z̲üʾl-efżal-i ekrem hem semiyy-i z̲āt-ı z̲iʾn-nūreyn
Mürebbī-i mükerrem bāb-ı luṭfı ḫalḳa cā oldı

Füyūżāt-ı ezel pīrāmeninde gün gibi rūşen
ʿİnāyāt-ı rubūbiyyet aña ṣubḥ u mesā oldı

[466] M. 1808-09.

Nevālinden nemek-līs olmadıḳ yoḳdur bu devletde
Sebük-sāmān olanlar himmetiyle pür ġınā oldı

Ḫuṣūṣā bende-i dīrīnesi Esʿad civārında
Taḥaṣṣun eyleyelden ġayrıdan bī-ilticā oldı

Bu eyyām içre ammā ḳaldı rācil nʾeylesün bilmem
Bir iʿlā igdīc iḥsānında meʾmūle ʿaṭā oldı

Firāz-ı kāma çıḳmaḳ istedikce baña rācileñ
Eger yol virmemek isterse saʿyım hep hebā oldı

Egerçi rākib olmaḳ rācil olmaḳdan güzel ammā
Binek bī-reng-i ṭāḳat olsa rācilden fenā oldı

Kemāl erbābınıñ şey istemek ḳadrin şikest eyler
Neden ammā bu yol Esʿad ʿaṭāyādan cüdā oldı

Suʾāliñ ẕevḳi yoḳdur gerçi naẓm u neṯir ü inşāʾ
Baña ḥaḳḳ-ı civār üzre suʾāl itmek becā oldı

Efendim olmasın ger istemezdim pādişāh olsa
Benim her vaż‘-ı küstāḫāneme luṭfıñ ʿaṭā oldı

Duʿāya başla ġayrı sāl-i tebrīk eyle manṣıbla
Saña her şeyden evvel feyż olan Esʿad duʿā oldı

Ḥurūf-ı manṣıbıñ ism-i şerīfiñ sıġmadı naẓma
Ḥesāb-ı ebcede derc eylemek müşkil edā oldı

Fe-ammā var ise naẓm eyleyen ebced ḥesābıyla
Ya ismin terk idüp yā manṣıb-ı naẓmı hebā oldı

Anıñçün lafẓ ile söylendi sulṭānım bu tārīḫiñ
Ḥesāb-ı cevheri çoḳ sāde ez-ḫāmem dū-tā oldı

Biñ iki yüz yigirmi altı sālinde muḥarremde
Didiler Ḥażret-i ʿOṯmān Efendi ketḫudā oldı
Sene 1226[467]

83

Tārīḫ berāy-ı Ketḫudā-yı Ṣadr-ı aʿlā Devletlü Muṣṭafā Maẓhar Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Āb-ı rūy-ı dīn-i devlet maẓhar-ı feyż-i vaḳār
Ketḫudā-yı devlet-i ʿulyā cenāb-ı Muṣṭafā

Ṣādıḳ-ı devlet-i muʿīn ehl-i ʿiffet maẓharı
Ẕātıña aḫlāḳ-ı maḥmūd-ı ezel feyż-i Ḫudā

Ṭabʿ-ı naḳḳād-ı maʿārif reʾy-i tedbīr-i sedīd
Dāʾimā dīn ehline olmaḳdadır ḫayr-ı resā

[65a] Kenz-i esrār-ı ḥaḳīḳat nāẓım-ı mülk ü milel
Nāfiẕüʾl-emr-i şerīʿat merd-i aḳṣā-yı ẕekā

En-tuʾeddu naṣṣına naẓm-ı niẓām-ı devlete
Ḥażret-i şāh-ı cihān oldı seniñle āşinā

Bārekallāh pādişāh-ı ẓıll-ı Ḥaḳ kim ẕātıñı
Işṭıfā itdi ʿalī-dīn-i sülūk-ı Muṣṭafā

[467] M. 1811 (ocak-şubat).

Ketḫudālıḳ fervesin elbāsıñı gūş eyledim
Dirim aḥsente İlāhī buldı devlet reh-nümā

Ol sürūr ile dirim ey ḫāme-i ḥikmet-şinās
Müjde gel oldı murādıñ Ḥaḳ'dan eyle ilticā

Zīr ü bālā fikrimi ṣaldım ḥesāb-ı ebcede
Olmadı kāmımca bir tārīḫ-i ġarra rū-nümā

Vaṣfıñ olmaz böyle tārīḫ içre güncāyiş-peẕīr
Maẓhar-ı esmā-yı Ḥaḳ erḳāma sıġmaz dā'imā

Ol sebebden fikrimiñ yoḳdur ḳuṣūrı añladım
Ḫāk-i pāyinden ider ḫāmem daḫı ʿafvıñ recā

Cāmiʿ-i evṣāfıña vaḳf eyledim endīşemi
Da'irimle rūz-ı şeb itmekdeyim ḫayr-ı duʿā

Ḥaḳ Taʿālā devlet ü iḳbāliñ efzūn eylesün
Cümle aḥvāliñde tevfīḳiñ saña ḳılsun ʿaṭā

Şimdilik devletlü sulṭānım ġaraż tebrīkdir
Eylerim evṣāfıñı naẓm-ı ḳaṣā'idle edā

Baʿd-ezīn ʿavn-ı İlāhī yāverimdir şüphesiz
İtdi Rabbim mesned-i ʿulyāyı zīrā rū-şenā

Biñde bir Maẓhar düşer Esʿad bu tārīḫ-i neve
Ver duʿāyı mesned-i revnaḳ efendim Muṣṭafā
Sene 1230[468]

[468] M. 1814-15.

84

Ketḫudā-yı Ṣadr-ı Aʿżama

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Bārekallāh şehriyār ʿādil-i Ḫüsrev-i serīr
Ol cihānbā̆n-ı cihān itdi yine reʿy-zerrīn

Ketḫudā-yı devleti tebdīl idince didiler
Ey ḫudāvend-i cihān ʿirfānına ṣad āferīn

Devlet-i ʿulyā-yı ḫāḳāniyeye böyle edīb
Ḫāniṣ olmam gelmedi miṣli diyü itsem yemīn

Mefḫar-ı ʿālem semiyy-i āşinā-yı ehl-i Ḥaḳḳ
ʿĀrif ü kāmil midir ḫayr-ḫᵛāh-ı mülk-i dīn

Virdi revnaḳ mesned-i ʿulyāya ẕāt-ı efḫamı
Ḫüsn ü eṭvār-ı tecellīsi muvaffaḳdır hemīn

Levḥa-i endīşesinde münṭāḳış resm-i düvel
Nüsḫa-yı ḫālinde fihrist-i cihān olmış kemīn

Bārekallāh pādişāhın da vekīl-i muṭlaḳı
Buldı şimdi devlet-i iḳbāline ḫüsn-i ḳarīn

Ketḫudā-yı ṣadr-ı devlet oldıġı demde hemān
İtdiler cümle pesend ehl-i semāvat u zemīn

Ḫaḳ bu kim revnaḳ-ṭırāz oldı bu ʿālī-mesnede
Ketḫudālıḳ kesb-i devlet ḳıldı ẕātıyla hemīn

[65b] 10 Ḥāṣılı tebrīk-i cāh-ı devlet ü iḳbāline
Lāyıḳ Esʿad olsa biñ tārīḫ-i naẓm-ı bih-terīn

Ol sebebden bende virdim naẓm-ı tārīḫe niẓām
Ḫāme-i ʿirfānıma lāyıḳ denilse āferīn

Dört ṭarafdan ḥarf-i cevher ile geldi müjdesi
Buldı el-ḥaḳ ketḫudāsıñ mesned-i ṣadr-ı güzīn
Sene 1233[469]

85
Tārīḫ-i Defterdār ʿOṯmān Efendi
mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Zihī reʾy-i müsellem şāh-ı ʿālī-baḫt-ı ḫāḳāni
Umūr-ı defteriyye buldı bir merd-i ṣadāḳat-kār

Cenāb-ı Ḥażret-i ʿOṯmān Efendi kim o her sūdın
Odur şimdi muḥaṣṣal āb-ı rūy-ı merḥamet āṯār

Yine maʿmūr olur gencīne-i mülk-i cihānbānı
Ki zīrā ẕātı müstevfā-yı devletdir biʾl-istiḳrār

ʿAceb mi ḫāme buyuruldısın tenfīẕ ide tevfīḳ
İder her ṭavrı zīrā maṣdar-ı ḫayr oldıġın eşʿār

5 Odur sermāye-i pāzār-ı ʿirfān-ı ḫıred-mendān
Odur mülk-i hünerde şeh-süvār-ı ḥilye-i miżmār

[469] M. 1817-18.

Ḫıred meftūnidir inṣāf olunsa ol keremkārın
Ḳalem aḫlāḳınıñ Mecnūnʿıdır vaṣfıñ ider tekrār

Yenābīʿ-i himemdir Ḥaḳḳʿa rāʾfet-i medārı kim
Zebān-ı ḫāmesi āb-ı ʿaṭāya maḳsim-i esrār

Müşāhiddir dil-i āyīnesinde şāhid-i tevfīḳ
Anı ehl-i baṣīret derk ider itmezler āteşkār

Görüp iḥsān-ı bī-minnetlerin elṭāf-ı cūdıñdan
Keremde ḫātem eyler mā-meżā iḥsānın istiṣġār

10 Görünce Rüstem-i maʿnā-yı ṭabʿım ṣaḥn-ı evṣāfıñ
Kümeyt-i ḫāmeye naẓmımla virdim cilve-i reftār

Didi bu cevher-i tārīḫi Esʿad çıḳdı bir mürşid
ʿAceb iʿzāz ile ʿOṯmān Efendi oldı defterdār
Sene 1208[470]

86

Tārīḫ-i Lafẓ berāy-ı Maḫdūm-ı Defterdār-ı Şıḳḳ-ı Evvel Meḥemmed Saʿīd Efendi

müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün

1 Şükr-i cenāb-ı Müsteʿān her dilde oldı rāyegān
Tezyīn olup kevn ü mekān oldı ulūhiyyet ʿayān

Baḳ luṭf-ı Ḥaḳ āṯārıña ḫalḳ-ı cihān esrārına
Dikdi bu ʿālemdārıña maḫlūḳını bir bir nişān

[470] M. 1793-94.

Geh ʿabdine ẕillet virür gāhi döner ʿizzet virür
Her ḥāline fırṣat virür tā itmek ister imtiḥān

Nevbetle eyler imtiḥān ʿabdiñ ḫudāvend-i cihān
Bir bendeye virdikde şān eyler müşārün-biʾl-benān

[66a] Mevlā idince kāmurān fermānıñ oldı rāyegān
Bildi zemīn ü āsumān taḥṣīl-i nām ile hemān

Müstevfā itdi şāhına baḳdı felekde māhına
Virme dil-i āgāhına fikr-i taṣarrufla ziyān

Müstevfī-i ḫāḳān olan hem ṣāḥib-i fermān olan
Maḳbūl-ı ins ü cān olan luṭfı gerek bī-imtinān

Erkān-ı devletden biri ẕātıñdır ey devlet arī
Ḳalma ʿināyetden geri reşād ola bī-çāre-ġān

Bu vasf ile elṭāfıñı fikr eyler iken ẕātıñı
Yazdı ḳalem evṣāfıñı ṭāḳ-ı ḫayāle ān-be-ān

Virmiş saña Ḥaḳ bir oġul bāġında açdı ġonce gül
Şükrinde ʿāciz ʿaḳl-ı küll ensābıñ olsun şādumān

Gehvāresi tevfīḳ ola dāʾim saʿādetler bula
ʿÖmr-i resīde yüz yıla itsün cenāb-ı Müsteʿān

Ḥaḳ vālidiniñ şād ide her ġuṣṣadan āzād ide
Ḫayr ile ʿālem yād ide olsun cihāna sāyebān

İnzāl idüp ismiñ Saʿīd gökden ḫudāvend-i reşīd
Eyyāmıñ olsun rūz-ı ʿīd oldı duʿāmız her zamān

Ḥaḳ ḳalbini memnūn ide tevfīḳ ile meşḥūn ide
Elṭāfını efzūn ide dillerde olsun dāsitān

Tārīḫ-i lafẓı söyledim ṣular gibi ezberledim
Ebced ḥesābı eyledim oldı o da böyle ʿayān

Biñ iki yüz otuz olup Kāmil Meḥemmed Beg ṭoġup
Esʿad ḳudūmıñ işidüp itdi musammaṭla beyān
Sene 1230[471]

87

Tārīḫ berāy-ı Defterdār Devletlü Saʿīd Efendi
mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ḫoşā ferḫunde-ṭāliʿ āb-ı rūy-ı mecmuʿ-ı devlet
Getürdi Ḥaḳ seni bu mesned-i vālā-yı ʿulyāya

Vücūda girmek maḥż-ı ʿināyet genc-i sulṭāna
Seniñle virdi şeh-beyt-i ʿadālet cāh-ı vālāya

Hele taḫt-ı sipihri Ḫüsrev-i mihr ideli mesned
Vücūdıñ gibi pertev-sāz olan yoḳdur bu dünyāya

Dür-i iclāl-i cūdıñ būsegāh-ı ḫāṣṣ u ʿāmm oldı
Serīr-i mesnediñ miḥrābdır ehl-i temennāya

Tecellī ehl-i istiʿdāda nisbetle olur ẓāhir
Ne ṣūretle baḳılsa ʿaks ider āyīne zībāya

[471] M. 1814-15.

Şifā-yı ṣadr-ı devlet nüsḫa-i iksīr-i emniyyet
Arisṭo-menḳabet terkībisin ḳanūn-ı maʿnāya

Żamīr-i rūşeniñ āyīne-i ilhām-ı Rabbānī
Derūn-ı tābnākıñ maẓhar olmış sırr-ı Mevlāya

Ẕeheb naḳṭındeki eẕhābı idrāk itdigindendir
Saña bezl itdiren iḥsān-ı ʿālemsiñ mezāyāya

Ḫulāṣa buldı şimdi ṣāḥibiñ bu mesned-i ʿālī
Sezā şeh-beyt-i vaṣfıñ naḳş olunmaḳ ṭāḳ-ı mīnāya

Hemān Rabbim saña tevfīḳini dāʿim refīḳ itsün
Duʿā vācibdir el-ḥaḳ ḫiẕmetiñde ʿavn-i Mevlāʿya

[66b] Civār-ı devletiñde oldıġıma ḳalb-i ḳuvvetdir
Efendim ḥaḳḳ-ı cārī bildigindir baña sermāye

Ziyāretde egerçi var ḳuṣūrım ʿafv-ı iḥsān it
Baña ḳış ḳış idelden gelmedim bāb-ı muʿallāya

Belim bükdi felek bī-ṭāḳat oldum künc-i ʿuzletde
Efendim girmeye yoḳdur mecālim zīr ü bālāya

Ṭanīn-endāz olunca manṣıb-ı iḳbāliñ āfāḳa
Duʿāya geldiler ehl-i semā bāb-ı Mesīḥāʿya

Ḥurūf-ı cevheri bī-bende çekdim silk-i tesbīḥe
Muvaffaḳ oldı fikrim böyle bir tārīḫ-i ġarrāya

Görenler didiler aḥsent Esʿad luṭf-ı Ḥaḳʿdır bu
Ḥicāb itme götür ol maẓhar-ı tevfīḳ ʿaṭāyāya

Eger gelmişse eslāfında tārīḫe sezā bir de
Benim ʿarż itdigim billāh nādire senden aʿlāya

Lisānım gibi lüknet-bāb olup ḫāmem de ṣuṣmışdı
Seniñ vaṣfıñda fikrim şimdi düşdi böyle sevdāya

Gelüp üçler didiler ḥarf-i cevherdār ile tārīḫ
Saʿīd oldı bu defterdār-ı ẕī-şān-ı şādāneye
Sene 1230[472]

88

Tārīḫ berāy-ı Riyāset-i Dürrī Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḥażret-i Dürrī Efendi kim o memdūḥüʾl-zamān
Devlet-i dārını kesb eyler vücūd-ı ʿizzeti

Ḫayr-ḫᵛāh-ı dīn-i devlet āb-ı rūy-ı salṭanat
Berr ü iḥsān eylemekdir ẕikr ü fikr ü niyyeti

ʿĀrif ü ʿāḳil mükerrem ṭavr-ı memdūḥüʾl-enām
Eylemez nādān olan dīne ḳaṭʿā raġbeti

Nīk-nām-ı mülk-i devlet şehriyār-ı maʿrifet
Fikri terfīʿ eylemekdir ḳadr ü şān-ı devleti

5 Ol sebebden pādişāh-ı dīn-i İslām añlayup
Dürr-i ẕātı dökdi devletde cihānıñ ḳıymeti

[472] M. 1814-15.

Bārekallāh ol şāh-ı cihānıñ […][473] baḫtına
Ẕāt-ı memdūḥıñ gibi dindār buldı şevketi

Ḳāmet-i zībā-yı mesned giydi teşrīf-i sürūr
Şimdi buldı baḫt-ı iḳbāl-i riyāset ḳuvveti

Gevher-i evṣāfına deryā-yı devletiñ maḥal
Vardır ẕātıñ gibi dānā-yı ʿaṣrıñ nedreti

Ḥażret-i Mevlā refīḳiñ eyleye tevfīḳini
Düşmen-i iḳbāline virsün hemīşe ẕilleti

Ḥāṣılı meşġūl iken edʿiye-i iḳbāliñe
Ḫāmemiñ tārīḫine düşdi yedimde raġbeti

Ben daḫı ḥamd eyleyüp ol şevḳ ile itdim ḥesāb
Cevher-i evṣāfıña virdim nuḳūd-ı raġbeti

Ḥarf-i cevherdār ile Esʿad didim tārīḫini
Şāhid-i rūy-ı riyāset buldı Dürrī zīneti
Sene 1209[474]

89

Tārīḫ berāy-ı Ḳaṣr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezīre-i Mora

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ḫoşā ferḫunde resm-i bī-bedel eyvān-ı bī-hemtā
Ki her ṭarḥ-ı sütūnı ṣañki bir maḥbūb-ı müsteġnā

[473] Mısraʿın bu kısmında eksiklik vardır.

[474] M. 1794-95.

Ne zībā kāḫ-ı maṭbūʿ-ı Ḫavernaḳ ṭāḳ-ı aʿlādır
Temāşa eyleyenler yā demez mi miṡli yoḳ ḥaḳḳā

Ḳalur mı dilde ġam her bir nigāh-ı şevḳ-i enẓāra
Açıldıḳca izār-ı revzeni biñ ẕevḳ ider īmā

Ḥarīr-i ferşi çeşm-i ḥayrete merġūle-i cānān
Ṣarīr-i bābı bir āvāze-i nev-reste-i zībā

Hele ben bildigim bir ḥaclegāh-ı ṭarḥ-ı dil-cūdır
ʿArūs-ı resmine meftūn olur endīşe-i aʿlā

Bu cāy-ı mesned-i aḥkāma lāyıḳ oldıġın bildi
Anıñçün Ḥażret-i İsḥaḳ Efendi eyledi inşā

Odur naḫl-i necīl-i āb-ı rūy-ı reʾfet endīşān
Odur lübb-i lebīb-i nuḫbe-i ehl-i kerem-pīrā

Anıñla faḫr ider ebnā-yı cinsi silk-i tedrīse
Olaldan gevher-i ẕāt-ı kerīmi naẓm-ı zīb-efzā

Ṭarīḳatda Ḫudāyā kām-yāb eyle saʿādetle
Ola ẕeyl-i sedīli būsegāh-ı ehl-i istiġnā

İşitdim nāgehān Esʿad o ḳaṣr-ı dil-keş-i endāmı
Görümlük virdi ḫāmem böyle tārīḫ-i şevḳ-efzā

İki āvīze ṭāḳdım dil-ber-i tārīḫe söylendim
Zihī ḳaṣr-ı dil-ārā oldı bu cāy-ı ḥayātāsā
Sene 1203[475]

[475] M. 1788-89.

90

Tercī‘-i Bend be-üslūb-ı Tevbe-nāme der-Ḳal‘a-ı Maġosa Goftem

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Yeter ey dil-i naẓar zülf-i siyehfām yeter
Yeter ey cān-ı belā-dīde bu āşām yeter
Yeter oldıñ heves-i nefs ile der-bend-i emel
Yeter itdiñ dil-i bī-çāreye bed-nām yeter
Yeter āyīne-i āmāle cilā virdiñ ḥayf
Yeter itdiñ naẓar-ı seyr-i gül-endām yeter
Yeter aldatdı seni ḳaḥbe-i devrān yeter
Yeter ol mekr ile bu çekdigin ālām yeter
[67b] Ṭāḳ-ı eyvān-ı ḫayāli yeter itdiñ ma‘mūr
Yeter artıḳ nice bir naḳş-ı dil-ārām yeter
‘Aynıñ ‘ibret ile ḥāline bir kez naẓar it
Düşün ey dil saña bu seyr-i ser-encām yeter

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es‘ad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

2 Āh kim ‘ömr-i civāniyye yazıḳ itdi güẕer
Eyledim fikr-i hevālarla ol āfāḳı heder
Nefs-i emmāreye āyā niçün oldıñ mecbūr
Tā-be-key itmedesin cisr-i ḫaṭır-nāka sefer
Perde-i ẓıll-ı ḫayāl içre temāşā gibidir
İtme eşkāl-i ṣuver ḫāne-i devrāna naẓar
Ḥilḳat-i ẓātıñı idrāk idene lāyıḳ mı
Eyleye vaḳtini vābeste-i ālām u keder
Sen niçün ‘ibret alup kendine gelmesin ‘aceb
Sūd-ı ‘uḳbāya çalış itmeyesin tā ki żarar

Mü’min-i kāmil olan rāḥat ider mi bunda
Naṣṣ ile ṣābit iken oldı bu cāy-ı ḥaẕer

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

3 Ey sitem-dīde ġam-ı dehr ile mehcūr olma
Ẕevḳ-i eyyām-ı ziyānkārede mesrūr olma
Rāḥatüʾl-ḳalb olayım dirseñ iki ʿālemde
Ḳaṣr-ı ḫülyāda hevā nakşına maḳṣūr olma
Künc-i ʿuzletde ḳanāʿatle dürüş ḫursend ol
Bī-beḳā ʿālemiñ elvānına memkūr olma
Rızḳ-ı maḳsūm-ı ḫudāvend ile sulṭān olagör
Nefs-i şeyṭāna uyup re’yine mecbūr olma
İki ʿālemde tevāżuʿla ser-efrāz olagör
Dil-şikenlikle düşüp dillere meşhūr olma
Tām ol bezr-i ḳaṭūnā gibi dermān olasın
Ḳırılursa sem olur sen daḫı meksūr olma

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

4 İbtilā-yı miḥen idrāk idene devletdir
Bu ḫarābātda ẕevḳ eylememek niʿmetdir
Enbiyā ḥālini fikr eyle eger ʿāḳil isen
Anlarıñ çekdigi hep ḥükm-i rubūbiyyetdir
Ḫayr u şer cānib-i Ḥaḳʾdan idügin idrāk it
Her ne kim saña ẓuhūr eyler ise ḥikmetdir
Kendiñi ṭavḳ-ı ʿubūdiyyete lāyıḳ eyle
Ṣanma ḳulluḳda ser-āzādeligi ʿizzetdir
Etḳıyā zümresi ekremdir iki ʿālemde
Olma meşġūl-i cihān niʿmetine nıḳmetdir

[68a] Ḥāṣılı cümle umūrıñda tevekkül eyle
İki ʿālemde bu sermāye-i ḳurbiyyetdir

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden gerü ḥālin bula ḥüsn-i encām

Tevbe yā Rabbi geçen cürm-i günāh itdigime
Fikrimi ʿaşḳ-ı mecāzīde tebāh itdigime
Tevbe yā Rabbi seniñ ḥubb-ı rubūbiyyetiñi
Ġayrı sevdālara ṣarf eyleyüp āh itdigime
Ṣaçı Leylāʾlara dil-beste olup Ḳaysāsā
Ṣūret-i ẓāhireye ṣarf-ı nigāh itdigime
Çeşmime zīnet idi kuḥl-ı cilā-sāz-ı sivā
Tevbe yā Rabbi naẓar-ı zülf-i siyāh itdigime
Beni aġlāl-i mükāfāt ile der-bend itme
Nefsimi sırr-ı ʿalem cürm-i siyāh itdigime
Sāḥil-i maġfireti Esʿadʾa rūzī eyle
Tevbe deryā-yı meʿāṣīde şināh itdigime

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

Tevbe menfāde geçen vaḳti heder ṣandıġıma
ʿAyn-ı elṭāf-ı ʿināyeti keder ṣandıġıma
Seniñ iḥsānıñ iken luṭfa muḳābil nefyim
Tevbe yā Rabbi anı reʿy-i beşer ṣandıġıma
Ḳalʿa-bend itdiñ ise Yūsuf-ı ḥikmet bilinem
Tevbe ol cāyı Züleyḫā-yı ḫaẕer ṣandıġıma
Beni aç eylemeyüp ḫaste esīr eylemediñ
Luṭf-ı iḥsānıñ olan seyr-i sefer ṣandıġıma
Bir ʿusr iki yesīr celbini bildürmiş iken
Tevbe bu fā'ide-i nefyi żarar ṣandıġıma

ʿĀlemiñ naḳş-ı ber-āb oldıġın idrāk itdim
Tevbe bu dehr-i ḥaṭırnākı maḳar ṣandıġıma

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

7 Meded ey rāḥim ü ġaffār kerīm ü mennān
Meded ey nāṣır u ḥayy mülk-i zevālā Ḥassān
Sensin ol ḫāliḳ-ı ekvān-ı şehenşāh-ı cezā
Sensin ol ḳādir ü Settār vü ḥalīm-i raḥmān
Benim ol ʿillet-i ʿiṣyān ile bī-ṭāḳatıñım
ʿAfv-ı iḥsānıñ ider bana iderse dermān
Mücrimim […][476] ʿiṣyānım ile rū-siyehim
Yaḳma dūzaḫda beni cürmümi ʿafv eyle emān
Sen yaratdıñ beni yoḳdan benim ey maʿbūdum
Ben günehkāra meded senden olur ey Ġufrān
Seniñ iḥsānına ḳaldım emān imdād eyle
El-amān el-meded ey pādişeh-ı ẕüʾl-ekvān

[68b] Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

8 Yā İlāhī beni şāyeste-i ʿirfān eyle
Bu ḫarābāti ḳulıñ Esʿadʾı ʿumrān eyle
Yā İlāhī baña esrār-ı riyāżı keşf it
Dil-i pejmürdemi luṭfıñla gülistān eyle
Mürde-i ḳālebime nefḫ-i füyūżāt eyle
Ḳalebim evreng-i rıżā ḥükmine sulṭān eyle
Görmege ʿaks-i rubūbiyyeti āyīnemde
Kuḥl-ı esrār ile çeşmānıma dermān eyle

[476] Mısraʿın bu kısmında üç hece eksiktir.

Nefs-i emmāreme şimden girü maġlūb itme
Ḥāfıẓ ismiñ baña yā Rabbi nigeh-bān eyle
Tevbe-nāmem ola maḳbūl-i dür-i iḥsānıñ
Tekye-i ṣıdḳ-ı rıẓāda beni iskān eyle

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Esʿad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

91

Tercīʿ-i Bend berāy-ı Naṣīḥat-ı Veled in Ḳāʾil-i Suḫan-ārā

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Kim ider sīnesini zūr ile umāc-ı keder
Nāvek-endāz-ı merām olmaġı herkes ister
Şaṣt-ı iḳbāle göre menzil olur merd-i hüner
Baḫt-ı bāzū-yı ḳavī menziline ṭaş diker
Sözimi sırr-ı kemān-keş gibi eyle ezber
Felegin saḫt-ı kemānıñ çekene er dirler

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

2 Sen sen ol ḥalḳa-i tevḥīde dürüş añla uṣūl
Tekye-i ʿāleme gelmekde nedir emr-i vuṣūl
Sebeb-i ḫalḳını bil olma şerʿiden mefsūl
Bakma bālālara nefsiñle olup olma melūl
Şanma dünyāda iren devlete olmış maḳbūl
Sūdına ḫürrem ü ḫüsrānına olma mecdūl

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

3 Bu şu'ūnāt-ı felek devr ile itmekde güẕer
Nefs-i şeyṭāna uyup olma hevāya reh-ber
Görüp alūdeligi itme heves ile ḫaẕer
Niye geldiñ bu cihāna sen anı bilseñ eger
Ḫaberiñ olsa naṣıl gündür o rūz-ı maḥşer
Zīnete ma'il olup virmez idiñ ravża keder

[69a] ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

4 Öyle bir kāra sülūk eyle ki rāḥat bulasın
Heves-i kāmı ferāmūş eyle ki niʿmet bulasın[477]
Üdebā meclisine gel ki saʿādet bulasın
Baḥr-ı āmāle ṭalup gitme selāmet bulasın
Vāṣıl ol sāḥil-i ʿirfāna ki rifʿat bulasın
Zād-ı ʿuḳbāyı tedārikle ḳanāʿat bulasın

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

5 Cehl ile ḥükmini idrāke kişi yol bulamaz
Ẕüll-i maḫzunına kāmilde cehālet olamaz
Reng-i ruḫsār-ı güli bād-ı fenādan ṣolamaz
Ārż-ı nā-münbiteyi ʿārif olanlar ṣulamaz
Ser-ā-ser ḫāy emeli lehce-i fikre ṭolamaz
Ẕeyl-i nāmūsını çirk-āb-ı hevāya bulamaz

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

[477] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

6 Sīretin ẓāhiridir her kişiye ṣūret-i ḥāl
Bellüdir nāṣıyesinde görinür nūr-ı kemāl
Bulmaḳ istersen eger ʿizzet-i dāreyne mecāl
İtme efkārını rūz-ı şebe sermāye-i māl
Pūte-i dilde çalış naḳd-ı emel olsun ḳāl
İtmesün kimse seni sevdigim ʿālemde miṯāl

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

7 İtmesün kimseyi aḫlāḳ-ı duriyyeñ dil-gīr
Āfet irmezse olur şāḫ-ı dıraḫt-ı ser-gīr
Varaḳ-ı ṭūṭī zamānında ider dūd-ı ḥarīr
Bu tecellīye komuş ʿālemi ḥüsn-i tedbīr
Eylemiş cümle-i eşyāyı müretteb taḳdīr
Dil ü destiñle ṣakın kimseye itme tekdīr

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

8 Eyle gel iki gözim nūrı bu nuṣḥımla ʿamel
Emel iẓhār iderek nāṣıḥ ile itme cedel
Gelmesün ṭavr-ı şütür-gürbeden ervāḥa kesel
Virme nādānlıḳ ile meclis-i ādāba ḫalel
Bākire maʿrifet el nʾeylemeli müstaʿmel
Dilde ʿirfān u kemālat ile ol ḍarb-ı meṯel

[69b] ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

9 Zīnet-i ẓāhireniñ yoḳdur ʿabesdir faṣlı
Var mıdır ẕevk-i şitā içre hezārıñ faṣlı

Dil-i āyīne-i dānāyı görenler paṣlı
Cühelā ṣūrete ʿaks itmedigidir aṣlı
Emeliñle elem-i dehr ile olma yaṣlı
Olmasun meclis-i ʿālemde fiʿāliñ faṣlı

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

10 Çoḳ sebük-maġzı ḳomaz menziline böyle revīş
Yorulur yolda bıraġur süfehāya bu gidiş
Be-vaḳt-i menzil-i maḳṣūda yorulmaḳ degil iş
ʿUḳalā meclisi gördikde otur anda iliş
Ne ḳadar cāhil iseñ ehl-i faẓīletle biliş
Nā-becā resmi bırak ḳadr-i kemālāta yetiş

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

11 Faṣl-ı gülşende görür reng-i ʿiẕār-ı verdi
Añlar Esʿad ne dimek vaḳt-i şitānıñ serdi
İşidir mi gül ʿaceb bend-i hezārıñ derdi
Mübtelā olmayacaḳ ḥasrete hīçbir ferdi
Derd-i ʿaşḳ içre çeken çille-i serd-i merdi
Ṣanma dünyāda kişi ʿaḳl ile kāma erdi

ʿĀḳil ol pendimi ḳıl gūş-ı ḳabūle zīver
Her gelen ʿālem-i nāsūta gelür bir de gider

92

[70a] **Tercīʿ-i Bend berāy-ı Merṣiyye-i Beñli ʿĀrif Beg Dāmād-ı Şeyḫüʾl- İslām İvāz Paşa-Zāde**

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ey çarḫ-ı bī-mürüvvet eliñden fiġān seniñ
Maẓlūmıñ oldı cümle cihān el-emān seniñ
Dā'im ihānet ü elemiñ ḫānedāna mı
Yandıḳ bu vaż'-ı bed-menişiñden amān seniñ
Nādāna mı hemīşe idersiñ ri'āyeti
Ehl-i derūna mı ġarażıñ her zamān seniñ
Kāfir-dilāna şefḳat u luṭfıñ müdāmdır
İslām-ı 'adāvet-ı kārıñ hemān seniñ
Ol 'Ārif-i yegāne-i gülzār-ı mevḳıt
Buldı ġamıñla bāġ-ı ḥayātı ḫazān seniñ
Dār-ı beḳāya rıḥletine ġamm yemem velī
'Ömrinde bulmadı elemiñden amān seniñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

2 Ey hem-dem ü enīs eḥibbā ü aṣdiḳā
V'ey maḥrem-i ser-ā-ser-i ef'āl-i āşinā
Senden cebīre-bend-i şikest-i ḫāṭırı
Yārān olurdı tesliyetiñle feraḥ-fezā
Ḳıldı cüdā felek seni de āşiyāndan
'Anḳā-yı rūḥıñ eyledi pervār-ı māsivā
Yandı bu derd ile dil-i ṣad-pāre āteşe
Ṣabr-ı cemīl ile bize ikrām ide Ḫudā
Ḥayfā peyām-ı rıḥletiñ itdi bizi ġarīb
Āh ey sürūr-ı sīne eyā rūḥ-ı Āṣafā
Maṭmūre-i mezārıñı bir berke eylesün
Ġamdan aḳan dü-çeşm-i teḥassürde eşk-i mā

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

3 Mülk-i beḳāya raġbet idüp rıḥlet eylediñ
Terk-i cihāna rāġıb olup ġurbet eylediñ
Bezm-i ḥayāta tefriḳa ṣaldı ferāġatıñ
ʿUkbāda ḫūriyān ile mi ülfet eylediñ
Āh ey sürūr-ı sīnem eyā cān u dil-pesend
Eyyām-ı ʿömrimi baña hep miḥnet eylediñ
Ṭāḳ-ı revāḳ-ı ülfeti itdiñ ḫarābezār
Yıḳdıñ binā-yı ṣabr-ı dili külfet eylediñ
Ben bildigim bu bezm-i fenāda dem itmediñ
Ālām-ı dehr-i dūn ile ünsiyyet eylediñ
Mevlā duraġını heme ḥuld-ı berīn ide
Sen kim cihānda gördigiñe şefḳat eylediñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
[70b] Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

4 Bir gevher-i ḥaḳīḳat-i ʿālem-bā*ā*hā idiñ[478]
Sermāye-baḫş-ı ḫāṭır-ı bāy u gedā idiñ
Ḥüsn-i sülūk-ı ṭavrıña meftūn idi cihān
Enẓār-ı çeşm-i himmete revnaḳ-fezā idiñ
Dil tāzelerdi b*e*zm-i luṭfıñda iştihā
Dil-teng-i ye'se luṭf ile şehd-i ṣafā idiñ
Kāmıñca virmedi saña bir nān dehr-i dūn
Ammā naʿīm-i dehr-i d*ū*n ehl-i ġına idiñ
Bezmiñde feyż alurdı felekden ḫazīn olan
Rūḥa kelām-ı tesliyet ile ġıdā idiñ
Ḥācet degildi ḫaste-dile ṣūreta ʿilāc
Sen ʿillet-i derūna hemīşe şifā idiñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim

[478] Bu bend der-kenara yazılmış, remizle manzumedeki yeri tayin edilmiştir.

Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

5 Ey nūr-ı ʿaynım ʿāleme elbet gelan gider
Biñ yıl bu dehri kendiye mesken ṭutan gider
Dil-bend olan nuḳūş-ı cihānıñ ṣafāsına
Semt-i beḳāya ʿazm idicek pür-miḥen gider
Yoḳdur beḳāsı ʿālem-i lāhūta rāġıb ol
Dārā gibi bu ʿāleme ḥükm eyleyen gider
Ben bildigim gelenleri hep gördüm ʿāḳıbet
Bu ʿālem-i fenāyı bilen bilmeyen gider
Gerçi şikāyet eyledim ammā firāḳıña
Dünyāda nā-murād olan ʿuḳbāya şen gider
Ẕātıñ hemīşe ʿārif-i billāh idi seniñ
Ṣanma civār-ı raḥmete her isteyen gider

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

6 Mevlā seniñ ṭuraġını ḫuld-ı berīn ide
Ervāḥ-ı ḳudsiyānı en[ī]s ü ḳarīn ide
Ḥūrīler ile eyleye tezyīn-i bezmiñi
Bühtān-ı cenneti saña ṣadr-ı güzīn ide
Taht-ı ḳuṣūrıña cereyān eyleye zülāl
Ẕevḳiñ ṣafā-yı ṣafvet-i şīr engübīn ide
Taḫt-ı ẓilāl-ı ʿarş-ı muʿallāda yaṣdanup
Rāh-ı ṣırāṭı luṭf-ı İlāhī mübīn ide
Göstermeye zelāzil-i ʿuḳbāyı çeşmiñe
Maḥşer şedā'idinde vücūdıñ emīn ide
ʿUḳbāda cümle kāmını ḳılsun revā ṣamed
Luṭf-ı ḫafiyyesin saña ḥışn-ı ḥaṣīn ide

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

93

Tercīʿ-i Bend berāy-ı Merşiyye-i Erżurūmī Ḳırmacı-zāde Saʿīd Aġa Erżurūm Goftem

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ey çarḫ-ı bī-mürüvvet elinden emān seniñ
Maẓlūmıñ oldı itdigiñ işden cihān seniñ
Ḥayfā Saʿīd Aġaʾyı niçün eyledün telef
Girmez mi gūşına be imānsız emān seniñ
Ḳoydıñ mezār-ı ḫāke o nāzik vücūdı ḥayf
Perverdeñ oldı mıydı o ḥilḳatde cān seniñ
Ol ḫānedān-ı dīne nice ḳıydıñ ey yezīd
ʿİndinde bir mi kāfir ile müslümān seniñ
Ol nev-civānı eylediñ āḫir esīr-i merg
Şanma ḳalur yanına bu işler hemān seniñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
[71a] Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

2 Ẕātıñ virdi Erżurūmʾa revnaḳ-ı dīger[479]
Böyle Saʿīd görmedi hīç māder ü peder
Bir ḫānedān idiñ hele ol kişver içre sen
İtdiñ kebāb-ı āteş-i firḳatle biñ ciger
Peyġām-ı mevtiñ işidüp aḥbāb u aṣdiḳā
Yaḳdı binā-yı ṣabr u dili āteş-i keder
Ya kim taḥammül eyler ʿaceb iftirāḳıña
Olmaya sīnede meger imāndan eẕer

[479] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Ṭoġırmamışdı māder-i devrān seniñ gibi
Böyle melek-ḥışāl-i vücūd emlaḥüʾl-beşer

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

3 Aḫlāḳ-ı dil-pesend ile cāna ġıdā idiñ
Āyīne gibi ṣafvet ile pür-ṣafā idiñ
Farżā düşeydi mevrid-i ḫāk-i pāyiñe
İncinmez idi ṭatlu idiñ ḫoş edā idiñ
Ṭoymazdı bir dem ülfetiñe ehl-i dil olan
Dostluḳda āşinālarıña cān fedā idiñ
Memdūḥ-ı ṭavr ile hele miṣliñ ʿadīm idi
Her güne iltifāt-ı ḳulūbe sezā idiñ
Memnūn olurdı ḫulḳ-ı luṭfıñdan ins ü cinn
Maḥrem-serāy-ı ḫāṭır-ı bāy u gedā idiñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

4 Tā ḫalḳ olaldan ʿaksinedir ḫilḳat-i felek
Kec-devr ider ṣanīʿi budur ṣanʿat-ı felek
Ehl-i derūne dāʾimā eyler ihāneti
Nā-dān-ı bī-meẕāḳa döner devlet-i felek
Bir gün olur mı itmeye şām-ı küdūreti
Merʾī degil mi herkese yā ʿādet-i felek
Hīç var mı ṭoymış ʿömriñe bir ferd-i dil-pesend
Nādānedir cihānda hemān niʿmet-i felek
Odur ki olmaya dil-beste-i luṭfıña[480]
Bu teng-nāda çekmeye hīç minnet-i felek

[480] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

5 Ḥayfā ki eylediñ gözimiñ nūrı rıḥleti
Yaḳdıñ derūn-ı sīnemize nār-ı firḳati
Gençlikde virdi Ḥaḳ saña cāy-ı ʿademde cāh
Çaldı ḳapunda sūr-ı ecel ṭabl-ı nevbeti
Bildiñ bu teng-nā-yı fenāya gelan gider
Terk eylediñ ḳabāʾili ḳıldıñ ʿazīmeti
[71b] Mevlā ṣabır vire seni cümle bilenlere
Göz görmemişdi sendeki kerrūbī ḥaṣleti
Şimden girü saña olunan hep duʿā budur
Ḳılsun cenāb-ı Ḥaḳ saña iḥsān-ı cenneti

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

6 Esʿad bu merṣiyeyle seni añsun aġlasun
Ceyḥūnʿa dönsün eşk-i teri ḳanı çaġlasun
Yansun şerār-ı ḥasret-i hicrān-ı yeʾsine
Tā ḥaşre dek o āteş ile sīne daġlasun
Bir niʿmet idi ẕātıñ eḥibbāya baʿd-ezīn
Bulsun var ise yeriñe bir dāne baġlasun
Ṣafvet virdi meclisiñ ehl-i ḳasāvete
Şimden girü ḳasāvet-i ṭabʿım ne aġlasun
Ḥaḳ nā-şinās olanlara ḥaḳḳıñda söyledim
Rūḥ-ı şerīfine oḳuyup Ḥaḳḳʿı ṣaḳlasun

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

7 Mevlā seniñ şefīʿini Peyġām-ber eylesün
Ḫuld-ı berīni ẕātıña luṭf-ı ber eylesün
Cār eylesün ḥabībine cennetde ẕātıñı
İsmiñ de ehl-i cennet ile reft eylesün
Nūra defīne eyleye ḳabriñ cenāb-ı Ḥaḳḳ
Cümle suʾāliñi saña āsān-ter eylesün
Havl-i ḳıyāmeti saña göstermeye Aḥmed
Ẕātıñ Saʿīd-i ʿarṣaña maḥşer eylesün
Esʿad saña bu güne duʿā eylesün hemān
Kurʾānʿı rūḥ-ı pākiñ içün ezber eylesün

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ʿāḳıbet seni ey verd-perverim

94

Terkīb-i Bend berāy-ı Merşiyye-i Cāriye-i Ḳāʾil īn Suḫan Raḥmetullāhi ʿAleyhimā

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Niçün ey çarḫ-ı sitemger-i felek kec-devrān
Niçün ey ṭārem-i ġaddār-ı sipihr-i devrān
Baña bu ẓulm-ı ṣarīḥi niçün itdiñ söyle
Niye ḳıldıñ benim eyyām-ı civānım hicrān
Niye ayırdıñ a kāfir beni gül yüzlimden
Nice raḥm eylemedin ḥālime ey bī-imān
Sen ne ḫūnī-i siyeh-dil idügin bilsünler
Nice bir ḥançer-i ġadriñle ola maẓlūmān
Pençe-i merge giriftār idüp ol gül-bedeni
Ṣarṣar-ı bād-ı fenā gülşenine virdi ḫazān

[72a] Yanasın sen de şerār-ı dil-i zārımla benim
Nice yaḳdıñsa firāḳ āteşine cān u tenīm

2 Ḥayf kim ġonce gülüm bād-ı fenādan ṣoldı
Gülşen-i ʿömriñi ser-pençe-i rıḥlet yoldı
Baḳmaġa ḳıymaz iken ḫāk-i siyeh āġūşa
Çekdi ol gül bedeni ḳanı o nāzlım nʿoldı
Nice ḳan aġlamasun çeşm-i felāket-dīdem
Dökünüp eşk-i firāḳ iki gözim ḳan oldı
Ṣundu ṣāḳi-i ḳader şerbet-i ṣahbāyı ecel
Bezminiñ kāse-i ārām-ı ḥayātı ṭoldı
Çāre ne böyle imiş ḥükm-i ḳażā-yı taḳdīr
Rūḥ-ı ḳudsiyyesi ser-menzil-i rıḥlet buldı

Dilerim sen de felek ben gibi nā-şād olasın
Āh maẓlūm-ı cihān-sūz ile ber-bād olasın

3 Nice seyl eylemeyim ḳanı dü-çeşmānımdan
Felek ayırdı benim cānımı cānānımdan
Ġonce-i nādir idi gülşen-i ünsiyyetde
Ḥayf kim tīġ-i ḳażā kesdi gülistānımdan
Deng-sāz-ı nigehinden gelüp āhū-yı ḥarem
Meşḳ-i nāz eyler idi dīde-i ceylānımdan
Görmeden bār-ı emel bāġ-ı dil-ārāmın da
Öyle ayırdı felek serv-i ḫırāmānımdan
Eyledi ġadr-i firāvān ile maṭmūre-nişīn
Ayrı düşdi benim ol rūḥ-ı revānım cānımdan[481]

Yine ʿaks üzre dönüp cünbīş-i devrān-ı felek
Yire geçsün dilerim ḳubbe-i keyvān-ı felek

4 Ey felek yandı seniñ āteşiñe cān-ı cihān
Sende āyīn-i mürüvvet eşeri yoḳ mı emān

[481] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Tā-be-key cevriñ uṣanmaz mısın erbāb-ı dile
Yoḫsa münkir misin ʿuḳbāya sen ey bī-īmān
Dād elinden seniñ ey ḫā'in-i ġaddar reviş
Meger irmez mi giryānıña dest-i efġān
Dāmeniñ ḳurtılamaz dest-i şikāyetde ḳalur
Ne siyehkār idügin cümle bilür maʿẕūrān
Faṣl ider rūz-ı ḳıyāmetde bizim daʿvāmız
Ḥākim-i maḥkeme-i yevm-i cezā-yı ʿiṣyān

Nice ayırdıñ ise cānları cānānından
Sen daḫı ayrılasın var ise īmānından

5 Āh kim nʿeyleyeyim bezm-i cemī ʿālemsiz
Telḫdir olsa da keyfiyyet-i mey hem-demsiz
Tesliyetle dil-i ṣad-pāre oñulmaz bilürim
Ḳaldı tā ḥaşre degin yārelerim merhemsiz
[72b] Dād eliñden seniñ ey çarḫ-ı cefā-pīşe emān
Var mı bir ehl-i hüner devrini görmiş ġamsız
Benim ol murġ-i felāket ki eşim aldurdım
Āşiyān-ı emelim ḳaldı tehī maḥremsiz
Ṭutalım cennet imiş kuşe-i vaḥdet cāna
Nʿeylesün öyle gül-i gülşeni dil ādemsiz

Dāmeniñ dest-i ḫalāyıḳda ola efsürde
Sen de ḳan aġlayasın itdiğiñe maḥşerde

6 Kime şekvā ideyim derd-i dil-i zārımdan
Ecel ayırdığını yār-ı vefākārımdan
Ṭoymadan niʿmet-i dildārıma ḥayf aldurdım
Nice ḳan dökmeyeyim dīde-i ḫūnbārımdan
Ṣalınup al yeşillerle gülüp oynadığı
Gitmiyor nʿeyleyeyim ḫāṭır-ı āzārımdan

Şöyle kim derd ile ḫāk olsa tenim ḥaşre degin
Reng-i ḥasret görinür berg-i çemenzārımdan

Cān u ten fikr-i firāḳıyla perīşān oldı
Beyt-i maʿmūre dil-i ḫāk ile yeksān oldı

7 Yoḳ mı ey hādim-i leẕẕāt-ı mürüvvet sende
Baġrı yanıḳlara bir ẕerre ʿaṭūfet sende
Dem-be-dem cām-ı eceli dolanur bezmiñde
Yoḳ mı bir keyf ile āmīḫte-i şerbet sende
Çünki derd ehline şefḳatle naẓar ḳılmazsın
Bāri gül yüzlülere yoḳ mı muḥabbet sende
Nice ber-ḫāne ḫarāb itmedesin inṣāf it
Bir zamān çeke misin derd-i nedāmet sen de
Seniñ ʿindinde hele pīr ü civān yeksāndır
Nā-mūradāne daḫı yoḳ mı ḥimāyet sende

Cān-dāde olmayanıñ saña sözi kār itmez
Ḥükm-i taḳdīri bilen ʿāḳil uzun zār itmez

8 Bu şuʾūnātı göñül ṣanma ki devrān eyler
Anı sulṭān-ı ezel ḫāliḳ-ı ekvān eyler
Bir sebebdir arada hādim-i leẕẕāt-ı cihān
O da her kārını fermūde-i yezdān eyler
Olmasa hādim-i leẕẕāt eger dünyāda
Nefs-i emmāreyi görsen nice ʿiṣyān eyler
Olmasa būd-ı nebūdı bu cihānıñ tevʾem
Herkesi reʿy-i fenā mülkine sulṭān eyler
Dil-firīb olma bu sermāyesine dünyānıñ
Tācir-i şehr-i fenā kārını ḫüsrān eyler

Var mı āsāyiş iden söyle fenā dünyāda
Her gelan gitse gerekdir bu ḫarāb-ābāda

[73a] 9 ʿArif ü ʿāḳil olan dehre muḥabbet itmez
Dil-i āzādesini beste-i miḥnet itmez
Ṣarmayan leylī-i gīsūya dil-i sevdāyı
Her ḳamer-ṭalʿata neẕẕāre-i diḳḳat itmez
Eyleyen sırr-ı mezāyā-yı cihānı idrāk
Feleginˆ āyīne-ruḫsārına raġbet itmez
Ṣūrete dil vireniˆ firḳat olur encāmı
Pīr-i fānī-i felek kimseye şefḳat itmez
O ḳadar cānıma kār eyledi ālām-ı firāḳ
Dil-i ġam-dīde melek olsa da ülfet etmez

Yeter ey dil saña bu rütbe şikāyet çoḳdur
Derk ider ʿārif olan ʿāleminˆ aṣlı yoḳdur

10 Elimizden ne gelür bāri duʿā eyleyelim
Derd-i ʿiṣyānına tedbīr-i devā eyleyelim
Sehv ile ḫayf o maẓlūmeye renc itmişsem
Ḥaḳḳ zevciyyetini bāri edā eyleyelim
Ḥażret-i Fāṭıma Sulṭānʿa semiyy oldığını
Şükr idüp Ḥażret-i Allāhʿa ṣenā eyleyelim
Hem-nişīn eyleye ḥūrīler ile cennetde
Bārgāh-ı aḥadiyyete recā eyleyelim
Yanaraḳ yaḳılarak böyle duʿā eyleyerek
ʿİllet-i ḫasretine ṣabr-ı şifā eyleyelim

Yā İlāhī anı ḥūrīlere sulṭān eyle
Soñra cennetde ḳulıñ Esʿadʿa iḥsān eyle

11 Yā İlāhī kerem it bendeñi maḥzūn itme
Dil-i sevdā-zedeyi miḥnete maḳrūn itme
Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān ʿaşḳına raḥm eyle bize
Kimseyi ʿillet-i firḳatle ciger-ḫūn itme
Ṣubḥ-ı vuṣlatla dil ü dīdeyi tenvīr eyle
Şeb-i yeldā-yı ġamı bendeñe efzūn itme
Nā'il-i vaṣl-ı ḥaḳīḳat olup āzāde dili
Zülf-i Leylāʾya sarup ʿaşḳ ile Mecnūn itme
Nefs-i emmāreye ruḥṣatla murādın virme
Düşmen-i cānım olan ẓālimi memnūn itme

Çünki dünyāda firāḳ eylemedi nā'il-i kām
Eyle ʿuḳbāda İlāhī beni yārimle be-kām

12 Yā İlāhī anı şāyeste-i dīdār eyle
İsmini zīver-i ser-deftere ebrār eyle
Ḥażret-i Fāṭımaʾya hem-dem-i cān eyle anı
Luṭf idüp cilvegehin cennet-i gülzār eyle
Şermsār eyleme ol çāreñe rūz-ı ḥesāb
Cezmini dāmen-i ġufrān ile estār eyle
Ṭoymadı ʿömr-i civāniyyesine maʿlūmıñ
Rūz-ı ʿuḳbāda mükāfātını ikṣār eyle
[73b] Ḫançer-i merg ile ısḳāt-ı cenīn itdigini
Nā-murād öldigini maḥşere işʿār eyle

Ḥażret-i Faḫr-i cihān ḥürmetine cennetde
Kām-yāb eyle anı Esʿad ile vuṣlatda

95

Müseddes-i Şevḳiyye berāy-ı Iṭlāḳ ez-Menfā

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Çerāġ-ı bezm-i Meryem gibi sūzān olmayam nʿeylem
Perestişgāh-ı gebrān u müselmān olmayam nʿeylem
Hemīşe āfitāb-ı ḥāver-i cān olmayam nʿeylem
Ṣabāḥ-ı ḥaşre dek āġūş-ı cānān olmayam nʿeylem
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

2 Menem şimdi cihānıñ kām-yāb-ı vuṣlat-ābādı
Ḥarīm-i gülşen vaṣl-ı viṣāliñ bülbül-i şādı
Zebūn itdim kemend-i ʿaşḳ ile ol çeşm-i cellādı
Firāş-ı nāza yatmış gördüm ey dil ol perī-zādı
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

3 Felekler dāsitānım ne varaḳla bir kitāb itsün
Dolansun baḫş-i ʿaşḳımda varsun piç-tāb itsün
Şuʿāʿ-ı şuʿle-i ser-tāb-ı şevḳim māhtāb itsün
O da bir gün benim sāyemde bāri āfitāb itsün
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

4 Ṣafā-yı ḫāṭırımla rūz-ı ʿālem şād-ı ḫürremdir
Melā'ik meclisi şevḳ-i dil-āşūbımda hem-demdir
Yegāne merd olan ṭabʿım ḥarīm-i cāna maḥremdir
Zemīn ü āsumāna şimdi bir ẕevḳ idecek demdir
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

5 Yanardı dāmen-i eflāk bī-şek āh u zārımdan
Zemīn āsūde olmazdı enīn-i bī-ḳarārımdan
Cihān ġarḳ-āb-ı ḥayretde ḳalurdı eşkbārımdan
Eger ayrı düşeydim ben felekde nāzlı yārımdan

Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

[74a] 6 Nesīm-i ʿaşḳla pejmürde göñlüm zīb ü fer buldı
Serāb-ı ḫāṭırım deryā-nevāl oldı güher buldı
Bu dārāt-ı bülendimle ḫayālim tāc-ı zer buldı
Ḥasedkār-ı bed-endīşān-ı ʿālem hep keder buldı
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

7 Egerçi mübtelā-yı bend-i zülfim tā ezel yāre
Bulurdım nev-be-nev ser-rişte-i derd-i dile çāre
Girībān-ı emānı virmedim dest-i sitemkāre
Benimçün raḳṣ ider gerdişdedir nāhīd-i seyyāre
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

8 ʿArūs-ı kāma şimdi benden özge pür hevā yoḳdur
Şeb-i yeldā-yı vaṣla fikrimāsā āşinā yoḳdur
Ben ol rindem benimçün fark-ı sulṭān u gedā yoḳdur
Benim ẕevḳim gibi dünyāda şimdi pür ṣafā yoḳdur
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

9 Beyābān-ı firāḳ ʿaynımda ṭarḥ-ı gülsitān oldı
Ḥıyābān-ı emel gülşen-serāy-ı vaṣl-ı cān oldı
Dil-i nā-kāmımız devr-i felekle kāmurān oldı
Cihān bu dil-pesend āyīne ey dil şādumān oldı
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

10 Süveydā-yı nigāhım ʿaks-i ḥāli rūy-ı yār olsun
Ḫayāl-i leyl-i vaṣlım gīsuvān-ı müşkbār olsun
Perend-i nūr-ı şevḳim telli pullı pür-*āz*ār olsun
Derūnum ḥaclegāh-ı ḳurbete cāy-ı ḳarār olsun
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

11 Ḫadeng-i ṭāliʿim āmāc-ı eflākı siper eyler
Sinān-ı şevḳ-i fikrim ṭāḳ-ı gül-mīḫinde yer eyler
Ben ol eblaḳ-ı süvār vuṣlatım baḫtım neler eyler
Ḫayālim semt-i yāre istesem yüz biñ sefer eyler
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

12 Gelür ṣahbā-yı ḥikmet meclis-i ʿaşḳımda devrāna
Ṣafā-yı cān olur naḳl-ı kelāmım ṭabʿ-ı insāna
[74b] ʿAceb mi teşne-i cān olsam Esʿad bezm-i ʿirfāna
Menem efser virür şāhenşehe mülk-i suḫan-dāna
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

96

Müseddes-i Naẓīre li-cenāb-ı Fużūlī

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Tārāca virdi fikrimi bir şūḫ-ı dil-pesend
Merġūle-i müselseli dūşında bend-i bend
ʿUşşāḳı beste kılmaġa her bendi bir kemend
Gülden laṭīf reng-i semenden o ser-bülend
Ṭavrıñ ġazel-i bāġı ʿadendir didim didi
Maḥbūbe-i riyāż-ı cinānıñ durur seniñ

2 Virdi ḥulel şuʿāʿ-ı ruḫıñ gün çerāġına
Sürdi o şerm ile yüzini şems ayaġına
Sünbül ṣaçın görüp didi düşdüm ocaġına
Cān atdı būy-ı reng-i benefşe ḳucaġına
Ḥüsniñ cihān-fürūz nedendir didim didi
Āşār-ı ḥālet-i nigerānıñ durur seniñ

3 Kurmış bir ḳażā iki ebrūyı bir kemān
İtmiş ḫadeng-i ġamzeye cān u dili nişān
Müjgān-ı ḫūn-feşānını gördüm ki bī-emān
Her demde eylemekde nice kürre ḳan revān
Cellād-ı çeşmiñe bu ne fendir didim didi
Maʿşūḳa muḳteżā-yı kemānın durur seniñ

4 Göz görmemiş ʿiẕārı gibi ḫadd-i Deylemʿi
Deşt eyleyin güneş gibi aḳṭār-ı ʿālemi
Şems-i ruḫıñla gördi cihān rūz-ı ḫürremi
ʿAşḳıñla sürdi cān ṣafāyı dem-ā-demi
Vaṣlıñ hemīşe cāne vaṭandır didim didi
Ḥasretle kām-yāb-ı zamānıñ durur seniñ

5 Dökdiñ o sīm-gerdene zülf-i muʿanberiñ
Açdıñ riyāż-ı sīnedeki ġonce gülleriñ
Ḳoydıñ miyān-ı nāzike gül-penbe elleriñ
Dil-dāde eyledi beni şu ṭatlu dilleriñ
Nāzlım bu ḥāli ṭarz-ı kühendir didim didi
Ḥayretde böyle ḳalma zamānıñ durur seniñ

[75a] 6 Egmiş ḳuṭās-ı nāzını ṭarf-ı hilāline
Düşmiş siyāh ṭurreleri yāl u bāline
Ḫayrānıdır felekde mihir gül cemāline
Reşk eylemez mi verd-i cihān rūy-ı āline

Cānā bu ceẕbe sende nedir didim didi
Āṣār-ı ʿaşḳ-ı sūzişi cānıñ durur seniñ

7 Seyr eyledim o gülşen-i ḥüsn-i melāḥatı
Ḳıldım ḫayāl-i ravża-i ḥūrī-yi cenneti
Esʿad görende sīne-yi zīb-i leṭāfeti
Bildim semen teninden olur reng-i ṣafveti
Gül-gūn ʿiẕāra serv-i çemendir didim didi
Vaṣfım ʿarūs-ı tāze beyānıñ durur seniñ

97

Taḫmīs berāy-ı Ġazel Sāmī Bekir Paşa
faʿilātün/faʿilātün/faʿilātün/faʿilün

1 Eşk-i ḥasret dīde-i neẕẕārem itmişken belel
Virmedi ẓannım o yāre ḫalel-i seyl-i milel
Bir nigāha yoġiken ruḫsāra zülfiñden maḥal
El vire mi sāʿid-i sīmin yāre ursam el
Var ise ḥaddiñ niṭāḳ-ı vaʿdine sen baġla bel[482]

2 Baḳ ne ḥikmet reng-i rūy-ı gül ser-ā-pā yāsemen
Reng alur zülf ü ruḫından gülşen-i meşk-i Ḫoten
Naḳd-ı cān virmek o meh-rūya ʿaceb mi her gün
Müşterī olmış hilāl ebrūsına çarḫ-ı kühen
Her şeb ʿarż itmekdedir ʿaḳd-i Ṯüreyyā-yı bedel

3 Bī-beḳādır bu güzeliñ çaġı ḥüsninden geçer
Alma āh-ı āteşīn ey gül-ʿiẕārım ḳıl ḥaẕer
Ẕerreveş üftādeyim ammā ider āhım eṯer

[482] Musa Tozlu, "*Ebubekir Sami Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*" Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2005. (G.123)

Dīde-i ḥasretle şems-i rūyuna ḳılsam naẓar
Ḳorḳarım āfāḳı leb-rīz eyleye eşk-i emel

4 Rızḳ-ı maḳsūmın bilen çekmez derdin iḫtilāc
Ṣofra-i bezm-i ezelden kimse hīç ḳalmış mı aç
Bī-nevālarveş metāʿ-ı ḥāline virmez revāc
Māyedār-ı ʿaşḳ olan sūdāger-i bī-iḥtīyāc
Kāle-i ümmīd ile itmez hele kesb-i kesel

5 Çeşm-i ʿibret-dīde-i Mecnūnʿı gördüm ṭoġımış
Niʿmet-i Leylāʿdan el çekmiş anıñçün yoġimiş
Dāsitān-ı bī-şebātı gūş idenler çoġımış
Ḳıṣṣa-ı vaṣf-ı femiñ bir var imiş bir yoġimiş
Cevher-i ferdiñ nizāʿı bellidir beyneʾl-milel

[75b] 6 Virme el fikriyle yā rūyıña zībāyişi
Yāḫud ʿömrim ḥāṣılı itme bu rütbe nāzişi
ʿAks idüp cān u dile reng-i ʿiẕārıñ tābişi
Tāb-ı ruḫsārıñ ṭutuşdurdı dehān-ı ḫᵛāhişi
Kevṯer laʿliñ yetişdir ey melek imdāde gel

7 Yā nʾiçün benden girīzāndır o sīmīn-gerdenim
Cemre-dem meydān-ı ʿaşḳda ser-ā-pā dāmenim
Cān dirīġ itmem yolunda ṣaġ iken cān u tenim
İḫtirāzım fitne-i eldendir ey Sāmī benim
El virür mi sāʿid-i sīmīn yāre ursam el

8 Almaġa āġūş-ı naẓma sen şehiñ taḫmīsini
Genc-i istiʿdādımıñ virdim efendim ḫumsini
Tābiş-i feyżim dolandurdı cihānıñ şemsini
Ġāʾib itdi rūz-ı şevḳ ile felekler ismini
Pertev-endāz olmasa ṭabʿım ider miydim cedel

9 Ḥażret-i Sāmī-i devlet ol vezīr-i bī-miṣāl
Bir ġazel ṭarḥ eylemiş her beyti bir bikr-i ḫayāl
Ben de virdim ḳınye-i taḫmīs ile zīb-i cemāl
Buldı Esʿad şāhid-i naẓmım o yüzden ber-kemāl
Meclis-i cānāne ṭabʿım ʿarż-ı nār itse maḥal

98

Taḫmīs-i be-Ġazel-i cenāb-ı Ḥażret-i Nābī

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Ġam ḳahr ider vücūdıñı ḳahhār olanlarıñ
İdbār olur netīcesi eşrār olanlarıñ
Düşende olsa ṭāliʿi cebbār olanlarıñ
Çok görmişüz zevālini ġaddār olanlarıñ
Hengām-ı fırṣātında dil-āzār olanlarıñ[483]

2 Ẓallām olan teʿaẓẓum ile ṭāġ olursa da
Zuʿmunca rūy-ı naḫvetide āġ olursa da
Feyż eyleseñ maḳarrı anıñ bāġ olursa da
Ẕilletdedir ḳarārı eger ṣāġ olursa da
Kūtāh olur hayātı sitem-kār olanlarıñ

3 Gelmez ḫayāle fikr-i żarar ḥubş-ı ṭabʿına
Āh-ı gedā virür mi keder ḥubş-ı ṭabʿına
Şūrīde ḥayrāne ider ḥubş-ı ṭabʿına
Ṣābūn-ı pend itmez eşer ḥubş-ı ṭabʿına
Aṣlı denī cibilleti murdār olanlarıñ

4 Ol kimki çeşmin eylemez āyīn-i ḥikmete
Ġalṭān ider vücūdıñı hāmūn-ı ḫayrete

[483] Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı I-II,* Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 702. (G.427).

Elbet gelür ḳılādesi şemşīr-i ʿibrete
Vābestedir umūrı mükāfāt-ı ġayrete
[76a] *Bedkār u bī-mürüvvet-i mekkār olanlarıñ*

5 Meyl-i ḫilāf-ı ʿāḳile ḥālin tebāhīdir
Kārı dürūġ olan heme dīn içre vāhīdir
Vaʿdiñ telāşı dāʿide mevʿūde gāhīdir
Sevgendi hep taḫallüf-i vaʿdiñ güvāhīdir
Īmānı ḥīn-i vaʿdede bisyār olanlarıñ

6 Uydurmayan derūnıña naḳş-ı birūnıñı
Ḳılsun rehīn-i ġamlara naḳş-ı fürūşını
Ḳahr eylesün ḳażā da buṭūn u ḳarūnını
Yā Rabbi ḳoyma ẓālime sūz u derūnını
Nā-çār-ı ilticāda aña zār olanlarıñ

7 Gün görmeden helāk ide mār-ı vücūdıñı
İṭfā ide hemīşe şerār-ı vücūdıñı
Perkāh ide cihānda ġarār-ı vücūdıñı
Virsün Ḫudā hevāya ġubār-ı vücūdıñı
Nābī derūn-ı ehl-i dile bār olanlarıñ

8 Esʿad bu naẓmı naẓm ide ne āferīn olur
ʿĀmil olan bu pend ile ġamdan emīn olur
Yāḳūt-ı ẕātı zīver-i naḳş-ı nigīn olur
Vaṣf-ı bülendi hemser-i ʿarş-ı berīn olur
Nāmı ḳalur bu ṣūrete der-kār olanlarıñ

99

Yā Feyyāż

mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

1 Bu kār-ḫāne-i ʿālemde ben neyim nem var[484]
Bu ʿālem içre taṣarrufda gizli bir hemvār
Fenāsını bu cihānıñ bilin de bir ġam var
Bunı ḳuṣūr iden dilde özge mātem var
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

2 Zamān olur ne gülistān ne ḫār u zār ḳalur
Bu köhne ʿālem-i ġam hep ḫarābezār ḳalur
Ne ẕevḳ-i nām-ı bedestān ne nāmdār ḳalur
Ne zer ne ḫāne-i müşaʿi ne māldār ḳalur
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

3 Taḫayyül eyler iken ʿālem-i ḫulūd mıdır
Taṣavvūr eyler iken leẕẕet-i vücūd mıdır
Cihānda būd [u] nebūda sebeb şühūd mıdır
Ḳazandıġın ʿamel āyā zer-i nuḳūd mıdır
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

4 Cihānda nefs ile maḥrem olan ṣafā bulamaz
Hemīşe vaḳd-i teferrüdde āşinā bulamaz
[76b] Ḥarīm-i ḫākede bālīn-i ittikā bulamaz
O bezm-i ġamda yatur şemʿ-i rūşenā bulamaz
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

5 Bahār-ı ʿömr-i laṭīfi ḫazān eylemeden
Binā-yı ḳaṣr-ı vücūdı virān eylemeden
Yanıñda ḳavm-ı ḳabāʾil-i fiġān eylemeden

[484] Bilkan, *Nâbî Dîvânı I-II,* s. 142. (Tah.1).

İki cihānda fiʿāliñ yaman eylemeden
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

6 Niçün bu kesb-i yediñ celb ider saña kederi
Çalışma āteş-i nefsiñle yaḳmaġa cigeri
Zen-i zamāne göñül virme eyle gel ḥaẕeri
Gelen bu ʿāleme şāh-ı gedā ider seferi
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

7 Ġınā ġınā dirüken mā-ḥażardır ʿālemde
Ne deñlü olsa zevāʾid kederdir ʿālemde
Emānet ehline keşret ḫaṭardır ʿālemde
Nihāyeti bu cihānıñ seferdir ʿālemde
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

8 Niçün gelüp bu cihāna ne ḳondı nāmın bil
Gelüp bu bezm-i tekālīfe nūş-ı cāmın bil
Sinīn-i ʿömriñi derk eyle ṣubḥ u şāmın bil
Nedir mülāḥaẓañ Esʿad ḫayāl-i ḫāmın bil
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

100

Taḫmīs-i li-cenāb-ı Ḥażret-i Üstād-ı Gül Rūḥī

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Āmed-şüde enfās-ı beḳā ḳaṣīlimizdir
Sermāye-i kālā-yı ʿömür fāṣılımızdır
Feryād-ı derāy-ı melik-i maḥmilimizdir

Endūh-ı ġamıñ hem-reh-i cān u dilimizdir
Ser-ḥadd-i beḳā ara yata menzilimizdir[485]

2 Eczā-yı ʿanāṣır yed-i ḳudretle mürekkeb
Zevraḳçe-i ten ṣanʿat-ı ḳudretle müzehheb
Fülk-i dilimiz kāle-yi ʿibretle müretteb
Deryā-yı muḥīṭiz dürr-i vaḥdetle leb-ā-leb
Kevneyn iki cānibde iki sāḥilimizdir

3 ʿĀşḳıñdır ider cānımızı cevr ile ḳāʾim
Bu derd ile serşār-ı cünūn olmada dāʾim
Yā nʿeyleyelim ʿaḳlı da şimden girü cānım
Meydān-ı muḥabbetde şu dīvāneleriz kim
Mecnūn-ı melāmet-zede eñ ʿāḳilimizdir

[77a] 4 Ne māʾil-i gülzār-i temāşa-yı bahārız
Ne ḳāʾil-i feryād-ı gülistān-ı hezārız
Ne kimseye bir ḳayd-ı tekālīf ile bārız
Biz ṭālib-i esrār-ı nükāt-i ḫaṭṭ-ı yārız
Ḥall eyleyeñin bendesiyiz müşkilimizdir

5 Derk eylemeyen seyr-i serīʿ meh u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī-i Nūḥʿı
Esʿad sūre-i Ṭūr-ı yār ile daʿvā-yı sünūḥi
Aġyār elemin çekme yapış zülfine Rūḥī
Menʿ eylemege cānımı vār ḳātilimizdir

[485] Saniye Rukiye Erten, "*Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)*", Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2018. (G.89)

101

Muḫammes der-Tevaṣṣuf

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Yine bir ṣaçı leylā cezbe-i ʿaşḳ ile rüsvāyım
Beyebān-ı hevesde Ḳays-ı ḥayret-zā-yı sevdāyım
Yegāne şeh-süvār-ı vādī-i vaṣl-ı dilārāyım
Anıñçün vaḫşet itmem kimseden böyle ḫod-ārāyım
Eḳālīm-i göñülde pādişāh-ı taḫt-ı maʿnāyım

2 Dilim āyīne-i ʿaks-i cemāl-i dil-rübā oldı
Tenim sūrāḫ-ı nāy-ı naġme-i āh-ı cefā oldı
Bu çeşmim seyl-i ġarḳ-āb-ı cihāna mā-cerā oldı
Hemīşe ʿaşḳ-ı ṭāḳat-sūz ile ḳaddim dü-tā oldı
Felekden ġayrı bākim yoḳ cihān içre hüveydāyım

3 Sihām-ı nāvek-i ḳudret benim nuṭḳ-ı selīsimdir
Baña āmāc-ı teslīm olmayan bī-maġz ʿaceb kimdir
Füyūżāt-ı tecellī bezm-i feyżimde enīsimdir
Ḫulāṣa mā-ḥażar ālā-yı ferdāniyye ḳalbimdir
Gedālarla gedā pā-yı cihānbānān ile bāyım

4 Beyābān-ı ʿadem erbāb-ı ḥāle mehd-i rıḥletdir
Vücūdıyla ʿadem rūḥ-ı revāna cāy-ı vaḥdetdir
Eger var ise ehl-i ʿaḳla rāḥat ḫᵛāb-ı ġafletdir
Cihānda mübtelā-yı derd olan erbāb-ı şöhretdir
Ḳanī oldum ki Dārā faḫr iderdi ben de Dārāʾyım

5 Göñül tā ki kemend-i ḳaḥbe-i devrāna bend olma
Gül-i gülzār-ı kāmı pençe-i mekkāre yoldurma
Semūm-ı nefs ile gülşen-serāy-ı ʿömri ṣoldurma

Felekde bir dem içün defter-i ʿiṣyānı ṭoldurma
Dimek ḫoşdur bu nāsūt içre ben bī-çāre bī-cāyım

6 Vuḳūʿāt-ı dü-ʿālem manẓaramda noḳṭaāsādır
Anıñçün ḥāl-i dil-ber merdüm-i çeşmimde peydādır
Süvār-ı zülfe meftūn oldıġım bir başḳa sevdādır
Benim dil virdigim bir dil-ber-i dünyā vü ʿuḳbādır
[77b] Anıñçün küfr-i dīni bir bilür bir merd-i daʿvāyım

7 Çü elṭāfıñla ṭabʿım āşinā-yı her fünūn itdiñ
Neden āyā ki göñlüm beste-i naḳş-ı cünūn itdiñ
Niçün her gül cemāle ʿandelībāsā zebūn itdiñ
Derūnum derd-i gūn-ā-gūn ile bir kāse ḫūn itdiñ
Nice Esʿad dimez ben maẓhar-ı esrār-ı Mevlāʾyım

102

Taḫmīs-i Esʿad be-Fāżıl Mīr

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Biz lābis-i peşmīne-i zi ʿibret elestiz
Dervīş-i emānet-keş-i nāsūt elestiz
Her loḳma-ḫor-ı zāviye-i ḳuvvet elestiz
Hem beste-leb-i ḥayret-i mebhūt elestiz
Neẓzāre ki ʿālem-i lāhūt elestiz[486]

2 Ger oldı ise ḫilḳatimiz maẓhar-ı esmā
Oldı iki ʿālemde ʿayān vaḥdet-i Mevlā
Çün buldı ḥayāt-ı beḳā zīnet-i aşiyā
Āvāze belī bizden olur naġme-res ammā
Biz mürde-i ṣad-sāle-i tābūt elestiz

[486] Beyhan, *"Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)"*, s, 880. (G. 68).

3 Nāsūta ḳudūm ile ṣafā-yāb oluruz biz
Lāhūta ʿazīmetle yine şāb oluruz biz
Encām-ı kevāʿib ile hem-ḫᵛāb oluruz biz
Sūziş ile ṣanmañ ki fenā-yāb oluruz biz
Biz āteş-i teslīmde yākūt elestiz

4 Ehl-i hevese hemreh-i rāh olmadıḳ ammā
Hem-pālarımızdan da gerü ḳalmadıḳ aṣlā
İmsāk ile dil kesb-i ṣafā eyledi gūyā
Bir leẕẕet ile seyr-i derūn olmadıḳ illā
Bir rūze-güzār-ı niʿam-ı ḳūt elestiz

5 Çarḫ üzre gören ʿayn-ı baṣīret ile māhı
Ḥikmetle bilür nūr-ı beyāż ile siyāhı
Esʿad ne dimek farḳ ideriz nūr-ı güvāhī
Seyr itmedeyüz bāṭın-ı eşyāyı ke-mā-hī
Fāżıl yemm-i taḥḳīḳde bir ḥūt elestiz

103

Muḫammes-i Naẓīre li-cenāb-ı Nevāyī

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

[78a] 1 Reng-i nigehiñ āyīne-i ḳalbe cilādır
Dīdārını ʿuşşāḳa dirīġ itme cefādır
Dil-dādelere cevr-i pey-ā-pey ne revādır
Mevc-i siyeh-i zülf ü ruḫıñ başa belādır
Ṣubḥ-ı şafaḳ-ı sīneñi göster ki ṣafādır

2 Zībā-revişim ruḫları gül gül çemen-ārā
Serv-i boyıña nūr-ı naẓar ferve-i zībā
Rūyıñ güneşi gül gibi ʿāleme hüveydā

Üftādeleri hicre esīr eyleme cānā
Mevlāʿyı seversen bize raḥm eyle devādır

3 Ey ṣaçları sünbül yüzi gül dil-ber-i server
Görmiş mi cihān sen gibi bir rūḥ-ı muṣavver
Bu güne fesād içre olur mı saña beñzer
İnṣāf ḳıl inṣāf meded-i şūḫ-ı sitemger
Şefḳatle naẓar ḳıl dil-i mecrūḥa devādır

4 Şekvā kime ḳılsun dil-i nā-çār özinden
Ser-keş olalı ġonceleriñ pīreheninden
Sensin ayıran ʿālemi kendi vaṭanından
Gül-i rāyiḥasın aldı meşām bedeninden
Bir şemme-i rūyıñ güzelim cān-fezādır

5 Ḥasret elemi ʿāşıḳıñı der-be-der eyler
Tīġ-i nigehiñ sīne-i ʿüryān yer eyler
Üftādelere hicr-i viṣāliñ neler eyler
Gül giç bu cefālar saña āḫir keder eyler
Cevriñle giçen günleri ṣaymaḳ da cezādır

6 Esʿad ḳulıñı nāʾil-i kām eyle ki demdir
Dil-bend olalı kāküliñe dīdesi nemdir
Ḳurbānıñ olam sīneñi aç Bāġ-ı İremʿdir
Deryūze idüp bābıña dir vaḳt-ı keremdir
Redd itme ḳapundan ki ʿināyāt-ı sezādır

104

Taḫmīs-i Ġazel-i Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī bā-Meṭāliʿ-i Ṣelaşe

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Elā yā ġāyeteʾl-maṭlūb ʿannī dāʾimā tilhā
Fe-inneʾr-rūḥa ḳad rāḥat fesil ʿanhā vü cümlehā
Merāmī şerbet min-küm teʿūdüʾr-rūḥ-ı menzilhā
Elā yā eyyühāʾs-sāḳi edir kesʾen ve nāvilhā
Ki ʿışḳ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā[487]

2 Eyā ḳalbi-bān o maḥbūba rā ez-cān iḳbālhā
Kez ān ẓāhir-i şod bānū muḥabbet ʿayn-ı der-dilhā
[78b] Be-meclis āmedem maḥrem-i şüd çün sāġara bezlhā
Elā yā eyyuhāʾs-sāḳī edir kesʾen ve nāvilhā
Ki ʿışḳ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā

3 Gel ey maḥrem-serāy-ı ʿışḳ olan maḥbūb-ı müsteşnā
Ḥarīm-i ḫāne daḫilsin bilür dünyā vü mā-fī-hā
Be-ḥaḳḳ-ı nūr-ı ṭurre resm-i bezmi eyle gel icrā
Elā yā eyyuhāʾs-sāḳī edir kesʾen ve nāvilhā
Ki ʿışḳ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā

4 Nice teşbīh olur dūşāba ẕevḳ-i leẕẕet-i gül-ḳand
Kerāmātı görürken dilden eyle küfri müstebʿad
Ne deñlü pend-i mürşid bāb-ı dīni itse de mevʿid
Be-mey seccāde rengīn kon geret pīr-i muġān güyed
Ki sālik bī-ḫaber neb-ved zi resm-i rāh-ı menzilhā

5 Baḳar mı ḳaḥbe-i yād āşināya merd olan adam
İder mi bir dem içün cism ü cānı mübtelā-yı ġam
Dökerken çeşm-i ḫūnīnim bu nāsūt içre her dem dem
Merā der-menzil-i cānān çi emn-i ʿayş çün her dem
Ceres feryād mī-dāred ki ber-bendīd maḥmilhā

[487] Emrullah Yakut, *Feridi'nin Manzum Hafız Divanı Tercümesi (İnceleme-Metin),* İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2105. s. 218.

6 Bu nakş-ı ʿālemi böyle görürken kim deġil māʾil
Velī erbāb-ı ʿaḳl idrāk ider kim her demi zāʾil
Ḫaṭırnāk-ı reh-i lāhūtı gülbünden ṣor ey sāʾil
Şeb-i tārīk ü bim-i mevc u gird-ābı çunīn hāʾil
Kucā dānend ḥāl-i mā-sebuk-bārān-ı sāhilhā

7 Libās-ı müsteʿār-ı dehr ile olma göñül fāḫir
Kemāle bir gerek çebçāġ u billūriyle hem ṣāḫir
Vire baḥr-ı emelde tā ḳi sāḥil ġūṭa-i zāḫir
Heme kārem zi-ḫodkāmī be-bed-nāmī keşīd āḫir
Nihān key māned ān rāzī kʿez ū sāzend maḥfilhā

8 Eger taḥrīk-i sevdā-yı muḥabbet eylese şāyed
Ki ez-nāz-ı dil-ārā nüsḫa-i efsūs-ı cān-bāyed
Meşām-ı cān u dil-rā būy-ı vaṣl-ı yār mı āyed
Be-būy-ı nāfe-i kāḫir ṣabā zān ṭurra big-şāyed
Zi-ṭāb-ı caʿd-ı müşkīneş çi ḫūn üftād der-dilhā

9 Göñül bu vaẓʿ-ı üştür-gürbe-i devrāna ol lāḥiẓ
Hemīşe ḫidmet-i nefsiñde olmak tā-be-key ḥāʿiẓ
Eger pendim ṭutarsın diñle Esʿad olma hīç ġāʾiẓ
Ḥużūrī ger hemī-ḫᵛāhī ez-ū ġāʾib me-şev Ḥāfıẓ
Metā mā telkā men tehvā daʿiʿd-dünyā vü ehmilhā

105

Taẕmīn be-Mıṣraʿ-ı Ḥasīb Nādire-Gū

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[79a] 1 Zülf-i revnaḳ-sāz ile sevdāgerim meşreb bu yā
Her sehī serv-i ḳadi ben gözlerim meşreb bu yā
Ḳande bir maḥbūb işitsem özlerim meşreb bu yā
Māʾil-i nā-süfte dürr ü gevherim meşreb bu yā

Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā[488]
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

2 Dil-ber-i yār āşinā olsaydı her bir nev-nihāl
Ravża-i dilde büyütmekde gelür miydi kelāl
Dil-ber oldur müptelāya virmeye aṣlā melāl
Şeh-levendim dāl-fes-i ebrūsı mānend-i helāl
Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

3 Hīç ḫayālimden çıḳar mı nāz u perver dil-berim
Tek o ṣaġ olsun anı ben tā-be-maḥşer gözlerim
Naḳd-ı ʿömri ṣarf idüp ol ṭıfl-ı nāzı beslerim
Ben ḫilāf itmem güzel vaṣfıñda dāʾim söylerim
Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

4 Ben büyüttüm ol melek-sīmāyı mihr-i sīnede
Yoḳ naẓīri var ise ʿaksi yine āyīnede
Bir perīdir güyiyā ḥabs eylemişler şīşede
Görmeyen görsün hemān āyīne-i endīşede
Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

5 Āfitāb-ı ʿālem-ārā fikr-i zerrīnim gibi
Ḫāme-i siḥr-āferīnim vaṣf-ı rengīnim gibi
Esʿadā bu naẓm-ı nev-ṭarḥ-ı ḫoş āyīnem gibi
Mıṣraʿ-ı nev-res Ḥasībī yaʿni taẓmīnim gibi
Dil-berim şūḫ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

[488] Hasîb'in *"meşreb bu yâ"* redifli şiirine ulaşılamamıştır.

106

Taḫmīs berāy-ı Laṭīfe be-cenāb-ı Tevḳī‘ī-i Şecī‘ Efendi

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Āferīn ey kār-ı zārıñ eşbeh-i cengāveri
Bārekallāh rūzigārıñ ḳahramān-ı ṣaf-deri
Ġābe-i dehriñ olur mı sen gibi şīr-i neri
Ḫᵛācegānıñ hem şecī‘i hem leṭāfet-perveri
[79b] Zümre-i küttāb-ı aṣrıñ şübhesiz eşbeh eri

2 Rūm ili ser-ḥadlarında yoḳdur öyle pür ẕekā
‘İlm ü ḥikmetde Felāṭūn'a sebaḳ-sāz-ı ‘aṭā
Ḫayl u rumḥ u leyl ü beydāya vücūdı āşinā
Zişteviyyü'l-aṣl hem-tām-ı cenāb-ı Muṣṭafā
Ḥażret-i Ḥāfıẓ Efendi devletiñ şīr-i neri

3 Pür dilāverdir ki ceng üzre varılmaz yanına
Merd-i meydān-ı hünerdir irmez el dāmānına
Nemçeden aldıḳda bayraḳ dindi nām u şānına
Ey nice kāfirleriñ bir demde girdi ḳanına
Kātibānıñ bir eli bayraḳlısı cengāveri

4 İldenize düşmene at ṣaldıġın iṯbāt içün
Düşmeniñ ṭaburını ayırdıġın iṯbāt içün
Kāfire şemşīr-i ḳahrı urdıġın iṯbāt içün
Yekke-tāz-ı ‘arṣa-ı ceng oldıġın iṯbāt içün
Başına ṭaḳdı çeleng anıñ Vidin ser-‘askeri

5 Cenge ḥāżır oldıġın aḥbābına hep söylemiş
Cenge gerçi girmiş ammā ḳaçmaġa yol bilmemiş
Bir girīzgāha ḳaçup esbiñ o perde eylemiş

Ṣorma Foḳşān vaḳʿasında ol dilāver nʿeylemiş
Cenge girmiş nʿişlemiş bilmem hele dönmiş geri

6 Cengi gördikde ḳızışmış istemiş atdan ine
Ṣoñra fikr itmiş yayan olsa ne ṣūretle bine
Bir maḥall yoḳ kim ḳaçup atıyla anda gizlene
Dört yeriden atı mecrūḥ olmış ammā kimine
Ḳahḳarī ṣavletle bir dizginde bulmış maʿberi

7 Hep ḳaçanlar birbirine dir imiş gem gel ṣoyun
Böyle bozġunda silāḥ u esb ile olmaz oyun
At ile geçmek gerek zīrā bu ṣu virmez boyun
Bu neden yüzmiş de geçmiş bozmamış aṣlā ṣoyun
Āferīn zīrā boġulmışdı ḳaçanlar eḳseri

8 Ḫaymesin geldi şecīʿāne seferde ḳurdu da
Gördigi rüʾyāsını taʿbīr idüp ḫoş yordu da
Manṣıbıñ ateşlisi ḳanġısı evvel ṣordu da
Bir fitīlde kātib-i Ṭopḫāne oldı urdu da
Atdı ṭutdı baḳ neler yapsa gerek şimden geri

9 Meclis-i merdāna virmez merd olan aṣlā kesel
Lāfazanlık ḳadriñe virmez şecīʿānıñ ḫalel
Lāf yigidiñ yarısı olsa daḫı itmez cedel
Lāf imiş sermāye-i merd-i cedel-cū fiʾl-meṣel
Gerçi ammā ol hüner ʿarż eylese vardır yeri[489]

[489] Müşirde *"Fârisî"* yazan sayfa eksiktir. Bundan sonraki sayfa 80 olarak numaralandırılmış ve boş bırakılmıştır. 80b sayfası ise gazeller ile başlamaktadır. Sayfalar arasında kaç varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Gazeller

1

[80b] **İbtidā-yı Ġazeliyyāt der-Ḥarf-i Elif**

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Deşt-i nā-kāmī̄-i ʿālem saḫn-ı kām oldı baña
Tevsen-i rām gerdūnım şimdi rām oldı baña

Rūz-ı iḳbāl-i ferāmūş eylemez ḫāṭır müdām
Şūḫ-ı baḫtıñ nāzı kāmımca temām oldı baña

Eşheb-i āsāyişe urdım likām-ı ḫᵛāhişi
Rişte-i zer-tāb-ı iḳbālim zimām oldı baña

Olmasun bī̄gāneden āzürde ḳalb-i āşinā
Ehl-i derde meyl-i dil-ʿābid merām oldı baña

5 Şimdi mezbelgāha dönerdi cihān-ı rūzigār
Manẓaramda ḳaṣr-ı cennet köhne dām oldı baña

Ben urındım kim mey-i cennet beni mest eylemez
Devr-i ʿayşımda felek bir nī̄m-cām oldı baña

Esʿadā āh derūnumdır iden taḥṣī̄l-i kām
İntiẓārım şöhreti ʿālemde nām oldı baña

2

Ġazel der-Ḥarf-i Bā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Her nefis der-kār olur dānāya dünyāda taʿab
Fikr-i lāhūta iren elbet çeker yāda taʿab

Kesb iden yeddir cihān içre fesādāt-ı dili
Rūḥdur ammā çeken dünyā vü ʿuḳbāda taʿab

İtmeyen āmāde meştā-zādını der-ceyb-i ṣayf
Yā vücūd elbet çeker ol vaḳt-ı sermāda taʿab

Ġāfil adam istemezdi devlet-i yek-rūzeyi
Oldıġın derk eyleyeydi şān-ı Dārāʾda taʿab

5 Menşeʿ-i ālām-ı dünyā ḫilḳat-i insān iken
Emr-i müstebʿad mıdır yā ʿĪd-i Mevlāʾda taʿab

Bāy u ʿāʾil ḫilḳat-i aṣliyyesi üzre meşāb
Allāh Allāh hep müsāvāt üzre dünyāda taʿab

[81a] Esʿadā kāmil de olsañ Ḥaḳ ḳomaz sende seni
ʿĀrif oldur kim çeke dünyāda ʿuḳbāda taʿab

3

Ġazel

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Bī-dārsın ṣabāḥa dek ey dil nedir sebeb
Necm-i sühāya hem-dem iden kim seni ʿaceb

Ḥayfā hevesle çār-şeb-i inṭizārda
Dīdem ḫayāl-i yār ile ḳaldı küşāde-leb

Yā Rab ne derd olur buña pāyānı yoḳ mıdır
Ḳıldıñ baña ġumūmı liḥāf u firāş-ı şeb

Bulmış ḫazān o gülşen-i devrān ki bir güli
Her dem her ān şevḳe olurdı dem-i ṭarab

Tā kāfir olmayınca be-kām olmaz ehl-i dīn
Ey dil maḳar u ḥiddet olan nā-murād hep

Ḫilḳatde olmayınca ne kesb eyler ol vücūd
Ādemde lāzım ancaḳ ezel feyż-i mükteseb

Esʿad şikāyet itme bu vażʿ-ı zamāneden
Fehm it bu ṣūret üzre bu devrāna kim sebeb

4

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Āsumān-ı göñlüme ḫurşīdānım āfitāb
Ḫāver-i ārāmıma mihr-i cihānım āfitāb

Gül-ʿiẕārım nāz u reftārım güneş ruḫsārelim
Ṣırma ṣaçlım penbe ten ḫūr-i cinānım āfitāb

Maṭlaʿ-ı ṣubḥımda her gün seyr-i nāz ile yüri
Şām-ı aġūşımda ārām eyle cānım āfitāb

Leyle-i gīsūdan aç göster ṣabāḥ-ı sīneñi
Māh-ı rūyım serv-i ḳad şīrīn-zebānım āfitāb

Zühreāsā burc-ı fikrimden ṭoġarsın nūrdan
Leyle-i ḳadriñ ṣabāḥuʾl-ḫayr-ı ḫānım āfitāb

Yā medār-ı ḥaşre dek ser-mest-i cām-ı ʿaşḳınım
Meclis-i ārāmıma ṣahbā-keşānım āfitāb

Sen melek misin amān yā ḥūrī-i cennet misin
Söyle ḳurbān oldıġım rūḥ-ı revānım āfitāb

Göñlüme sensin benim sermāye-i beytüʾs-sürūr
Cān-baḫşım sīnesi cāy-ı emānım āfitāb

Nūr-ı maḥż-ı nāzsın Esʿad saña tāb-ı niyāz
Ey sürūrım bezmine tābiş-i sānım āfitāb

5

[81b] **Ġazel-i Fārisī der-Ḥarf-i Tā**
fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Cān-ı men der-künc-i ḥasret tā-be-key nālīdeest
Ḫāk-ı semt-i cān-ı mā reng-i cilā-yı dīdeest

Geysuvān-ı ṭarf-ı gerdāneş be-mīnā-yı ḫayāl
Muhterec ez-reng-i müşk-i sünbül-i jūlīdeest

Der-riyāż-ı āferīniş ez-ser-i ʿışḳat müdām
Fikr-i cān sevdā-yı gīsū-yı to-rā pīçīdeest

Cüz ne-dāred ẕevḳ-i düşnāmet dil-i sūzīdeest
Behr-i ān maṭlab be-dergāhet ruḫem mālīdeest

5 Ez gülistān-ı ḫayālem īn ġazel Esʿad bedeh
Mīr-i nevʿi rā-zān gülşen güli pürçīnest

6

Ġazel-i Fārisī Naẓīre-i cenāb-ı ʿİzzet Beg Āmed-i Dīvān-ı Hümāyūn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Der-riyāż-ı hesti-yi vaḥdet ʿadem nā-maḥremest
Nāle-i bülbül der-ān bāġ-ı irem nā-maḥremest

Ān-ki dīd ez-ʿālemi būd [u] nebūdī-yi vücūd
Der-güzār-ı ʿömr-i ū lābüd elem nā-maḥremest

Perdedār-ı mī-koned der-çeşm-i kūteh bīn-i ḫᵛāb
Der-ʿuyūn-ı ehl-i dīl ḫᵛāb-ı ne-dem nā-maḥremest

Men o Rüstem-sīretem der her beyān-ı neberd
Pāre-i dil ez-cev(i)ret Güstehem nā-maḥremest

5 Bī-ḳarārest şuʿle-i cevvāleveş lāf-ı denī
Meclis-i bed-māye rā şemʿ-i himem nā-maḥremest

Mī-güzāret būs-i ruḫsār ez-ḫayālem reh me-deh
Sebze-i bīgāne der-bāġ-ı irem nā-maḥremest

Ẕevḳ-i ġam Esʿad me-rā-yeksān şaved der-kūy-ı ʿaşḳ
Fikr-i dāreyn ez-viṣāleş der-dilem nā-maḥremest

7

Velehū Naẓīre li-cenāb-ı ʿİzzet Beg

mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

1 Şürūḥ-ı ʿilm-i ledün levḥa-i derūn-ı menest
Mükevvenāt-ı ezel noḳṭa-i fünūn-ı menest

Men ān ḫazāne-i ʿaḳlım ṭalīʿa-i ḥikmet
Der ān girīve-i efkār-ı reh-nümūn-ı menest

Egerçi der-dü-cihān ḫilḳat-i merām yekīst
Ki mümkināt u ʿadem behr-i ān ẓunūn-ı menest

Ne-şüste pençe-i gerdūn zi dāmen-i eflāk
Demī ki lekke-i ān dem-i dost-ı ḫūn-ı menest

5 Ney-āmedi çü be-ṣaḥrā-yı ārzū-yı leylī
Merā muʿāmele-yi ān-ki ez-cünūn-i menest

Der ʿaşḳ-ı to çü ne-ḫᵛāhem zi ġam ümīd-i ṭarab
Zi ḥasret-i to her āvāz-ı erġanūn-ı menest

[82a] Derīn ṣaḥīfe-i tanẓīr be-Ḥaẕret-i ʿİzzet
Ḳalem be-ḫᵛānd ki Esʿad hüner fünūn-ı menest

8

Ġazel-i Naẓīre Ṣāliḥ Paşa-Zāde Ḥüseyin Ḥasīb Beg

mefāʿīlün/mefāʿīlün/feʿūlün

1 Göñülde olsa esrār-ı muḥabbet
Ṭoġar gün gibi envār-ı muḥabbet

Ḳo ṭursın gülbün sīneñde maġrūs
Açar vaḳtinde gülzār-ı muḥabbet

Vir naḳd-ı cūdıñ bir pulāsā[490]
Bu bāzārda ḫarīdār-ı muḥabbet

[490] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Yanar eflāk-ı devrinden ḳalurlar
ʿAlev-ḫīz olsa ger nār-ı muḥabbet

Degil encüm semavāta ṭaġıldı
Şerār-ı ʿaks-ı āşār-ı muḥabbet

İki miṣbāḥ olup çarḫa aṣıldı
Güneşle māh-ı ber-dār-ı muḥabbet

Çıḳar dergāh-ı Mevlāʾya şeb ü rūz
Ḳamer şeklinde dildār-ı muḥabbet

Severiz ceyş-i ġumūm māsivāyı
Göñülde olsa sālār-ı muḥabbet

Ayılmaz bāmdād-ı ḥaşr olunca
Kim içse cām-ı serşār-ı muḥabbet

Gül-i nesrīn olur gülzār-ı dilde
Virürse yāra ger ḫār-ı muḥabbet

Ṣaçı leylilere dil-bend olanlar
Reng-i cānın ider tār-ı muḥabbet

Ṣulanur eşk-i çeşmim ḥasretinden
Nihāl-i vuṣlat-ı bār-ı muḥabbet

Eger pest olsa da bām-ı ḫayāli
Şebīh-i ʿarş olur dār-ı muḥabbet

Ḥasīb-i nev-revīş rengīn edāya
Olur Esʿad hevādār-ı muḥabbet

15 Olursa naẓm eger ḥikmetle memzūc
Bulur endīşe reftār-ı muḥabbet

9

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Şeh-levendim güzelim gül bedenim şāh-ı nebāt
Nāz u perver gül ü gülzār-ı tenim şāh-ı nebāt

Ḳapama zülfiñ ile mihr-i cemāliñ göreyim
Meh gibi çarḫ-ı göñülde gezenim şāh-ı nebāt

Riştesi nāz-ı nesīci yed-i nūr-ı ḳudret
Teni ʿuryānıma cān pīrehenim şāh-ı nebāt

[82b] Gül-i zibā-yı leṭāfet semen-i penbe beden
Ṣaçları sünbül-i bāġ-ı çemenim şāh-ı nebāt

5 Her işi her revīşi ḥūrī-i Firdevsāsā
Dişi manẓūme-i dürr-i ʿadenim şāh-ı nebāt

Meşḳ-i nāz itmede āhū-yı ḥarem ġamzeñden
Çeşm-i mestāneyi dilden süzenim şāh-ı nebāt

Rūz [u] şeb bāġ-ı ḫayālimde gezen āhūsın
Zülf ü gīsūları müşk-i Ḫotenʾim şāh-ı nebāt

Ṣorayım gelmemeniñ aṣlını gülşende iken
Bileyim ġonce-i nāzıñ dehenim şāh-ı nebāt

Saña Cibrīl-i ḫayālimle mi ilhām oldı
Rāz-ı ʿaşḳ-ı dilimi keşf idenim şāh-ı nebāt

Bir daḫı aç göreyim sīne-i elmās teniñ
Dügmesin penbe eliyle çözeyim şāh-ı nebāt

Beni şīrīn-i meẕāḳ itme ki ḳand-ı lebden
Dil-i maḥrūrıma şerbet ezenim şāh-ı nebāt

Dil-i āvāremi itdikce şikār itmege ḳaṣd
Zülfiniñ dāmeni yüzde düzenim şāh-ı nebāt

Söyle ḳurbān olayım Esʿadʾa küsdiñ mi yine
Niçün āzürdesin ey gül bedenim şāh-ı nebāt

10

Ġazel-i Fārisī der-Ḥarf-i Dāl

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Ān āhū-yı remīde merāder kemīn şeved
Ṣaḥrā-yı sīne behr-i girifteş zemīn şeved

Reng-i muḫayyel-i ruḫet ey verd-i bāġ-ı nāz
Āl-ı ʿiẕār-ı ḥūrī-yi ḫuld-ı berīn şeved

Sevdā-yı kākül-i tū ḫayāl-i dilem gireft
Mecnūn be-ḳayd-ı ṭurre-i Leylā-yı ʿayn şeved

Zenbūr rā-be-çeşm-i ḥaḳāyıḳ naẕar koni
Saʿyeş be-himmet-i heme engebīn şeved

5 Esʿad be-fikr-i kem şode rā mīdehed cemāl
Ger-mī-kunem naẓar be-cimār nāzenīn şeved

11

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Mihr-i ṣunʿın Ḥaḳ o gül ruḫsāreye rū ḳoymuş ad
Reng-i nūrı vesme çekmiş iki ebrū ḳoymuş ad

Mevc-i nūr-ı ḳudretiñ inbīḳ-i ḥikmetden çeküp
ʿĀrıż-ı gül-güne-i cānāneye ḫū koymuş ad

Reng-i mevc-i fitneye yüz biñ zebān taʿlīm idüp
Ṣoñra kāfir ḫışm idüp çeşm-i suḫan-gū ḳoymuş ad[491]

Leyle-i ḳadriñ mücessem nūrıñı zencīr idüp[492]
Ser-be-ser ol mihr-i tāze zülf ü gīsū ḳoymuş ad

5 Ḳavs-i ebrūsın yed-i ḥikmet çeküp taḥsīn ile
Dīde-i ḳudret naẓar ḳıldıḳda ebrū ḳoymuş ad

[83a] Şāh-ı mercānī ṣuvermiş bir muḫayyel nūrdan
Birisinden dest idüp birine bāzū ḳoymuş ad

Pūte-i mināyı ḥikmetden müẕāb itmiş aḥad
Nūr-ı ḥūrīden Sūrīn itmiş de pehlū ḳoymuş ad

Resm-i nāzı gūyiyā fevvāre-i nūr eyleyüp
Ol muḫayyel ihtizāza ḳadr-i dil-cū ḳoymuş ad

[491] Bu beyit der-kenara yazılmış ve rezmiz yoluyla 4. beytin 2. mısraıyla takdim-tehir yapılmıştır.
[492] Bu beyit der-kenara yazılmış ve rezmiz yoluyla 5. beytin 1. mısraıyla takdim-tehir yapılmıştır.

Ḳudretinden bī-bedel ḫalḳ itmiş ol meh-pāreyi
Her gören ḥayretle Esʿad bir içim ṣu ḳoymuş ad

Tāb virmiş maʿden olmasa *ā*sitān eylemiş
Ṣoñra efvāh-ı ḫalāyıḳ añа incü ḳoymuş ad

12

Ġazel-i Fārisī

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ān demī dārem ki dem ervāḥ-ı mātem dem zened
Nī ġalaṭ goftem-i dem īn rā-cihān mātem zened

Men ki ḥaṣmem rāz-ı şemşīr-i zebānım ser-keşem
Der felek Behrām bir farḳ-ı cihān ġamġam zened

Men ne demdir mülk-i ḥiddet giryedārım ez-sürūr
Der niẓām-ı bezm-i keşret ḫande-i dil Cem zened

En şebistān-ı ḫayālim bezm-i efrūz-mā
Der-şeb-i ḫalvet bedel-rā pertev-i maḥrem zened

Çün müsellem mülk-i perḫāş maʿānī-i ḫāme-rā
Ṭabʿ-ı Esʿad der-feṣāḥat naʿre-i Rüstem zened

13

Ġazel-i Fārisī li-cenāb-ı Müşṭāḳ-ı Bidlis

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ḫurrem an-rūze ki edvār-ı felek yā men-būd
Dil-i men vuṣlat-ı ān mihr-i cihān mesken būd

Ḥasret ān rūze ki īn bāġ-ı ḫazān-ı ʿālem
Bi-dem-i bülbül-i şurīde dil-i gülşen būd

Nerm rā-pest koned an-ki dereş bālā dāşt
Ze-ezel devr-i felek ṣanʿat-ı pervīzen būd

Saḫt-rūyān-ı şeved nerm-nihādān rā-bār
Zān sebeb-rişte be-zīr-i naẓar-ı sūzen būd

5 Men ne-dīdem be-cihān ez-ġam-ı ʿaşḳet hergiz
Tā ke icrām-ı felek der-naẓaram revzen būd

Dil ü cān mīdehem Esʿad be-deh vuṣlat-ı ū
Çün ezel-i ʿādet ʿuşşāḳ fedā kerden būd

Ḥażret-i ʿĀṣım u dānā-yı cenāb-ı Müşṭāḳ
Kilk-i īşān be-gūyend heme ān ez-men būd

14

[83b] **Ġazel**

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Vaḥdet-i ẕāt ile ḳāʿimdir ṣıfāt Allāh ebed
Ol ṣıfātdan bu maḫluḳātı ḳıldı lā-yuʿadd

Çünki nūr-ı rūḥ ile ḳıldı müzeyyen ʿālemi
ʿArż-ı miʾrāt eyledi maḫlūḳına ẕātıñ ṣamed

Lem yelid sırrı *ve lem yūled*[493] de oldı āşikār
Birdir anıñ yoḳ şerīki *ḳul hüvaʾl-lāhu aḥad*[494]

Sāḥil-i vaḥdet kenārında selāmet ol yüri
Ṭalma deryā-yı ḫayāle bulmaya cānın gezend

5 ʿĀlem-i zīc ḥikmeti keşf eyleme bīgāneye
Devr-i devrānı görür mi bī-baṣar ehl-i raṣad

Vaḥdete ẓāhirde teşrīk itme maḫlūḳiyyeti
Ser-bülend-i cān olan şeyṭāna gör nʾitdi ḥased

Bir ʿaceb deryā-yı bī-pāyāndır ḥüsn-i sülūk
ʿAḳl ile bulmaz şināh iden kenāre el-meded

İktiḥāl-i feyż-i Ḥaḳʾla gelmedikce incilā
Hīç görür mi ṣūretiñ āyīnede çeşm-i remed

Māsivādır ādemi Esʿad iden zār-ı zebūn
Kāmile birdir muraṣṣaʿ tāc ile zīb-i nemed

15

Ġazel-i Fārisī

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Ne-dem goftem be-ḥaḳ Cibrīl-i ḫāmem tercemān āyed
Eger īhām-ı ḥikmet kerdem ʿālem-rā cihān āyed

[493] لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ: Lem yelid velem yūled: O'ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).'' (Kur'ân-ı Kerîm, İhlâs 112/3) âyetinden alınmıştır.

[494] قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ: Ḳul hüve'l-lāhu eḥad: de ki: O, Allah birdir", "De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (Kur'ân-ı Kerîm, İhlâs 112/1) âyetinden alınmıştır.

Eger ḫᵛāhım ki baḫşem ezelden yek feyż-i kāmil-rā
Be-bezmem tā-be-maḥşer ez-ʿadem Peyġām-berān āyed

Men ān ḫurşīd-i iḳbālim ki geştem farḳ-ı dūstān-rā
Velī ez-pertev-i çeşmān-ı ʿādā rā-senān āyed

Çu lerzed ez-zebānem an-ke lerzed ez-ḳażā mübrem
Be-çeşm-i şeb-pere-gūş-ı ḥased rā-dāsitān āyed

5 Der-īn ṭūr-ı ġarīb īn naẓm-ı dil-cū goftem ez-ḫāme
Merā īn gufte ez-endīşe-i ġayb ārmaġān āyed

Ne-dem Esʿad zenem yek naʿre-i merdī derīn hāmū
Be-zīr-i sāye-i şemşīr-i men kerden keşān āyed

16

Ġazel

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Dü-çeşmim ḥasretiñle cūy-ı ḫūn mecrālarındandır
Sirişkim āteşīn-i ʿaşḳınıñ deryālarındandır

Olan vāṣıl meşām-ı cāna būy-ı nükhet-i cennet
O gülzār-ı vücūdıñ ġonce-i raʿnālarındandır

Dağıtmış ʿanber-i gīsūyı sünbül būy-ı dūşında
Başımda ol perīşānlıḳ anıñ sevdālarındandır

Nigāh-ı luṭf ile aġyāra meyliñ bezm-i ʿāşıḳda
O kāfirlik bütün çeşmānınıñ īmālarındandır

[84a] 5 İki meşk oldı çeşmim deşt-i ʿaşḳında şehīdāne
Sirişkim cūy-ı ʿayn-ı Kerbelā saḳālarındandır

Hezār-efġān idi ḥasretle gülzār-ı muḥabbetde
O göñlüm dir ki bāġ-ı ḥüsniniñ şeydālarındandır

Aceb mi olsa ey dil maġz-ı ḳudsī naẓm-ı pür feyżim
Mezāyā-yı ḫayālim sırr-ı Ḥaḳ maʿnālarındandır

Kemāle saʿy idüp bī-tāb olanlar bezm-i ḥikmetde
Henüz taḥṣīli idrāk itmeyüp daʿvālarındandır

Ḥasīb-i ḫoş edāya göster Esʿad resm-i āşārı
O zīrā bezm-i naẓmıñ ḫaylī bī-pervālarındandır

17

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Merd-i kemāl-i veled ḳalb-i ṣanavber ṭoġurur
Böyle ḫayrüʾl-ḫalefi var ise erler ṭoġurur

Ġābe-i mücrime-i vażʿ-ı binā itdikçe
Cāmem āhū gibi her laḥẓada ejder ṭoġurur

Var mı ābisten-i fikrim gibi ḳudsī eṭvār
Raḥm-i Meryem gibi maʿnā-yı muṣavver ṭoġurur

Bir ayaġ üzre çekin sīnīye bintüʾl-ʿinebi
Aña sevdā-zede bir neşʾeli duḫter ṭoġurur

Māder-i çarḫı gibi var mı denī̇-perver hī̇ç
Nice uʿcūbe-i devrān olacak şer ṭoġurur

Tevʾemāndır şeref ü zilleti Esʿad dehriñ
Zen-i dünyā ḳızı erlerle ber-ā-ber ṭoġurur

Zāde-i ṭabʿımı tanẓī̇r ideyim dirse Ḥasī̇b
Saña bir duḫter-i nev-reste suḫanver ṭoġurur

18

Ġazel-i Ẕü'l-Ḳāfiyeteyn-i Naẓī̇re-i Ġazel-i ʿİzzet Beg

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Feyż-i Bārī̇ dil-i sürūrda da mużṭarda da var
Ḥüsn ü aḫlāḳ tüvāngerde de kihterde de var

Bir midir cāzibe-i şöhret-i ḥüsn-i maʿşūḳ
Reng-i gül-rūy muṣavverde de dil-berde de var

Āteş-i ʿaşḳla bir yanmadadır cism ü derūn
Gör ki sūziş dil-i micmerde de aḫkerde de var

Reng-i lāʿl-i leb-i dil-berle bir olmaz yāḳūt
Reng ise bāde-i aḫmerde de kevşerde de var

Maṭlaʿ-ı ʿārıż-ı cānāne şebī̇h olmaz meh
Şuʿle-i bāriḳa aḫterde de ḫāverde de var

Her bahādır ola mı zī̇ver-i efvāh-ı ricāl
Nī̇k-nām merd-i dil-āverde de āverde de var

Nice beñzer suḫan-ı ḥikmete naẓm-ı nev-resi
Belī haẓẓ ḳand-ı mükerrerde de sükkerde de var

[84b] Gül midir bülbüli şūrīde iden gülşen mi
Per-i pervāne sebeb perde de şehperde de var

Büʾl-heves-kāme düşüp vaḳtini żāyiʿ eyler
Derd-i dünyā anı kevşerde de efserde de var

10 Dürr-i nā-yāb ile kāmil sözi hem-ḳıymet olur
İʿtibār ehl-i hünerde de gevherde de var

Esʿadʾa böyle der elbette uṣūl-i ḥikmet
Dāniş-i maʿrifet aṣferde de ekberde de var

Oḳudur ḫᵛāce-i ʿİzzet baña bu naẓm-ı nevi
Līk böyle suḫan ezberde de var defterde de var

19

Velehū

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Dilden meşām-ı cāna nesīm-i ṣabā gelür
Būy-ı peyām-ı faṣl rebīʿ-i ṣafā gelür

Faṣl-ı bahār kim ṭarab-efzā-yı bāġ olur
Bülbül riyāż-ı gülşene meftūn edā gelür

Sünbül çıḳup firāz-ı çemenzāra yaṣdanup
Gülzārı seyre lāle girībān-küşā gelür

Dil külbe-i ḥüzünde çü Yaʿḳūb aġlasun
Bir gün beşīr-i müjde-i Yūsuf-nümā gelür

Baḳma bu vaż'ına felek-i sifle-perveriñ
Elbet anıñ da başına devr-i cezā gelür

Ammā zamān olur ki selāmetle devr ider
Güş-ı ʿinād-pūşına Ḥaḳ'dan nidā gelür

Gerçi bu devr-i vazʿ-ı şütür-gürbe-i felek
Ehl-i derūna vāḳıʿası nā-becā gelür

Ey dil o rütbe olma ṣaḳın ḫār-ḫār-ı ḥayf
Āġūşına o dil-ber-i yād-āşinā gelür

Edvār-ı çarḫla o ki devletiniñ ye's olur[495]
Ṭabʿ-ı Selīm-i salṭanata nā-sezā gelür

20

Gazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥarf-i tekvīn-i dü-kevniñ ḫāme-i imlāsı bir
Ṣubḥ-ı ṣıdḳ u kezb-i çarḫıñ maşrıḳ-ı ġarrāsı bir

Cebreʿīl-i rūḥ ile hem-rūḥ olur emr-i aḥad
Bī-tekellüf Meryem-i ʿaşḳıñ Mesīḥā-zāsı bir

Fülk-i meşḥūn-ı göñül ġark-ı yem-i eşkāl olur
Olmasa gird-āb-ı baḥr u ḥiddetiñ mersāsı bir

[495] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Vaḥdete māniʿ degildir mebḥaş-ı şirk-i ṣamed
Saṭr-ı tevḥīd-i Ḫudā ʾnıñ *Lā* ile *İllā* ʾsı bir

İttiḥād-ı ʿaşḳ-ı Leylā olmasa olmaz idi
Deşt-i Mecnūn-ı melāmet-dīdeniñ Mevlāsı bir

[85a] Bāġ-bān-ı feyż olan añlar rubūbiyyet nedir
Gülbün-i perverdeniñ olmaz gül-i raʿnāsı bir

Muḫtelif-i ṣūret ile ʿaks-i dil ʿuşşāḳ olur
Derk ider ʿāşıḳına sīretde müsteşnāsı bir

Ḥāl ü zülf vü çeşm ü ebrūya göñül meftūn iken
Āh kim olmaḳ ne mümkin Esʿadʾıñ sevdāsı bir

21

Ġazel-i Naẓīre-i Āgāh-ı Diyārbekrī

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Dīde rūyıñda ruḫıñ dīde-i bī-tābdadır
Gāh meh-i hāledeki hāle de mehtābdadır

Ferş-i ġafletde yatup ḳalma çalış bī-dār ol
Ten-dürüstī-i dili ṣanma ṣaḳın ḫᵛābdadır

Ṭoldurur ki boşadur delv-i dili biʾr-i ḫayāl
Tā ez-fikr-i beşer ṣanʿat-ı dūlābdadır

İḫtiyārıñla girüp rāh-ı emelde gezme
Iżtırār-ı ḥareket maʿden-i sīm-ābdadır

5 Nā-be-cā saʿy ile kim nāʾil-i āmāl olmış
Gerçi erbāb-ı emel ẓāhir-i esbābdadır

Nāz-ı dūşīzeye beñzer mi edā-yı maḥbūb
Leẕẕet-i ḳand-ı ḫayāl itme ki dūşābdadır

Gözedirken yem-i ḥasretde kenār-ı vaṣlıñ
Dīde-i fülk naẓar-ı ḥalḳa-i gird-ābdadır

Naẓra-i laʿl-i lebiñ şevḳimi efzūn eyler
Cān u dil tāze leyin neşʾe-i mey-tābdadır

Ḥażret-i Āgāhʿa Esʿad bu revişle tanẓīr
Ṣanma her ḫāme-i bī-maġzā-yı kitābdadır

22

Īn Ġazel-i Rā der-Bārūt-ḫāne Goftem bā-Ṭaleb-i Defterdār Şerīf Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Pāk-ṭıynet ḥādiṣāt-ı dehr ile niʿmetdedir
Bed-meniş-i eṭvār nā-ḳābil-i ẕilletdedir

Çirk-i ʿiṣyān eylemez taġyīr-i ḳalb-i ḫāliṣi
Ẕāt-ı cevher düşse de mezbelgehe ḳıymetdedir

Serverān-ı bezm-i ʿiṣmet zīb olur iḳbāline
Sāde levḥ-i ḥüsn-i ḫaṭṭ teẕhīb ile zīnetdedir

İtse de ehl-i derūn evḳātını gāhī telef
Vāridāt-ı sīreti ḥikmetle bir ṣūretdedir

Biñ ḥicāb olsa eger mā-beyni tefrīḳ eylemez
Rūḥ-ı āgāh āşināsıyla yine ülfetdedir

Keşret itmez ʿāḳili dil-beste-i ḳayd-ı hevā
Olsa da cemʿiyyet-i endīşesi vaḥdetdedir

[85b] Esʿadā āzādedir ġamdan egerçi ḫāṭırıñ
Nefs-i ẓālim nʿeyleyim gāhī ʿaceb külfetdedir

23

Naẓīre lī-Ġazel-i Yūsuf Żiyā Paşa Vālī-i Erżurūm

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ṭabla-i cān tīr-i müjgāna nişān olmaḳdadır
Ey ḳaşı yā yāre-i sīnem ʿayān olmaḳdadır

Bir nigāh-ı ʿāṭıfet ile dil-i nālānıma
Sevdigim bir nīm-i luṭfıñ cism-i cān olmaḳdadır

Sen ne ḳanlar dökdiñ ey ḫūnī hele bir kez düşün
Yek nigāhından nice biñ kerre ḳan olmaḳdadır

Deşt-i ḥüsniñ sen iken ṣāḥib-ḳırān-ı ʿālemi
Şeh-süvārān-ı muḥabbet ḳahramān olmaḳdadır

Ben ne güne ketm-i esrār eylesem ḫāmūş olup
Derd-i dil dillerde aḫir dāsitān olmaḳdadır

Ḥażret-i Yūsuf Żiyā Paşa o düstūr-ı zamān
Taḫt-ı naẓma zāt-ı ʿulyāsı resān olmaḳtadır

Yaʿni ol ḫāḳān-ı felek maʿrifet kim ḫāmesi
Zīb-i naḳş-ı ṭāḳ maʿnā-yı cihān olmaḳdadır

Ben o deryā-yı meʿāniden hemān bir ḳatreyim
Ol muḥīṭ-i naẓm u inşā bī-girān olmaḳtadır

Mū-şikāf-ı ʿaḳl-ı remz āşinā-yı ehl-i dil
Ḥāṣılı etvār-ı memdūḥ-ı zamān olmaḳdadır

Şāh-ı evreng-i şecāʿat ḳahramān-ı mekremet
Celb-i dil feyż ile ol ṣāḥib-ḳırān olmaḳtadır

Bir ġazel ʿarż eyleyüp bu bende-i memlūkına
Ḫāme sevdā-yı naẓīrende devān olmaḳtadır

ʿAfvına maġrūr olup düşdüm naẓīre ḳaydına
Maʿni-i eşʿār-ı fikrim tercemān olmaḳtadır

Sāye-i luṭfıñda iṯbāt-ı vücūd itdikçe ben
Feyż-i ṭabʿım zīb-i çarḫ-ı āsumān olmakdadır

Sūʿ-i etbāʿmı Ḫudā defʿ eylese Esʿad hemān
Ṣıyt-ı iḳbāle cihān-gīr-i cihān olmaḳdadır

24

Naẓīre lī-Ġazel-i ʿĀṣım Efendi ʿAn-Ḫᵛācegān

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Mest-i iḳbāl ile ṣahbā-keş-i ġāfil birdir
Bezm-i devrāna uyan ʿāḳil ü cāhil birdir

Rızḳ-ı maḳṣūmı füzūn eyleyemez ḥüsn-i sülūk
Bāb-ı taḳdīrde nā-ḳābil ü ḳābil birdir

Mānīʿ-i devlet olur ṣanma zamān-ı taʿṭīl
Ān-ı iḳbālde her muḳbil ü ʿāṭıl birdir[496]

25

[86a] **Ġazel**

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Tevbe-i meyde tekellüf baña ilhām işidir
Bir ayaġıyla ṣebāt-ı ḳadem ibrām işidir

İtmemek dāmen-i nāmūsını her-dem taṭhīr
Bu ḫarābāt-ı fesād içre bed-encām işidir

Ne bilür ẕā'iḳa-ı dīnini nā-dān-ı cehūl
Çekmemek ġayret-i İslāmını bed-nām işidir

Bezm-i nā-dāna varup naḫvet ile mest olma
Kesr-i nāmūs iden ʿālemde iki cām işidir

5 Reng-i gül-būse midir sīne-i gül-berginde
Ẓannım ey gül-bedenim bu saña ḥamām işidir

Bezm-i bīgānelere serv-i ḫırāmānāsā
Ṣalınup gezme bütün bāde-i gülfām işidir

[496] Yazma nüshada 85b sayfasındaki müşirde *"heves-i kām"* yazmaktadır. Devam eden sayfa 86a olarak numaralandırılmış olsa da remiz gösterilen ibareyle başlamamaktadır. Dolayısıyla nüshanın bu kısmında eksik varak söz konusudur. Ancak 85b sayfasındaki manzumenin revî harfinin -r ile bitmesi ve devam eden 86a sayfasındaki manzumenin revî harfinin ise -r ile başlaması bu aralıkta çok fazla eksik varak olmadığını göstermektedir.

Gördüm ol sīne-i elmāsına ṣarḳup zülfiñ
Yüz bulup itdigi kāfirligi aḥşām işidir

Bu perestişlere miḥrāb ideli ḳaşlarıñı
V*a*r mıdır saña dīn itdigiñ İslām işidir

Sāye-i zülfine baḳdım ruḫ-ı gül-renginde
Ne melekdir ne perī Ṣāniʿ-i ʿallām işidir

Maʿrifet ṣāḥibi nā-dān ile hem-reng olmaz
Esʿadā ʿilm ü edeb dīne de ḫod-kām işidir

26

Ġazel-i Şarḳı-Edā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḳāmet-i şimşādıña serv-i ḫırāmān imrenür
Rūy-ı āteşnākıña verd-i gülistān imrenür

Deşt-i ḥüsniñde o çeşm-i āhuvānıñ görseler
Mülk-i Çīn içre ser-ā-ser çeşm-i cīrān imrenür

Ṭurre-i ḳudret-i nesīc ʿanberīn-i nāzıña
Gīsuvān-ı hūriyān-ı ʿarş-ı Raḥmān imrenür

Ḫātem-i laʿl-i lebiñ tesḫīr ider ins ü perī
Devr-i ḥükm-i ḥüsniñe cānā Süleymān imrenür

Dāne-hā-yı hūy-ı dil-cūy-ı ruḫ-ı per-tābıña
Cevher-i deryā-yı ḥikmet dürr-i tābān imrenür

Reng-i zülf ü çeşmiñ iẓhār itdigi kāfirlige
Ser-be-ser mülk-i Fireng ü Kāfiristān imrenür

Sen ne ḫūnīsin nigāhıñ günde yüz biñ ḳan ider
Ġamze-i ḫūn-rīziñe şemşīr-i bürrān imrenür

27

Naẓīre lī-cenāb-ı Bidlisī Müşṭāḳ Efendi
mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Reng-i ruḫıñla verd-i behişt tābnāk olur
Zülfiñ görince sünbül-i jūlīde çāk olur

[86b] Gördikce nīm girişmeye maẓharını raḳīb
Mār-ı vücūdı zaḫm-ı elemle helāk olur

ʿĀrif ṣayar mı devlet-i dünyāyı bir pula
Āḫir bilür ki ḫilḳat-i aṣliyye ḫāk olur

Hergiz girīve-i emele reh-rev olmayan
Çirk-āb-ı māsivādan anıñ zeyli pāk olur

5 Reng-i ḥicāz-ı keyf-i lebiñ olsa āşinā
Bāġ-ı ḫayāle her biri bir şāḫ-ı tāk olur

Müşṭāḳ olan o mihr-i ruḫıñ seyr-i ḥüsnine
Ḫāver gibi viṣāli içün sīne-çāk olur

Esʿad cenāb-ı Ḫażret-i Müştāḳʿa pey-rev ol
Ṣanma bu teng ḳāfiyede naẓm-ı pāk olur

28

Ġazel

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

Pīçīde-i zülfiñ ruḫ-ı āla ṣarışıḳdır
Sünbül ile gül bāġ-ı ḥüs(ü)nde ḳarışıḳdır

Mestūrelik itmezdi ruḫıñ zülfiñe āmma
Gīsūları bir vech ile ẓannım dolaşıḳdır

Ṣābūn-ı ḥaḳīḳat ile şūyīdeye muḥtāc
Zīrā leke-i ʿaşḳ mecāzī bulaşıḳdır

Sen ṭarz-ı cefāda baña vādīlere düşme
Ḳurbānıñ olam nāzıña gönlüm alışıḳdır

Dil-dādeleriñ bezm-i tesellīsi bozuldı
Aġyār-ı siyeh-mest ile dil-ber barışıḳdır

Kūteh ise de çekmem elim semt-i recādan
Dest-i emelim dāmen-i vaṣla ulaşıḳdır

İẓhār-ı ḫuṣūmetdedir ehl-i dile devrān
Erbāb-ı kemālāt ile dünyā bozuşıḳdır

Gümrāh olalı rāh-ı ḫayālim yele ṣardı
Üftāde o vādīde yel aşmaḳda şaşıḳdır

Pejmürde ider mi dili şīrāze-i luṭfıñ
Dil çend-i reh-i ʿaşḳıña zīrā sıkışıḳdır

10 Yaḳdıñsa nˈola cānı şerār-ı siteminden
Sīnemde yanan dāġ-ı muḥabbet yaḳışıḳdır

Yā ṣunʿ-ı Ḫudā derk ide yā vuṣlat-ı leyli
Mecnūnˈa naẓar ṣūreti Esʿad iki şıḳdır

29

Ġazel berāy-ı Raḳḳāṣe-i İnāṣ-Ṭasula der-Mora

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Reftāre gelse ol ḳad-i bālā şaḳır şaḳır
Oynar neẓāresiyle yürekler ṭaḳır ṭaḳır

Başdan çıḳar feleklere ʿaḳl u şekīb ü cān
Mānend-i zühre başlasa raḳṣa çıḳır çıḳır

[87a] Ṭāḳat-fürūz-ı nāzişi cān-dāde būsesi
Āġūş-ı mübtelāda gezerken pıtır pıtır

Güş eyleyen ṣadāsını virmez mi cānını
Nuṭḳ eyledikce Rūmī zebānım çatır çatır

5 ʿAks eyledi derūnuma tāb-ı muḥabbeti
Ol kāfireyle ḳaynadı ḳanım fıḳır fıḳır

Ceyrān baḳışlı gül memeli ol güzel ḳızı
Bezm-i viṣāle gelse kim öpmez şapır şapır

Bilmem ne ḥāldir şerer-i pür-teġāfüli
Sūzān ider fişek gibi cāna fışır fışır

ʿĀmm oldı şimdi rāh-ı viṣāl-i kenīzekān
Muġlim daḫı o dādıya işler vızır vızır

Esʿad düşelden āteş-i ʿaşḳ-ı hevāsına
Yandı sipendveş dil-i cānım cazır cazır

30

Ġazel

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Zülfiñ mi rūy-ı ālda sünbül midir nedir
Rūyıñ mı sünbüle ḳarışıḳ gül midir nedir

Nuṭḳıñ mı neş'edār-ı siyeh-mest iden beni
Yā sāġar-ı dehende leb-i mül midir nedir

Ḫāl-i siyeh mi merdümek-i çeşmim ʿaksi mi
Kāfūr-ı gerdeniñdeki fülfül midir nedir

ʿAks-i nigāh-ı medd-i siyāh-ı ḫayāl mi
Ṭarf-ı ruḫıñda sünbül-i kākül midir nedir

5 Pür-şevḳ ider dili şeker-i naẓmı mey gibi
Kilk-i ṣarīri teşne-i ḳulḳul mıdır nedir

Reftār-ı ḫāmesi ne ʿaceb raḳṣ-ı naẓm ider
Ḫayber-zemīn-i maʿnāya düldül midir nedir

Esʿad cenāb-ı Ḫażret-i Sālim Efendiʿniñ
Muṭrib-nihān-ı ḫāmesi bülbül midir nedir

31

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Rind-i mey derd-i ḫumār ile ne dem cām çeker
Defʿine ḫūn-ı diliñ şīşe-i ḥaccām çeker

Olmaz āsūde göñül ẕevḳ-i ḫayāl-i ġamdan
Gāh olur sīneye ġamm gāh gül-endām çeker

Tā ezel böyledir āyīn-i ṭarab-zā-yı ṣafā
Derd-i derdiyle gehī bāde-i gülfām çeker

Ḫançer-i cevre siper olmadadır ṣāf-dilān
Līk faṣṣ-ı hünere şöhret ile nām çeker

Ne diyem çarḫ-ı leʾīm ehl-i dile el virmez
Bezm-i ḫāṣında müdām ehl-i dil ālām çeker

[87b] Olsa da bezm-i ṣafā devr-i zamān içre eger
Yine Esʿad sitemi şūḫ-ı dil-ārām çeker

32

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Gülşen-i ʿaşḳı temāşa eyleyenler gülcidir
Çehçeh-i āh-ı hezārı añlayan bülbülcidir

Bezm-i meyden kām alan ehl-i ḫarābāta ṣorıñ
Meclis-i erbāb-ı ḥikmet neşʾe-yāb-ı mülcidir

Ehl-i ʿaşḳıñ ḫāṭırı bir ṣūret-i sevdādadır
Kimisi ḫāle kim ebrūya kimi kākülcidir

Rūy-ı cānānıñ ile gīsū-yı meşki sünbüle
Beñzedir şūrīde-dil ammā yine sünbülcidir

Dilde ṣaḳlar ḫāme kāfūr-ı ḫayāl-i vaṣfıñı
Mücrim-i sevdāger endīşe-i meh fülfülcidir

Āh kim çekmezdi dil-i derd-i ḫūmār ʿālemi
Nʿeyleyem şimdi zamāne māʾil-i ḳulḳulcıdır

Mest ider Esʿad şarāb-ı tāze āṣārım dili
Bezm-i ʿişret-ḫāne-i maʿnāya ḫāmem mülcidir

33

Ġazel

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Gördiñ mi çarḫ ehl-i dile ne cefā ider
Her şaḫṣ-ı ḫar-nihāda döner merḥabā ider

Pür-ḫūn olan derūne nemek-pāş-ı cevr olur
Bu ṭavr-ı devr-i ẓulm ile kāfir ṣafā ider

Ehl-i derūne görse de kām üzre devrini
Encām-ı kār-ı gerdiş-i luṭfıñ ezā ider

Farżā taḥammül eyleyelim devr-i cevrine
Her gördigi ḫanāzīri başa belā ider

Ehl-i dilāna itdigi bī-cā cefālara
Şād oldıġın bildürmek içün ḳahḳaha ider[497]

Bir sāġar-ı ḫayāle virür biñ ḫumār-ı keyf
Bezm-i ṣafā-yı ʿayşı cihānı hebā ider

Böyle ḳalursa ʿālem-i yek-reng-i ittiḥād
Esʿad ṣafā-yı ʿālemi renc ü ʿanā ider

34

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Taḫt-ı iḳlīm-i vücūdıñ ʿaḳl-ı küll sulṭānıdır
Mülk-i istiġnā-yı idrākiñ göñül ḫāḳānıdır

[88a] Rızḳın istīfādedir herkes mürettebdir cihān
Ḳurṣ-ı ḫurşīd-i felek gün başına bernānıdır

Ṣanma her Leylā beyābān-ı cünūn-ı ʿaşḳda
Ḳays-ı ḥasret-dīdeniñ Leylī gibi cānānıdır

Ḫūn-ı ʿāşıḳdan giyüp pīrāhen-i mātem-perend
Kerbelā maḥbūbe-i ʿaşḳıñ belā dāmānıdır

Bām-dād-ı ḥaşre dek sūzān olur ṣubḥ u mesā
Dāmen-i eflāke ṭoġmış ḫūn-ı ʿāşıḳ ḳanıdır

Pister-i ʿaşḳıñdayım ṣormazsın aḥvāl-i dili
Ey ṭabīb-i nāz-ı luṭfıñ derdimiñ dermānıdır

[497] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Āteş-i ḥasretle pür dāġ oldı ṭarḥ-ı sīnemiz
Dāġ-ı firḳat ʿāşıḳıñ zīrā gül-i ḫandānıdır

ʿĀḳilān serşār-ı ḥayret olmasun da nʿeylesün
Şimdi Esʿad bu zamān dīvāneler devrānıdır

35

Ġazel der-Maġosa Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ey göñül bilsem seniñ cāy-ı ḳarārıñ ḳandedir
Bilmedim kevn-i fesād içre irādeñ ḳandedir

Özge ādemsin uṣanmazsın cihānı gezmeden
Hīç ḳarār itmez misin dār u diyārıñ ḳandedir

Püşt ü pā urmaḳdasın Mecnūn gibi ṣaḥrālara
Maḳṣudıñ Leylā degilse söyle yāriñ ḳandedir

Demlenürdiñ bülbülāsā ravżа-i cānānede
Ḳandesin şimdi düşün sen gül-ʿizārıñ ḳandedir

5 Yūsufāsā ḳalʿa-bend itdi Züleyḫāʿyı felek
İbtilā-yı bend-i ḥasretde ṣu dādıñ ḳandedir

Tel tel eylerdi nigāh itdikçe imrār-ı naẓar
Şāne-i müjgān ile zülfiñ ṭırārıñ ḳandedir

Cāy-ı āsāyiş arar Esʿad göñül ben bildigim
Ḥaḳʿdan artıḳ kimse bilmez kim ḳarārıñ ḳandedir

36

Der-Maġosa Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḳalʿa-i ḥıfẓa emīn oldum recā bilmem nedir
Bāb-ı Ḥaḳ'dan ġayrıya ben ilticā bilmem nedir

Varlığı virdim o sulṭāna kerem-pervāze ben
Baña bir cān āşinā bed-rüsvā bilmem nedir

Küntü kenzen[498] sırrına maẓhar olan maʿṣūm olur
Ben meẓāhirden isem illāda lā bilmem nedir

Pūte-i ʿaşḳ içre ḳāl oldıḳda nefs-i kem-ʿayār
Āteşīn perdāḫ ile dīger cilā [bil]mem[499] nedir

Çünki endīşe-i muḥīṭ ḥikmete bir ḳaṭredir
Ḳaṭre-i nā-çīze emvāc-ı cefā bilmem nedir

[88b] Maḥv olup ser olmada tevḥīde bir noḳṣān olur
Yā meẓāhirden bu noḳṣāna ṣafā bilmem nedir

Cām-ı nāsūt-ı merāmından siyeh-mest olmayan
Söylemez ṣahbā-yı keyf-i māsivā bilmem nedir

Ḥāl-i ʿaşḳıñ ṣūret-i elvānına meftūn iken
Āh gönlümde bu derde bir devā bilmem nedir

[498] "Küntü kenzen: ben bir hazineydim" anlamına gelen ibare. Hadîsin tamamı şu şekildedir, "Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rife fe'halaktü'l-halka li-ya'rifūnî: Ben gizli bir hazineydim. Bilinmekliğimi arzuladım ve mahlûkâtı yarattım. (beni bilsinler diye mahlûkâtı yarattım)" Ahmet Serdaroğlu, *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966, s. 92.

[499] Bu mısrada eksik bırakılan yer, gazelin redifi doğrultusunda metin tamiri yapılmıştır.

Esʿad idrāk eyle maḥbūbıñ niyāz-ı nāzını
Jāj-ḫāy itme ʿabeş bu ibtilā bilmem nedir

37

Ġazel der-Maġosa Goftem

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Bu cihān içre ḫarābāt ne maʿmūr nedir
Bilmedim farḳını maḥzūn ile mesrūr nedir

ʿĀlem olmış birine nār öbür dīgere nūr
İrmedim ḥikmetine nār nedir nūr nedir

Sebeb-i ḥasret olur zīnet-i cān-ı vuṣlat
Dili ḥasretde iden vuṣlata mecbūr nedir

Çekmeyen vuṣlat içün cevr-i zamāna ḥasret
Dem-i vuṣlatda bilür mi keder-i devr nedir

5 İçmeyen sāġar-ı hicrānı ayaġ üzre müdām[500]
Ne bilür keyf-i meyi vaṣl ile maḫmūr nedir

Emr-i vaḥdetde ẓuhūr-ı ḳadire mensūbdır
Añlaşamaz hele ġaddār ile maġdūr nedir

Mübrem-i emr-i ḳaẓā çünki muʿīn olamaz
Efʿīl nā-ḳābil olan ḥükm şer ü şerer nedir

[500] Bu beyit der-kenara yazılmıştır. Dördüncü beytin birinci mısraının altına remiz düşürülerek beytin yeri tayin edilmiştir.

Aṣlı ṭopraḳ ise de ismi dīger-gün itmiş
Baḳ ḥadaḳ-pāre nedir kāse-i faġfūr nedir

Esʿad idrāk-i ḥüküm ʿārife bir sevdādır
Şems-i tābendeye her gün şeb-i deycūr nedir

38

Ġazel der-Ḥarf-i Zā

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Biz kim şerer-nümā-yı fitīl-i muḥabbetiz
Mışbāḥ-ı ṭāḳ-ı cāmiʿ-i sırr-ı ḥaḳīḳatiz

Dil ṣūretā meşāġil-i imāle bestedir
Sīretde gūşe-gīr-i ṣafā-yāb-ı vaḥdetiz

Bī-reng-i ʿaşḳ olan ne bilür keyf-i ḥikmeti
Biz ẕevḳ-yāb-ı ṣāġar-ı gül-reng-i neş'etiz

Yanmaḳdayız hemīşe ʿalev-gīr-i ʿaşḳ ile
Meşʿal-nümā-yı ḳāfile sālār-ı ʿibretiz

5 Olmaz göñül ḫayāl-i ʿabeşle gedā-çeşm
Müstaġraḳ-ı nevāl-i ʿaṭā-yı ʿināyetiz

Ezkār-ı şükrine bizi meşġūl ide Aḥad
Ẓıll-ı ẓalīl-i Ḥażret-i Āṣafʿda rāḥatız

Ol ṣaf-şikāf-ı Ḥażret-i düstūr-ı ekremiñ
Meydān-ı ʿibretinde Nerīmānʿa ṣavletiz

[89a] Ol Āṣaf-ı yegāne-i nām-āver-i zamān
Vaṣfıñda mū-şikāf-ı ḫayālī-i Şevketʿiz

Yoḳ bir sözim ki vaṣf-ı kerīminde söyleyem
Envāʿ-i iltifātı ile lāl-i ḫilḳatiz

Mevlā iki cihānda mükerrem ide anı
Esʿad fezā-yı ḫayrına yek-rān-ı himmetiz

39

Ġazel der-Menfā-yı Erẓurūm

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Biz o meʿmūruz ki şimdi dār-ı ġurbet bekleriz
Ser-ḥad-i endīşe-i dilde vilāyet bekleriz

Biz o mecbūr-ı felāket dīdeyiz tā ḥaşre dek
Ḳalʿa-i şehr-i mükāfāt içre fırṣat bekleriz

Şehr-i ʿaşḳa pāsbān itdi bizi ḥükm-i ezel
Bende-i fermān-beriz bāb-ı muḥabbet bekleriz

Böyle ḳalmaz devr-i çarḫ elbet selāmet döner
Biz ʿabeş Mecnūn-ṣıfat semt-i melāmet bekleriz

Ehl-i dildir dāʾimā cevr-i felekle uġraşan
Biz anıñçün kūşe-i ʿuzletde nevbet bekleriz

Ser-ḥad-ı Īrān zemīn oldı ḳarārgāh-ı göñül[501]
Kişver-i dārüʾl-emān içre ʿināyet bekleriz

[501] Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

Esʿadā tevʿemdir elbette mücāzāt-ı ʿamel
Gāh olur firḳat gehī cānāne vuṣlat bekleriz

40

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Sālim Efendi

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Çenber-i çarḫı geçer ṭıynet-i çālākız biz
Nesr-i Cibrīl-i per-i ṭāʾir-i eflākız biz

Yemm-i ʿirfān-berimiz dürr-i girān temkīniz
Gāh mevc-āver-i keff ṣūret-i ḫāşākız biz

Gerçi ṣūretde civānāne temāyülde göñül
Līk sīretde ṣafā-yāb-ı idrākiz biz

Ḳıblegāh itse ne ġamm ẕatımı ehl-i tevḥīd
Ṭāḳ-ı mihrāb-ı hüviyyetde olan çākız biz

5 Keyf ider ṭabʿımı ṣahbā-yı mezāyā-yı kemāl
Bezm-i maʿnā-yı feżāʾilde feraḥnākız biz

Ḫūşe-i bāġ-ı ḥayāt ebedīdir Esʿad
Ṣūretā tāk-ı ḫazān-dīde-i emlākiz biz

Ḥażret-i Sālimʾi tanẓīr-i suḫan böyle gerek
Şāhid-i maʿnāya zīb-āver-i işrākiz biz

41

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ḥanīf Efendi

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

[89b] 1 Ṭāḳ-ı bülend-i ʿarş-ı muḥabbet otāġımız
Nūr-ı ḫulāṣa-i eḥadiyyet çerāġımız

Olmaz sürādıḳāt-i felek māniʿ-i viṣāl
Ḳudret-nesīc-i Refref-i dildir yaṭaġımız

Mānend-i Muṣḥaf ezberimizde cemāl-i yār
Ḥāl-i ṣaḥīfe-i ruḫ u gerden duraġımız

Müşk-i Ḫıṭāʾyı yāda getürseñ ḫaṭā olur
ʿAnber-şemīm-i zülf ile pürdür dimāġımız

5 Olmaz ḫazān-ı bāġ dil-i ṣāf-ı ʿāşıḳıñ
Her demde gül gibi açılur dilde dāġımız

Ḳandīl-i dilde parlamada nūr-ı neft-i ʿaşḳ
Sūzāndır fitīl-i muḥabbetle dāġımız

Esʿad rebīʿ-i terbiyete yoḳdur iḥtiyāc
Feyż-i ḳalemle bellidir āṯār-ı bāġımız

42

Ġazel

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Reng-i ruḫıñı verd-i muṭarrā bilürüz biz
Ḫāl-i ẕeḳanıñ ʿanber-i sārā bilürüz biz

İtdikçe ḫayāl ʿaks-i ruḫıñ dīde-i terde
Mīnāya ḳonılmış gül-i zībā bilürüz biz

Her dāġ-ı ġam-ı cevriñi ser-levḥa-i dilde
Enẓāre sezā lāle-i ḥamrā bilürüz biz

İllā ile ṣanma iderüz vaḥdeti iṯbāt
Nefyiñde ḥafī şirketi illā bilürüz biz

Aḥkāma sezā dīn midir yoḫsa küfür mi
Ey zāhid anı ʿillet-i ʿuḳbā bilürüz biz

Bu bezm-i kühen ṭarz-ı cihān içre ezelde
Enfās-ı ḳadeḥ baḫş-ı dil-ārā bilürüz biz

Cān virmeyicek vuṣlatıña nā'il olunmaz
Ol şīveleriñ aṣlını cānā bilürüz biz

Biñ ṣūret ile olsa bu ekvān müteḫālif
Her fürūʿ-ı aṣldan yine eczā bilürüz biz

Esʿad hemān ʿĪsā mı ider mürdeyi iḥyā
Her ṣāḥib-i enfāsı Mesīḥā bilürüz biz

Fāżıl yiñe ʿarż eyleyelim bu ġazeli kim
Pey-revligini cümleden aʿlā bilürüz biz

43

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ḥamdī Efendi

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Feylesof-ı hüneriñ meclis-i ḳālın bilürüz
Ḥikmetü'l-ʿayn-ı mezāyā-yı maḳālıñ bilürüz

Biziz ol şirzime-i cehl-i cihāna hādī
Kāfir elḳāb olanıñ sīret-i ḥāliñ bilürüz

[90a] Muṣḥafāsā ne ḳadar itse sükūt ehl-i kemāl
Biz anıñ levḥ-i derūnında kemāliñ bilürüz

Ne bilür rātibe-i dānişi eṭfāl hevesi
Biz kemālāt-ı feniñ ṣadr-ı ricāliñ bilürüz

5 Feyż-i ḫurşīd-i cihān-tāb-ı felek-fersāyı
Dil-beriñ rūy-ı şafaḳ reng-i cemāliñ bilürüz

Maṭlaʿ-ı ḥüsn-i dil-ārādaki ebrū-yı cemāl[502]
Feleğiñ ġurra-i ġarrā-yı helāliñ bilürüz

Biz o miʿmār-ı Sinimmār-ı ḳuṣūr-ı vaṣfız
Ṭāḳ-ı beyt-i hüneriñ ṭarḥ-ı ḫayāliñ bilürüz

ʿAksidir dilde olan dāġ-ı süveydā Esʿad
Gerden-i sīm-i dil-ārādaki ḥāliñ bilürüz

Naẓmımız olmasa da Ḥażret-i Ḥamdīʾye şebīh
Şiʿr-i berceste-i taḥsīn-i meʾāliñ bilürüz

44

Ġazel

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Dü-çeşm-i bāzıma ḫᵛāb ey civānım zārdır sensiz
Yumarsam laḥẓa müjgānım daḫı nā-çārdır sensiz

[502] Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

Seniñ rūyıñla revnaḳ-sāz olur gülzār-ı endīşem
Meşām-ı cāna būy-ı verd-i cennet ḫārdır sensiz

Şuʿāʿ-ı pertev-i meh ger liḥāf olsa firāşımda
Baña ey gül-beden bir sūzen-i āzārdır sensiz

Seniñ fikriñle ṣanma cism ü cānım ḫᵛāb-ı rāḥatda
Dü-çeşmim bām-dād-ı ḥaşre dek bī-dārdır sensiz

5 Olaldan mübtelā-yı naẓra-i zülf-i siyehkārıñ[503]
Ser-i efkārıma aḳṭār-ı ʿālem dārdır sensiz

Ne deñlü gülsitān-ı ʿālemi ʿaşḳıñla seyr itsem
Ser-ā-pā her güli ʿaynımda āteşzārdır sensiz

Baña ḥūrī-i cennet ʿarż-ı ruḫsār itse de baḳmam[504]
Nigāhım gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz

Seniñ taṣvīr-i ḥüsniñ var iken ḳaṣr-ı ḫayālimde
Melek daḫı baña bir ṣūret-i dīvārdır sensiz

Ḫayāliñle müzeyyendir dem-ā-dem ḫāne-i fikrim
Anıñçün Esʿadā efkār-ı dīger ʿārdır sensiz

45

Ġazel der-Ḥarf-i Sīn

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[503] Bu beyitte mısraların yerleri yanlış yazılmış ve bu sebeple beytin üzeri çizilerek der-kenara tekrar yazılmıştır.

[504] Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

1 Lā’übālī̄ şām-ı vuṣlatda nedir bu rütbe ses
Nev-civānım ʿayb olur feryād-ı mānend-i ceres

ʿAḳl u fikrim gitdi başdan seyr idüp reftārıñı
Kākül-i sünbül-nümūn üzre olunca dāl-fes

Gī̄suvānıñveş dirāz itme şeb-i hicrānıñı
Ey güneş ruḫsār-ı dergāhıñdan oldur mültemes

Bāġ-ı ḥüsniñde hezārān ehl-i dil feryād ider
Ol sebebden murġ-i ʿaşḳa cism ü cān oldı ḳafes

5 Pehlevān-ṭabʿ-ı dür-i ekmele kimdir pençe-zen
Var mıdır ey dil benimle itmeyen ʿālemde pes

[90b] Fikrim ol deryā-yı aḫḍardır ki olsa mevc-ḫī̄z
Māsivā yek-ḳaṭre-i mevcinde gūyā ḫār u ḫas

Sī̄ret-i aḥvāle zī̄b eyle kemāl-i faẓlıñı
Ṣūret-i dünyāya Esʿad ehl-i dil itmez heves

46

Ġazel der-Ḥarf-i Şī̄n

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Maẓhar-ı feyż-i İlāh ol ṣervet olmış olmamış
İktisāb-ı ʿizzet ile devlet olmış olmamış

Merd olan itmez yed-i ümī̄ddini bāz ʿāleme
Māye-i aṣlında ḫalḳıñ himmet olmış olmamış

Sen vücūd-ı nāzına virme taʿab ʿuşşāḳ içün
Baña cevriñ çekmeye hem zaḥmet olmış olmamış

Merd olan itmez ġınāsın ehl-i ḥācetden dirīġ
İḥtiyāc ehlinde insāniyyet olmış olmamış

Zaḫm-ı ḫūrd olmaḳladır ʿādet cihānda kesb-i nām
Faṣṣ-ı āmālinde ḥüsn-i ṣūret olmış olmamış

Sīr-çeşm ol eyleme ey dil ʿuyūn-ı āzı bāz
Ṣofra-i cevdetde dürlü niʿmet olmış olmamış

Esʿadā Yümnī-i ehl-i dil bu naẓmı naẓm idüp
Pey-rev ol mażmūnına cemʿiyyet olmış olmamış

47

Ġazel-i Ḥasb-i Ḥāl Naṣīḥat-ı Maʾil der-Ḳalʿa-ı Maġosa Goftem der-Ḥarf-i Fā

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

Bezm-i emelin ḫamrına ḫumārına hep yuf
Sākī-i neşāṭ-efgen-i devrānına hep yuf

Şol ẓıll-ı ḫayāl-i felegi görmeye ʿāḳil
Eşyā-yı tecedüddeki imʿānına hep yuf

Dünyāya niçün geldigini bilmese ādem
Ḥayf aña geçen ʿömrine iẕʿānına hep yuf

ʿİbād-ı cehālet-menīşin itdigi aʿmāl
Maḳbūl ṣayarsa eger zamānına hep yuf[505]

Ol nefs-i ḥarūn-ı ḫara kim binse hevādan
Merkūbına pālānına edyānına hep yuf

Şol ʿabd-i felāket-zedenin ḥālini gör kim
Ṣabrında ṣebāt olmaya nālānına hep yuf

Tā olmaya gülşen ile külḫan ile yeksān[506]
Dest-i sitem-i çarḫdan efġānına hep yuf[507]

Ālāy-ı firāvān ile perverde-i devrān[508]
Yoḳluk ne dimek bilmez ise şānına hep yuf

Ol kesiñe serv gibi bütün virmeye sāye
Öyle şeceriñ ebine ʿaġṣānına hep yuf

İmrūz ḳazan kim saña ferdāda gerekdir
Müflis olanıñ ḥāline ḫüsrānına hep yuf

[91a] Aḥmakdır o kim mekr-i Ḫudāʾdan ola ġāfil
Zuʿmında olan ʿādet-i erkānına hep yuf

İḳlīm-i göñül yanmış ola āteş-i hicre
İṭfā-yı tesellīsine sūzānına hep yuf

[505] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

[506] Bu mısra, üzeri çizilerek mısraın üstüne yazılmıştır.

[507] Bu mısraın üzeri çizilerek der-kenara yazılmıştır.

[508] Bu beyit der-kenara yazılmış ve üzeri çizilen mısra ile takdim-tehir yapılması için remiz düşülmüştür.

Sulṭān-ı rüsul mefḫar-ı kevneyn-i risālet
Ol şaḫṣa ki ümmet dimeye cānına hep yuf

Sen şerʿ-i şerīfinde bulun da dimek āsān
Bu kevn-i ġamıñ Ḫüsrev-i ḫāḳānına hep yuf

Ol şāh-ı rüsulden ki cihān oldı münevver
Kisrāʾya dinildi seniñ eyvānına hep yuf

Mebʿūṯ olacak daʿvet-i Ḥaḳ ile o sulṭān
Çaġırdı cihān bāṭıl-ı evṯānına hep yuf

Maḳbūl-i Ḫudāvend ola bildiñse ger Esʿad
Tā şimdiye dek itdigi ʿiṣyānına hep yuf

48

Ġazel-i Naẓīre-i Māhir Efendi

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Müjgān-ı yāre ṭabla-ı cānın iden hedef
Ser-menzil-i merāma bulur rāh-ı muḫtelef

Düşdikce tāb-ı zülfi o zībā-yı maṭlaʿa
Bedr-i ḳamerde ẓāhir olur lekke-i kelef

Çekdim ḫayāl-i hāle-i aġūşa ol mehi
Buldı serīr-i sīne liḥāf-ı şeb-i şeref

Ḫāmem o Meryem-i suḫan olmaḳda şöyle kim
Rūḥuʾl-beyān-ı nuṭḳına ḳalmaḳdadır ḫalef

5 Żāyiʿ ider mi naḳd-i ḫayāliñ serīre-dān
Virmez maʿānī-perver olan naẓmına seref

Rāh-ı ḥaḳīḳat içre ḫırāmān ʿazīz olur
Ādem gerek bu yolda budur ʿādet-i selef

Peyrevlik eylemek ʿaceb Esʿad o Māhirʾe
Hem-senc olur mı cevheri ile pāre-necef

49

Gazel-i Naẓīre-i Ḥanīf Efendi der-Ḥarf-i Ḳāf

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Ḫilḳat-i vuṣlatına perde ḳodı cilve-i ʿaşḳ
Herkesi böylece bir derde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Bāliş-i derde nice dilleri ser-dāde ḳılup
Cism-i nā-ḳābili pisterde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Gāh pest eyledi geh refʿ idüp ʿilliyyīne
Rūḥ-ı ʿĪsāʾyı ʿaceb yerde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Gevher-i ʿaşḳa bahā olmadıġı ḥikmetdir
Ṣūretā ḳıymeti cevherde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

5 Dil-i efsürde nice pertev-ālūd feyżinden
Nūrıñı ḳalb-i ṣanavberde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

[91b] Olmadı ṣanma ṣaḳın dāḫil-i taḫt-ı kevneyn
Küfr-i īmānı beraberde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Reng-i nāz-ı nigehin sürme idüp cānāna
Naẓarın zülf-i muʾteberde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Şeş-der-i ʿāleme bir luʿb ile ṣūret virdi
Kaʿbeteyn-i emeli nerde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Kimini ḳābil-i feyż eyledi ḫilḳat bir iken
Ey ne ḥikmet kimini şerde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Reng-i eżdādı idüp taʿbiye cism ü cāna
Ḥikmeti rūḥ-ı muṣavverde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

Mekteb-i ʿaşḳa virüp ḫāme-i siḥr-āṣārın
Esʿadʾı nüsḫa-i ezberde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

50

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Sīne-çāk itdi ʿaṣā-yı ḳahr ile deryā-yı ʿaşḳ
Ġark-ı Firʿavn eyledi mevc-i yem-i Mūsā-yı ʿaşḳ

Gāh ider İskenderʾi fermān-revā-yı şarḳ u ġarb
Zīver-i ṣaḥrā ḳılar Ḳaysʾı gehī Leylā-yı ʿaşḳ

ʿĀleminde demlenürken dāḫil-i devrān olur
Bir deme pür-dāġ ider cism-i laṭīfin nāy-ı ʿaşḳ

İddiʿā-yı nefy-i vaḥdet itmedikce ādemi
Ehl-i tevḥīd eylemez ben bildigim ālā-yı ʿaşḳ

5 Mūcib-i īcād-ı kevneyn olmasa ʿaşḳ-ı vedūd
Dāḫil-i tekvīn olup bulmazdı ʿālem cāy-ı ʿaşḳ

Kimi ḥayretde kimi ʿizzetde kimi tekyede
Bir ʿaceb devrāna ḳoydı ʿālemi hāhāy-ı ʿaşḳ

ʿĀşḳdur sermāye-i bāzār-ı şevḳ-i ehl-i dil
Ṣındırur ammā nice sevdāgeri sevdā-yı ʿaşḳ

Baḳ ne ṣūretle ten-i ṣābırda oldı cilveger
Cismini sūrāḫ sūrāḫ itdi ḥikmet-zā-yı ʿaşḳ

Ey ne ḥikmetdir vücūd-ı iḳlīmin żabṭ eyleyüp
Āḫir istiḫlāf ider Esʿad nice Dārā-yı ʿaşḳ

51

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Gerçi cāna hem-dem oldı nāy-ı ʿaşḳ
Dāġ-ı devrān urdı Mevlānā-yı ʿaşḳ

Zülf-i yārı ḳayd idelden başıma
Ḳaddimi ḫam eyledi sevdā-yı ʿaşḳ

Ehl-i ḥālin eşk-i çeşmin ḳan ider
Cevr-i gūn-ā-gūn ġam-fersā-yı ʿaşḳ

Zikrini āyīne-i endīşe ḳıl
Baḳ ne ṣūret gösterir dünyā-yı ʿaşḳ

[92a] 5 Düşdikce ṭaġlara Mecnūn gibi
Gösterir mi kendini Leylā-yı ʿaşḳ

Gülşeninde nāle eylersen eger
Açılur her ġonce-i zībā-yı ʿaşḳ

Gevher-i ḥikmet kenāre yüz ṭutar
Ger temevvüc eylese deryā-yı ʿaşḳ

Ḥalḳa-i tevḥīde bend eyler dili
Yoḳdur anda ādem diyü illā-yı ʿaşḳ

Tār [u] pūdı ʿaşḳ ile mensūcdur
Bir ḳumāş-ı nūrdur kālā-yı ʿaşḳ

10 Cānım iḳlīminde cevr eyler meded
Dād elinden el-amān Dārā-yı ʿaşḳ

Beslemiş Esʿad ʿaceb eṭvār ile
İbn-i vaḳt bitmiş seni bābā-yı ʿaşḳ

52

Ġazel-i Naẓīre li-Ḥażret-i ʿOṯmān Efendi

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Baḳma o bedr-i māha ki bir var bir de yoḳ
Aldanma evc-i cāha ki bir var bir de yoḳ

Bu ʿālem-i fenāya gelenler gelür gider
Baḳ ol ṭarī giyāha ki bir var bir de yoḳ

Rūy-ı refāh görmegi iḳbāl ẓann idüp
Aldanma luṭf-ı şāha ki bir var bir de yoḳ

Ādem bu bezm-i ʿālem-i nāsūta geldigi
Beñzer o bir güvāha ki bir var bir de yoḳ

ʿĀrifleriñ teveccühi Rabb-i ḳadīmedir
Baḳmaz dīger ilāha ki bir var bir de yoḳ

Esʿad hevā-yı nefse uyanlar cezādadır
Meyl itme her sefāha ki bir var bir de yoḳ

Rūz-ı şebi bu ʿāleme bak ṣanki Rūzī-dih
Beñzer şeb-i siyāha ki bir var bir de yoḳ

53

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Gerçi cāna hem-dem oldı nāy-ı ʿaşḳ
Dāġ-ı devrān urdı Mevlānā-yı ʿaşḳ

Hīç teʿallüm istemez maʿnā-yı ʿaşḳ
Ādemi taḥrīr ider maʿnā-yı ʿaşḳ

Şirket-i nefy itmedikce lā-yı ʿaşḳ
Maḥv-ı endād itmez istiṯnā-yı ʿaşḳ

Ey yüzi gül ṣaçı sünbül cān-ı ʿaşḳ
Sen misin cān yaḳıcı āşnā-yı ʿaşḳ

Her dükenmez genc-i lā-yefnā bulur
ʿĀşıḳıñ sulṭān ider iġnā-yı ʿaşḳ

[92b] Herkese ʿarż-ı cemāl eyler mi hīç
Ehl-i dil maʿşūḳ-ı müsteşnā-yı ʿaşḳ

Vāʿiẓ-i kürsī-nişīn-i ʿaşḳ olan
Nʾeydügin idrāk ider maʿnā-yı ʿaşḳ

Her sebük-maġzā virür mi yā neşāṭ
Bāde-i gül-reng ile mīnā-yı ʿaşḳ

Hīç ider mi sırr-ı ʿaşḳı āşikār
Ṣūfī-i lā-yefheme dānā-yı ʿaşḳ

ʿAḳl irer mi ḳaṣr-ı ḫoş bünyādına
ʿArṣa-i ḥikmetdedir mīnā-yı ʿaşḳ

İtmesün pür-dāġ Esʿad sīneni
Her deminde ol ki Mevlānā-yı ʿaşḳ

54

Der-Naʿt-ı Ser-Meẕheb-i Efḫam Ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Her kelāmı maġz-ı Ḳurʾānʾdır İmām-ı Aʿẓamʾın
Her ḥadīṯi lübb-i Furḳānʾdır İmām-ı Aʿẓamʾın

ʿİllet-i cehli cihāndan defʿ idüp tedrīc eyle
Her sözi biñ derde dermāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Ḳaṣd-ı raḥmetle mezāhib iḫtilāfın eyledi
Maḳṣadı dünyāya iḥsāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

ʿUnṣur-ı ḳudsīsini dört meẕheb itdi ʿāleme
Niyyeti Peyġām-berʾe şāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Kök ṣalaldan revḥa-i ʿilmi riyāż-ı ʿāleme
Sāyesi āsāyiş-i cāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Müctehidler serveri şāh-ı şerīʿat efseri
Vaṣfı böyle zīb-i ekvāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Pīşvā-yı muḳtedā ṣāḥib-ḳırān-ı ihtidā
Ḥükmi her yerde cihān-bāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Evliyālar melceʿi dīn-i mufaḫḫam menşeʿi
Meẕhebi terşīḥ-i īmāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

İçtihādı iḫtilāfı raḥmet-i perverdigār
Ümmete aḳvāli ġufrāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

Cāmiʿ-i dīninde Esʿad bendesi şūrīde-ḥāl
Ḫizmetinde bir naʿt-ḫᵛāndır İmām-ı Aʿẓamʾın

55

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ey göñül bilsem nedir āyā bu efkārıñ seniñ
Derd-i ʿaşḳ īmā ider zīrā bu efkārıñ seniñ

Ġamzeler dād u sitedde çār-sū-yı nāzda
Nev-be-nev kālā-yı ṣabr olmaḳ mıdır kārıñ seniñ

Gülsitān-ı ḫilḳat-i ḥüsne virür zībāyişi
Sünbül-i gīsūlarıñla āl-ı ruḫsarıñ seniñ

[93a] Bir aġızmış bezm-i meyde reng-i tāb-ı neş'eden
Yoḫsa ibhām-ı viṣāl itmez o güftārın seniñ

5 Dün gice aġyāra hem-dem oldıġıñ işrāb ider
Ben ṣorarken laʿl-i nābıñdan bu inkārıñ seniñ

Ceyş-i zülfiñ ṭarf-ı ebrūya ne ḥācet dökmeñe
Ḳayd-ı cānımken benim zülf-i siyehkārıñ seniñ

Esʿadʾa bāġ-ı viṣāliñden hemān yek būsemi
Nev-nihālim böyle bir şeftāli mi yāriñ seniñ

56

Ġazel-i Ḫayāliye

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Virdi sevdā gönlüme ḳaşı kemānım ṣaçlarıñ
Ḳayda ṣaldı başımı serv-i revānım ṣaçlarıñ

Bir siyeh nūr-ı menekşe reng idüp zülf eylediñ
Reng-i reşk-i ḥūrī-i cennet mi ḫānım ṣaçlarıñ

Āfitāb-ı rūyıña başdan başa ebr-i ḫayāl
Zülf-i ʿanber-bū bile mihr-i cihānım ṣaçlarıñ

Vaṣfıña lāyıḳ cihānda bir suḫan yoḳ söyleyim
Nūr-ı esrār-ı Ḫudāʾdır mihribānım ṣaçlarıñ

Ebruvān u çeşmiñe dā'im ḳafādār olmada
Yüz bulaldan kāfir oldı āh o cānım ṣaçlarıñ

İhtizāz itdikce sen her pīçişinde mevc odur
Dīdeler nūr-ı siyāhī bī-amānım ṣaçlarıñ

Dil girībān-çāk iken cellād-ı ġamzeñden yine
Dü-kemend itmekdedir ey dil-sitānım ṣaçlarıñ

Ḳaplamış envār-ı iḳlīm-i cemāliñ ser-be-ser
Leyle'-i ḳadriñ şebidir nev-civānım ṣaçlarıñ

Nūrdan bir deste sünbül gibi olmışken dü-bend
Esʿadʾa göstermemeñ nʾolsun a cānım ṣaçlarıñ

57

Ġazel der-Naʿt-ı Ḥażret-i Şeyḫ Ḳaddeselllāhu Sırrahuʾl-ʿAzīz[509]

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ẕāt-ı pāk-i aḳdesī vahdetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ
Ḫulḳı da perverde-i ḥikmetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Āsitānedir gehī manend-i ʿarş-ı ʿaẓīme
Ḫānḳāh-ı ʿizzeti cennetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

[509] "Allah, sırrını mübarek eylesin." Evliyadan birinin adından bahsedildiği zaman söylenen saygı sözü. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 803-804.

Ḳurṣ-ı mihr-i sırrına ḫāver kerāmātı bütün
Bāḫter-i ez̲kārı maḥviyyetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Bir mürettebdir vücūd-ı cūdıña feyż-i Aḥad
Rütbe-i ḳuṭbiyyeti devletdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Ḫıṭṭa-i Geylānʾı ḳıldı zīver-i z̲ikr-i cihān
Nāmı şāh-ı mülk-i ḳutbiyyettir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Pādişāh-ı evliyā revnaḳ-ṭırāz-ı aṣfiyā
Bārgāhı melceʾ-i raḥmetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

[93b] Bendesidir Esʿad ol dergāh-ı ḳutb-ı ḥimmetiñ
Ḫānḳāh-ı sırrı bir cennetdir ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

58

Naʿt Fī-Ḥaḳḳıʾn-Nūriʾṣ-Ṣamedānī Mevlānā Eş-Şeyḫ ʿAbduʾl-Ḳādir Geylānī Ḳuddise Sırrıhuʾl-ʿAzīz

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Sırrına dil-bestedir ʿirfānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ
Bildi z̲āt-ı aḳdesin iz̲ʿānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Ḥaḳ ziyāret itmegi taḳdīr itmişse eger
Yüz sürem dergāhına ḫāḳānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Maṭlaʿı şems-i hüviyyet ḳuṭb-ı lāhūt oldıġın
Bildiler hep dillere destānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Güş iden naḳl-i kerāmātın bulur cisminde cān
Ḫaste diller derdine dermānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

5 Şāh-ı evreng-i velāyet cilvegāh-ı sırr-ı Ḥaḳḳ
Dīnine üftādeyim īmānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Cismime rūḥānī keyfiyyet virür her fıḳrası
Neş'esiyle cān bulur vicdānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

İntisābım var ezelden bārgāh-ı luṭfıña
Sāyesidir kesb-i feyż-i şānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Gülşen-i feyż-i ḳabūl-ı Ḥaḳ gülidir Ḳādirī
Sırr-ı zīb-i farḳ cānım sulṭānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

Gerçi Esʿad yoḳ anıñ evṣāfına lāyıḳ sözim
Vaṣfın itmek ister ammā cānım ʿAbduʾl-ḳādirʾiñ

59

Ġazel der-Ḥarf-i Lām

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ḫüsrev-i ṣāḥib-ḳırān mülk-i maʿnādır ḫayāl
Pādişāh-ı taḫt-ı inşā-yı muʿammādır ḫayāl

Kişver-i dilde eḳālīm-i vücūda ḥükm ider
Dāver-i fermān-revā-yı tāc-baḫşādır ḫayāl

Bāġ-ı feyże günde bir ṣūret ile pervāz ider
ʿAndelīb-i gülşen-i ḥikmet temāşādır ḫayāl

Bir güherdir feyż ile deryā-yı ḥikmetden çıḳar
Līk o deryāya yine ġavvāṣ-ı inşādır ḫayāl

5 Mürde-i elfāẓa nefḫ-i rūḥ idüp iḥyā ider
Her nefes maʿnā-yı cān-baḫş-ı Mesīḥāʾdır ḫayāl

Bir ser-i mū üzre naḳş eyler iki ʿālemleri
Ey ʿaceb Bih-zād-ı ressām-ı mezāyādır ḫayāl

Bir muṭalsam daḫme-i Efrāsiyābʾa beñzer ol
Esʿadā gencīne-i dünyā vü ʿuḳbādır ḫayāl

Gāh maġmūm olmada geh rūşenālıḳ itmede
Ḥāṣılı Esʿad güneş gibi dilārādır ḫayāl

[94a] Herkesiñ nerm u dürüşt-i ḥilḳatin terḳīḳ ider
Esʿadā mā-şūy-ı gül-bīz-i mezāyādır ḫayāl

60

Ġazel der-Ṭrabzon Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Gül o güldür reng-i evreng ammā gülistān degil
Bülbül ol bülbül ne ḥikmetdir ki efġān ol degil

Ḫūşe-i engūr-ı tāk-ı neşʾeden pīr-i muġān
Süzdigi keyfiyyet ol ammā ki mestān ol degil

Girye-i deryā-ḫurūşı cevr ile olmış ḫarāb
Şehr-bendergāh-ı nıṣfetde bedestān ol degil

Cüst ü cū itdim eḳālīm-i cihānı añladım
Āşinālar bildigim ammā ki yarān ol degil

5 Dil perestişde velī tab-ḫāne-i devrānda
Deyr-i Ferḫār eski resm üzre civanān ol degil

Yūsufāsā eyledim iḫvān ile terk-i vaṭan
Soñra bildim Mıṣr-ı ünsiyyetde iḫvān ol degil

Seyr idüp devrānı dil girdi muʿallim-ḫāneye
Ṭıfl-ı maʿṣūm-ı hüner oldur debistān ol degil

Añladım sırr-ı terākīb-i vücūd-ı ādemi
Ḫilḳat-i ādem bir ammā her bir insān ol degil

Ehl-i dil ḫayrātidir Esʿad bu çarḫ geçirdiñ
Bildigiñ devrān ṣanursın şimdi devrān ol degil

61

Ġazel Naẓīre-i cenāb-ı ʿĀṣım Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ehl-i dil ger olsa da dehriñ ġamıyla müştaġil
Eylemez devrān anıñ eyyām-ı hicriñ muttaṣıl

Çāre-perdāz-ı ʿilāc-ı derd olur ehl-i kerem
Cā-be-cā ger olsa da eṭvār-ı cūdı müştemil

İʿtiyādı ġadr olan bulmaz felāḥ ʿālemde hīç
Rūzigār eyler anı ceyş-i elemle mużmaḥil

Fikr-i dūr-ā-dūrını sermāye-i ẕevḳ eyleyen
Ḫōd-be-ḫōd reʿy-i hevāsında olur mı müstaḳil

5 Niʿmet-i der-dest-i ferdāniyyeye şükr itmeyen
Niʿmet-i deryūze-i ʿālemde olmaz munfaṣıl

Bī-maḥal zīver-bīlān ṣadr-ı merāmı ẕātıña
Menzil-i kāmında bulmaz cāyı illā münfaʿil

Her giyāh-ı sebze gel imʿān ile eyle naẓar
Baḳ riyāż-ı ṣunʿ-ı reng-ā-renge ḳanġı muʿtedil

Ṭavr-ı maḫlūḳata baḳ Esʿad ʿaceb ḥikmet nedir
Her birin bir ḥāle ḳılmışdır tecellī müştaġil

62

[94b] **Ġazel**

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Gāh olur kim bezm-i ʿaşḳa bāde-i semmdir göñül
Kesb-i keyfiyyet ider ki ṣaġar-ı Cemʾdir göñül

Gāh bir sulṭān olur iḳlīm-i istiġnāda geh
Bir ḳabā-yı sāde ister özge ādemdir göñül

Vaḳt olur bir vażʿ-ı nā-hemvāra meyl eyler müdām
Baʿż olur bir peşe-i nā-çīze hem-demdir göñül

Ḥamle-i şemşīr-i nā-dānā gehī gerdūn-firāz
Gāh ḫūn-rīz-i ġażab bir tīġ-i Rüstemʾdir göñül

5 Gülsitān-ı ʿālem-i nāsūta iḳbāl eylemez
Ġonce-i bī-būy-ı eyyāmıyla ser-semdir göñül

Māsivādan gāh olur āzāde ki der-ḳayd olur
Ḥall u ʿuḳde ḳābiliyetli bir ʿālemdir göñül

Böyledir Esʿad mücāzāt-ı cezā-yı dil-berān
Der-i ʿaşḳ yā Rabbi dermān ile ḫamdır göñül

63

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Sā'ile dergāh-ı Ḥaḳ iḥsānıdır nıṣfuˈl-leyāl
Ḥaste diller derdiniñ dermānıdır nıṣfuˈl-leyāl

Sāde diller neş'esi kāmilleriñ sermāyesi
Ḫālıḳıñ gencīne-i ġufrānıdır nıṣfuˈl-leyāl

Nüh-felek ṭablı meh-i ḫurşīd-i çarḫ iğlā mıdır
Ceyş-i evḳātıñ şeh-i devrānıdır nıṣfuˈl-leyāl

Çāre-sā-yı ʿafv-ı ʿiṣyān olmaġa her sāʿati
Mücrimāna maġfiret dāmānıdır nıṣfuˈl-leyāl

5 Kendiniñ ġaffār u vācid oldığın eyler ʿayān
Pādişāhlar pādişāhı şānıdır nıṣfuˈl-leyāl

Perde-i şebden temāşa itdirür ruḫsārını
ʿĀşıḳıñ maḥbūbe-i sulṭānıdır nıṣfuˈl-leyāl

Reng-i gūn-ā-gūn ile pürdür ḫam-ı çarḫ Esʿad
*Ṣıbġatullāh*ˈıñ[510] güzel elvānıdır nıṣfuˈl-leyāl

[510] صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدونَ: Ṣıbġate'l-lāhi ve men aḥsenu mine'l-lāhi ṣıbġaten ve naḥnu lehü ʿābidūne: Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel

64

Ġazel der-Ḥarf-i Mīm Naẓīre-i Ġazel-i Mollā Şeyḫ İbrāhīm El-Ḥaḳḳı El-Erżurūmī Ḳaddese Sırrahu

müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün/müstefʿilün

1 Cānān ile mihmānıyım ġayrı mekānı nʾeylerim
Mihmānlarıñ ʿirfānıyım dārüʾl-emānı nʾeylerim

Lāhūt ilinden gelmişim nāsūtı idrāk itmişim
Bir dil-bere dil virmişim ġayrı civānı nʾeylerim

Dünyāya gelmek bir ʿaraż kesb-i maʿārifdir ġaraż
Derd-i fenādan dil maraż Loḳmān-ı cānı nʾeylerim

[95a] Bu ʿālemi fānī bilen ʿayn-ı baṣīretle gören
Encāmını derk eyleyen dir ki cihānı nʾeylerim

5 Bezm-i elestiñ sāġarı itdi bu cānı ser-seri
Ḥayretde ḳıldı dilleri rıṭl-ı girānı nʾeylerim

Nefs-i leʾīme hālikim rāh-ı hüdāya sālikim
İksīr-i feyże mālikim kīmyāgerānı nʾeylerim

Erzāḳ-ı maḳsūmım benim lā-büdd bulur cān u tenim
Varken ḫazān-ı gülşenim bülbül-fiġānı nʾeylerim

Allāh iken maʿbūdumız Rezzāḳ iken maḳṣūdumız
Ḫallāḳ iken meşhūdumız ḫāḳāniyānı nʾeylerim

olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz (deyin).” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara 2/138) âyetinden alınmıştır.

Dehre gelenler bitmede hem her gelenler gitmede[511]
ʿĀrif olan seyr itmede fānī zamānı nʿeylerim

Deryā-yı feyżiñ varıyım üftādegānıñ cānıyım
Ārifleriñ sulṭānıyım nām u nişānı nʿeylerim

Mekr-i İlāhīyle göñül memlū iken nʿitsün Rüsul
İdrāk ider mi ʿaḳl-ı küll vehm ü gümānı nʿeylerim

Ol kim cihānda cān olur her derdine dermān olur
ʿĀlemlere Loḳmān olur ṭıbb-ı zamānı nʿeylerim

Tevḥīd iderken baḳ vücūd eyler çemenler hep sücūd
Yeksān olur būd [u] nebūd ben īn u ānı nʿeylerim

Yāriñ şarāb-ı ʿaşḳını içdim de bildim ẕevḳini
Derk eyledim her keyfini sāġar-keşānı nʿeylerim

Kāfīdir Allāh her ḳula elbet bu cān anı bula
Deġmez bu ʿālem bir pula fānī cihānı nʿeylerim

Deryā-yı erzāḳ-ı Ḫudā cūş eylemekde her yaña
Rızḳın virürken her ḳula genc-i revānı nʿeylerim

Esʿad gürūh-ı nāsdan müstaġni istiġnāsdan
Dāmen-keş ol ednāsdan nuṭḳ u beyānı nʿeylerim

[511] Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

65

Ġazel-i Şarḳı-Edā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ben seniñçün iḫtiyār-ı miḥnet itdim sevdigim
Cān-ı şīrīni esīr-i ġurbet itdim sevdigim

Derdimi ʿarż itmege dünyāda hem-dem bulmadım
Ḫayf kim aḫir vaṭandan ʿuzlet itdim sevdigim

Baḳ ne ḥāl-i ʿaşḳa düşdüm ḥasret-i dīdārdan
Kendimi bend-i belā-yı firḳat itdim sevdigim

Görmesem ruḫsārını bir dem virürken cānımı
Ḫasretiñle ʿāḳıbet ünsiyyet itdim sevdigim

5 Esʿadʾı Leylā-yı zülfiñ ʿaşḳı rüsvāy ideli
Ol sebebden saña Mecnūniyyet itdim sevdigim

66

Ġazel

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

[95b] 1 Aç sīneñiñ izārını ḫayrānıñ oldıġım
Göster o nūr-ı ḳudretiñ ḳurbānıñ oldıġım[512]

Ol tūde-nūr-ı maḥż mı eṭrāf-ı sīne mi
Ey cān fedā-yı naẓra-i şiryānıñ oldıġım

[512] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Tārāca virdi bend olanı zülf-i müşk-bār
Bir ben miyim görince perīşānıñ oldıġım

Ayırdı ḥüsniñe dili ġalṭīde eyledim
Bildiñ rubūde-i ser-i çevgānıñ oldıġım

Nūr-ı seriniñ ʿaksi mi pīrāheniñ midir
Söyle perend-i pīrehen-i cānıñ oldıġım

Bir kez nigāh-ı nāzına şāyān degil miyim
Yazıḳ esīr-i pençe-i müjgānıñ oldıġım

Gīsū-yı kāfire niçün ol rütbe yüz virüp
ʿUşşāḳı ḳayda ṣaldıñ a ḳurbānıñ oldıġım

Şol gelmemeñde Esʿad'a bir ḥişşe añladım
Ṣorsam olur mı aṣlını nālānıñ oldıġım

67

Ġazel berāy-ı Naẓīre-i ʿİzzet Beg

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

ʿĀrıż-ı āl dil-ārāya gül-i ter mi disem
Pīçiş-i ṭurrelere sünbül-i ḳamer mi disem

Maṭlaʿ-ı rūyıñı gördikce şeb-i zülfiñde
Leyle-i ḳadre ṭoġan ṣubḥ-ı münevver mi disem

Reviş-i nādireye nāz ile virdikce ḫırām
Ḳadd-ı dil-cūyıña şimşād u ṣanavber mi disem

Zaḫme-i vuṣlata her ʿuḳdesi bir pīç olmış
Bend-i şalvārıñ iki başlı bir ejder mi disem

Meh-i nev diyü hilāl-i felege baḳdıḳca
Pertev-i ʿaks-i miyānıñdaki ḫançer mi disem

Gülbün-i sīneñ iki ġonce-i zībā içmiş
Gül-i cennet mi o gülşende *yā* nev-ber mi disem

Esʿadʾa söyle nedir cins-i melek mi nesliñ
Saña ḳurbān olam rūḥ-ı muṣavver mi disem

68

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi

mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

Göñül şarāb-ı leb-i laʿl-i yārdan içelim
Yeter ḫumār-ı ġam-ı rūzigārdan geçelim

Fenāya virmeyelim dāne-i hādī āmāli
Şiyār-ı mezraʿ-ı aʿmāli biz eküp biçelim

Varup ḥarīm-i dil-ārāya ṭarz-ı mestāne
Ayāġ-ı mül ile sermest idüp ṣarup ḳucalım

Liḥāf-ı şebde yaturken nʾola o meh-pāre
Varup miṣāl-i şafaḳ-ı sīnesin açalım

[96a] Gelür o nāz iderek ḥaclegāh-ı maḳṣūda
Yolunda eşk-i niyāzı hemān döküp ṣaçalım

Bu nev-zemīni açup rāh-ı semti ʿirfāna
Kemiyyet-ḫāmeye Esʿad süvār olup ḳaçalım

Cenāb-ı Ḥażret-i ʿĀṣımʾla bāġ-ı naẓm içre
Ḫayāl-i ẕevḳ-i meżāmīn ile ḳonup göçelim

69

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Vālī-i Erżurūm Yūsuf Żiyā Paşa

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Tā-be-key ḥasret ile dīde-i pür-āb idelim
Eşk-i çeşm-i ġam ile menbaʿ-ı ḫūn-āb idelim

Varalım başdıralım keyf-i meye dildārı
Yā bu keyfiyyeti bir kerrecik işrāb idelim

Rūz-ı şeb gizli midir ẓulmet-i kākülde ruḫıñ
Nʾola bir pāre o yüzden gice meh-tāb idelim

Ṣanma ḥüsniñe ʿuşşāḳ-ı perestişde ise
Ṭāḳ-ı ebrūlarını ḳıble-i miḥrāb idelim

Giceler ʿazm idelim ḫaclegāh-ı cānāne
İştiyāḳ-ı dili ol nev-rese bir bāb idelim

Aña ʿāşıḳ mı dirim olmaya hergiz āgāh
Bāri biz sizce raḳīb ile ṣafā-yāb idelim

Esʿadā Ḥażret-i düstūr-ı Żiyā Paşaʾya
ʿArż-ı māhiyyet idüp sāyede meh-tāb idelim

70

Naẓīre-i Ġazel-i Ḥasīb

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Ḫayāl-i ʿārıżıñla leyle-i hicriñ nehār itdim
Görüp gīsū-yı sünbülfām-ı zülfiñ nev-bahār itdim

Görünce cennet-i sīneñde açmış ġonce zībāları
Ḫayāl-i gülşen-i fikrimde ṭarḥ-ı lālezār itdim

Düşelden ḥāşiye envār-ı zülfiñ nüsḫa-i ḥüsne
Kitāb-ı şerḥ-i ʿaşḳıñ bezm-i dilde iḫtiṣār itdim

Egerçi ṣaḳlamışdım derc-i dilde şeb-çerāġāsā
Taḥammülden ḳalup esrār-ı ʿaşḳın āşikār itdim

5 Beni her-dem idersiñ sūziş-i ʿaşḳınla nālīde
Neyāsā cism ü cānım āteşiñle dāġdār itdim

Şeker-rīz oldı çūb-ı ḫāmem evṣāf-ı dil-ārādan
Anıñçün encümāsā gevher-i naẓmım nişār itdim

Şeb-i vaṣlında tenhā ṣardım Esʿad sīne-i cāna
Ser-ā-pā gül gibi gül-būselerle bāri zār itdim

Ḥasīb tāze-i güftārıñ bu pehnā-yı maʿārifde
Kemīngāh-ı hünerde kendi naḫçīrin şikār itdim

[96b] ʿArūs-ı naẓma zīnet-sāz olup meşşāṭa-i ḫāmem
Aña bir ḳat libās-ı tāze virdim yādigār itdim

71

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Ey göñül kūy-ı dil-ārāya seniñle varayım
Baḳayım ḥaste diliñ derdine dermān arayım

Rāz-ı ʿaşḳ-ı dil-i ʿuşşāḳını ifşāya sebeb
Çekeyim ḫāne-i tenhāya lebinden ṣorayım

Āb-ı nūş-ı dü-çeşmimle müzeyyen-i şāne
Ṣaff-ı müjgānım idüp kākül-i yāri ṭarayım

Var mıdır cümle-i fikrinde ʿarūs-ı kāmı
Deymeyin sīne-i ümmīdime bir kez ṣarayım

5 Söyle ḳurbānıñ olam sende nedir bu vaḥşet
Cān-ı şīrīni daḫı söyle yolıñda vireyim

Mīve-i naḫl-i viṣālim saña olmaz dirsin
Bāri şeftālini bir kerrecik olsun göreyim

Sādece böyle ġazel ʿĀṣımʿı tanẓīr olmaz
İʿtiẕār eyleyerek ʿarż ideyim yalvarayım

72

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ṭāhir Efendi Erẓurūm

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Gülşen-i ʿālemde ben şimdi hezār-ı ḥasretim
ʿAndelībāsā dem-a-dem bī-ḳarār-ı ḥasretim

Dāġdār itdim riyāz-ı sīne-i endīşemi
Āteş-i firḳatle perverde bahār-ı ḥasretim

Eşk-i çeşmim ol ḳadar aḳmaḳda kim hicrān ile
Menbaʿ-ı ṭūfāna ʿayn-ı cūybār-ı ḥasretim

Reşḥa-i āb-ı teselliden su yetmez āteşim
Yanmada cān u derūnum şuʿlezār-ı ḥasretim

5 Dūş olaldan dil Züleyḫā-yı ḫayāliñ ʿaşḳına
Yūsufāsā Mıṣr-ı firḳatde müşār-ı ḥasretim

Yāre-i ʿaşḳa ṭabīb-i tesliyet sūd eylemez
Mübtelā-yı derd bī-dermān-ı yār-i ḥasretim

Ol ḳadar ülfetlidir Esʿad göñül ḥasretle kim
Şimdi ehl-i firḳate ben yād-gār-ı ḥasretim

73

Ġazel

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Benim gül yüzli yārim var iken nā-dāneyi nʿeylem
Hezār-ı gülşen iken sebze-i bīgāneyi nʿeylem

[97a] Ḳażā-yı ʿarş-ı meʿmūr-ı göñül cāy-ı ḳarārımken
Bu köhne bāġıñ maṣnūʿ olan kāşāneyi nʿeylem

Züleyḫā-yı viṣāle Mıṣr-ı endīşemde yol buldum
Esīr-i bend-i zindān eyleyen cānāneyi nʿeylem

Var iken ḳulzüm-i fikrimde biñ dāmen dür ü gevher
Tekellüfle ṣadef-perverdesi devrāneyi nʿeylem

Siyeh-mest-i ḥaḳīḳat olma varış bezm-i ḫilḳatde
Şarāb-ı ʿaṣr ile keyfiyyet-i mestāneyi nʿeylem

Mül-i laʿliñle ser-mest-i ḫayāl-i vuṣlat olmışken
Ben ey sāḳī ayaġımla düşüp mey-ḫāneyi nʿeylem

Hümā-yı ʿarş-pervāz-ı ḥaḳāyıḳ sırrım ey Esʿad
Bu ḥāletle ḳarārım yoġiken ben lāneyi nʿeylem

74

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ey ḫayālim ne ḫayāl eyledigin ben bilürim
Bezmine yār-ı dil-ārā ṭalebin ben bilürim

Gülbün-i ravża-i endīşede açılmış ezel
Perveriş eyledigin ġonce lebin ben bilürim

Ḫalḳa ḫalḳa görinen dūd-ı siyāhımdır hep
Saña zülfin gibi zīnet virenin ben bilürim

Āh yārim ile hem āġūş iken evvel eyyām
Virdigim naḳd-i ḥayāt encümenin ben bilürim

Āteş-i ḥasret ile yanmadasın ey göñlüm
Seni bu ḥāle ḳoyan gül-bedenin ben bilürim

Ṭabaḳ-ı nūra ḳonılmış iki turuncāsā
Sīnede tūde-i nūr-ı bedenin ben bilürim

Şeb-i yeldā saña bir laḥẓa ise ey çeşmim
Rūz-ı ḥasretde geçen dūd elemin ben bilürim

Aġladursa gice firḳatde seni ẕüʾl-iḥsān
Gösterür ṣubḥ-ı viṣāl-i keremin ben bilürim

Bāb-ı meftūḥ-ı ḫudāvende varup sā'il ol
Luṭfı göñline yeter ẕüʾl-keremin ben bilürim

10 Nūr-ı teşrīf-i hidāyetle müzeyyen dūşı
Ol şehenşāha niyāz eylenenin ben bilürim

Bu fenā ʿālemi maʿmūr ṣanup aldanma
Nice merdānı ḫarāb eyledigin ben bilürim

Kāmurāndır iki ʿālemde de Esʿad müjde
Bāb-ı Ḥaḳḳʾa giceler yüz sürenin ben bilürim

75

Ġazel der-Ḥarf-i Nūn-ı Müẕeyyel der-Sitāyiş-i Yūsuf Żiyā Paşa

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Zülfiñe müşk-i Ḫıṭā reşk itmesün de nʾeylesün
Laʿliñe cām-ı ṣafā reşk itmesün de nʾeylesün

[97b] ʿAks-i rūyıñ dīde-i terde bulur neşv ü nemā
Yā gül-i mīnā aña reşk itmesün de nʾeylesün

Cilvegerdir nūr-ı endāmıñ ḫayāl āġūşına
Hāle-i māh-ı simā reşk itmesün de nʿeylesün

Ebruvānıñ ḫaṭṭ çekerken ṣafḥa-i ruḫsārına
Ḫāme-i Mānī-edā reşk itmesün de nʿeylesün

Günde bir kerre ṭoġar sende her ān eyler ẓuhūr
Şermiñe şems-i ḍuḥā reşk itmesün de nʿeylesün

Ḥażret-i Āṣaf-şiyem düstūr-ı ṣāḥib şevketiñ
Ṭabʿına rüşd ü ẕekā reşk itmesün de nʿeylesün

Ol hüner-mend-i zamānıñ naẓm-ı ḫāḳānīsine
Şāʿir-i muʿciz-nümā reşk itmesün de nʿeylesün

Yaʿni sulṭān-şiyem ol dāver-i gerdūn-ḥaşem
Feyżine mihr-i żiyāʾ reşk itmesün de nʿeylesün

Ḥamle itse düşmene şemşīr-i ḫūn-āşām ile
Tīġ-i mirrīḫ Esʿadʿa reşk itmesün de nʿeylesün

Bir secenceldir nehār-ı pāki sırr-ı feyż ile
Sīne-i sīmin-cilā reşk itmesün de nʿeylesün

Ḫāk-i pāy-ı reh-güzārı dīde-i faḫre cilā
Iṣfahān-ı tūtiyā reşk itmesün de nʿeylesün

Ḥaḳ Taʿālā ẕāt-ı bihbūdıñ mükerrem eylemiş
Saña ʿālem Āṣafā reşk itmesün de nʿeylesün

Sende cemʿ itmiş Ḫudā aḫlāḳ-ı vaḥdāniyyeti
Serverān-ı evliyā reşk itmesün de nʿeylesün

Sensin ol dürr-i nevāl-i şehriyār-ı mevhibet
Ḫātem-i luṭf u ʿaṭā reşk itmesün de nʿeylesün

Ḥāṣılı Esʿad gibi memlūk-ı muʿciz-gūyıña
Şāʿir-i siḥr-āşinā reşk itmesün de nʿeylesün

Bā-ḫuṣūṣ ol ġarḳa-i deryā-yı iḥsānıñ seniñ
Aña dünyā daverā reşk itmesün de nʿeylesün

Ey veliyyüʿn-niʿmetim bir bende-i maḥżım saña
Saña paşa padşā reşk itmesün de nʿeylesün

Peyrev olmaḳ naẓmıña ḥaddim degil itdimse ger
Baña ḫāḳānī̄ edā reşk itmesün de nʿeylesün

76

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ṭoġdı rūḥ-ı ṣamedī̄ nefḫ ile endī̄şemden
Dürr-i nā-yāb idi çıḳdı ṣadef-i Meryemʿden

Düşdi göñlüm yine bir dil-ber-i müşgī̄n zülfe
Ruḫ-ı gül-rengi leṭāfetle ḫad-i Deylemʿden

O siyeh-mest-i neşāṭım geh ezel neş'e midir
Keyf olur ṣanma bizi sāġar-ı bezm-i Cemʿden

Mübtelāyım o ḳadar girye-künān-ı vaṣlım
Eşk-i ḥasret dökerim ḥalḳa-i mevc-i yemden

[98a] Seyr-i çeşm eylemez insānı ġınā-yı devrān
Var mı bir ṭoymış ʿaceb nevʿ-i benī Ādemden

Ḳızarır ʿārıżı oldıḳca ʿaraḳ-rīz-i ḥicāb
Gül ṭarāvet bulur elbet seḥer-i şebnemden

Esʿadā ḫāme-i terdir baña ġavvāṣ-ı hüner
Böyle gevher çıḳarır ḳulzüm-i endīşemden

77

Ġazel-i Şarḳı-Edā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḳametiñ seyr eylesün serv-i ḫırāmān isteyen
Kāküliñ añsun dem-ā-dem sünbülistān isteyen

Ḫāksār olsun beyābān-ı elemde sevdigim
Senden özge yāre-i hicrāna dermān isteyen

El yumuşken ṭatlı cānından ne var ey dil-rübā
Sīneye ṣarsa seni bir kerrecik cān isteyen

Leẕẕet-i vuṣlat olur ḥasretde yārinden müdām
ʿĀlem-i ünsiyyet-i ʿaşḳ içre cānān isteyen

Ẕevḳ-i ʿaşḳı bilmeyen olmaz nigehdār-ı cemāl
Rāh-ı ḥasretde ḫırāmān olsun ʿirfān isteyen

Ravża-i āsāyişi der-dest iken nā-būd olur
Bülbül-i endīşeye dā'im gülistān isteyen

Saña Esʿad bu niyāz üzre dem-ā-dem yalvarır
Sen misin cānım reh-i ʿaşḳıñda ḳurbān isteyen

78

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Yūsuf Żiyā Paşa der-Hengām-ı ʿAzīmet-i ū ez-maʿden be-Erżurūm

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Sūziş-i ʿaşḳ-ı ḫayāli oldıġımdır bu kelān
Māʾil-i ruḫsār-ı ḥāli oldıġımdır bu kelān

Ben oḳusam vādī-i ḥayretde istiḳbālden
Maẓhar-ı ẕevḳ-i viṣāli oldıġımdır bu kelān

Çekmem el biñ cevr iderse ʿāşıḳ-ı dil-ḫasteye
Lāyıḳ-ı luṭf-ı nevāli oldıġımdır bu kelān

Nuṭḳ-ı nāz itdikce bir ḫurşīd olur şerm-i ʿizār
Maṭlaʿ-ı ruḫsār-ı āli oldıġımdır bu kelān

5 Gülsitān-ı ʿālem-i ġayra nigāh itmez göñül
Bülbül-i bāġ-ı cemāli oldıġımdır bu kelān

Ẓulm ile virān olan diller olur maʿmūrezār
Sāye-i ʿadliñde ʿālī oldıġımdır bu kelān

Esʿadā ḳıldım Züleyḫāʾyı niyāza nāzlar
ʿĀḳıbet Yūsuf miṣāli oldıġımdır bu kelān

79

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[98b] 1 Tā-be-key dil cevriñi yād eyleyüp āh eylesün
Ey ṭabībim Ḥaḳ seni durmadan āgāh eylesün

ʿĀşıḳa cevre peşīmān eylesün devrān seni
Mübtelā-yı sille-i zānūyı eyvāh eylesün

Zülf-i kāfir görmesün tek gün yüziñ Bārī Ḫudā
Leyl-i zülfiñde żiyā'-yı ʿārıżıñ māh eylesün

Bir sitemkārıñ şerār-ı ʿaşḳı cān-sūzın saña
Rūzigār efzāyiş-i dāġ-ı cigergāh eylesün

5 Kişver-i dilde sitem-i menşūrıñ neşr eyleme
Taḫtgāh-ı ḥüsne ʿuşşāḳıñ seni şāh eylesün

Derd-i ʿaşḳ-ı dil-rübādan şöyle zerd olsun yüziñ
Cevr ile devrān seni hem-rengī-i kāh eylesün

Bir kez inṣāf itmeyüp yād itmediñ Esʿad ḳanı
Tā-be-key dil ḥasretiñle nāle u āh eylesün

80

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Muḳīmī

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Her ne eylerse baña cevr ü sitem yār eylesün
Tek benim hicrimle tenhā ṭarḥ-ı efkār eylesün

Eylesün ruḫsārına ḫūn-āb-ı çeşmimdir figār
Dāġ-ı ʿaşḳıñ lāleveş sīnemde iẓhār eylesün

Seyl-i eşkim şöyle baṣdursun serāy-ı vaṣlını
Kendini zībāyiş-i āġūşa nā-çār eylesün

Küfre girmiş bir Firengistānʿa düşmiş kāküliñ
Çeşm viṣāliñ itdigi kāfirlige ʿār eylesün

Bāġ-ı ḥüsni feyż-yāb olmış bahār-ı ʿişveden
Naẓra-i ḥasret-keşāna ʿarż-ı gülzār eylesün

Neş'e-mend-i yār olan naḳl eylesün ilāmını
Bezm-i ʿaşḳıñ sāġarın ser-mest-i serşār eylesün

Ol sebük-maġz-ı hevā kim ser-fedā-yı ye's olur
Kendüyi efsāne-i efvāh-ı bāzār eylesün

Çekmem el Esʿad o sulṭān-ı sitem-pervāzdan
Her ne deñlü cevr iderse ol sitemkār eylesün

Ṭop ṭop açmış zülf-i sünbülfāmı rūy-ı nāzda
ʿĀşıḳ-ı dil-ḫaste seyr-i feslegenzār eylesün

Dil Muḳīmʿe pey-rev oldı ʿarṣa-i tanẓīrde
Ġayrı ḫāmem böyle vādīlerde reftār eylesün

Ḥaḳ bu kim böyle serāy-ı naẓm-ı nev-bünyādda
Dil Muḳīm oldıkca Bārī ṭarḥ-ı eşʿār eylesün

81

Ġazel der-Erżurūm Goftem

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Gūş it fiġānı mevsim-i gülde hezārdan
Fehm it ḫazānı der-piş-i faṣl-ı bahārdan

[99a] Sāḳī bu derd ile baña mey ṣunma gel meded
Zā'il ṣafā-yı neş'esi fikr-i ḫumārdan

Yā Rāb ne güne ḥikmet-i ser-bestedir ʿaceb
Gelmez melāl-i seng-dile inkisārdan

Ṭabʿında zehr-i mehleke merkūz olmasa
Nefret gelür mi bāṣıraya naḳş-ı mārdan

5 Şöhret şeʿāmeti dil-i dānāyı süst ider
Bī-maġz olan neşāṭa gelür iştihārdan

Manẓūr olursa da yine nā-yāb-ı ġars olur
Ol naḫl-ı sebz-reng ki ola ʿārī yārdan

Manṣūr olur ʿalāyıḳa dil-beste olmayan
Cān ḳurtarır verā-i ḫayālinde dārdan

Derk itmeyen mizācını bī-şefḳat oldıġın
Ḥikmet budur ki raḥmet umar Kirdigārʾdan

Esʿad bu naẓmı Nābīʾye ṭāḳlīdden ġaraż
Ẓāhir bu güne resm-i ġazel iftiḫārdan

82

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Cān uyur mı derd-i ʿaşḳ-ı nāle-i şeb-gīrden
Ten büyür mi ḥādiṯāt-ı cevr-i ʿālem-gīrden

Ṭıfl-ı dil bilmez ʿacebdir māder-i eyyāmdan
Emcek ister mümtezic-i renc ḫumār-ı şīrden

ʿAynıñ itḳān ile dikkat ḳılan aḥvāline
Ḥaẕẕ olur mı ṣūret-i fikrindeki taṣvīrden

ʿĀlemiñ āmāl-i fānī oldıġın derk itmeyen
Ḳurtılur mı tāzeler ʿömrinde ḥırṣ-ı pīrden

5 ʿİlletin bilmez ʿaceb miḥnetdedir nefs-i marīż
ʿĀciz eyler tende ʿaḳlı bir devā tedbīrden

Ḥişşemend ol āsiyāb-ı dehre kendim deyn olan
Ṭaḥn-ı ʿömridir daḳīḳa ṣarf olan tedvīrden

Kesmeyeydi rızḳ-ı maḳsūmı eger tīġ-i ezel
Kim çekerdi ḳabżasın Esʿad ʿaceb şemşīrden

83

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Sāmī Merḥūm

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Olmaz mı çeşmi ʿāşıḳa seyr-i semen diken
Maḥbūbuz neẓāre-i serv-i çemen diken

Ṣalmaz şuʿāʿ-ı revnaḳ-ı ḫaṭṭ rūy-ı maṭlaʿa
Mihriñ degil mi pertevi yā nūrdan diken

Nessācı āh nār-ı ḥarīr-i ḫayālden
Olsa bile o cisme olur pīrehen diken

Ey bāġbān-ı faż̧l u hüner olma ġurreniñ
Ṭarḥ-ı ḫulūṣa merd o ki bir şāḫ-ı ten diken

[99b] 5 Esʿad ümīd-i būsesin itdikce incinür
Bilmem o nāzenīne olur mı dehen diken

84

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Naġme-i sūz u güdāzı gūş idenler nāydan
Nʾeydügin her demde añlar sırr-ı Mevlā nāydan

Sīretiñ derk eyle ḳalbiñ cilvegāh-ı vaḥdet it
Yoḫsa farḳ-ı ṣūreti yoḳdur gedānıñ bāydan

Sāye-bān oldıḳca zülfiñ süst olur ruḫsārıña
Lekke-i ʿibret müşāhiddir cebīn-i aydan

Būd u nā-būdı müsāvāt üzre āsāyiş bilür
Ferş-i sündüs birdir ehl-i ḥāle ḫuşk-ı cāydan

5 Āh dil-dūz-ı ġarībān olma ey naḫvet-mizāc
Tīr atıldıḳda girü dönmez miṣāldir yaydan

Tekye-i hestīde zīnhār eyleme devrān-ı āz
Şeyḫ-i devlet ādemi eyler fütāde pāydan

Dāġdār-ı ḥikmet ile sīne-i endīşeyi
Soñra diñle nʿeydügin Esʿad ṣadā-yı nāydan

85

Naẓīre-i Nevʿī Ġazel-i Fārisī der-Erżurūm Goftem

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ān dem-i dārem be-destem kilk-i ejderhā-yı men
Siḫr-i maʿnā ḥall buved der-nezd-i müşkil-hā-yı men

Men ne-dīdem āfitāb-ı çarḫ rā zīrā ki ū
Şuʿle-dāred ez-ruḫ-ı mihr-i cihān-ārāyı men

Ez ser-i zülfet-nemāned ṭaḳat-i der-cānhā
Zān sebeb dü-dil zi ʿaşḳet ser-keşed sevdā-yı men

Çūn müzeyyen levḥa-i fikrem be-naḳş-ı ḫaṭṭ-ı to
Ki küned ezhār-ı cennet ṭabʿ-ı gülşen-zā-yı men

5 Sīne-em ez-ʿaks-i ṣūrethā me-tazed baʿd-ez īn
Naḳş-ı vaḥdet yāft der-āyīne-i ālā-yı men

Gird-i mevc-i ḳabiliyyet der-muḥīṭ-i güft ü gū
Çūn telāṭım mī-nümayd maʿnī-yi deryā-yı men

Sīne-i cānāne yābed-ḫāṭırım ez-fikr-i ʿaşḳ
Bī-nem Esʿad īn ṣafā der-mülk-i istiġnā-yı men

Īn ḳumāş-ı nev ġazel rā meclis-i nevʿ-i biyār
Tā ki ū bīned perend-i naḳşī-i dībā-yı men

86

Ġazel-i Laṭīf

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

[100a] 1 Ey rūḥ-ı yār bāġ-ı cemāliñ güli misin
V'ey ṭurresinde şīşe-i cān sünbüli misin

Maʿber misin girişme-i enẓār-ı ʿāşıḳa
Ey ebruvān-ı ḫuld-ı cemāliñ püli misin

Laʿl-i ḥayāt-baḫş-ı Mesīḥā mı lebi misin
Ṣahbā-yı bezm-i […][513] cihānıñ müli misin

Pūşīde ḳılma sīne vü ruḫsārı tā-be-nāf
Ey zülf emān Ḳaʿbe-i ḥüsne ḥali misin

5 Esʿad seni o sīnede bir nūra beñzedir
Mīnā-yı cennetiñ ṣuya ḳonmış güli misin

87

Ġazel Naẓīre-i Ġazel cenāb-ı Ḫᵛāce Nābī Efendi

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Olmaz ṣafāsı ʿillete mebnī muḥabbetin
Bī-bār olur şitāda nihāl-i leṭāfetin

[513] Belirtilen yerde iki hece eksiktir ve beytin iki mısraında da vezin aksamaktadır.

Evvel-i emrde ʿāḳıbet-i kār-ı ṣāʾin ol
Olma gezīd ṣoñra benān-ı nedāmetin

Dünyā içün vücūdıñı ṣarf itme yoḳ yere
Ẕevḳ-i fenāya virme nuḳūd-ı ṭabīʿatın

Erbāb-ı ḥāl-i vaḥdeti itmezdi iḫtiyār
Keṣretden özge olmasa ẕevḳ-i ferāġatın

Ẕāt-ı leʾīme nıḳmet olur devlet-i merām
Yoḳdur güzendi līk ḫıred-mende devletin

Şaḫṣ-ı cebāne merd-i ġayūr eylemez nigeh
Yoḳdur mesāsı kelb ile şīr-i şecāʿatin

Ṣūretle cünbiş eylemese ṣanʿat-ı ḫayāl
Göstermez idi perde-i tedbīr irādetin

Ey dil ẓalām-ı buḫl ile dil-teng-i yeʾs olan
Görmez felekde nūrıñı şems-i seḫāvetin

Esʿad cenāb-ı Ḥażret-i Nābīʾye peyrev ol
Añla maḳām-ı naẓm u neṣirde liyāḳatın

88

Ġazel Naẓīre-i Ġazel Ḥasīb Beg

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Raḥm eyle baña ḳan aḳayor dīdelerimden
Ġāʿib olalı serv-i bülendim naẓarımdan

Āhım şereri dāmen-i eflāḳı yaḳarken
Sen yine ṣaḳınmazsın ʿacebdir şererimden

Gördikce seni nāz ile aġyār ile tenhā
Dīvāne-ṣıfat kendimi bilmem kederimden

Bilmem ki ne ḥāl oldı saña ey gül-i raʿnā
Bir başḳa leṭāfet mi bulursın żararımdan

Bilmem ne füsūn eyledi bu şeb baña zülfiñ
Zencīre çeküp cān u dili derd-i serimden

[100b] Ey ḳaşı kemānım müje-i tīr-i nigāhıñ
Tā-key atılur ṭabla-i cāna siperimden

Düşdüm güzelim ʿaşḳıñ ile dillere şimdi
Āgāh mısın nāzlı efendim ḫaberimden

Virdim yolıña varımı hep ḳalmadı varım
Tā görmek içün geçmeyüp[ ][514] reh-güẕerimden

İtme bu ḳadar naḫvet ile kendiñi mestūr
Ḥasretde ḳoyup bendeñi düşme naẓarımdan

Esʿad bu ġazel Ḥażret-i Sulṭān-ı Ḥasībʾe
Hāmemdir ider ʿarż-ı naẓīre eşerimden

89

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Nev-zemīn-i ʿİzzet Beg Beglikci

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

[514] Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

Ṭaşınca gül ṭopuḳlar ökçe-i gül-berg-i paşmaḳdan
Ne mümkin ḳurtıla gördikde ʿāşıḳ aḳlı şaşmaḳdan

Yine sevdā-yı zülfiñle düşüp hāmūn-ı efkāra
Göñül Mecnūnʿa döndi sevdigim ṭaġ u bel aşmaḳtan

Tehī pūşīde ḳılma [ ][515] sūy-ı nāzda laʿliñ
Bizim taʿyınımız bir būsedir zenbīl-i başmaḳdan

Leb-ā-lebdir mey-i iḳbāl ile ṣahbā-yı bezm-i ins
Ḥazer ḳıl kāse-i āmāli ẕevḳ-i neş'e ṭaşmaḳdan

Bu luʿbetgāh-ı çarḫın devr-i dā'im ṣanʿat-ı luʿbe
Ne buldıñ ey göñül devrāt ile dā'im yaraşmaḳdan

Semiyy olmaḳ iki ʿālemde dildāra saʿādetdir
Saña bu devlet Esʿad yār ile bildim adaşmaḳdan

Cenāb-ı Ḥażret-i ʿİzzet Begʿiñ dūşīze āşārı
Beni başdan çıḳardı hemçü göñül pīş-i yaşmaḳdan

90

Ġazel-i Laṭīf

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Dīdede sürūrım sīnede [de] cānım mısın
Bāde-i cān u ciger yā rūḥ-ı cevlānım mısın

Göñlümi laʿliñ ḳomaz nūş-ı mey-i nāb itmege
Celle ḥürmet ḳatımın ḳalbimde īmānım mısın

[515] Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

Ġonce-i laʿliñ içün bülbül gibi efġānıma
Merḥamet ḳılmazsın āyā şemʿ-i sūzānım mısın

Tāzeler cismim ne dem ḳılsam taḫayyül nāzıñı
Sen reg-i cānımdaki cevlān iden ḳanım mısın

5 Tā-be-key pīşime düşdiñ ey raḳīb-i dil-şiken
Var yüri kāfir beni terk eyle dāmānım mısın

Saña Esʿad yalvarır cānım dü-çeşmānım diyü
Söyle ʿömrim ḥāṣılı cānım mı çeşmānım mısın

91

[101a] **Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl**
feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Ezilür ḳand seniñ leẕẕet-i güftārından
Üzilür rişte-i cān cünbiş-i reftārından

Gül-i zībā-yı ʿiẕārıñ göribeñ gülşende
Gül ḳızardı utanup çekdi elin ḫārından

Pīçiş-i zülfiñi rūyıñda görince sünbül
Batdım gömgök tere pīçīde olup ʿārından[516]

Vaʿde-i vaṣlı yine semt-i ferāmūşa çeküp
Añladım küsdigiñi sevdigim eṭvārından

5 Ḥasret-i gül ile bülbül nice feryād itmez
Dūr olan nāle ider yār-ı vefākārından

[516] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Böyle bī̇gāne nigāh itmez ideñ naḫvetle
İnfiʿāl añlaş[ıl]ur sevdigim āzārından

Sende bir būy-ı ġaraż cānım ider istişmām
Dün gice neş'e-i bezm-i dili iżmārından

Ṣaklama sī̇nede zī̇bāları cānā dereyim
İbtidā ġonce ḳopar gülbün-i gülzārından

Didi yārim var ise vaṣfıma bir tāze ġazel
Bu gice diñlerim Esʿad oḳu āṣārından

92

Ġazel

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Dem-āver ḫāme-i endī̇şe Mesī̇ḥā-zādan
Nefḫ-i rūḥ itmede Cibrī̇l-i hüner maʿnādan

Ḳızarır bezme ṣıḳışdıkca ruḫ-ı cānāne
Ṣañki ḫurşī̇d ṭoġar berg-i gül-i zī̇bādan

Zī̇b-i mī̇nā-yı naẓar ġonce-i ter sī̇neñde
Gördüm açıldıġını ḫuld-ı berī̇nāsādan

Sebeb-i nāz nedir bezm-i viṣaliñde bize
Ṣorayım laʿl-i leb-i meşreb-i müsteṣnādan

5 Leyle-i zülfiñi mehtāb ideli māh-ı ruḫıñ
Başım āsūde degil nʿeyleyeyim sevdādan

Şems-i ruḫsārı münevver ideli dünyāyı
Utanup meh lekelendi o cihān-ārādan

Bir içim āb-ı ḥayāt öyle mücessem nūra
Dil viren ḳurtıla mı ʿā'ile-i dünyādan

Siḥr-i ġamzeñ ideli kişver-i ḥüsni meftūn
Ḳalmadı pāk-i göñül ḥamle-i ejderhādan

Her ne dem olsa ʿaraḳ-rīz-i ḥicāb Esʿadˈla
Ṣanurım der dökilür berg-i gül-i zībādan

93

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[101b] 1 Sen ṭur ey bülbül biraz da lücce-i dil söylesün
Dāġ-ı ʿaşḳ-ı sīnemi cānāneye gül söylesün

Derd-i rūyıñ reşk ile gülşende güller seyr idüp
Gīsuvānıñ vaṣfıñı ʿuşşāḳa sünbül söylesün

Sīne-i kāfūrıñı aġyāra gösterdikleriñ
Gerdeniñde pāsbān-ı ḥāli fülfül söylesün

Lāleāsā dāġdārım ey gül-i raʿnā meded
Āh-ı zārım gülşen-i kūyında bülbül söylesün

5 Dün gice aġyār ile meclisdeki keyfiyyeti
Sākiyā sen söyleme mīnā-yı ḳulḳul söylesün

Derd-i ʿaşḳı yāre ʿarż itme ḳo ṭursun sīnede
Sen ṭur Esʿad söyleme aḥvāliñi dil söylesün

94

Ġazel der-Ḥarf-i Vāv Naẓīre-i Ġazel-i Erżurūmī Ṭursın Beg-zāde Fā'iḳ Efendi

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Ebrūlara bir vech ile yüz virmez o meh-rū
Ẓannım yine ʿuşşāḳına ḫançer çeker ebrū

İfşā mı ider rāzımı aġyār-ı yehūda
Bilmem ne ki kāfirlik ider çeşm-i suḫan-gū

Biʾllāhi nedir cāẕibe-i ḥüsn-i leṭāfet
Ḥūrī misin ey āfet-i cān şūḫ-ı melek-ḫū

Bir nīm-girişmeyle ider vaṣlını īmā
Ey ṣabr u şekībim seni şimden girü yā-hū

5 Müjgān-ı ḫayālim olalı şāne-i kākül
Müşk-āver-i Çīn olmada başdan başa gīsū

Gevher çıḳa mı baḥr-ı muṣavverde göñül hīç
Ümmīde düşüp itme ṣakın nāsa tek-ā-pū

Esʿad olalı silsile-i bend ser-i zülfiñ
Mecnūn-ı felāket-zedeye döndi nedir bu

95

Ġazel [Ḥarf-i He]

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Olmasa āyīne-i ḫilḳat eger taḳdīrde
Hīç ṣūret-miṣāl ider mi naẓra-i tedbīrde

Herkese erzāḳ u devlet bir tecellīdir ezel
Yoḫsa medḫal yoḳdur aṣla saʿy ile taḳṣīrde

Āteş-i dil eşk-i ʿaşḳı eyler elbet ḳaṭre-rīz
Ḥāl-i inbīḳe naẓar ḳıl ḥālet-i taḳṭīrde

ʿAyn-ı ḥikmetle naẓar ḳıl tār [u] pūd-ı Ṣāniʿa
Şāl-ı ʿibret nesīc olmaz ey göñül Keşmīrʾde

5 Ṭoġrılıḳla sīne-i āmaca yalman gösterir
İstiḳāmet ḫilʿatın seyr eyle dūş-ı tīrde

[102a] Dīn-i dīrīn içre kāmiller olur mümtāz-ı nās
Ben gibi ṭurmaz mı sāde rūlar içre pīrde

Dün ḫayālimde geçerken gördüm ol meh-pāreyi
Ḳaldı çeşmim penbe elmās eldeki zih-gīrde

ʿĀlem-i maʿnāda gördüm vaʿd-i vuṣlat itdi yār
Ḫayr ile Esʿad ẓuhūrı ḳaldı bir taʿbīrde

96

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ẕerredir bu ʿālem-i tekvīn şems-i ḳudrete
Peşşedir nisbetle ʿarş u kürsī ṣunʿ-ı vaḥdete

Vech-i vaḥdāniyyete[517] ʿibret göziyle ḳıl naẓar
Baḳma miʾrāt-ı göñülde sırr-ı ʿaks-i ṣūrete

Her faṣılda bir ʿaceb zīnetle reng-ā-reng olur
ʿAynek-i ʿibretle baḳ eşyāda reng-i ṣıbġate

Āteş-i ḥasretle dāʾim yanmada kānūn-ı dil
Yoḳ mıdır āb-ı tesellī dildeki germiyyete

Ey cüvān inṣāf ey şūḫ-ı sitem-pervāz emān
Hep düşer mi dil virenler saña deşt-i ḥayrete

Penbe tenlim nāz-perver serv-i āzādım benim
El-amān yaḳma yeter raḥm eyle nār-ı firḳate[518]

Leẕẕet-i vuṣlat virür gerçi ṣafā-yı meşrebiñ
Olsa ammā bir mebīt āmāde rūz-ı vuṣlata

Küfr-i zülfiñ sevgisi itdi perīşān ʿaḳlımı
Kāfir-i çeşmiñle fikrim girdi deyr-i şirkete

Meh gibi Esʿad zevāyā-yı cihāna ḳıl naẓar
İḳtibās-ı nūr-ı ḥikmet eyle çeşm-i ʿibrete

[517] Bu kelime Tayyâr-zâde Atâ tarihinde "vicdâniyyete" olarak geçmektedir.

[518] Tayyâr-zâde Atâ tarihinde 6. ve 7. mısraların yerleri değişmiştir.

97

Ġazel-der-Ḥarf-i He Naẓīre-i Ġazel Ḥasīb Beg

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 ʿAceb mi ictimāʿ-i ẕevḳ ile ālām bir yerde
Humārıyla degil mi bāde-i gülfām bir yerde

Olur mı bir niyāz-ı remz ile vaṣl-ı dil-ārā hīç
O maṭlab kim olur ḥāṣıl ola ibrām bir yerde

Ḳarışmış nūr-ı zülfi gördüm ey dil pertev-i rūya
Acebdir ṣubḥla cemi olması aḫşām bir yerde

Gehī zencīr-i gīsūda gehī neẕẕārem ebrūda
Benim dīvāne göñlüm eylemez ārām bir yerde

5 Bulur mı meclis-i peymāde bir devr-i ʿömrinde
Nice ārām ider bed-mest olan bed-nām bir yerde

Müsāvāta degilken muʿteber dehr itdirür taḳdīm
Eger hem-meclis olsa ʿākil ü sersām bir yerde

Baña olmaḳ dilersen cümle-i endīşede Esʿad
[102b] Ḥasīb ile idersiñ içtimāʿ aḫşām bir yerde

98

Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Bedr olup girmiş hilāl-ebrū güzeliñ çaġına
Lekke-i ehem kelef ṣaldı cemāl-i aġına

Sīne-i elmāsıña pūşīde olsun bir zamān
Degmesiñ pīrāheniñ yād el efendim bāġına

Sünbülāsā nāz-perver serv-i āzādem yine
Gīsuvānıñ tül dolaşdırmış ṣolundan ṣaġına

Nev-nihālim ravża-i endīşede ben besledim
Ben ṭururken el dege lāyıḳ mı ḥüsniñ bāġına

Yoṣma reftārım nedir bu telli pullı cāmeler
Cān virür seyr eyleyenler çintiyānıñ bāġına

Gerçi Esʿad ʿaşḳ ile bülbül gibi zār itmede
Nʿeyleyem gelmiş ḫazān gülzār-ı bāġın çaġına

99

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Meyl iden tāb-āver olmaz ġamze-i dil-cūyına
Tel ṭaḳsun dūş olanlar zülf-i ejder ḫūyına

Ḥāl-i Hindū mı y*ā* ʿaks-i merdüm-i çeşmim midir
Söyle ḳurbān oldığım zīnet viren gül-rūyına

Sünbül-i jūlīde-i firdevs iken zülfiñ seniñ
Kim baḳar gülzār-ı dehriñ nāzenīn şeb-būyına

Pāy-bendim gülşen-i ʿaşḳında bir nev-resteniñ
İhtizāz-ı nāz virdikce o serv-i boyına

5 Her baḳışda ʿaks-i ḥüsniñ bu ḫayāl-i dīdede
Cāh-ı Naḫşeb ḥāletin virmekde eşkim cūyına

Eylemez defʿ-i ḥarāret āb-ı vaṣl-ı vaʿd-i yār
Dil-ber-i nev-restegānıñ varmayınca suyına

Ḫānḳāh-ı dilde oldum maẓhar-ı ẕevḳ-i viṣāl
Girmedim devrān-ı ʿaşḳıñ ġayrı hāy [u] hūyına

Dest-i ḳudretle yazup cemʿ itmede ehl-i dili
Kişver-i ḥüsniñde nev-ḫaṭṭ-ı ḫāme ebrūyına

Oldı bir meh-pāreniñ Esʿad yine āvāresi
Eyledi ṣabr u şekībe dün gice āhūyına

100
Ġazel-i Leṭāfet-i Meʾāl
fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Māʾilim bir nāzlı yāriñ cünbiş-i reftārına
Şefḳat itmez ʿāşıḳ-ı şeydānıñ aṣlā zārına

[103a] Gülşen-i ḥüsninde gördüm sünbül-i gīsūlarıñ
O da yanmış cānımāsā āteş-i ruḫsārına

İntiẓārından meded Ceyḥūnʿa döndi çeşm-i dil
Merḥamet ḳıl vaʿde-i imrūzı ḳoyma yarına

Cennet-i ḥüsniñ gören firdevs-i sīnen seyr iden
Hīç baḳar mı bir daḫı dehriñ gül-i gülzārına

Nāz-perver bend-i mihre bir daḫı virme küşād
Degmesün yad el kerem ḳıl ʿuḳde-i şalvārına

Gül ṣanurdım dāġ-ı ʿaşḳıñ sīne-i endīşede
Şimdi bildim yandığım nāzlım firāḳıñ nārına

Bāġbān olsun da Esʿad baḳ ne zībā-bend olur
Bir daḫı gelmez ḫazān ʿömrim gül-i gülzārına

101

Ġazel-i Naẓīre-i Mīr ʿĀmir Ḫᵛāce Teẕkire-i Māliyye

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Yüz bulunca düşdi gīsūlar zenaḫdān altına
Ol sebebden ṭurreler ḳol ṣaldı gerden altına

Maṭlaʿ-ı ruḫsārıñ oldıḳca ʿaraḳ-rīz-i ḥicāb
Gūyiyā encüm düşer mihr-i dıraḫşān altına

Āh āteşnākımıñ her lemʿa-i yek-laḥẓası
Ṭaġlar yaḳmaḳdadır cevriñle keyvān altına

İrtifāʿ-ı kesb-i pertev eylemez mānend-i yūḥ
Sāyesin ferş itmeyen pāy-ı ġarībān altına

Şems-i rūyıñ gizlenür gūyā hevā-yı sünbüle
Sāye-bān oldıḳca zülfiñ ṭarf-ı gerdān altına

Dāġ-ı ʿaşḳıñ olmasa bulmaz göñül cāy-ı ḳarār
Ṣofra-i sīmīn ḳurulur şemʿ-i suzān altına

Tūde-i reng-i semen mi verd-i cennet mi yāḫūd
Nūr-ı ḳudret mi düşen heyzum-ı cānān altına

Kātib eflāke eger yazmazsa bu nüh beytimi
Cebhe-i ṭāḳ-ı sipehre ṭāḳ-ı eyvān altına

Esʿadʾa inṣāf ider berceste-gūyān oldıġın
Ḥażret-i ʿĀmir yazar elvāḥ-ı dīvān altına

102

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ey dil-i şeydā yine Mecnūn mı oldıñ yaʿni ne
Bir gül-i pejmürdeye meftūn mı oldıñ yaʿni ne

Münteşirken nūr-ı feyżiñ ʿālem-i iḳbālde
Yā maḥāḳ-ı şöhrete medyūn mı oldıñ yaʿni ne

İʿtibārıñdan mı düşdiñ düşmedeñ ʿummānıña
Yoḫsa maḫzūn olmaġa maḫzūn mı oldıñ yaʿni ne

Terk-i oṭaḳ itmeyen bulmaz hele cāy-ı ḳarār
Sen göñül terk itmeden medfūn mı oldıñ yaʿni ne

[103b] 5 Ḳaḥbe-i yād-āşināyı rūzigārıñ luṭfıña
Āşinā olmaklıġa memnūn mı oldıñ yaʿni ne

Çekmiyor evreng-i istiġnā vücūd-ı naḫvetiñ
Pādişāh-ı kişver-i meskūn mı oldıñ yaʿni ne

Ṭāġ-ı ʿaşḳ iẓhār idersiñ sūziş-i cānāneden
Lāleveş Esʿad dil-i pür-ḫūn mı oldıñ yaʿni ne

103

Ġazel Naẓīre-i Ġazel Ṭayyār Paşa Müşārun İleyh der-Hengām-ı Meʾmūriyyet Ṭaġlı ez-Men bā-mektūn-ı Naẓīre-i Ḫāvaste mī-Goftem

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

1 Çıḳalı ḳubbe-i eflāke ṭanīn-i fitne
Ḫalḳa sermāye-i kār oldı zemīn-i fitne

Çeşm-i pür-fitne-i çālāka ḳafādār olalı
Ceyş-i zülfiñ bilürim oldı muʿīn-i fitne

Mülk-i ḥüsniñde nice rāḥat olur ġamzekeden
Böyle ʿayyūḳa ber-ā-berken enīn-i fitne

Māder-i ḳahbe-i devrān o ḳadar kāfiredir
Semt semt itmede ısḳāṭ-ı cenīn-i fitne

5 Yeri baş üzre iken kāfir-i zülf-i siyehiñ
Nice ol yüzde bu cān olsun emīn-i fitne

Uyumuşken uyuya dīde-i mestāneleri
Mūḳız-i çeşmiñ ola cānı rehīn-i fitne

Çünki ser-menzile yol virmiyor emniyyet-i dil
Rāh-ı maġlūb-ı cihān olmada dīn-i fitne

İde Ḫaḳ Ḫażret-i Ṭayyār-ı kerimüʾş-şānıñ
Seyf-i meslūlini ḫūn-ḫᵛār-ı ḳarīn-i fitne

Daḫme-i zīr-i zemīn olmış iken māẓīde
Esʿad çıḳdı yüze cümle defīn-i fitne

10 O ḫudāvend-i zamān Āṣaf-ı Cem deryānıñ
Olmasa naẓm-ı teri böyle zemīn-i fitne

Ḫāme teẕyīl-i kemālatın iderdi ammā
İstemem olmaya evṣāfını zeyn-i fitne

ʿÖmr-i iḳbālini müzdād ide Ḫallaḳ-ı mecīd
Ola ʿahdinde cihān yek-ser emīn-i fitne

104

Ġazel-i Müzeyyel-i Naẓīre-i Vālī-i Erżurūm Żiyā Yūsuf Paşa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Ṣarıldı diline bir ṣırma telli zülf-i mekkāre
ʿAceb bir yüzden olmaz mı bu bendiñ ḥālline çāre

Reh-i ʿaşḳıñda yaḳma cism ü cānı nār-ı ḥasretle
Yetiş ey Cebreʾīl nār-ı luṭf eyle dil-i zāra

[104a] Ḳabūl eyler mi cevr-āyīn olanlar zīver-i pendi
Gelür mi ḥüsn-i ṣūret naḳş-ı gūn-ā-gūn ile māra

Denī ṭabʿāne gelmez keşret-i niʿmetle ter meyyit
Leṭāfet ʿaks ider mi reng-i güldeñ ṭıynet-i ḫāra

5 Saña bir deng ider düşmen ḫumār-ālūd olur bezmiñ
Ṣaḳın başdurma kendiñ neşʿe-i ibrām-ı aġyāra

Elim çekdim açınca dügmehāy-ı sīne-i yārı
Düşünce pāy-ı çeşmim ʿuḳdegāh-ı bend-i şālvara

Ḫayāl-i ḫasret ile sīnemi pür-dāġ-ı ʿaşḳ itdim
ʿAceb gelmez mi ol meh-pāre ey dil seyr-i gülzāra

O destūr-ı mükerrem Ḥażret-i Cem mesned-i devlet
Żiyā'-pāş oldı el-ḥaḳ kişver-i rengīn-i eşʿāra

Açup dīvān-ı ṭabʿından buyurmış şāhid-i naẓma
Bu nice reng-i maʿnādan ḳabā-yı aṭlas-ı ḫāra

Bu meftūn-ı edāsı bende-i dīrīnesi Esʿad
Görince şūḫ-ı naẓmın cān u dilden oldı āvāre

O demde vuṣlat-ı tanẓīre düşdi ʿāşıḳ-ı fikrim
Hele āġūş-ı naẓma çekdi ḫāmem böyle meh-pāre

Nesīm-i ʿahdi virdi Erżurūmʿa başḳa bir ḥālet
İḥāṭa ḳıldı luṭfı ḳalmadı berīd sitemkāre

Şeh-evreng-i maʿnā-yı şev-süvār-ı ʿarṣa-i inşā
Gelür bülbül-i ṣarīr-ḫāme senden semt-i gülzāra

Dil-i ṣāfī gibi ṣāf eyleye Ḥaḳ cümle ḫuddāmın
Gele āhen-dilānıñ gerden-i şemşīr-i ḫūn-ḫᵛāra

105

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Laṭīf Aġa

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 İdelden ʿaks-i rūy-ı āl-ı dil-ber dīde-i nemde
Görenler verd-i zībā ẓann ider mīnā-yı şebnemde

Boyansun reng-i hecr-i ḥasrete ümmīd-i vuṣlatla
O dil kim dillere düşmiş seniñ ʿaşḳıñla ʿālemde

Kemend-i gīsuvānıñ ḳol uzatmış gerden-i cāna
Ṭururken şerḥa-i tīġ-i nigāhıñ levḥ-i sīnemde

Şehīd-i Kerbelā-yı ʿaşḳ olan hāmūn-ı ḥikmetde
Bulur ẕevḳ-i viṣal-i yāri elbet rūz-ı mātemde

5 Olan sermest keyf-i bāde-i iḳbāl-i şöhretle
Çeker derd-i ḫumārı olsa da cemʿiyyet-i Cemʾde

İder nefḫ-i meżāmīn Cebreʾīl-i ḫāme-i ḥikmet
Mesīḥā-zā-yı maʿnādır ḫayālim şekl-i Meryemʾde

Virildi Ḥażret-i Luṭfīʾye Esʿad mülk-i istiʿdād
Berāt-ı naẓmına ṭuġrāyı ben çekdim muḥarremde

Olur mı şaḫs-ı nā-ḳābilde zīb-i māye-i ḥikmet
Hüner ḫalḳı görendir ʿunṣur-ı vicdān-ı ādemde

106

Ġazel

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Melceʾ-i meʾvā-yı raḥmetdir ḳıbāb-ı ṣubḥgāh
Menbaʿ-ı ʿayn-ı ʿināyetdir seḥāb-ı ṣubḥgāh

Herkesiñ ẓulmet-serāy-ı ḳalbini tenvīr ider
Maşrıḳ-ı dilden ṭoġunca āfitāb-ı ṣubḥgāh

[104b] Gendüm-i ʿiṣyān-ı kevneyn olsa daḫı maḥv idüp
Bir nefesde un ider hep āsiyāb-ı ṣubḥgāh

Naġme-perdāzān-ı istiġfārı sīr-āheng ider
Bāmdād-ı ḥikmet-i āheng rebāb-ı ṣubḥgāh

5 Nevm ile eyler ḫazān gülşen-serāy-ı cān u dil
Açılur güller gibi bī-dāra bāb-ı ṣubḥgāh

Sīne-i ʿāşıḳ gibi açıḳ ṭurur tā ḥaşre dek
Çāk-ı miḥrāb-ı duʿāyı müstecāb-ı ṣubḥgāh

Beñzemez Esʿad hele mehtāb-ı leyl-i ẓulmet
Ḳaplar āfāḳı ser-ā-ser āfitāb-ı ṣubḥgāh

107

Ġazel-i Şarḳı-Edā

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Dil-ber oldur kim ruḫ-ı ālıñ ile hem-reng ola
Kevşer-i nuṭḳ-ı lebinden bezm-i ʿāşıḳ şeng ola

Her tebessüm eyledikce tāb ile ḫurşīd-i çarḫ
Rūy-ı āteşnākı mihr-i kāʾināta reng ola

Zülf-i sünbülfām ebrāsā düşince rūyına
Sāye-pāş oldıkça meh ruḫsārına şeb-reng ola

Rüstem-i dil ḳahramān-ı hicr ile eyler ṣavaş
Var mıdır meydān-ı ʿaşḳında benimle deng ola

Dergeh-i Ḥaḳʿdan budur dāʾim niyāzım ol güzel
Derd-i ʿaşḳ-ı yār ile Esʿad gibi dil-teng ola

108

Ġazel-i Fārisī Naẓīre-i ʿİzzet Beg

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ey cihān sūzende-i ʿaşḳat *tū* sūzān-ı ke-ī
Kʿū murād-ı īn ḫarābāt ez-civānān ke-ī

ʿĀşıḳān-ı ser-d*ā*de-end pister-i derd-i firāḳ
Ey cihān-ı der-b*ā*liş ḥasret to dermān-ı ke-ī

Verd-i Cennet bişnev-em ammā ne-şud raʿnā ze to
Ey gül-i zībā-yı nāz ez-gülşenistān-ı ke-ī

Ez kudām cevr-i to pürsīdem ey şāh-ı sitem
Men nemī-dānem der-iḳlīm-i dil-i ʿumrān ke-ī

Der-riyāż-ı āferīniş her dü serv-i tevʾemend
Tū der-īn-i bāġ-ı ṣafā serv-i ḫırāmān-ı ke-ī

ʿĀşıḳān yekser be-ḫᵛānend bā to cān ham mī-dehend
Behr-i to cānhā be-gū ammā ze dil-i cān ke-ī

ʿAndelīb-i ḫāme-i Esʿad ze ʿaşḳet nāle kerd
Der-ḥarīm-i gülşenet cānā to nālān-ı ke-ī

109

Ġazel Naẓīre-i Ġazel Erżurūmī Ṭāhir Efendi Kātib

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

[105a] 1 İdenler ḫod-pesendi ḳubḥ-ı efʿāl-i kemīninde
Muṣīb olmaz Felāṭūn olsa da rāʾy-ı zerīninde

Çalış zenbūrveş vaḳt-i şebāb-ı ʿömri derk eyle
Ḫalāvet şehd-i mużmerdir bahārıñ engübīninde

Suʾāl itmez bilür erbāb-ı dāniş ẕāt-ı dānāyı
Naẓarda gösterür nīk ü bedin herkes ḳarīninde

Naṣıl nālīdedir erbāb-ı ʿaşḳı bilmeyen nā-dān
Ne bilsün nʿeydügin nāy-ı nevāyı pür ḥazīninde

5 Yaḳınında nice derk eylesün maʿşūḳ-ı tevḥīdi
Hemīşe görmeyenler ehl-i ḥāli dūr-bīninde

Ṣabāḥüʿl-ḫayr-ı ḥüsniñ kişver-i enẓārı nūr eyler
Ṭoġunca leyl-i zülfinden ḳamer burc-ı cebīninde

Sezādır esb-i ḫāmem sebḳat itmek mülk-i maʿnāyı
Anıñçün müncelīdir ḫāme bu naẓmıñ zemīninde

Viṣāl-i kām ser-menzil arar her bir sebük-maġzān
Olanlar kām-yāb-ı vaṣl olur ṭāʿāt-bīninde

Naẓīre vaḳti geldi Ḥażret-i Ṭāhir Efendiʾye
Yine dürr çekdi Esʿad rişte-i naẓm-āferīninde

110

Ġazel-i Naẓīre-i Rāġıb Paşaʾyı Ṣānī be-ṭalebeş Goftem

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 O meh-pārem bürinmiş gülşen içre nīli bir şāla
Meh-i ḥüsniñ görenler çeşmin [...][519] ider hāle

Bu bendergāh-ı fānīde ḫıred-mend-i vefā-cūyān
Göñül bend eylemez müsṭāḳbel-i hem-ḥāle efʿāle

İrādet nʾeylesün ḥükm-i ḳader tanẓīm-i mülk itmiş
Bu berzaḫda ḳomış bāy u gedā-yı sulṭānı bir ḥāle[520]

İrādet baḫṣi bir baḫṣ-i ʿacibdir ehl olan añlar
O da maḳdūra tābiʿdir ne deñlü gelse de ḳāle

5 Taḥammül eylemek ḫulḳı ise yoḳdur ücūrātı
Cenāb-ı Münṭaḳim taʿlīḳ ider efʿāl-i imhāle

Görenler ṣafvet-i çarḫı bilürler yoḳdur aḥkāmı
Ser-ā-pā ḳurṣ-ı māhıñ ḥükmini iẓhār ider hāle

İder elbetde istīfā-yı rızḳın ʿabd-i müstaḫdem
Ḳor elbet mekr-i Ḥāliḳ ʿabd-i ṣāfı ḥālden ḥāle

[519] Mısraın bu kısmında iki hece eksiktir.

[520] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Cenāb-ı Ḥażret-i Rāġıb ḫad-i bū mekremet-küster
Ġazel-i tanẓīrin fermān idüp Esʿad gelüp ḳāle

Ḫudāvend-i muʿaẓẓam ʿākil ü dānāyı dīn-perver
Olur fermān-revā bī-şübhe baḳdım levḥa-i ḳāle

O dādār-ı mufaḫḫam nükte-dān-ı ʿālem ü ekrem
Döner pīrāmen-i ḫayrında göñlüm hemçü cevvāle

Duʿāya başla Esʿad bu ġazeldir eyleme ıṭrā
Girībān-çāk ola aʿdāsı tā maḥşer ide nāle

111

Ġazel der-Vaṣf-ı Hengām-ı Ṣubḥgāh

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

[105b] Bāb-ı bī-deryān Ḥaḳʿdır her recāya ṣubḥgāh
Lafẓatuʾllāh gibi açıḳ ilticāya ṣubḥgāh

İsm-i Aʿẓam bilmeye ḥācet degil ey derd-mend
Bir açıḳ dergāhdır bāy u gedāya ṣubḥgāh

Her gice nıṣfuʾl-leylden ṣoñra ʿarż eyler cemāl
Beñzer ol mecdūle-i bānū-serāya ṣubḥgāh

Hep ḥicāb-ı leyl ile maḥcūb iken envār-ı çarḫ
Açılur bir bāb-ı raḥmetdir semāya ṣubḥgāh

Āyet-i *lā-taḳneṭū* sermāye-i ġufrān iken
Devlet-i dāreyn olur her bī-nevāya ṣubḥgāh

Bezm-i leyliñ neş'esinden mest olan huş-yār olur
Beñzemez bir keyf-i bī-renc-i ṣafāya ṣubḥgāh

Var ise şaṣt-ı ʿubūdiyyetde meşḳ-i ḳudretiñ
Ṭabla-i āmāc olur tīr-i duʿāya ṣubḥgāh

Merḳadiçün bāmdād-ı ḥaşre dek ḳandīl olur
Mefḫar-ı ʿālem Muḥammed Muṣṭafāʿya ṣubḥgāh

Her şeb-i deycūre bedīdir hüviyyet baḫş olur
Hīç şebīh olsun mı Esʿad nūr-ı aya ṣubḥgāh

112

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Kātib

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Her ne dem girsem seniñ bir laḥẓa cānā ḳoynına
Gūyiyā bir ḳuş girer bir serv-i bālā ḳoynına

Şems-i nāzı ʿālem-i maʿnāda evvel gösterüp
Ṣoñra ḥikmet Yūsufʿı ḳoydı Züleyḫā ḳoynına

Yanmadıḳca āteş-i ḳurbiyyete bulmaz viṣāl
Girmese pervāne tā şemʿ-i şeb-ārā ḳoynına

Sen niçün aġlarsın ey şebnem gice tā ṣubḥa dek
Hem girersin her gice bir verd-i zībā ḳoynına

Gülşen-i dilde neden iñlersin ey zenbūr-ı ʿaşḳ
Hem girersin işte sen ezhār-ı raʿnā ḳoynına

Sīne-i berrāḳın Esʿad yalvarup açsam nʾola
Girsem ol sīmīn-beriñ bir sāʿatāsā ḳoynına

113

Ġazel

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Düşme hevā-yı nefs ile ey dil eziyyete
Girme irādetiñle ḳażā-yı meşiyyete

Ancaḳ günāh-ı mūcib-i ḫalḳ olsa da ṣaḳın
Yādı dime ḳuṣūr-ı ʿabādār ḥamiyyete

Şāhen-şeh-i cenāb-ı Ḫudāvend-i bī-zevāl
Bī-ḥadd ʿināyet eylemiş ehl-i muḥabbete

Ṣūret beyān ider hemān dil-hā-yı sīreti[521]
Āyīne elbet ʿaks ider ehl-i baṣīrete

[106a] 5 Tā geçmedikce cisr-i hevā-yı muḥabbeti
Girmez ḫayāl-i ʿaşḳ riyāż-ı ḥaḳīḳate

ʿĀḳil iseñ ṣanāyiʿ-i Ḫallāḳʾa nāẓır ol
Fānī cihān ile ṣaḳınup düşme külfete

Yazılmadıkca fihris-i ṭaḳdīre Esʿadā
Maṭlab girer mi nüsḫa-i taḳrīr-i devlete

[521] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

114

Ġazel

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

1 Emildikçe girer o laʿl-i lebler rengden renge
Mül-i laʿlīn sāġarda döner her rengden renge

Girince nāz ile germābe-i āġūş-ı ʿuşşāḳa
Ḥicābından gül-endāmım döker der rengden renge

İder meh-tāb-ı ḥüsniñ ʿālemi ẓulmetden āzāde
Boyandıḳça şeb-i gīsū-yı ʿanber rengden renge

Çekilmezken ʿacebdir vażʿ-ı nā-hemvār-ı sālūsı
Boyar delḳ-i riyāyı ṣıbġa-i cerr rengden renge

5 Nice maġrūr olurlar bilmezem yek-rūz-ı iḳbāle
Nuḳūş-ı ʿālemi seyr eyleyenler rengden renge

Ḳızarmış gül gül olmış gerden-i gül-būseden Esʿad
Gül-i zībā gibi girmiş o gül-ber rengden renge

115

Der-Ḥarf-i Yā Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Merḥūm Sāmī Efendi

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Vaḥdet-i kevneyn-i ẕüʾl-eczā bir ammā cā iki
Hestī-i terkīb-i maḫlūḳāt bir eczā iki

Mümtezicdir lübb ü ḳışr heyʾet-i eşyā bütün
Ol sebebden bezm-i ḫilḳat mestine ṣahbā iki

ʿÖmre ṣaymaz hest*ī*-i iḳbāl dehr-i merd olan
Bir nefesde menzil-i ārāmı bir ʿuḳbā iki

Vaḥdeti derk eyleyen mi'rāt-ı sırr-ı ʿibrete
Her naẓar itdikde añlar ṣūret-i eşyā iki

İḫtiyār-ı küfr iden elbet bulur āh-ı emān
Dār-ı ḥarb-ı küfr-i dilde cāy-ı istiṯnā iki

Bir ḫayāliye cenāb-ı Sām*ī*-i tanẓīr idüp
Oldı dīvān-ı hünerde naẓm-ı nev-peydā iki

Ḥażret-i ʿİzzet daḫı Esʿad bu naẓmı naẓm ide
Maşrıḳ-ı faẓlıñ ola mihr ü mehi ḫattā iki

116

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Yümnī İbrāhīm Beg Isfanaḳçı Ḥāfıẓ Muṣṭafā Paşa-Zāde

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

[106b] 1 Leb-i laʿliñden emsem mū-miyānın ḳocsam olmaz mı
Ya gülşenzār-ı sīneñ güllerinden dirsem olmaz mı

Nedir bu câme-i sebzin ile nāzişle reftārıñ
Seni ey gül-beden āġūş-ı vaṣla çeksem olmaz mı

Nedir bu gizli gizli nāzlar ʿuşşāḳa rencişler
Baña ḳasdeñ diseñ ey nev-civānım bilsem olmaz mı

Eliñ zülfiñde çeşmiñ mübtelālar cānı ḳaṣdında
Bu sevdālardan āyā dest ü ġamzeñ öpsem olmaz mı

Yine ẓannım bu şeb nā-dān ile hem-bezm-i cām oldıñ
Dehānıñdan ʿaceb tenhāya çeksem ṣorsam olmaz mı

Çū beñler ḫāl-i Hindū gerden-i kāfūrı seyr itdim
Yā bende bāġ-ı ḥüsniñ pāsbānı olsam olmaz mı

Leṭāfet gerçi yoḳdur sāde elfāẓıñ naẓīrinde
Velī bu naẓmı Esʿad Yümnī'ye göstersem olmaz mı

117

Ġazel-i Naẓīre-i ʿĀṭıf Efendi Merḥūm

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

Güş eyle bülbüliñ gül içün āh u zārını
Virmiş fenāya ʿaşḳ ile ṣabr u ḳarārını

Keyfiyyet-i neẓāresine mübtelā-yı ezel[522]
Virmez ṣafā-yı vuṣlata ḥasret ḫumārını

ʿİbretle baḳmayan gül-i gülzār-ı ḥikmete
Çeşminde ʿayn-ı āteş ider lālezārını

Te'ṣīr ider mi nāle-i şeb-gīr-i dil-bere
Peyveste itmeyen felege dil-şerārını

Sūd eylemez bu bender-i şehper vücūdda
Derk itmeyen meʿād-ı ticāretde kārını

Fevt itmedikce ḳulzüm-i gevher ne ḳadri var
Terk eyleyen bulur nice ḳıymet diyārını

[522] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Söylenme dir ḫayāl-i ḳalem zannım Esʿadʾa
Bāġ-ı maʿārif-i güli ʿİzzet hezārını

Ol mīr-i dil-pesend-i maʿārif ki söylese
Bint-i ḫayāl-i keşf ider elbet izārını

Meşşāṭe-i ḳalemde virür zīnet-i cemāl
Dil-bend olur ḫulāṣa gören gül-ʿizārını

118

Ġazel Naẓīre-i Ġazel Sāmī Bekir Paşa

mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün

1 Tābende olsa birkesiñ iḳbāl-i ṭāliʿi
Yoḳdur felekde gün gibi gezmekde māniʿi

Cinsiñden eyleyen seni ʿizzetle imtiyāz
Kimdir tefekkür eyle ḫudāvend-i ḳāmiʿi

Bir ḥikmet añla her şeyiñ īcād-ı ḫilḳati
Ṣanma ʿabes bu ʿālemi derk eyle ṣāniʿi

[107a] Olma edā-yı ḳaḥbe-i devrāna dil-firīb
Naḳd-ı ḥayātıñ olma o ṣūretle ṣanāyiʿi[523]

5 El açma ḫalḳa ḥırṣ ile ey ḳanāʿati
Boş eylemez nevāl-i ezel dest-i ḳāniʿi

[523] Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

Bulmaz zebūn-ı tāb-ı teb-i maʿṣīyet
Tā bulmadıḳca tevbe-i maʿcūn-ı nāfiʿi

Esʿad cenāb-ı Ḥażret-i Samī-i devlete
Ṣanma naẓīre böylece her beyt-i sābiʿi

119

Ġazel-i Naṣīḥat-ı Mażmūn

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Ol kim ola her kārı heme bād-ı peresti
Miḥnetde ider çāk-ı girībānı be-desti

Meclisde görenler didiler āh o āfet
Aġyāra ayaġ üzre içürmiş iki destī

Ehl-i hüneriñ rifʿatına ḥā'il olunmaz
Olsa ne ḳadar pertev-i şemsiñ yeri pestī

Ẕilletde felāketle olur cāy-ı ḳarārı
Ḫūlyā ideniñ ṣadr-ı teʿaẓẓumda nişesti

5 Cān oldı baña neş'e-i dārū-yı muḥabbet
Ṣundıḳda füyūżāt-ı ezel cām-ı elesti

Manẓūm-ı selīsi nice tefhīm ider ʿāḳil
Bir şaḫṣa kim olmaya mizācında dürüstī

Tā ḥaşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Esʿad
Ol rind-i siyeh-mest ide peymāne be-desti

120

Ġazel-i Fārisī

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Maḥrem-i remz-āşinā-yān-ı elestim yelleli
Zān sebeb ez-külfet-i kevneyn-i Rüstem yelleli

Ṭāḳ-ı miḥrābım çü ṭāḳ-ı ebruvān-ı dil-berest
Ger ne-yābım kaʿbe rā ammā be-destem yelleli

Mevc-i deryā-yı ḫıred der-çeşm-i mā ẓāhir şod
Lenger-i keşṭī-i dil ez-yemm kistem yelleli

Kist bā fermān-revā-yı der-cihān-bāz āmade
Refte ḫod-bīnān çün pes men nişestem yelleli

5 Kāse-i ḫurşīd der-bezm-i sifāl-i köhneest
Men ke ez-ṣahbā-yı fıṭrat şāh-ı mestem yelleli

Iżṭırāb-ı derd-i ʿiṣyān men ne-küştem der-cezā
Ez zülāl-i feyż-i raḥmet cān-ı şüstem yelleli

Men ne kerdem her ʿaṭā-baḫş-ı mürebbī rā naẓar
ʿAbd-i maḥżım Esʿadā Mevlā perestem yelleli

121

[107b] **Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ṭursın Beg-zāde Fāʾiḳ Erżurūmī**

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Ruḫsār u ṣaçı ṭāḳ-ı dü ebrūları telli
Ẓāhirde ʿarūs-ı emeliñ ṣūreti belli

Ẓann itme gelür saʿy ile āġūş-ı ḥuṣūle
Dūşīze-i kāmıñ hele encāmı cedelli

Ḥālimi teveccüh saña dünyāda ġarażdan
Gördiñ mi vücūd olmaya dünyāda ʿilelli

Gümrāh olur elbette bu ebnā-yı zamāne
Her dilde eger olmasa bir rāh-ı tesellī

Taḳdīm olunur cennete cemʿiyyet-i ülfet
Āh olmasa her meclisiñ encāmı keselli

Mümkin mi ele ʿuḳde-i şalvārını çözmek
Tā bulmayıcaḳ ʿuḳde viṣālindeki ḥalli

Reng-i ruḫıña sāye-i kākülde keder yoḳ
Eyler mi keder ʿārıż-ı meh-tābı ḫalelli

Dil-beste olan ẕevḳine bu çenber-i çarḫıñ
Zānūsı görür sille füsūsi terelelli

Tanẓīriñi Fāʾiḳ heves eyler seniñ Esʿad
Zīrā ne suḫan herkese bir güne tecellī

122

Ġazel-i Leṭāfet-edā berāy-ı Raḳḳāṣe-i Duḫter-i Tersā der-Mora

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Aḳlım aldı raḳṣ iderken bir civān kāfir ḳızı
Fikrimi tārāca virdi bir zamān kāfir ḳızı

Görmedim mekkāre böyle āfet-i cān dil-rübā
Hem civān hem dil-sitān şīrīn-zebān kāfir ḳızı

Kāküli bir feslegenzār-ı temāşā ʿāleme
Ruḫları manend-i ḫurşīd cihān kāfir ḳızı

Sīne-i ṣāfındaki ol tūde-i nūr-ı ḫayāl
Gül mi yā gül-ġonce mi söyle amān kāfir ḳızı

5 Sen ne efsūn eylediñ ʿuşşāḳ-ı ḥayret-pīşeye
Her gören ḫayrān saña dil-dādegān kāfir ḳızı

Ḳanġı bezmiñ cāmısın āyā kimiñ cānānısın
Söyle ḳurbān oldıġım rūḥ-ı revān kāfir ḳızı

Ben ne rütbe ketm-i rāz itdim aḥvālim bilüp
Eylediñ dillerde ʿaşḳım dāsitān kāfir ḳızı

Gülmemeñ ṣordıḳca ben sen eylediñ çīn-i cebin
Añlasam keyfiyyetin mihr-i cihān kāfir ḳızı

İsmiñi yād eylemem şimden girü nāmıñ alup
Vażʿ-ı nām itdim saña mihr-i cihān kāfir ḳızı

123

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ʿĀṣım Efendi

mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün

[108a] 1 Saña göñül bu cihāndan kelāl gelmedi mi
Taṣavvurāt-ı emelden melāl gelmedi mi

Nedir bu büʾl-hevesīde müdām-ı ẕevḳ-i emel
Dimāġ-ı şeybe daḫı iḫtilāl gelmedi mi

Eyā sitemger-i iḳbāl-i mest-i bezm-i ġurūr
Kemāl-i keyfe ḫumār-ı zevāl gelmedi mi

Nedir bu farṭ-ı cefāya sebeb dil-i zāre
Mizāc-ı naḫvetiñe iʿtidāl gelmedi mi

Saña bu vāʿiẓ-i kürsī-nişīn-i ḫāmemden
Göñül naṣīḥat ile ḥüsn-i ḥāl gelmedi mi

Cenāb-ı ʿĀṣım-ı sāmī ṭabīʿata Esʿad
Naẓīre-i ġazeliñde kemāl gelmedi mi

temmet/temām

5. SONUÇ

Mehmed Esʿad Ağa 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış ve devlet adamı kimliğinin yanı sıra dîvân tertip edecek kadar da şiir kaleme almış bir şairdir. 1857-58 yılında doğan şairin nereli olduğu hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Babası Kethudâ-yı sadr-ı Âlî'den İbrâhîm Efendi'dir. I. Abdülhamîd'in cülusunda Enderun'a alınan ve Hazîne-i Hümayûn'da yetişen Esʿad, çuhadârlık, rikâbdârlık, silâhşorluk, muhallefât memurluğu, gümrük eminliği gibi birçok görevin yanı sıra Şefkat Tezkiresi'ndeki bilgilere göre de müderristir. I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd'un saltanat dönemlerinde yaşayan şair, önemli görevler ifa etmenin yanı sıra birçok defa mevcut görevinden azledilip sürgüne yollanmış, bu sebeple farklı eyaletler ve şehirler gezmiş, bu da onun manzumelerine çeşitlilik katmıştır. Şairin yaşadığı dönemdeki padişahlara sunduğu arz-ı hâl veya hasb-i hâl tarzı kaleme aldığı kasidelerinden zor şartlar altında bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Tezkirelerde şair hakkında "*Nadide sözler söyleyen* ve *inci yağdıran bir kalemi vardır."* gibi bilgiler yer alsa da dîvânından hiç bahsedilmemiştir. Es'ad Dîvânı'nın bugüne kadar keşfedilememesinin en önemli sebebi; dîvânın Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğunda Es'ad ile yakın dönemlerde yaşamış ve benzer görevlerde bulunmuş Esʿad Muhlis Paşa adına kayıtlı olmasıdır.

18. yüzyıl, Osmanlı'da çözülmelerin ve değişimlerin hızlandığı bir dönemdir. Elbette bu hareketlilikten edebiyat alanı da payını almış ve yenilik arayışında olan şairler, mevcut kaidelerde birtakım yenilikler meydana getirmişlerdir. Mevcut mazmunların ve şekillerin tekrarlanması, Herodianizm ile Batı rüzgârının kabullenilişi gibi sebepler şairleri yenilik arayışına itmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Esʿad'ın da manzumelerinde dönemin eğilimlerine paralel bir çizgi takip ettiği görülür. Dîvânda 32 dîvân şairi ve âlime nazire yazan Esʿad için bir gazel ve nazire şairi demek yanlış olmaz. Dîvânın geneline bakıldığında ise gazellerden sonra kasideler geniş yer tutmaktadır. Şairin özgün bir şekilde kaleme aldığı bu kasidelerinde geleneksel kaside formunun dışına çıktığı gözlemlenir. Kaside tarzında yazdığı tarih kıt'alarında poetikasını da ortaya koyarak *"kaside tarzı tarih olmaz"* diyerek bu tarzda yazmaya devam eden şair, bunun kendi üslup özelliği olduğunu ve tarih kayıtlarını samimî bir tarza yaklaştırdığını ifade eder. Yine dönemin teâmülünde görülmeye başlanan 5-11 beyitlik kaside tarzı na'tlar onun dîvânında görülen diğer değişimlerdir. Genel olarak kaside tarzında kaleme alınan na'tların Esʿad Dîvânı'nda gazel formunda yer alması,

edebî bir tür olup olmadığı konusunda ihtilaflı olsa da murabba formunda yazılan şarkıların dîvânda gazel formuyla yazılarak *şarkı-edâ* olarak başlıklandırılması, şairin geleneğin kalıplarını zorlayan bir muhayyilesi ve istidadı olduğunu göstermektedir. Manzumelerin muhtevasında da değişim teşebbüslerinde bulunan şair, kasideyi yaşadığı sıkıntılarını dile getirdiği bir hasb-i hâle dönüştürür. Örneğin dönemin sadrazamına yazdığı kasidesinde Ciğal vakfından aldığı borcu ödeyemediğinden perişân hâle düştüğünü ifade ederek yardım isteyen şair, bazen bir paşadan kır bir beygir talep ederken bazen de çürümekte olan bir köşkü isteyip onu mamur hâle getireceğinden bahseder. Esasında gelenekte yaygın olan bu arz-ı hâl tarzı kullanımlar, Esʿad'ın manzumelerinde bir tahkiye ve sohbet havasına bürünür. Yine tahkiye usulü kasidelerinde türler arasındaki keskin sınırları yumuşatan şair, bazı kasidelerinde de nesib ya da teşbib kısmına yer vermeyip methiye ile başlar.

Esʿad'ın tarihi birer vesika hüviyetine sahip olan tarih manzumeleri de önem arz etmektedir. Dîvânda geniş bir yer tutan tarihler şairin, geleneğin teâmülünün dışına çıktığı türler arasındadır. 1-33 beyit arasında kaleme aldığı tarih kayıtlarını kaside olarak başlıklandırmada bir mahzur görmeyen şair, tarih ile methiye ve arz-ı hâl türlerini de mümtezic hâle getirmiştir.

Dîvânda neredeyse her nazım şekliyle manzume kaleme alan şair, tercî-i bend ve terkîb-i bendleriyle de dikkat çeker. Genellikle 6-10 beyit arası yazıldığı bilinen bu nazım şekillerini Esʿad Dîvânı'nda 18 beyitlik bendler hâlinde görmek mümkündür. Kasaidler bölümünde de yer verip kaside olarak başlıklandırdığı bu nazım şekliyle ramazâniyye, iydiye, bahâriyye gibi türler kaleme alan şair, nazım şekilleri arasında şekilsel denemeler yaptığı izlenir.

Esʿad'ın manzumelerinin muhtevası değerlendirildiğinde muhayyilesi ve gözlem istidadı yüksek manzumeler kaleme aldığı görülür. Enderun'da yetişen şairin kaleme aldığı sanat gücü yüksek manzumelerinde iyi bir tedrisattan geçtiği açıkça gözlemlenir. Şair, yaşadığı dönemin edebî anlayışına paralel rindâne ve âşıkâne üslupla manzumeler kaleme alsa da onun asıl dikkat çeken yanı tasavvufî ve hikemî tarzda kaleme aldığı manzumeleridir. Yüksek bir tefekkür ürünü olan bu tarz manzumelerinde mensubu bulunduğu Kâdirî tarîkatının da izleri görülürken onları irşad aracı olarak da kullanır. Tevhîd ve vahdet anlayışının hâkim olduğu bu tarz manzumelerinde Arapça ve Farsça tamlamaları sıklıkla kullanan şair, pend-nâme tarzı manzumelerinde dili daha sade ve anlaşılır kullanarak misyonun gereğini yapar ve bu

da onun dili ustalıkla kullandığını gösterir. Hikemî tarzda kaleme aldığı gazellerinde Nâbî etkisi hissedilen şairin sufîyâne gazellerinde ise Sebk-i Hindî'nin giriftliği dikkat çekmektedir. Aynı zamanda dîvânda azımsanmayacak bir yer tutan Farisî gazellerinde Farsçaya olan hâkimiyetini ispatlayan şair, mülemmâ gazellerinde veya diğer manzumelerinde de üç dile vakıf olduğunu gösterir ve Arapça-Farsça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça zincirleme tamlamalar kurar. Bunların yanı sıra güzellik ve aşk algısının dışına çıktığı âşıkâne gazelleri de mevcuttur. Bu tarz kaleme aldığı az sayıdaki gazellerinde beşerî aşkın sınırlarını zorlayan şair, âmiyâne cümleler kullanmaktan kaçınmaz. Yaşadığı döneme paralel olarak dîvânında şarkılara da yer veren şair, kaleme aldığı dört şarkısını da gazel nazım şekliyle kaleme alarak teâmülün dışına çıkar.

Manzumelerinde şiir ve şair hakkındaki poetikasını da sıklıkla dile getiren şair, nazım meydanında kendisinin eşsiz olduğunu iddia eder. Esʿad, bikr-i mazmunlar peşinde koşarken muhayyelesinin süzgecinden geçirdiği ince hayallerini ilmek ilmek işler ve bu istidadının ilahî olduğunu ifade eder. Şair, bir tablo gibi resmettiği bu hayallerinde hiciv ve istihzâdan da geri kalmaz. Örneğin Ahmed Paşa yüzünden sürgüne gönderilse de ona yazdığı kasidenin methiye kısmında Ahmet Paşa yerine Derviş Mehmed Paşa'yı övmekten çekinmez. Esʿad'ı Nefî tarzına yaklaştıran hiciv ve tarîz içerikli manzumeleri, onun olaylar ve kişiler karşındaki gözlem istidadını ortaya koyar.

Geleneğin alışılmış çizgisinin sınırlarında yürüyen şair, bu tarzını edebî sanatlar bağlamında da sürdürür ve birçok alışılmamış bağdaştırma, orijinal terkipler ve bikr-i mazmunlar kullanır. Örneğin bir Kurban Bayramı tebriği için yazdığı kasidesinde, kesilmiş bir koç kafasını koparılmış bir goncaya benzeten şair, bazen fikirlerini gelin süsleyen bir kadına benzetirken el değmemiş hayallerini de gelinin saçlarına takılan sırma simlere benzetir.

Esʿad Dîvânı dil kullanımı açısından değerlendirildiğinde geçiş dönemi eseri özelliği gösterir. Birçok ikili kullanım örneği görülen dîvânda çoğu kelimeler hem düz-dar ünlülerle hem yuvarlak-dar ünlülerle kullanılmaktadır. Bu kullanımın müstensih mi yoksa müellif tarafından mı tercih edildiği tespit edilemese de dönemin karakteristiğine paralel olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak çalışılan Esʿad Dîvânı yaşanılan dönemin bir panoramasını yansıtır. Ne var ki tarafımızca ulaşılan nüsha müstensih hattıdır ve eksik kısımları

vardır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışı kütüphanelerinde müellif hattına ulaşılamamıştır. Bu hatta ulaşılması hâlinde ortaya çıkarılacak olan yeni bilgiler ışığında kuşkusuz söz konusu döneme ait daha kapsamlı bir perspektife ulaşılabilecektir. Bu tür bir çalışmanın akabinde tarafımızca sürdürülen inceleme ve değerlendirmelere yapılacak katkılarla Dîvân, birçok farklı noktalardan ele alınabilecektir. Bu eserin bundan sonraki araştırmalara zemin hazırlayarak literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Aliyyü'l-Karî, Ebü'l-Hasan Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed, (1971). *el-Esrâ-rü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a,* (Nşr. Muhammed b. Lütfi Sabbag). Beyrut.

Ahmed Âsım, (2000) Burhân-ı Kâtı', haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs, Ankara:TDK.

Albayrak, N. (1994). "Cem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 125-126). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Albayrak, N. (2000). "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 511-512). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akkaya, H. (2010). "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 38, 60-62). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aksan, D. (2006). *Anlambilim [Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi]*. Ankara: Engin Yayınları.

Aksan, D. (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınları.

Aksan, D. (2000). *Türkçenin Sözvarlığı [Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar]*. Ankara: Engin Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aksoyak, İ. H. (1995). "Dîvân Şiirinde Okçuluk Terimleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, I. 81-94.

Aksoyak, İ. H. (2006). "Fâik'in, 'Elâ Yâ Eyyühe's-Sâkî Edir Ke'sen ve Nâvilhâ' Mısraına Tasavvufî Şerhi: Lübb-i Sühan". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, 223-251.

Akün, Ö. F. (1994). "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akpınar, Ş. (2006). *Âgâh (Semerkândî-i Âmidî).* Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Apaydın, H. Y. (2013). "Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 93-100). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Arslan, M. (2017). "Metin neşrinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII-Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler. (Haz.) Aynur H., Çakır M., Koncu H., Özyıldırım A. E. İstanbul: Klasik Yayınları.

Ateş, A. (1942). "Metin Tenkidi Hakkında". *Türkiyat Mecmuası*, 7. 253-267.

Ateş, A. ve Abdülvehhab T. (1971). *Farsça Grameri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.

Atila, M. (2019). *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük,* Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Ayçiçeği, B. (Aralık 2018). "Divan Şiirinde Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi" *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi- Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı,* 491-503.

Aydemir, Y. (2002). "Türk Edebiyatında Kaside". *Bilig Yaz*. 22. 133-168.

Aypay, A. İ. (1992). *Nahifi Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üviversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aziz Mahmud Hüdaî (1997). *Âlemin Yaratılışı ve Hz.Muhammed'in Zuhûru (Hulasatü'l-ahbar).* Kerim K. ve Mustafa Ö. (çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Bayram, Y. (2013). "Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar"-Eski Türk Edebiyatına Giriş-. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bayram, Y. (2009). "*Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı-Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klâsik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)-*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları.

Bayram, Y. (2005). "16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin 'Şaire ve İlhâm'a Dair Görüşleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları.* 18. 31-68.

Bayram, Y. (2004). "16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar", *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*. 8. 36-53.

Bayram, Y. (2004). "16.Yüzyıl Divan Şiirinde 'Şiir, Söz ve Şair'le İlgili Anlam Alanları (Kelimeler ve Terkipler)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 53-64.

Beydilli, K. (2013). "Mehmed Emin Rauf Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 28, 465-465). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (2011). "Tepedelenli Ali Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 40, 476-479) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (2013). "Yûsuf Ziyâ Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 34-37). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beyhan, E. (2021). *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme).* Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî Dîvânı I-II.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Birışık, A. (2002). "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 383-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Birışık, A. (2009). "es-Seb'ü'l-Mesânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 36, 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Canım, R. (2020). *Dîvân Edebiyatında Türler.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Celaleddin Suyûtî (2010). *Câmiul-Ehâdîs C. 1*. Emin L. (thk.). Ankara: Rayiha Yayıncılık.

Ceyhan, Â. ve Fatih K. (2017). "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(1), 1-43.

Çavuşoğlu, A. M. (2006). "Nâilî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çakır, M. S. (2018). *"Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)"*. Basılmamış Doktora Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Çaldak, S. (2017), "Türkçe metin neşirlerinde Arapça ibarelerin aktarımına dair", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler, (Haz.) Aynur H., Çakır M., Koncu H., Özyıldırım A. E. İstanbul: Klasik Yayınları.

Coşkun, M. (2007). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1991). "Bâkî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 4, 537-540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çetişli, İ. (2006). *Metin Tahlillerine Giriş 1 Şiir*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çiçekler, M. (2004). "Mesnevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 320-322.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çöğenli, M. S., Yakup, Ş. ve Recep, T. (1992). *Dîvânçe-i Es'ad Paşa*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çuluk, S. “Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Esʿad Ağa’nın Mektubu” Tarih Yazıları, 2012. http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/-farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html (10.11.2021)

Demir, O. (2013). “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 272-273). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demircan, A. (2009). “Sevr Mağarası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 37, 5-6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirli, E. (2012). “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 431-435). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirkent, I. (2022). “Kayser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 25, 94-96). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. AE.SMHD.II. 122-10073. (Erişim tarihi 12.04.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.DRB. 264-15327. (Erişim tarihi 12.11.2022)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.DRB. 28-1398. (Erişim tarihi 12.11.2022)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C..İKTS. 6-274. (Erişim tarihi 12.01.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..ML.. 75-3443. (Erişim tarihi 12.01.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..NF..35-1703. (Erişim tarihi 12.01.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.ZB. 46-2294. (Erişim tarihi 18.01.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C.ZB. 87-4324. (Erişim tarihi 14.03.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. HAT. 264-15327. (Erişim tarihi 12.04.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. HAT. 410-21282. (Erişim tarihi 12.04.2023)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. HAT. 202.10393. (Erişim tarihi 12.04.2023)

Doğan, M. (2019). *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Doğan, M. N. (2008). “Divan Şiirinde *Şarap* Metaforları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* 38(38), 68-86.

Doğan, M. N. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Donuk, S. (2013). “Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri”. *Journal of Turkish Studies,* 8(9). 1223–1249.

Durmuş, İ. (2004). “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29,293-297). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eflatun, (1997). *İon*. İhsan Bozkurt(çev). İstanbul: MEB. Yayınları.

El-Askerî, Ebû Hilâl, (1998). *Kitâbü Cemhereti’l-Emsâl*, Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim ve Abdü’l-Mecid Katamiş (thk). Beyrut: Dârü’l-Cîl-Dâru’l-Fikr.

Eldem, İ. H. (1311). *Muasır Şairlerimiz/Birinci Defter*. İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası.

Elmalı, H. (1997). “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 399-402). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Emecen, F. (1992). “Başbâki Kulu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 126-127). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.

Ergun, S. N. (1944). *Türk Şairleri IV*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

Erkaya, M. E. (2000). *Peygamber Kıssaları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.

Erten, S. R. (2018). "*Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)*". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Es'ad Mehmed Efendi, (2018). *Bâğçe-i Safâ-Endûz*. Rıza Oğraş (haz.). Ankara: Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.

Fayda, M. (1994). "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 101-109). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fayda, M. (2007). "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 44-51). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fığlalı, E. R. (1989). "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 371-373). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fığlalı, E. R. (1998). "Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 18, 518-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Francisci a Mesgnien Meninski, (1680) *Lexicon Arabico-Persico-Tvrcicvm Adiecta Ad Singvlas Voces Et Phrases Significatione Latina, ad Vsitatiores Etiam Italica I-III*, Viennae.

Fuzûlî. (2021). *Fuzûlî Dîvânı,* Abdülhakim Kılınç (haz). İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuz%C3%BBli-divani_765.aspx (Erişim Tarihi 25.08.2023)

Gacek, A. (2010). *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1992). *Hâfız Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2000). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul :İnkilap Kitabevi.

Göyünç, N. (1999). "Hüseyin Paşa, Küçük" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 6-8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Harman, Ö. F. (1994). "Dâvûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 21-24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Harman, Ö. F. (2020). "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedis*i (C 31, 207-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Harman, Ö. F. (2007). "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 224-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

İbn-i Kesîr, (1994). *El-bidâye ve'n Nihâye- Büyük İslâm Tarihi III*. Mehmet Keskin (çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İnal, İ. M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnalcık, H. (1999). "Hüsrev Paşa, Koca" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 41-45). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İpekten, H. (2009). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

İsen, Mustafa vd., (2012). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları.

İşpirli, M. (1991). "*Âsaf*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 3, 555). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İz, M. (2012). *Yılların İzi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kalıpçı, M. E. (2015). "Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selîm Dönemine Ait Bir Vesika" *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 211-242.

Kapar, M. A. (1994). "Ebû Cehil" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 117-118). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kara, M. (1995). "Fenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 333-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kardaş, S. (2013). "Edebî Tür ve Tarz Açısından Tevbe-nâmeler ve Lebîb Divanı'nda Yer Alan Tevbe-nâme Örneği Üzerine Değerlendirmeler". *Turkish Studies*, 8(13). 1175-1187.

Kartallıoğlu, Y. (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, M. (1995). "Fârâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 145-162). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, A. (2008). "Aruz İmlâsı Üzerine Notlar", *Turkish Studies*, 3(6). 471-487.

Kılıç, A. (2004). "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) -Bildiriler-.* Ahmet Günşen (haz.) Kırşehir. 331-345.

Kılıç, H. (2001). "İştikak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 439-440). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, H. ve Kazım Y. (1993). "Cinas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 8, 12-14). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kiel, M. (2013). "Yanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 317-321). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Komisyon. (2011). *Türkçe Sözlük,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Komisyon. (1989). "Allah (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 499). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Koncu, H. (2013). "Yûsuf ve Züleyhâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 38-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kortantamer, T. (1993). "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları". *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi,* 7, 337-365.

Köksal, M. F. (2009). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-86.

Köksal, M. F. (2008). "Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 169-190.

Köksal, M. F. (2003). "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Köksal, M. F. (2020). "Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 24, 351-406.

Kurnaz, C. (1995). "Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 306-307). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurnaz, C. (2008). "Hızır" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 411-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kutluer, İ. (1995). "Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 303-306). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Macit, M. (2005). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmanî C.2.* Nuri Akbayar (haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mengi, M. (2000). *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine" Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (2007). "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili", *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 407-417.

Mermer, A. vd., (2013). *Eski Türk Edebiyatına Giriş.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Nâ'ilî-i Kadîm, (2019). *Dîvân*. Haluk İpekten (haz.). Ankara: *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html (12.01.2023)

Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. İstanbul: H Yayınları.

Öz, M. (1992). "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 417). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, M. (1994). "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 498-501). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, M. (2013). "Zülfikar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 553-554). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan, N. (2009). "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 36, 425-426). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özgen, M. (2013). "Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şühud Açısından Müşâhede ve Rüyet Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi,* 13(2), 63-83.

Özgüdenli, O. G. (2019). "Süssheım, Karl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 539-540). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2003). "Lenterânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 138). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pala, İ. (2006). "Nemrûd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 555-556). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pala, İ, ve Filiz K. (2020). "Musammat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 233-235). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II.* İstanbul: MEB. Yayınları.

Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: MEB.Yayınları.

Poyraz, Y. (2014). *Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı*. Samsun: Etüt Yayınları.

Recâîzâde Mahmûd Ekrem, (2016). *Ta'lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*. Furkan Öztürk (haz.). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Sağdıç, S. (Aralık 2022). "Farklı Bir İstiare Mekniyye Tanımı Denemesi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 155-178.

Saraç, M. A. Y. (1999). "Divan Tahlilleri Üzerine". *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8, 209-219.

Saraç, M. A. Y. (2018). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü.* Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365.

Saraç, M. A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınevi.

Serdaroğlu, A. (1966). *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Serdaroğlu, G. (1994). *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufi Remizler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, (2016). *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin).* Ramazan D. ve Halil Ç. (haz.). İstanbul: Kesit Yayınları.

Sucu, N. (2004). *"Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve 'Rind ü Zâhid' Tercümesi (İnceleme-Metin).* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, (2008). *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*. Ziya Y. (haz.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Şefkat-*i* Bağdâdî, (2017). "*Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî"*. Filiz K. (haz.). Kültür Eserleri Dizisi: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. https://docplayer.biz.tr/52894910-Sefkat-tezkire-i-su-ara-yi-sefkat-i-bagdadi-prof-dr-filiz-kilic.html (20.09.2021)

Şemseddîn Sâmî, (1989). *Kâmûs-ı Türki*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şen, F. M. (1995). *Beylikçi İzzet Bey Dîvânı -İnceleme, Metin-*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şener, H. İ. (2001). "Kârûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şentürk, A. A. (Haziran 1994). "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). Türk *Dünyası Araştırmaları Dergisi,* 90, 131-180.

Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 3*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Şentürk, A. A. ve Kartal A. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şükün, Z. (1996). *Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: MEB.Yayınları.

Tâhir-ül Mevlevî, (1994). *Edebiyat Lügatı*. Kemâl Edib K (haz.). İstanbul: Enderun Yayınları.

Tarama Sözlüğü, (1995). Cilt I-VIII. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tarlan, A. N. (1981). *Metinler Şerhine Dair (Edebiyat Üzerine, Edebi San'atler, Metinler Şerhine Dair, Metin Tamiri).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tarlan, A. N. (1937). *Metin Tamiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, "*bermekî*" maddesi. http://www.tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yenisite (12.10.2022)

Taşkın, F. (1994). "Cağaloğlu", *DBİA*. (C 2, 370-371) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Tayyâr-Zâde Atâ, (2010). *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-*. Mehmet A. (haz.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Tok Yıldız, H. (Mayıs 2023). "Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar Bağlamında Mehmed Es῾ad Ağa Dîvânı", *Edebiyat Fakültesi III. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Toprak, M. F. (2004). "Mersiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 215-217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Toprak, S. V. (2020). "Boğazların Güvenliğiyle İlgili Bir Belge: Seyyid Ahmed Paşa'nın Hazırladığı Boğaz Kaleleri Yoklama Defteri". *Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II,* Gaziantep. 289-312.

Toprak, S. V. (2005). "*Ebubekir Sami Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Toprak, S. V. (2019). "Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği". *Belleten Dergisi*, 83(296), 153-172.

Toprak, S. V. (2015). *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nûrî Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tozlu, M. (2014). *"Sami Ebubekir Paşa". TEİS*. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa (21/12/2022).

Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

Tökel, D. A. (2000). *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Uludağ, S. (1988). "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 234-239). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. 1982). "Âlem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 360-361). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1991). "Ayna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 4, 260-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. 1992a). "Bâtın İlmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 188-189). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1992b). "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 380). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (2006a). "Nâsût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 431-432). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (2006b). "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 526-529). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (1989). "Allah (Musikî)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 500). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (1992). "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 417-419). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (1994). "Düldül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C 10, 20-21). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (1999). "Iydiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 222-224). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2000). "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 473-475). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2001). "İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 82-84). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2020a). "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 135-140). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2000b). "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 455-457). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M.İ. (2020). "Muharremiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, 8-9). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Uzun, M. İ. (2010). "Süreyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 38, 162-164). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2020c). "Terciibend" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 233-235). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2013). "Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 276-277). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünlü, O. (2012). "Müzeyyel Gazellerde Fahriye". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 33-53.

Ünver, İ. (1992). "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar", *Türk Dili Dergisi*, 483, 789-798.

Ünver, İ. (1993). "*Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*", *Türkoloji Derneği Dergisi*, 9(1), 51-89.

Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar)*. İstanbul: Birleşik Dağıtım Kitapevi.

Yakut, E. (2015). *Feridi'nin Manzum Hafız Divanı Tercümesi (İnceleme-Metin).* Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversireti, İstanbul.

Yavuz, S. S. (2003). "Livâü'l-Hamd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (1991). "Ayne'l-Yakīn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 269-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (1992). "Bezm-i Elest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 106-108). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2001). "Kalem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 243-245). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. ve Ünal Z. (1993). "Cebrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 7, 202-204). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı, T. (1994). *"Efrâsiyâb" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 478-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazır, M. H. (2002). *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Kasım Yayla (sad.), İstanbul: Merve.

Yıldırım, N. (2008). "Rüstem-i Zâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 294-295). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yıldız, H. D. (2008). "Bermekîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 517-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yılmaz, M. (2008). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü I-II*. İzmir: Sütun Yayınları.

Yiğit, İ. (2007). "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C 33, 438-443). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif (2019), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Naim, Babanzâde Ahmed ve Miras,Kâmil. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

http://ktp.isam.org.tr/

http://www.islamansiklopedisi.info/

http://www.kamusiturki.com/

http://kubbealtilugati.com/

http://www.kurantefsiri.com/

http://www.kuranmeali.org/

http://www.lexiqamus.com/

http://www.luggat.com/

http://www.osmanlicasozlukler.com/

https://www.osmanliedebiyati.com/

http://teis.yesevi.edu.tr/

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/

http://www.tebdiz.com/

http://yazmalar.gov.tr/

EKLER

Ek 1[524]

1

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Yā Rabbi raḥm u vefā devrān bī-ṣabr u sūkun
Derd çoḳ dermān yoḳ düşmen ḳavī ṭāliʿ zebūn[525]

2

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Oldı her ḳarnda erbāb-ı teraḳḳīnā-yāb
Ġālibā ʿaksine ṣıfr urmada erbāb-ı ḳalem[526]

3

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Yā dest-āvīz-i miḥnetle gelür yā tuḥfe-i ġamla
Uṣandım ḥāṣılı āmed-şüd leyl ü nehārımun[527]

4

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

O rütbe mürtefi-bünyāddur ḳaṣr-ı tevāżuʿ kim
Riyāż-ı cennete neẓẓāre mümkindür zemīninden[528]

[524] Ek 1 kısmında yer alan bu müfredler, nüshanın vikâye sayfalarında yer alan farklı şairlerden alıntılanmış müfredlerdir.

[525] Bu beyit Fuzûlî'ye aittir.

[526] Bu beyit Nâbî'ye aittir.

[527] Bu beyit Nesîb mahlaslı Seyyîd Mehmed'e aittir.

[528] Bu beyit Bâhir mahlaslı Arab-zâde Abdurrahmân Efendi'ye aittir.

5

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Zāhide miḥrāb u mescid ʿārife ebrū-yı yār
Cilvegerdür pertev-i nūr-ı Ḫudā her kūşeden[529]

6

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Ġınā-yı ṭabʿ olur bādī-i rifʿat bezm-i ʿālemde
Tehī çekmez hümā-yı şehbāl istiġnā tenezzülden[530]

7

mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

Düşmen daḫı ʿacz üzre olan ḫaṣmına ḳıymaz
Āsūde ider ādemi teslīm-i ḫaṭardan[531]

8

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuṭk it pīş-i kāmilde
Arisṭo-yı ḥaḳīḳat-bīne naḳl-i mā-cerā olmaz[532]

[529] Bu beyit Rüşdî mahlaslı mevlevî Mustafa'ya aittir.
[530] Bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir.
[531] Bu beyit Mehmed Râşid Efendi'ye aittir.
[532] Bu beyit Mehmed Fennî'ye aittir.

9

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Sebeb-i rifʿat olur ġam yeme üftāde isen
Bir binā tā ki ḫarāb olmaya maʿmūr olmaz[533]

10

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Bilen ḫāñ-ı Sitanbūlʾdur rüsūm-ı şive-i nāzı
Kenārıñ dil-beri nāzik de olsa nāzenīn olmaz[534]

11

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

İtmesün mi āh-ı dil-sūzım ʿalevler āşikār
ʿAşḳ dirler nāmına dilde bir āteş-pāre var[535]

12

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Derūnī-āşinā ol ṭaşradan bīgāne ṣansunlar
Bu bir özge revişdür ʿāḳil ol dīvāne ṣansunlar[536]

[533] Bu beyit Fehîm-i Kadîm'e aittir.

[534] Bu beyit Nâbî'ye aittir.

[535] Bu beyit Hâdî mahlaslı Edirnevî Mama-zâde'ye aittir.

[536] Bu beyit Taşlıcalı Yahyâ'ya aittir.

13

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Āsiyāb-ı çarḫa gendüm geldigüm ʿayb eyleme
Biz de maʿnī ḫırmeninden ṣıçramış bir dāneyüz[537]

14

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ne ḳadar şuʿle-fürūz olsa da şemʿ-i ẓālim
Āh-ı maẓlūm ile elbette söner çoḳ sürmez[538]

15

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Yine hem-cinsi çeker birbiriniñ ġayretini
Zaḫm-ı mıḳrāẓa virür sūzen anınçün merhem[539]

16

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Eylemez kimseye devrān iki yüzin inʿām
Munṭaẓam-ḥāl olanuñ ekşeri ʿilletli olur[540]

[537] Bu beyit Gavsî Ahmed Dede'ye aittir
[538] Lâ-edrî.
[539] Bu beyit Nâbî'ye aittir.
[540] Bu beyit Erzurumlu Hâzık'a aittir.

17

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Yār ḥāl-i dilümi zār bilüpdir bilürem
Dil-i zārımda ne kim var bilüpdir bilürem

Yārı aġyār bilüpdir ki baña yār olmaz
Ben daḫı anı ki aġyār bilüpdir bilürem[541]

18

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Ögüdüp dāne gibi itmede ḥalḳı hep güm
Āsiyāb-ı felegi tecrübe itdüm kendüm[542]

19

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Çāre yoḳ çalsañ eger başını ṭaşdan ṭaşa
Ser-nüvişt-i ezelī saʿy ile taġyīr olmaz[543]

20

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Rubʿ-ı meskūnda olan dūde-i şemʿ-i ʿişyān
Bir yire gelse ruḫ-ı raḥmeti bir ḫāl olamaz[544]

[541] Bu beyitler Fuzûlî'ye aittir.
[542] Lâ-edrî.
[543] Bu beyit Sahaf Ebu'r-Reşid Ahmed Rüşdî Efendi'ye aittir.
[544] Bu beyit İdrîs-i Bitlisî'ye aittir.

21

mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün

Mey anda bāde anda cümle yārān-ı ṣafā anda
Geçüp cennetden Ādem sākin-i mey-ḫāne olmaz mı[545]

22

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ḥātem oldur kim günāhından geçe bir mücrimiñ
ʿĀlemin māl u menālından geçen Ḥātem degil[546]

23

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Ṣubḥ ṣalup mihr-i ruḫıñdan niḳāb
Çıḳ ki temāşaya çıḳa āfitāb[547]

24

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Men īn ü ān ne-dānem sāḳī bidih piyāle
Muṭrıb be-zen nevāyī sāḳī bidih piyāle[548]

[545] Bu beyit Abdülbâkî Vecdî'ye aittir.
[546] Bu beyit Kavsî'ye aittir.
[547] Bu beyit Fuzûlî'ye aittir.
[548] Bu beyit Mevlânâ'ya aittir.

25

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün

Elemi kendüye zevḳ itmedür ʿālemde hüner
Ġam u şādī̄-i felek böyle gelür böyle gider[549]

26

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Köhne-ibriḳ-i vużū-yı zāhid olsaydı şikest
Dirdim ey minā-şiken bu inkisārımdur benim[550]

Ek 2[551]

Eşʿar-ı U [552]
fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

Âfitâb-ı hüsnini gördüm musavvar nûrdan
Pertevî gözler kamaşdurmaz mı ʿömrüm dûrdan

Perde-i şeb içre gûyâ nûr-ı aʿzam gösterür
Ref’ iderse kâkülüñ ol gerden-i kâfûrdan

Ser-te-ser geşt eyledüm dünyâyı mislüñ bulmadum
Gördüm ancak ʿaksini âyine-i billûrdan

Hᵛâhiş-i bûs-ı ruhuñ dilden gider mi sevdügüm
Dûr olur mı nakş-ı gül hîç kâse-i fâğfûrdan

[549] Bu beyit Enderunlu Vâsıf’a aittir.

[550] Bu beyit Sünbülzâde Vehbî’ye aittir.

[551] Ek 2 başlığı altında yer verilen manzumeler, Mehmed Esʿad Ağa’nın farklı eserlerde yer alan fakat dîvânında yer almayan manzumelerdir.

[552] Mehmet Kılcı, *Enderunlu Mehmet Âkif-Mir’ât-ı Şi’r*, s. 79-80.

Sormış oldum laʿl-i mey-gûn-ı lebüñ hâsiyetün
Fitneler kopdı rakîb-i kâfir-i pür-şûrdan

Bilmez Esʿad lezzet-i kand-ı kelâm-ı yârdan
Lezzet-i kâm almadukça tâ behişt-i hûrdan

≈

Gazel[553]
mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

1 Zahm-ı nev-i tîg-i sitemin dilde yeri var
Çeksin nigehin destini tâze eseri var

2 Tarf-ı ser-i zülfünde gönül edemez ârâm
Şeh-bâz-ı nigâhından efendim hazeri var

3 Kılmış hat-ı nev âyine-i hüsnü şikeste
Pek düşme gönül üstüne yârin kederi var

3 Encâma erip neş'e-i sahbâ-yı visâlin
Mahmûri-i hecrinle dilin derd-i seri var

4 Sâyende ne gam Esʿada ey mihr-i dırahşân
Bir sîne-i sûzân ile bir çeşm-i teri var

5 Pîrâye-i ser-tâc-ı kabûl olmaga şâyân
Nâ-süfte yine ben kulunun bir güheri var

[553] Bu gazel, "Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlí İbrâhìm Efendi'nin mahdûm-ı mükerremleridir. Müderrisîn-i kirâmdandır. Bu ğazel anlarıñdır" başlığıyla Mehmed Emin Efendi'nin *Silâhdâr-zâde Tezkiresi*'nde, *Şefkat Tezkiresi*'nde ve Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde yer almaktadır. Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin),* s. 36.; Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî,* s. 46.; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C.4, s. 1316.

6 Ser-meclis-i erbâb-ı suhan yaʿni Münîbâ
Bu nev gazeli eylese tanzîr yeri var

_____≈_____

Velehû[554]
mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün

Hallâk-ı ezel ʻâleme kıldıkda tecelli
Her şabşı birer hâl ile kılmış mütesellî

_____≈_____

feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün[555]

İşvenâzım nice bir nâle vü feryâd edeyim
Gönlümü âh-ı demâdem ile berbâd edeyim
Zevk ile bâri geçen günlerimi yâd edeyim
Çâk olub ağlayayım cevrini taʿdâd edeyim

Gülnihâlim salınub nâz ile çık gülzâra
Reşg-i rûyinle yana gül ocağından nâra
Ben de bülbüller ile dilleşeyim bir pâre
Çâk olub ağlayayım cevrini taʿdâd edeyim

Seni bezm-i meye râm eylemiş âhır ağyâr
Nukl-i bezm eyler imiş bûse-i lâʿlin her bâr
Bî-mürüvvet bu sezâ mı olayım ben gamhâr
Çâk olub ağlayayım cevrini taʿdâd edeyim

[554] Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-*, s.412.

[555] Ergun, Sadullah Ağa'ya ait mühim bir mecmûada, Sadık Ağa tarafından bestelenmiş *"edeyim"* redifli şarkının, "Güfte: İbrahim Paşazâde Mîr Esʿad" başlığını taşıdığını ve bu şarkının Enderunlu Esʿad'a ait olduğunu iddia etmiştir. Ergun, *Türk Şairleri,* C. 4, s. 1317.

Olma bîgâne-i bezm-i tarab ey şîve-i can
Germ olub neş’e-i meyden ruhin olsun tâban
Tâ bekey Esʿad ola nâr-ı gamınla sûzan
Çâk olub ağlayayım cevrini taʿdâd edeyim

Ek 3[556]

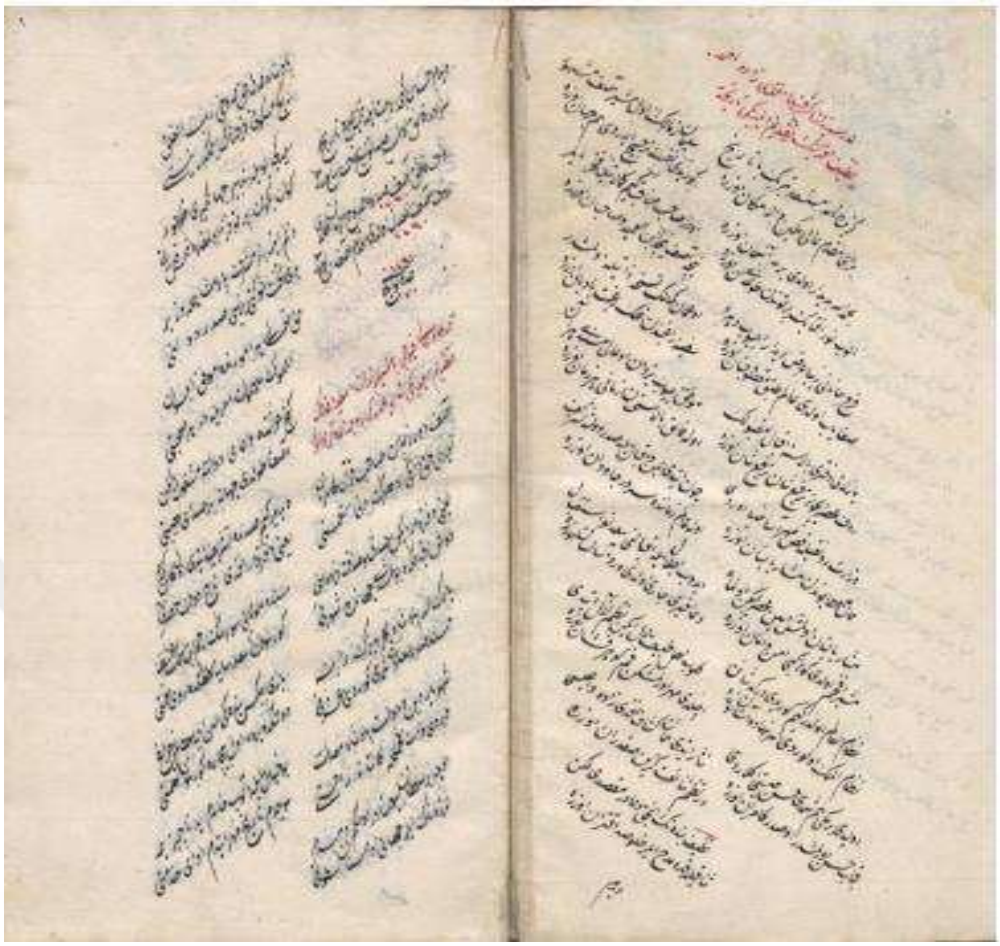

Mehmed Emin Raûf Paşa'nın Sadaretine dair tevarîh-i manzume[557]

_____≈_____

[556] Ek 2 başlığı altında yer alan manzumeler, Mehmed Es'ad Ağa'nın hem farklı eserlerde yayımlanmış hem de dîvânında yer alan manzumeleridir.

[557] Mehmet Doğan, *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, s. 329.

Mevkufâtî ʿAbdu'l-Kerîm Beg-zâde Kîlâr Kethudâsı Haftânîsi Esʿad Beg[558]

fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün

1 Ẕerredir bu ʿālem-i tekvīn şems-i ḳudrete
Peşşedir nisbetle ʿarş u kürsī ṣunʿ-ı vaḥdete

2 Vech-i vicdāniyyete ʿibret göziyle ḳıl naẓar
Baḳma miʾrāt-ı göñülde sırr-ı ʿaks-i ṣūrete

3 Her faṣılda bir ʿaceb zīnetle reng-ā-reng olur
ʿAynek-i ʿibretle baḳ eşyāda reng-i ṣıbġate

4 Āteş-i ḥasretle dāʾim yanmada kānūn-ı dil
Yoḳ mıdır āb-ı tesellī dildeki germiyyete

5 Ey cüvān inṣāf ey şūḫ-ı sitem-pervāz amān
Dil virenler hep düşer mi saña deşt-i ḥayrete

6 Leẕẕet-i vuṣlat virür gerçi ṣafā-yı meşrebiñ
Olsa ammā bir mebīt āmāde rūz-ı vuṣlata

7 Penbe tenlim nāz-perver serv-i āzādım benim
El-amān yaḳma yeter raḥm eyle nār-ı fürḳate

8 Küfr-i zülfiñ sevgisi itdi perīşān ʿaḳlımı
Kāfir-i çeşmiñle fikrim girdi deyr-i şirkete

9 Meh gibi Esʿad zevāyā-yı cihāna ḳıl naẓar
İḳtibās-ı nūr-ı ḥikmet eyle çeşm-i ʿibrete

[558] Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-*, s.411.

SÖZLÜK[559]

Kısaltmalar

Ar. Arapça

Bul. Bulgarca

Erm. Ermenice

F. Farsça

T. Türkçe

ʿ

عدو: ʿadū (Ar.) Düşman.

علائق/ علایق: ʿalāʾiḳ/ʿalāyıḳ (Ar.) Alâkalar, ilgiler, bağlar.

عقائد:ʿaḳāʾid (Ar.) Hükümler, inanışlar.

عقارات: ʿaḳārāt (Ar.) Gelir getiren mülkler.

علیل: ʿalīl (Ar.) 1. Hasta, hastalıklı, mariz, illetli (kimse). 2. Bitkin, harap. 3. Kör, amâ.

عائل: ʿāʾil (Ar.) 1. Ailesini geçindiren. 2. Fakir.

عمیم:ʿamīm (Ar.) Umûma âit, yaygın.

عناء: ʿanā' (Ar.) Güçlük, meşakkat, zahmet.

عن قریب: ʿan-ḳarīb (Ar.) Yakında, çok geçmeden, bir an evvel.

عرائس: ʿarāʾis (Ar.) Gelinler.

عرقریز: ʿaraḳ-ríz (Ar+F.) Ter döken, terleyen.

عرصه گاه: ʿarṣa-gāh (Ar+F.) Dünya.

عسیر: ʿasīr (Ar.) Güç, çetin, zor, zahmetli, müşkül.

آشام: āşām (F.) Yiyecek ve içecek.

عتیق:ʿatīḳ (Ar.) 1. Eski, eski zamâna âit. 2. Âzat edilmiş (köle).

عینك: ʿaynek (Ar.) 1. Cam, saydam ve çabuk kırılabilen cisim. 2. Gözlük.

عذب: ʿaẕb (Ar.) Tatlı, hoş.

عقیان: ʿıḳyān (Ar) 1. Halis altın. 2. Kendinden biten altın.

عطرشاهی: ʿıṭır-şāhī (Ar.+F.) 1. Baklagillerden, çok kokulu, çeşitli renkte çiçekler açan bir yıllık tırmanıcı süs bitkisi. 2. Bu bitkiden çıkarılan güzel koku.

علّیّین: ʿilliyyin (Ar.) Gökyüzünün ve cennetin en yüksek kabul edilen yeri.

عنان: ʿinān (Ar.) 1. Dizgin. 2. Zapt, kontrol, idâre.

اعطاء: iʿṭāʾ (Ar.) 1. Verme, verilme. 2. Ödeme, ödenme.

عظام:ʿiẓām (Ar.) Büyükler, ulular, seçkin kimseler.

عظم: ʿiẓam (Ar.) Büyüklük, ululuk.

عشر: ʿöşr (Ar.) 1. Onda bir. 2. Eskiden toprak ürünlerinden onda bir nispetinde alınan vergi.

عود: ʿūd (Ar.) 1. Odun, ağaç. 2. Öd ağacı.

عدوان:ʿudvān (Ar.) Düşmanlık, haksızlık, zulüm.

عهده: ʿuhde (Ar.) Bir işi üzerine alma, yüklenme, sorumluluk.

عقاب:ʿuḳāb (Ar.) Kartal, tavşancıl kuşu, karakuş.

عروج: ʿurūc (Ar.) 1. Yukarı çıkma, yükselme. 2. Hz. Îsâ'nın göğe yükselmesi.

عصات: ʿuṣāt (Ar.) Âsîler, isyan edenler, baş kaldıranlar.

عظمی: ʿuẓmā (Ar.) Büyük, çok büyük, çok yüce.

A

آبستن: ābisten (F.) 1. Gebe. 2. Bulunduran, ihtivâ eden.

اعجام: aʿcām (Ar.) Arap olmayanlar, Acemler, İranlılar.

اغلال: aġlāl (Ar.) Eskiden mahkûmların veya delilerin boyunlarına, el ve ayak

[559] Sözlük maddesi hazırlanırken sözlüklerde kolayca ulaşılabilen kavramlar yerine sık kullanılmayan kavramlar tercih edilmiştir. Bazen karışıklığa sebebiyet vermemesi için sesteş kavramlara da yer verilmiştir. Kavramlar önce Arap harfli sonrasında çeviri yazılı verilmiştir. Son olarak kavramların 1. 2. ve varsa 3. anlamlarına yer verilerek sözlük tamamlanmıştır.

bileklerine geçirilen demir halkalar, prangalar, bukağılar.

اغنيا: aġniyā (Ar.) Zenginler.

اغصان: aġṣān (Ar.) Ağaç dalları.

آلوده: ālūde (F.) 1. Bulaşmış, bulaşan. 2. Kirli, günahkâr, suçlu.

اخضر: aḫḍar/aḫżar (Ar.) Yeşil, yemyeşil.

آهن: āhen (F.) 1. Demir, zincir. 2. Katı yürekli. 3. Sabırlı.

آهنين: ahenīn (F.) 1. Demirden yapılmış. 2. Demir gibi sağlam, dayanıklı, sert, güçlü kuvvetli, kudretli.

احگر / احكر: ahger/ahker (F.) 1. Ateş koru. 2. Aşk ateşi, ateş gibi yakıcı duygu.

آحبّاء: āḥibbāʾ/eḥibbāʾ (Ar.) Dostlar, ahbaplar, tanıdıklar, bildikler.

احرى: aḥrā (Ar.) Çok (daha, en, pek) lâyık, uygun, münâsip.

احسنت: aḥsent (Ar.) İyi yaptın, âferin, bravo.

احشام: aḥşām (Ar.) Bir büyük kimsenin adamları, maiyeti, hadem ve haşemi.

احول: aḥvel (Ar.) 1. Şaşı. 2. mec. Ters gören, yanlış gören.

اخذ: aḫẕ (Ar.) Alma, alış.

اعقل: aʿḳal (Ar.) Çok (daha, en, pek) akıllı.

اقمشه: aḳmişe (Ar.) Kumaşlar, dokumalar.

اقصى: aḳṣā (Ar.) 1. Uzakta bulunan, ırak, uzak. 2.En son, en uzak, en kenar yer, son had.

آمد: āmed (F.) Geliş.

آميخته: āmīḫte (Ar.) Karışmış.

آنات: ānāt (Ar.) 1. Anlar, zamanlar. 2. İnce farklar, nüanslar.

آراء: ārāʾ (Ar.) Reyler, fikirler.

اصدقاء: aṣdiḳāʾ (Ar.) Sâdık, samîmî, gerçek dostlar.

اصفر: aṣfer/eṣfer (Ar.) Sarı, sarımsı.

اصفياء: ʿaṣfīyāʾ (Ar.) Saf ve temiz, hâlis, her türlü kötülükten arınmış kimseler, ermişler.

اشيا: aşiyā (F.) Küçük şeyler, eşyacıklar

اشقر: aşḳar (Ar.) Al renkli (at).

آتشناك: āteş-nāk (F.) Ateşli, kızgın.

اطول: aṭvel/eṭvel (Ar.) Çok (daha, en, pek) uzun.

B

باجدار: bāc-dār (F.) Baç toplayan memur, tahsildar.

بادبان: bād-bān (F.) Yelken.

بادي: bādī (Ar.) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. İlk, evvel, başlangıç.

بغتةً: baġteten (Ar.) Birdenbire, ansızın, beklenmedik bir anda.

باختر: bāḫter (Ar.) Güneşin battığı taraf, batı, garp.

بالغه: bāliġa (Ar.) 1. Bülûğa eren, ergin. 2. Ulaşan, vâsıl olan, erişen. 3. teşmil. Olgunluğa, kemâle eren, kâmil. "***ḥikmet-i bāliġa***" Allah'a mahsus olan tam ve eksiksiz hikmet.

بالين: bālīn (F.) Yastık, kalın minder yastığı.

بالش: bāliş (Ar.) Yastık, yüz yastığı.

بارگه-بارگاه: bār-geh/bār-gāh (F.) 1. Girmek için izin alınması gerek yer, huzur. 2. Sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan.

بارگير: bār-gīr (F.) Beygir.

بارد: bārid (Ar.) 1. Soğuk. 2. mec. Hoş olmayan, sevimsiz, insanın üzerinde soğuk bir etki bırakan, nâhoş.

بارقه: bāriḳa (Ar.) Yıldırımın parıltısı, şimşek.

بارو: bārū (F.) Kale duvarı, hisar burcu, sur.

باصره: bāṣıra (Ar.) 1. Görme duyusu, görme gücü. 2. Göz.

باسط: bāsıṭ (Ar.) 1. Yayıcı, yayan. 2. "Kulların rızkını istediği gibi yayıcı olan" anlamında esmâ-i hüsnâdandır.

بسط: basṭ (Ar.) 1. Yayma, serme, döşeme, açma. 2. Sözü uzatma, uzun uzun anlatma.

باز: bāz (F.) Doğan denen yırtıcı kuş, şahbaz.

باز: bāz (Ar.) Açık. *"Bâz etmek (eylemek)"*: Açmak.

بجا: be-cā (F.) Uygun, yerinde, münâsip.

بدیهی: bedīhī (Ar.) İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

بهره یاب: behre-yāb (F.) Hissesi olan, nasipli, nasiplenmiş.

بلاهت: belāhet (Ar.) Kalın kafalılık, bönlük, alıklık, eblehlik.

بلل: belel (Ar.) Yaşlık, ıslaklık.

بندرگاه: bender-gāh (F.) Ticâret limanı.

برف: berf (F.) Kar.

برنا: bernā (F.) Genç, delikanlı.

برّین: berreyn (Ar.) İki kıtʿa, Avrupa ve Asya kıtʿaları.

بشارت: beşāret (Ar.) 1. Müjde, iyi haber. 2. Sevinç, memnûniyet.

بطالت: beṭālet/baṭālet (Ar.) İşi olmayıp hareketsiz oturma, işsizlik, battallık.

بتول: betūl (Ar.) 1. Nâmuslu, iffetli kadın. 2. Târik-i dünyâ. 3. Hz. Fâtıma ile Hz. Meryem'in lâkapları.

بیابان: beyābān-biyābān (F.) Çöl, sahrâ.

بوّاب: bevvāb (Ar.) Kapıcı.

بذل: beẕl (Ar.) Esirgemeden bol bol verme, sarfetme, harcama.

بذو: beẕv (Ar.) Bir at adı.

بیچون: bī-çūn (F.) "Kendisine soru sorulamayan" anlamında olup sâdece Allah için kullanılır.

بضاعه: biḍāʿa (Ar.) Sermâye, mal.

بهبود: bih-būd-beh-būd (Ar.) Sağlık, iyilik, dirlik, sıhhat.

بهترین: bihterīn (Ar.) En iyi, çok iyi.

بئر: biʾr (Ar.) Kuyu.

بعثت: biʿṯet (Ar.) Allah tarafından bir peygamberin halkı dîne dâvet etmek için gönderilmesi [Özellikle Hz. Muhammed için kullanılır].

بسملگه / بسملگاه: bismil-geh/bismil-gāh (F.) Hayvan kesilen yer, mezbaha, salhâne.

بستر: bister/pister (F.) Yatak, döşek.

بی‌شمار: bī-şumār (F.) Sayısız, hadsiz, pek çok.

بسیار: bisyār (Ar.) Çok.

بغات: buġāt (Ar.) Devlete isyan edenler, baş kaldıranlar, âsîler, serkeşler.

بخل: buḫl (Ar.) Hasislik, pintilik.

بوم: būm (F.) Baykuş.

بطلان: buṭlān (Ar.) 1. Bâtıl olma, haktan uzak, boş ve temelsiz olma. 2. Hükümsüz olma, geçerli olmama.

بلدان: büldān (Ar.) Beldeler, şehirler.

بنیاد: bünyād (F.) 1. Esas, temel. 2. Yapı, bina.

برّان: bürrān (Ar.) Keskin, kesici.

برودت: bürūdet (Ar.) 1. Soğukluk, soğuk. 2. mec. Bir şeyin insanın üzerinde bıraktığı soğuk etki, mânevî soğukluk.

C

جحیم: caḥīm (Ar.) Cehennem.

جبان: cebān (Ar.) Korkak, cebin.

جبین: cebīn (Ar.) Alın.

جبیره: cebīre (Ar.) Cerrahların kırık veya çıkık kemikleri sâbit tutmak için kullandıkları tahta, mukavva gibi şeylerden yapılan levha, kırık tahtası, süyek.

جلیس: celīs (Ar.) Sohbet arkadaşı, hemdem, refik.

جرّ: cerr (Ar.) 1. Sürükleme, kendine doğru çekme. 2. Talepte bulunmak, dilenmek, istemek.

جربزه: cerbeze (Ar.) Hîlekârlık, kurnazlık. [Kelime aşağıdaki anlamları Türkçe'de kazanmıştır]. 1. Kolay, güzel ve inandırıcı şekilde konuşma yeteneği. 2. Beceriklilik, tuttuğunu koparma.

جسبان: cesbān/çesbān (Ar.) Lâyık, uygun, münâsip.

جواد: cevād (Ar.) Cömert, ikram edici, kerim.

جوارح: cevāriḥ (Ar.) 1. Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar, avcı hayvanlar. 2. El, ayak, pençe, gaga vb. tutucu, koparıcı organlar.

جیب: ceyb (Ar.) 1. Yaka. 2. Cep.

جیش: ceyş (Ar.) Asker, ordu.

جیران: cīrān (Ar.) Komşular.

جسر: cisr (Ar.) Köprü.

جوشش: cūşiş (Ar.) Coşkunluk, coşma, galeyan, cûş.

جیوش: cüyūş (Ar.) Askerler, ordular.

Ç

چالاك: çālāḳ (F.) Çabuk hareket eden, hareketli, çevik.

چارسو: çār-sū (F.) Çarşı.

چارشب: çārşeb (Ar.) Çarşaf.

چلیپا: çelīpā (F.) 1. Haç, put, istavroz, çarmıh. 2. Sevgilinin saçı.

چپل: çepel (T.) Kirli, murdar, çamurlu.

چراگاه: çerā-gāh (F.) Çayır, otlak, mer'a.

چرگه: çerge (Bul.) 1. İki direkli hafif çadır. 2. Seferlerde pâdişâhı korumak için otâğı hümâyun yanına kurulan ve pâdişâhın otağına giderken içinden geçilen hafif çadır.

چتر: çetr (F.) Çadır, gölgelik.

چین: çīn (Ar.) 1. Kıvrım, büklüm: 2. Buruşukluk, çatıklık, kırışıklık. "*Çîn-i cebin"*: 1. Alın kırışığı. 2. mec. Can sıkkınlığı, beklenmeyen bir şeyden dolayı canı sıkılma.

چنتیان: çintiyan/çentiyan (T.) İçi astarlı kadın şalvarı, şalvar.

چرک: çirk (F.) Kir, pas, pislik.

کچرکابه / چرکاب: çirk-ābe/çirk-āb (F.) 1. Kirli su. Çirkef.

چون و چرا: çūn-u-çirā/çūn u çerā (F.) Nasıl, niçin.

D

دافع: dāfiʿ (Ar.) 1. Defeden, uzaklaştıran, kovan, savan (şey). 2. (Bir şeyin etkisini) Ortadan kaldıran, gideren, bertaraf eden (şey).

دائر: dā'ir (Ar.) 1. Dönen, devreden. 2. Hakkında, konusunda,... ile ilgili, âit, değin, müteallik.

دخل: daḫl (Ar.) 1. Bir işe karışmış olma, müdâhale. 2. Tesir, etki. 3. Gelir, vâridat.

دخمه: daḫme (Ar.) 1. Mezar, kabir, türbe. 2. Donanmalarda atılan havâî fişek.

دام: dām (Ar.) Tuzak.

دارات: dārāt (Ar.) Debdebe, tantana, heybet, azamet.

ضرم: ḍarem (Ar.) Hışım ve gazabtan pürâteş olmak.

دارین: dāreyn (Ar.) "İki ev" Dünya ve âhiret.

ضریر: ḍarīr (Ar.) Anadan doğma kör, âmâ.

دأب: de'b (Ar.) Usûl, tarz, âdet, gelenek.

دبیر: debīr (Ar.) Yazıcı, kâtip. "Debîr-i çarh" (felek): Utarit (Merkür) gezegeni.

دبستان: debistān (F.) Okul, mektep.

دکمه: degme (T.) 1. Olur olmaz, rastgele, sıradan, herhangi bir. 2. Seçme, üstün, değerli.

دلق: delḳ (F.) Eski ve yamalı derviş hırkası.

دنائت: denā'et (Ar.) Alçaklık, âdîlik, aşağılık, zillet.

درج: derc (Ar.) 1. Toplama, bir araya getirme. 2. (Kitaba, gazeteye vb.) Yazma, koyma, geçirme, kaydetme.

درمانده: dermānde (Ar.) Âciz, çâresiz, güçsüz.

درنده: derrende/derende (F.) Yırtıcı.

دریوزه: deryūze (Ar.) Dilenci.

دست آویز: dest-āvīz (F.) Küçükten büyüğe verilen hediye, ufak hediye.

دوان: devān (F.) Koşan, koşucu; koşarak, seğirterek.

دوحه: devḥā (Ar.) Büyük ağaç.

دیجور: deycūr (Ar.) Karanlık.

دیر: deyr (Ar.) 1. Daha çok dağ tepelerinde veya kasabaların dışında kurulmuş, hristiyan râhip ve râhibelerinin yaşadığı binâ veya birçok binâdan ibâret manastır. 2. Kilise.

درخشان: dıraḫşān (F.) Parlayan, parlak, ışıklı, aydınlık.

ضیق: ḍıyk/żıyk (Ar.) Daralma, darlık.

دیگرگون: dīger-gūn (F.) Başka türlü, başka şekil üzre, değişmiş durumda.

دیهیم: dīhīm (Ar.) Taç, iklil.

دلیر: dilīr (F.) Yürekli, cesur, yiğit.

دیرینه/ دیرین: dīrīn/dīrīne (F.) Eski, kadim.

دریغ: dirīġ (Ar.) 1. Esirgeme, kıyamama. 2. ünl. Eyvah, yazık.

-دثار: diṣār (Ar.) Sonuna geldiği kelimelere bolluk, çokluk anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

دود: dūd (F.) Duman.

دوده: dūde (F.) 1. Duman tüten yer. 2. Aile ocağı. 3. Soy, sop, sülale.

دودمان: dūd-mān (Far) 1. Ocak. 2. Hanedan. 3. Sülale, soy, sop.

ضحی/ ضحاء: ḍuḥā (Ar.) Kuşluk vakti.

دوشاب: dūşāb (F.) Pekmez.

دوشیزه: dūşīze (Ar.) El değmemiş, bâkir.

دروغ: dürūġ (Ar.) Yalan.

درشت: dürüşt (F.) Sert, katı, kaba, haşin.

دوتا: dütā (Ar.) İki kat, bükülmüş, gerilmiş, kamburu çıkmış.

E

ابکم: ebkem (Ar.) Dilsiz, lâl, konuşmayan, sessiz duran, epsem.

اجلّ: ecell (Ar.) Çok (daha, en, pek) büyük, ulu, şerefli.

اجل: ecl (Ar.) Sebep, sebebiyle.

اجلل: eclel (Ar.) Ulu ve büyük kimse.

افضل: efḍal (Ar.) Çok (daha, en) fazîletli, çok üstün.

افضال: efḍāl (Ar.) İhsanlar, lütuflar.

افگنده: efgende (F.) 1. Yıkık duruma gelmiş, yıkılmış. 2. Düşkün, çâresiz, bîçâre.

افعی: efʿi/efʿa (Ar.) 1. Engerek yılanı. 2. mec. Kötü, habis kimse.

السنه: elsine (Ar.) Diller, lisanlar.

امجك: emcek (T.) Meme.

امزجه: emzice (Ar.) Huylar, tabiatlar, meşrepler.

انبان: enbān (F.) Dağarcık, heybe, yiyecek çantası.

انداد: endād (Ar.) Benzerler, eşler, emsal.

اندوه: endūh (Ar.) Gam, keder, tasa.

انگبین: ebgübīn (F.) Bal.

انگشتر: engüşter (F.) Yüzük.

انهار: enhār (Ar.) Nehirler.

انساب: ensāb (Ar.) Nesepler, soylar.

اراجیف: erācīf (Ar.) Yalan sözler, yalanlar ve uydurmalar.

ارقام: erḳām (Ar.) Rakamlar, sayılar.

ارزانی: erzānī (Ar.) Lâyık, değer, uygun.

اتقیاء: etḳıyāʾ (Ar.) Allah korkusu ile günah işlemekten çekinen, müttakî olan kimseler, takva sahipleri.

اسب: esb (Ar.) At.

استار: estār (Ar.) Örtüler, perdeler.

اسواق: esvāḳ (Ar.) Sokaklar, çarşılar, Pazarlar.

اشل: eşell (Ar.) Çolak.

اشرّ: eşerr (Ar.) Çok (daha, en, pek) şerir, çok şerli ve kötü.

اشیاخ: eşyāḫ (Ar.) 1. Şeyhler. 2. Kocamışlar, yaşlılar.

اتمّ: etemm (Ar.) Çok (daha, en, pek) tam, eksiksiz, kusursuz.

اوتاد: evtād (Ar.) Allah tarafından âlemi mânen idâre etmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan velîlerin belli bir mertebede olanlarına verilen isim.

اوطان: evtān (Ar.) Vatanlar.

اوراد: evrād (Ar.) Okunması âdet edinilmiş olan belli âyet, sûre ve duâlar.

اوثان: evṯān (Ar.) Putlar.

اوضاع: evżāʿ (Ar.) Durumlar, hâller, vaziyetler.

ایوان: eyvān (Ar.) 1. Köşk, kasır, kemerli yüksek binâ, çardak. 2. Dîvanhâne,

büyük salon, sofa. 3. Tahıl kurutmaya mahsus teras, hayat.

اذيال: eẕyāl (Ar.) 1. Etekler. 2. Zeyiller, ilâveler, ekler.

F

فغفور: faġfūr (F.) 1. Eskiden Çin imparatorlarına verilen unvan. 2. Çin işi, porselen (evâni).

فيصل: fayṣal (Ar.) Kesin karar, kat'î hüküm.

فرحناك: feraḥ-nāk (Ar+F.) Ferahlı, sevinçli.

فرحزا: feraḥ-zā (F.) Ferahlık yaratan, ferah veren.

فرده: ferde (Ar.) Küçük denk, top.

فريد: ferīd (Ar.) 1. Eşsiz, tek, eşi olmayan (kimse veya şey). 2. Dizilmiş inci.

فرش: ferş (Ar.) 1. Yayma, serme, döşeme. 2. Kilim, halı, yaygı, seccâde, şilte vb. yere döşenen şey.

فرتوت: fertūt (F.) Pek ihtiyar, bunak, pîr-i fânî.

فروه: ferve (Ar.) Kürk, makbul hayvan postu.

فصاحت: feṣāḥat (Ar.) İfâdede, kelimelerden her birinin ve bu kelimelerden meydana gelen cümlelerin lafız, mânâ, âhenk ve kurallara uygunluk bakımından yerinde, düzgün ve doğru olması durumu.

فطانت: feṭānet (Ar.) Yaratılıştan gelen çabuk anlama yeteneği, zihin açıklığı, anlayış, kavrayış.

فوت: fevt (Ar.) 1. Bir şeyi bir daha ele geçmeyecek şekilde kaybetme, elden kaçırma. 2. mec. Ölüm, mevt.

فواره: fevvāre (Ar.) Fıskiye.

فضاحت: feżāḥat (Ar.) Rezillik, edepsizlik, rüsvâlık.

فقدان: fıḳdān (Ar.) Yokluk, kıtlık, eksiklik.

فخام: fiḫām (Ar.) Şânı ve îtibârı yüksek olan büyük ve ulu kimseler.

فراوان: firāvān (F.) Çok, aşırı, bol.

فراز: firāz (Ar.) Yokuş, yükseklik, çıkış.

فرقت: firḳat (Ar.) Ayrılık, ayrılış, firak, hicran.

فيروز: fīrūz (F.) Uğurlu, mesut, pîruz.

فيروزه: fīrūze (F.) 1. Yüzük, bilezik, küpe vb. kuyumculuk işlerinde kullanılan, açık mâvi renkte, şeffaf olmayan kıymetli taş, pîrûze. 2. Gök rengi, açık mâvi.

فولاد: fūlād (Ar.) Çelik, pulat.

فلفل: fülfül (Ar.) Karabiber, [Dîvan edebiyâtında teşmil yoluyla sevgilinin beni için kullanılmıştır].

فلك: fülk (Ar.) Gemi, sandal, kayık.

فسحت: füsḥat (Ar.) Genişlik, açıklık, vüs'at.

فسوس: füsūs (F.) Yazık, eyvah.

فتاده/ افتاده: fütāde /üftāde (Ar.) 1. Düşmüş. 2. Düşkün, bîçâre. 3. Âşık.

G

گلو: gelū-gülū (F.) Boğaz.

گنج: genc (F.) Hazîne.

گندم: gendüm (F.) Buğday.

گرد: gerd (F.) Toz, toprak.

گردن بسته: gerden-beste (F.) 1. İtâat etmiş olan, mutî. 2. Perîşan, sersem.

گردن افراز / گردن فراز: gerden-firāz/gerden-efrāz (F.) Başı yukarıda, kendini beğenmiş, kibirli, serkeş.

گردش: gerdiş (F.) Dönüş, dönme, devretme.

گرمابه: germ-ābe (F.) Hamam, ılıca.

گردار /كردار: girdār /kirdār (F.) 1. İş, fiil. 2. Davranış, gidiş, tarz, üslûp. Sonuna geldiği kelimelere "… davranışlı, … gidişli" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

گرشمه–كرشمه: girişme-kirişme (F.) Naz, işve, kaş ve gözle yapılan işâret.

گريوه: girīve (F.) 1. Çıkmaz yol. 2. Sarp boğaz, geçit, uçurum, yar. 3. mec. İçinden çıkılması zor durum, güçlük, müşkülât.

گوسفند: gūsfend (F.) Koyun.

گشت: geşt (F.) Gezme, geçme, seyretme.

گياه: giyāh (F.) Ot.

گداز: güdāz (F.) Yanma, erime.

گلمیخ: gül-mīḫ (F.) Eskiden özellikle kapı ve pencere kapaklarına süs olarak konan, oymalı ve yaldızlı büyük başlı çivi.

گم: güm (F.) Kayıp.

گمراه: gümrāh (F.) 1. Yolunu kaybetmiş, yolunu şaşırmış (kimse). 2. Doğru yoldan sapmış, dalâlete düşmüş, azgın.

گمراه: gümrāh (F.) Bol, gür.

گسسته / کسسته: güsiste/küsiste (F.)Kırılmış, kopmuş, gevşemiş, çözülmüş.

Ğ

غبراء: ġabrāʾ (Ar.) Yer, yeryüzü.

غائظ: ġāʾiẓ (Ar.) Kıgın, öfkeli.

غلطان / غلتان: ġalṭān/ġaltān (F.) Yuvarlanan, yuvarlanıcı.

غلطیده: ġalṭīde (Ar.) Yuvarlanmış.

غنایم/غنائم:ġanāʾim/ġanāyim (Ar.) Ganîmetler, savaşta düşmandan alınan mallar, esirler.

غریق: ġarīḳ (Ar.) 1. (Suya) Batmış, (suda) boğulmuş. 2. mec. Bir şeye içinde kaybolacak derecede dalmış olan.

غرّاء: ġarrāʾ (Ar.) parlak, gösterişli, şâşaalı.

غرس: ġars (Ar.) Ağaç dikme.

غور: ġavr (Ar.)1. En dipteki yer, dip, ka'r. 2. Bir şeyin esâsı, aslı, künhü.

غوّاص: ġavvāṣ (Ar.) Dalgıç.

غیم: ġaym (Ar.) Bulut.

غرّه: ġırre (Ar.) Gururlu, kibirli, mağrur.

گبران: gebrān (F.) 1. Mecûsîler, ateşe tapan kimseler, ateşperestler. 2. Müslüman olmayanlar.

گرد: gerd (F.) Toz, toprak.

گرمیت: germiyyet (F.) 1.Sıcaklık, harâret. 2. Şevk. 3. Çabukluk, sürat.

غلام: ġulām (Ar.) 1. Delikanlı, genç oğlan. 2. Köle, kul, esir, bende.

غموم: ġumūm (Ar.) Gamlar, kederler, tasalar.

غصه: ġuṣṣa (Ar.) Gam, keder, hüzün, tasa.

غوطه: ġūṭa/ġavṭa (F.) Suya dalma, bir kere suya dalıp çıkma.

غزات: ġuzāt (Ar.) Gaziler.

غلوّ: ġulüvv (Ar.) 1. İleri gitme, taşkınlık. 2. Saldırma, hücum, ayaklanma.

گمان: gümān (F.) Zan, şüphe.

گنجایش: güncāyiş (F.) Sığma, sığışma.

گنجایش پذیر: güncāyiş-pezir (birl. Sıf.) Sığabilen, sığışabilen.

گربه: gürbe (F.) Kedi.

گواهی: güvāhī (F.) Şâhitlik, tanıklık.

H

حبه: ḥabbe (Ar.) 1. Küçük tane, buğday, arpa vb. tahıl tanesi. 2. En ufak şey, zerre.

خبیر: ḫabīr (Ar.) 1. Haberi olan, haberli, haberdâr, vâkıf: 2. Bilgili, âlim.

حبل:ḥabl (Ar) 1. İp, urgan. 2. Bağ.

حجّام: ḥaccām (Ar.) Hacamatçı.

حجله گاه: ḥacle-gāh (Ar.) Gelin odası, hacle.

خدنگ: ḫadeng (F.) Ok.

هادی: hādī (Ar.) Doğru yolu gösteren, hidâyet eden kimse.

خادم: ḫādim (Ar.) Hizmet eden, yardımcı olan kimse.

هادم: hādim (Ar.) Yıkan, yıkıcı, hedmedici.

خافقین: ḫāfıḳayn (Ar.) Doğu ve batı.

خفی: ḫafī (Ar.) Gizli.

حائل: ḥā'il (Ar.) Engel teşkil etmek, mâni olmak.

حائط: ḥā'iṭ (Ar.) Duvar, tahta perde, çit.

خاکستر: ḫākister (F.) Kül.

خاکسار: ḫāk-sār (F.) 1. Toz toprak içinde kalmış. 2. Perîşan, düşkün, hakir.

حلاوت: ḥalāvet (Ar.) Tatlılık, hoşluk.

حالیا: ḥāliyā (Ar.) Şimdiki zamanda, şimdiki hâlde, şimdi.

خم: ḫam (Ar.) Eğri, bükülmüş, yay biçiminde, kemerli.

هامون: hāmūn (F.) Geniş ova, sahrâ.

خمر: ḫamr (Ar.) Şarap.

حمراء: ḥamrā’ (Ar.) Kırmızı, kızıl.

حانث: ḥāniṯ (Ar.) Yemînini bozan, verdiği sözü tutmayan (kimse).

خانقاه: ḫānḳāh (Ar.) Tekke, dergâh, bir şeyhin idaresinde bulunan dervişlerin zikir yaptıkları, ibadet ettikleri ve kaldıkları yer.

خانمان /خان و مان: ḫan u mān/ḫān-mān (F.) Ev bark, yuva, âile.

خارخار: ḫārḫār (F.) Yürek sıkıntısı, gönül üzüntüsü, gussa, kaygı.

خريدار: ḫarīdār-ḫırīdār (Ar.) Alıcı, müşteri.

حسب: ḥaseb (Ar.) Kişinin kendine mahsus olan ve kendi hasletlerinden doğan değeri, asâlet.

حصين: ḥaṣīn (Ar.) Sağlam, kuvvetli, müstahkem (yer).

حصير: ḥaṣīr (Ar.) Saz ve kurumuş bitki saplarından örülmüş taban örtüsü.

خاسر: ḫāsir (Ar.) Zarar ve ziyâna uğrayan (kimse).

حاسر: ḥāsir (Ar.) Hasret çeken, merâmına erişemeyen.

حصر: ḥaṣr (Ar.) 1. Sınırlı ve dar bir yer içine alma. 2. Yalnız bir şeye mahsus kılma, bir şey için ayırma ve sarfetme.

خاصيّت: ḫāṣṣiyyet (Ar.) 1. Bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hassa. 2. (Yiyecek, içecek için) Fayda, yarar.

خستگان: ḫastegān (F.) Hastalar.

خاشاك: ḫāşāk (Ar.) Çöp, süprüntü.

حشم: ḥaşem (Ar.) Bir kimsenin yanında bulunan adamları, maiyet.

حصين: ḥaṣīn (Ar.) Sağlam, kuvvetli, müstahkem (yer).

حطب: ḥaṭab (Ar.) Odun.

خطر: ḫaṭar (Ar.) Tehlike, güvensizlik.

خواقين: ḫavāḳīn (Ar.) Hâkanlar, hükümdarlar.

خواطر: ḫavāṭır (Ar.) Fikirler, düşünceler, kalbe doğan şeyler.

حوراء: ḥavrā’ (Ar.) Hûri, hûriler.

حيفا: ḥayfā (Ar.) Yazık, eyvah anlamlarında kullanılan ünlem ifâdesi.

خيمه: ḫayme (Ar.) Çadır.

حذاقت: ḥaẕāḳat (Ar.) Ustalık, mahâret.

حضر: ḥażar (Ar.) 1. Barış. 2. Yerleşik olma, şehir ve köyde oturma.

حذر: ḥaẕer (Ar.) Sakınma, çekinme.

حضيض: ḥażīż (Ar.) En aşağı en alçak yer.

همين: hemīn (F.) “Yerine göre, ancak, hemen, her zaman” vb. anlamlar ifâde eden bir çeşit doldurma kelime.

هموار: hemvār (F.) Düzgün, muntazam, uygun.

هرم: herem (Ar.) İhtiyarlık ve bundan ileri gelen zaaf hâli, kocama, ihtiyarlama.

هرگز: hergiz (F.) Asla, kat’iyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

هستى: hestī (Ar.) 1. Varlık, mevcûdiyet. 2. Vücut.

هيجاء: heycā’ (Ar.) Savaş, cenk, kavga, dövüş.

هيولاء: heyūlā (Ar.) 1. Nesne , varlık, madde. Bütün varlıkların veya yaratıkların özü olarak varsayılan nesne. 2. Zihinde tasarlanan şey. 3. Eşyanın gerçek olan kısmı.

خرام: ḫırām (Ar.) 1. Salına salına, naz ve edâ ile yürüme. 2. Sallanma.

حرز: ḥırz (Ar.) 1. Emin yer, içinde mal saklanan yer. 2. İnsan ve hayvanları nazardan ve tehlikelerden koruduğuna inanlan muska, nazar boncuğu, tılsım.

حصن: ḥıṣn (Ar.) 1. Sağlam ve müstahkem yer, sarp, erişilmesi güç yer. 2. Kale.

خسّت: ḫısset-ḫisset (Ar.) Hasislik, cimrilik, pintilik.

خطبه: ḫıṭbe (Ar.) Bir kadınla evlenme talebinde bulunma, evlenme irâdesini açıklama.

حين: ḥīn (Ar.) Zaman, vakit.

خرد: ḫired/ḫıred (Ar.) Akıl.

حصّه مند: ḥiṣṣe-mend (Ar.+F.) Hisse sâhibi olmak, pay sâhibi olan.

خيام: ḫiyām/ḫıyām (Ar.) Haymeler, çadırlar.

هزبر: hizber-hizebr (Ar.) 1. Aslan. 2. Yiğit, cesur.

خذلان: ḫiẕlān (Ar.) Yardımsız kalıp zayıf ve zelil olma, düşkünlük, zillet, sefâlet.

حبور: ḫubūr (Ar.) Aşırı sevinç, sürur.

خدّام: ḫuddām (Ar.) 1. Hizmet edenler, hizmetçiler, uşaklar.

خفّاش: ḫuffāş (Ar.) Yarasa.

خلود: ḫulūd (Ar.) Süreklilik, dâimîlik, ebedîlik, bâkîlik.

خمار: ḫumār (Ar.) İçkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik.

خونين: ḫūnīn (Ar.) Kanlı, kan bulaşmış.

خورد: ḫūrd/ḫōrd (Ar.) Yiyinti, yiyecek.

حسّاد: ḥussād (Ar.) Hasetçiler, kıskanç kimseler.

خوشه: ḫūşe (Ar.) Başak, başak demeti, salkım.

خشك: ḫuşk (F.) 1. Kuru. 2. Kaba, soğuk, incelmemiş, feyizsiz, ruhsuz.

هشيار: huş-yār (F.) Aklı başında olan, sarhoş olmayan (kimse), ayık, uyanık.

حوت: ḥūt (Ar.) 1. Büyük balık. 2. Balık burcu.

هزال: hüzāl (Ar.) Zayıflık, cılızlık, bitkinlik.

I

اصطفاء: ıṣṭıfāʾ (Ar.) En saf ve temizini seçip alma, seçkin duruma getirme, getirilme, seçilmişlik, seçkinlik.

اطلاق: ıṭlāḳ (Ar.) 1. Salıverme, bırakma, koyuverme. 2. Cezâdan kurtarma, affetme, affedilme. Cezâsını affetmek. 3. Karısını boşamak.

اطراء: ıṭrāʾ (Ar.) Gereğinden ve hak ettiğinden fazla övme, methetmekte aşırılığa gitme.

İ

ابقاء: ibḳāʾ/ipḳāʾ (Ar.) 1. Sürekli ve dâimî kılma. 2. Yerinde bırakmak, değiştirmemek.

ابرام: ibrām (Ar.) Bıktırıncaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama.

ابتداء: ibtidāʾ (Ar.) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç.

اعجام: iʿcām (Ar.) Arap harfleriyle yazılmış bir yazıda harflerin noktalarını koyma.

اجلاس: iclās (Ar.) 1. Tahta çıkarma, cülûs ettirme. 2. Oturtma, koyma

اجمال: icmāl (Ar.) 1. Kısaltma, özetleme, ihtisar etme. 2. Bir şeyin ayrıntıya girişmeden ana hatları ile söylenen şekli, hulâsa, öz, özet.

افاضه: ifāża (Ar.) 1. Taşacak derecede doldurma. 2. Feyizlendirme.

افتراق: iftirāḳ (Ar.) 1.Ayrılık, ayrılma, hicran. 2. Dağılma, parçalara ayrılma.

افضال: ifżāl (Ar.) Lutfetme, bağışlama, lütuf ve bağış.

اغلاء: iġlā (Ar.) Fiyatını arttırma, pahalılaştırma.

اغراء: iġrāʾ (Ar.) 1. Kışkırtma, tahrik etme, birbirine düşürme, ara bozma. 2. Hırslandırma, teşvik etme, rağbetlendirme.

الغاء: ilġāʾ (Ar.) Ortadan kaldırma hükümsüz bırakma, lağv ve feshetme.

القاء: ilḳāʾ (Ar.) 1. Atma. 2. Koyma, bırakma, yerleştirme. 3. İlham etme, kalbe yerleştirme.

احاطه: iḥāṭa (Ar.) 1. Bir şeyin etrâfını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma. 2. Etraflı şekilde kavrama ve anlama, geniş ve etraflı bilgi.

اهداء: ihdāʾ (Ar.) Hediye verme.

احكام: iḥkām (Ar.) Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, güçlendirme, tahkim etme.

اهتداء: ihtidāʾ (Ar.) 1. Doğru yola girme, hidâyete erme. 2. din. Başka bir dinden çıkıp İslâm dînine girme, Müslümanlığı kabul etme.

اختصار: iḫtiṣār (Ar.) Kısaltma, anlama zarar vermeden açıklama ve ayrıntıları çıkararak maksadı daha kısa ifâde etme.

اهتزاز: ihtizāz (Ar.) Hafif hafif titreme.

اخوان: iḫvān (Ar.) 1. Candan dostlar, samimî arkadaşlar. 2. Aynı tarîkata mensup olanlar.

احصاء: iḥṣāʾ (Ar.) Sayma.

اقدام: iḳdām (Ar.) Bir şeyi elde etmek için sebatla ve gayretle çalışma, sürekli çaba gösterme.

اكليل: iklīl (Ar.) Taç.

اكتحال: iltiḥāl (Ar.) Sürme çekme.

اقتضاء: iḳtiżāʾ (Ar.) Gerekme, gerektirme, lüzum, ihtiyaç.

امعان: imʿān (Ar.) İnceden inceye, dikkatle araştırma, bir şeyde çok dikkatli olma, bir şeyin derinliğine nüfuz etme.

امهال: imhāl (Ar.) Bir müddet sonraya bırakma, mühlet verme.

امرار: imrār (Ar.) Geçirme, geçirilme.

امروز: imrūz (F.) Bugün.

انعام: inʿām (F.) Lütuf ve ihsanda bulunma, bağışlamak.

انجلاء: incilāʾ (Ar.) 1. Parlama, aydın ve ışıklı olma. 2. Görünme, belli olma, belirme, tezâhür etme. 3. Parlaklık, aydınlık.

انهاء: inhāʾ (Ar.) Bildirme, haber verme, tebliğ.

انحصار: inḥiṣār (Ar.) Yalnız bir şeye veya kimseye âit olma, başkası ile alâkası olmayıp bir yere, birine has olma, ona mahsus bulunma.

انتباه: intibāh (Ar.) 1. Uyanma, uyanış. 2. Uyanık olma, göz açıklığı, gāfil olmama. 3. Olan bir şeyden ibret alma, ders alma.

انتخاب: intiḫāb (Ar.) Seçme, seçilme, seçim.

انزال: inzāl (Ar.) İndirme, indirilme.

ارخاء: irḫāʾ (Ar.) Koyuverme, gevşetme, Salıverme. "***İrhâ-yı inan***": Dizginleri koyuverme, hayvanı serbest bırakma.

ارتسام: irtisām (Ar.) 1. Resmi çıkma, düz bir yüzey üzerinde şekli görünme, resmetme.

ارتياب: irtiyāb (Ar.) Şüphelenme, tereddüt etme.

ارث: irṯ (Ar.) 1. Ölen bir kimseden kalan para veya mala konma, hissesine mîras düşme, verâset. 2. Kalıtım, soya çekim.

ارضاء: irżāʾ/ırżāʾ (Ar.) Gönlünü edip kandırma, hoşnut etme, râzı etme.

ارواء: irvāʾ (Ar.) Sulama, suya kandırma.

اثر: iṯr (Ar.) 1. İz, ayak izi. 2. Gidiş, meslek, tutulan yol.

استعجال: istiʿcāl (Ar.) Acele etme, sabırsızlanma.

استخلاف: istiḫlāf (Ar.) Birini kendi yerine bırakma, yerine geçirme; birinin yerine geçme.

استحياء: istiḥyāʾ (Ar.) Hayâ etme, utanç duyma, utanma.

استهزاء: istihzāʾ (Ar.) Biriyle ince ince alay etme, eğlenme, birini eğlenceye, maskaralığa alma.

استنطاق: istinṭāḳ (Ar.) Sorguya çekme, soru sorarak söyletme.

استصغار: istiṣġār (Ar.) Küçümseme, küçük görme.

استشمام: istişmām (Ar.) 1. Koklama, koku alma. 2. Uzaktan ve bâzı ipuçlarından mânâ çıkarma, karîne ile anlama, hissetme, sezinleme.

اشعار: işʿār (Ar.) Bildirme.

اشتهار: iştihār (Ar.) Meşhur olma, ünü yayılma, nam kazanma, şöhret, nam.

اتباع: etbāʿ (Ar.) Bir kimseye tâbi olanlar, ona uyanlar. 2. Hizmetkârlar.

اطفاء: iṭfāʾ (Ar.) 1. Söndürme, söndürülme. 2. mec. Yatıştırma, bastırma, teskin etme.

اتّقاء: itiḳāʾ (Ar) Sakınma, çekinme, içtinap. Allah'tan korkma.

اعتياد: iʿtiyād (Ar.) Alışmaktan dolayı âdet edinme, alışkanlık.

اتقان: itḳān (Ar.) 1. Sağlam kılma, sağlamlaştırma. 2. Şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilme, yakînen bilme.

اتمام: itmām (Ar.) Bitirme, tamamlama.

اتّكاء: ittikāʾ (Ar.) Dayanma, yaslanma.

إعظام: iʿẓām (Ar.) Gereğinden fazla önem verme, üstünde durup büyütme.

اذعان: iẕʿān (Ar.) 1. Anlayış, kavrayış, ferâset. 2. İtâat, inkıyat.

اعزاز: iʿzāz (Ar.) Ağırlama, ikram etme, saygı gösterme.

اضمار: iżmār (Ar.) Bir şeyi gönlünde gizleme, içinde saklama.

اضرار: iżrār (Ar.) Zarara sokma, zarar verme.

J

ژاژخای: jāj-ḫāy (F.) Saçma sapan söz söyleyen, boşboğaz.

ژنگ پذیر: jeng pezīr (F.) Paslı, küflü.

K

قباء: ḳabāʾ (Ar.) Üste giyilen elbise, önü dâima açık duran kaftan, cüppe.

کعبتین: kaʿbeteyn (Ar.) "İki Kâbe" Kâbe ve Kudüs'teki Mescid-i Aksâ.

کافل: kāfil (Ar.) Bir işi üzerine alan, tekeffül eden kimse, kefillik.

کاغذ: kāġaẕ/kāġıẕ (Ar.) Kâğıt.

قائد: ḳāʾid (Ar.) 1. Kumandan, serasker. 2. Yol gösteren kimse, kılavuz, rehber.

قائل: ḳaʾil (Ar.) 1. Râzı olmuş, boyun eğmiş. 2. İnanmış, kabul etmiş.

کاخ: kāḫ (Ar.) Köşk, kasır, kule gibi yüksek binâ.

قاحم: ḳāḥim (Ar.) Çok siyah nesne, siyahlık, derinlik.

قهقری: ḳahḳarī (Ar.) Arkasını dönmeden savaşa savaşa geri çekilme yoluyle yapılan.

کالا: kālā (Ar.) 1. Kumaş. 2. Sermâye.

قامع: ḳāmiʿ (Ar.) Kahreden, ezen, buyruğu altına alan kimse.

کامکار: kām-kār (F.) İsteğine kavuşmuş, devlet ve ikbal sâhibi.

قریباً: ḳarīben (Ar.) Yakında, çok zaman geçmeden.

قریر: ḳarīr (Ar.) Sevinmiş, memnun, mesrur.

قرن: ḳarn (Ar.) 1. Boynuz. 2. Yüz yıllık zaman. 3. Devir, zaman, çağ, vakit.

قصعه: ḳaṣʿa (Ar) Kâse, yemek kabı, çanak.

کاسب: kāsib (Ar) Kazanan, elde eden, geçimini sağlamak için çalışan (kimse).

قاصل: ḳāṣil (Ar.) Keskin kılıç.

قطره: ḳaṭre (Ar.) Damla.

قوالب: ḳavālīb (Ar.) Kalıplar.

قوي: ḳavī (Ar.) Güçlü, kuvvetli, sağlam olma.

قولاً: ḳavlen (Ar.) Sözlü olarak, söz yoluyla.

قذم: ḳazem (Ar.) Rezâlet ve denâet, Alçak, aşağılık.

کباءر: kebā'ir (Ar.) Hakkında açık hüküm bulunan büyük günahlar, kebîreler.

کبش: kebş (Ar.) Erkek koyun, koç.

کبود: kebūd (F.) Mavi.

کج: kec (F.) Eğri, çarpık. (Başına geldiği kelimelere "eğri, çarpık, kötü, ters" anlamları katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.)

کهف: kehf (Ar.) 1. Mağara, in. 2. Sığınacak yer, melce.

گهواره / کهواره: kehvāre/gehvāre (F.) Beşik.

کلال: kelāl (Ar.) Yorgunluk, bıkkınlık.

کلف: kelef (Ar.) 1. Şiddetli sevgi. 2. Yüzdeki benekler, çil.

کماهی: kemāhī (Ar.) Olduğu gibi, tam mânâsıyla, hakkıyla.

کماکان: kemākān (Ar.) Eskisi gibi, eskiden olduğu gibi, evvelki gibi.

کمین: kemīn (Ar.) Pusu.

کمین: kemīn (F.) 1. Çok az. 2. Çok küçük, çok hakir.

کنیز: kenīz (F.) Câriye, halayık.

کوکبه: kevkebe (Ar.) Debdebe, tantana, ihtişam, gösteriş.

قباب: ḳıbāb (Ar.) Kubbeler.

قلاده: ḳılāde (Ar.) Gerdanlık.

قلّت: ḳıllet (Ar.) 1. Azlık. 2. Nâdir olma, kıtlık, nedret.

قماط: ḳımāṭ (Ar.) 1. Örtü, sargı, sarılacak bez, beşik bağırdağı, kundak.2. Keserken koyunun ayağını bağlamada klanılan ip.

قنیه: ḳınye (Ar.) Kişinin kendi nefsi için saklayıp elden çıkarmadığı şey.

قران: ḳırān (Ar.) 1. Yakınlaşma, bir araya gelme. 2. İki yıldızın aynı burçta birleşmesi.

قرطاس: ḳırṭās (Ar.) Kâğıt.

قیّه: ḳıyye (Ar.) Okka.

قل: ḳill (Ar.) Topraktaki çekirdek, yerden çıkıp büyüyen.

کینه ور: kīne-ver (F.) Kin tutan, kinci, kindar.

قوجمق: ḳocmaḳ (Tür.) Kucaklamak, bağra basmak, sarılmak.

قبح: ḳubḥ (Ar.) 1. Çirkinlik. 2. Kötülük.

کوچه: kūçe (F.) 1. Dar sokak, ince yol, sokak. 2. Çarşı, Pazar.

کوشه‌گیر: kūşe-gīr (F.) Bir köşeye çekilmiş, insanlardan uzaklaşmış, münzevî.

قطر: ḳuṭr (Ar.) Taraf, yön, cihet.

قعود: ḳuʿūd (Ar.) 1. Oturma. 2. Namazın oturarak kılınan kısmı, kāde. 3. (Yabancı hükümdarlar için) Tahta çıkma, cülûs etme.

کدورات: küdürāt (Ar.) Tasalar, gamlar.

کهن: kühen (F.) Köhne, eski.

کمیت: kümeyt (Ar.) 1. Koyu doru at. 2. Kırmızı şarap.

کنه: künh (Ar.) 1. Bir şeyin aslı, özü, gerçeği. 2. Dip, kök.

کربت: kürbet (Ar.) Kalbe te'sîr eden tasa ve ya endûh.

L

لابس: lābis (Ar.) Giyen, giymiş.

لا بدّ: lā-büdd (Ar.) 1. Gerekli, lâzım, zarûrî, terkedilmesi mümkün olmayan. 2. Elbette, mutlaka, behemehal.

لاجرم: lā-cerem (Ar.) Şüphesiz, besbelli.

لاغر: lāġar (F.) 1. Zayıf, etsiz, arık. 2. Ağır hareket eden, uyuşuk, yavaş (kimse).

لغزیده: laġzīde (F.) Kayma, sürçme.

لایزال: lā-yezāl (Ar.) Zeval bulmaz, bitmez, ebedî.

لآلی: leʾālī (Ar.) İnciler.

لدغ: ledġ (Ar.) Akrep veya yılan sokması.

لهو: lehv (Ar.) Önemli şeylerden alıkoyacak faydasız iş, oyun, eğlence.

لئیم: leʾīm (Ar.) 1. Alçak, aşağılık (kimse, şey). 2.Cimri.

لیث: leyṯ (Ar.) 1. Arslan. 2. Hızla hücum eden kimse.

لحاف: liḥāf (Ar.) Örtünecek şey, yorgan.

لکام: likām (F.) Hayvanın ağzına vurulan gem.

لعب: luʿb (Ar.) Oyun.

لعبتگاه: luʿbet-gāh (F.) 1. Oyun yeri. 2. Dünya.

لکنت: lüknet (Ar.) Kekeleme, pelteklik, tutukluk gibi konuşma kusûru.

M

معاصی: maʿāṣīʾ/meʿāṣīʾ (Ar.) Günahlar, isyanlar.

معبر: maʿber (Ar.) Geçilecek yer, köprü.

معدلت: maʿdelet (Ar.) Adâletli ve insaflı olma, adâlet, hakkāniyet.

معدود: maʿdūd (Ar.) 1. Sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen, sayılmış, sayılı. 2. Bilinen bir şeye dâhil edilip ondan veya onun gibi olduğu kabul edilen, öyle sayılan, âit sayılan.

معدوم: maʿdūm (Ar.) Var olmayan, mevcut olmayan, yok.

مغروس: maġrūs (Ar.) Toprağa dikilmiş (fidan, ağaç).

محاق: maḥāḳ/miḥāḳ/muḥāḳ (Ar.) Arabî aylarda gökte ayın görünmez olduğu son üç gece.

محامد: maḥāmid/meḥāmid (Ar.) 1. Övgüler, medihler. 2. Övgüye lâyık huy ve davranışlar.

ماهی: māhī (F.) Balık.

ماحی: māḥī (Ar.) Yok eden, mahveden.

محکی: maḥkī (Ar.) Hikâye edilen, ağızdan ağıza anlatılan, nakledilen.

محمدت: maḥmidet (Ar.) 1. Şükür, teşekkür, övgü. 2. Övgüye, şükür ve methe lâyık hal, hareket, davranış.

محروق: maḥrūḳ (Ar.) Yanmış, yanık.

محرور: maḥrūr (Ar.) Öfke, kin, hasret, arzu vb. bir sebeple içi yanan, ateşli, kızgın (kimse).

محسود: maḥsūd (Ar.) Kıskanılacak bir hâlde veya bir mevkide bulunan, kıskanılan, haset edilen (şey veya kimse).

محض: maḥż (Ar.) 1. Saf, sırf, hâlis. 2. Bir şeyin aslı, kendisi.

مقر: maḳar (Ar.) 1. Durulan, karar kılınan yer. 2. Oturulan yer, mesken, ikāmetgâh. 3. Merkez, başşehir, pâyitaht.

مقدور: maḳdūr (Ar.) 1. Allah tarafından takdir edilen, kader îcâbı olan (şey), mukadder. 2. Elden gelen şey; güç, kuvvet.

مقلود: maḳlūd (Ar.) Bükülmüş ip.

مقرون: maḳrūn (Ar.) 1. Ulaşmış, kavuşmuş, erişmiş. 2. Yakın, yaklaşık, bitişik.

مامك: mā-melek (Ar.) Bir kimsenin sâhip olduğu her şey, varı yoğu, mal varlığı.

منصوص: manṣūṣ (Ar.) Kur'ân-ı Kerim'de açıklanmış olan, âyet-i kerîme ile sâbit olan, hakkında nas bulunan.

مار: mār (Ar.) Geçen, geçmiş.

مار: mār (F.) Yılan.

معرکه: maʿreke (Ar.) Savaş alanı, harp meydanı, cenk yeri.

ماصدق: mā-ṣadaḳ (Ar.) Uygun, muvâfık, mutâbık.

مصدر: maṣdar (Ar.) 1. Bir şeyin çıktığı, sudur ettiği yer, kaynak, memba.

مسقط: masḳaṭ (Ar.) 1. Bir şeyin düştüğü yer. 2. Doğum yeri.

مصنوع: maṣnūʿ (Ar.) 1. Sanatla yapılmış, sanat mahsûlü. 2. Uydurulmuş, düzme, sahte.

ماشطه: māşiṭā (Ar.) Eskiden gelinleri giydirip süsleyen, gelin başı ve makyajı yapan veya hanımların saçlarını taramasına ve süslenmelerine yardımcı olan kadın, meşşâta.

مطموره: maṭmūre (Ar.) 1. Toprak altında erzak saklanılan yer, depo. 2. Mezar, kabir.

مطرود: maṭrūd (Ar.) Kovulmuş.

مبیت: mebīt (Ar.) Yatılacak, gece geçirilecek yer.

مبحث: mebḥaṣ (Ar.) Üzerinde araştırma ve tartışma yapmaya değer konu, yazı, makāle veya herhangi bir konuyla ilgili bölüm, fasıl, bahis.

مجد: mecd (Ar.) Büyüklük, ululuk, şan, şeref, celâlet.

مجدول: mecdūl (Ar.) Sağlam, kemikleri orantılı, bedeni uyumlu sağlam ve dayanıklı insana denilir.

مجهود: mechūd (Ar.) Çalışma, gayret, güç, kuvvet.

مدار: medār (Ar.) 1. Dönme, dönüş. 2. Bir şeyin döneceği, devredeceği yer. 3. Dayanak, destek. 4. Sebep, vâsıta, vesîle.

مددرس: meded-res (Ar.+F.) İmdâda yetişen, yardıma koşan.

مدخل: medḫal (Ar.) 1. Bir işe karışma, parmağı olma, etkisi bulunma. 2. Boğaz, körfez, tünel, geçit, sokak gibi yerlerin girişi, ağızı.

مدید: medīd (Ar.) Uzayıp giden, çok süren, uzun.

مهبط: mehbiṭ (Ar.) İnecek yer, iniş yeri.

محك: mehekk (Ar.) Bir kimse veya nesnenin değerini ölçmeye, anlamaya yarayan şey, ölçü, mîyar, mîzan.

مکحول: mekḥūl (Ar.) Sürme çekilmiş, sürmeli.

مهلکه: mehleke/mehlike (Ar.) İnsanın helâkine sebep olabilecek kadar tehlikeli, tehlikelerle dolu yer, iş, durum.

مکین: mekīn (Ar.) 1. Bir yere veya bir makāma oturan, yerleşen (kimse). 2. Oturaklı, güçlü, îtibarlı, vakar ve nüfuz sâhibi (kimse).

مكر: mekr (Ar.) Hile, düzen, aldatma.

مكسب: mekseb (Ar.) Çalışma sonucunda elde edilen kazanç, kâr.

ملاذ: melāẕ (Ar.) Sığınacak yer, sığınak, penah, melce.

ملدوغ: meldūġ (Ar.) Akrep ya da yılan tarafından sokulmuş kişi.

ملفوظ: melfūẓ (Ar.) Söylenmiş, söylenilen, telaffuz edilen.

ملحمه: melḥame (Ar.) 1. Kanlı savaş, çok şiddetli muhârebe. 2. Yıldızların bâzı alâmetlerinden çıkarılan hüküm.

ملساء: melsāʾ (Ar.) Üzerinde ot bitmeyen toprak, düzlük, otsuz yer.

ممدود: memdūd (Ar.) Uzatılmış, çekilmiş, uzamış, uzun.

مماوء: memlūʾ (Ar.) Dolmuş, dolu.

ممكور: memkūr (Ar.) 1. Av kanıyla kirlenmiş, kızıla boyanmış.2. Tuzağa düşmüş.

مأمول: meʾmūle (Ar.) Umulan, beklenen, ümit edilen.

مناب: menāb (Ar.) Vekillik makāmı ve bu makāma vekil olma.

منام: menām (Ar.) 1. Uyku. 2. Rüyâ, düş.

منفى/ منفا: menfā (Ar.) Bir kimsenin sürgüne gönderildiği, sürgün edildiği yer, sürgün yeri.

منگوش: mengūş (F.) Küpe.

منهل: menhel (Ar.) 1. Otlaklarda, merâlarda hayvanların sulandığı yer, pınar, kuyu. 2. Konaklama yeri, durak, menzil.

منسوج: mensūc (Ar.) (Kumaş vb. için) Dokunmuş, dokunarak elde edilmiş.

مراحم: merāḥim (Ar.) Merhametler, acımalar.

مراعي: merāʿī (Ar.) Meralar, otlaklar.

مرغوب: merġūb/merġūp (Ar.) İstenilen, arzu edilen, rağbet gösterilen (kimse veya şey).

مرغوله/مرغول: merġūl-merġūle (Ar.) Kuş sesi, âhenkli ses, nağme.

مركوز: merkūz (Ar.) 1. Bir yere veya bir şey üzerine dikilmiş, saplanmış, rekzedilmiş. 2. Yaratılışta bulunan, yaratılıştan gelen, fıtrî olan.

مرسا: mersā (Ar.) Çok sığ veya çok derin olmayan, dibi iyi demir tutan yer, demir yeri, liman.

مثاب: meṯāb (Ar.) Geri dönülecek yer, toplanma yeri.

مسجود: mescūd (Ar.) Huzûrunda secdeye varılan, kendisine secde edilen.

مسحور: mesḥūr (Ar.) Büyülenmiş veya büyülenmişçesine gönül vermiş, bağlanmış, tutkun.

مثيل: meṯīl (Ar.) Benzer, şebih, nazir, mânend.

مشدود: meşdūd (Ar.) Sımsıkı bağlanmış, şeddedilmiş.

مشحون: meşḥūn (Ar.) Dolu, dopdolu.

مشيّت: meşiyyet (Ar.) 1. Dileme, isteme, istek, arzu, irâde. 2. Allah'ın irâdesi, takdîri.

مشتا: meştā (Ar.) 1. Kışın oturulacak, barınılacak yer, kışlık. 2. Göçebelerin veya savaş durumunda bulunan bir ordunun kışı geçirmek için hayvanları ile birlikte konakladığı yer, mevki, kışlak.

مشورت: meşveret (Ar.) Bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyla ilgili olanlara danışma, fikir alma, müşâvere etme.

متاع: metāʿ (Ar.) 1.Satılacak, kazanç sağlanacak mal, ticâret malı. 2. Maddî mânevî sermâye, varlık, servet.

مطالب: meṭālib (Ar.) İstenen şeyler, istekler, talepler.

مأوا/مأوى: meʾvā (Ar.) Sığınacak yer, mesken, makam, yurt.

موقوف: mevḳūf (Ar.) 1. Tutuklu, tutuklanmış, tevkif edilmiş (kimse). 2. Durdurulmuş, alıkonmuş, menedilmiş. 3. Vakfedilmiş, vakıf olarak bırakılmış, vakıf hâline getirilmiş.

مورد: mevrid (Ar.) Bir kimsenin veya bir şeyin eriştiği, varıp ulaştığı yer, varılacak ulaşılacak yer, yol.

مضی: meżā/mażā (Ar.) Geçti. “Dilimizde daha çok, *Mezâ mâ-mezâ-* olan oldu, geçen geçti- söyleyişinde geçer.”

مذاق: meẕāḳ (Ar.) 1. Tat alma, lezzet duyma, tat, lezzet. 2. Tat alma yeri, tat alınan yer, damak.

مضامین: meżāmīn (Ar.) 1. Anlamlar, kavramlar. 2. Nükte ve cinaslarla süslenen ve asıl mânâyı dolaylı olarak anlatan güzel sözler

مذبوح: meẕbūḥ (Ar.) Eti yenmek için boğazından kesilmiş (hayvan). Kurban edilmiş.

مصبح: mıṣbāḥ/miṣbāḥ (Ar.) 1. Etrâfa ışık veren âlet, aydınlatma aracı, kandil, çıra, meşale. 2. Sarhoşluğun mahmurluğunu gidermek için sabahleyin şarap içilen büyük kâse, kadeh.

مصقله: mıṣḳala (Ar.) Mâdenî eşyâ, kılıç, ayna, kösele vb. şeyleri parlatmak için kullanılan âlet, cilâ âleti.

مجمر: micmer/mecmer (Ar.) İçinde tütsü yakılan kap, tütsü kabı, buhurdan.

مدحت: midḥad (Ar.) Övme, methetme.

مدرار: midrār (Ar.) Çok su döken. [ebr-i midrâr: Çok yağmur yağdıran bulut.]

محن: miḥen (Ar.) Mihnetler, eziyetler, sıkıntılar.

میقات: mīḳāt (Ar.) 1. Bir iş için önceden belirtilen süre, tespit edilen vakit ya da yer. 2. Hacca gidenlerin Mekke’ye varmadan önce ihrâma girdikleri yerlere verilen isim.

مکنت: miknet (Ar) Güç, kuvvet, kudret.

مقراض: miḳrāṣ (Ar.) Makas.

مسّ: miss (F.) Bakır, maden.

مشوار: mişvār (Ar.) 1. Gidiş, tavır, tarz, edâ, üslûp. 2. (Daha çok at için) Yürüyüş.

میزآب: mīʾzāb (Ar.) Su yolu, su oluğu, oluk.

موعنعن: mūʿanʿan (Ar.) Bir râvînin hangi yollarla aldığını belirtmeksizin yalnız “an” lafzıyle “an fülânin an fülânin…” diyerek rivâyet ettiği (hadîs).

مغیلانزار: muġaylān-zār (F.) 1. Deve dikenlerinin bol olduğu yer, dikenlik. 2. mec. Dünya.

محابا: muḥābā (F.) Korku, çekinme.

محصّل: muḥaṣṣal (Ar.) 1. Elde edilen, sonuç olarak ortaya çıkarılan, üretilen, kazanılan. 2. Sözün kısası, hâsılı, hulâsa.

مختصّ: muḫtaṣṣ (Ar.) 1. Bir kimse veya bir şey için ayrılmış olan, birine veya bir şeye mahsus, husûsî, özel. 2. Bir kimseye bağlanan, birine özel bağlılığı ve yakınlığı olan kimse.

موقظ: mūḳıẓ (Ar.) 1. Uyku hâlinden çıkaran, uyanık tutan, uyandıran (şey veya kimse). 2. Gerçekleri anlar, kavrar duruma getiren, gafletten uyandıran (şey veya kimse).

مقتدی/مقتدا: muḳtedā (Ar.) Fikir ve davranışları ölçü olarak benimsenen, örnek alınan (kimse). 2. Rehber, kumandan, lider, imam vb. durumunda olup önde bulunan, uyulan, tâbi olunan kimse.

منطفی: munṭafī (Ar.) 1. (Ateş veya ışık için) Yanmaz yâhut parlamaz, aydınlatmaz olmuş, sönmüş, sönük. 2. mec. Canlılığını, güç ve etkisini kaybetmiş, sönük duruma gelmiş.

منضمّ: munżamm (Ar.) Bir şeye sonradan katılan, üstüne veya sonuna eklenen, ek.

مرصّع: muraṣṣaʿ (Ar.) 1. İnci, elmas, yâkut vb. kıymetli taşlarla süslenmiş, mücevherle bezenmiş. 2. İki mısrâı, kâfiye, iki paragrafı seci bakımından kelime kelime birbirine uyan (beyit veya söz).

مسخّر: musaḫḫar (Ar.) 1. Ele geçirilmiş, zaptedilmiş. 2. Boyun eğdirilmiş, emir ve itâat altına alınmış.

مصیب: muṣīb (Ar.) Doğruca hedefine erişen, şaşmayan, yanılmayan, doğru, isâbetli.

مطلسم: muṭalsam (Ar.) Büyülü, sihirli, tılsımlı.

مطرب: muṭrib (Ar.) 1. Bir mûsikî âleti çalan kimse, çalgıcı, sâzende. 2. İlâhî, gazel, şarkı vb. okuyan kimse, hânende.

متّصف: muttaṣıf (Ar.) Bir hal ve sıfatla nitelenmiş olan, kendisinde o hal ve sıfat bulunan.

متّصل: muttaṣıl (Ar.) Aralıksız ve yan yana olan, bitişmiş durumda bulunan, bitişik.

موحّدين: muvaḥḥidīn (Ar.) Muvahhitler, Müslümanlar, muvahhidan.

مضافات: mużāfāt (Ar.) Bir şeyin ekleri, kolları, ilâveleri, bir merkeze bağlı olan şûbeler, yan kuruluşlar.

مزخرف: muzaḫref (Ar.) Sahte süs, boya, yalancı yaldız vb. ile süslenmiş olan.

مضمحل: muẓmaḥill (Ar.) 1. Çökmüş, yıkılmış, perîşan duruma gelmiş. 2. Yok olan, yok olmuş, yokluğa karışmış.

مضمر: mużmer (Ar.) Gizlenmiş, saklanmış, dışarıya vurulmamış (şey).

مضطرّ: mużṭarr (Ar.) Bir işi, bir davranışı yapmak zorunda kalmış, zorlandığı için aksini yapamaz, başka türlü davranamaz duruma gelmiş, çâresiz (kimse), mecbur.

مباهات: mübāhāt (Ar.) Övünme.

مبذّر: mübeẕẕir (Ar.) Malını, parasını gereksiz yere harcayan, har vurup harman savuran, israf eden (kimse).

مبرم: mübrem (Ar.) açınılmaz, vazgeçilmez, zarûri.

مجازات: mücāzāt (Ar.) 1. Cezâ verme, cezâlandırma. 2. Suça karşılık olarak verilen cezâ.

مجرّب: mücerreb (Ar.) Denenmiş, tecrübe edilmiş, sınanmış.

مدارا: müdārā (Ar.) 1. Kin ve düşmanlığı örtüp zâhiren dost gibi davranma, iyi geçinme, güler yüzle idâre etme. 2. Yüze gülmek, dalkavukluk yapmak.

مدّخر: müddeḫar (Ar.) İleride ihtiyaç zamanında kullanılmak üzere biriktirilmiş, depolanmış.

مدبّران: müdebbirān (Ar.) Tedbirli olan, tedbirli davranan kimseler.

مدغم: müdġam (Ar.) Başka bir şey içine sokulmuş, ithal edilmiş.

مدرك: müdrik (Ar.) 1. Anlayan, kavrayan, aklı eren, idrâk eden. 2. Bir yere erişen, ulaşan, vâsıl olan.

مفاخرت: müfāḫaret (Ar.) Kendini övme, övünme.

مهجة: mühec (Ar.) Ruh, can.

مهيمن: müheymin (Ar.) Koruyucu, gözetici, her hususta kendisine güvenilen (Allah).

ملاحظه: mülāḥaẓa (Ar.) 1. Düşünce. 2. Etraflıca ve iyice düşünme.

ملخّص: mülaḫḫaṣ (Ar.) Özetlenmiş, özeti çıkarılmış.

ملطّف: mülaṭṭıf (Ar.) Güzel muâmele edip gönül alan, taltif eden (kimse).

ملتمس: mültemes (Ar.) 1. Kayırılan, iltimas gören, iltimaslı. 2. Özellikle istenen, talep edilen.

ممتدّ: mümted (Ar.) 1. Uzanmış, yayılmış. 2. Uzun süren, uzun süreli, devam.

منقّا: müneḳḳā (Ar.) Leke, kabuk vb.nden temizlenmiş, arındırılmış.

منجرّ: müncerr (Ar.) 1. Bir yöne doğru çekilen, çekilip götürülen, sürüklenen. 2. Bir duruma veya şeye varıp son bulan, … ile sonuçlanan.

مندرج: münderic (Ar.) Bir şeyin içinde yer alan, bulunan.

مندرس: münderis (Ar.) Adı sanı, izi eseri kalmamış, tamâmen yok olmuş.

منعم: münʿim (Ar.) 1. Yedirip içirmeyi, ikram etmeyi seven, iyilik sâhibi (kimse), cömert. 2. Bir kimsenin geçimini sağlayan (kimse), velînîmet. 3. Yarattıklarına sayısız nîmetler veren, ikram ve ihsânı sınırsız olan (Allah).

منقاد: münḳād (Ar.) Boyun eğen, boyun eğmiş, râmolmuş, tâbi, itâatkâr.

منتخب: münteḫab (Ar.) Seçilmiş, seçkin, güzîde.

مربّی: mürebbī (Ar.) 1. Eğiten, terbiye eden kimse, eğitici. 2. tasavvuf. Mürşit.

مرتفع: mürtefiʿ (Ar.) İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek, yüce.

مرور: mürūr (Ar.) 1. Geçme, geçiş. 2. (Zaman için) Geçip gitme, bitme, sona erme.

مروارید: mürvārīd/mervārīd (F.) İnci.

مساوی: müsāvī (Ar.) Birbirinden ne fazla ne eksik olan, eşit.

مستحقر: müstaḥḳar (Ar.) Hor görülen, aşağılanan, küçümsenen, îtibarsız, hakir.

مستحضر: müstaḥżar (Ar) 1. Hazırlanmış, hazır (şey). 2. Zihinde hazırlanan, tasarlanmış durumda olan, hatırda bulunan (şey).

مستحضر: müstaḥżır (Ar.) 1. Huzûra getiren, celbeden (kimse). 2. Hazırlayan (kimse), hazırlayıcı.

مستقيم: müstaḳīm (Ar.) 1. Doğru, düz. 2. Doğru, gerçek, hak. 3. Doğru yolda olan, doğru, dürüst, nâmuslu.

مستبعد: müsteb'ad (Ar.) Uzak görülen, olmasına, gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen.

مستبين: müstebīn (Ar.) Apaçık görülen, anlaşılan, meydanda olan, açık, vâzıh, âşikâr.

مستديم: müstedīm (Ar.) Sürüp giden, sürekli, devamlı.

مستوفى: müstevfā (Ar.) 1. Eksiksiz ve tam olarak alınmış. 2. Eksiksiz duruma gelmiş, tam, mükemmel, müstevfî.

مشاع: müşā' (Ar.) 1. Pek çok kimse tarafından duyulmuş, yayılmış, şâyi olmuş. 2. (Arâzi, mera vb. için) Sâhipleri arasında taksim edilmemiş olan, ortaklaşa kullanılan.

مشعشع: müşa'şa' (Ar.) 1. Parlayan, parıltılı, pırıl pırıl. 2. Göz alıcı, gösterişli, debdebeli, şâşaalı.

مشتت: müşettet (Ar.) Teştit eden, dağılan, perîşan olan.

مشتغل: müştaġil (Ar.) Bir şeyle uğraşan, bir iş veya kimse ile meşgul olan.

مشتمل: müştemil (Ar.) İçine alan, kapsayan, ihtivâ eden, şâmil olan.

متخالف: müteḫālif (Ar.) Birbirine uymayan, uyuşmaz, farklı.

متكدّر: mütekeddir (Ar.) 1. Kederli, gamlı. 2. Bulanık.

متّهم: müttehem (Ar.) Suçlanan, suçlu olduğu iddia edilen, töhmet altında bulunan.

مذاب: müẕāb (Ar.) Eritilmiş, erimiş.

مزكّى/مزكًا: müzekkā (Ar.) Temizlenmiş, temiz, arındırılmış. Soruşturulmak sûretiyle iyi olduğu ortaya çıkarılmış, aklanmış, tezkiye edilmiş.

مذنبين: müẕnībīn (Ar.) Suçlular, günahkârlar.

N

ناب: nāb (F.) Hâlis, katıksız, sâfi.

نخچير: naḫçīr (Ar.) 1. Dağ keçisi, ceylân vb. av hayvanı. 2. Av, sayd. 3. Avlanılan yer.

ناخدا: nāḫudā (Ar.) Gemi kaptanı.

نقّاد: naḳḳād (Ar.) 1. Elde bulunan geçerli para, akçe. 2. Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran kimse. 3. Tenkitçi, eleştirici.

نقمت: naḳmet/niḳmet (Ar.) İntikam, cezâ.

نقض: naḳż (Ar.) Bozmak, yok sayma, halel verme.

ناميه: nāmiye (Ar.) Büyüme, gelişme, yerden bitme hassası.

ناصح: nāṣıḥ (Ar.) Nasîhat eden, öğüt veren.

نصل: naṣl (Ar.) Sivri demir, ok temreni.

ناسازكار: nāsāz-kār (F.) Uygun olmayan, muhâlif.

نصفت: naṣafet-nıṣfet (Ar.) Hak ve adâlete uygunluk, insaf, hakkāniyet.

ناصيه: nāsiye (Ar.) Alın.

ناصيه‌سا: nāṣiye-sā (Ar.+F.) Alnını yere süren, büyük hürmet gösteren.

ناوك: nāvek (Ar.) Ok, tir.

ناودان: nāv-dān (F.) Oluk.

نبرد: neberd (F.) Savaş, cenk, mücâdele, kavga.

نجيل: necīl (Ar.) Soyu sopu temiz, soylu, asil.

ندامت: nedāmet (Ar.) Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma, pişmanlık.

ندرت: nedret (Ar.) Az bulunma, azlık.

نرم: nerm (Ar.) Yumuşak.

نرّه: nerre (F.) Erkek, ner.

نسر: nesr (Ar.) Akbaba, kerkes, kartal.

نوال: nevāl (Ar.) 1. Tâlih, kısmet, nasip. 2. Bağış, ihsan, atâ.

نوبر: nev-ber (F.) 1. Turfanda meyve veya sebze. 2. Göğüsleri yeni belirmeye başlayan genç kız.

نوك: nevk (Ar.) Sivri uç.

نصفت: nıṣfet (Ar.) Hak ve adâlete uygun-luk, insaf, hakkāniyet.

نهان: nihān (Ar.) 1. Gizli, saklı, gizlenmiş, saklanmış. 2. Görünmeyen, göz önünde olmayan. 3. Sır.

نقاب: niḳāb (Ar.) 1. Yüz örtüsü, peçe. 2. Örtü, perde.

نقابت: niḳābet (Ar.) Nakip olma, önderlik, vekillik, reislik.

نقاط: niḳāṭ (Ar.) Noktalar.

نكات: nikāt (Ar.) İnce mânâlı zarif sözler, herkesin kavrayamadığı ince anlamlar, nükteler.

نكبت: nikbet (Ar.) Tâlihsizlik, düşkünlük. Felâket, musîbet.

نيم: nīm (Ar.) 1. Yarım. 2. Yarı.

نيران: nīrān (Ar.) 1. Ateş. 2. Cehenem.

نثار: niṣār (Ar.) Saçma, serpme, serpilme.

نسيان: nisyān (Ar.) Unutma, gaflet.

نزاع: nizāʿ (Ar.) Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf.

نزار: nizār (Ar.) Zayıf, arık.

نحبه: nuḥbe (Ar.) Seçilmiş, seçkin (şey veya kimse), müntehap, güzîde.

نصول: nuṣūl (Ar.) Okun temreninin bir yere saplanması.

نويد: nüvīd (F.) İyi haber, müjde, muştu.

نوشت: nüvişt (F.) Yazılı, yazılmış.

P

پاشمق: paşmaḳ/başmaḳ (Tür.) Pabuç, çarık.

پايدار: pāy-dār (F.) Kalıcı, devamlı, sâbit.

پايان: pāyān (F.) Son, nihâyet.

پاينده: pāyende (F.) Yerinde duran, kalıcı, sürekli, dâim, pâyidar.

پديد: pedīd (F.) Açık, belli.

پلنگ: peleng (F.) Kaplan.

پهلو: pehlū (Ar.) 1. Vücudun iki yanından her biri. 2. Yan, yan taraf.

پهنا: pehnā (F.) Geniş, enli.

پرند: perend (Far) Desensiz ve nakışsız düz ipekli kumaş, atlas.

پركاه: perkāh (F.) Saman çöpü.

پرتو: pertev (F.) Işık, parlaklık.

پسمانده: pes-mānde (F.) 1. Geride kalmış, geride bulunan. 2. Artmış olan, artık, bakıye.

پشه: peşe/peşşe (F.) Sivrisinek.

پيك: peyk (Ar.) 1. Haber ve mektup taşıyan kimse, haberci. 2. Birine tâbi olan, bağlı bulunan (kimse, kuruluş, devlet).

پيشين: pīşīn (F.) 1. Önceki, evvelki, eski. 2. Peşin.

پيشوا: pīşvā (F.) Önder, başkan, reis.

پوته: pūte (F.) Madenleri eritmede kullanılan yüksek ısıya dayanıklı kap, pota.

پل: pül (F.) Köprü.

پرسش: pürsiş (F.) Soruş, sormak.

بريان/ پريان: püryān/büryān (F.) Kebab.

R

راجلًا: rācilen (Ar.) Yaya olarak, yürüyerek.

رافع: rāfiʿ (Ar.) 1. Kaldıran, yükselten. 2. Dilediğinin derecesini yükselten (Allah).

رافضی: rāfiżī (Ar.) Râfızîlik fırkasından olan, râfızîlik görüşünü benimsemiş kimse.

رخت: raḫt (F.) 1. At takımı, eyer takımı. 2. Yola çıkarken alınan eşyâ, yol malzemesi. 3. Her türlü ev eşyâsı, elbise ve süs malzemesi.

راعی: rāʿī (Ar.) 1. Çoban. 2. mec. Bir memleketin, bir toplumun yöneticisi.

رائض: rāʿiż (Ar.) At yetiştiricisi, at terbiyecisi.

رقود: raḳūd (Ar.) Uyumuş, uykuda olan.

رقصان: raḳṣān (Ar.) Rakseden, oynayan.

راتبه: rātibe (Ar.) Tayın, iâşe, maaş.

رايات: rāyāt (Ar.) Sancaklar, bayraklar.

رايگان: rāyegān/rāygān (F.) 1. Karşılıksız, bedelsiz, bedâva. 2. Bol, mebzul.

رفد: refd (Ar.) 1. Bağışlamak. 2. Yardım etmek.

رفرف: refref (Ar.) 1. Yumuşak kumaş. Döşek, minder, yastık. 2. Mîraç'ta Hz. Muhammed'in üzerine bindiği, onu Allah'ın huzûruna götüren binek.

رنج: renc/renç (Ar.) 1. Ağrı, sızı. 2. Zahmet, eziyet, ıztırap.

رسيد: resīd (Ar.) 1- İşlemleri tamamlanıp sadrâzama sunulacak evrâka Dîvân-ı Hümâyun kaleminde reis tarafından en son incelemeden sonra konan, "doğrudur, tamam" anlamında söz. 2. Olgunlaşmış, pişkin, körpe.

رشح: reşḥ (Ar.) Sızma, sızıntı, terleme.

رشّ: reşş (Ar.) 1. Serpme, püskürtme. 2. Serpinti, çisenti şeklinde yağmur. "***Reşş etmek***" saçmak.

روايح: revāyiḥ (Ar.) Güzel kokular, râyihalar.

روح: revḥ (Ar.) 1. Rahatlık, huzur. 2. Gönül ferahlığı, sevinç, neşe.

روزنه: revzene (F.) Pencere, revzen.

ريب: reyb (Ar.) Şüphe, şek.

رحلت: rıḥlet/riḥlet (Ar.) 1. Göç, sefer. 2. Dünyadan âhirete göçme, ölme, vefat [Bu anlam XVI. yüzyılda Türkçe'de ortaya çıkmıştır].

رطل: rıṭl/raṭl (Ar.) Büyük şarap kadehi.

رشته: rişte (Ar.) 1. İplik, tire. 2. m. Bağ, alâka, râbıta.

رياض: riyāż (Ar.) Bahçeler, ravzalar.

ريزان: rīzān (F.) Dökülen, akan.

ربع: rubʿ (Ar.) Dörtte bir, çeyrek.

رقعه: ruḳʿa (Ar.) 1. Yazı yazılacak kâğıt ve deri parçası. 2. Yazılmış kâğıt, tezkere, mektup. 3. Dilekçe, arzuhal.

رومال: rū-māl (F.) 1. Yüz süren. 2. Yüz sürme.

رونما: rū-nümā (Ar.) Yüz gösteren, ortaya çıkan, rûnümun.

رويين: rūyīn (F.) Tunçtan yapılmış.

روزی ده: rūzī-dih (F.) "Rızık veren, rızık yetiştiren" Allah.

رمح: rümḥ (Ar.) 1. Kargı, mızrak. 2. Yoksulluk, fukarâlık.

رمّان: rümmān/rummān (Ar.) Nar.

رسوم: rüsūm (Ar.) Vergiler. Usûl, kural. Suretler, şekiller.

رؤيت: rüʾyet (Ar.) 1. Görme, bakış, görüş. 2. Bakma, araştırma. 3. Yönetme, nezâret etme, çevirme, idâre etme.

S

سابق: sābıḳ (Ar.) 1. Zaman bakımından geride kalan, geçen, geçmiş, önceki, evvelki. 2. Bir iş, memûriyet veya makamda şimdikinden daha önce bulunmuş olan, eski.

سابع: sābiʿ (Ar.) Yedinci.

سادات: sādāt (Ar.) 1. Büyük ve yüce kimseler, ileri gelenler, beyler, efendiler. 2. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimseler, seyyitler.

صديق: ṣadīḳ (Ar.) Sevgi ve bağlılığı içten, gönülden olan kimse, gerçek dost.

صدمه: ṣadme (Ar.) 1. Hızla vurma, çarpma. 2. Beklenmedik sıkıntı, felâket, âfet.

صحّ: ṣaḥḥ (Ar.) 1. Doğru, sahih. 2. Berat, hüccet vb. resmî evrâka "doğru ve yanlışsızdır" anlamında "sahihtir" kelimesinin kısaltılmışı olarak konulan tasdik işâreti.

صائب: ṣāʾib (Ar.) 1. Başka yöne sapmadan doğruca hedefe ulaşan. 2. Doğru, isâbetli, yanlışsız, maksada uygun.

سائقه: sāʾiḳa (Ar.) Sebepler.

صاعقه: ṣāʿiḳa (Ar.) Yıldırım.

صائم: ṣāʿim (Ar.) Oruç tutan (kimse), oruçlu.

صائن: ṣāʾin (Ar.) Koruyucu, muhâfaza edici.

صهباء: ṣahbāʾ (Ar.) Şarap.

سخیف: saḫīf (Ar.) (Akıl, idrak, fikir, inanç vb. yönünden) Zayıf, yetersiz, gevşek, boş.

سقیم: saḳīm (Ar.) 1. Yanlış, hatâlı, bozuk, sakat. 2. Sağlığı yerinde olmayan, hasta, hastalıklı.

صلابت: ṣalābet (Ar.) 1. Katılık, sertlik. 2. İnanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet, sebat, sağlamlık, metânet.

سالوس: sālūs (F.) İki yüzlü (kimse).

سامان: sāmān (Ar.) 1. Servet, zenginlik. 2. Rahat, huzur. 3. Düzen, âsâyiş, nizam.

صنوبر: ṣanavber (Ar.) 1. Çam fıstığı ağacı. 2. edeb. Sevgilinin boyu.

صانع: ṣāniʿ (Ar.) 1. Yapan kimse, yapıcı. 2. "Yaratan, halkeden" anlamında Allah için kullanılır.

سانح: sāniḥ (Ar.) Zihne doğup ortaya çıkan.

صریر: ṣarīr (Ar.) Gıcırtı, cızırtı, kamış kalemin kâğıt üzerinde gezerken çıkardığı ses.

صرصر: ṣarṣar (Ar.) Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr.

سطوت: saṭvet (Ar.) Karşı konulmaz derecede zorlu ve ezici kuvvet, sindirici, boyun eğdirici güç.

صواب: ṣavāb (Ar.) 1. Doğruluk. 2. Doğru olan şey.

صوب: ṣavb (Ar.) Yön, yan, taraf.

صولت: ṣavlet (Ar.) Bütün gücüyle saldırma, şiddetli hücum, saldırı.

صیقل: ṣayḳal (F.) 1. Cilâ. 2. Cilâ yapan kimse, cilâcı.

سبّابه: sebbāb (Ar.) Çok küfür eden, küfür etmeyi alışkanlık hâline getiren (kimse), küfürbaz.

سبّابه: sebbābe (Ar.) İşâret parmağı, şahâdet parmağı.

سبیل: sebīl (Ar.) Yol, tarik.

سبقت: sebḳat (Ar) 1. Geçme, önceden olma, cereyan etme, sebk. 2. Önde bulunma.

سجنجل: secencel (Ar.) Ayna, mir'at.

سدم: sedem (Ar.) Gamgîn olmak, nedamet, hüzün.

سدید: sedīd (Ar.) Doğru, mâkul.

سدیل: sedīl (Ar.) Örtü, perde, zar.

سفاه: sefāh (Ar.) 1. Akılsızlık, ahmaklık. 2. Akılsızca saçıp savurma, aşırı derecede israf etme.

سفائن: sefā'in (Ar.) Gemiler, sefîneler.

سفیه: sefīh (Ar.) 1. Malını düşüncesizce harcayıp israf edecek derecede zevk ve sefâhata düşkün olan (kimse). 2.Basit, bayağı, âdî.

سفك: sefk (Ar.) Dökme, akıtma. *Sefk-i dem (dimâ):* Kan dökme.

سلاسل: selāsil (Ar.) Zincirler.

سلب: selb (Ar.) 1. Zorla alma, gasp. 2. Ortadan kaldırma, yok etme, yok edilme. 3. Olumsuz kılma, menfî hâle getirme.

سماحت: semāḥat (Ar.) Cömertlik, eli açık olma.

سمند: semend (Ar.) 1. Kula at. 2. Güzel, süratli ve çevik at.

ثمین: ṣemīn (Ar.) Değerli, kıymetli, pahalı.

سمّور: semmūr (Ar.) Çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan, samur.

سموم: semūm (Ar.) 1. Çok zehirli. 2. Sam yeli.

سندان: sendān/sindān (Ar.) Demirci örsü.

سرآغاز: ser-āġāz (F.) Başlama, başlangıç.

سراپرده: serā-perde (F.)1. Saray, konak vb. yerlerde haremle selâmlığı ayıran, konak veya çadır kapısına asılan büyük, kalın perde. 2. Pâdişah çadırı, otağ.

سرد: serd (Ar.) (Sözü) Birbiri ardınca düzgün bir şekilde söyleme, düşüncelerini ileri sürme.

سرف: seref (Ar.) Boş yere harcama, israf.

سرهنگ: ser-heng (F.) 1. Bekçi, yasakçı, kavas. 2. Dîvân-ı Hümâyun çavuşu.

سرنگون: ser-nigūn (F.) 1. Ters dönmüş, baş aşağı, tepetaklak. 2. mec. Tâlihsiz, bahtsız.

سرشار: serşār (F.) 1. Ağzına kadar dolu, dopdolu. 2. Çok fazla, haddinden ziyâde, aşkın taşkın.

ثوب: ṣevb (Ar.) Elbise.

سوگند: sevgend (F.) Yemin, ant, kasem.

سبطين: sıbṭeyn (Ar.) Hz. Muhammed'in iki torunu, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

صهر: ṣıhr (Ar.) Kayın vâlide, enişte, baldız vb. evlilikten dolayı akrabâ olunan kimse.

صيندرمق: ṣındırmaḳ (Tür.) 1. Kırmak, parçalamak. 2. Bozmak. 3. Yenmek, mağlûp etmek.

صيت: ṣıyt/ṣīt (Ar.) 1. Ses, sedâ. 2. İyi nam, iyi şöhret, ün.

سجن: sicn (Ar.) Zindan, hapishâne.

ثفايت: ṣifāyet (F.) Nüfuz etmek.

سفله: sifle (Ar.) Alçak, âdî, sefil (kimse).

سيماب: sīm-āb (F.) Cıva.

سماط: simāṭ/sımāṭ (Ar.) 1. Sofra, somat. 2. Yemek, ziyâfet.

سنين: sinīn (Ar.) Yıllar, seneler.

سوء: sūʾ (Ar.) Kötü, fenâ, yanlış.

سوبسو: sū-be-sū (F.) Her yana, her yanda, her yönde, her yöne, her tarafa, her tarafta, taraf taraf.

سبحه: subḥa (Ar.) Tesbih, tesbih tanesi.

سود: sūd (Ar.) Fayda, kâr.

سوراخ: sūrāḫ (Ar.) Delik.

سورين: sūrīn (Ar.) Rey şehrinde bir nehrin adı.

صعود: ṣuʿūd (Ar.) Yükseğe, yukarıya çıkma, yükselme, yücelme.

ثعبان: ṣüʿbān (Ar.) Büyük yılan, ejderhâ.

سبل: sübül (Ar.) Yollar.

سدّه: südde (Ar.) Kapı, kapı eşiği.

سلّم: süllem (Ar.) Merdiven, basamak.

سندس: sündüs (Ar.) Dokumasında altın ve gümüş teller bulunan, parlak renkli ve değerli bir ipek kumaş çeşidi.

سنود: sünūd (Ar.) Bir nesneye arka verip dayanmak, güvenmek.

سرادق: sürādıḳ (Ar.) Padişaha mahsus saray veya çadır perdesi.

سرخی: sürḫī (Ar.) Kırmızılık.

سروشان: sürūşān (F.) Melekler.

سست: süst (F.) Gevşek, zayıf, güçsüz.

ستوده: sütūde (F.) Övülmüş, övülmeye değer bulunmuş.

Ş

شبيخون: şeb-i ḫūn/şeb-ḫūn (F.) Gece bekçisi.

شبپره: şeb-pere (F.) Yarasa.

شدائد: şeāʾid (Ar.) 1. Eziyetli, zahmetli, sıkıntılı durumlar. 2. Âfetler, büyük sıkıntılar, belâlar.

شآمت: şeʾāmet (Ar.) Uğursuzluk, nuhûset.

شجيع: şecīʿ (Ar.) Cesur, yürekli, yiğit.

شهپال/شاهبال: şeh-bāl/şāh-bāl (F.) Kuş kanadının en uzun tüyleri, kuş kanadı.

شهد: şehd (Ar.) Bal.

شلک: şelek (Erm.) Yük.

شلنگ/ شلنك: şeleng/şelenk (F.) Sıçrayıp atlama, oyuncuların attıkları perende, takla.

شميم: şemīm (Ar.) Güzel koku.

شنگ: şeng (F.) Neşeli, şen şakrak, şuh.

ششپر: şeşper (F.) 1. Ateşli silâhların îcadından önce kullanılan altı dilimli bir savaş âleti; gürz, topuz, bozdoğan. 2. Hızını arttırmak için arkasına kanat takılmış ok. 3. Bilhassa Rifâî tekkelerinde zikir esnâsında kullanılan ve şeyhin izniyle vücûda saplanan topuz

شوهر: şevher (F.) Erkek eş, koca, zevc.

شكنج: şikenc (F.) Büklüm, kıvrım.

شمشاد: şimşād (Ar.) 1. Şimşir ağacı. 2. eski. edeb. Dilberin boyunu niteler.

شناه: şināh (F.) Suda yüzme.

شرذمه: şirẕime (Ar.) Küçük topluluk, ufak cemâat.

شكوه: şükūh (F.) Ululuk, azamet.

شعاع: şuʿāʿ (Ar.) Işın.

شوريده: şūrīde (F.) 1. Perîşan, karışık. 2. Âşık, tutkun, şeydâ.

شورش: şūriş (Ar.) Karışıklık, kargaşalık.

شئونات: şüʾūnāt (Ar.) Olaylar, hâdiseler, hâller.

T

تعب: taʿab (Ar.) 1. Yorgunluk. 2. Sıkıntı, zahmet, eziyet, meşakkat.

تعظّم: taʿaẓẓum/teʿaẓẓum (Ar.) Büyüklük taslama, kibirlenme.

تابنده: tābende (F.) Parlayan, parlak.

تعبیه: taʿbiyye (Ar.) 1. Yerli yerine koyup hazırlama, yerleştirme. 2. İstenen sonuca ulaşmak için izlenen yol, taktik.

تعداد: taʿdād (Ar.) Sayma.

تعیّش: taʿayyüş/teʿayüş (Ar.) Yaşama, geçinme, maîşet.

تابش: tābiş (Ar.) Parlama, parlayış.

تعجیز: taʿcīz (Ar.) Âciz bırakma.

تعداد: taʿdād (Ar.) Sayma, birer birer sayma.

تغییر: taġyīr (Ar.) Değiştirme, başka şekle sokma, bozma.

تخلّف: taḫallüf/teḫallüf (Ar.) 1. Değişme. 2. Geri kalma, doğru yoldan sapma.

تحرّی: taḥarrī (Ar.) Arama, aranma, araştırılma, bir şeyi bulmaya çalışma.

تحصّن: taḥaṣṣun (Ar.) Korunmak için kale ve hisara kapanma, sarp bir yere sığınma.

تخدیش: taḫdīş (Ar.) 1. Tırnakla incitme, tırmalama. 2. Karıştırma, kurcalama, bulandırma.

تحلیه: taḥliye (Ar.) Süsleme, donatma, bezeme.

تخلیه: taḫliye (Ar.) Boşaltma, boşaltılma, bırakılma, salıverme, serbest bırakma.

طحن: ṭaḥn (Ar.) Öğütme, öğütülme.

تحریر: taḥrīr (Ar.) 1. Yazı yazma, kitâbet. 2. Kitap yazma, bir eser kaleme alma. 3. Kaydetme, deftere geçirme.

تخویف: taḫvīf (Ar.) Korkutma, ürkütme.

تقریض: taḳrīż (Ar.) 1. Bir eseri hakkında bir yazı yazarak övme. 2. Yazarın isteği üzerine tanınmış biri tarafından yazılıp eserin başına konan takdim yazısı.

طلیعه: ṭalīʿa (Ar.) Keşif için önden giden asker, keşif kolu, öncü, pişdar.

طالع: ṭāliʿ (Ar.) Doğan, tulū eden. Baht, talih.

تالي: tālī (Ar.) İkinci derecede olan.

تعلیق: taʿlīḳ (Ar.) 1. Asma, asılma. 2. Bir şart ile bağlama, bir husûsu diğer bir husûsa bağlı kılma.

تلطیف: talṭīf (Ar.) 1. Gönlü hoş etme, iyilik ederek ve güzel davranarak gönül alma. 2. Rütbe, nişan, madalya ile ödüllendirme.

طعن: ṭaʿn (Ar.) 1. Kınama, ayıplama, yerme, zemmetme.

طعنه: ṭaʿne (Ar.) Sövme, çekiştirme, yerme, zemmetme.

طنین: ṭanīn (Ar.) Tınlama, çınlama.

طنین انداز: ṭanīn-endāz (Ar.+F.) Çınlayan, inleyen.

تار: tār (Ar.) Karanlık.

تار: tār (Ar.) İplik.

طارم: ṭārem (F.) Kubbe, kümbet.

طری: ṭarī (Ar.) Tâze, terütâze, tarâvetli.

تسطیر: tasṭīr (Ar.) Satır hâline koyma, satır hâlinde yazma.

تطهیر: taṭhīr (Ar.) Temizleme, paklama.

تعطیر: taʿṭīr (Ar.) Güzel bir koku ile kokulandırma.

تاوخانه/طوخانه: tāv-ḫāne/ṭav-ḫāne (F) 1. Fakir hastaların iyileştikten sonra nekāhet devresini geçirdikleri hayır kurumu, tabhâne. 2. Soba ile ısıtılan çiçeklik, ser. "*Tavhâne gibi*": Karmakarışık, altüst olmuş yerler için söylenir.

طوق: ṭavḳ (Ar.) 1. Gerdanlık. 2. tasma, halka. 3. Güç, kuvvet, tâkat.

تعظیم: taʿẓīm (Ar.) Hürmet etme, saygı gösterme.

تعلّق: teʿalluḳ/taʿalluḳ (Ar.) 1. İlişik, ilgi, bağ. 2. Asılı olma, asılma.

تباهی: tebāhī (Ar.) Yokluk, harap olma, mahvolma.

تأبید: teʾbīd (Ar.) Ebedîleştirme.

تدمير: tedmīr (Ar.) Yok etme, mahvetme, helâk etme.

تدوير: tedvīr (Ar.) 1. Döndürme, çevirme. 2. Dâire biçimine sokma, yuvarlak duruma getirme. 3. Yönetme, idâre etme.

تفاوت: tefāvüt (Ar.) 1. Birbirinden farklı olma. 2. İki şey arasındaki fark, farklılık.

تفضّل: tefażżul/tefaḍḍul (Ar.) 1. Üstünlük taslama. 2. Üstün olma, üstünlük.

تفرّد: teferrüd (Ar.) 1. Herkesten ayrılıp yalnız kalma, yalnız olma. 2. Eşsiz, emsalsiz olacak şekilde herkesten ayrılma, üstün olma, sivrilme.

تفوّق: tefevvuḳ (Ar.) Üstün olma.

تفويض: tefvīż (Ar.) 1. Bir iş veya şeyi bir kimsenin üstüne bırakma, ihâle. 2. Her işini Allah'a bırakma ve O'nun yaptığı her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama.

تخالف: teḫālüf (Ar.) Birbirine zıt olma, aykırı olma.

تهي: tehī (F.) Boş, faydasız.

تهنيه: tehniyye (Ar.) Kutlama, tebrik etme.

تكاپو: te-kā-pū (F.) [Kelime 1. anlamı Türkçe'de kazanmıştır] 1. Dalkavukluk etme, birinin yaptığı her işi onaylama. 2. Öteye beriye koşarak araştırma, koşuşturma.

تقارير: teḳārīr (Ar.) Takrirler (Sözle anlatma, ifâde ve beyan etme, anlatış.)

تكدير: tekdīr (Ar.) 1. Azarlama, paylama. 2. Kederlendirme, keder verme.

تكوّن: tekevvün (Ar.) Vücut bulma, vücûda gelme, var olma, oluş, oluşum.

تكريم: tekrīm (Ar.) Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

تلاطم: telāṭum (Ar.) Birbirine çarpma, dalgalanma.

تلبَّس: telebbüs (Ar.) Giyme, giyinme.

تلخ: telḫ (F.) Acı.

تمشيت: temşiyet (Ar.) Yürütme, ilerletme.

تنفيذ: tenfīẕ (Ar.) Hükmünü yürütme.

تنشيط: tenşīṭ (Ar.) Neşe verme, neşelendirme, ferahlandırma.

ترحّم: teraḥḥum (Ar.) Acıma, merhamet etme.

ترقيق: terḳīḳ (Ar.) 1. İnceltme. 2. Yumuşatma, rikkate getirme.

ترميم: termīm (Ar.) Onarma, tâmir etme.

ترشيح: terşīḥ (Ar.) Süzme, sızdırma.

تسحير: tesḥīr (Ar.) Sihir, büyü yapma.

تسخير: tesḫīr (Ar.) Ele geçirme, emri altına alma, kendine tâbi kılma, zaptetme.

تتبّع: tetebbuʿ (Ar.) Etraflıca inceleyip araştırma.

توأم: tev'em (Ar.) İkiz, eş.

توجيهات: tevcīhāt (Ar.) 1. Memûriyet tâyinleri. 2. Verilmiş olan rütbeler.

توقير: tevḳīr (Ar.) Karşısındakini yüksek tutma, ululama.

توسن: tevsen (Ar.) Serkeş, dik başlı at.

تذييل: teẕyīl (Ar.) 1. Ekleme, ilâve etme. 2. Bir yazının veya eserin altına ilâve edilen kısım.

تزوير: tezvīr (Ar.) 1. Yalan söyleme. 2. Ara bozuculuk, dedikoduculuk.

طباع: ṭıbāʿ (Ar.) Tabiatlar, yaratılışlar.

طناب: ṭınāb (Ar.) Çadırı kazığa bağlayan ip.

طرار: ṭırār (Ar.) Kesilmiş kakül.

تبر: tibr (Ar.) 1. Altın tozu. 2. Altın külçesi.

تيره: tīre (F.) 1. Karanlık, kara. 2. Bulanık.

توده: tūde (F.) Yığın, küme.

تحفه: tuḥfe (Ar.) Armağan, hediye.

طعمه: ṭuʿme (Ar.) 1. Yiyecek, azık. 2. Lezzet, tat. 3. Lokma.

توان: tüvān (Ar.) Güç, kuvvet, tâkat.

توانگر: tüvān-ger (Ar.+F.) Zengin, paralı, kudretli (kimse).

U

الوهيّت: ulūhiyyet (Ar.) İlâh olma, ilâhlık, tanrılık.

اخدود: uḫdūd (Ar.) Hendek.

اسطرلاب: usṭurlāb (Ar.) Yıldızların uzaklıklarını ölçmeye yarayan âlet.

Ü

امراء: ümerāʾ (Ar.) 1. Emirler, beyler, sancak beyleri.

اسبوع: üsbūʾ (Ar.) Hafta.

استوار: üstüvār (Ar.) Sağlam, dayanıklı, kuvvetli.

V

وابسته: vā-beste (F.) -e bağlı, bağlı.

وارون: vārūn (Ar.) Ters, aksi, uğursuz, menhus.

وایه دار: vāye-dār (F.) Nasipli.

ودیعه: vedīʿa (Ar.) Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emânet.

وغا: veġā (Ar.) 1. Gürültü, patırtı, kavga. 2. Savaş, cenk.

وراء: verāʾ (Ar.) 1. Arka, art, öte. 2. Vücûdun kuyruk sokumu bölgesi.

وسمه: vesme (Ar.) 1. Vücûda vurulan damga. 2. Kadınların süs olarak kaşlarına çektikleri rastık.

وتد: veted (Ar.) Kazık, çadır kazığı.

وزان: vezān (F.) Esen, esici.

وفاق: vifāḳ (Ar.) 1. Aynı düşüncede, aynı fikirde olma, muvâfakat, mutâbakat. 2. Anlaşmış olma durumu, barışıklık.

Y

یخ: yaḫ (Ar.) Buz.

یالمان: yalman (Tür.) 1. Sarp ve dik yer, yalım. 2. Bıçak, kılıç vb. kesici âletlerin kesen ve batan kısmı, ağzı veya ucu.

ینابیع: yenābīʿ (Ar.) Kaynaklar, membalar.

یراعه: yerāʿa (Ar.) 1. Kamış kalem. 2. Yazma yeteneği, şairlik.

یوح: yūḫ (F.) Güneş.

Z

ذابح: ẕābiḥ (Ar.) Hayvan kesen kişi.

زاد: zād (Ar.) Azık, yiyecek, rızık.

ذائقه: ẕāʾiḳa (Ar.)1. Tatma, tat alma. 2. Tat alma hassası.

زائل: zāʾil (Ar.) 1. Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan. 2. Geçmiş olan.

ظاهر: ẓāhir (Ar.) 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü.

زاخر: zāḫir (Ar.) (Deniz için) Coşkun, taşkın.

ظلماء: ẓalmāʾ (Ar.) Karanlık.

زانو: zānū (F.) Diz.

ضیف: żayf (Ar.) Misâfir, konuk.

ذبح: ẕebh (Ar.) Boğazlama, kurban kesme.

زخّار: zeḫḫār (Ar.) (Deniz için) Coşkun, dalgalı.

زهره: zehre (Ar.) Çiçek.

زهره: zehre (F.) 1. Öd, safra. 2.Cesâret, yiğitlik.

زکاء: zekāʾ (Ar.) Saflık, hal düzgünlüğü, hâlislik.

ذمّ: ẕemm (Ar.) Kötülüğünü söyleme, yerme, çekiştirme.

زنگی‌بار: zengībār (F.) Karalar memleketi, Sudan.

زوائد: zevāʿid (Ar.) 1. Fazla şeyler, fazlalıklar. 2. Hizmet karşılığı olmaksızın herhangi bir sebeple meccânen verilen şey. 3. Görülen lüzum üzerine vergilere sonradan yapılan ilâve.

ظلال: ẓılāl (Ar.) Gölgeler.

زیج: zīc/zeyc (Ar.) Yıldızların yerlerini ve hareketlerini gösteren cetvel.

زحام: ziḥām (Ar.) Kalabalık, sıkışıklık.

زه‌گیر: zihgīr (F.) Sağ elin başparmağına takılan atış yüzüğü, şast, küştiban.

زمام: zimām (Ar.) 1. Yular. 2. Yönetim, idâre.

ذی النّورین: ẕiʿn-nureyn (Ar.) "İki nur sâhibi" Hz. Muhammed'in iki kızı ile evlendiği için Hz. Osman'a verilen lakap.

ذوالكبريا: ẕūʾl-kibriyā (Ar.) Büyüklük, azamet sahibi.(Allâh).

زعم: zuʿm (Ar.) Zan, bâtıl zan, boş inanç.

زورباز: zūr-bāz (F.) 1. Kuvvetli, güçlü. 2. Vücut kuvvetine dayanarak hüner gösteren kimse.

ذو الفقار: ẕüʾl-fiḳār (Ar) 1. İki parçalı. 2. Hz. Ali'nin ucu çatallı, ortası yivli olan çok meşhur kılıcı.

زكام: zükām/zükkām (Ar.) Nezle.

زوّار: züvvār (Ar.) Ziyâretçiler.

ÖZ GEÇMİŞ

Havva Tok Yıldız 2003 yılında Açıköğretim Lisesi'ni bitirdi. 2014 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı ve 2017 yılında mezun oldu. 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde aynı bölümde doktora programına başladı. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

ORCİD NO: 0000-00021086-3921

Yayımlanmış Çalışmalar

1. Tok Yıldız, Havva, (Nisan, 2017). "Merzifonlu Muallim İbrâhim Cûdî", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu,* Amasya Üniversitesi, Amasya.

2. Poyraz, Yakup ve Tok Yıldız, Havva, (2020). *"Ahmed Kuddûsî Divanı'nda Mevlânâ ve Yunus Emre Sevgisi- Güncel Filoloji Çalışmaları IV"*, France: Livre de Lyon, ss.61-76.

3. Tok Yıldız, Havva, (2022). "Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Söz ve Sözün Müterâdifleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1348-1373.

4. Tok Yıldız, Havva, (2022). *Dîvân (Merzifonlu İbrâhîm Cûdî)*, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü- Ansiklopedi maddesi, ISBN: 978-9944-237-87-1.

5. Tok Yıldız, Havva, (2022). *Merzifonlu Muallim İbrâhîm Cûdî*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü-Ansiklopedi maddesi, ISBN: 978-9944-237-86-4.

6. Tok Yıldız, Havva, (2023). "Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar Bağlamında Mehmed Esʿad Ağa Dîvânı", *SCU Edebiyat Fakültesi III. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu,* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.